

TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH
RESPUBLIKA ILMIY-METODIK
MARKAZI

MAHORATLI O'QITUVCHI-MALAKALI MILLAT: UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMO VA YECHIMLAR

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

1-to'plam: Filologiya fanlarining zamonaviy pedagogika
rivojida ilmiy va amaliy istiqbollari.

TOSHKENT – 2024

www.trm.uz

UO'K: 37.011.31-051:316.42(575.1)(08)

КБК: 74.244.9

“Mahoratli o'qituvchi – malakali millat: uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi muammo va yechimlar” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.

Toshkent 2024-yil 9-avgust, 346 bet.

Tahrir hay'ati:

Pardayeva Mexriniso Doniyarovna
Kurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich
Maxmudov Anvarjon Zokirovich
Sangirova Zamira Bozorboyevna
Xalmonov Umid Ochilovich
Abdiraimov Shohruh Samad o'g'li
Elmurodov Alimardon Nuriddinovich
Musurmonkulova Oysuluv Yulbekovna
Berdiyeva Gulbahor Raimqulovna
Samadov Jahongir Rustamqul o'g'li
Rayimkulov Akmal Akbaraliyevich
Akmalov Abbas Akramovich
Qushnazarov Rasul Atabekovich
Suyarov Kusharbay Tashbayevich
Hojiyeva Mayram Toshpo'latovna
Sarimova Dildora Soatalievna
Alovddinova Nilufar Mansurovna
Abralova Munajat Djurayevna
Toxirov O'ktamjon Otaqo'ziyevich

Maqolalarda foydalanilgan misol, ko'chirma, statistik ma'lumotlar, ilmiy-nazariy fikrlar va ma'lumotlar aniqligi hamda stilistikasiga mualliflar javobgardir.

MUNDARIJA

1-to'plam: Filologiya fanlarining zamonaviy pedagogika rivojidadagi ilmiy va amaliy istiqbollari.

1.	Pardayeva M.D. Samarali kasbiy rivojlanishning zamonaviy muammo va yechimlari: pedagogik funktsionallik zarurati	7
2.	Akbarova M.I. Ona tilini fanini o'qitishda yangicha usullar	12
3.	Арипова Д.Р. Бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантиришнинг педагогик имкониятлари	16
4.	Axmedova Yu.I. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida "kasrlar" mavzusini o'rgatishda o'quvchilarni faollashtiruvchi metodlar	20
5.	Abdumannonov X.A., Yusupova A. English language teachers' continuous professional development in the age of artificial intelligence	24
6.	Azimova N.A. "The role of laughter in mark twain's classic works	28
7.	Badalova M. Educational clusters – new opportunities for professional development of teachers	31
8.	Bakayeva R.I. Ona tili darslarida o'quvchilarda funktsional savodxonlikni shakllantirish	36
9.	Bekmirzayev H.S. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida "yelpig'ich" usulidan foydalanish	40
10.	Berdiyeva G.R. O'qish savodxonligini oshirishda topshiriqlar o'rni	43
11.	Davronova F.P. Xorijiy tillarni o'qitishda muammoga asoslangan ta'limning ahamiyati haqida ba'zi mulohazalar	47
12.	Ergasheva G.A. Boshlang'ich sinf darslarida lug'at ustida ishlashning o'ziga xos xususiyatlari	52
13.	Eryigitova M.M., Mirzabekova N.Q. Boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning o'ziga xosliklari	56
14.	Fayzullayeva D.R. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil qilish	59
15.	Gulyamov Dj.R., Raxmatova S.A. Maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish: xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasi	61
16.	Iskandarova M.U. Rus tili darslarida ta'limning innovatsion usullaridan foydalanish	65
17.	Karimova G.R. O'quvchilarda matn yaratish kompetensiyalarini shakllantirishda darsliklarning ahamiyati	69
18.	Kenjayev A. Enhancing high class students' writing ability through scaffolding methods	73
19.	Mamaraximova N.M. Millat oydinlari	79
20.	Musurmonkulova O.Yu. Lateral-kreativ yondashuvda obrazli tafakkur	82

21.	Nasridinova G.O'. Said Ahmad va Ozod Sharafiddinov essellarida badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi	89
22.	Nishonova H.M. Xayitova D.N. O'quvchilarning matematik savodxonligini oshirishda o'qitishning zamonaviy usullari va texnologiyalaridan foydalanish	92
23.	Nurulloyeva Z.A. Adabiyot fani o'quv dasturlari va darsliklarda adabiy-nazariy tushunchalarning o'rni	96
24.	Obilov M.O. The status and distinctive features of newspaper style in language.	102
25.	Og'aboyeva L. Fitrat she'riyatidagi polisemantik va monosemantik somatizmlar	106
26.	Oripova N.O. Nazar Eshonqul hikoyalarida aks etgan ayollar obrazlarining ahamiyati	109
27.	Qarshiboyeva Z.A. Yuqori sinflarda obzor mavzularni o'rganish metodlari	113
28.	Каюмова Н.К. Фразеологизмы в практическом курсе русского языка как иностранного	116
29.	Qoraboyev H.K. Filologik ta'limga tayyorlashda "o'qish savodxonligi" darslarining ahamiyati (3-4 sinf misolida)	119
30.	Qo'ychiyeva Z.A. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarning nutqini o'stirishga metodik tayyorgarligini oshirish	123
31.	Rajabova K.F. PIRLS-2021 tadqiqoti natijalari. O'zbekiston o'quvchilari xalqaro tadqiqotlarda faol qatnashdi	128
32.	Raximova X. The effectiveness of teaching reflective writing	137
33.	Raximqulova M.B. Boshlang'ich ta'limda XXI asr ko'nikmalari asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish ahamiyati	140
34.	Ruzikulova N.K. Xalq og'zaki ijodi janrlarini boshlang'ich sinflarda o'rganish	145
35.	Ruziyeva N.Z. Chet tili fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi	150
36.	Saidova M.F. Darsliklarda berilgan lug'atlar ustida ishlash	152
37.	Sattarova M.R. Ona tili darslarida yangi pedagogik texnologiyalarni shakllantirish strategiyasi	156
38.	Sattorova G.A. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda media ta'limdan foydalanish	159
39.	Soxibova O'.N. Neo-romantik adabiyotning asosiy xususiyatlari	163
40.	Suvankulov U.I. Speech activity of preschool children the role of the educator-pedagogue in formation	166
41.	Tagayev G.X. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar kompetensiyasining o'quvchi-yoshlar ma'naviy-ahloqiy tarbiyasidagi o'rni	168
42.	Tasheva D.S. Ways to improve the quality of teaching the russian language in the university	172
43.	Usmonova G.A., Mexmonqulova U.T. The use of digital technologies in english language teaching and learning	176

44.	Xurramov R.S. Ona tili fanida evristik va etnopedagogik atamalar uzviyligi	179
45.	Адхамова Ш. Коннотации с количественным значением в русском, узбекском и английском языках	183
46.	Бердимуратова А.Дж. Развитие систем каракалпакской терминологии	186
47.	Камолова Г.Ж. Проблемы и пути решения системы непрерывного профессионального развития рки	190
48.	Куддусова Н.И. Использование wordwall на уроках русского языка как иностранного	193
49.	Мамаюсупова А.П. Эффективные приемы и методы на уроках русского языка и литературы	196
50.	Сулейманова К.Ш. Методика преподавания русского языка как иностранного: инновационные подходы и практики	200
51.	Султанова Г.А. Нестандартные формы и методы обучения на уроках русского языка	203
52.	Худайбердиева Ф.А. Интерактивные методы обучения на уроках русского языка как иностранный	207
53.	Якубжанова М.К. Особенности работы с учащимися с тяжелыми нарушениями речи на уроках русского языка в условиях инклюзии	212
54.	Abdufatayev Sh. Integrativ yondashuv – ta’lim samaradorligining asosiy omili	217
55.	Abdullajonov A.I. Maktab ta’limidagi mavjud muammolar va innovatsiyalar. Informatika va axborot texnologiyalari fani misolida	223
56.	Abdullayev R.G. Maktablardagi “informatika va axborot texnologiyalar” fani to’garak mashg’ulotlari orqali yoshlarda zamonaviy it-kasblar bilan bog’liq bilim hamda ko’nikmalarni rivojlantirish	228
57.	Abdumanonov A.A. The role of information technology in self-education	232
58.	Ajatayeva S.S. Aniq fanlarni o’qitishda o’qituvchilar zamonaviy dastur va platformalar imkoniyatlaridan samarali va qulay shaklda foydalanishlarini keng miqiyosda qamrab olish	236
59.	Akbarova Z.M. The significance of technology in enhancing speaking skills in higher education: eap with the ted talks videos	239
60.	Akmalova N.A. Matematika ta’limida dasturiy vositalardan foydalanish ahamiyati	245
61.	Baxodirova M.X. Matematika darslarida didaktik materiallar	247
62.	Boboqulov J.Q. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o’qitishda innavatsion metodikalar	252
63.	Ikromova M.N., Jaloldinova H.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish usullari	256
64.	Kattaho’jayeva Sh.B Maktabgacha ta’lim va tarbiya jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish	260

65.	Mavlonova M.N. Aniq fanlarni o'qitishda zamonaviy ta'lim tendensiyalarining rivojlanish istiqbollari: texnologiyalar, integratsiya, va o'zlashtirilgan ta'lim modellari	263
66.	Muxamadjanov Sh.S., Abdullayev J.A. Pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati va ularning xalqaro modellari	266
67.	Narbaeva L.R. Zamonaviy darslarni o'qitishda axborot–kommunikatsiya texnologiyalarining o'rne	270
68.	Nazarov E.S., Boboyev M.M. O'qituvchi faoliyati bilan bog'liq qaror va buyruqlarni zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalangan holda soddalashtirish	274
69.	Nizamov A.Sh. Elektron ta'lim va uzluksiz kasbiy rivojlanishning zamonaviy tendensiyalari	279
70.	Nortoshov U.R. Amaliy fan pedagoglarining kasbiy kompetentligini oshirishning samarali usullari. Qr-kodlardan ta'lim sohalarida foydalanish qanchalik samarali? Qr-kodni qanday yaratamiz	284
71.	Oripov S.O. Boshlang'ich sinflarda paletkadan foydalanish metodikasi	289
72.	Qurbonov O'. Uzluksiz ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmida raqamli texnologiyalarning o'rne va ahamiyati	294
73.	Ravshanova X.K. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarida kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari	297
74.	Shodiyeva J.X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kritik va kreativ fikrlashni rivojlantirishda mantiqiy savol va topshiriqlardan foydalaish	300
75.	Suvanova K.R. PBL fasilitatorlari uchun konsultativ qo'llab-quvvatlash majmui	304
76.	Tuxtasinov Z.O. Aniq fanlarni o'qitishda zamonaviy tendensiyalarning rivojlanish istiqbollari	308
77.	Xo'jaqulov Sh.S., Xasanov B.F. Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish kontekstida media savodxonligi	311
78.	Yusupova Sh.Yu. Bolalarda moliyaviy savodxonlikni shakllantirish usullari	315
79.	Агзамова М.Ш. Перспективы развития современных образовательных тенденций в преподавании точных наук	318
80.	Гаффоров А.Х., Абидова З.К. Использование цифровых образовательных ресурсов в профессиональном образовании	322
81.	Умаралиева Д.У. Повышение эффективности обучения студентов первокурсников с помощью приемов работы с определениями математических понятий	326
82.	Халикова М. Дефиниции информационного общества как фактор трансформации образовательной парадигмы	331
83.	Шарофаддинов Ш.А. Натижага йўналтирилган таълим методик тизимини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари	336
84.	Абдусаламова Г.Р. Роль государства в развитии инклюзивного школьного образования: опыт Германии	341

SAMARALI KASBIY RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY MUAMMO VA YECHIMLARI: PEDAGOGIK FUNKSIONALLIK ZARURATI

Pardayeva Mexriniso Doniyarovna

*Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi boshqarma boshlig'i
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent,
(m.d.pardaeva@gmail.com)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagog kadrlarni tayyorlash, ularni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb muammolari, tadqiqotlar, tahlillar va kasbiy yuksalishning samarali yechimlari, pedagogik funkSIONALLIK va unga erishish bo'yicha taklif va tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik funkSIONALLIK, uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, o'z-o'zini baholash, menejment, natija, motivatsiya, raqobat, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье освещены актуальные проблемы подготовки педагогических кадров, их непрерывного профессионального развития, исследование, анализ и эффективные решения профессионального развития, предложения и рекомендации по педагогической функциональности и его достижению.

Ключевые слова: педагогическая функциональность, непрерывное образование, профессиональное развитие, самооценка, менеджмент, результат, мотивация, конкуренция, качество образования.

Bugungi kunda har bir mamlakat o'z ta'limi sifatini, ta'lim oluvchilar natijalarini milliy baholash bilan bir qatorda xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish orqali ham chuqur tahlil qilishga intilmoqda. O'z navbatida xalqaro baholash dasturlari tahlillarining ishonchiligi tufayli ishtirokchilar doirasi kengayib bormoqda. Masalan, PIRLS-2001 da 35 ta, PISA-2000 da 32 ta davlat ishtirok etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib ularning soni 80 dan oshdi. So'nggi yillarda ushbu tadqiqotlarda O'zbekiston ham ishtirok eta boshladi. Olingan natijalar va tahlillardan ta'lim tizimidagi ayrim jihatlariga alohida e'tibor qaratish zarurati borligiga amin bo'linmoqda. Masalan, o'quvchilar natijalariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etadigan omillardan biri—o'qituvchikasbiykompetentligidir. O'quvchilarnatijalariulargata'limberayotgan o'qituvchilar natijalariga juda bog'liq ko'rsatkich hisoblanadi(mi), bu -ta'kidmi yoki taxmin?

2023-yil dekabr oyida Iqtisodiy Hamdo'stlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) bir yil avval bo'lib o'tgan PISA o'quvchilarining ta'lim yutuqlarini baholovchi xalqaro tadqiqot natijalarini e'lon qildi.

PISA 2022 da 81 mamlakat va ulardan 690 mingga yaqin o'smir ishtirok etdi. Bu tadqiqotda o'smirlarning ta'lim natijalariga ta'sir qiladigan omillarni aniqlandi. Bu safar tadqiqot matematik savodxonlikka qaratildi — test vaqtining yarmi matematik muammolarni yechishga ajratildi. Va, har doimgidek, ular tabiiy-ilmiy va o'qish savodxonligi, shuningdek, moliyaviy savodxonlik (topshiriqlar ixtiyoriy ravishda testga kiritilgan) va kreativlik darajasini baholadi.

PISA tashkilotchilari, albatta, pandemiya davrida maktablarning masofaviy ishlashi

tufayli tadqiqotning ushbu bosqichi natijalari 2018-yilgidan yomonroq bo'lishini kutishgan. Ammo pasayish misli ko'rilmagan darajada bo'lib chiqdi.

OECD tadqiqotning barcha oldingi yillarida savodxonlik darajasidagi ishtirokchilarning o'rtacha PISA balli bosqichlar oralig'ida to'rt-besh balldan ko'proq o'zgarmaganini ma'lum qildi.

2022-yilda 2018-yilga nisbatan natijalar matematika savodxonligi bo'yicha deyarli 15 ballga, o'qish savodxonligi bo'yicha esa taxminan 10 ballga pastroq bo'ldi. Tabiiy-ilmiy savodxonlik ko'rsatkichlari bir xil darajada qoldi. (<https://skillbox.ru/media/education/kak-rezultaty-pisa2022-podsvetili-6-faktorov-kotore-snizhayut-uspekhi-v-uchebe/>)

Jumladan, matematik savodxonlik bo'yicha Albaniya, Iordaniya, Islandiya, Norvegiya va Malayziyada o'rtacha ball 2018-yilga nisbatan 30 balldan ko'proqqa pasaygan. Boku (Ozarbayjon), Daniya, Finlyandiya, Fransiya, Germaniya, Gretsiya, Chernogoriya, Niderlandiya, Polsha, Portugaliya, Slovakiya, Sloveniya, Shvetsiya va Tailandda matematika ballari 20 balldan ortiq (lekin 30 dan kam) pasaygan.

Shuningdek, o'qish savodxonligi bo'yicha Albaniya, Islandiya va Shimoliy Makedoniyadagi maktab o'quvchilarining o'rtacha balli 30 balldan ko'proqqa kamaydi. Boku, Finlyandiya, Gonkong, Malayziya, Marokash, Gollandiya, Norvegiya, Polsha va Sloveniyada o'rtacha hisobda 20 dan 30 ballgacha yo'qotishdi.

Garchi dunyo bo'ylab o'rtacha hisobda PISA ishtirokchilarining tabiiy-ilmiy savodxonligi darajasi 2018-yildagi bilan deyarli bir xil baholangan bo'lsa-da, bir qator mamlakatlarda o'rtacha ball ham 20 balldan ko'proqqa pasaygan. Bular Albaniya, Islandiya, Malayziya va Shimoliy Makedoniya(https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1235_1235421-gumq51fb-go&title=PISA-2022-Results-Volume-I).

PISA ning 20 ballida o'quvchining bir o'quv yilida egallagan bilim va ko'nikmalari miqdorini aks ettiradi, deb ta'kidlanadi. Ya'ni, ko'pgina mamlakatlarda ishtirokchilar bir yil yoki undan ko'proq o'qitish natijalarini yo'qotdilar. PISA natijalarining pasayishining asosiy sabablari OECD tadqiqot hisobotida yoritilgan (https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1235_1235424-abhqmrcc07&title=PISA-2022-Results-Volume-II).

O'qituvchi va o'quv jarayonining xususiyatlari (ta'lim, toifa, tajriba, ish yuki, o'qitish amaliyoti, davomiyligi bu sinf va boshqalar bilan ishlash) o'quvchilar natijalariga ta'sir qiladimi?

Hukumat va biznes hamma narsani miqdoriy ko'rsatkichlar bilan o'lchash mumkinligiga ishonishadi. Aslida, bu har doim ham mumkin emas, ayniqsa, o'qituvchilik faoliyati natijalari haqida gap ketganda, deydi Arizona Universiteti (AQSH) professori Devid o'z intervyusida. AQSH, Rossiyada ham o'qituvchining ish sifatini o'quvchilarning o'quv samaradorligi yoki fanlarni o'zlashtirish dinamikasi asosida o'lchash mumkin degan, fikr mavjud. Aslida, bu ham noto'g'ri (<https://www.hse.ru/news/134672133.html>).

Maktab o'quvchilarining natijalari ko'p omillarga bog'liq bo'lib, eng muhimi, bu ijtimoiy-iqtisodiy maqom va ota-onalarning madaniy kelib chiqishidir. Berlinerning ta'kidlashicha, hamma joyda boy va o'qimishli ota-onalarning farzandlari kambag'al va savodsiz ota-onalarning bolalaridan yaxshiroq o'qiydilar. Bolaning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi ham oilaga bog'liq. Ma'lum bo'lishicha, maktab o'quvchilarining turli testlar yordamida o'qituvchining ish sifatini o'lchash/baholash orqali biz aslida oilalarni baholaymiz. O'qituvchilarning ishini maktab o'quvchilarining yutuqlaridan kelib chiqib baholab, biz

o'qituvchilarni bolalarga nолоyiq yuqori baho berishga majbur qilamiz. Natijada baholashda xolislik yo'qoladi, ko'rsatkichlarda nisbiylik va inson omilining salbiy ta'siri oshib ketadi.

Bundan tashqari o'quvchilar natijasiga ta'sir etuvchi boshqa omillar ham mavjud, masalan, PISA fanlar reytingida eng yuqori o'rinlarni ta'lim xarajatlari turli darajadagi mamlakatlar egallaydi, jumladan, o'qish savodxonligi bo'yicha kuchli uchlikka kiruvchi Irlandiyada bir bolani maktabda o'qitish narxi 94 ming dollarga baholangan bo'lsa, uchta yo'nalish bo'yicha yetakchi davlat bo'lgan Singapurda – 166 ming, Makaoda (XXR) – 195 ming.

Yana bir muhim omil -maktabdagi tartib va xavfsizlik bo'lib, OECD tahlilchilarining aniqlashicha, 2022-yilgi so'rovda o'quvchilar 2018-yilga nisbatan zo'ravonlik haqida xabar berish ehtimoli kamroq bo'lgan mamlakatlarda PISA matematik savodxonlik ko'rsatkichlari yaxshilangan. Ma'lum bo'lishicha, maktab muhitining xavfsizligi ta'lim muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Misol uchun, Bruney, Dominikan Respublikasi va Saudiya Arabistonida maktabda zo'ravonlikka duchor bo'lganligi haqida xabar bergan maktab o'quvchilarining ulushi 5-12 foizga kamaygan. Va bu mamlakatlarda matematikadan o'rtacha ball 12–16 ballga oshgan (kam ta'minlangan oilalar o'quvchilari uchun bundan ham ko'proq, 13–27 ball).

Nima uchun bu sodir bo'lmoqda? Bezorilik va maktabdagi boshqa muammolar o'quvchilarning darslarga bormasligiga olib kelishi mumkin. Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti tahlillariga ko'ra o'rtacha hisobda darsga qatnamaganlar matematika fanidan darsga muntazam qatnashayotganlarga qaraganda 27 ball pastroq ball olgan.

OECD mamlakatlaridagi barcha PISA 2022 ishtirokchilarining 30 foizi matematika darslarining ko'pida gadjetlar bilan chalg'iganini ma'lum qildi. Ishtirokchilarning to'rtidan bir qismi boshqa o'quvchilar tomonidan gadjetlardan foydalanish ular uchun ham muammoga aylanishini ta'kidladi: o'smirning o'zi emas, balki uning sinfdoshlaridan biri chalg'itsa ham, o'qituvchi butun dars vaqtini o'quvchilarni tartibga chaqirish bilan o'tkazadi.

Iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga kiruvchi mamlakatlarda texnologiya bilan muntazam chalg'iyotgani haqida xabar bergan o'quvchilar matematika savodxonligi bo'yicha testda o'rtacha 15 ballga kam natija olgan.

Demak, o'quvchilarning akademik natijalariga ta'sir etuvchi omillar ko'p, faqatgina o'qituvchining kompetentligi emas.

Shunday bo'lsa-da, o'qituvchining kasbiy rivojlanishi kamida ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirishga xizmat qiladi. Sifatli jarayon esa sifatli natijaga olib kelishi mumkin.

O'qituvchi o'z funksiyalarini samarali bajarishi uchun uzluksiz rivojlanib borishi zarur. **Pedagogik funksiya** – o'qituvchiga yuklatilgan/belgilangan kasbiy bilim va ko'nikmalarni qo'llash yo'nalishi bo'lib, pedagogik sa'y-harakatlarni amalga oshirish, ya'ni o'quvchilarni **o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish** va jamiyatda o'z o'rnini topish hamda **farovonligini ta'minlashga qodir shaxs** sifatida shakllantirishdir.

Kasbiy rivojlantirish uzluksiz, maqsadli, manzilli va eng asosiysi ehtiyojlarga asoslangan bo'lishi maqsadga muvofiq (1-rasmga qarang).

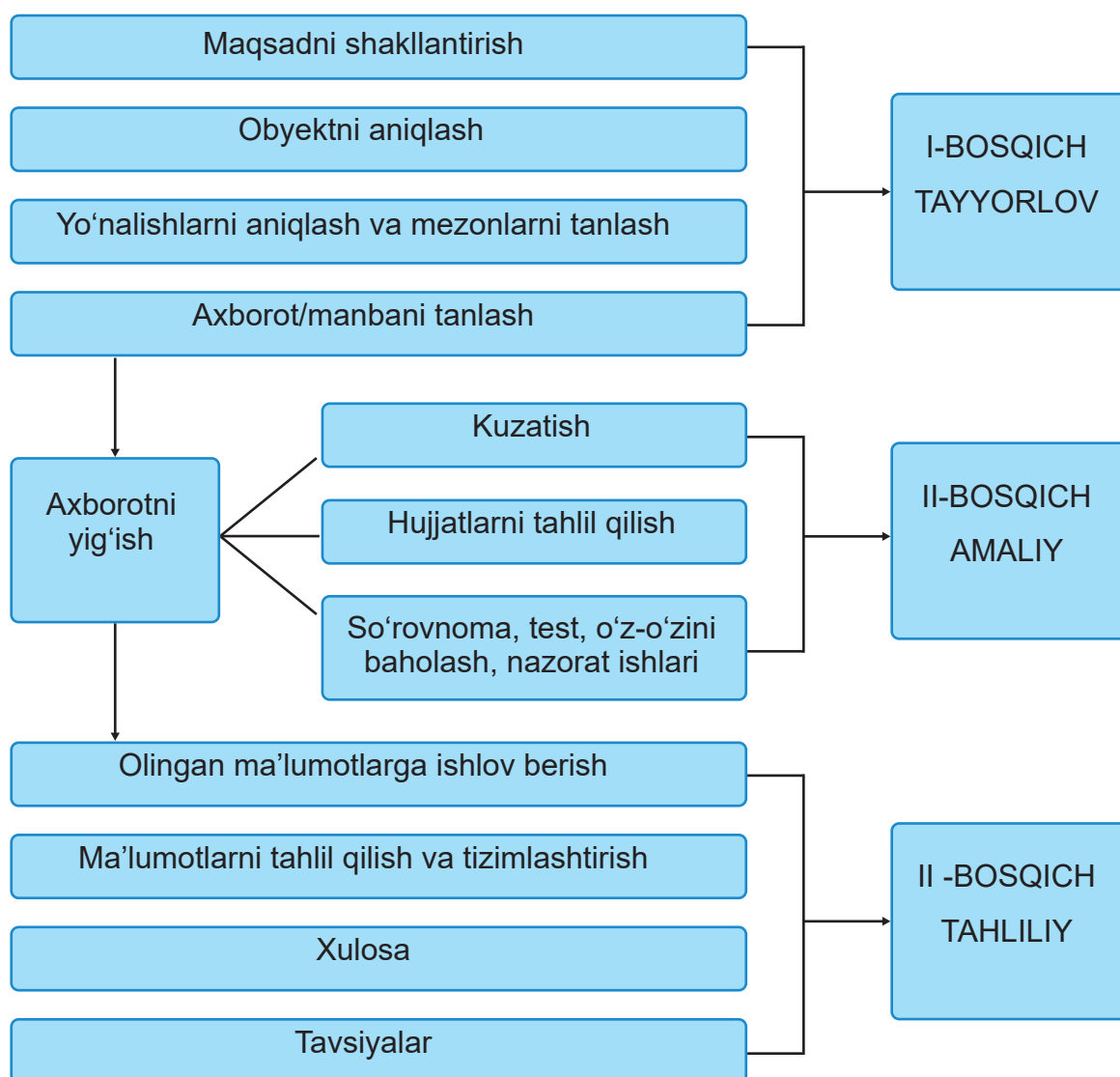
Tahlillar asosida ehtiyojlarni tasniflash, ularni darajalash va qisqa, o'rta hamda uzoq muddatli maqsadlarni shakllantirish lozim. Ammo, har doim ham o'qituvchilar o'z

ehtiyojlarini samarali aniqlab, aniq maqsadlar hamda ularga erishish yo'llarini shakllantira olmasligi mumkin bo'lib, ularni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1-guruh: Kasbiy ehtiyojlari borligini biladi, ammo ularning tavsifini mustaqil aniqlay olmaydi va ularga ko'mak kerak;

2-guruh: Ehtiyojlarini biladi va o'z ustida ishlash ko'nikmasiga ega, boshqalarga ham yordam bera oladi;

3-guruh: Kasbiy ehtiyoji mavjud emas deb, hisoblaydi va o'zgarishni istamaydi.

1-rasm. Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonini tashkil etish bosqichlari.

Kasbiy rivojlanish trayektoriyasi individual xususiyatga ega bo'lib, har bir pedagogning mavjud bilimlari, shaxsiy fazilatlari, jumladan, ishtiyoqi, temperamenti, psixologik va ijtimoiy-hissiy holatiga bog'liq ravishda yaratiladi. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanishga ta'sir etuvchi **ichki va tashqi omillar** mavjud bo'lib, ular: ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy- hissiy va shaxsiy.

O'qituvchining kasbiy rivojlanishi samarali bo'lishi uchun uning o'z faoliyatida o'zini

ruhan tetik, har qanday vaziyatda muammolarga yechim topa oladigan va o'z hissiyotlari, vaqtini boshqara oladigan bo'lishi muhim.

Ko'plab milliy va xorijiy tadqiqotchilarning fikricha endilikda, ta'lim tizimi eski mazmundagi o'quv dasturlari, o'qitish va baholashning samarasiz bo'lib qolgan usullari, instrumentlaridan voz kechib, innovatsion iqtisodiyot va raqamlashayotgan jamiyat uchun kadrlar tayyorlash imkonini beradigan ta'lim tizimiga o'tishga majbur bo'ladi. Shunga mos ravishda ta'lim olish va berishga yondashuvlar ham o'zgarib, raqamli texnologiyalar, jadallashuv va ta'lim ishtirokchilarining transformativ holati bilan bog'liq jarayonlar yuz beradi. Ba'zi maktab va oliy o'quv yurtlari o'quvchilari, ayrim o'qituvchilaridan ko'ra ko'proq bilimga ega bo'lishi mumkin. Shu bois, o'qituvchilar oddiy bilim beruvchi — translyatorlikdan, o'qituvchi tashkilotchi-fasilitatorlikka o'tishlari hayotiy zaruratdir.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat pedagogik funksionallikning mevasi, ya'ni o'qituvchining moslashuvchanlik, o'zini-o'zi rivojlantirish, izlanuvchanlik va kommunikativlik hamda kreativligini tinimsiz rivojlantirib borish — transformatsiya natijasidir. Ayrim o'qituvchilar uchun bunday transformatsiya oson bo'lmaydi. Bunday davrda raqobatbardoshlik, kollaboratsiya, kreativlik va ijodiy fikrlash qobiliyati zarur bo'lganligi sababli, pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish o'quv reja va dasturlari mazmuni pedagogik funksionallikni shakllantirishga yo'naltirish lozim.

Pedagogik funksionallikni shakllantirish ta'lim texnologiyalari, o'qitishning samarali metodologiyalari va kasbiy rivojlanish jarayonini sifatli tashkil etishning o'zini oqlagan modellarini joriy etishni talab etadi.

ONA TILINI FANINI O'QITISHDA YANGICHA USULLAR

Akbarova Muyassar Isoqjonovna

*Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani 17-sonli fizika va matematika faniga ixtisoslashtirilgan maktab-internati
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
muyasarakbarova2@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yangi nashr qilingan 10-sinf ona tili darsligiga oid mavzu misolida kreativlikka asoslangan metodlar orqali mavzu tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: "4K" moduli, "Olti shlyapa" metodi, "Gugurt" metod.

Аннотация: В данной статье тема раскрывается творческими методами на примере темы недавно изданного учебника родного языка для 10 класса.

Ключевые слова: модуль «4K», метод «Шесть шляп», метод «Матч».

Abstract: In this article, the topic is explained through creativity-based methods on the example of the topic of the newly published 10th grade mother tongue textbook.

Key words: "4K" module, "Six hats" method, "Match" method.

Yangi O'zbekistonda, ta'lim rivojlanib borayotgan dunyoda inson axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash, qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lish va uzliksiz o'z-o'zini tarbiyalashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bugungi kunda mustaqil, ijodiy, tanqidiy tafakkurga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalash eng muhim vazifadir.

O'quvchi yoshlarga ona tilidan saboq berilar ekan, avvalo, ularni shu milliy tilimizni anglashga qiziqтира olish va uning qayerdan kelib chiqqanligi haqida ham ma'lumot berish bilan darslarimda foydalanaman.

Ona tili-millatning ruhi. Til-davlat timsoli. Tilni asrash, himoya qilish, rivojlantirish millatning yuksalishi demakdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev shunday deganlar: "Davlat tiliga bo'lgan e'tibor, mustaqillikka bo'lgan e'tibor, davlat tiliga ehtirom va sadoqat ona Vatanga ehtirom va sadoqatdir".

O'zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini tubdan oshirish, unib-o'sib kelayotgan yoshlarimizni milliy an'ana va qadriyatlarga sadoqat, ulug' ajdodlarimizning boy merosiga vorislik ruhida tarbiyalash har bir pedagogning asosiy maqsadidir.

O'zbekistonda 2020-yilda yangi davlat ta'lim standartiga o'tildi va standartlarning talablarini amalga oshirish uchun dars yangi, zamonaviy bo'lishi kerak!

Yangi pedagogik texnologiya o'quvchiga ta'lim jarayonining sub'ekti, ya'ni faol ishtirokchisi, o'qituvchiga esa shu jarayonning tashkilotchisi, boshqaruvchisi sifatida qarashni taqozo etadi. Darsda o'quvchi faol ishlovchi shaxs bo'lib, u butun mashg'ulot jarayonida egallagan bilimlarini xotirada tiklaydi, uni qisman yangi sharoitlarda qo'llaydi, aqliy faoliyat usullarini bajarib, ma'lumdan noma'lumga qarab boradi.

Yangi pedagogik texnologiyaning mohiyati o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim olishga qiziqish va ehtiyoj uyg'otish, unga kashf etish lazzatini his ettirish demakdir.

O'qituvchining vazifasi shunchaki, o'z fanini o'rgatish emas, balki uning vositasi bilan shaxsiyatni rivojlantirishdir, chunki ta'lim va pedagogikaning asosiy maqsadi insonning o'zligini anglashga, uning imkoniyatlarini har tomonlama ochib berishda yordam berishdir. Ona tili fanini o'qitishda quyidagi metodlar yaxshi samara beradi.

"Gugurt donalari" metodida o'quv materiallarining o'quvchilar tomonidan o'rganilgani qay darajada egallanganligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Metod o'quvchilarga o'quv materialining mavzusidan kelib chiqqan holda turli muammoli masala yoki vaziyatlarni yaratish, mavzuning asosiy tayanch tushunchalarini ajratib olish, ularni izohlash, tahlil qilish, ta'riflashda yordam beradi. Shuningdek, metod mashg'ulot davomida har bir o'quvchiga turli topshiriqlarni individual bajarish, uning ustida mustaqil ishlash imkonini beradi. Bu metod o'quvchilarda bir qator tarbiyaviy xarakterdagi, ya'ni mustaqil ishlay olish, muloqatga kirishuvchanlik, xushfe'llik, o'zgalar fikrini hurmat qilish, faollik, faoliyatga ijodiy yondashish; faoliyatning samarali bo'lishiga qiziqish va intilish, o'zini-o'zi baholash kabi sifatlarni shakllantirishga yordam berdi.

Metod qo'llanilgan mashg'ulot o'quvchilarni o'rganilgan yoki o'rganilishi kerak bo'lgan mavzu bo'yicha yakka va kichik jamoa bo'lib fikrlash, uzlashtirilgan bilimlarni yodga olish, to'plangan fikrlashii umumlashtirish, ularni yozma ravishda yoki rasm, chizma, tasvir, sxema, model ko'rinishida ifodalashga o'rgatadi. Metod juftlik, kichik guruhlar yoki jamoada tashkil etiladi. O'quvchi tushunchalarni yozma ravishda ta'riflaydi va ularni taqdimot asosida jamoaga namoyish qiladi. Mashg'ulotda metodni qo'llash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

O'quvchi tomonidan tanlangan har bir gugurt donasi bittadan tushunchani ta'riflash shartligini anglatadi. Shunga ko'ra o'quvchi agarda ikkita gururt donasini tanlagan bo'lsa, u holda ikkita tushunchani ajratib ko'rsatib, ularni ta'riflaydi. Gururt donalari sonining ortib borishiga ko'ra tushunchalar soni va ularga beriladigan ta'riflar miqdori ham ko'payib boradi.

Masalan, bir o'quvchi bir dona gugurt donasini oldi. U olmosh so'z turkumi haqida bitta ma'lumot aytdi (1.Olmoshlardan kinoya ma'nosini ifodalashimiz mumkin). Boshqa o'quvchi ikkita gugurt dona oldi, ikkita ma'lumot berdi (1.Kamtarlik ma'nosini olmosh orqali ifodalash lozim. 2.Bu rasmni chizish bizning qo'ldan keladi-da). Shu tariqa o'quvchilar mashq asosida mavzuni tushunganliklarini gugurt donalari soni orqali ma'lum qiladilar. Yana bir o'quvchi uchta gugurt donasini oldi. Endi u uchta ma'lumot aytdi. (1. Bir olmosh o'rnida boshqasini qo'llash mumkin. 2. Masalan, "siz" o'rnida "o'z" olmoshini qo'llash. 3. She'r aytishni o'zlaridan boshlasak).

Bu metod Edvard de Bono tomonidan kashf etilgan. Yangi maqsadlarni umumlashtirish va belgilashda ishlatiladi. Oltita bosh kiyimdan foydalanish har qanday aqliy ish jarayonida, istalgan sohada va turli bosqichlarda samarali bo'ladi. Bu usul parallel fikrlashni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi, muammoni turli tomondan ko'rsatishga yordam beradi va maqbul yechimlarni aniqlaydi, vaziyatni har xil nuqtayi nazardan ko'rib chiqishga imkon beradi. Bu usul muammoni (yangi ma'lumotlar, matn) o'rganishni oqilona tashkil etishga va baholash va idrokning turli jihatlarini aniqlashga yordam beradigan birgalikdagi (guruhli) kognitiv faoliyat usulidir. So'nggi paytlarda bu usul juda mashhur. Uning afzalligi nima? Birinchidan: bu yangi, noan'anaviy yechimlar va g'oyalarni topish imkonini beradi. Ikkinchidan: 6 ta ko'ylagi yordamida har qanday fikr har tomondan darhol ko'rib chiqiladi, bu bizga g'oyaning samaradorligi haqida ko'proq ob'ektiv xulosalar chiqarish imkonini beradi. Uchinchidan: yakuniy qaror barcha ishtirokchilarning fikriga ko'ra amalga oshiriladi, shuning uchun jamoada hech kim qoniqtirmaydi. To'rtinchidan: hatto passiv odamlar ham o'z fikrini ifoda etishga odatlangan jarayonda osonlikcha ishtirok etadilar. Beshinchidan: 6 ta boshcha o'yini texnologiyasi o'yin shaklida qabul qilinadi, shuning uchun u bilan ishlash yaxshi.

Siz olti rangdagi bosh kiyimni olishingiz kerak. Umuman olganda, ular osongina o'xshash rangdagi boshqa narsalar bilan almashtirilishi mumkin. Eng asosiysi, barcha ishtirokchilar hozirgi paytda qanday rangda muhokama qilishni ko'rishlari kerak. Jarayonni tashkil etish va ziddiyatli vaziyatlarni bartaraf etish uchun mas'ul bo'lgan vositachilarni tanlash kerak.

Har bir rangdagi shlyapaning o'z vazifasi bor:

Qizil shlyapa - his-tuyg'ular va sezgi. Taklif haqida fikrlardan kelib chiqadigan his-tuyg'ular(qo'rquv, g'azab, quvonch)

Sariq shlyapa- ijobiy. Taklifni amalga oshiradigan afzalliklar, g'oyaning foydasi haqida fikr yuritiladi.

Oq shlyapa-ma'lumotlarga diqqatni jalb qilish, fakt va raqamlar.

Ko'k shlyapa-Fikrni amalga oshirish, muammolarni hal qilish, uning mazmunini o'rganish.

Yashil shlyapa- ijodkorlik. Yangi g'oyalarni keltirib chiqaradi.

Qora shlyapa- qarama-qarshi. G'oyalar tanqid qilinadi.

O'quvchilar matnni o'qib, tushungandan so'ng, fikrlarini so'radim. Albatta, shlyapalarni tanlab, boshlariga kiygan holda g'oyalar aytishdi. Oq shlyapali o'quvchi (Ijobiy fikrlovchi bo'lganligi uchun ushbu fikrlarni bildirdi): "Sen ham, siz ham bir og'izdan chiqadi".

Qora shlyapali o'quvchi (Qarama-qarshi g'oyalar beruvchi o'quvchi): "Inson o'zining noroziligi, xafaligini bildirishda "sen"ni qo'llash to'g'ri" deb bilaman. Qizil shlyapali o'quvchi (Takliflar haqida o'z hissiyotlarini bildiruvchi o'quvchi): "Sen" deyish o'ziga yaqin olish bo'lsa,"siz" deyish hurmat ma'nosini bildiradi. Men ikkisidan ham mamnunman. Yashil shlyapali o'quvchi (Ijodkor, yangi g'oyalarni keltirib chiqaruvchi o'quvchi): "Shu ikki olmoshning o'rniga ismingizni aytib chaqirsa, qanday bo'ladi?!" degan xulosani berdi. Sariq shlyapali o'quvchi (G'oyalar foydasi haqida ijobiy fikrlovchi): "She'rlarda "sen"ni qo'llash mukin, ammo do'stimizga "siz"deyish o'rinliroq. Hamma o'quvchilar to'g'ri fikrlarni aytishdi. Barchasiga qo'shilaman". Ko'kshlyapali o'quvchi (Muammolarni hal qiluvchi fikregasi): "Alisher Navoiy ham, Imom Buxoriy ham odob-axloq haqida ko'p fikrlar aytishgan, shunday ekan, "ilonni inidan chiqaruvchi" shirin so'zimizni, hurmatimizni ayamaylik!

Shu tariqa barcha o'quvchilar o'zlari xohlagan rangdagi shlyapani kiyib mustaqil fikrlarini bayon etishdi. Metod davomida shu narsa aniq bo'ldiki, o'quvchilarning ko'pi oq, yashil, qizil rangdagi shlyapalarni kiyishni ma'qul topishdi va unga mos fikrlar bildirishdi. Bu metod haqiqatdan ham o'quvchilarni mustaqil fikrni qo'rqmay bayon qilishlariga olib kelar ekan. O'quvchilarga yoqdi.

O'zbekiston Respublikasi 2022-yilda ilk bor PISA test sinovlarida qatnashdi. PISAning asosiy talabi ham o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, osondan qiyinga, xususiyan umumiyga tomon fikrlashni o'rgatish. Yuqorida qo'llangan "Idrok xaritasi", "Gugurt donalari", "Olti shlyapa" metodlari o'quvchini bevosita erkin fikrlatuvchi, dunyoqarashini o'stiruvchi, nazariy va amaliy bilimlarni tenglikda olib boruvchi ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu metodlarni ona tili va adabiyot darslarining turli mavzularida qo'llasa ham bo'ladi. Mavzularni turli fanlar bilan bog'lab olib borish, ranglar asosidagi his-tuyg'ularni ifodalash imkoniyati katta. O'quvchilar olgan bilim, ko'nikma va malakalarini aynan shu metodlar orqali yuksaltirish imkoni bor. Ta'limning bugungi maqsadi kreativ fikrlashdir. Kreativ fikrlashi yuqori bo'lgan insonning dunyoqarashi kuchli bo'ladi. "Kreativ" so'zi "yaratish" degani. Yangilik yaratish-davr talabi. Darslarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'tilsa, bunday ta'lim olgan o'quvchidan davlatga investitsiya kirituvchi, robotlar yaratuvchi, yangi platformalar kashf etuvchi mutaxassis kadrlar yetishib chiqadi.

Ona tili va adabiyot darslarida bunday interfaol metodlardan foydalanish, o'qituvchi va o'quvchining belgilangan vaqt ichida kafolatlangan natijaga erishishlar, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyati shakllanadi va sifatli natijaga erishiladi.

Ona tili darslarida bu kabi metodlardan foydalanish, foydali va samarali natijaga olib keladi. Tarbiyaviy xarakterdagi, ya'ni mustaqil ishlay olish, muloqotga kirishuvchanlik, xushfe'llik, o'zgaralar fikrini hurmat qilish, faollik, faoliyatga ijodiy yondashish, o'z-o'zini baholash kabi sifatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shuning uchun bunday usullardan foydalanishni tavsiya qilaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Xalq ta'limi" jurnali.-Toshkent.2016-y. 1-son
2. Metodlar haqida internet saytlari.
3. 10-sinf ona tili darsligi. B.Mengliyev.-Toshkent. 2022-y.
4. "Til va adabiyot ta'limi" jurnal.-Toshkent. 2023-y. 4 –son
5. O'zbek tilining izohli lug'ati.-Toshkent. 2022-y.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ТАНҚИДИЙ ВА КРЕАТИВ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ

Арипова Дилбар Рахмонберди қизи

Тошкент вилояти Педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази “Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим методикалари” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантиришнинг педагогик имкониятлари илмий назарий жиҳатдан ёритиб берилган. Шунингдек мақолада, педагогик креативлик педагогларнинг инновацион фаолиятининг асоси ҳамда уларнинг касбий ва шахсий фазилатларининг интеграцияси сифатидамуҳим педагогик аҳамият касб этишига урғу бериб ўтилган.

Калит сўзлар: бошланғич синф ўқитувчиси, педагогик компетентлик, креативлик, танқидий ва креатив тафаккур, инновацион фаолият, интеллектуал салоҳият, таълим-тарбия жараёни, модернизация.

Аннотация. С научно-теоретической точки зрения объяснены педагогические возможности формирования критического и творческого мышления учителей начальных классов. Также в статье подчеркивается, что педагогическое творчество является основой инновационной деятельности педагогов и интеграции их профессиональных и личностных качеств.

Ключевые слова: учитель начальных классов, педагогическая компетентность, креативность, критическое и творческое мышление, инновационная активность, интеллектуальный потенциал, образовательный процесс, модернизация.

Abstract. Pedagogical possibilities of formation of critical and creative thinking in primary school teachers are explained from a scientific and theoretical point of view. Also, the article emphasizes that pedagogical creativity is the basis of innovative activity of pedagogues and the integration of their professional and personal qualities.

Key words: primary school teacher, pedagogical competence, creativity, critical and creative thinking, innovative activity, intellectual potential, educational process, modernization

Замонавий таълим тизими бошланғич синф ўқитувчиларининг креатив ёндашувлар асосида ижодий, касбий лаёқатини тарбиялаш механизмларини ва уларни амалиётга жорий этишнинг инновацион тизимини янада такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Шу жиҳатдан таълим соҳасида мутахассисларнинг тарбиялаш инновацияларини яратиш, янги билимларни яратувчи замонавий педагогик жараёнлар асосида когнитив фикрлаш қобилиятини тарбиялаш орқали ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг интеллектуал ресурсларини яратиш ҳамда рақобатбардош кадрлар тайёрлаш имкониятларини кенгайтиришда алоҳида аҳамият касб этади.

Ўқув жараёнида бошланғич синф ўқитувчиларининг танқидий фикрлашини шакллантириш хусусиятларидан бири креативликдир. Креативлик шахсни ривожлантирувчи категория сифатида инсон тафаккури, маънавиятининг ажралмас қисми ҳисобланади, у шахс эга бўлган билимларнинг кўп қиррали эканлигида эмас, балки янги фояларга интилиш, ўрнатилган стереотипларни ислоҳ қилиш ва ўзгартиришда, ҳаётий

муаммоларни ечиш жараёнида кутилмаган ва ноодатий қарорлар чиқаришда намоён бўлади. Яъни, берилган билимларни такрорлаш орқали креативликка эришиб бўлмайди, ижодий фикрлаш жараёнида янги фикр, янги ғоянинг пайдо бўлиши асосий шартдир.

Мазкур жараён бугунги кунда креатив ёндашув асосида Олий таълим тизимида таълим-тарбия жараёнини модернизация қилишнинг устивор йўналишлари: ноформал (ўқитиш – асосий изланиш “Ҳамкорлик стратегияси” асосида ўқув жараёнига инновациялар, онлайн ўқитиш, тьюторли таълимга урғу берилиши) ва информал (ўқитиш – индивидуал ҳолатда ва шхсий) ўқитиш мазмунини такомиллаштириш, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантиришнинг самарали шакл ва методларини ишлаб чиқиш, машғулотларнинг интеграциялашувини таъминлашнинг турли моделлари ва технологияларини яратиш заруратини юзага келтиради. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “...узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш” вазифаси белгиланиб, бу борада педагогларнинг креативлигини ошириш, таълим мазмунини такомиллаштириб боришда қулай шароитлар яратиш, педагогик деонтология (юнон. «деонтос» - лойиқлик, муносиб, керакли, тегишли, «логос» - илм, таълимот)ни таъминлаш орқали кутилган натижаларга эришиш муҳим аҳамият касб этади.

Креативлик - (лот. «creativi»; ингл. «creativity» «яратиш», «бунёд қилиш») – бу ижодий қобилиятлик даражаси, шахснинг барқарор сифати ҳисобланадиган ижод қилишга бўлган қобилияти бўлиб, у креатив тафаккур билан боғлиқ. Креатив тафаккур – бу шахснинг ўз олдида турган вазифаларини ностандарт ҳал этиш ҳамда ўз мақсадларига эришишнинг янги, янада самаралироқ йўллари топиш қобилиятидир. Яъни креативлик асосан бошқаларга ўхшамаган ғояларни ўйлаб топиш, анъана тусига кириб қолган фикрлашдан қочиш ҳамда муаммоли вазиятларни тез ҳамда самарали ҳал этиш йўллари билиш ҳисобланади. Креативлик инсондаги ижодкорлик қобилиятини шакллантириш ва ривожлантиришга асос яратадиган индивидуал сифатларининг ҳамда фикрлаш қобилиятларининг бирлигидан иборат бўлади. Креатив компетентлик (инг. «creative» яратувчанлик, ижодкорлик). Компетентликнинг бу тури педагогнинг янгилик яратиш, ижодкорлик ва ташкил этиш сингари кўникмаларга эга бўлиши билан боғлиқ. Креативлик фақатгина янги ғояларни яратиш учунгина эмас, балки шахснинг турмуш тарзи ва маънавиятини юксалтириш учун ҳам катта аҳамиятга эга. Бир қатор педагогик адабиётлар таҳлили ва кейинги йилларда илмий изланишлар олиб борилган тадқиқот ишларида ҳам “креатив”, “педагогик креативлик”, “креатив қобилиятлар”, “креатив компетентлик” тушунчаларига атрофлича изоҳ бериб ўтилган. “Креатив ёндашув” тушунчасининг илмий, фалсафий, адабий ёки оддий тилда ифодаланадиган кўплаб таърифларини келтириш мумкин.

Юқоридаги фикрларни умумлаштирган ҳолда айтиш жоизки, педагогик креативлик – бу ўқитувчининг инновацион фаолиятининг асосий белгиларидан бўлиб, у педагогнинг шахснинг педагогик фаолиятини янгича ташкил этиш, таълим ва тарбияда юқори самараларга эришишга доир ушбу жараёнларга янги тушунчаларни олиб кириш, амалиётда қўллаш, янги кўникмалар билан ҳиссиётларни шакллантириш қобилияти ҳисобланади. Педагогик креативлик унинг ўз-ўзини ривожлантириш омили бўлиб, ўқитувчининг эгаллаган билимларининг кўп қирраллиги билан эмас, балки билимларга суянган ҳолда унинг янги ғояларга интилиши, ўрнатилган стереотипларга янгиликлар олиб кириши, уларни ўзгартириши, муаммоларни ечишда

кутилмаган, одатдагига ўхшамаган қарорлар чиқариши билан белгиланади. Шунинг учун ҳам педагогик креативлик педагогларнинг инновацион фаолиятининг асоси ҳамда уларнинг касбий ва шахсий фазилатларининг интеграцияси сифатида тушунилади.

Энди қисқача танқидий тафаккур тушунчасига тўхталиб ўтсак. Жаҳонгир Худойкуловнинг интернет мақоласида танқидий тафаккур тушунчасига қуйидагича изоҳ бериб ўтилган. Юнон тилидан таржимада “танқид” сўзи изоляция, ажралиш деган маънони англатади. Ўзбек тилида танқид тушунчаси бошқа маъно касб этди ва кўп ўлчовли. Танқид тушунчаси инсоннинг барча ақлий фаолиятини ўз ичига олади. Танқидий тафаккур бир нечта маъноларга эга. Ушбу тушунчалар фикрлашнинг ривожланиш босқичларини, таҳлил қилиш қобилиятини, воқеликка муносабатини ифодалайди.

Бу ўқитувчига, ўқувчиларнинг ақлий фаолиятини рағбатлантириш учун танқидий тафаккурни ривожлантириш технологиясида фойдаланадиган техникаси ва воситаларига боғлиқ. Танқидий тафаккур “баҳолаш” ва “ўз- ўзини баҳолаш”, “танқидийлик” ва “ўз-ўзини танқид қилиш”, “исботлаш” ва “рад этиш”, “танқидий таҳлил” каби тушунчаларни ўз ичига олади. Танқидий тафаккур маданияти амалда қўлланиладиган ишончли далилларнинг усуллари ва усулларини ўз ичига олади. Буларнинг барчаси шахсни ривожлантиришга, ўқувчилар дунёқарашини шакллантиришга ёрдам беради. Жуди Бруз ва Девид Вуд танқидий тафаккурни акс эттирувчи фикрлаш деб билишади. Фикрлаш ўз “мен” ини англаш, объектив бўлиш, ўз нуқтаи назарини ҳисобга олган ҳолда бошқа нуқтаи назарларни қабул қила олиш ва баъзан ўз хурофотларидан воз кечиш орқали шаклланади. Муаммоларни эчишда янги ғояларни илгари суриш ва уларни эчиш йўллари кўриш имкониятига эга бўлиш керак.

Айтиш ўринлики глобаллашув, техноген цивилизация ёш авлод тарбиясига ҳам ўз таъсирини ўтказаятгани сир эмас, бугунги кун ўқувчисини “ўтмиш эртаклари, воқеалари” билан алдаб бўлмайди, уларни реал воқеаларга асосланган маълумотлар қизиқтиради. Аксарият ҳолларда бир ёшли бола мобиль алоқа воситаларидан фойдалана олаётганлигини «қувонч» билан гапирамиз. Демак, бошланғич синф ўқитувчиси замонавий талабларга жавоб берадиган таълим соҳасида кечаётган янгиликларни билиши, ўз устида тинмай ишлаши, доимий ўзгариб турувчи ностандарт шароитларда амалий фаолиятга инновацион тайёрлигини таъминлаш эҳтиёжини юзага келтирмоқда, бу эса қўшимча, ноанъанавий, параллел мустақил таълим тизимларини яратишга эҳтиёж туғдирмоқда.

Бизнинг фикримизча, юқоридаги муаммолар орасида энг муҳимлари бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий тафаккурни шакллантириш, таълим жараёнига креатив ёндашув жараёнини модернизация, инновация ва новация, инновацион таълим технологиялари билан қуроллантириш лозим. Неонтологик ёндашув асосида бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантириш жараёнини мазмунли ташкил қилиш таянч ўқув режасининг қанчалик мустаҳкам эгалланганлигига боғлиқ.

Биламизки, олий таълим ва ижтимоий соҳадаги янгиланишлар асосида таълим унсурлари жиддий ўзгаришларга учради. Шу боис, узлуксиз таълим фалсафаси, қонуниятини, креатив ёндашув асосида таълим муаммоларини қайтадан кўриб чиқиш давр талабига айланиб бормоқда.

Педагогик фаолият ва кузатишларимиз асосида айтишимиз мумкинки, педагоглар

ўз соҳаси, касби бўйича рақобатбардош бўлиши учун зарур бўлган таянч креатив компетенцияларга эга бўлиши лозим. Фикримизча, ҳар бир бошланғич синф ўқитувчиси касбига садоқатбилан ёндашган ҳолда:

- интеллектуал-ижодий ташаббуслар кўрсатиши;
- касбий билимларининг кенглиги ва теранлиги;
- интеллектуал қобилиятларга эга бўлиши;
- турли зиддиятларга тайёр туриши;
- ижодий ғояларни илгари суриш ва уларга танқидий муносабатлар билдира олиш;

- янгиликларга интилиш;

ўзининг тажрибаларини бошқаларнинг тажрибалари билан таққослаган ҳолда ўзининг имкониятлари, камчиликлари ва муваффақиятларини англаб етиши;

- ўзидаги креатив жиҳатларни англай олиши;
- ўзини кўрсата олиши, янгиликларни амалиётга олиб киришга тайёр туриши;
- ҳар бир талаба ўз устида танқидий ёндашган ҳолда тинимсиз ишлаб, таълим жараёнини лойиҳалашда таълим стратегиялардан ўзи учун мақбулини танлаши мумкин. (Стратегиялардан бирининг танланиши ўқитувчининг касбий тайёргарлиги, шахсий қизиқишлари, шунингдек, мавжуд ҳаётини вазиятларга боғлиқ).

Педагогик таълимда креатив компетенцияларга асосланган ёндашувни амалга ошириш унинг асосий мақсадига эришишига кўмаклашади, бу эса—кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни педагогик қўллаб-қувватлаш орқали уларнинг яширин ақлий қобилиятлари (зукколик, нутқий равлонлик ва мантиқий фикрлаш)ни намоён қилиш имкониятларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Таъкидлаш жоизки, замонавий таълимда креатив ёндашув асосида танқидий тафаккурини ривожлантириш жараёни—муассасанинг таълимий ва ижтимоий фаолиятининг ажралмас қисмидир, креативлик эса педагогларнинг умумкасбий лаёқатини шакллантиришнинг очиқ, ўзгарувчан, демократик соҳасидир.

Шундан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантиришнинг педагогик имкониятлари бизнинг назаримизда қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ўқув-тарбиявий фаолиятни режалаштиришда таълим шароитларига боғлиқ ҳолда интеграция, хилма-хиллик ва мослашувчанлик механизмлари мазмунини мотивацион, замонавий универсал таълим, интеграцион ёндашув, халқаро ҳамкорлик тамойиллари асосида оптималлаштиришнинг илмий - амалий асосларини аниқлаш;

- ўқув фаолияти натижаларига кўра бошланғич синф ўқитувчиларининг билим, малака ва кўникмаларининг сифат ва самарадорлигини инновацион баҳолаш тизимини аниқлаш.

Бизнинг назаримизда, бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креатив тафаккурни шакллантириш концепциясига кўра шахсий, психологик, физиологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда қуйидаги креативлик белгилари ва компонентларини шакллантириш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, шахснинг креативлик хусусияти айниқса педагог кадрлар учун жуда муҳимдир. Инсон тафаккурига хос бўлган педагогфаолиятининг

инвариант ва вариатив қисмларни ёритувчи лойиҳаларни яратиш ҳам педагоглардан билимдонликни, ақлий зўриқишни, бугунги тил билан айтадиган бўлсак, педагогик компетентлиликни талаб қилади. Бошланғич синф ўқитувчиларида танқидий ва креативтафаккурниунинг ҳуқуқлари, ўзига хос ривожланиш хусусият ва салоҳиятларини ҳисобга олган ҳолда шакллантириш учун, аввало, муаллимнинг ўзи “зукко” бўлмоғи шартдир. Бунинг учун педагогларнинг ўзаро дарсларига кириши, очиқ дарслар, ижодий фаолият олиб боришга қаратилган лойиҳалар устидаишлаши, семинарлар, касб билан боғлиқ турли конкурслар, илмий-амалий конференциялар, ижодий лабораториялар ҳам педагогларнинг креатив потенциалини ривожлантиришга муҳим педагогик аҳамият касб этади. Фанда улар мухтасарликда креатив компетентлик деб аталади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
2. Педагогик технологиялар – таълим самарадорлиги омили; монография/ О.Мусурмонова. Т.: “Yoshlar nashriyot uyi”, 2020.184
3. Педагогик атамалар луғати. / Ўзбек, рус, инглиз тилларида/ О.Мусурманова ва бошқалар. Т.: “TURON – IQBOL”, 2019.844
4. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015. –120 бет.
5. Педагогик технология: муаммо ва истиқболлар (замонавий педагогиктехнологиянинг илмий-назарий асослари). Муаллифлар гуруҳи. /Т.:ОЎМКХТМ, 300 бет.
6. Жаҳонгир Худойкулов. Танқидий тафаккур тушунчаси ва унинг таълим жараёнидаги роли. file:///C:/Users/User/Downloads/tan-idiy-tafakkur-tushunchasi-va-uning-talim-zharayonidagi-poli.pdf

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA “KASRLAR” MAVZUSINI O‘RGATISHDA O‘QUVCHILARNI FAOLLASHTIRUVCHI METODLAR

Axmedova Yulduz Ismatovna

*Buxoro viloyati G‘ijduvon tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim
maktabining oliy toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi*

Yulduz.axmedova.72@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflar matematika darslarida “Kasrlar” mavzusini oson va qiziqarli tushuntirish yuzasidan tavsiya va didaktik o‘yinlardan namunalar keltirilgan.

Abstract: In this article, recommendations and examples of didactic games are pre-

sented for an easy and interesting explanation of the topic “Fractions” in elementary school mathematics classes.

Аннотация: В данной статье представлены рекомендации и примеры дидактических игр для легкого и интересного объяснения темы «Дроби» на уроках математики в начальной школе.

Kalit soʻzlar: «Kapalak» metodi, «Kasrlar daraxti» mashqi, «Zanjir hosil qiling» mashqi, «Kaslarni yarim ulush bilan taqqoslash».

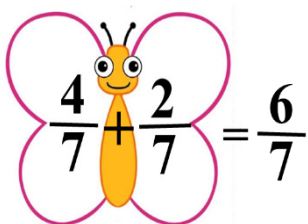
Keywords: “Butterfly” method, “Fraction tree” exercise, “Make a chain” exercise, “Comparison of fractions with halves”.

Ключевые слова: метод «Бабочка», упражнение «Дерево дробей», упражнение «Составление цепочки», «Сравнение дробей с половинками».

Bizga maʼlumki, matematika fani boshlangʻich sinf oʻquvchilarining eng yoqtirgan fani hisoblanadi.

Hozirda boshlangʻich sinf “Matematika” darsliklariga nazar solar ekansiz, koʻpgina yangi mavzular kiritilganiga guvoh boʻlasiz. Bu asosan kasr tushunchasiga oid mavzulardir. Bu mavzularga oid boshlangʻich sinf oʻqituvchilarda metodlarning va vositalarning yetishmasligi hozirda yaqqol sezilyapti. Negaki, kasr tushunchasi, bir xil maxrajli va bir xil suratli kasrlarni taqqoslash, bir xil maxrajli kasrlarni qoʻshish, ayirish mavzulari boshlangʻich taʼlim darsliklariga yangi kiritildi.

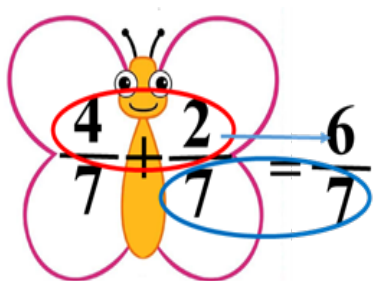
“Bir xil maxrajli kasrlarni qoʻshish” mavzusini tushuntirishda “Kapalak” metodi yaxshi natija beradi va boshlangʻich sinf oʻquvchilari xotirasida yaxshi muhrlanishiga oʻz tajribamdan guvoh boʻldim.

A butterfly-shaped diagram used for fraction addition. The body is a yellow vertical oval containing the plus sign and equals sign. The wings are pink loops. The left wing contains the fraction $\frac{4}{7}$ and the right wing contains $\frac{2}{7}$. To the right of the wings is the result $= \frac{6}{7}$.

$$\frac{4}{7} + \frac{2}{7} = \frac{6}{7}$$

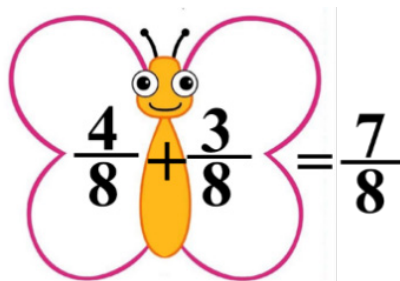
Buning uchun kapalak tasviriga bir xil maxrajli kasrlar yoziladi:

A butterfly-shaped diagram similar to the first one, but with red circles around the denominators 7 and 7, and a red line crossing them out. The numerators are 4 and 2. The result is $= \frac{6}{7}$. Blue arrows point from the numerators to the result.

$$\frac{4}{7} + \frac{2}{7} = \frac{6}{7}$$

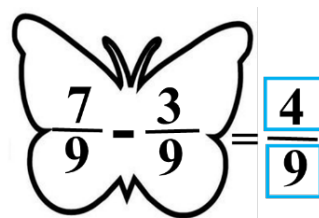
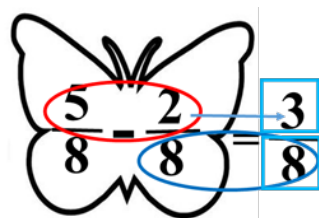

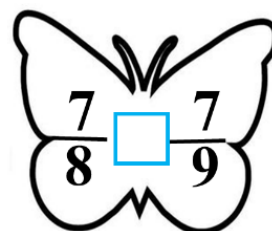
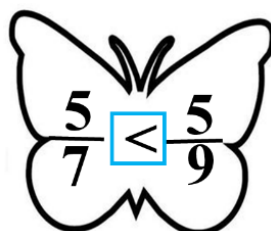
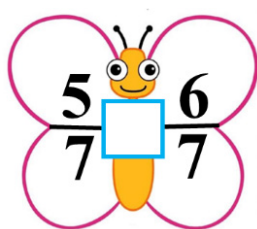
A butterfly-shaped diagram for adding fractions with different denominators. The body is a yellow vertical oval containing the plus sign and equals sign. The wings are pink loops. The left wing contains the fraction $\frac{4}{8}$ and the right wing contains $\frac{3}{8}$. To the right of the wings is the result $= \frac{7}{8}$.

$$\frac{4}{8} + \frac{3}{8} = \frac{7}{8}$$

va maxrajli bir xil kasrlarni qoʻshishda kasr maxrajining oʻzi yozilishi, suratlari qoʻshilishi uqtiriladi. Bu metodni bir xil maxrajli kasrlarni ayirish uchun ham qoʻllash mumkin:

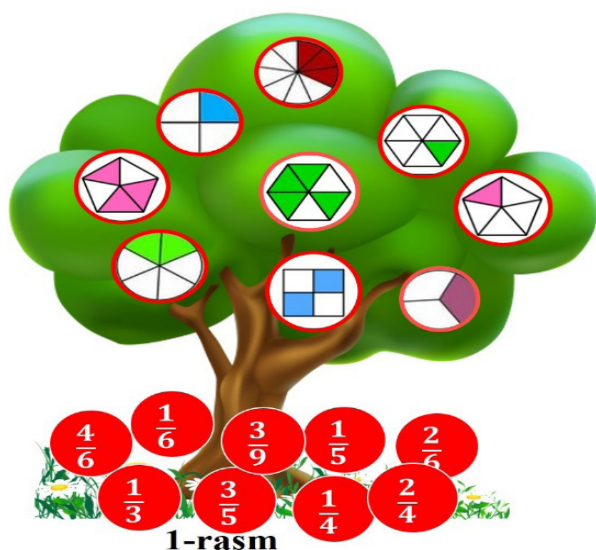

Mazkur usuldan surati va maxraji bir xil bo'lgan kasrlarni tushuntirish, mustahkamlash jarayonlarida ham qo'llash mumkin: Bir xil maxrajli kasrlardan qaysi birining surati katta bo'lsa, o'sha kasr kattadir. Bo'linuvchi bir xil bo'lib, bo'luvchi qancha katta bo'lsa, bo'linma shuncha kichik bo'ladi. Demak, kasr sonning surati bir xil bo'lib, maxraji qancha katta bo'lsa, bu son shuncha kichik bo'ladi:

“Kapalak” metodini o'quvchilar bilan yakka va guruh tartibida ishlash jarayonida ham qo'llaganimda yaxshi samara berdi.

“Kasrlar daraxti” mashqi ham 3-sinf o'quvchilarining kasr haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytiradi. O'quvchilarga 1-rasmdagidek topshiriq beriladi. O'quvchilar daraxtdagi rasimga mos keluvchi kasrni o'z o'rniga qo'yadilar. 2-rasm. Bu mashq ham darsni tashkillashtirishga mos holda guruh tarzida ham, yakka tartibda ham berilishi mumkin. Bu mashqni boshlang'ich sinf o'quvchilari sevib o'ynaydilar.

O'quvchilar nafaqat kasr sonlarni taqqoslashni, balki kasrlar haqidagi matnli tushunchalarni ham idrok eta olishlari lozim. “Kasrlarni yarim ulush bilan taqqoslash” tushunchasi o'rganilishi murakkab tushunchalar turkumiga kiradi. Mavzu doirasidagi tushunchalarni yaxshiroq singdirish uchun “Zanjir hosil qiling” mashqi yaxshi natija beradi. 1-rasmdagidek topshiriq beriladi.

O'quvchilar savollarga mos javoblarni 2-rasmdagi kabi birlashtiradilar.

1 Bitta butunga nechta yarim mos keladi? Bitta yarimga nechta chorak mos keladi? Bitta yarimga nechta nimchorak mos keladi? Bitta butunga nechta chorak mos keladi? Bitta butunga nechta nimchorak mos keladi?	Bitta yarimga 4 ta nimchorak mos keladi. Bitta butunga 8 ta nimchorak mos keladi. 2 ta yarim bir butunga teng. 2 ta chorak 1 ta yarimga teng. Bitta butunga 4 ta chorak mos keladi.
2 Bitta butunga nechta yarim mos keladi?	2 ta yarim bir butunga teng

Yana bu mashqni sinf o'quvchilarining bilim doirasiga qarab murakkablashtirish mumkin. Yuqoridagi topshiriqda ranglar uyg'unligi ham javoblarni topishga yordam beradi. Quyidagi o'zgartish (Hamma ranglarning bir xilligi) esa faqat mavzuni chiqur tushunish asosida topshiriqni bajarishga chorlaydi.

1 Bitta butunga nechta yarim mos keladi? Bitta yarimga nechta chorak mos keladi? Bitta yarimga nechta nimchorak mos keladi? Bitta butunga nechta chorak mos keladi? Bitta butunga nechta nimchorak mos keladi?	Bitta yarimga 4 ta nimchorak mos keladi. Bitta butunga 8 ta nimchorak mos keladi. 2 ta yarim bir butunga teng. 2 ta chorak 1 ta yarimga teng. Bitta butunga 4 ta chorak mos keladi.
2 Bitta butunga nechta yarim mos keladi?	2 ta yarim bir butunga teng.

Keyichalik bu topshiriqlarni og'zaki tarzda berish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, iqtidorli o'quvchilarning intellektual qobiliyati Vatanimiz gullab –yashnashi va rivojlanishining kafolatidir. Shunday ekan, biz ustozlar, murakkab mavzular yuzasidan samarali metodlar ishlab bu mavzularni o'quvchilar ongiga yetkazishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative

thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

3. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Muslimov N.A, Usmonboyeva M.H, Sayfurov D.M, To'rayev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.

5. Kreativ pedagogika asoslari – Toshkent. TDPU-2016-112 bet.

ENGLISH LANGUAGE TEACHERS' CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abdumannonov Xojiakbar Akmaljon o'g'li

*Andijon davlat chet tillari instituti mustaqil tadqiqotchi,
1998i.xuol1998@gmail.com*

Yusupova Aziza

*Buloqboshi tumani 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi Ingliz tili fani o'qituvchisi
aziza.yusupova.84x@mail.ru*

Abstract: This article explores the transformative role of artificial intelligence (AI) in the continuous professional development (CPD) of teachers, with a particular focus on English language educators. As educational technology advances, AI emerges as an essential tool in enhancing teaching methodologies, personalizing professional learning, and addressing diverse student needs. The integration of AI in CPD offers language teachers personalized development plans, access to advanced resources, virtual coaching, and data-driven insights. This article examines how AI-driven CPD programs empower teachers to stay current with pedagogical innovations, improve their instructional strategies, and effectively navigate the evolving educational landscape. By investigating the contributions of AI to language teacher development, this article aims to highlight the necessity of embracing AI to foster effective and inclusive language education.

Keywords: artificial intelligence (AI), continuous professional development, English, language teaching, educator, designing, benefit, input, output, result.

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz tili o'qituvchilariga alohida e'tibor qaratgan holda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida (CPD) sun'iy intellektning (AI) o'zgartiruvchi rolini o'rganadi. Ushbu maqola sun'iy intellektga asoslangan CPD dasturlari o'qituvchilarga pedagogik innovatsiyalardan xabardor bo'lish, o'qitish strategiyalarini yaxshilash va rivojlanayotgan ta'lim landshaftini samarali boshqarishga qanday imkon berishini ko'rib chiqadi. Alning til o'qituvchilarini rivojlantirishga qo'shgan hissasini o'rganish orqali ushbu maqola samarali va inklyuziv til ta'limini rivojlantirish uchun sun'iy intellektni qo'llash zarurligini ta'kidlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt (AI), uzluksiz kasbiy rivojlanish, ingliz tili, til o'rgatish, o'qituvchi, loyihalash, foyda, kiritish, chiqish, natija.

Introduction. In recent years, the educational area has undergone a significant transformation, driven by advancements in technology. Among these advancements,

artificial intelligence stands out as a powerful tool with the potential to revolutionize the teaching process and the continuous professional development of educators. As classrooms become increasingly digital, the integration of AI into the education system presents both opportunities and challenges. This article explores the multifaceted role of AI in the classroom, the dynamic relationship between AI and the teaching process, and how AI contributes to the ongoing professional development of English teachers. By examining the perspectives of leading scholars and the latest research in the field, we aim to provide a comprehensive overview of how AI is shaping the future of education.

Nowadays, in the period of rapidly evolving educational landscape, the role of teachers has become more challenging than ever before. With the advent of new technologies and changing student needs, continuous professional development has become essential for educators to stay updated and deliver quality education. One of the key drivers of this transformation is the integration of AI in education.

Main findings of the research. “In a world where generative AI systems seem to be developing new capabilities by the month, what skills, outlooks and competencies should our education systems cultivate? What changes are needed in schools and beyond to help students navigate a future where human and machine intelligence seem to be ever more closely connected – one supporting the other and vice versa?” [5, p. 4]. The use of artificial intelligence has become one of the important factors in teaching. It is important for teachers to know about AI for several reasons:

1. *Involvement into the educational process.* Knowledge of the basics of AI will help teachers better understand the opportunities technology provides for education. This will help them integrate appropriate tools and techniques into their teaching practice. At the same time, teachers can complicate or, conversely, simplify the content of the teaching content with the help of AI, depending on the level of the students.

2. *Human-centered learning.* The use of AI in education often involves the ability to create personalized curricula and learning approaches. Understanding how these systems work will help teachers collaborate effectively with them and tailor instruction to the needs of each student. As we know, today's teaching methods set the goal of developing inclusive education.

3. *Self-regulated routine tasks.* Using AI can help teachers automate some administrative tasks such as grading papers, analyzing student performance data, and other processes, freeing up time for better interactions with students. As everyone knows, checking homework requires a lot of time and effort, and using AI will save both. By the way, this will provide an opportunity for students to communicate more and spend time fruitfully, that is, usefully.

4. *Understanding ethical and social issues.* Knowledge about the basics of AI will help teachers better understand the ethical and social issues associated with the use of technology in education, such as data privacy, algorithm transparency, etc.

5. *Preparing students for the digital world.* Teachers need to stay up to date with the latest technology trends to prepare their students for the digital age in which knowledge about AI and its application will be increasingly important.

Knowledge about artificial intelligence will help teachers successfully adapt to the changing educational environment and effectively use the latest technologies to improve the learning process.

In their article Luckin & Cukurova categorised into three groups of activities according to the implications of AI for education and teacher professional development:

1. Design and use of AI technologies to support teaching and learning;
2. Educating people about AI so they can use it effectively and ethically;
3. Innovation in education to prepare people for an AI-driven world [6, p. 2824- 2838].

Challenges in teachers' professional development. Teachers face numerous challenges in keeping pace with new teaching methodologies, technologies, and student requirements. Traditional professional development programs may not always be sufficient to address these evolving needs. As a result, there is a growing recognition of the importance of ongoing training and development for educators.

Artificial intelligence is improving the education area by offering innovative solutions to improve teaching and learning processes. AI applications such as personalized learning, automated grading, data analysis, and student support are reshaping the way education is delivered. These technologies have the potential to enhance the overall learning experience for students and streamline administrative tasks for teachers.

By integrating AI into teacher training programs, educators can access personalized learning paths, resources, and tools tailored to their specific needs. AI can help teachers analyze student data more effectively, identify areas for improvement, and enhance classroom management practices. Additionally, AI-driven professional development programs can offer real-time feedback and support to teachers, leading to continuous improvement in their teaching practices.

While the integration of AI in teacher professional development offers numerous benefits, it also raises challenges and ethical considerations. Concerns related to data privacy, algorithm bias, job displacement, and the need for human oversight must be carefully addressed to ensure the responsible use of AI in education.

To successfully integrate AI into teacher training initiatives, schools and educational institutions should prioritize collaboration between educators and technology experts. Establishing clear guidelines for the ethical use of AI, providing ongoing support and training for teachers, and promoting a culture of innovation are essential best practices for leveraging AI in teacher professional development.

As a fact of the usefulness of AI, in the following lines we introduce the answer of ChatGPT to the given prompt: How important is it to introduce AI into the educational process?

"The introduction of artificial intelligence (AI) into the educational process is of great importance for several reasons:

1. Personalized learning: The use of AI allows us to create personalized curriculum and teaching methods, taking into account the individual needs of each student. This can greatly improve learning efficiency.

2. Automation and process optimization: AI can help in automating routine tasks such as grading assignments, analyzing student performance, creating tests, etc., freeing up teachers' time for better interactions with students.

3. Improved feedback: AI-based systems can provide more detailed and immediate

feedback to students, helping them better understand their mistakes and progress in their learning.

4. Analytics and Prediction: The use of AI allows for deeper analysis of learning data, which can help identify trends, predict student success, and optimize training programs.

5. Global access to education: The use of AI can help create more accessible and effective educational resources for students around the world” [8].

The introduction of AI into the educational process can significantly improve the quality of learning, make it more accessible and effective, and also help teachers manage the learning process more effectively. However, it is also important to consider the ethical and social aspects of using AI in education and ensuring data security and privacy.

According to scholars (V.Arora, D.Weller, R.Luckin, M.Cukurova, S.Giannini, Yingjie Cui, G.Clark, J.A.Bowen, C.E.Watson) who have investigated the role of AI in the classroom, the use of AI in learning foreign languages has both pros and cons. Let's look at some of them: Advantages:

1. Learning Support. AI-based apps and programs can help students learn a language by providing additional learning materials, exercises, and feedback.

2. Personalized learning. AI can create personalized learning plans and assignments based on the knowledge level and needs of each student.

3. Improved feedback. AI-based systems can provide more detailed feedback on grammar, pronunciation and other aspects of language.

4. Access to materials. AI can help students access a variety of educational materials such as online courses, textbooks, audio and video materials.

Disadvantages:

1. Lack of interpersonal interaction. The use of AI may reduce the opportunity for students to practice spoken language and interact with native speakers.

2. Limitations in understanding context. Some AI systems may have limitations in understanding complex context or cultural aspects of language.

3. Limited opportunities for creative thinking. AI may be less effective in developing creative language learning skills, such as creative writing or text interpretation.

4. Dependency on Technology: The use of AI can create dependence on technology and reduce the ability of students to solve language problems independently.

Overall, the use of AI in language learning has great potential to improve learning, but it is important to consider both the benefits and limitations of this approach and use it wisely, combining it with traditional teaching methods to achieve the best results.

Conclusion. It can be concluded mentioning that the integration of artificial intelligence into the education system holds significant promise for enhancing both the teaching process and the continuous professional development of educators. By offering personalized learning experiences, automating administrative tasks, and providing data-driven insights, AI has the potential to transform classrooms and elevate educational outcomes. Moreover, AI-driven CPD programs can help teachers stay abreast of the latest advancements in their field, ensuring that they are well-equipped to meet the evolving demands of modern

education. As we navigate this technological evolution, it is crucial to embrace the opportunities presented by AI while addressing the challenges to create a more effective and inclusive educational environment. The responsible integration of AI in teacher professional development has the potential to revolutionize education and empower teachers to meet the diverse needs of 21st-century learners.

References:

1. Arora V. Artificial Intelligence in Schools: A Guide for Teachers, Administrators, and Technology Leaders. – New York: Routledge, 2022. 265 p.
2. Bowen J.A., & Watson C.E. Teaching with AI: A practical guide to a new era of human learning. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2024. – 280 p.
3. Clark G. Artificial Intelligence in the primary classroom: 101 ways to save time, cut your workload and enhance your creativity. – Cornwall: Crown House Publishing Company LLC, 2024. – 258 p.
4. Cui, Yingjie. 'Artificial Intelligence-Based Design of English Teaching System', Informatica (48), 2024, pp. 177-193.
5. Giannini, S., Generative AI and the future of education, UNESCO, Paris, 2023, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385877>
6. Luckin, R., & Cukurova, M., 'Designing educational technologies in the age of AI: A learning sciences-driven approach', British Journal of Educational Technology, 50(6), 2019, pp. 2824- 2838.
7. Weller D. ChatGPT for Language Teachers. 2023, 70 p.

THE ROLE OF LAUGHTER IN MARK TWAIN'S CLASSIC WORKS

Azimova Nigora Anvar qizi

Shakhrisabz state Pedagogical institute the English teacher

Abstract: Mark Twain is a famous critical realist writer in the late nineteenth Century. Through combining humor and irony, he makes relentless expose and criticism of the ugly phenomena in American social life. The excellent satirical art in a number of his works showed, not only became an independent school at the time of the American literature, but also had a profound impact on the future of American literature. In this article, the author describe about Mark Twain's classical novels, specific language and writing techniques from some classical novels of Mark Twain.

Key words: classical novels, comedy, satire, a satirist, humorist, humor, caricature, story

Аннотация. Марк Твен – известный писатель-критик-реалист конца девятнадцатого века. Сочетая юмор и иронию, он беспощадно разоблачает и критикует уродливые явления в американской общественной жизни. Превосходное сатирическое искусство в ряде его произведений не только стало в то время самостоятельной школой

американской литературы, но и оказало глубокое влияние на будущее американской литературы. В этой статье автор рассказывает о классических романах Марка Твена, особенностях языка и техники письма некоторых классических романов Марка Твена.

Ключевые слова: классические романы, комедия, сатира, сатирик, юморист, юмор, карикатура, рассказ

Mark Twain's real name was Samuel Langhorne Clemens. The phrase means "note the two." Of course, many two's appear in Mark Twain's writings. The major two that appears in *The Adventures of Tom Sawyer* is Tom Sawyer and Huckleberry Finn, and of course another notable two appears in *The Prince and the Pauper*. In *Adventures of Huckleberry Finn*, another notable two, besides Tom Sawyer and Huckleberry Finn, is the King and the Duke.

Mark Twain was a humorist, journalist, lecturer, and novelist who remains best known for his adventure stories of American boyhood. His stories and novels are known works are "The adventure of Tom Sawyer" and "The Adventure of Huckelberry Finn", both classics in American literature.

From 1875 to 1885, Mark Twain was at his happiest and his most productive. This is when he published the novels he is most remembered for. Twain published *The Adventures of Tom Sawyer* in 1876. He published *The Prince and the Pauper* in 1881. He published 'Adventures of Huckleberry Finn' in 1885. Mark Twain wrote two important novels during this time: He published *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* in 1889, and he published *Pudd'nhead Wilson* in 1894.

Mark Twain's style of humor was wry, pointed, memorable, and delivered in a slow drawl. Twain's humor carried on the tradition of humor of the Southwest, consisting of tall tales, myths, and frontier sketches, informed by his experiences growing up in Hannibal, MO, as a steamboat pilot on the Mississippi River, and as a gold miner and journalist in Nevada and California. Twain's language is so fluid, his ear for dialect so acute, that his narratives appear effortless and not, as they were in actuality, the product of studied word choice and careful revision.

Twain used humor as a weapon against racism, greed, and hypocrisy, viewing his wit as a means of encouraging reformation. Although his popular image is as a author of such comic works as 'The Adventures of Tom Sawyer, Life on the Mississippi', and 'The Prince and the Pauper', Twain had a darker side that may have resulted from the bitter experiences of his life: financial failure and the deaths of his wife and daughter.

His last writings are savage, satiric, and pessimistic. The following selection is taken from 'Letters from the Earth', one of his last works. The term 'humor' is something that was varying connotation to different people. Mark Twain's humor, at least many portions of it, will probably recede beyond general appreciation. But as a novelist he will always be loved by his readers and the other novelist. All his works are master pieces. In the *Adventures of Tom Swayyer* and *The Adventure of Huckleberry Finn*, Mark Twain's delightful humor is seen in abundance. Even his trip around the world was delightful to his audience and none who heard him could forget his unique drollery.

One of the great things that Mark Twain achieved in *Huckleberry Finn* and other novels is the creation of a prose style suited to the American ethos.

While Mark Twain was traveling in Europe (an adventure he wrote about in *Innocents Abroad*), a number of tour guides made his life miserable, so with the help of a few friends, he decided to make the tour guides' lives miserable. For the duration of the trip, Mark Twain and his friends refused to be impressed by anything a tour guide showed them. Once, a tour guide showed them a letter handwritten by Christopher Columbus. One of Mark Twain's friends looked at the letter and complained about the sloppy penmanship, "Why, I have seen boys in America only fourteen years old that could write better than that."

Mark Twain believed that vigorous cussing was one of the greatest joys of life; unfortunately, his wife, Livy, disagreed. One morning, Mr. Twain cut himself while shaving, so he vigorously shouted a long stream of cuss words. Livy, in an attempt to shock him, calmly repeated each word he had said. Mr. Twain smiled at his wife, then said, "You know the words, dear Livy, but you don't know the tune." Mark Twain told this story in *Life on the Mississippi*: A riverboat pilot named Stephen was out of money and in New Orleans. Aware of Stephen's plight, a steamboat captain offered him the job of piloting a steamboat up the Mississippi — but at a salary of \$125 instead of Stephen's usual salary of \$250. Having no choice, Stephen accepted the offer, but he piloted the boat up the middle of the river so that it had to fight the current instead of seeking the stiller water nearer the shore.

Of course, Mark Twain was widely loved, and his books were widely loved. He also earned a large amount of respect because he had paid all his debts. However, Mark Twain suffered in his old age because of deaths in the family.

Before he died, he felt ill. Of course, he was widely loved by the reading public, and many fans sent him home remedies in hopes that they would make him feel better.

References:

1. John, Eskine, W.P.Trent, *Mark Twain as a Literary Artist*, ed. Gladys Carmen Bellamy, University of Oklahoma Press, 2012, P.136
2. *Mark Twain Anecdotes and Quotes* By David Bruce Copyright 2008 by Bruce D. Bruce WORDPRESS EDITION
3. Howells, William Dean, *My Mark Twain*, New York; Harpers Brothers 1910, P 74
4. W.H. Vogel Bach, *The Publication and Reception of Huckelberry Finn in America*, *American Literature* II, 1939.
5. *International Journal of Creative Research Thoughts(IJCRT)* article " Mark Twain- The greatest novelist of America" by Dr. Rallapali Hyderali, HOD, Department of English, Govt.Degree College, Kadiri.

EDUCATIONAL CLUSTERS – NEW OPPORTUNITIES FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

Badalova Maksuda

*Head of the research department of the National
Research Institute named after A.Avloniy.*

E-mail: umaksuda69@gmail.com

Abstract: The contemporary reality of societal development poses new challenges for education. Education must be synchronized with the needs of society and innovative development promotes the emergence of new structures. Educational clusters are comparatively new and one of the less researched phenomenon in pedagogical science. The article examines the formation of educational clusters as a catalyst for innovative policies and practices in the education of teachers. it looks at the types of educational clusters, and suggests a structure of an educational cluster for continuing teacher training and qualification, based on experience of the department for information and in-service teacher training

Keywords: educational clusters, teacher qualification, innovations.

Educational clusters are a relatively new and poorly studied phenomenon in pedagogical science. they arise in response to the modern needs of society and, in particular, education. education should meet these requirements and prepare students, university professors and teachers for the implementation of a modern educational process. Increasingly globalized world and the rapid development of technology are a new challenge for education, which should, on the one hand, include innovative technologies in training, and on the other, meet the needs and thinking of modern students. Universities there and schools find it difficult to meet all these challenges. It is necessary to integrate institutions interested in the development of education. this opportunity is provided by clusters, and more specifically, educational clusters.

The essence and specifics of educational clusters.

About the concept of “cluster” global globalization and the rapid development of technology leads to changes in all spheres of life, including management. The emergence of clusters is one of the solutions to a number of problems that arise in this regard at various levels - global, national and regional. one of the most prominent researchers of clusters and the cluster approach is Maykl Porter. it defines clusters as “a geographically connected concentration of similar, interconnected, complementary firms, active channels for business relationships, communication and dialogue, which share a common specialized infrastructure, labor markets and services, and which share common development opportunities and risks”; as “a closely located group of companies that are united in a single business environment. in a certain area and similar mutual additions” (porter, 2004). Maykl Porter although he did his research in the direction of economics but his work also made his significant contribution to the creation of cluster in the field of Education. In addition, this cluster helps a lot to improve the effectiveness of Education.

Educational clusters

The concept of “educational cluster” is relatively new in cluster theory a prerequisite for

its development is the need to introduce and transfer innovative technologies to all spheres of life.

A theoretical analysis of the scientific literature gives us grounds to accept the definition of E. I. Chuchkalova and O. G. Mosunova: an educational cluster is “a set of educational institutions, research organizations, economic entities, and state bodies located on the same territory, connected horizontally and vertically, which are legally formed, operate in the field of education, and are not connected to the state.” to achieve a common goal based on the individual goals of individual participants” (Chuchkalova & Mosonova, 2012) educational clusters are created with the aim of increasing the competitiveness of each cluster member, innovative development, raising funds for the formation of additional financial support for the educational process, equipping classrooms and modern laboratories, and applying innovations in practice. the main difference between educational clusters and other types of clusters is the fact that they are mainly related to educational services. assessment of the role of educational clusters includes their innovativeness and their role in the development of education. Naturally, the leading role in educational clusters belongs to universities as scientific and educational institutions. Their cooperation with business organizations is a prerequisite for the quality and effectiveness of the educational process. educational clusters form a link between educational, scientific, and industrial organizations, public associations, and the information environment (it clusters) for the cluster to be successful,

the following main processes need to be coordinated and controlled

- * information exchange and communication;
- * maintaining a balance of interests and minimizing conflicts;
- * creating mutual trust between partners in the network;
- * preparation of solutions;
- * create and strengthen a shared interest.

Naturally, our cluster developed and expanded, including other organizations engaged in specific educational, scientific and managerial activities in the field of education. We have also included regional education inspectorates, with which we cooperate in organizing qualification courses; schools-bases where we conduct experiments with innovative technologies; non-governmental organizations. thus, along with the expansion of partnerships, cluster networks have emerged -organizations with which we consolidate in the development of innovative scientific and educational projects, including strategic ones, the purpose of which is to study foreign and support national educational projects in the field of ICT application in education, work with talented and gifted children education in natural sciences and mathematics, emotional and social training, etc. In education, we have implemented a computer laboratory for teaching natural sciences, used from grade 3 to grade 12; electronic whiteboards, dynamic software for implementing a research approach and for managing the learning process at school. We are currently working on a project to use cloud technologies in teacher qualification training.

EDUCATIONAL CLUSTERS FOR CONTINUING EDUCATION TEACHER TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Results of SWOT analysis of educational clusters in improving qualifications teacher registration. The purpose of the study is to identify shortcomings and difficulties in the implementation of cluster policies and practices in the field of education and advanced training in Uzbekistan.

Outlining actions to address these deficiencies is important for learning and professional development of teachers, and in the future for the development of the system education and advanced training systems. The study used SWOT analysis method, which distributes factors that describe educationally clusters, in four categories: strength (strengths), weakness (weaknesses sides), opportunities, threats.

Strengths and weaknesses are internal factors early environment (the cluster itself is able to influence them); opportunities and roses are environmental factors (external influence on the cluster).

SWOT analysis is considered as a link between the formulation of the mission of the institution and the definition of strategic goals and objectives.

Table 1. Results of SWOT analysis of educational clusters

Strengths – the ways of cluster development are clearly understood;- clearly defined goals, objectives, types of activities and deadlines; –education-business relations are preserved – relationships in the cluster are built on the basis of cooperation, association and mutual obligations; - innovations in education are being developed and applied;-technology transfer is underway. - investments are made in human resources; -increasing the competitiveness of participating institutions	Weakness – national policy in education Research in the field of innovation and development in Uzbekistan are not bound by agreements with educational clusters; – cooperation between businesses and the academic community limited; – additional specialization is required implementation of those participating in the cluster institutions; – the technological sequence is broken-activity between activities and deadlines;
Opportunities –the possibility of developing three levels of learning– formal, informal, and independent. - Development and/or adaptation of specific Training methods; - creating an educational environment (atmosphere) that supports teachers' professional development; - increase of opportunities and competitiveness in the cluster area; - development to new business models in favor of education; -the possibility of increasing the number of educational services; -the possibility of expanding cooperation with international organizations; - research and analysis of the needs of various users of educational services; - participation in the economic development of the regions.	Threats -lack of information about needs. - insufficient promotion of activities and educational services; - insufficient competence to apply innovative technologies; - lack of mood (motivation); - rapidly changing educational environment.

Discussion questions

Educational clusters in Uzbekistan are still under-researched and are the subject

of future research in national policy, encourage the creation, action and results of their functioning. The presented functioning of the educational cluster related to qualifications teachers in Uzbekistan, is applicable in different versions and at different stages of education. Research is needed into the potential of educational clusters, their direct possible impact on the development of the education system, as well as the effect that their functioning contributes to the development of regions.

Main conclusions

1. Educational clusters can be considered a useful tool in creating an innovative educational and research environment.

2. Created environment for advanced training of teachers based on cluster interaction requires innovation and turns into research and positivity creative environment for learning, research and development.

3. The creation of scientific educational clusters forms connections between education, scientific organizations and business, public associations and information environment (IT clusters), which is the basis for integration institutions interested in the development of education.

4. National policy is needed in the development of educational clusters and the creation of expert groups at the national level that would play a role coordination units, periodically assessing the policies and work of the educational clusters.

Conclusion

Modern conditions for the development of education in Uzbekistan are characterized by radical globalization and forming competition in the field of educational services. State policy of the Ministry of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan coordinates for centralized organizing of institutions responsible for looking forward to improving the qualifications of teachers. This provokes an increase in competitions in this area and the search for modern approaches to organizing continuous updating the scope of teacher training. Educational clusters are a natural way to develop and implement innovation in the educational process at all levels. Clusters are effective an effective model for the implementation of national and regional policies and practitioner in the field of teacher training. They join forces and allow us to solve problems that are beyond the capabilities of a single institution. Increased interaction increases - the effectiveness of educational activities increase at all levels.

References

1. Rosenfeld S. Industrial-Strength Strategies, Regional Business Clusters, and Public Policy. Washington D.C.: The Aspen Institute Rural Economic Policy Program, 1995, p.34.
2. Chin-Huang Lina, Chiu-Mei Tungb, Chih-Tai Huanga. Elucidating the industrial cluster effect from a system dynamics perspective. *Technovation* 26 (2006) 473–482. Elsevier Ltd. All rights reserved. doi:10.1016/j.technovation.2004.11.008.
3. Kogut, B., Zander, U., 1993. Knowledge of the firm and evolutionary theory of the multinational corporation. *Journal of International Business Studies* 24 (4), 625–645.
4. Bruun, P., Bennett, D., 2002. Transfer of technology to China: a Scandinavian and European perspective. *European Management Journal* February 20 (1), 98–106.
5. Lin, B.-W., 2003. Technology transfer as technological learning: a source of competitive advantage for firms with limited R&D resources. *R&D Management* 33 (3), 327–p.

6. Kozhuharova, G., Ivanova, D., & Kozhuharov, M. (2016). The Educational Cluster as a Form for Implementing Innovative Policies and Practices in Education and Teacher Training. The teacher of the future. Knowledge, 13(2), 47-51.
7. "Educational cluster as a strategy for the development of the educational sphere" N. S. Rychikhina 19 (346) - 2014-y.
8. Porter M. Competitive strategy: Methods of analyzing industries and competitors. Trans. from English – M.: Alpina , 2005. – 454 p.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH

Bakayeva Rayxon Izatovna

Buxoro viloyati maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi metodisti
rayhonbakayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda funksional savodxonlikni rivojlantirishning zamonaviy usullari va metodlari, o'qitishning interfaol metodlari, FSMU metodlari va ulardan ona tili darslarida o'quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishda foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: funksional savodxonlik ko'rsatkichlari, kommunikativ savodxonligi, kognitiv va ijodiy faoliyat, interfaol ta'lim texnologiyalari, funksional savodxonlik komponentlari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные методы и методы развития функциональной грамотности учащихся, интерактивные методы обучения, методы ФГМУ и их использование в формировании функциональной грамотности учащихся на занятиях по родному языку.

Ключевые слова: показатели функциональной грамотности, коммуникативная грамотность, познавательная и творческая деятельность, интерактивные образовательные технологии, компоненты функциональной грамотности.

Abstract: This article discusses modern methods and methods of developing students' functional literacy, interactive teaching methods, FSMU methods and their use in the formation of students' functional literacy in native language classes.

Key words: indicators of functional literacy, communicative literacy, cognitive and creative activity, interactive educational technologies, components of functional literacy.

Kirish. Bugungi kunda o'quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirish haqida juda ko'p gapirilmoqda, o'qituvchilar uchun o'z amaliyotlarida ushbu masalaga e'tibor berish, o'quvchilarning funksional savodxonlik darajasini oshirish eng dolzarbdir. Har kuni farzandlarimiz oldida nafaqat hal etilishi, balki oqilona va favqulodda yechimini topishi kerak bo'lgan juda ko'p vazifalarga duch kelmoqda. O'qituvchi oldiga esa yangi vazifalar, ya'ni o'quvchilarni muammolarni nafaqat malakali yechish, balki xulosa chiqarish, to'plangan bilimlarni tizimlashtirish, kerakli ma'lumotlarni mustaqil ravishda olishga o'rgatish

turibdi. Mashhur pedagog Djon Dyui shunday degan edi: “Yaxshi maktab yaxshi, aqlli maktab ajoyib, lekin bola hayotga ham tayyorlangan bo‘lishi kerak”. Agar o‘quvchining funksional savodxonligini dars jarayonida shakllantirilsa va rivojlantirilsa, buning imkoni bor. Nemis olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, inson o‘qigan narsasining atigi 10%, eshitgan narsasining 20%, ko‘rgan narsasining 30% ni eslab qoladi; va inson gapirganda va haqiqiy faoliyatda qatnashganda, u materialni 90% eslab qoladi va o‘zlashtiradi. Qanday qilib o‘quvchini o‘qishga qiziktirish, katta hajmdagi ma’lumotlar va matn bilan ishlashga o‘rgatish mumkin? Faol kognitiv faoliyatni qanday rag‘batlantirish mumkin? O‘rganishga ijobiy munosabatni qanday shakllantirish mumkin? Funksional savodxonlikni qanday rivojlantirish mumkin? Tabiiyki, o‘qituvchilarda bunday savollar paydo bo‘ladi. Demak, kognitiv, aqliy faollikni rivojlantirishga qaratilgan yangi pedagogik texnologiyalar, ta’lim jarayonining samarali shakllari, o‘z navbatida har bir o‘quvchining bilimlarini boyitishga, uning funksional savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan faol o‘qitish uslublari va usullariga ehtiyoj bor.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Maqolada ta’limning zamonaviy natijalaridan biri sifatida taqdim etilgan maktab o‘quvchilarining funksional savodxonligini shakllantirishning pedagogik tadqiqoti metodologiyasi va usullari asoslangan bo‘lib, Rossiya tadqiqotchilarining ishlarida funksional savodxonlikni shakllantirishning alohida komponentlari ishlab chiqilganligi aytib o‘tilgan va mamlakat uchun funksional savodxonlikni rivojlantirishning iqtisodiy samarasi asoslab berilgan. Ko‘rsatilgan muammoning amaliy ahamiyati butun dunyo ta’lim tizimlarida, shu jumladan Rossiyada ham mavjud bo‘lgan maktab o‘quvchilarining funksional savodxonligi darajasini oshirishning samarali pedagogik vositalarini izlash bilan belgilanadi. Muallif funksional savodxonlik ta’limning zamonaviy natijasi sifatida qaralishi mumkin bo‘lgan fanlararo hodisa sifatida o‘rganilishi kerakligini ta’kidlaydi, ushbu jarayonni o‘rganish bo‘yicha uslubiy dasturi taqdim etadi va maktab o‘quvchilarining funksional savodxonligini shakllantirish texnologiyasini asoslab beradi.

Maqolada ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish usullari, kognitiv usullar, muammoli ta’lim, interfaol vositalar va ularning ta’lim sifatiga ta’siri, tadqiqot va ijodiy xarakterdagi mustaqil topshiriqlardan foydalanish haqida fikr yuritiladi. Bunday topshiriqlar o‘quv va kognitiv faoliyatni faollashtirishga yordam berishi, darsning yakuniy bosqichida o‘quvchilarning o‘quv faoliyati natijalarini tahlil qilish kerakligi ta’kidlangan.

Maqolada muallif [2] ta’lim metodlari va vositalari, ularning amaliy ahamiyati, turlari, qo‘llanishi haqida fikr bildirgan. Tasvir (illyustratsiya), namoyish (demostratsiya), amaliy metodlari atroflicha tahlil qilingan. Ta’lim metodlari ta’lim vositalari bilan qo‘llanishi, ta’lim vositalari ta’lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishi, ta’lim vositalari ta’lim metodlariga mos tanlanishi aytib o‘tilgan, shuningdek, didaktik vositalarga ham izohlar berilgan.

Maqolada [4] ingliz tili darslarida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini shakllantirishda foydalaniladigan usullar va metodlar haqida ma’lumot berilgan. O‘qituvchi ingliz tili darslarida turli turdagi matnlar, ya’ni mumtoz adabiyot matnlari, publitsistik, pragmatik va Internet matnlari bilan dars jarayonini tashkil etish orqali o‘qish malakasini shakllantirish ustida ish olib borishi, o‘qituvchi o‘quvchilarni matn bilan ishlashga tayyorlash uchun turli xil rag‘batlantiruvchi materiallarni tayyorlashi kerakligi, bu turli xil fotosuratlar, rasmlar, matnning qiziqarli sarlavhasi va oxirida o‘qituvchining og‘zaki bayoni bo‘lishi mumkinligi, o‘quvchilarni matnni lingvistik tomondan idrok etishga tayyorlash ham muhimligi ta’kidlab o‘tilgan.

Muallif [7] o'z maqolasida kompetensiyaga asoslangan ta'lim, raqobatbardosh malakali mutaxassisni shakllantirish, asosiy kompetensiyalarni shakllantirishda loyiha, keys-stadi, muhokama, aqliy hujum, tadqiqot metodlari, o'yin texnikasidan foydalanishning ahamiyati, integrativ metodlarga asoslangan pedagogik texnologiyalarni modernizatsiya qilish, Matn ustida ishlashga qaratilgan metodlardan "Ikki qismi kundalik", munozara usullari va ularidan samarali tarzda foydalanish haqida fikr yutitadi. Muallif tomonidan yo'naltirilgan o'qish strategiyasi va munozara usullaridan rus tili va adabiyot darslarida foydalanishni taklif etadi. Maqolada yangi mavzuni yangicha uslubda, interfaol usullardan foydalangan holda o'rganish o'quvchilarning aqliy va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishi, nutqini yaxshilashga yordam berishi, tasavvur, his-tuyg'ularini uyg'otishi, tafakkurni rivojlantirishi aytib o'tilgan.

Muhokama va natijalar. Funksional savodxonlikni shakllantirish murakkab jarayon bo'lib, o'qituvchidan o'qitishning zamonaviy shakllari va usullaridan foydalanishni talab qiladi. Ushbu shakl va usullarni qo'llagan holda biz tashabbuskor, mustaqil, ijodiy fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Agar ilgari darslarda o'qituvchi o'rganilayotgan materialni tizimlashtirish, boshlang'ich ko'nikmalarni shakllantirish, imlo hushyorligiga e'tibor berishga harakat qilgan bo'lsa, endi ta'lim mazmunini yangilash doirasida darsni faqat o'quv maqsadlari bilan cheklab bo'lmaydi. Zamonaviy voqelik o'quvchida nafaqat fan bo'yicha bilimlarni egallashni, balki uni turli vaziyatlarda muvaffaqiyatli qo'llashni, hayoti davomida o'qib o'rganishini va buni o'z xohishiga ko'ra bajarishini ham talab qiladi. Ijodkor kishi o'z-o'zini tarbiyalashi va mustaqil ta'lim olishi, tahlil, sintez usullariga ega bo'lishi, xulosalar chiqarishi, fikrini asoslashni bilishi kerak. Bularning barchasi insonga funksional savodxonlik berishi mumkin.

Funksional savodli shaxs qanday amaliy ko'nikma va qobiliyatlarga ega bo'lishi kerak? Xalqaro hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va YuNESKO Ta'lim instituti Yevropaning o'n ikki davlatida kattalar savodxonligi bo'yicha xalqaro tadqiqot o'tkazilganda funksional savodxonlikning o'ziga xos ko'rsatkichlari to'plami, indikatorlari ishlab chiqilgan edi. Ushbu indikatorlarda funksional savodxonlikning har xil turlari ko'rsatkichlari aniqlanib, ularning ko'pchiligi ona tili va adabiyoti darslarida shakllantirilishi kerak. Jumladan, insho, referat yozish, iboralar tuzishda qiyinchiliklarga duch kelmasdan savollarga javob berish, so'zlarni tanlash, ariza yozish, har qanday anketa, blankalarni to'ldirish, kitoblardan, ma'lumotnomalardan kerakli ma'lumotlarni topish va tanlash kabi muloqot va nutqiy ko'nikmalar, ensiklopediyalar va boshqa bosma matnlar, ommaviy axborot vositalari axborotlaridan, kutubxonaning alifbo va tizimli kataloglaridan foydalanish. Shunday qilib, nutqiy qobiliyatlar nafaqat kommunikativ, umumiy va axborot savodxonligi, balki insonning funksional savodxonligining boshqa ko'plab turlarining ko'rsatkichlari hisoblanadi. Bularning barchasi yuqori sinf o'quvchilarining funksional savodxonligini shakllantirishda ona tili va adabiyoti fanining keng imkoniyatlarga ega ekanligini yana bir bor ta'kidlaydi. Bunda o'qituvchi o'quvchining savodxonlik darajasiga tayanadi. O'quvchining savodxonlik darajasi, ya'ni o'z ona tilida yozish va o'qish ko'nikmalariga ega bo'lish darajasi insonning keyingi rivojlanishini qurish mumkin bo'lgan poydevor hisoblanadi. Shuning uchun ona tili va adabiyoti fani o'qituvchilari zimmasiga yosh avlodning funksional savodli kishilar qilib tayyorlashda katta mas'uliyat yuklanadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga bilim berish emas, balki bilimlarni mustaqil egallash uchun sharoit yaratishdir. Demak, zamonaviy dars - bu darsda o'qituvchi o'quvchi faoliyatini yo'naltiruvchi koordinator, o'quvchi esa bilimlarni mustaqil o'zlashtiruvchi sub'ekt vazifasini bajaradi. Aynan u kundalik hayotda qo'llashi mumkin bo'lgan bilimlar bilan funksional savodxonlik shakllanadi. Har bir o'quvchini faol kognitiv va ijodiy faoliyatga jalb qilish maqsadida faol aqliy faoliyat va o'quvchilarning

muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan yangi texnologiyalar yordamida dars etaplari tashkil etiladi. O'qituvchi tomonidan dars yaxlit holatda tasavvur etilib dars jarayoni loyihalashtiriladi. Dars jarayonidan qo'llaniladigan usullar va metodlar tanlab olinadi. Bunda guruhdagi o'quvchilarning soni, bilim darajasi, o'zlashtirishi hisobga olinadi. O'quvchining imkoniyatidan kelib chiqib tanlangan metodlar yordamida o'quvchi shaxs sifatida ta'lim markaziga chiqariladi va o'qitish samaradorligini oshirish imkoni yaratiladi. Darsda zamonaviy metodlardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil, erkin fikrlashiga, izlanishiga, har bir topshiriqqa ijodiy yondashishi, mas'uliyatni sezishi, tahlil qilishi, turli axborot manbalaridan unumli foydalanishiga sabab bo'lib, o'quvchining bilim olishga va kelajakda kasblarga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bunday natijaga erishish uchun o'quv jarayonida interaktiv metodlardan o'z o'rnida foydalanish zarur bo'ladi. Hamkorlikka asoslangan, o'quvchilarning faolligini oshirishga mo'ljallangan, o'quvchilarni boshqalarning fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish, o'zgalar manfaatlari bilan hisoblashish, ulardan o'rganish, ularga o'rgatish, ta'sir qila olish, o'zining va boshqalarning «men»ligini sezish, his qilish, o'zini boshqarish, fikrini lo'nda va aniq bayon qila olishga o'rgatishga qaratilgan «interfaol» o'qitish usullari tez suratlar bilan rivojlanib, ijobiy samara bermoqda[5].

Ona tili darslarida o'quvchilarda kommunikativ savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda FSMU metodidan foydalanish samarali natija beradi. Ushbu metod o'quvchilar o'rganilayotgan mavzuni muhokama qilish, o'z fikrlarini erkin bayon qilish, shu fikrlarni asoslovchi sabablarni ko'rsatish, ularni tasdiqlovchi misollarni keltirish va umumlashtiruvchi xulosalar chiqarishga, o'quvchilarni erkin fikrlash, o'z fikrini himoya qilish, ochiq holda bahslashish va bahs-munozara madaniyatiga o'rgatadi. 10-sinf Ona tili darsligida o'quvchilarga turli jamiyatlarga xos odat va tartiblar bilan tanishib chiqish topshirig'i berilgan.[3] Matndan so'ng o'quvchidan matnga munosabat bildirish, fikrni og'zaki bayon etish, adabiy til me'yorlariga amal qilish talab etilgan. Ushbu vazifani bajarishda FSMU metodidan foydalanish mumkin. Har bir o'quvchiga FSMU metodining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatiladi. Bunda F- fikrni bayon etish, S- fikrning bayoniga sabab ko'rsatish, M- ko'rsatilgan sababni isbotlab misol(dalil) keltirish, U- fikrni umumlashtirishni nazarda tutadi. O'quvchi yakka tartibda o'z fikrlarini yozma bayon etadi. Kichik guruhlariga har bir qog'ozda yozilgan fikrlarni umumlashtirib katta formatdagi qog'ozga yozishni taklif etadi. O'quvchilar fikrlarni o'rganib chiqadilar va umumlashtirib, jamoa sifatida o'z fikrlarini himoya qiladilar.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, dars jarayonida funksional savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirishning samarali usullaridan biri interfaol ta'limdir. Bu yangi bilimlarni egallash usullari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro muloqotini ifodalaydi; muloqotdan iborat mashg'ulotlarda o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bu hamma bir-biriga o'rgatadigan va bir-biridan o'rganadigan treningdir. Interfaol ta'lim bir vaqtning o'zida bir nechta muammolarni hal qilish imkonini beradi. Asosiysi, u muloqot ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantiradi, o'quvchilar o'rtasida hissiy aloqalarni o'rnatishga yordam beradi, tarbiyaviy vazifani bajaradi, chunki u ularni jamoada ishlashga, odamlarning fikrini hurmat qilish va tinglashga o'rgatadi. Bolaning intellektual kuchlanish davrida asabiy stressni kamaytirishda psixologik himoya qilish uchun sharoit yaratadi. Funksional savodxonlikni shakllantirishni o'quvchining potensialiga mos keladigan, shaxsiy rivojlanishni ta'minlaydigan ta'lim darajasiga erishish, har bir o'quvchining AKTdan foydalangan holda o'z qobiliyatlarini namoyon etishda ijodiy ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyat tajribasini shakllantirish; o'quvchilarning insonparvarlik munosabatlar asosida muloqot va o'zaro ta'sir tajribasini boyitish orqali amalga

oshirish mumkin. O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida o'quvchilarning funksional savodxonligini muvaffaqiyatli rivojlantirish va darslarida asosiy hamda fan kompetensiyalariga erishishi uchun mashg'ulotlar faoliyatga asoslangan bo'lishi, o'quv jarayoni o'quvchining mustaqilligi va o'z faoliyati natijalari uchun javobgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi, maqsadga erishishda tajriba orttirish imkoniyati bo'lishi, jamoaviy ishning samarali shakllaridan foydalanish kerak. Natijada o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, o'z fikrini erkin bayon etishga, atrofdagilar fikrini hurmat qilish, o'z nuqtai nazarini himoya qilishkabi qobiliyatlarni rivojlantirishga erishish mumkin. O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiya ni tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda ishlatiladigan texnologiya o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh tabiati va sharoitga qarab tanlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev F. . Ona tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarni kognitiv fikrlashga o'rgatish Samarqand: PYMO'MM, 2023.C. 46–48.
2. Abdumalikova Z. . Zamonaviy ta'lim metodlaridan mashg'ulotlar davomida foydalanish Samarqand: PYMO'MM, 2023.C. 48–52.
3. Mengliyev B. va boshqalar. Ona tili 10-sinf uchun darslik , Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. 224 c.
4. Вахитова Р. . Эффективные приемы формирования читательской компетентности на уроках английского языка Кунгурский муниципальный округ, Россия: МАУ «ЦРО», 2022.C. 42–44.
5. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар, Тошкент: Nihol, 2013. 279 c.
6. Чуркина Н. . Методологическая программа формирования функциональной грамотности школьников // The Science of Person: Humanitarian Researches Part 2. Pedagogical Sciences. 2021. № 3 (15). C.103–110.
7. Эргешева Г. С. [и др.]. Преподавание с использованием современных интерактивных методов (в помощь педагогам) // International Journal of Humanities and Natural Sciences. 2023. № 79 (4–4). C. 79–82.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA “YELPIG'ICH” USULIDAN FOYDALANISH

Bekmirzayev Hasan Safarovich

Sam VPYMO'MM Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish tizimida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilingan. Bundan tashqari, ta'lim tizimini yangilash, darsliklar va o'quv dasturlarini o'zaro uyg'unlik va bog'liqlikda ishlab chiqish, o'quv jarayonini tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tadbiq etish usul

va vositalarini ishlab chiqish ona tili o'qitish metodikasi oldida turgan dolzarb muammolar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: "yelpig'ich", aspekt, nutqiy faoliyat, inson, shaxs rivojlanishi, yosh bosqichlari, fazilat, nuqson, afzallik, o'spirinlik va yoshlik.

Аннотация: В данной статье анализируются новые, современные педагогические технологии в системе обучения младших школьников. Кроме того, обновление системы образования, разработка учебников и учебных программ в гармонии и взаимозависимости, разработка методов и средств внедрения новых педагогических технологий в организацию учебного процесса, обучение родному языку. Высказаны мнения о текущих проблемах, стоящих перед методикой.

Ключевые слова: «веер», аспект, речевая деятельность, личность, развитие личности, возрастные этапы, добродетель, недостаток, достоинство, подростковый и юношеский возраст.

Abstract: This article analyzes new, modern pedagogical technologies in the system of teaching elementary school students. In addition, updating the educational system, developing textbooks and curricula in harmony and interdependence, developing methods and tools for implementing new pedagogical technologies in the organization of the educational process, teaching the mother tongue. Opinions are expressed about the current problems facing the methodology.

Key words: "fan", aspect, speech activity, person, personality development, age stages, virtue, defect, advantage, adolescence and youth.

Davlatning ertangi kuni yoshlarning qay darajada bilimli ekani bilan bevosita bog'liq. Shu bois, ta'lim tizimini rivojlantirish masalasiga hukumat darajasida e'tibor qaratilishi har bir davlatning muhim vazifasi hisoblanadi.

O'zbekistonda so'nggi yillar davomida Harakatlar strategiyasi va uning mantiqiy davomi sanalmish Taraqqiyot strategiyasi doirasida, rivojlangan davlatlar kabi uzluksiz ta'lim tizimini muntazam takomillashtirib borish, sifatli ta'lim-tarbiya berish, malakali kadrlarni tayyorlash bo'yicha sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, chuqur bilimli, keng mushohadali, vatanparvar, buyuk davlat barpo etish yo'lida ijodkor va faol qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Respublikamizda buborada keng miqyosli ishlar amalga oshirilmoqda. Islohotlarni amalga oshirish uchun ta'lim berish sifatiga e'tibor berish va ushbu sohada ishlashning jozibadorligini doimiy ravishda oshirish zarur. Zero, millat va xalqning rivoji, uning intellektual salohiyatini oshirish o'qituvchilar faoliyatiga bog'liq. O'qituvchi ilm-fan sirlari, ma'naviy va madaniy merosni yoshlarga yetkazishda muhim bo'g'in hisoblanadi. Demak, o'qituvchilarga o'zlarining salohiyatini to'liq namoyon etishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ularni ijtimoiy, huquqiy, moddiy qo'llab-quvvatlash darkor.

Mustaqillikni qo'lga kiritgan va buyuk kelajak sari intilayotgan jamiyatda boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish tizimida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar kirib keldi. Ta'lim tizimini yangilash, darsliklar va o'quv dasturlarini o'zaro uyg'unlik va bog'liqlikda ishlab chiqish, o'quv jarayonini tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tadbiq etish usul va vositalarini ishlab chiqish ona tili o'qitish metodikasi oldida turgan dolzarb muammolardandir. Bu masalalarni hal etishda asosiy omil o'qituvchining o'z kasbiga mas'uliyat va ijodkorlik bilan yondoshishi hisoblanadi.

O'quv jarayonini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiyani tadbiq etish va uning maqsadga erishishi o'qituvchining pedagogik mahorati, muloqot madaniyati, nutqining to'g'riligi, kommunikativ mahoratining o'quvchilarga ta'siri, pedagogik texnikaning egallanganlik darajasi va bu texnikani bevosita darsda qo'llashga ulgura olishga bog'liqdir. Bu faoliyat o'z navbatida yangi kommunikativ texnologiyaga asoslangan holda amalga oshirilishi kerak. Bu jarayonda o'qituvchi turli ko'rinishdagi faoliyatlarda ishtirok etadi. Xuddi shunday pedagogik faoliyat shakllaridan biri o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotiga asoslangan birgalikdagi faoliyatidir. O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti (leksiya, hikoya, suhbat, ma'ruza) ijtimoiy nuqtai nazardan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan bo'ladi.

Boshlang'ich sinf darslarida "Yelpig'ich" metodidan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu texnologiya murakkab va ko'ptarmoqli bo'lib, muammoli mavzularni o'rganishga qaratilgan. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir yo'la axborot beriladi. Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi. Bu interfaol texnologiya o'quvchilarga tanqidiy, tahliliy va aniq mantiqiy fikrlashlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, shuningdek, uni himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

"Yelpig'ich" texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarining, har bir qatnashchining va umuman guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

«Yelpig'ich» texnologiyasida quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

Aspekt – nuqtai nazar bilan predmet, hodisa, tushuncha tekshiriladi.

Afzallik – biror narsa bilan qiyoslashda ustunlik, imtiyoz.

Fazilat – ijobiy sifat.

Nuqson – nomukammallik, qoidalariga, mezonlarga nomuvofiqlik.

Xulosa – muayyan bir fikrga, mantiqiy qoidalar bo'yicha dalildan natijaga kelish.

Boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun tushunarli tarzda, murakkablashtirmasdan turli fanlarda ushbu texnologiyani qo'llashimiz mumkin. Masalan, **"Ona tili" fani yuzasidan:**

Aspekt – sifat – narsa-hodisalarning belgisini bildiradi. Qanday? Qanaqa? So'rog'iga javob beradi.

Afzallik – ot narsa va hodisalarning nomini, son miqdorini, sifat esa belgisini, xususiyatini, maza-ta'm, rangini bildiradi.

Fazilat – har bir narsalarning birinchi o'rinda nomi keltirilsa, ikkinchi sifati keltiriladi.

Nuqson – boshqa so'z turkumlariga o'tib o'zgaradi. Jumladan, yaxshilarga.

Xulosa – demak, sifat narsa-hodisalarning belgisini, xususiyatini, maza-ta'm, rangini bildiradi. Qanday? Qanaqa? So'rog'iga javob beradi. Sifatlar darajalanadi, otlashadi.

"Odobnoma" fani yuzasidan:

Aspekt – to'g'riso'zlik – po'sti achchiq bo'lsa-da, ichi shirin mevaga o'xshaydi.

Afzallik – u insonni baxt-saodatga yetaklaydi.

Fazilat – insonlarni yaxshilikka yetaklaydi, to'g'ri yo'l ko'rsatadi, doim to'g'ri bo'lishga undaydi.

Nuqson – to'g'riso'z kishilarni "andishani otini qo'rqqoq qo'yib" ayrimlar xo'rlashadi.

Xulosa – demak, inson to'g'riso'z bo'lishi lozim.

“Matematika” fani yuzasidan:

Aspekt – to’rtta tomoni bo’lib, hamma tomonlari bir-biriga teng kelmasligi ham mumkin.

Afzallik – to’rtburchak boshqa shakllarga ko’ra narsalarni yasashda qulay.

Fazilat – hayotdagi narsalar asosan, shu shaklda yasaladi.

Nuqson – qirralari ko’p hollarda halaqit beradi. Yuzada turganda hamma tomoni aks etmaydi.

Xulosa – xullas, to’rtburchakning to’rtta tomoni bo’lib, hamma tomonlari bir-biriga teng kelmasligi ham mumkin. To’rtburchak boshqa shakllarga ko’ra narsalarni yasashda qulay.

Xullas, boshlang’ich sinflarda “Yelpig’ich” texnologiyasidan foydalanish ta’limiy xarakterda bo’lib, o’quvchilarni jamoa, guruhda ishlashga, muammolar, vaziyatlarni turli nuqtai nazardan muhokama qilish mahoratiga, murosali qarorlarni topa olish mahoratiga, o’zgalar fikrini hurmat qilishga, ishga ijodiy va tanqidiy yondashuvga, faollikka, muammoga diqqatni jamlay olish mahoratiga o’rgatadi.

Asosiy darsliklar va o’quv qo’llanmalar

1. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. –Jizzax: Sangzor, 2007. 67 b.
2. Safarov Sh., Toirova G. Nutqning etnosotsiopragsmatik tahlili asoslari. - Samarqand, 2007. 34-bet.
3. Kubryakova Ye.S. Nachalnie etapi stanovleniya kognitivizma: lingvistika - psixologiya - kognitivnaya nauka // VYA № 4, 1994.-S. 35.
4. Popova Z. D., Sternin I. A. Ocherki po kognitivnoy lingvistike. Izd.Z. - Voronej, 2003.-S. 3.
5. Popova Z.D., Sternin I.A. Ponyatiye “konsept” v lingvisticheskix issledovaniyax. - Voronej: izd-vo VGU, 1999. -S 134.

O’QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISDA TOPSHIRIQLAR O’RNI

Berdiyeva Gulbahor Raimqulovna

Sirdaryo viloyati Guliston shahar 2-sonli umumiy o’rta ta’lim maktabining oliy toifali ona tili va adabiyot fani o’qituvchisi,

Annotatsiya. Ushbu maqolada PISA xalqaro tadqiqotlaridagi o’qish savodxonligi yo’nalishida o’quvchilarni o’qitish bo’yicha ba’zi yo’l-yo’riqlar, mulohaza va takliflar bildirilgan.

Kalit so’zlar: ijodiylik, mushohada, muloqot, o’qish savodxonligi.

Abstract. This article provides some guidelines, considerations, and suggestions for teaching students in the PISA international study of reading literacy.

Key words: creativity, observation, communication, reading literacy.

Kirish.

PISA – o’quvchilarning o’qish (matnni tushunish), matematika va tabiiy fanlardan savodxonlik darajalarini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo’lib, o’quvchilarning maktab davrida orttirgan bilim va ko’nikmalarini real hayotiy

vaziyatlarda qay darajada qo'llay olishlarini aniqlashga mo'ljallangandir. Shuningdek, PISA dasturi o'quvchilarning ta'lim olishga bo'lgan munosabati va motivatsiyasi haqida qimmatli ma'lumotlarni to'plash bilan birga, ularda muammoni hal qila olish ko'nikmalarini ham baholaydi. Masalan, global ahamiyatga ega bo'lgan masalalarni hal etishda o'quvchi-yoshlarning fikr-mulohazalari va ular bergan taklif va yechimlarni baholaydi. Ya'ni bu dastur o'quvchilardan formula, sanalarni yodida saqlab qolgan yoki qolmaganligini emas, balki hayotda qo'llay olishi mumkin bo'lgan bilim va ilmini baholaydi. Tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan 15 yoshli (15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lgan) o'quvchilar ishtirok etadi.[1]

Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har 3 yilda bir marta o'tkaziladi. Birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan. O'zbekiston ham ilk bor 2022-yilda PISA xalqaro tadqiqotda ishtirok etdi. Natijalar e'lon qilindi. Afsuski, natijalar juda past. Keyingi tadqiqotlarda mamlakatimiz yoshlarining natijalari yaxshi bo'lishi uchun pedagoglardan mas'uliyat, o'z ustida ko'proq ishlash, izlanish talab etiladi. O'quvchilarga fanlardan o'rgangan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish kerak bo'ladi. Ushbu maqolada o'qish savodxonligi bo'yicha ona tili o'qituvchilari oldida turgan muammo va uning yechimlari haqida fikr yuritamiz.

Adabiyotlar tahlili. “Siz o'qituvchining sinfga kirishidan oldin o'z oldiga qanday maqsadlar va vazifalar qo'yishi haqida hech o'ylab ko'rganmisiz ?” – deydi Chikago pedagogika universiteti professori Bendjamin Blum. Darhaqiqat, dunyo shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda XXI asr yoshlarini har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash ham juda katta mas'uliyat talab etadi. O'qish savodxonligi –o'quvchining matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olishi va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqatidir. O'quvchida bunday layoqatlarni esa faqat bilimli, zukko, zamon bilan hamnafas, o'z ustida tinimsiz ishlaydigan o'qituvchigina yo'llay oladi.

Psixolingvistikaga oid tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, savodxonlik, asosan, o'qish tajribasi orqali shakllanadi. Ko'proq matn bilan ishlash kerak. O'quvchilar bilan qancha ko'p matn bilan ishlash ko'nikmasi shakllansa, hamma vaqt natijalar ham yaxshi bo'ladi. Matn bilan ishlash orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarga yechim topa olish, kreativlik rivojlanadi. “Lekin shuni ta'kidlash joizki, PISA topshiriqlari yetuk tajribaga ega bo'lgan xalqaro ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bunga o'xshash topshiriqlarni ishlab chiqish uchun tizimli va maxsus bilim talab etiladi. Shuning uchun PISA sinovlariga o'quvchilarni tayyorlash jarayonida, asosiy e'tiborni alohida olingan PISA topshiriqlarini yechishga emas, balki ularni va ularga o'xshagan topshiriqlarni yechish uchun kerak bo'ladigan o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Quyida 6-sinf ona tili darsligida berilgan “Minorayi Kalon” matni orqali o'quvchilarni qanday qilib mushohadaga, o'ylashga, fikrlashga, xulosa chiqarishga yo'llovchi namuna topshiriqlar berilmoqda.

Minorayi Kalon

Buxoroda ko'plab minoralar mavjud. Ular qariyb o'ttiz asrni qarshilagan sharif shahar husniga ko'rk qo'shib kelmoqda. Buxoro minoralari orasida Minorayi Kalon (Katta minora) o'zining mahobati, naqshlarining murakkabligi, bejirimligi hamda ne-ne jang-u jadallar va tabiat sinovlariga dosh berib kelayotgani bilan alohida ajralib turadi.

Minoralar turli davrlarda har xil vazifalarni bajargan. Qadimdan minoralar masjid va

madrasalar yonida, ularga tutash qurilgan. O'shanda bundan ko'zlangan asosiy maqsad hammani namozga chorlashdan iborat bo'lgan. Ammo "minora" so'zi arabchada "mayoq" ma'nosini bildirib, gorizantal o'lchamiga nisbatan vertikal o'lchami ortiq bo'lgan baland inshootni ifodalaydi. Muhim savdo-sotiq markazi, Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgan Buxoroga qator-qator karvonlar, savdogarlar qum barxanli sahrolardan oshib kelishgan. Buxoroning o'sha davrdagi hukmdori Arslonxon Qoraxoniyl shahar atrofidagi sahrolarda karvonlarning adashib qolmasligi uchun baland inshoot qurishni rejalashtiradi. Arslonxon Qoraxoniyl 1124-yili eng mashhur va sara usta-quruvchilarning loyihalari bilan shaxsan tanishib chiqadi va Usta Baqoning loyihasini ma'qullaydi. Shu asnoda minorani qurish ishlari boshlanadi. Minorani ko'tarishda ishlatilgan maxsus qorishmani tayyorlashda yulg'un kukuni, uzum shirasi, qora tovuq tuxumi, tuya juni va sutidan foydalanishadi. Bu esa minoraning juda ham mustahkam bo'lishiga xizmat qilgan.

Minorayi Kalon 1127-yilda qurib bitkaziladi. Balandligi 47,5 metr bo'lgan (asosi, 10 metri yer ostida) minoraga 105 pog'onali zina orqali chiqilib, eng yuqori qismidagi 16 ta darcha orqali shaharni kuzatish mumkin. Minoraning tepa qismida sham fonuslari yoqilib, atrofga nur taratilgan. Natijada minora kechalari 50–60 chaqirim masofadagi karvonlar ham adashmay, shaharga kirib kelishida yo'lchi yulduz vazifasini o'tagan. Qariyb 900-yildan buyon barchaning hayratiga sabab bo'lib kelayotgan Minorayi Kalon yanada jozibali ko'rinishi uchun belbog'ida 20 dan ortiq naqshinkor halqalar hosil qilingan. Bezaklar bir-birini takrorlamaydi. Unda har xil kufiy, handasiyl yozuvlarni ham uchratish mumkin. Minorada nafaqat hukmdor, balki inshootni bunyod etgan ustaning nomini ham qoldirish maqsadida yuqoriga – eng ustki halqalardan biriga "Amali Usto Baqo, milodiy 1127-yil, Minorayi Arslonxon" degan so'zlar bitilgan. [3]

Topshiriqlar bilan ishlash:

1. Minora so'zining ma'nosiga mos keladigan geometrik shaklni aniqlang. 1

A) to'g'ri to'rtburchak B) konus C) silindr D) kub

To'g'ri javob: C varianti

2. Minorayi kalon qurilishi tagzadini, mustahkamligini bugun nima bilan isbotlash mumkin.

A) Minorani ko'tarishda tayyorlanadigan maxsus qorishmaga yulg'un kukuni, uzum shirasi, qora tovuq tuxumi, tuya juni va sutidan foydalanishgan.

B) Asrlarni pisand qilmay mag'rur turgan buyuk inshootlarning barhayotligi ularning asosi bilan bog'liq.

C) Uning mustahkam poydevorlari vaqtdan g'olib kelmoqda.

D) Buyuk minoralar samoga bo'y cho'zgan qad-qomatlarini bilan salobatli ko'rinsalar ham, aslida ularni ushlab turgan asos yer ostida bo'ladi.

To'g'ri javob: C varianti

3. Buxoro hukmdori Arslonxon Qoraxoniyl Minorai kalonni qurdirishga nima sabab bo'lgan.

A) Dushmanlardan himoyalani sh maqsadida shunday mahobatli mustahkam minoralar qurilgan.

B) Baland joydan barcha voqealardan xabardor bo'lish maqsadda qurilgan.

C) Shahar atrofidagi suvsiz sahrolarda karvonlarning adashib halok bo'lishi oqibatlarini katta talofatlar keltirgan.

D) Samoga bo'y cho'zgan buyuk minoralar hukmdorning mavqeyini belgilagan.

To'g'ri javob: C varianti

4. Minorai kalonning o'sha davrlardagi ahamiyatini baholang. *Bir necha javoblarni belgilashingiz mumkin.*

	Baland joydan barcha voqealardan xabardor bo'lish
	Hukmron o'z mahoratini namoyish qilish
	Shahar atrofidagi suvsiz sahrolarda karvonlarning adashib halok bo'lishi oqibatlarining oldini olish
	Dushmanlardan himoyalash
	Masjidga yaqinligi sababli ovozlarni kuchaytirish
	Hukmron o'ziga oilasini o'ylab minora barpo etish
	Kelgusi avlod foydalanishga qulaylik yaratish

To'g'ri javob: 1, 3, 4, 5

Muhokama. O'qish savodxonligi o'quvchining berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalarning tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushunishi, mazmuni haqida fikr yuritish olish, matn mazmuniga baho berish va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

Natija. Agar o'quvchilar bilan har xil ko'rinishdagi matnlar bilan ko'proq ishlansa, qisqa vaqt ichida matn bilan ishlash, og'zaki va yozma nutq, kreativlik, mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash kabi ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, "o'quvchilar maktabda o'rganishi lozim bo'lgan hamma narsani to'liq o'zlashtira olmaydilar. Samarali o'rganuvchi bo'lish uchun nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki ular qanday va nima uchun o'rganilishi haqida xabardor bo'lishi lozim". [1] XXI asrda biz o'quvchilarga "Baliq berma, qarmoq ber" maqoliga amal qilgan holda ularni ijodiy, tanqidiy, tizimli fikrlashga, muloqot, muomalaga, muammolarga yechim topa oladigan qilib tarbiyalashimiz kerak bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash". (Metodik qo'llanma). "Sharq" nashriyoti. Toshkent – 2019.
2. Ona tili, darslik 6-sinf. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Quronov, Sh.Tursun, N.Hakimova, M.Siddiqov. Toshkent – 2022.
3. <https://ziyonet.uz>

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA MUAMMOGA ASOSLANGAN TA'LIMNING AHAMIYATI HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Davronova Fotima Pirnazarovna,

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada muammoli o'qitish, nostandart ilmiy-o'quv masalalarni nostandart usullar bilan yechishni, talabalarga beriladigan muammoli masalalar yangi yechimlar izlashga qaratishi haqida fikrlar ifodalangan. Muammoli ta'limning mohiyati va vazifalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: Muammoli ta'lim, ko'nikma, malaka, muammoli vaziyat, intellektual sifatlari.

Аннотация. В данной статье высказываются мысли о проблемном обучении, решении нестандартных научных и учебных задач нестандартными методами, ориентации на поиск новых решений проблемных задач, поставленных перед студентами. Приводятся сведения о природе и задачах проблемного образования.

Ключевые слова: Проблемное обучение, умение, компетентность, проблемная ситуация, интеллектуальные качества.

Abstract. In this article, thoughts are expressed about problem-based teaching, solving non-standard scientific and educational problems with non-standard methods, and focusing on the search for new solutions to problematic problems given to students. Information about the nature and tasks of problem-based learning is provided.

Key words: Problem-based learning, skills, competence, problem situation, intellectual qualities.

Kirish. Muammoli o'qitish ijodiy jarayonda ilmiy-o'quv masalalarni nostandart usullar bilan yechishni taqozo etadi. Talabalarga mashq uchun beriladigan masalalar, olingan bilimlarni mustahkamlash va malakalar hosil qilish uchun xizmat qilsa, muammoli masalalar esa faqat yangi yechimlar izlashga qaratiladi. O'quv materialini muammoli taqdim etilishining mohiyati shundaki, unda o'qituvchi bilimlarni tayyor holda taqdim etmasdan, o'quvchilar oldiga muammoli masalalar qo'yadi, ularni yechimining yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Muammo, yangi bilimlar va harakat usullar sari, o'zi yo'lga boshlaydi.

Muammoning yechimi ijodiy fikrlashni taqozo etadi. O'zlashtirilgan bilimlar shablonlarini takrorlash bilan bog'liq bo'lgan reproduktiv psixik jarayonlar, muammoli vaziyatlarda hech qanday samara bermaydi [1].

Agar inson muntazam tayyor bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga o'rgatilgan bo'lsa, uning tabiiy ijodiy qobiliyatini so'ndirish ham mumkin; u mustaqil fikrlashni "esdan chiqaradi". Fikrlash jarayoni muammoli masalalarni yechishda a'lo darajada namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Asosiy qism. Muammoni hal etishni 3 ta bosqichga ajratish mumkin:

1. Isbotlash – bu muammoning ilgari to'g'ri deb tan olingan sabablar bilan bog'liqliklarini topish asosida amalga oshiriladi.

2. Tekshirish – bu tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo'lishi to'g'riligini asoslash bilan amalga oshiriladi.

3. Tushuntirish – bu muammoning yechimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi.

O'quvchilarning ijodiy tafakkur va ijodiy qobiliyatlarini ostirishda muammoli ta'limdan unumli foydalanish uchun uning ayrim nazariy asoslari sifatida B.Blumning bilish va emotsional sohalaridagi pedagogik maqsadlar taksonomiyasi (tafakkurning bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajasi)ga hamda G.Gardnerning intellekt ko'pligi nazariyasiga asoslanish maqsadga muvofiq.

Intellekt ko'pligi nazariyasining qisqacha bayoni quyidagicha:

Bu nazariyani amerikalik psixolog Govard Gardner ishlab chiqqan. Bu nazariya har bir odam turli darajada ifodalangan kamida sakkizta tipdagi intellektga ega ekanligini ochib beradi. Ular quyidagilar:

1. Verbal-lingvistik intellekt-so'z xotirasi, so'z boyligi yaxshi, o'qishni yaxshi ko'radi, so'z bilan ijod qilishni yoqtiradi. Bular shoir, yozuvchi, notiqar.

2. Mantiqiy-matematik intellekt-hisoblash va sonlar bilan ishlashni, mantiqiy masalalar, boshqotirmalarni yechishni, shaxmat o'ynashni yaxshi ko'radi, tengqurlariga nisbatan ko'proq abstrakt darajada fikrlaydi, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunadi. Bular matematik, fizik va boshqalar.

3. Vizual-fazoviy intellekt-ko'rish obrazlari bilan fikrlaydi, karta, sxema, diagrammalarni tekstga nisbatan oson o'qiydi, xayolga berilish, rasm chizish, modellar konstruksiyalashni yaxshi ko'radi. Bular rassom, haykaltarosh, me'mor, ixtirochi, shaxmatchilar.

4. Motor-harakatli intellekt-yuqori sport natijasiga erishadi, boshqalarning harakatlari, mimikasi, odatlarini yaxshi takrorlaydi, hamma narsaga qo'l tekkizish, buyumlarni qismlarga ajratish va yig'ish, yugurish, sakrash, kurash tushishni yaxshi ko'radi. Hunarlarga qobiliyatli. Bular raqqos, mim, artist, sportchilar.

5. Musiqiy-ritmik intellekt-qo'shiqlar, kuylarni eslab qoladi, ovozi yaxshi, musiqa asbobini chaladi, xorda ashula aytadi, harakatlari va so'zlashi ritmli, o'zicha sezmasdan kuylaydi, biror ish qilayotib, stolni ritmik chertadi. Bular bastakor, musiqachi, qo'shiqchi, raqqoslar.

6. Shaxslararo intellekt-tengqurlari bilan muloqotni, boshqa bolalar bilan o'ynash va ularga o'rgatishni yaxshi ko'radi, turli holatlarda yetakchi bo'lib qoladi, hamdardlikni, boshqalarga g'amxo'rlik ko'rsatishni biladi, boshqa bolalar unga sherik bo'lishga intiladilar. Bular diniy xodim, siyosatchi, diplomatlar.

7. Ichki shaxsiy intellekt-mustaqillik hissi, iroda kuchini namoyish qiladi, o'zining yaxshi va yomon xislatlarini real anglaydi, vazifalarni hech kim xalaqit bermaganda yaxshi bajaradi, o'zini boshqara oladi, yakka ishlashni ma'qul ko'radi, o'z hissiyotlarini aniq tasvirlaydi, o'z xatolaridan ibrat oladi, o'z qadriini bilish hissi rivojlangan. Bular psixolog, o'qituvchi, tarbiyachilar.

8. Tabiatshunos intellekti bu tabiatga, tabiat hodisalariga, jonivorlar, o'simliklarga qiziqadi, tabiat olamini tushunish, atrof-muhitning belgilari va xususiyatlarini farqlash, tasniflash va shu kabilarga qobiliyatini namoyon qiladi. Bular tabiatshunos, ekolog, qishloq

xo'jalik xodimlari. Ayrim bolalar o'zlaridagi eng ustun intellekt tipi orqali boshqalarga nisbatan osonroq o'qishlari mumkin. Har bir boladagi o'z vaqtida aniqlangan va rivojlantirilgan talant unga hayotda yuksak cho'qqilarga erishish uchun yo'l ochib beradi.

O'quvchi noma'lum yechimni topish uchun mustaqil yoki o'qituvchi yordamida izlanadi. Muammoni jamoaviy hal etishda paydo bo'luvchi, subyekt, obyekt va yana subyekt munosabatlari ijodiy fikrlashni faollashtirishga olib keladi. Bugungi kunda muammoli o'qitish deganda, mashg'ulotlarda pedagog tomonidan yaratiladigan muammoli vaziyatlar va ularni yechishga qaratilgan o'quvchilarning faol mustaqil faoliyati tushuniladi. Buning natijasida o'quvchilar kasbiy bilimlarga, ko'nikmalarga, malakalarga ega bo'ladilar va fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Muammoli o'qitish, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarga taalluqli, chunki bu yerda shaxs subyekt sifatida qoraladi, muammoli vaziyatlarning maqsadi pedagogik jarayonda o'ziga xos qiziqish uyg'otishdir.

Muammoli o'qitish, o'qitishning eng tabiiy samarali usulidir, chunki ilmiy bilimlar o'zida muammoli vaziyatlar mantig'ini namoyish etadi. Muammoli vaziyatlar kiritilib, an'anaviy, bayon etish o'quv materialining eng optimal tarkibi hisoblanadi. Pedagog muammoli vaziyat yaratadi, o'quvchini uni yechishga yo'naltiradi, yechimni izlashni tashkil etadi. Muammoli o'qitishni boshqarish, pedagogik mahoratni talab etadi, chunki muammoli vaziyatning paydo bo'lishi individual holat bo'lib, tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan yondashuvni talab etadi.

O'quv materialini muammoli taqdim etilishining mohiyati shundaki, unda o'qituvchi bilimlarni tayyor holda taqdim etmasdan, o'quvchilar oldiga muammoli masalalar qo'yadi, ularni yechimining yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Muammo, yangi bilimlar va harakat usullar sari, o'zi yo'lga boshlaydi. Muammoli o'qitishda kechadigan jarayonlarning psixologik mexanizmi quyidagicha bo'ladi: inson ziddiyatli, yangi, noma'lum muammoga (muammo odatda murakkab nazariy yoki amaliy masala bo'lib, yashirin ziddiyatlarni qamrab oladi, uning yechimi turli, hatto muqobil vaziyatlarni talab etadi) duch keladi, unda hayratlanish, ajablanish holati paydo bo'ladi, «gap nimada?» degan savol tug'iladi. O'quvchi noma'lum yechimni topish uchun mustaqil yoki o'qituvchi yordamida izlanadi. Muammoni jamoaviy hal etishda paydo bo'luvchi, subyekt, obyekt va yana subyekt munosabatlari ijodiy fikrlashni faollashtirishga olib keladi.

Muammoga asoslangan ta'limning uchta darajasi mavjud: muammoni o'qituvchi qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan hamkorlikda topadi; muammoni o'qituvchi qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar mustaqil topadi; muammoni o'quvchining o'zi qo'yadi va uning yechimini ham mustaqil topadi.

Muammoli ta'lim bu o'quvchilar faoliyatini nazariy va amaliy muammolarni va ushbu muammoli vaziyatlar kuchi orqali yaratilgan muammoli topshiriqlarni hal etish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishga asoslangan holda tashkil etish usulidir. Muammoli ta'lim ta'lim oluvchilarning bahslari, mushohadalarida amalga oshiriluvchi analiz-sintez faoliyatiga asoslanadi. Bu ta'limning tadqiqotchilik turidir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi.

Muammoli o'qitish jarayonida talabani mustaqilligi o'qitishning reproduktiv shakllariga nisbatan tobora o'sib boradi. Muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv

vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik «vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan obyekt (tushuncha, fakt) ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi. Muammoli o'qitishning o'ziga xos jihatlari mavjudki, bu jihatlarni tadqiqotchi B.Aysmontas quyidagicha izohlaydi.

Muammoli ta'limning bosh maqsadi bu o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat. Muammoli ta'limni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

Turli o'quv fanlari bo'yicha o'qituvchilar darslar jarayonida muammoli vaziyatlar hosil qilishni va ularni yechish usullarini oldindan ko'zda tutishlari kerak.

Muammoli vaziyat yaratish usullari: o'qituvchi o'quvchilarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntiradi va uni yechish yo'lini topishni taklif qiladi; bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi; hal etish uchun yetarli bo'lmagan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni yechishni taklif etadi va boshqalar.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari: o'qituvchi muammoni qo'yadi va o'zi yechadi; o'qituvchi muammoni qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan birgalikda topadi; o'quvchilarning o'zlari muammoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar.

Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullar: muammoni turli nuqtai-nazardan o'rganish, tahlil qilish; solishtirish, umumlashtirish; faktlarni aniqlash va qiyoslash; vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish; o'quvchilarning o'zlari aniq savollar qo'yishi va boshqalar.

Muammoli ta'lim jarayonini quyidagi uchta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

1. Muammoli vaziyat hosil qilish.
2. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish.
3. Yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan yechim bilan bog'liq axborotni tizimlashtirish orqali).

Muammoli vaziyat hosil qilishda quyidagilar hisobga olinishi lozim: Muammolar nazariy yoki amaliy yo'nalishda bo'ladi.

Darsda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o'quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab bu o'quvchilarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa, o'quvchilarda qiziqish hosil qiladigan bo'lishi kerakligidan iborat. Aks holda ko'zda tutilgan natijaga erishish imkoni bo'lmaydi. Muammo o'quvchilarning bilim darajalariga hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo'lishi shart.

Hosil bo'lgan muammoli vaziyatni yechish uchun topshiriqlar yangi bilimlarni o'zlashtirishga yoki muammoni aniqlab, yaqqol ifodalab berishga yoki amaliy topshiriqni bajarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'quvchilarning muammoli vaziyatni tushunishlari, uning kelib chiqishi sabablari hamda

nimalarga, qanchalik darajada bog'liqligini idrok qila olishlari natijasida hosil bo'ladi. Bunday tushuna olish esa o'quvchilarga mustaqil ravishda muammoni ifodalay olish imkoniyatini beradi.

Muammoli ta'lim murakkabligiga ko'ra turli darajada bo'lishi, ya'ni tashkil etilishi mumkin. Bu talabalarning tayyorgarlik darajasiga, bilim darajasiga va fikrlash qobiliyatining rivojlanganlik darajasiga bog'liq holda tanlanadi.

Muammoli ta'limning birinchi darajasi bu o'qituvchi tomonidan muammo yaratiladi va o'qituvchi tomonidan yechimlar ishlab chiqiladi, talabalar bu holda muammoli ta'lim jarayonida faoliyat yuritishga o'rganadilar.

Muammoli ta'limning ikkinchi darajasida bu o'qituvchi tomonidan muammo vujudga keltiriladi va talabalar tomonidan yechiladi. Bu holda talabalar muammoni yechish usulini kuzatadilar va passiv holatda bo'ladilar. Ular muammoni yechish malakasi bilan tanishadilar.

Muammoli ta'limning uchinchi darajasida bu talaba tomonidan muammoli vaziyat tashkil etiladi va muammo o'rta tashlanadi. Talabalar tomonidan mustaqil ravishda yechim topiladi. Bunda talabalar faol ishtirok etadilar va ularda mustaqil va ijodiy fikrlash refleksi rivojlanadi.

Muammoli ta'limning to'rtinchi darajasida bu muammoli vaziyatni ham, muammoning yechimini ham talabalar o'zlari tashkil qiladilar. Ular mavzudagi mavjud muammoni ko'ra olishga va uning yechimini mustaqil ravishda topa olishga o'rganadilar. Bu muammoli ta'limning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Chunki talabalar ijodiy fikrlashga o'rganadilar. Bu holda talabalar o'ta faol holatda bo'ladilar. O'qituvchi esa kuzatuvchi va ba'zan yo'naltiruvchi sifatida maydonga chiqadilar.

Muammoli vaziyatlar mazmuniga ko'ra quyidagicha tavsiflanadi:

1. Maqsad noma'lum uni aniqlash kerak.
2. Faoliyat obyekti noma'lum uni aniqlash kerak.
3. Faoliyat usuli noma'lum uni aniqlash kerak.
4. Faoliyatni bajarish shartlari noma'lum uni aniqlash kerak.

Xulosa. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirishda o'quvchi o'zlashtirgan bilimlari asosida kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni bajaradi.

Aqliy faoliyatdagi asosiy jarayon fikrlash jarayoni bo'lib, fikrlashning sifati uning mantiqiyliqi, mustaqilligi, ijodiyliqi, ilmiyligi, asosiligi, uzviyligi, tejamliqligi, tezligi, tahliliyligi, qiyosiyliqi, umumlashtirilganligi, xususiyashtirilganligi, kengligi, chuqurligi, ishonarliligi, realligi, haqqoniyliqi darajasi bilan belgilanadi

Shu bilan birga intellektual sifatlar xotira, tasavvur, anglash va shu kabi psixologik jarayonlarning tezligi hamda boshqa parametrlari bilan bog'liq.

Intellektual taraqqiyot darajasi o'qituvchilarda hamda o'quvchilarda qancha yuqori bo'lsa, shunchalik yaxshi natijalarga erishish imkoniyati hosil bo'ladi.

Shunga ko'ra o'quvchilarda muammoni sezish, uni aniqlash, yechimiga doir taxminni to'g'ri belgilash va yechimning to'g'riligini tekshirish qobiliyatlari rivojlanib boradi. Buning uchun talabalardagi kreativlik xususiyatlarini rivojlantirish va o'rganilayotgan mavzuni tafakkur qilish orqali tub mohiyatiga yetib borish, mustaqil va jamoa bo'lib ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Natijada dars jarayonida o'qituvchi ko'zlangan maqsadiga erishadi.

Adabiyotlar

1. Ibragimov, A.A. Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning kognitiv asoslari. / Mono-grafiya. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.-160 b.
2. Lessons from Problem-based learning. – Oxford University Press, 2010.-267 p.
3. David J.L. (2008). What reasearch saus about problem-based learning. // Educational Leadership, 65(5),-P. 80-82.
4. Sweller John. "The worked example effect and human cognition"/ Learning and taeching. 16(2); 165-169. 2006.
5. Davronova F.P. (2022). Digital technologies in studying english at university: traditions and innovations. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(3), 97-100.
6. Davronova F.P. (2022). Ways of forming digital literacy in the context of teaching english. *Epra international Journal of Research and Development (IJRD)*, 7(3), 55-57.
7. Davronova, F. (2022). Experiment-testing methodology of on rapid teaching of english to students in the conditons of digital technologies. *Innovative Development in Educa-tional Activities*, 1(2), 72-76.

BOSHLANG'ICH SINFLARIDA LUG'AT USTIDA ISHLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergasheva Gulshoda Amirovna
SVPYMO'MM katta o'qituvchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada o'qituvchilarining boshlang'ich sinf darslarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, lug'at ustida ishlash og'zaki va yozma shaklda olib borilishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: savodxonlik, boshlang'ich, o'quvchilar, nutq, mantiqiy fikrlash, o'quvchi, yuksak mahorat, darslik bilan ishlar.

Аннотация. В данной статье рассматривается организация занятий учителями начальной школы исходя из современных требований, а также способы работы над словарным запасом в устной и письменной форме.

Ключевые слова: грамотность, начальная, учащиеся, речь, логическое мышление, учащийся, высокая квалификация, работает с учебниками.

Abstract. This article discusses the organization of elementary school classes by teachers based on modern requirements, and how to work on vocabulary in oral and written form.

Keywords: literacy, elementary, students, speech, logical thinking, student, high skill, works with textbooks.

Boshlang'ich sinflar o'quv dasturida ona tili, o'qish bolalarning lug'atini boyitish,

bog'lanishli nutqni o'stirish, adabiy-estetik tafakkurini kamol toptirish, nutq madaniyatini shakllantirish, nutq ta'sirchanligini ta'minlashning muhim omilidir. Bu vazifalar grammatik mavzularni o'rganish, mashq matnlarini kuzatish va tahlil qilish, maxsus lug'aviy-grammatik mashqlar orqali bajariladi.

Bola birinchi sinfga kelgach, lug'ati tezlik bilan boyiydi. Chunki uning uchun maktabdagi hamma narsa yangi ana shularning nomini o'zlashtira boshlaydi.

Boshlang'ich sinflarda lug'at ishini keng olib borish o'quvchilarning savodxonligini oshirish uchun, grammatik qonun-qoidalarini puxta bilish uchun, nutqni o'stirish uchun va mantiqiy fikrlash malakasini egallashda muhim ahamiyatga egadir. Lug'at ishi bolalarni ko'pgapirtirish, o'qiganlarni ongli ravishda o'zlashtirish, shuningdek, sinonim, omonim, antonim jihatidan bir-biriga qarama-qarshi bo'lishini ayniqsa, bog'lanishli matnlarda so'zlarning yangi-yangi ma'no kasb etishini tushunishga o'rgatiladi.

Dasturning bunday murakkab talablarini amalga oshirishda, o'quvchini juda yoshligidan boshlab so'z ustasi qilib yetishtirish uchun alifbe davrida olib boriladigan lug'at ishlarini o'qish darslarida murakkab tarzda davom ettirish kerak.

Bu esa o'qituvchidan yuksak mahorat talab qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi darslik bilan ishlar ekan, so'zlar ifoda va iboralar ustida ishlash orqali tizimli ravishda amalga oshiriladi.

Boshlang'ich sinf dasturida lug'at ishiga katta e'tibor beriladi. Chunonchi, o'quvchilarning har bir so'zini tushungan holda o'qishlari va o'z nutqlarida bu so'zni o'rinli ishlatishlari uchun birinchi sinfdanoq lug'at ustidagi ishlar avval og'zaki, o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab esa, jadal ravishda yozma ifodalab borilishi kerak, o'quvchilar shakl jihatidan turlicha bo'lgan so'zlar bir xil yoki yaqin ma'no bildirishini ba'zi so'zlarning ma'no jihatidan bir-biriga qarama-qarshi bo'lishini, ayniqsa, bog'lanishli matnlarda so'zlarning yangi-yangi ma'no kasb etishini tushunishga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi maktabga kelar ekan, u sinfdagi ko'pgina buyumlarni ko'radi, lekin ularning ayrimlarini nomi nima, qanday belgisi bor, turmushda qanday ahamiyat kasb etadi, ayrim narsalar haqida aniq tasavvurga ega bo'lmaydi. Bunday narsalar o'qituvchi tomonidan shu kunning talabi asosida asta-sekinlik bilan o'rgatib boriladi. Og'zaki suhbat jarayonida tushunishi o'yin notanish so'zlar, so'z birikmalari tushuntirib beriladi.

Masalan, o'qituvchi sinf xonasidagi stol, stul, parta, doska, shkaf va turli xil stendlarda aks etgan ko'rgazmalar orqali o'quvchilarga lug'at ustida ishlash imkoniyatlari yaratiladi. Shu bilan birga o'quvchilarni so'z boyligini oshirishda tarqatma materiallardan unumli foydalanish yangi uchraydigan so'zlarni lug'at daftariga yozib qo'yish, ma'nosini izohlash, yangi uchraydigan so'zlarga gaplar tuzish, ma'no va mohiyatini anglab etish orqali o'quvchilarda lug'at boyligi oshib boradi.

O'quvchi to'g'ri yozish malakasini egallagach, ularga o'rgangan predmetlarining nomlarini notanish va noaniq so'zlarni lug'at daftarga qayd ettirib boriladi. Kun sayin o'zbek tilimiz yangi-yangi so'z va iboralar ma'nosi, bir-biriga yaqin so'zlarni: katta, buyuk, ulug', qarama-qarshi ma'noli so'zlarni baland-past, katta-kichik, yosh-qari, oq-qora, yaxshi-yomon, achchiq-shirin kabi so'zlardagi grammatik qonun-qoidalar bilan isbotlash uchun o'quvchilarga misollar topish o'rgatib boriladi. Biroq yuqoridagi fikrlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tushunarli bo'lavermaydi. Shuning uchun lug'at ustida ishlash talab qilinadi.

Lug'at ustida ishlash og'zaki va yozma shaklda olib boriladi. Og'zaki shakldagi

mashg'ulotda o'quvchi uchun o'qish, yozish qiyin bo'lgan so'zlarning mazmuni tushuntiriladi, talaffuzi va yozilishi o'rgatiladi. O'quvchilar ana shu so'zlardan foydalanib, mustaqil gap tuzib o'rgatiladi. Yozma shakldagi mashg'ulotda esa, qiyin so'zlar ustida yozma ishlar olib boriladi. Matnni diqqat bilan kuzatish natijasida tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlar ajratib olinadi. Yangi, qiyin so'zlarni yakka-yakka yozdirish, ularni kontekst ichida qo'llash yo'li bilan shu so'zlarning imlosi o'rgatiladi. Lug'at ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning bilim doirasini hisobga olish matndagi murakkab so'zlarni belgilash zarur. Masalan: ulgurji, marketing boj, valyuta, ayriboshlash, raqobat, auktsiyon, a'yon, sarbon, karvon, qofiya, xavf va boshqalar. Shu so'zlar ishtirokida ikki uchta gap tuzib o'tilgan mavzuga bog'lab tushuntiriladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darsi tashkil etilgandan so'ng, xilma-xil mashqlar, savol javoblar orqali qiyin so'zlarni o'quvchilar qay darajada o'zlashtirganliklari tekshirib ko'riladi. O'quvchini doskaga chiroyli avvalgi darslarda o'tilgan so'zlardan ikki uchtasining ma'nosi qanday o'qilishi so'raladi. Bunda kesma harflardan foydalaniladi. O'quvchi notanish so'zni aytganda o'qituvchi va sinfdagi barcha o'quvchilar so'zning talaffuzini diqqat bilan eshitadilar. Doskadagi o'quvchi so'ralgan ikki uch so'zni ikkilanmay dadil misollar bilan aytib bersa o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi. Ikkinchi o'quvchidan so'ralganda, so'zlarni ikkilanib aytsa avval noto'g'ri aytib, so'ngra uni o'zi tuzatib to'g'ri talaffuz qilsa o'qituvchi uning u yoki bu so'zda ikkilanganligini eslatib kelgusi darsga puxta o'zlashtirib kelishni topshiradi.

O'qituvchi o'quvchilarning notanish so'zlarni qanday o'zlashtirib borayotganliklarini tekshirib turadi. O'quvchilarning notanish so'zlarni qanchalik o'zlashtirganliklari tekshirilganda, ularning diqqatini lug'at ustida ishlashga jalb etish va bu ishga ularni qiziqtirishga e'tibor beriladi. Matnda uchragan notanish so'zlar ishtirok etgan gaplardan ko'rgazmali qurol tayyorlanadi. Notanish so'zlarni

faol lug'at fondiga aylantirish uchun har xil izchil usullardan foydalaniladi. So'zlarni yodlab bilib olish ham notanish so'zni bilib olishga yordam beradi. O'quvchilar lug'atining boyib borishini hisobga olish va baholab berish zarur. Lug'at ishi orqali o'qishning ongli bo'lishi va imloni o'zlashtirish ta'minlanadi, o'quvchining dunyoqarashi shakllanadi, unda vatanparvarlik hissi tarbiyalanadi.

Alifbe davrida va undan keyingi o'qish darslarida matndagi tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlarning ma'nosi tushuntiriladi. Matndagi obrazli ifodalar, qarama-qarshi ma'noli, ma'nosi bir biriga yaqin bo'lgan so'zlar o'quvchilarga shu so'zlardan o'z nutqida foydalanishga o'rgatiladi.

O'qituvchi o'quvchilar bilan lug'at ustida ish olib borganda quyidagilarga e'tibor berishi kerak.

1. Har bir so'zning talaffuzini analiz qilish ifodali o'qish o'qitilgan matnni reja asosida o'quvchilarga kichik-kichik savol berib so'zlatish.
2. Sinonim, antonim, omonim asl va ko'chma ma'noli so'zlar bilan ishlash.
3. Matndagi tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlarga o'quvchilar diqqatini tortish, matndagi so'zning ma'nosini tushuntirish va og'zaki nutqdagi to'g'ri foydalanishga o'rgatish.
4. O'quvchilarning adabiy til normalariga, qonun-qoidalariga bo'ysundirilgan nutqda so'zlashini ta'minlash.
5. O'quvchilar nutqida mahalliy shevalar ta'sirining bo'lmasligiga erishish.
6. O'quvchilarni barcha uchun tushunarli qilib so'zlashga va noo'rin (innaykeyin, shunday qilib, haligi-haligi) so'zlardan yiroq bo'lishga odatlantirish.

7. O'quvchining matndagi har bir so'ziga shaxsiy munosabatni bildirib borishga o'rgatib borish. Masalan, 1-sinf o'quvchisi alifbedan "yu" harfi va tovushi bilan tanishtirilayotganda "buyuk" so'zini o'qiydi shakli har xil bo'lib ma'nosi bir-biriga yaqin so'zni topishni o'quvchi o'rtog'idan so'raydi. Agar o'quvchi "buyuk" so'zidan avvalroq o'qigan "katta" so'zini topa olsa bu 1-sinf o'quvchisi uchun katta yutuqdir. Bolalar iloji boricha, mustaqil holda so'zning ma'nosini, talaffuzini tushunishga harakat qilish lozim. Agar tushunilishi qiyin bo'lgan so'zni yoki fikrni o'qituvchi yordamida bilib olaversa, unda o'quvchining ijodiy fikrlash qobiliyati, tafakkuri o'smay qolishi mumkin.

8. O'quvchi o'tilganlarni hikoya qilib berganda talaffuziga, urg'usiga alohida e'tibor berishga odatlantirish zarur. Agar biror so'zni noto'g'ri talaffuz etsa, uni bir necha marta takrorlatish hatto yodlatish ham mumkin.

Ma'lumki o'qituvchi bir darsni zamon talabi asosida o'tkazish uchun juda ko'p adabiyotlar bilan tanishish, o'quvchilarning bilim darajasini, yoshi psixologik xususiyatlarini, iqtidorini hisobga olish zarur.

O'qituvchi nafaqat lug'at ustida ishlashni, balki ularni estetik tarbiyasini, e'tiqodini ham shakllantirib borish kerak. Shunda biz kutgan natijaga erishamiz. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tilining tizimlikka rioya qilgan holda bolalar nimalarni o'rganishlarini va dasturni bilishlari zarur, har bir darsda lug'at ustida ishlashga alohida e'tibor berilishi lozim. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilari fonetikaning unli va undoshlar, harf va tovush, harf birikmalarining qo'llanilishi, bosh va kichik harf kabi ma'lumotlar bilan tanishadilar. Keyinchalik kursdan fonetika, orfoepik, grafika va orfografikdan nutq tovushlari, ularning hosil bo'lishi, unli va undosh tovushlar, jarangli va jarangsiz undosh tovushlar, bo'g'in, bo'g'in ko'chirish, urg'u, urg'uli va urg'usiz bo'g'in, urg'uning ma'no ajratishdagi roli (olma-ot, olma-fe'l, atlas-mato, atlas-o'quv quroli) kabi mavzularni o'tish uchun o'qituvchi egallagan bilimlariga asoslanishi lozim.

O'qituvchi ta'limning har bir bosqichida o'quvchining nutqida bo'ladigan o'zgarishlarini bilishi va unga tayanishi lozim. Har bir darsda o'quvchining lug'at boyligi, so'z boyligi oshib borishi lozim.

O'quvchilarning lug'at ustida ishlashda, so'z boyligini oshirishda o'qituvchi zamonaviy usullardan foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bular quyidagilar.

1. Tushuntirish-namoyish etish metodi. O'qituvchi tomonidan bilimlar tayyor xolda beriladi. Ona tilining qonun-qoidalari tushuntiriladi va mustahkamlanadi. Bu darsda o'quvchilar bayon qilinayotgan bilimlarni tinglaydilar va xotirada saqlashga harakat qilishlari kerak.

2. Muammoni bayon qilish metodi. O'qituvchi o'quvchilar oldiga ma'lum bir muammo qo'yadi va ularning mustaqil aqliy faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlash orqali bu muammoni hal qila boshlaydi.

3. Qisman izlanuvchanlik metodi. Ta'limning bu metodi shu bilan xarakterliki, o'quvchi dars jarayonida ma'lum bir o'quv muammosini qo'yadi, ammo uni mustaqil hal qilish yo'llarini ko'rsatmaydi. Har bir o'quvchi muammoni mustaqil hal qilish uchun o'zicha izlanadi, ijodiy faoliyat ko'rsatadi. Muammoning o'qituvchi tomonidan qo'yilishi metodni qisman ijodiy qilib qo'yadi. Ayniqsa, izlash ya'ni so'zlarni topishga intilish, qidirish kabi topshiriqlar o'quvchilarni yanada lug'atini boyishga olib keladi, Uni bog'lanishli nutqi ham rivojlanadi, har bir so'zni to'g'ri aytishga, talaffuzi, nutq malakasi shakllanadi.

Shunday qilib, Savod o'rgatish darslarida bunday metodlardan foydalanish o'quvchilarning til materiallariga qiziqishini kuchaytiradi, o'quv-biluv faoliyatini faollashtiradi, til hodisalarini mustaqil tahlil qilishga o'rganishi orqali ularda mustaqillik shakllanadi, o'quvchilarni kommunikativ faoliyatiga puxta tayyorlash imkonini yaratadi.

So'z va bo'g'inlarni o'rgatishda tovush va harflarni alohida-alohida aytib o'qimaslikka, balki tovush va harflarni bo'g'inda to'g'ri qo'shib talaffuz qilishga, so'zlarni og'zaki nutqdagi kabi yaxlit xolda tovushlar uyg'unligiga rioya qilib o'qishga odatlantiriladi.

Alifbe darslarida shu metodlardan foydalanib dars o'tish yaxshi samarali natijalar beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Nurmanov V., R. Rasulov O'zbek tili jadvallarda. –T.: "O'qituvchi", 1999.
2. Ro'ziboyeva O'. va boshq. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish. –T.: "O'zbekiston", 2001.
3. Safarova R. va boshq. Savod o'rgatish darslari. . –T.: "Tafakkur", 2021.
4. Husanboeva Q. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlashga o'rgatish asoslari. – T.: "Sharq", 2017
5. Qosimova K. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: "Nosir", 2019
6. Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. –T.: "O'qituvchi", 2018

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOSLIKLARI

**Eryigitova Maxfirat Mahmudjon qizi,
Mirzabekova Nargiza Qoraqulovna**

*Jizzax viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Metodik xizmat
ko'rsatish bo'limi boshlang'ich ta'lim fani metodistlari.*

Annotasiya: Maqolada boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning o'ziga xosliklari va ularga oid metodlardan namunalar berilgan bo'lib, maqoladan barcha boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchilari, talabalari hamda ilmiy izlanuvchilar foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'qish, metod, ta'lim, dars jarayoni, pedagogik texnologiyalar, interfaol vositalar, savodxonlik darajalari, didaktik o'yinlar.

Аннотация: В статье представлены особенности развития навыков чтения в начальном образовании и примеры методов, связанных с ними. Статья может быть использована всеми учителями, учащимися и исследователями начального образования.

Ключевые слова: начальный класс, чтение, методика, обучение, учебный процесс, педагогические технологии, интерактивные средства, уровень грамотности, дидактические игры.

Abstract: The article presents the peculiarities of the development of reading skills in primary education and examples of methods related to them. The article can be used by all

teachers, students and researchers of primary education.

Key words: primary class, reading, method, education, teaching process, pedagogical technologies, interactive tools, levels of literacy, didactic game

KIRISH

Jannatmakon yurtimizda boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimidagi eng muhim bosqich bo'lib, shaxsni yanada muvaffaqiyatli o'qitish va rivojlantirish uchun asos yaratadi. Oxirgi yillarda mamlakatda boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilish va sifatini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yurtimizda boshlang'ich ta'limni rivojlantirish istiqbollari o'quvchilarda XXI asrning asosiy kompetensiyalarini o'qitish sifatini oshirish va rivojlantirishga qaratilgan innovatsiyalarni yanada joriy etish bilan bog'liq.

2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi, bu ta'limning barcha darajalarini, shu jumladan boshlang'ich ta'limni kompleks modernizatsiya qilishni nazarda tutadi. Prezidentimiz pedagog kadrlarga aytganlaridek, "Men sizlarning timsolingizda o'z hayotini dunyodagi eng ulug' va olijanob ishga – yangi avlod tarbiyasiga bag'ishlagan, o'z kasbiga sodiq va fidoyi insonlarni ko'raman. Bugun sizlar ta'lim tarbiya berayotgan, qalbini, ongini ezgulik bilan to'ldirayotgan millionlab farzandlarimiz ertaga Yangi O'zbekiston bunyodkorlari bo'lib bizning safimizga kiradi. Vatanimiz, xalqimiz sizlarning bunday olijanob xizmatlaringizni hech qachon unutmaydi. O'qituvchilik kasbini e'zozlash, uning mehnatini qadrlash bundan buyon ham e'tiborimiz markazida bo'ladi. Yangilangan Konstitutsiyamizda o'qituvchi maqomini mustahkamlab qo'ydik. Kelgusida shu asosda, albatta, ko'p ishlarni amalga oshiramiz".

So'nggi yillarda, O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar ro'y bermoqda. Yangi davlat ta'lim standartlari ishlab chiqilmoqda va joriy etilmoqda, o'quvchilarning ta'lim natijalarini baholashga yondashuvlar o'zgarmiqda. Bularning barchasi alohida fanlarni o'qitish usullarini, shu jumladan savodxonlik va o'qishni o'rganishni qayta ko'rib chiqish va yangilashni talab qiladi. Bundan tashqari, zamonaviy bolalar yuqori texnologiyali axborot jamiyatida yashaydilar. Internet va raqamli texnologiyalar ta'sirida bolalarning ma'lumotni idrok etish tezligi ham o'zgardi. O'qishni o'rgatish usullarini ishlab chiqishda ushbu omillarni hisobga olish mumkin emas. Shunday qilib, O'zbekistonda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yangilangan, zamonaviy talablarga javob beradigan savodxonlik va o'qish metodologiyasini yaratish zarurati, albatta, mavjud. Ushbu ish mazkur dolzarb pedagogik muammoni hal qilishga hissa qo'shish uchun mo'ljallangan.

ASOSIY QISM

Boshlang'ich ta'lim bolaning shaxsiyatini yanada muvaffaqiyatli o'rganish va rivojlantirish uchun asosdir. Aynan boshlang'ich maktabda bilim, ko'nikma va malakalarning asoslari yaratiladi, zamonaviy dunyoda yashash uchun zarur bo'lgan asosiy vakolatlar shakllanadi. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarni joriy etish o'ziga xos xususiyatlarga va alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich maktabdagi innovatsion jarayon o'quv jarayonini o'quvchilar uchun yanada qiziqarli, ijodiy va shaxsan ahamiyatli qilishga imkon beradigan o'yin, dizayn, tadqiqot o'qitish usullaridan faol foydalanishni o'z ichiga oladi. Turli fan sohalarining integratsiyasi ham muhim rol o'ynaydi, bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida dunyoning yaxlit manzarasini shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich maktabda psixologik jihatdan qulay va xavfsiz ta'lim muhitini yaratish alohida ahamiyatga ega bo'lib, unda har bir bola o'zini qabul qilingan, mazmunli va

muvaqqiyatli his qiladi. Innovatsiyalar o'quvchilarning muloqot, hamkorlik, hissiy intellekt ko'nikmalarini rivojlantirishga, ijobiy o'z-o'zini hurmat qilish va o'z qobiliyatlariga ishonchni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Boshlang'ich maktabdagi yangiliklar bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaslik uchun ehtiyotkorlik bilan tayyorlanishi va sinovdan o'tkazilishi kerak.

Har qanday yangiliklar ularning xavfsizligi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi va pedagogik maqsadga muvofiqligi bo'yicha ekspertizadan o'tishi kerak. Shunday qilib, boshlang'ich maktabdagi innovatsion jarayon boshlang'ich maktab o'quvchilarining yosh xususiyatlari, ta'lim darajalari o'rtasidagi uzluksizlikni ta'minlash zarurati, psixologik jihatdan qulay muhit yaratish va ota-onalarning ta'lim faoliyatiga faol jalb etilishi bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlarni hisobga olish boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarni muvaqqiyatli amalga oshirish uchun zarur shartdir. Boshlang'ich maktabdagi innovatsion jarayonning asosiy xususiyatlaridan biri uning yosh xususiyatlari va boshlang'ich sinf o'quvchilarning ehtiyojlariga yo'naltirilganligidir. Yana bir muhim xususiyat-bu maktabgacha va boshlang'ich ta'lim, shuningdek boshlang'ich va o'rta maktab o'rtasidagi uzluksizlikni ta'minlash zarurati.

Boshlang'ich maktabdagi innovatsion jarayonning yana bir muhim xususiyati ota-onalarni ta'lim faoliyatiga faol jalb qilishdir. Boshlang'ich maktabdagi yangiliklar bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaslik uchun ehtiyotkorlik bilan tayyorlanishi va sinovdan o'tkazilishi kerak.

Har qanday yangiliklar ularning xavfsizligi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi va pedagogik maqsadga muvofiqligi bo'yicha ekspertizadan o'tishi kerak. Shunday qilib, boshlang'ich maktabdagi innovatsion jarayon boshlang'ich maktab o'quvchilarining yosh xususiyatlari, ta'lim darajalari o'rtasidagi uzluksizlikni ta'minlash zarurati, psixologik jihatdan qulay muhit yaratish va ota-onalarning ta'lim faoliyatiga faol jalb etilishi bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlarni hisobga olish boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarni muvaqqiyatli amalga oshirish uchun zarur shartdir.

Ona tili va o'qish savodxonligini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta'lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda.

O'qish – bu vizual, vosita va nutqni fikrlash analizatorlarining ishini o'z ichiga olgan murakkab psixofiziologik jarayon. Bolaning o'qish jarayoniga qiziqishi ushbu mahoratni muvaqqiyatli shakllantirishning asosiy shartlaridan biridir. Shunday qilib, o'qishni o'rganish bolaning aqliy rivojlanishining turli tomonlariga ta'sir qiladi, bu jarayonning murakkabligini belgilaydi.

O'qish jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, shuningdek, materialni yanada jonli va interaktiv tarzda taqdim etish, ta'limni individuallashtirish imkoniyati orqali uning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Kompyuter dasturlari individual operatsiyalarni ishlab chiqishga (ovozli harflarni tahlil qilish, tanib olish va boshqalar), shuningdek o'qish jarayonida kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilishi mumkin. Ular bolaga individual tezlikda ishlashga va tezkor fikr-mulohazalarni olishga imkon beradi, bu esa o'rganishga bo'lgan qiziqish va qiziqishni oshirishga yordam beradi.

O'qish qobiliyatini shakllantirishda bolalarda yuzaga keladigan asosiy qiyinchiliklar quyidagilardir: vizual-fazoviy tasvirlar, vizual tahlil va sintezning yetarli darajada

rivojlanmaganligi; fonemik jarayonlarning shakllanmaganligi, tovushlarning quloq orqali noaniq farqlanishi; artikulyatsiya apparati, nozik vosita qobiliyatlari harakatlarini yetarli darajada muvofiqlashtirmaslik; o'qilgan matnni yetarli darajada tushunmaslik, harflar va so'zlarni asta sekin tanib olish; matnni idrok etishda e'tiborning beqarorligi; harflarning vizual tasvirlarini va ularning ovoqli dizaynini o'zaro bog'lay olmaslik; o'qish motivatsiyasining yetarli darajada shakllanmaganligi kabi. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish, boshlang'ich maktab o'quvchilarida o'qish qobiliyatini samarali shakllantirish uchun zarur shartlar quyidagilardan iborat:

1. A. Cosmovici, *Creativitatea și cultivarea ei în școală*, in Psihologie școlară A. Cosmovici and L. Iacob, (eds.), Polirom, pp. 147-163, 1999;

2. V. Mih, *Creativitatea și stimularea comportamentului creativ*, in Consiliere educațională: ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere A. Băban (Ed.) PsiNet, pp. 177-192, 2001;

3. S.M. Money, *What is teaching effectiveness? A survey of student and teacher perceptions of teacher effectiveness*, ERIC 1992-9/6 Reports – Research (143), 1992;

4. J.S.C. Simplicio, Teaching classroom educators how to be more effective and creative teachers, *Education*, vol. 120, no. 4, 675-680, 2000;

5. F.C. Sousa, Teachers' creativity and effectiveness in Higher Education: perceptions of students and faculty, *The Quality in Higher Education*, no. 4, pp. 21-38, 2007;

6. E.P. Torrance, *Guiding creative talent*, Prentice-Hall, 1962

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARINI TASHKIL QILISH

Fayzullayeva Dilrabo Rahmonovna

Buxoro viloyati Buxoro shahri 29- IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil qilish, bunday darslarda qanday kitoblardan foydalanish tavsiyalar berilgan. Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarda qanday fazilatlarini, hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishi haqida bayon qilingan

Kalit so'zlar: Sinfdan tashqari o'qish, asosiy vazifalar, kitob, mustaqil o'qish, kitob tanlash, erkin fikrlash, mustaqil o'qish, kichik guruh, hikoya, ertak, asardan parcha.

Аннотация: В данной статье даны рекомендации по организации внеклассных занятий по чтению в младших классах и какие книги использовать на таких занятиях. Объясняется, какие качества и жизненные навыки формируются у студентов на внеклассных занятиях.

Ключевые слова: Чтение вне урока, основные задания, книга, самостоятельное чтение, выбор книги, свободомыслие, самостоятельное чтение, малая группа, рассказ, сказка, отрывок из произведения.

Abstract: In this article, recommendations are given for the organization of extracurricular reading classes in elementary grades, and what books to use in such

classes. It is explained what qualities and life skills are formed by extracurricular study classes in students.

Key words: Reading outside the classroom, main tasks, book, independent reading, book selection, free thinking, independent reading, small group, story, fairy tale, excerpt from the work.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitob o'qishga qiziqtirish o'qituvchining asosiy maqsad va vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunda o'qish fanining o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchining ifodali, ravon o'qishi, o'z fikrini to'liq bayon qila olishi, nutq madaniyatini rivojlantirish o'qituvchidan ulkan mahorat, sabr-toqat talab qiladi. O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda sinfdan tashqari o'qish darslari ham alohida o'rin tutadi.

Maktablarda 1959-yildan boshlab maxsus sinfdan tashqari o'qish tashkil qilingan. Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quv dasturi bilan bog'liq holda olib boriladi. Bunda o'quvchilarda kitob o'qishga havas uyg'otish, ularda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, badiiy adabiyotga qiziqtirish, bolalar adabiyotining mashhur adiblari hayoti va ijodi bilan tanishtirish kabi maqsadlar amalga oshiriladi.

Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil qilishning asosiy talablaridan biri kitob tanlay olishdir. Kitob tanlashda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- kitob tanlashda tarbiyaviy maqsad ko'zda tutiladi;
- kitob mazmuning xilma-xilligi e'tiborga olinadi;
- kitobning bola yoshi va saviyasigamosligiga ahamiyat beriladi;
- kitob tanlashda o'quvchining qiziqishi inobatga olinadi;
- kitob tanlashda mavsumga e'tibor beriladi.
- o'quvchilarning adabiy-estetik tafakkurini o'stiruvchi, ezigulikka yetaklovchi,
- vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantiruvchi murakkab syujetga ega bo'lmagan mavzularga e'tibor qaratiladi.

Masalan, bunday kitoblar ro'yxatiga 1-2-3-4-sinflarga mo'ljallangan «Kitobim-oftobim», «Sinfdan tashqari o'qish», «Tarbiya» kitoblarini namuna qilib ko'rsatish mumkin. Sinfdan tashqari o'qish darslari qiziqarli jarayon bo'lib, o'quvchilarda erkin fikrlash malakalarini tarbiyalab, hayotiy ko'nikmalarini shakllantiradi. K.Qosimova ta'biri bilan aytganda sinfdan o'qish hayotga tayyorlash vositasi bo'lsa, sinfdan tashqari o'qish hayotning o'zidir.

Shuning uchun sinfdan tashqari o'qish darslari uchun tanlanadigan mavzularning xilma-xilligiga alohida e'tibor berish lozim. Bunday darslarda o'quvchilar o'qigan yoki o'qiyotgan kitoblarini sinfga olib kelishlari, o'rtoqlariga ko'rsatishlari, bu kitoblar haqida sinfdoshlari bilan fikr almashishlari mumkin.

Har bir sinfdan tashqari darsda yangi kitoblar tavsiya qilinishi ham yaxshi samara beradi. Buning natijasida o'quvchiarda ma'lum bir yangi kitoblar ko'nikmasi hosil qilinadi. Bunday darslarda o'qilgan asar yuzasidan suhbat metodi orqali tahlil ishi amalga oshirilsa, maqsadga muvofiq boladi. Sinfdan tashqari darslarning asosiy vazifalaridan yana biri o'quvchilarda mustaqil o'qish malakasini shakllantirishdir. Shuning uchun bunday darslarda turli topshirilar berish mumkin. Masalan, mustaqil o'qish uchun ertak,

She'r, hikoya, asardan parcha berish, shu o'qiganlari asosida kichik insho yozish,

test savollari tuzish, qahramonlarga izoh yozish, muallif haqida ma'lumot yig'ish, kitob nomiga qarab, kitob nima haqida ekanligini taxmin qila olish, o'qigan asar mazmuniga mos rasm chizish, ko'rgazmalar tayyorlash, kitobxonlik kundaligini yuritish kabi turli topshiriqlar o'quvchilarni mustaqil ishlashga va izlanishga undaydi.

Sinfdan tashqari o'qish darslarini kichik guruhlarda ishlash shaklida olib borilsa, yaxshi natija beradi va o'qituvchi butun sinf bilan juda ko'p topshiriqlarni amalga oshira oladi.

Masalan:

- a) 1-guruhga o'qilgan asar yuzasidan kichik insho yozish,
- b) 2-guruhga asar mazmuniga doir testlar tuzish;
- d) 3-guruhga asar qahramonlariga izoh yozish;
- e) 4-guruhga asar mazmuniga mos rasm chizish;

Shunga o'xshash turli topshiriqlar berish va ularning taqdimotini tashkil qilish mumkin. Bunday taqdimotlar orqali darsda o'rganilgan asar chuqur tahlil qilinadi va o'qilgan asardan parcha, hikoya, ertak o'quvchilar ongida mustahkamlanadi. Bu har bir o'qituvchining ijodkorligiga bog'liq.

Sinfdan tashqari o'qish bolalarning darsda olgan bilimlarini boyitadi, ta'lim-tarbiya jarayonida badiiy adabiyotni o'qishga qiziqish uyg'otadi.

Sinfdan tashqari o'qish darslari kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga katta ma'naviy bilim beradi. Ularni mustaqil kitob o'qishga, mustaqil fikrlashga undaydi. Shaxsiy mulohazaga ega bo'lish malakalarini shakllantiradi, badiiy asardagi voqea-hodisalardan hayotiy xulosalar chiqarish va undan ibrat olish hissiyatini tarbiyalaydi. Estetik zavq olishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1. B.Ma'qulova, S.Sa'diyeva. Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari. T., 1997
- 2. K.Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T., 1985
- 3. B.Ma'qulova, S.Matchon. Kitobim-oftobim. T. "O'qituvchi"., 2000

MAKTAB O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH: XORIJIY DAVLATLARNING ILG'OR TAJRIBASI

Gulyamov Djaxangir Raxmatullayevich

*O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
Navoiy bo'limi, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
Email: navoiy@academy.uz.*

Raxmatova Sevara Abdulloyevna

*O'zbekiston Respublikasi, Navoiy davlat pedagogika
instituti o'qituvchisi, psixolog-tadqiqotchi.
Email: navoiy@academy.uz.*

Annotatsiya: O'quvchi-yoshlarni kasb tanlashga va kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishlariga tayyorlash – zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri

hisoblanadi. O'quvchi-yoshlarning ta'limdagi muvaffaqiyati va kasbiy rivojlanish trayektoriyasi, ko'p jihatdan, maktab bosqichida kasbga yo'naltirish hamda karyera rejasini ongli va asosli shakllantirish bilan bog'liq bo'ladi. Chunki mehnatsevarlik fazilati maktab davrida shakllanadi hamda o'quvchi-yoshlar o'zini-o'zi kasbiy belgilashining muvaffaqiyatida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: o'quvchi-yoshlar, kasbga yo'naltirish, mehnat bozori, kasbiy axborot, kasbiy maslahat, karyera rejasi, kasbiy diagnostika, malaka talablari, kasbiy tayyorlik, kasbiy faoliyati.

Аннотация: Одной из задач современного образования – профессиональная ориентация и успешная реализация профессиональной деятельности учащейся молодежи. Успех образовательного процесса и траектория профессионального развития во многом зависит от правильной профессиональной ориентации в школе и реализации карьерного плана развития. Потому что трудолюбие развивается в период обучения в школе и является важным фактором профессиональной направленности учащейся молодежи.

Ключевые слова: учащаяся молодежь, профессиональная ориентация, рынок труда, профессиональное информирование, профессиональная консультация, карьерный план, профессиональная диагностика, квалификационные требования, профессиональная подготовка, профессиональная деятельность.

Abstract: Young students in choosing a profession and professional activities, preparation for their successful implementation is the basis of moral education, this is one of the tasks. The success of schoolchildren in their studies and the trajectory of professional development largely from the school stage to the profession. This is due to the orientation and conscious and reasonable formation of a career plan. Because the quality of hard work is still being formed during the school period, it is an important factor in determining the success of students' professional self-determination.

Key words: students, professional orientation, labor market, professional information, professional advice, career plan, professional diagnostics, qualification requirements, professional training, professional activity.

Kirish.

Mamlakatimizda mehnat bozorining samarali mexanizmlarini joriy qilish, aholining ishchanlik faolligini oshirish, kambag'al va ishsiz fuqarolarni zamonaviy kasb-hunar va tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitish, shu asosda ularni doimiy daromad keltiradigan mehnat va tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish orqali bandligini ta'minlash [1] hamda yoshlarni kasbga yo'naltirish ishlarini tizimli tashkil etish, oliy va professional ta'limni tamomlagan yoshlarni o'z mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashishiga ko'maklashish [4] mavjud kasbiy qobiliyatlaridan kelib chiqib kelajakda kasbiy ta'limni davom ettirishlari yoki egallagan kasblari bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish [5] masalalariga katta e'tibor qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "Maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur"ning 20-bandida Respublika bo'yicha 14 ta «Barkamol avlod» bolalar maktablarida «Zamonaviy kasblar» laboratoriyasini tashkil etish va to'g'arak rahbarlarini o'qitish topshirig'i berilgan. Shu bilan birga, mazkur Dasturning 27-bandiga muvofiq, Respublikamizdagi o'quv-tarbiya

muassasalarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish bo'yicha qo'shma chora-tadbir belgilangan bo'lib, bunda 9-11-sinf bitiruvchilarini o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim muassasalari hamda muddatli harbiy xizmatni o'tashga yo'naltirish, professional yoki oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirmagan 11-sinf bitiruvchilarini tizimdagi tashkilotlarga ishga joylashishiga ko'maklashish hamda kasb-hunarni egallash istagida bo'lgan 9-11-sinf bitiruvchilarni turli zamonaviy kasb-hunarga o'qitish markazlari va mahalla aholisini kasb-hunarga o'qitish maskanlariga yo'naltirish ishlari yo'lga qo'yilgan [2].

Adabiyotlar tahlili. Yevropa va AQShda kasbga yo'naltirish tizimi uzoq va tizimli rivojlanish tarixiga ega bo'lib, fundamental nazariy va uslubiy asos ustida shakllangan hamda muntazam ravishda jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda takomillashtirib borilmoqda.

AQSHda kasbga yo'naltirish g'oyalari dastlab F.Parsons tomonidan ishlab chiqilgan bo'lsa, keyinchalik ushbu yo'nalishda D.Syuper, J.Holland tomonidan tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ayni vaqtda ushbu faoliyatning uslubiy ta'minoti Karyerani rivojlantirish milliy assotsiatsiyasi (National Career Association - NCDA) zimmasiga yuklatilgan. Assotsiatsiya kasbiy faoliyat standartlarini ishlab chiqish, kasbiy maslahatchilarning faoliyat tamoyillarini belgilash, uslubiy va axborot materiallarini va ushbu faoliyat bilan bog'liq bo'lgan qonun loyihalarini ekspertizadan o'tkazish kabi vazifalarni bajaradi.

Fransiyada turli jamoat tashkilotlari, axborot xizmatlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritadigan, mehnat bozori holati to'g'risida ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash bilan shug'ullanadigan axborot va kasbga yo'naltirish markazlari juda ko'p. Kasbga yo'naltirish tizimi J.Piajening kognitiv yondashuv g'oyasi va shaxsning kasbiy rivojlanish nazariyasiga asoslangan bo'lib, ushbu tizimining o'ziga xos xususiyati – davlat masalalarini har tomonlama hal qilishga qaratilganligi hamda oila va o'quvchining manfaatlarini xisobga olishida aks etadi [18, 254].

Shvetsiya maktablarida kasbga yo'naltirish ishlari maktab direktori boshchiligidagi pedagoglar jamoasi tomonidan amalga oshiriladi. O'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirishga ixtisoslashtirilgan muassasalarning yetishmovchiligi yoshlar bandligi bo'yicha hududiy qo'mitalar tomonidan qoplanadi. Kelajakdagi kasbini tanlagan o'quvchilarga faqat umumiy maslahat berish bilan chegaralaniladi. Qolgan o'quvchilar bilan (taxminan 20%) maxsus psixolog yoki kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha mutaxassis muntazam ravishda kasbiy diagnostika va kasbiy maslahat ishlarini reja asosida olib boradi.

Finlyandiya uzluksiz ta'lim konsepsiyasiga asoslangan holda bir qator innovatsion vositalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular qatoriga shaxsiy karyera yo'nalishlarini belgilashda "hamkor-kasbiy karyera" (co-careering) konsepsiyasi, VIP-maslahat modeli va IT-texnologiyalarini kiritish mumkin.

Shveysariya ta'limda muvaffaqiyatsizlikka uchragan maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish "Ijtimoiy lift" loyihasi asosida amalga oshiriladi. Ushbu loyiha mexanizmi ta'limda muvaffaqiyat qozona olmagan yoshlarni nafaqat kasblar olami va mehnat bozoriga integratsiya qilish, balki ularni o'qishni davom ettirishga undash imkonini beradi. Loyiha ishtirokchilari xar hafta bir necha soat davomida ixtiyoriy ravishda va bepul asosda ishlab, ishchi kasbi bo'yicha tajriba to'plab boradilar. Loyiha yakunida ishtirokchilarga egallagan kasbiy malakasini tasdiqlovchi rasmiy hujjat beriladi. Ko'pgina yoshlar maktabni o'zlarining amaldagi haqiqiy ehtiyojlarini xisobga olgan holda tugatadilar [9].

Rossiya maktab va kollej o'rtasida o'zaro hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Xususan, 8-sinf

o'quvchilari uchun har chorakda tanlangan modulga qarab kollejlarda texnologiya va kasbga yo'naltirish darslari o'tkaziladi. 10-11-sinflarda o'quvchilar maktabning sirtqi bo'limda o'qishni davom ettirar ekanlar, tanlagan yo'nalish bo'yicha kollejdagi o'qitiladigan fanlar bilan yaqindan tanishadilar. Natijada, 11-sinfni tugatgan bitiruvchilar Yagona davlat imtihonini topshirishni yoki yozgi amaliyotdan so'ng kollejning uchinchi kursiga kirishni tanlashlari mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, ular universitetda o'qish bilan birga, bir vaqtning o'zida, kollejni pullik bo'limda taxsil olishlari mumkin.

Germaniya kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilar maktabdan mehnat faoliyati sohasigacha o'tishlarida yordam beradi. Kasbga yo'naltirishda maktabta'limi yo'nalishi, shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olinadi. Kasbiy maslahat maktab bitiruvchisining kasbiy malakasini rivojlantirishga oid rejalariga aniqlik kiritish imkonini oshiradi.

Kanadadagi o'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishning mobil markazlarida zamonaviy kompyuter vositalaridan foydalangan holda o'quvchilar mustaqil ravishda kasblar, har bir kasb uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlar, kasbiy ta'lim olish imkoniyatlari, mahalliy va milliy mehnat bozorlarida kasb-hunarga bo'lgan talab, taklif va ehtiyojlar haqida ma'lumot beriladi.

Yaponiyaning kasbga yo'naltirish tizimi dunyodagi eng samarali tizimlardan biri hisoblanadi. Maktab o'quvchilari amaliy tajriba orttirish va uni o'z qobiliyatlari va ko'nikmalari bilan qiyoslash imkonini beradigan kasbiy mashq testlaridan o'tadilar. Ushbu tizim professor S.Fukuyama konsepsiyasi va uning diagnostika usuli "F-test"ga asoslangan.

Buyuk Britaniyada maktablarda kasbga yo'naltirish tizimi konseptual jihatdan turlicha bo'lgan bir nechta yondashuvlarga va, eng avvalo, kasbiy maslahat hamda mini-korxonalarda kasbiy ta'lim doirasida o'tiladigan kasbiy amaliyot sifatiga asoslanilgan.

Olingan natijalar tahlili. Yevropa maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning zamonaviy amaliyotlari qonunlar yoki yirik milliy loyihalarning qabul qilinishi natijasida emas, mehnat bilan bandlik masalasini hal qilishda mehnat bozori ehtiyojlari va yoshlarning individual xususiyatlaridan kelib yondashilganligi natijasida yuzaga kelgan.

Yaponiya va Buyuk Britaniya o'quvchilarning kasbiy moslashuvi borasidagi ko'p yillik muvaffaqiyatli tajribasi bilan, Fransiya va Shvetsiyada esa o'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirish tizimlari davlat tomonidan yuqori darajada tartibga solinganligi hamda ta'lim tizimi bilan mehnat bozori o'rtasidagi hamkorligi bilan ajralib turadi.

Kasbga yo'naltirish to'liqsiz o'rta maktabni bitirishidan ikki yil avval boshlanib, o'quv jarayoniga integratsiyalashgan tarzda olib boriladi. Bola ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlanishi uchun 13-14 yosh eng mos keladigan davr hisoblanadi.

Maktabda kasbga yo'naltirish bo'yicha asosiy tadbirlarga quyidagilar kiradi: shaxsning kasbiy yo'nalishini psixologik diagnostikasi; o'quvchilar uchun individual psixologik maslahatlar; o'quvchilar uchun kasbiy o'zini o'zi belgilash masalalari bo'yicha oilaviy maslahat; taklif etilgan turli kasb vakillari bilan kasbga yo'naltirish soatlari; kasbga yo'naltirish darslari; korxonalarga tematik ekskursiyalar; ochiq eshiklar kunlariga tashrif buyurish; kasbiy yo'nalish bo'yicha shahar tadbirlarida ishtirok etish.

Karyera rejasi o'quvchining bevosita ishtirokida, uning shaxsi va individualligiga yo'naltirilgan tarzda, mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olib shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Zarur hollarda, mavjud holatlardan kelib chiqib, o'quvchi o'z karyera rejasiga qo'shimcha va tuzatishlar kiritishi mumkin.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlari quyidagi tamoyillarga asosan tashkil etiladi:

- maktabda nazariy bilimlarni kasbiy faoliyatda qo'llash hamda kasbga yo'naltirish tizimini inson hayoti davomida kasbiy qo'llab-quvvatlash tizimiga integratsiya qiladigan ta'lim berish;

- o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlarida ota-onalarning faol ishtirok etishi;

- kasblar, har bir kasb uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlar, kasbiy ta'lim olish imkoniyatlari, mahalliy va milliy mehnat bozorlarida kasb-hunarga bo'lgan talab, taklif va ehtiyojlar haqida ma'lumotlar bazasining mavjudligi;

- kasbiy maslahat beradigan mutaxassisning yuqori darajada kompetentlikga ega bo'lishi;

- ta'limda muvaffaqiyat qozona olmagan o'quvchi-yoshlarning mehnat bilan bandligini ta'minlash;

- o'quvchilarda o'z-o'zini tahlil qilish va kasblarni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirish.

Xulosa. Xorijiy mamlakatlarda o'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirish ishlari tizimli xarakterga ega bo'lib, u davlat tomonidan tartibga solishda, kasbga yo'naltirish muddati, uni amalga oshirish shakllari va usullarini aniq belgilanganligi hamda ushbu soha mutaxassislari uchun ishlab chiqilgan malaka talablarida o'z ifodasini topgan. Maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish tizimli-funksional va individual yondashuvlar asosida ishlash tamoyillariga asoslangan bo'lib, maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi.

Shubhasiz, o'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirish sohasidagi zamonaviy tajribalarni yanada chuqurroq va tizimli ravishda o'rganish hamda xalqimizning boy tarixi, urf-odatlarini va qadriyatlarini hisobga olib amaliyotga jorish etish respublikamizda bandlik muammosini hal etishda kichik bo'lsa-da, ijobiy qadam bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bundan tashqari, tizimli asosda o'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirishning maqsadi, mazmuni, mexanizmlarivashakllarini belgilashga konseptual yondashuvlarni hamda maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish tizimini insonga butun umri davomida kasb-hunar ta'limi va kasblar olamida hamrohlik qilishning keng tizimiga integratsiyalashuvini ta'minlash uchun tarmoqdagi o'zaro hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqilishi taqazo etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zR Prezidentining 2020 yil 11 avgustdagi "Kambag'al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o'qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4804-son qarori // <https://lex.uz/docs/4945748>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-79-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 23-son qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-dekabrdagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilarini kasb-hunarga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 792-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/5800745?ONDATE>
6. Bernd Fitzenberger, Annette Hillerich-Sigg and Maresa Sprietsma. "Different counselors, many options: Career guidance and career plans in secondary schools." German Economic Review 21, no. 1 (April 28, 2020): 65–106. <http://dx.doi.org/10.1515/ger-2019-0027>.
7. Hagans, Carol L. "The relationship of parental subsystem to high school and college students' career self-efficacy." Virtual Press, 1991. <http://liblink.bsu.edu/uhtbin/cat-key/833008>
8. Амбарова П.А., Немировский М. В. Новые подходы к профессиональной ориентации в школе в условиях изменяющегося мира профессий // Известия Уральского федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры. 194-195-стр. <https://journals.urfu.ru/index.php/Izvestia1/issue/view/385>
9. Гриншпун С.С. Профессиональная ориентация школьников в США // Педагогика : научно-теоретический журнал / ред. В.П. Борисенков, В.О. Кутьев. – 2005. – № 9 . – С. 65-72.
10. Гуртов В.А., Колесников В.Н., Питухина М.А. От традиционной модели профориентации к системе сопровождения и консультирования на протяжении всей жизни: опыт Финляндии // Непрерывное образование: XXI век. 2019. № 2 (26). <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-traditsionnoy-modeli-proforientatsii-k-sisteme-so-provozhdeniya-i-konsultirovaniya-na-protyazhenii-vsey-zhizni-opyt-finlyandii>
11. Корсун А.А. К вопросу о профессиональном самоопределении старшеклассников в работах отечественных и зарубежных учёных / А.А. Корсун // Transformation of approaches to education in Russia and CIS states: [колл. моногр.] – Штутгарт: ORT Publishing, 2012. С. 71-81.
12. Кузнецов В. Зарубежный опыт организации взаимодействия рынка труда и системы профессионального образования / В. Кузнецов // Народное образование. 2007. № 1. С. 194-199.

RUS TILI DARSLARIDA TA'LIMNING INNOVATSION USULLARIDAN FOYDALANISH

Iskandarova Muhabbat Urazaliyevna

MMTV Toshkent shahar Bektemir tumani 348-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining rus tili o'qituvchisi, oliy toifali pedagog,

Annotatsiya: Mazkur maqolada rus tili darslarida innovatsion metodlardan, didaktik o'yinlardan foydalanishning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar bildirildi.

Kalit so'zlar: metod, innovatsiya, ijodkorlik, qobiliyat, didaktik, frazeologiya, ta'lim, texnologiya.

Аннотация: В данной статье были высказаны мнения о важности использования

инновационных методов и дидактических игр на занятиях по русскому языку.

Ключевые слова: метод, инновация, творчество, способности, дидактика, фразеология, образование, технология.

Abstract: In this article, opinions were expressed about the importance of using innovative methods and didactic games in Russian language classes.

Key words: method, innovation, creativity, ability, didactic, phraseology, education, technology

Bugungi kunda ta'limning asosiy maqsadi – mustaqil o'rganish va takomillashtirishni biladigan ijodkor, faol shaxsni tarbiyalashdir. Ta'limga innovatsion yondashuv o'quv jarayonini shunday tashkil etish imkonini beradiki, bola umumiy ta'limga qiziqib, unda muvaffaqiyat, oldinga harakat tuyg'usini uyg'otadi. Ko'pgina tadqiqotchilar innovatsion texnologiyalarni o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limning samarali vositasi, shuningdek, o'quv-uslubiy jarayonlarda o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochish uchun sharoitlarni izlash deb hisoblashadi. O'quvchilarning bilim sifatini oshirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi ustida ko'p yillar davomida ish olib borar ekanmiz, biz o'quvchilarning ijobiy motivatsiyasini shakllantirishga, turli xil texnologiyalardan faol foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozimligiga amin bo'ldik.

Darsning noan'anaviy shakllari qoida tariqasida, mavzu yoki bir nechta mavzularni o'rgangandan so'ng, o'quv nazorati funksiyalarini bajargan holda amalga oshiriladi. Ular o'quvchilarning nafaqat fanga, balki umuman bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish imkonini beradi. Bunday darslarda ijodkorlik o'yin-kulgida emas, balki o'zining yangiligi, g'ayrioddiy taqdimoti (sayohat, musobaqa, o'yin va hokazo) bilan ajablantiradigan, o'quvchining diqqatini, tafakkurini faollashtiradigan shunday vazifalarni, didaktik materialni tanlashdan amoyon bo'ladi. Bunday darslar noan'anaviy sharoitda o'tkaziladi. Hozirgi bosqichda davlat ta'lim siyosatining asosiy vazifasi zamonaviy hayotning istiqbolli ehtiyojlariga muvofiq ta'limning yangi sifatiga erishish uchun sharoit yaratish, barcha bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdan iborat. Zamonaviy ta'limda ro'y berayotgan chuqur o'zgarishlar ta'lim va tarbiyaning yangi texnologiyalaridan foydalanishni ustuvor vazifa sifatida qo'ymoqda. O'qituvchi, ularning fikricha, o'quv jarayonini qurish va loyihalash uchun eng maqbul bo'lgan o'qitish usullari va texnologiyalarini tanlash imkoniyatiga ega. Ta'lim va o'qitishdagi o'yin texnologiyalari, ehtimol, eng qadimiy metod hisoblanadi. Ehtimol, shuning uchun didaktik o'yin bolalarning kognitiv, aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va takomillashtirishning juda samarali usuli bo'lib qolmoqda. O'yin bolaga o'rganilayotgan fanning notanish qirralarini ochib beradi, odatdagi darsga yangicha qarashga yordam beradi, o'quvchilarning fanga qiziqishini uyg'otadi, bu esa o'quv jarayonining yanada samarali bo'lishini anglatadi.

Rus tili darsida o'yin texnologiyalariga murojaat qilishdan maqsad aniq amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish, ularni metodologiya darajasida mustahkamlash va bilimlarni tajribaga aylantirishdir. Shuni ta'kidlash kerakki, didaktik o'yinlar rus tili darslarini o'tkazish amaliyotida uzoq vaqtdan beri mustahkam o'rin egallagan. Ammo, vaqt bir joyda turmaydi.

Zamonaviy hayot o'quvchiga shaxs sifatida yanada yuqori talablarni qo'yadi. Demak, didaktik o'yinni sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish, uni ijodiy yo'lga qo'yish zarur.

Shuning uchun har bir darsda talaffuz normalarini mashq qilish imkoniyatini topish tavsiya etiladi. Quyida o'qituvchilar rus tili darslarida qo'llashlari mumkin bo'lgan bir

nechta usullarni keltiramiz: “Rus tilida to‘g‘ri gapiring”. O‘quvchilarga talaffuzda biroz qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan so‘zlar to‘plami taklif etiladi. So‘zlar doskaga yoziladi. O‘quvchilarning vazifasi 2-3 daqiqada (ushbu so‘zlardan foydalangan holda) izchil matn tuzish va uni orfoepik me‘yorlarga rioya qilgan holda o‘qishdir. O‘qituvchi matnni diqqat bilan tinglashi va talaffuz me‘yorlariga rioya qilishi to‘g‘risida xulosa chiqarishi kerak bo‘lgan mutaxassislarni tayinlashi mumkin. (Unda birdaniga ikkita o‘quvchi baho oladi.) Masalan: So‘zlar berilgan: километр, помощник, шинель, свитер, средство, инструмент, шофёр, шофёров, щавель, украинский, термос, начал. (So‘zlar A.Yu.Kupalova tahriridagi — Rus tili.. Amaliyot. 5-sinfl nomli — To‘g‘ri talaffuzll lug‘atida keltirilgan).

“Frazeologiyalar to‘plash” Как, Макар, свистит, на языке, ветер, вертится, в карманах, куда, в рукавицах, канул, телят, в воду, не гонял, ежовых. Ответы: - Куда Макар телят не гонял. - Как в воду канул. - Ветер свистит в карманах. - На языке вертится. - В ежовых рукавицах.

«Мягкая посадка». Har qanday imlo yoki mavzuni mashq qilganda, bu o‘yin qiziqish uyg‘otadi, o‘quvchilarning butun sinfini faollashtiradi. Bolalar to‘p kimga uchishini va qanday so‘z (qanday savol) eshitishtirishni bilishmaydi. O‘yin qanday ketmoqda? Masalan, «Спряжение глагола» mavzusi o‘rganilmoqda. O‘qituvchi to‘pni o‘quvchiga tashlaydi, fe‘lni chaqiradi. O‘quvchi to‘pni ushlaydi, fe‘lning konfugaratsiyasini chaqiradi va to‘pni o‘qituvchiga qaytaradi. Savolga to‘g‘ri javob bergan kishi o‘tirishi mumkin, vazifani bajara olmagan kishi turishda davom etadi va o‘z pozitsiyasini tuzatishga harakat qiladi. Rus tili va adabiyotining noan‘anaviy darslari lingvistik ma‘lumotlarni tizimli tahlil qilishni ta‘minlaydi, lingvistik kuzatishni rivojlantiradi.

Noan‘anaviy darslarga tayyorgarlik juda ehtiyotkorlik bilan olib boriladi va bu qoida tariqasida, o‘qituvchi va o‘quvchi tomonidan juda ko‘p kuch va vaqtni talab qiladi. Dars-o‘quvchilarning kognitiv samarali va ijodiy faoliyatini tashkil etish vositasi bo‘lib, nutqni rivojlantirish maqsadida kiritilgan va “shaffof” assotsiativ diapazonga ega bo‘lgan matnlardan va innovatsion ta‘lim usullaridan foydalanishga asoslangan. Umumiy ta‘lim, umumiy til, nutq, imlo va innovatsion ko‘nikmalar bilan bir vaqtda ta‘lim motivatsiyasini shakllantirish va bilimlarni o‘zlashtirish sharti sifatida rus tilini innovatsion o‘rganish loyihasini amalga oshirishni aks ettiruvchi olingan natijalarni tahlil qilish imkonini beradi.

Ta‘lim va kognitiv jarayonni bunday tashkil etish nafaqat muloqot uslubini, fikrlash turini va o‘qitish metodikasini o‘zgartiradi, ijobiy motivatsiya kuchayadi, nutq va fikrlash faoliyatida mustaqillik, kognitiv qiziqishlar kuchayadi, bu o‘rganish istagi va qobiliyatida namoyon bo‘ladi va shaxsiyatning muhim xususiyatlariga ijobiy ta‘sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Til va nutq madaniyati” bo‘limida darslarni o‘tkazish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar (Maktablar va kasb-hunar maktablari o‘qituvchilari uchun).- L., L1 PI, 1978. - 43 b.
2. Morfologiya materiali asosida didaktik o‘yin shaklida umumlalashtiruvchi takroriy darslarni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha ko‘rsatmalar. - L. : L1 PI, 1985. - 94 p.
3. Umumta‘lim maktablarining pedagogika sinflarida rus tilidan fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar (hammualliflikda). - L. : L1 PI, 1987. - 59 p.
4. Maktab va universitetda lug‘atni o‘rgatishda o‘yinlardan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatma-

lar (hammualliflik) - Semipalatinsk, 1992. - 37 b.

5. Rus tili darslarida innovatsion o'qitish / Qolyozma 1991-yil 11-fevralda Maktab va pedagogika bilim yurti va pedagogikaga saqlashga topshirilgan. Ro'yxatga olish N 32 - 91. -269 p. 6 Rus tilini innovatsion o'qitish (Maxsus kurs uchun o'quv qo'llanma). - Leningrad, 1989. - 92 p
6. Rus tili 7-8 -9 sinf darsliklari
7. <https://www.test-uz.ru>
8. <http://ziyonet.uz/>

O'QUVCHILARDA MATN YARATISH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA DARSlikLARING AHAMIYATI

Karimova Gulshan Ravshanovna

*Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi "Tillarni o'qitish metodikasi"
kafedrasida ona tili va adabiyot fani katta o'qituvchisi, MXKB boshlig'i.*

gulshankarimova86@gmail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kun ona tili darsining maqsad va vazifalari-ni ochib beruvchi darsliklar va undagi berilayotgan mavzularning o'quvchi yoshiga mosligi haqida so'z boradi. O'quvchilarda ko'proq matn tuzish bilan bog'liq muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari, zamonaviy texnologiyalar asosida o'qitish usullari kiritilgan.

Kalit so'zlar: til ko'nikmalari, matn tushunchasi, kompetentlik.

Аннотация: В этой статье будут рассмотрены учебники, раскрывающие цели и задачи урока родного языка на сегодняшний день и соответствие заданных в нем тем возрасту учащегося. Проблемы и пути их преодоления, методы обучения на основе современных технологий у обучающихся, связанные с составлением медленного текста.

Ключевые лица: языковые навыки, понимание текста, компетентность.

Abstract: In this article, textbooks will be considered that reveal the goals and objectives of the native language lesson today and the correspondence of the topics set in it to the age of the student. Problems and ways to overcome them, teaching methods based on modern technologies for students related to the compilation of slow text.

Keywords: language cuneiform, text concept, competence.

Ona tili va adabiyot darslarida matn yaratish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, olingan axborotlarni faollikda hal etishga, fikrni erkin bayon etishga, tashabbuskorlikka, hamkorlikda ish yuritishga, fikrni yozma ravishda bayon etishga chorlash bugungi kunning asosiy maqsadidir.

O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi ona tiliga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirdi. Ona tili ta'limi mazmunining yangilanishi ushbu sohada qilinadigan ishlar maqsadini belgilab berdi. Bugungi kun ona tili ta'limi maktabda o'rgatilishi belgilangan til sathlaridan qat'i nazar, hatto adabiyotni o'qitishda ham o'quvchining so'z boyligini oshirish,

shu orqali o'z fikrini og'zaki va yozma shakllarda mustaqil, mantiqli, ravon, lo'nda va jozibali ifodalay olishiga erishishni talab etadi. Ushbu maqsadni amalga oshirish, albatta, o'zbek tilining tengsiz xazinasi hisoblangan lug'at boyligi va ushbu xazinamiz manbalari bo'lmish mumtoz adabiy meroslarsiz samarali bo'lishi qiyin.

Ona tilining barcha sathlarini o'qitishda matal, maqol, hikmatli so'z, topishmoq, tez aytish, latifa, lof, terma, doston va didaktik-falsafiy rivoyat namunalaridan tahlil materiali sifatida foydalanish nutq o'stirishda samaradorlikka erishib, barkamol avlodni tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qila oladi. Bularning tag zamirida so'z insoniyatning komillikka yetishuviga, ma'naviyati yuksalishiga xizmat qilishi zarurligi ko'zda tutilmoqda.

Ilohiy qudratga ega va insoniyat uchun quvvat manbai hisoblanmish so'zga bugun to'g'ri munosabatda bo'lyapmizmi degan savolga "Yo'q" deb javob bersak hech adashmagan bo'lamiz. Bolalarimizni barkamol inson bo'lib yetishuvida so'z qurilishi emas, balki mohiyatini o'rgatish va undan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga yetarlicha harakat qilish vaqti yetib keldi, nazarimizda.

Ayniqsa, ta'limda bolalarning yosh xususiyatlari va ular dunyoqarashidagi o'zgarishlarni hisobga olmagan mashq va topshiriqlar ularni butunlay bezdirib bormoqda. Jumladan, umumta'lim o'quvchilarining 7-9-sinflarida ham shuningari muammolar kuzatiladi. Bu yoshdagi bolalarni turli nasihatlar emas, haqiqiy so'z quvvati bilan tarbiyalash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ommaviy madaniyatlar girdobida aylanayotgan yoshlarimizning, aynan, shu yoshida grammatik tahlillarni o'rganish emas, balki dunyoni bilish ehtiyojlari orta boradi. Bolalarni so'z bilan tarbiyalar ekanmiz, demak, ularning so'z bilan ishlashlarini to'g'ri yo'lga qo'ymoq zarur. Bolalarda matn yaratish kompetensiyasini shakllantirish aynan shu maqsadga xizmat qilmog'i zarur.

Shaxs shakllanishidagi birlamchi omillardan biri bo'lgan bu ko'nikmani takomillashtirish va rivojlantirish uchun barcha chora-tadbirlar ko'rilmog'i zamon talabiga aylandi. Ona tilidan dastur hamda darsliklar o'quvchilarning o'rganishlari va o'zlashtirishlariga muvofiq lashtirilgan til materiallarini o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ta'lim mazmunining yoyilmasi o'qitishning didaktik vositalari, jumladan, maktab darsliklari hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining "Ona tili" darsliklarida matn yaratishning o'rganilishi ayrim holatlarni ta'rif va tavsiflash bilan chegaralanib qolmoqda. Holbuki, matn yaratish o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, uni o'zlashtirish qunt bilan ishlashni talab etadi.

Zero, bugungi kunda ommaviy axborot vositalarida ayrim teleboshlovchilar, radio muxbirlarning nutqlarida ham g'ayritabiiy mantiqsizlik ko'zga tashlanadi va bu holat ularning o'qish savodxonligining pastligi hamda adabiy til me'yorlarini to'g'ri o'zlashtira olmaganliklarini sezdirib turadi.

Zero, matn ustida ishlash ham, matn yaratish ham tafakkur uchun muhim jarayon hisoblanadi. Nazariy ma'lumotlar, ya'ni grammatik qoidalar o'quvchida belgilangan mavzu doirasida bilim, tushuncha hosil qiladi. Ta'lim mazmunida o'quvchi egallashi ko'zda tutilgan kompetensiyani, asosan, mantiqiy mustaqil fikrlash shakllantiradi. Yaratiladigan matnlar o'quvchi tafakkurini boyitishga xizmat qiladi. Maktabda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darslik dars jarayonida ham, hatto darsdan so'ng ham o'quvchi va o'qituvchining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darslikdagi o'quv materiallarining tarkibi, tuzilishi va, albatta, mazmuniga qaratish kerak.

Maktab darsliklarida millat tafakkuri va mafkurasining eng ilg'or namunalari aks eti-

shi kerak, degan ta'kid, fikrimizcha, "Ona tili" darsliklariga ko'proq tegishlidir. Ajdodlardan, umuman, insoniyat daholaridan bugungi kungacha yetib kelgan tafakkurning eng ilg'or mahsuli bo'lgan maqol, matal, hikmatli so'zlar, tasviriy ifodalar, iboralar ona tili ta'limining mazmunini tashkil etishi kerak, ulardan onda sonda emas, balki har darsda, har o'quv topshiriq tarkibida unumli foydalanish maqsadga muvofiq.

O'z o'rnida va o'z vaqtida o'quvchilar tafakkuriga singdirilgan bu kabi xalqona, milliy durdonalar ularning fikrlarini teranlashtirishga, dunyoqarashlarini kengaytirishga va o'zlarida hosil bo'lgan ijodiy tafakkur mahsulini ravon, aniq hamda tushunarli tarzda bayon eta olishlariga zamin yaratadi.

Amaldagi dastur va darsliklar o'quvchini ona tili ta'limi maqsadiga muvofiq mustaqil izlanishga undashi lozim. Bunday sharoitda darslikning eng muhim qismini nazariy ma'lumotlar bazasi emas, balki o'quvchiga ona tilimizning son-sanoqsiz imkoniyatlaridan unumli va o'rinli foydalanishni o'rgatadigan o'quv topshiriqlari tashkil etmog'i lozim (Chunki maktabda ona tili ta'limi tilshunos tayyorlash maqsadini emas, til imkoniyatlaridan keng foydalana oladigan ijodiy tafakkur sohibini jamiyatga yetkazib berishni taqozo etadi). Demak, o'quv topshiriqlari o'quvchini izlanishga unday olsagina, ularni talab darajasida deb hisoblash mumkin bo'ladi.

Hozirda respublika miqyosida amalda bo'lgan maktab darsliklaridagi o'quv topshiriqlarining ayrimlari belgilangan talablarni qondira olmaydi. Chunonchi, ona tili darslarida tez tez uchraydigan "Matndan unlilarni topib tavsiflang" kabilarni o'quv topshiriqlari darajasida baholab bo'lmaydi, sababki, ular o'quvchida ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qila oladigan yetarli ko'nikma, malakalarni hosil qilishi qiyin. Shuning uchun darsliklarning topshiriqlar qismi mukammal, tizimli, puxta ishlab chiqilishi zarur.

Tilning barcha sathlarini o'qitishda mumtoz adabiy meroslarimiz sanalmish didaktik ruhdagi hikoyat va rivoyat namunalaridan tahlil materiali sifatida foydalanish ona tili ta'limida samaradorlikka erishishda, barkamol avlodni tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qila oladi. "Ona tili" darsliklarida to'g'ri yozish me'yorlarini ko'nikma sifatida shakllantirish borasida ko'plab turli tushuntirishlar beriladi. Ammo matn yaratish jarayonida ayrim nutqiy savodxonlik masalalarini o'quvchiga o'rgatish qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaraveradi. Matn yaratish masalasi dunyoning rivojlangan mamlakatlari tillarida atroflicha o'rganilganligini kuzatamiz. Bu borada jahon tajribasida, jumladan, ingliz tilida IELTS baholash tizimida unumli foydalaniladi. Shuning uchun ham amaldagi asosiy darslik va o'quv qo'llanmalarida matn yaratish kompetensiyalari hosil bo'lishi uchun batafsil topshiriqlar berilishi zarur.

Oliy maktab va umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun nashr ettirilgan darslik hamda o'quv qo'llanmalarda matn yaratishni shakllantirish uchun maxsus tizimli ishlar yo'q. Muammoning bir uchi yana o'rta umumta'lim maktablarida ona tili o'qitish masalasiga borib taqaladi. Ta'lim taqozosiga ko'ra o'quvchilarga nutq savodxonligi bilan birga to'g'ri yozish hamda mantiqiy fikrlashni singdirish talabi ham qo'yiladi. O'zbek adabiy tili shevalardan o'sib chiqqanligi sababli so'zlarning ma'no farqlanishida hududlar bilan bog'liq jiddiy farqlar bor.

Maktab ona tili darsliklarini tuzishda, ayniqsa, shevalarga xos o'quv materiallarini berishda mualliflar so'zlarning turli ma'nolarini ham hududiy farqlanishi haqida ma'lumotlar berishlari kerak. Chunki matn tuzishda aniqlik, mantiqlilik va to'g'riligiga erishishni o'quvchilarga singdirib borish zarur. Masalan, tilimizda "xonim", "bonu", "niso", "otin", "otincha", "oyim", "mullo", "begim" singari so'zlardan foydalanilgan. Yuqorida zikr etilgan so'zlarning ma'nolari bir xil emas. Ular o'rtasida ma'lum tafovut, ayni chokda o'xshash tomonlar ham mavjud.

Shuningdek, ularning ishlatilish o'rnini ham har xil. Hatto ayrimlari ularning yashash joyiga qarab turlicha ishlatiladi. Jumladan, "otin", "otinja" so'zlari ko'proq Toshkent va Farg'ona vodiysidagi ijodkorlarga xos bo'lsa, "mullo", "oyimullo" kabi so'z va iboralar buxoroliklar uchun xarakterlidir.

Zikr etilgan so'zlarning ma'no jihatidan o'xshashligi ko'proq jins tushunchasini berib qolmay, aniqrog'i, jinsni ko'rsatadi. Lug'atlarda ushbu so'zlar xotin, ayol, oydek go'zal ayol, xonning xotini yoki qizi, yuqori tabaqaga mansub ayol yohud qiz kabi ma'nolarni anglatadi. Yuqorida qayd etilgan so'z va iboralar davr o'tishi bilan o'z ma'nosini o'zgartiradi. Agar "xonim", "begim", "bonu", "niso" singarisozlardastlabki paytda yuqori tabaqaga mansublikni bildirgan va nomga qo'shimcha sifatida qo'shib ishlatilgan bo'lsa, keyinchalik mustaqil nom sifatida qo'llanilgan. Uning vazifasi o'zgarishi bilan mazmuni ham kengaya borgan.

Matn tuzishda aniqlik, mantiqlilik va to'g'rilikka erishishni o'quvchilarga singdirib borish zarur. Ayniqsa, ilmiy insho, ilmiy uslubdagi matnlarda muhim ahamiyatga kasb etadi. Shu o'rinda aytish joizki, darslikda berilayotgan matnlar uchun onomastikaga oid ma'lumotlardan namunalar berib borilsa, o'quvchilarning dunyoqarashlarini rivojlantirib, matn yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Chunki, o'quvchilarda eshitmagan narsalariga qiziqish kuchli bo'lib, so'zlar bilan bog'liq qiziqarli ma'lumotlar ularni befarq qoldirmaydi.

O'quv materiallarining o'quvchi tomonidan samarali o'zlashtirilishi takror bilan bog'liq. Zero, "Bilimning onasi takror"dir. Ma'lumki, psixologik nuqtai nazardan inson xotirasi, jumladan, o'quvchi xotirasi ham muayyan turlarga bo'linadi. Ma'lumotlarni bir marta o'qish oddiy xotirada vaqtincha saqlanadi va qisqa muddatda unutiladi. Agar uzluksiz takrorlansa, u doimiy xotiraga o'tadi. E.G'oziyev ta'kidlagan G.Ebbinghausning o'quvchi eslab qolishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar tarkibi, miqdori va sifati haqida olgan xulosalarini shu o'rinda keltirish o'rinli. U hech qanday ma'no anglatmaydigan 38ta bo'g'inni o'quvchi 55 marta takrorlaganda eslab qolganini; 38–40ta so'zdan iborat materialni eslab qolish uchun esa, 6-7 marta takrorlash kifoya qilganni aniqlagan. O'quvchining ijtimoiy hayotda kompetentligini to'g'ri amalga oshirishda xizmat qila oladigan zaruriy ma'lumotlarni uning uzoq muddatli xotirasiga o'tkazish uchun o'sha ma'lumotlarni ko'p marta takrorlatish va xotirasida qayta tiklab turish lozim.

Xulosa o'rinda aytish mumkinki, matn bilan ishlash jarayonida aniqlagan bosh g'oyani o'quvchi o'zi yaratadigan yangi matnda tahliliy material sifatida foydalansa xotirada yaxshi saqlanadi. Matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishda sermazmun matnlardan ko'proq foydalanilsa, o'quvchi ularni bir-ikki takrorlash bilan uzoq muddatli xotirasiga "yozib qo'yadi". Biror jismoniy harakat avtomatlashish darajasiga yetishi uchun qancha uzluksiz mashq zarur bo'lsa, muayyan nutqiy malakaning shakllanishiga ham shuncha mashq, harakat kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. — T.: O'zbekiston, 2017.
2. "Umumta'lim fanlari metodikasi" jurnali, 1-, 2-, 3-, 4-sonlar, 2021.
3. "Til va adabiyot ta'limi" jurnali, 1-12 sonlar, 2020.

ENHANCING HIGH CLASS STUDENTS' WRITING ABILITY THROUGH SCAFFOLDING METHODS

Kenjayev Azizbek

Namangan davlat universiteti, tayanch doktoranti

a.kenjaev543@inbox.ru

Abstract. This research proves that the scaffolding technologies are effective for an improvement in the writing competency of the high-grade students. This paper shows that there is a remarkable improvement in writing, grammar, vocabulary, and expression through supportive educational tools and techniques.

Keywords: Scaffolding technologies, writing competence, high grade, educational technology, grammar, vocabulary, peer collaboration, real-time feedback, educational innovation, language learning.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot “scaffolding” texnologiyalari yuqori sinf o‘quvchilarining yozuv malakasini oshirish uchun samarali ekanligini isbotlaydi. Ushbu maqola turli xil ta’lim vositalari va usullari orqali o‘quvchilarning grammatika va so‘z boyligining sezilarli darajada o‘shishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: “Scaffolding” texnologiyalari, yozuv kompetensiyasi, yuqori sinf, ta’lim texnologiyasi, grammatika, lug‘at, tengdoshlar bilan hamkorlik, real vaqtda fikr-mulohaza, ta’lim innovatsiyasi, til o‘rganish.

Аннотация. Данное исследование доказывает, что “Scaffolding” эффективны для улучшения письменных навыков учащихся старшекласников. В этой статье показано, что благодаря вспомогательным образовательным инструментам и методам наблюдается значительное улучшение грамматики, словарного запаса и выразительности.

Ключевые слова: “Scaffolding”, письменная компетентность, старшекласники, образовательная технология, грамматика, словарный запас, сотрудничество со сверстниками, обратная связь в реальном времени, образовательные инновации, изучение языка.

Introduction: High class pupils should receive instruction in writing as part of their overall education. Writing appears to be a tool for students to convey their views as well as a talent that essentially demonstrates their capacity for critical and creative thought. Because writing is a crucial communication tool, educators and academics have always looked for new and efficient strategies to help students write better. Therefore, the goal of this article is to clarify how scaffolding techniques can be used to properly encourage high school students to write at a higher level.

Writing in a second or foreign language actually presents a great deal of challenges, requiring significant achievement concerns and attempts to ensure accuracy and coherence. Two important roles are played by writing. First of all, it is a strategic ability that is used for several purposes, including opinion reporting and expression. Secondly, writing is an essential tool for researching and learning more about a particular topic. Writing is a

skill that is developed through a grading system that progresses from mastery of elementary paragraph writing to advanced essay writing. Despite difficulties, students struggle to organize their ideas into a coherent and accessible prose because they frequently lack the necessary vocabulary, sentence structure, and paragraph organization skills.

These have been demonstrated to make these issues much more challenging, together with the pupils' incomplete previous knowledge, particularly in grammar. This necessitates the development of innovative instructional strategies that can overcome obstacles and improve students' writing performance.

Scaffolding, which is based on Vygotsky's Zone of Proximal Development (ZPD) theory, is one viable strategy. It facilitates the actual learning movement by guiding pupils from what they can do on their own to what they can do with help. Scaffolding: This is the process of motivating a pupil by defining clear expectations, reducing irritation, simplifying work, and giving guidance. By fostering a positive learning environment, they can greatly reduce anxiety related to writing.

Given the writing difficulties encountered by tenth graders, which scaffolding strategies may address, the purpose of this study is to compare how well scaffolding works in enhancing tenth-grade students' writing competency. This research topic centers on this methodology, aiming to provide insightful information on instructional strategies that will assist students in developing stronger writing abilities for both academic and personal success in the future.

Literature review: Competence in writing is an essential academic skill. These are the useful abilities that demonstrate the student's capacity to arrange and communicate concepts, arguments, and understandings in a cogent and persuasive manner. The ultimate goal is to write as coherently and accurately as if it were written in a second or foreign language. Writing assumes two roles in learning: that of a necessary ability and that of a tool for knowledge expansion. It implies that writing skills may be developed gradually, moving from simple paragraph writing to more intricate genres like argumentative and expository writing. This reflects a process-oriented approach where practice makes perfect. The main method of evaluating students' knowledge is usually formative, such as during test periods, and it involves evaluating their performance most of the time.

However, many students struggle to convey their ideas in a fluid language; they struggle to come up with ideas for the right vocabulary to use and how to create sentences and paragraphs. A lack of expertise of language and the mechanics, style, and strategy of writing exacerbates it even more. Writing becomes an exceptionally difficult task that necessitates thorough expertise because of the stark differences in rhetorical patterns between English and their original languages.

According to this perspective, there is a vital requirement for innovative instructional methods that could raise students' writing achievement. To solve this issue, scaffolding strategies that support students from the start of their writing to the finished product are recommended. However, the scaffolding, which is based on Vygotsky's ZPD, recognizes that in order for a learner to enhance his or her ability, peer interaction and instructor teaching must mediate the learner's current capabilities. This method guarantees that pupils can advance above their present capacities while also promoting learning.

According to Stuyf [8], scaffolding techniques are made to make a task easier, more engaging, point in the right direction, and make expectations for the activity crystal

apparent. All of these features help to lower frustration levels. By creating a supportive environment, these strategies may help students become less anxious about writing, which will inspire them and lessen their frustration. Writing instructors are supposed to increase students' confidence in the writing process and their commitment to writing with the right kind of assistance and direction [4]. Students' writing abilities should increase as a result of using this supportive strategy.

This study is motivated by the understanding that, despite writing being an essential academic skill, many students face significant obstacles that impede their ability to learn. Using scaffolding processes, this study aimed to determine the extent to which scaffolding can improve students' writing skills and how these difficulties might be mitigated. In an effort to provide insightful information that will support pedagogical practice in the direction of better student writing skills, this research has concentrated on the teacher's encouragement and the students' motivation throughout the writing process, from drafting to publication.

Methodology: The research design, participants, study instruments and procedures, and data analysis methodologies used in the study on improving high-grade students' writing competency through the use of scaffolding approaches are all presented in the methodology section. This study used an experimental research methodology to gather data on the efficacy of scaffolding technologies in enhancing students' English writing abilities in a sample of schools in the Namangan, Andijan, and Fergana areas.

Research Design: With both control and experimental groups, the current study was set up as a quasi-experimental research project to see how the scaffolding technique affected the writing proficiency of grade 10 pupils. This design was used in a way that made it feasible to assess how the scaffolding strategy affected student performance in English writing both before and after the intervention. In this manner, determining the cause-and-effect of scaffolding strategy deployment and its potential to improve students' writing abilities is made easier.

Participants: The investigation's subjects were high school pupils from Fergana, Andijan, and Namangan regions' schools. Using the cluster representative technique, exactly 300 students were selected to participate in the experiment. The experimental and control groups were equally split from the chosen cohort. The selection method among these regions guaranteed a higher degree of diversity, enabling the students to more accurately represent the high school student body as a whole. To account for potential confounding variables, demographic variables included age, gender, and prior English writing skill.

Instruments: A complete scaffolding technology suite designed to assist with writing was the main tool utilized. Pre-writing, drafting, and feedback or editing are the three stages of the writing process that these digital platforms and software tools will assist the writer with. Real-time feedback, group writing workspaces, and an extensive resource and template library were among the most crucial elements. Pre- and post-tests were also created as part of the research to evaluate students' proficiency in writing coherent, grammatically correct, and vocabulary-rich English texts.

Procedure: Over the period of a semester, the study was carried out in several stages. The pre-test was the initial stage, where participants from the experimental and control groups had to take a test to gauge their level of writing proficiency. The experimental group was then given access to scaffolding technology, and the teachers there received training on how to successfully incorporate the tools into their students' lesson plans. The

pupils in the controlled group continued receiving instruction in writing using conventional methods.

Throughout the semester, the experimental group participated in writing assignments using scaffolding technologies, which offered ongoing assistance and feedback from the instructors and technological tools. The scaffolding technologies were not used in the typical training and feedback given to the control group.

Data Analysis Methods: The difference in writing proficiency between the experimental and control groups was evaluated using quantitative statistical methods using the data from the delivered pre- and post-tests. Using techniques like paired and independent tests, the difference in gain scores between the experimental and control groups was statistically tested. In addition, the perceived efficacy of the tools and scaffolding techniques used was examined by analyzing qualitative input from the experimental group's teacher and student subgroups.

The aim of this comprehensive approach to data analysis was to provide a thorough evaluation of the effects of scaffolding approaches on improving high school students' writing proficiency. This is where the scaffolding model-based monitoring of students' growing English writing skills will take place in this project.

Results: Results from scaffolding strategies to enhance writing proficiency among high school students in the Fergana, Andijan, and Namangan regions are presented in this section. The qualitative comments from the respondents and educators who had carried out the experiment corroborated the findings from the pre- and post-test comparisons between the experimental and control groups.

Subsequent statistical examination of the pre- and post-test results revealed that the experimental group's pupils, who were taught scaffolding techniques, greatly increased their writing proficiency. The experimental group's post-test mean score demonstrated a noteworthy enhancement from the pre-test, signifying a significant shift in their capacity to compose logical and accurate English writing.

In the post-test in particular, the experimental group's mean score was 20 percentage points higher on a 100-point scale than it was in the pre-test. This is contrasted with the control group, whose mean score improved by an average of just 5 points. The statistical significance ($p < 0.05$) of the mean score difference between the experimental group's pre- and post-tests demonstrated the beneficial effects of scaffolding strategies on improving students' writing abilities. The majority of students believed that these scaffolding strategies were helpful for improving their writing skills, according on the qualitative feedback they provided to the teacher throughout the debriefing process. The majority of students felt more assured of their ability to write and less Instructors noted that students were more willing to revise and enhance their writing and that they were more involved in the writing process overall.

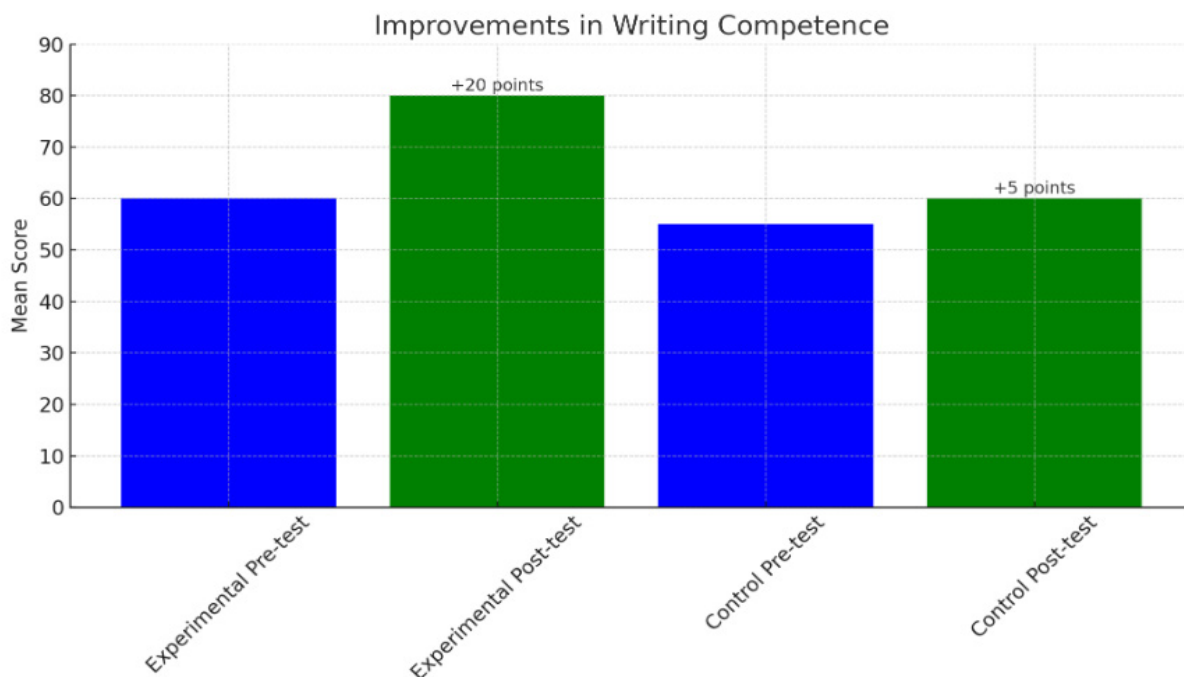

Figure 1. *Improvements of high-grade students at schools*

Figure 1, and above is the graph showing improvements in the writing competence of high-grade students due to the implementation of scaffolding techniques.

This is further shown in the table below, where the mean is scored for the experimental and control groups before and after the intervention. The mean score in the experimental group goes to 80 from 60, a rise of 20 points. On the other hand, the control group showed an improvement of 5 points only, from a pre-test mean score of 55 to a post-test mean score of 60.

Discussion: The findings are really evident in that they demonstrate how using scaffolding technology improves students' writing proficiency to a significant extent. The experimental group showed a significant improvement in their average scores from the pre-test to the post-test, while the control group showed only modest improvements. This can be a noticeable distinction brought about by the benefits of using scaffolding in the educational process. The enhancement of grammar, vocabulary, coherence, and, ultimately, concept expression skills demonstrated that scaffolding technologies supported not only the technical aspects of writing but also the development of cognitive skills necessary for the organization, analysis, and revision of written work.

The learners obtained ongoing, interactive help through the use of these devices. Thus, the following technologies have to be involved in this study: With the use of these technologies, a less stressful learning environment was created where students could experiment with their writing and receive immediate feedback that they could use to improve it. Working in groups on written assignments allowed participants to literally learn from one another and build a learning community that enhanced each person's writing experiences. This is essential to the writing development process. It mirrors the very steps involved in writing, including composing, getting feedback, and revising.

The usage of scaffolding technologies used to present certain difficulties. The majority of pupils and teachers had previously opposed it; they had been conditioned to accept the standards of the conventional methods of instruction. In this sense, the study incorporated benefits for scaffolding technologies and their appropriate usage into teacher and student training sessions. The variation in the technical literacy of the students was another obstacle. In order to make sure that technology helped students study rather than hindered them, this was improved by giving extra guidance to those students who were unfamiliar with some of the digital tools.

Additionally, it made sure that the students consistently used the scaffolding tools. This issue was resolved when the study included the technology into routine classroom activities, recognizing them as essential components of education rather than as optional add-ons. This method made it easier for teachers and students to understand how valuable these tools are for enhancing writing abilities.

Conclusion: In summary, a strong body of evidence has been shown to suggest that scaffolding technologies have a considerable positive impact on high-grade students' writing competency. The key conclusions from this were that, as seen by their post-test results, which were on average far higher than those of the control group, the experimental group of students had made a remarkable progress in their English writing. The student's ability to communicate his ideas clearly has improved in all of these writing-related areas, including grammar, vocabulary, and coherence.

Utilizing scaffolding, this technology has produced an interactive and adaptable learning environment that encourages students to become truly involved in the writing process. Because they enable peer collaboration, many revision revisions, and real-time feedback, these technologies are beneficial for the development of writing skills. To effectively address the needs and concerns of students, these approaches will undoubtedly need to combine classic pedagogical frameworks with contemporary educational technologies.

Researchers have discovered that to successfully implement these technologies, educators' assistance is essential. This shows that the techniques, such as scaffolding, enable more individualized instruction for the students to help them navigate the challenges of writing to the best of their abilities.

The impact of scaffolding technology on grade school students' writing proficiency shows improvements in their ability to communicate in writing as well as a growth in their confidence and drive to use the tools that allow them to use the language. In addition to this, this study makes a case for the broader application of scaffolding techniques in educational settings if these institutions are to produce a generation of competent and self-assured writers who can handle the demands of academics and professionals.

References:

1. Carvalho, A. (2005). *Assessing Writing: A Review of Research and Practice*. In Proceedings of the 2005 Conference of the Australian Linguistic Society.
2. Celce-Murcia, M. (1991). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle Publishers.
3. Graham, S., & Perin, D. (2007). *Writing Next: Effective Strategies to Improve Writing of Adolescents in Middle and High Schools*. Alliance for Excellent Education.

4. Laksmi, I. (2006). *Developing EFL Learners' Writing Competence: A Pedagogically Motivated Approach*. TEFLIN Journal, 17(2), 122-134.
5. Manphonsri, W., Lukkunaprasit, P., & Singhasiri, W. (2013). *A Model of Constructing a Writing Model: Bridging the Gaps between Expert Writers and Novice Writers*. The Journal of Asia TEFL, 10(1), 159-178.
6. Richard, J. C., & Renandya, W. A. (Eds.). (2002). *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice*. Cambridge University Press.
7. Singh, P., & Rajalingam, V. (Eds.). (2012). *Perspectives on Language and Language Development: Essays in Honor of Ruth A. Berman*. Springer Science & Business Media.
8. Stuyf, R. (2002). *Scaffolding: Definition, Current Practice, and Future Directions*. In D. J. C. Burgh (Ed.), *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (pp. 1009-1014). Lawrence Erlbaum Associates.
9. Vernon, S. (2002). *Teaching Writing: A Guidebook for Teachers*. Allyn & Bacon.
10. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
11. Walqui, A. (2006). *Scaffolding Instruction for English Language Learners: A Conceptual Framework*. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 9(2), 159-180.

MILLAT OYDINLARI

Mamaraximova Nigora Mahmudjonovna

*Namangan viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
metodik xizmat ko'rsatish bo'limi, ona tili va adabiyot fani metodisti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatan saodati, millat kelajagi, uning baxti va ravnaqi uchun fidoyilik ko'rsatgan ma'rifatparvar jadidlarimizning turkiy xalqlarning yagona maqsad yo'lida birlashishida, jiplashishida amalga oshirgan mardonavor harakatlari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilikning boshlanishi, o'zbek ma'rifatparvarlarining sa'y-harakatlari, yangicha usul-yangicha qarash, jadid maktablari, Yangi O'zbekiston-dunyo nigohida.

Аннотация: В данной статье размышляются о доблестных действиях наших просвещенных современников, проявивших самоотверженность ради счастья Родины, будущего нации, ее счастья и процветания, в объединении и объединении тюркских народов ради единой цели.

Ключевые слова: начало джадидизма, усилия узбекских просветителей, новый метод, новый взгляд, джадидские школы, Новый Узбекистан глазами мира.

Abstract: This article reflects on the valiant actions of our enlightened moderns, who showed selflessness for the happiness of the Motherland, the future of the nation, its happiness and prosperity, in uniting and uniting the Turkic peoples towards a single goal.

Key words: the beginning of Jadidism, the efforts of Uzbek enlighteners, a new

method, a new view, Jadid schools, New Uzbekistan in the eyes of the world.

***O'z zamonining ilg'or namoyandalari bo'lgan jadidlar g'oyat murakkab va qiyin sharoitda bilim va ma'rifat tarqatish, ta'lim-tarbiya sohasini tubdan isloh etish orqali milliy taraqqiyotga erishish g'oyasi bilan maydonga chiqdilar.
(SH. Mirziyoyev)***

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida jahon sivilizatsiyasining taraqqiyotida keskin burilishlar davri bo'ldi. Chunki bu davrda chuqur islohotlar, birinchi va ikkinchi jahon urushlari hamda ilm-fan taraqqiyotida tub o'zgarishlar ro'y berdi. Butun bir millatning, jamiyatning butunlay yod jamiyat ta'sirida qolishi nafaqat hayotda balki kishilarning falsafasida ham inqilob yasadi. XIX asrning oxiri va XX asrning boshida Markaziy Osiyoda ham boshqa mintaqalarda bo'lgani kabi o'zgacha fikrlovchi, yangicha qarash vakillari shakllanib bordi.

Hammamizning xabarimiz bor. Dekabr oyida poytaxtimizdagi "Tashkent City Congress Hall" xalqaro ishbilarmonlik markazida Milliy mass-mediani qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi, Qatag'on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti va Turkiy davlatlar tashkiloti hamkorligida **"Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari"** mavzusida xalqaro ilmiy konferensiya bo'lib o'tdi. Konferensiyaning o'tkazishdan maqsad, jadid ma'rifatparvarlari: Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Is'hoqxon To'ra Ibrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lponlarning hayoti va ijtimoiy faoliyati, ularning ilmiy-ijodiy merosini keng ko'lamda o'rganish va eng asosiysi boshi berk ko'chaga kirib qolgan xalqni ozodlikka olib chiqishning yagona to'g'ri yo'li nafaqat ma'rifatda, ta'limda, siyosatda balki turkiy xalqlarning yagona maqsad yo'lida birlashishida, jipslashishda amalga oshirilgan mardonavor harakatlarni e'tirof etish edi.

11-12-dekabr kunlari bo'lib o'tgan mazkur nufuzli tadbirda hukumat vakillari, tarixchi olimlar, adabiyotshunoslar, shuningdek, AQSH, Germaniya, Niderlandiya, Ozarbayjon, Turkiya, Shvetsiya, Qirg'iziston, Qozog'iston va Yaponiya davlatlaridan tashrif buyurgan xorijlik akademiklar, ekspertlar ishtirok etdilar.

Ushbu konferensiyaning ijtimoiy tarmoqlarda kuzatar ekanman, o'zbek xalqining bir farzandi sifatida qalbimda faxr, iftixor tuyg'ulari jo'sh urdi. Sababi mana shunday buyuk bobokalonlarimiz, jadidlarimiz tomonidan 3-Renessansga tamal toshini qo'yib ketilgani har qanday insonni ruhlantiradi, unga ishonch baxsh etadi. Ayniqsa, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning konferensiya ishtirokchilariga yo'llagan murojaatlaridagi ushbu so'zlari juda ahamiyatlidir. "O'ylaymanki, tarixda ikki buyuk Renessansga zamin bo'lgan mintaqamizda uchinchi Renessansni aynan jadid ajdodlarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Afsuski, mustabid tuzum ularning ezgu g'oya va amaliy harakatlarini to'la ro'yobga chiqarishga imkon bermadi. Biz bugun mamlakatimizda erkin fuqarolik jamiyati, huquqiy demokratik davlat barpo etar ekanmiz, jadid bobolarimizning gumanistik qarashlariga tayanamiz, ularning merosidan ma'naviy kuch-quvvat olamiz."

Jadidlar millatni, vatan saodati, uning baxti va ravnaqi uchun millat taraqqiy topishi, yurt ozodligi uchun fidoyilik ko'rsatishga da'vat etgan edilar. Millat taqdiri va istiqbolini belgilovchi milliy kadrlarni yetishtirib, xalqimizni dunyo miqyosida fikrlay oladigan, chet ellar bilan siyosiy, iqtisodiy va madaniy-ma'naviy munosabatlarda jahon andozalari darajasida ish yuritadigan millatga aylanishiga umid qildilar.

“Bizlarni xonavayron qilg‘on, tarbiyasizlik va jaholatdir. Faqirlik, darbadarlik, xorliklarning hammasi ilmsizlikning mevasidir.” (Mahmudxo‘ja Behbudiy)

“Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir.” (Abdulla Avloniy)

“Oldinga intilmoq ko‘p yaxshidir, kelajakka qo‘l bermoq xo‘p foydalidir, ammo shuni unutmangki, moziyga qaytib ish ko‘rmoq-xayrlidir. (Abdulla Qodiriy)

Jadidlar kurashining asl g‘oyasi yagona zamanga ega Turkistonda ozod va farovon jamiyat qurish edi.

“Ol bayrog‘ingni, qalbing uyg‘onsin,

Qullik, asorat-barchasi yonsin.

Qur yangi davlat, yovlar o‘rtansin,

O‘sib Turkiston, qaddin ko‘tarsin.” (Cho‘lpon)

Ular o‘lkamizga ilk bosmaxonani olib keldilar. Birinchi yangi usuldagi maktabni ochdilar. Hatto qiz bolalar tahsil olishi uchun ham sharoit yaratdilar. Yangi maktab darsliklarini yozdilar va ularni nashr etdilar. Ana shunday ma‘rifatparvar, ziyoli, shoir, tarixchi, ilk o‘zbek matbaasini O‘rta Osiyoga olib kelgan jadidlardan biri Is‘hoqxon To‘ra Ibratdir. U Namangan viloyatining To‘raqo‘rg‘on tumanida tug‘ildi. Maktab, madrasalarni tamomlagach, yirik shahar va mamlakatlarga Jidda, Istanbul, Sofiya, Rim, Afg‘aniston, Kobul, Hindiston, Xitoy, Koshg‘arlarga bordi. U yerning madaniyati, tili, urf-odatlarini, ta‘lim-tarbiyasini o‘rgandi. Chet eldan qaytgach, ilk bor 1907-yilda o‘z uyida yangi usuldagi jadid maktabini ochdi. Unda 30 nafar oddiy qishloq bolalariga yangi usuldagi darsliklar: tibbiyot, jug‘rofiya, musiqa, adabiyot fanlaridan dars berdi. Shu yillarda Ibrat Orenburgga boradi. 1901-yilda chiqqaan litografik mashina sotib olib, Orenburgdan Qo‘qonga poyezdda, Qo‘qondan To‘raqo‘rg‘onga tuyalarda olib keladi. Va ushbu bosmaxonani “Matbaai Is‘hoqiya” nomi bilan ishga tushiradi, Millatning kelajagi uchun, uning farzandlarini o‘qimishli bo‘lishi uchun astoydil harakat qiladi.

“Ovro‘pa xalqi osmonda uchar ekan, bizda soch va soqol nizolari, ovro‘paliklar dengiz ostida suzar ekan, bizda uzun va kalta kiyim mojarolari, Ovro‘pa shaharlari bugun elektr bilan yoritilur va isitilur ekan, bizning maktablarda tibbiyot va jug‘rofiyani o‘qitish va o‘qitmaslik ixtiloflari” (Munavvar Qori).

Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, global geosiyosiy vaziyatdagi jarayonlar ta‘sirida xalqlarning ong-shuurida yuz berayotgan o‘zgarishlar hamda buning natijasida O‘zbekistondagi yosh avlodning milliy tariximizni o‘rganishga bo‘lgan talabining oshishi konferensiyaning dolzarb ahamiyatini belgilab berdi. “Buyuk ma‘rifatparvar bobolarimiz tomonidan olg‘a surilgan g‘oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma‘rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlar, turli millat va elatlar o‘rtasida bag‘rikenglik va hamjihatlik tamoyilini qaror toptirish bilan birga, milliy manfaatni himoya qilishga qaratilgan intilish hozirgi murakkab va tahlikali zamonda barchamiz, avvalo, yoshlar uchun chinakam ibrat namunasidir. Ularning hayoti va jasorati bugungi tinch va osoyishta kunlarga osonlik bilan erishilmaganini eslatib, milliy istiqbolimizni, jonajon Vatanimizni ko‘z qorachig‘iday asrashga doimo da‘vat etib turadi”, deyiladi davlatimiz rahbari murojaatida. Konferensiyada O‘zbekiston Prezidenti yordamchisi Saida Mirziyoyeva ham ishtirok etib, nutq so‘zladi. Turli mamlakatlardan konferensiyaga tashrif buyurganlarga minnatdorchilik bildirib, mamlakatimiz uchun eng muhim mavzulardan biri – millat ta‘lim-tarbiyasi masalasini muhokama qilish va O‘zbekistonda jadidlar boshlagan ishlarni davom ettirish vaqti allaqachon yetib kelganini ta‘kidladi. “Bugun men “Jadidlar: milliy

o'zlik, istiqloq va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy konferensiya ochilishida nutq so'zlar ekanman, tilimizga bevosita aloqador bo'lgan milliy alifbomizni isloh qilishdek juda dolzarb masalaga to'xtalдим. Bir qarashda oddiy tuyulgan imlo belgisi butun boshli Davlat va Millatning nomi xato yozilishiga sabab bo'lmoqda. Biz bunday masalalarda hadeb bahslashavermay, tezroq qabul qilishimiz muhim. Chunki, gap bizning millatimiz g'ururimiz, yurtimiz nomi haqida ketyapti." Zero buyuk bobokalonimiz Abdulla Avloniy aytganlaridek: **"Har bir millatning dunyoda borligini ko'rsatadurgan oynayi hayoti til va adabiyotdir. Milliy tilni yo'qotmak millatning ruhini yo'qotmakdur"**

Hukumatimiz, shaxsan davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonlaridan ma'rifatparvar bobolarimizning muqaddas orzularini ro'yobga chiqarish uchun mamlakatimizdayangiRenessanspoydevoriniyaratishni strategik vazifa qilib belgilab olindi. Shu maqsadda respublikamizning barcha ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat sohalarida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada avvalo ta'lim tizimini zamon talablari asosida tashkil etish, o'qituvchi va murabbiylarning jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ta'sirini kuchaytirish, pedagoglarni yangi zamonaviy ilg'or metodlar asosida o'qitish, o'quvchilarni esa kreativ, tanqidiy, ijodiy fikrlay oladigan avlodlar etib tarbiyalash eng asosiy ustuvor vazifa etib belgilangan. So'zim isboti sifatida oxirgi yillarda respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining soni qariyb 6 barobar ko'paygani, oliy o'quv yurtlari soni esa 77 tadan 213 taga yetkazilgani hamda yurtimizda yangi turdagi Prezident maktablari, ijod maktablari, ixtisoslashgan maktablar faoliyati yo'lga qo'yilgani jadidlarimizning orzulari amalga oshayotganligidan darak beradi. Yoshlarni har tomonlama barkamol, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlar etib tarbiyalashda taraqqiyparvar ajdodlarimizning aql-zakovati, iroda va matonati barchamiz uchun ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi.

Bir so'z bilan aytganda, jadidlar yangi zamonni ilm-ma'rifat asosiga qurilgan ilg'or jamiyatni orzu qilgan **MILLAT OYDINLARI** edilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Behbudiy M., Tanlangan asarlar, Toshkent, 1999
2. Markaziy Osiyo XX asr boshida: islohotlar, yangilanish, taraqqiyot va mustaqillik uchun kurash, Toshkent, 2001.
3. Fitrat, Tanlangan asarlar, 1-2-jildlar, Toshkent, 2000
4. Internet saytlari <https://president.uz/oz/lists/view/6007>
5. https://www.youtube.com/watch?v=Lb_5ivLrgmE

LATERAL-KREATIV YONDASHUVDA OBRAZLI TAFAKKUR

Musurmonkulova Oysuluv Yulbekovna,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi.*

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarida ta'lim sifatini oshirish, adabiyot ta'limida obrazli tafakkur asosida o'quvchilarning lateral fikrlashini kengaytirish, hayo-

tiy ko'nikmalarini rivojlantirish haqida so'z boradi. Shuningdek, mavzular asosida obrazli tafakkur va mantiqiy asoslar topishga yo'naltirish, lateral yondashuvda nimalarga ahamiyat berish lozimligi ta'kidlangan. Adabiyot darslarida fikr va g'oyalarni rivojlantirishga qaratilgan usullarning qo'llanilish yuzasidan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, obrazli tafakkur, ijodkorlik, kreativ fikrlash, anglash, noan'anaviy usullar, ko'nikma.

Abstract. The article talks about improving the quality of education in public schools, increasing the students' capacity of lateral thinking and developing their life skills based on figurative thinking in literature education. Based on the topics, it is emphasized that it is necessary to focus on figurative thinking, finding logical connections, and the importance of the lateral approach. There are recommendations on the use of methods aimed at developing ideas in literature classes.

Key words: thinking, figurative thinking, creativity, creative thinking, awareness, non-traditional methods, skill.

KIRISH

Bugungi o'zgarishlar, barqaror taraqqiyotga uyg'unlashgan ilm-fan rivoji, allomalar yurti deb atalmish makon, bular barchasi necha ming yillik tarixga ega qadriyatlarning ildizi mustahkamligi bilan fayzlidir.

Jamiyatdagi har bir o'zgarishlar zahirida "Yangi O'zbekiston", "Milliy forum", "Yangi hayot", "Milliy o'quv dasturi" kabi tushunchalar ijodkorlar tilida baralla yangradi.

Bu ijodkorlarning peshqadamlaridan biri bu — ustozlardir. Aynan, shu ustozlar, yoshlarga bu tushunchalarning mazmun-mohiyatini anglatish, ularni bu yo'lda tashabbuskor bo'lishga chorlash, qaror qabul qilish va o'z o'rnini topishlarida ko'maklashmoqdalar.

Binobarin, bugungi davr, ta'lim metodikasini jiddiy o'zgartirishni taqozo etdi, ustozlar oldiga yoshlarning lateral fikrlashini rivojlantirish vazifasini qo'ydi. Ustozlar ta'lim jarayonlarida yoshlar qiziqishlariga mos metodika yaratuvchi sifatida lateral fikrlashni shakllantirish ustida ish olib bormoqdalar. Ma'lumki, lateral fikrlash tanqidiy, mantiqiy fikrlashdan sezilarli darajada farq qiladi.

Mantiqiyda aniqlik, asoslar keltirilsa, tanqidiyda tahlillar muhim sanaladi. lateral fikrlash esa tadqiqotchi ta'kidlaganidek, ish uchun ahamiyatli bo'lmagan ma'lumotlarni izlashga imkon beradi.

Ma'lumki, pedagogikada fikrlashga yo'naltirilgan ko'plab ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borilgan. Adabiy ta'limning metodik yo'nalishi bilan tanishar ekanmiz, S.Dolimovning "Ta'limiy bayon va insho" nomli risolasi, A.Zunnunovning "Badiiy asar tahlili metodikasi", R.Qoriyevaning "Adabiyot darslarida badiiy tekstni tahlil qilish", M.Mirqosimovning "Badiiy tahlil usullari", Q.Husanboyevaning "Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili", A. Xolikov. "Pedagogik mahorat", R.Niyozmetovanning "Uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini o'rganish metodikasi", S.Kambarovanning "Mustaqil mutolaa va adabiy tahlil" kabi tadqiq ishlaridagi yoshlarning savodxonligini oshirishga qaratilgan fikrlari asoslidir.

Jumladan, S. Qambarova o'z monografiyasida shunday keltiradi: "Adabiy ta'lim vazifasi o'quvchining badiiy asar g'oyaviy mazmunini tushunishi va o'zlashtirishiga erishish bilan chegaralanmaydi, balki shu orqali ularni mustaqil va obrazli fikrlaydigan, ma'naviy

jihatdan barkamol qilib tarbiyalashni ham nazarda tutadi”

Darhaqiqat, yoshlarni fikrlashga yo'naltirish, hayollarini haqiqatga aylantirish, narsa va hodisalarni ular o'rtasidagi bog'lanishlarni fikran anglatishda adabiy ta'limdagi obrazli tafakkurning o'ri muhim sanaladi.

Mulohaza va tavsiyalar.

Ta'limdagi har qanday yondashuvning maqsadi komil insonni tarbiyalashga qaratilgan. Jumladan, adabiy ta'limda obrazli tafakkur asosida lateral fikrlash va konseptual tushunish shakllarini rivojlantiradi.

Tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli; obyektiv voqelikning ongda aks etish jarayoni...¹ Obrazli tafakkurda turli vositalar orqali tasavvurlari ifodalaydi, narsa va voqealarni hayollarida muqobil g'oyalarni yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Yoshlar tarbiyasidagi asosiy muammolar sifatida, asosan, fikrlashning sustligi, nutqini ravon ifodalay olmasligi, mustaqil fikrlarini asoslay olmasligi kabilarni ko'rish mumkin. Yoshlar orasida fikrlashning sustligini, PISA 2022 test natijalari aniq ko'rsatdi: O'zbekistonda ta'lim darajasini kuzatsak, 81ta qatnashgan davlatlar orasida, o'qish qobiliyati (reading) va ilm-fan (science) bo'yicha faxrli deb bo'lmaydi. Bunday bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan metodikalarni joriy etish lozim.

Ta'lim sifatining oshishi, asosan, o'qituvchining kasbiy mahoratiga va bilim salohiyatiga bog'liqdir. Tajribali, dunyoqarashi kuchli ustozlar o'z o'quvchilarini ergashtira oladi.

Bu haqda A. Xolikov shunday izohlaydi: O'qituvchi bir vaqtning o'zida o'quvchilarning ongiga yo'naltirilgan psixologik tarbiyaviy ta'sir metodlarini qo'llash imkoni mavjud. Pedagogik tajribalardan ma'lumki, og'zaki bo'lmagan ta'sir ko'rsatish metodlari (imo-ishora, mimika, ovoz intonatsiyasi, jilmayish, achinish holatlari, pantomimika, xatti-harakatlar, ko'zlarning ifodasi), bevosita ta'sir ko'rsatish metodlari (ishontirish) juda samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, psixologik metodlar ham, pedagogik metodlar bilan bir vaqtda qo'llanilishi o'qituvchining o'quvchi shaxsiga tarbiyaviy ta'sirini kuchaytiradi².

Shu bilan birga, lateral fikrlashga o'rgatish, tasavvurlarini jonlantirish orqali bitta muammoning bir nechta yechimini topish, xohlagan vaziyatdan chiqib ketish, fikrlarini maqsadga aylantirish, qarorlarini mustahkamlashga yo'naltiradi.

Kembrij lug'ati ta'rifi ko'ra, lateral fikrlash "...an'anaviy yoki kutilgan usullardan foydalanmasdan muammoni boshqacha va o'ziga xos tarzda o'ylash orqali hal qilish usuli”.

Misol uchun, 6-sinf Adabiyot darslarida o'tiladigan biror mavzuga to'xtaladigan bo'lsak, yoshlarning fikrlarini boyitish, tafakkurini rivojlantirishda metodning natijadorligi muhim sanaladi.

AZIM SUYUN

Yomg'ir yog'ib o'tdi,

Osmon yuzidan

Nafarmon bulutlar yig'di etagin.

Oftob ham ko'rindi ko'hna izidan

Va boshlab yubordi dilbar ertagin.

Men yo'lga tushaman,

¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Tafakkur>

² A.Xolikov. "Pedagogik mahorat" o'quv qo'llanmasi. T. 2010.201-b.

Namli qoyalar

Qizg'ish shu'lalarda tovlanar mayin.

Yon-verdan chekinib borar soyalar

Quyoshdek, junbushga kelgani sayin.

She'r bilan tanishgach, "Kim tahlil qila oldi" deyilsa, o'quvchilar odatdagiday, bashorat qilinadigan fikrlarini bayon etishadi. Agar ustoz shu o'rinda, lateral yondashuvning uch bosqichiga (uzilish – ulanish – yangidan yaratish) mos shaklda yangi g'oyalar va tushunchalarni yaratishni tushuntirsa, o'quvchilar muallif o'ylamagan qirralarni, obrazli tafakkur olamida tabiat hodisalarini, ularga mos kelmagan tasavvurlarini jonlantiradi, bulutlar chekinishini o'z dunyoqarashi bilan baholashga kirishadilar.

Edvard De Bono tafakkurda idrok etish jarayoni mavhumlikda qolmaslikka chaqirib, bu yondashuvda fikrning harakatini rag'batlantiradigan "Sinektik hujum" [Uilyam Gordon, 1950] usulidan foydalanishni tavsiya etadi. Sinektika (Gordon ta'kidlaganidek, "sinektika" so'zi yunoncha kelib chiqishi va turli, ba'zan hatto bir-biriga mos kelmaydigan elementlarning birikmasini anglatadi) — muammolarni qo'yish va hal qilish jarayonida turli xil va bir-biriga mos kelmaydigan elementlarning kombinatsiyasi.

"Sinektik hujum" usulini qo'llanish tartibi:

▪ To'g'ridan-to'g'ri (bu holda shunga o'xshash muammolarni hal qilishda ilgari olingan tajribadan foydalanadi).

▪ Shaxsiy (bu holda o'quvchi qahramoning o'rniga qo'yish, muammoni uning ko'zlari bilan his qilishga harakat qilish).

▪ Umumlashtirish (bu holda muammoni "konsentratsiya qilish", uni ikki so'z bilan tasvirlash).

▪ Ramziy [bu holda ma'lum bir tarixiy xarakter berilgan muammoni qanday hal qilishini ko'rib chiqish. Uning haqiqiy yoki xayoliy ekanligi muhim emas].

Topshiriq har bir guruhga alohida berilgan.

Muammoga yondashuv	1-guruhga topshiriq: Yomg'ir yog'ib o'tdi, Osmon yuzidan Nafarmon bulutlar yig'di etagin. Oftob ham ko'rindi ko'hna izidan Va boshlab yubordi dilbar ertagin.	2-guruhga topshiriq: Men yo'lga tushaman, Namli qoyalar Qizg'ish shu'lalarda tovlanar mayin. Yon-verdan chekinib borar soyalar Quyoshdek, junbushga kelgani sayin.
To'g'ridan-to'g'ri	yomg'irdan keyingi quyosh chiqish tasviri	kunning tekis o'z oqimida davom etish tasviri
Shaxsiy		
Umumlashtirish	tabiat mo'jizasi	maqsadi aniq obraz
Ramziy	dilbar ertagi- istiqbol rejalar	soyalar-chalg'ituvchi fikrlar

Bu jadval o'qituvchilarga tushuntirish uchun sodda shaklda berildi.

O'qituvchi tajribasi asosida har bir yondashuvni(to'g'ridan to'g'ri, shaxsiy, umum, ramziy) guruhlar shaklida ham olish mumkin. Bunda, umumlashtirish, ramziy talabida ozroq ko'mak kerak bo'lishi mumkin, ya'ni "ko'hna izi", "nafarmon", "junbush" obrazli tushunish kabi. Guruhlarga yondasuv to'g'ri va aniq tushuntirilsa, qaror qilishi uchun qancha so'zni tahlil qilishadi, hamma narsa qoralashi yoki aksincha ma'qul topishi mumkin. Ustoz vazifasi: jarayonda mantiqqa qarshi kurashish, mos bo'lmagan fikrni ilhomlantirish, boshqalarga harakat qilishga imkon berish, fikrlarni modellashtirish, rag'batlantirishdan iborat.

Jarayondagi asosiy ko'rsatmalar:

1. Muammolarga e'tibor qaratishdan voz kechish.
2. G'oyani buzish, qayta belgilash muhimligini o'rganish.
3. O'z g'oyalarini, obrazli tafakkur konsepsiyalarni ajratib olish kabi.

Ma'lumki, obrazli tafakkur voqelanadigan baho munosabati oddiy baholashdan o'zining kutilmaganligi, tabiiyligi, bo'yoqdorligi, emotsiyaga boyligi bilan ajralib turadi. Qizg'ish rangli shu'lalarning tovlanishi odimlayotgan inson organizmidagi kechayotgan mayinlikka qiyoslashlar nostandart fikrlashning sanaladi.

O'qituvchi fikrlarida intellektual va obrazli tafakkur, hissiy imkoniyatlarini chetdan baholashga o'rgatish, yangi g'oyalar yaratishga imkon berish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar orasida noodatiy g'oya paydo bo'lganda ham ko'pincha o'zlariga ishonch, ya'ni egalik darajasi past bo'ladi, o'qituvchi kuzatuvda buni qo'llab-quvvatlash kerak.

O'quvchilar she'r bilan tanishar ekan, obrazlarning muqobilini tanlar ekan, yozuvchining mahoratini o'ylaydi, fikrlar o'z-o'zidan o'sishi va kattalashishi, noaniq fikrlar aniqlikka tomon yurishni boshlaydi.

O'quvchilar she'rdagi yomg'irning yog'ish o'rnini osmon yuzi deb tasavvur qilishda nafaqat, ko'rinib turgan ko'k osmonning yuzini balki osmon ortidagi nuqtayi nazariga kelmayotgan faktlarni topadi, obrazli tafakkuri boyib boradi. Nafarmon bulutlar yig'ilishi etakka qiyoslanishida ham muqobil variant axtaradilar. Nafarmon so'zi rangga monand qo'llanganligi ya'ni qizg'ish binafsha rangli bulutlar ortidan azaliy bitik sifatida quyoshning chiqish badiiy tasvirlarini o'ylashadi. Mana adabiyotning sehri.

Bu o'quvchining fikrlaridagi mohiyat-mazmunni e'tiborga olishga o'rgatadi. "Va boshlab yubordi dilbar ertagin" misrasi tahlilda o'quvchilar, yomg'irning shig'alab yog'ib o'tishi, go'yo tashvishlarni yuvib, go'zallik yaratish, kunning osudalik egallashi, shirin hayot tashvishlar sifatida izohlashadi.

O'qituvchi, lateral yondashuvga yo'naltirar ekan, quyidagi omillarni e'tiborda tutish lozim:

1. Yomg'ir tasvirida qizg'ish rang tanlanganning sababini nostandart topish.
2. Ijodkor tanlagan so'zlardan boshqa mazmun chiqarish yo'llarini ko'rsatish.

Demoqchimanki, adabiy tahlillardagi "Qor-qizg'ish bulutning to'planishi", "yomg'irda quyoshning junbushga kelishi", "yomg'irda qoyalarning nam bo'lishi", "soylar ortda qolish" tasvirlari o'quvchilarda tasavvurni uyg'otish bilan dars maqsadiga erishib bo'lmaydi. Shuningdek, insonning namli yo'llarda qanday ish tutish kerakligini anglatish, soyalar orta qolishi uchun sabrning sinovlari borligini anglash muhimdir.

Sabrning natijasini Omon Matjon quyidagi chizgilarda tasvirlaydi.

OMON MATJON.

Osmon sog'inch kabi poyonsiz, yashil,

Qirlar lahza sayin o'zga turlanar.

“Qur-qur”lar to'lmoqda ko'kka muttasil,

Qaytib kelayotir yurtga turnalar.

Tomlarda qizg'aldoq-arg'uvon mujda,

Tog'larda lolalar-qirmizi xabar.

Osmon-falakda shoshqin bir mavjda

Qaytib kelayotir yurtga turnalar. (Darslik. 210-bet)

Adabiy tahlil qaysi janrda bo'lmasin, voqea-hodisalarga boshqacha qarashga tayyorlash, o'zgacha burchagini aniqlash, analitik va tanqidiy fikrlashni to'ldiradigan fikrlashlarni topish, muammolarni hal qilishga intilishdan iboratdir.

Bunda o'quvchilar bilan obrazli tafakkurlarini yozma ifodalashga mos topshiriqlar ustida ishlashingiz mumkin. Masalan, burchak va qirralar: 1-mavzu; 2-bob; 3-bo'lim; 4-xulosa. “Piramida”ning asosiy burchagini ham o'quvchi o'zi belgilasin.

Topshiriq she'rdagi g'oyalarning bir-biri bilan qanday bog'liqligini (yoki bir-biriga bog'liq emasligini) ko'rishga yordam beradi. Guruhlarni o'z piramidasini tuzishda shaklni buzish, qayta ko'rib chiqishga imkon yaratish kerak. Guruhlartopshiriqjarayonidamantiqqa asoslanmasligi uchun ikkilanishlar ko'p bo'lishi tabiiy. Adabiy jarayonda kechayotgan har bir so'z

mukammal tanlangan bo'lishi yoki har bir jumlaning ajoyib tarzda qo'llanganligi bilan birga, bob va bo'limga aylantirishda o'z nazariyalarini tajribalar orqali sinab ko'rishsa-da, muallif g'oyalardan boshqa g'oyalarni ham o'ylashadi, ba'zan akademik argumentlardan foydalanishlariga to'g'ri kelishi mumkin.

Tadqiqotshi R.S.Yergashev, E.Bono ta'limotining ahamiyatli jihatini ta'kidlar ekan, bu haqda shunday fikr bildiradi: “provakatsion” g'oyalarning baholanishiga yo'l qo'yilsa, tafakkur ularni tajribalarda mavjud andazalarga nomuvofiqligi sababli darhol inkor yetadi. Ijodiy tafakkurning rivojlanishi ushuni yesa bunday fikrlarga baho berish, ularning shaxsiy tajriba chegaralariga qanchalik sig'ishini aniqlash o'rniga ushbu g'oyalardan kelib chiquvchi keyingi yangi fikrlarga o'tilishiga erishish zarur”.

Ko'zlangan natija, hech bo'lmaganda 2 maqsadga ega bo'lish kerak: birinchisi, so'z mazmunini (lisoniy birliklar, ramziy obrazlar kabi) so'z qudratini tushunadilar, o'z rejalarini tartiblashni o'rganadilar.

Bunday mashg'ulotlar, asosan, maqsadli materialni real hayotga bog'lash va obrazli tafakkurda his etish, haqiqiy hayot tajribasiga aylanishini his qilishlariga yordam beradi. Dars maqsadida belgilangan she'ning mazmunini ikkilanishsiz tahlil qila oladilar.

Obrazli tafakkurini rivojlantirishda lateral yondashuvda quyidagilarni keltirish mumkin:

- siz qanday qilishni rejalashtirish;
- ijodiy fikrlash atrofidagi afsonalarni yo'q qilish;
- ijodiy fikrlarni diqqat markaziga tortish;
- yangi g'oyalarni amaliy yechimlarini o'rtaga tashlash;
- ijodiy fikrlashdan olingan yangi g'oyalarni maksimal darajada oshirish kabi.

Xususan, "Sezgi, axloqiy qadriyatlar, qaror qabul qilish va muammolarni hal etish qobiliyati, ijodkorlik — bularning barchasi, mohiyatan, tafakkur bilan bog'liq"³.

XULOSA

Bu borada, buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniy: "Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan muqaddas bir vazifadur".

Yurtimizda faoliyat yuritayotgan ustozlarning fidoiyligi sababli bilimli yoshlar nafaqat, yurtimiz oliygohlariga, Yuneskning 2021-yildagi hisobotiga ko'ra, 109945 nafar O'zbekistonlik talabalar xorijda ta'lim olishi aniqlangan bo'lsa. 2023-yilda Amerikada o'qiyotganlar soni 1000 nafardan oshganligi quvonarli holdir.

Darhaqiqat, yoshlarning bilim va ko'nikmalari xalqaro darajada baholanar ekan, ustozlar bundan orta qolishi mumkin emas.

O'qituvchi faoliyatining maqsadi — o'quvchilarni ongli va maqsadli ravishda o'quv faoliyatini olib borishga, qimmatli motivlarga, o'z-o'zini tashkil etishga, kasbiy faoliyatga o'zini moslashtirishga rag'batlantirishdir. O'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining uyg'unlashuvi, ko'zlangan maqsadning yuqori natija bilan amalga oshirilishi ta'lim jarayonining takomillashuvini ta'minlaydi.

Bu o'rinda, o'qituvchining mahorati shundaki, turli metodikalar o'rinli foydalanishi, o'quvchilarni qiziqтира olishni bilishi, turli fikrlarini ham qabul qilish asosida o'zini o'zi baholashni o'rgatadi. O'quvchi asar olamiga sayr qilishi, asarni shunchaki o'qib emas, balki uning qahramoniga aylanishi ya'ni, o'zlariga tegishli xulosalar olishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya maqsadini to'g'ri belgilash, o'quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun o'z nuqtayi nazariga ega, analitik fikrlaydigan, to'g'ri qaror qabul qilish, stresslarni yenga olish kabi zaruriy ko'nikmalarni rivojlantirish muhimdir.

Charlz Chu ta'kidlaganidek, «Men har doim bir xil mualliflarga uyga qaytaman. Qanchalik qaytib kelmayin, men har doim ularda aytadigan yangi narsa borligini ko'raman. O'quvchilarning ham bir g'oya atrofida turli yangidan yangi g'oyalar borligini his qilishi darsning samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Zero, adabiyot darsid qaysi mavzu bo'lmasin o'z maqsadiga erishganda o'quvchilarga chinakam estetik zavq bag'ishlaydi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. Axmedova Nilufar Safarovna Obrazli tafakkur va o'zbek bolalar nutqi 10.00.01 – o'zbek tili- filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati Toshkent

³ Edvard de Bono

– 2021. 12-b.

2. A. Xolikov. “Pedagogik mahorat” o‘quv qo‘llanmasi. T. 2010.201-b.
3. S. Kambarova “Adabiyotni fan va san’at turi sifatida o‘qitishning konseptual asoslari” Monografiya. Toshkent. 149-b.
4. Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – Toshkent, Yangi nashr, 2022. 209-210-b.
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Tafakkur><https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/countr-notes/uzbekistan-2bb94bf1/>

SAID AHMAD VA OZOD SHARAFIDDINOV ESSELARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING ISHLATILISHI

Nasridinova Gulbahor O‘ktam qizi

*Sirdaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi
metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi ona tili va adabiyot fani metodisti*

g0069489@gmail.com

Annotatsiya: Maskur maqolada o‘zbek adabiyotida esse janrida badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi masalasi Said Ahmad va Ozod Sharafiddinov esselari misolida yangicha bir tamoyili asosida tatqiq etilgan. Adiblarning yozgan esselari o‘ziga xos uslubga, mahoratga va qarashlarga ega ekanligi ilmiy asoslangan. Shundan kelib chiqib, yozuvchilarning esselarini, essenavislik badiiyatini va obrazlilik masalasini tahlillar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Trop(ko‘chim), metafora , sinekdoxa ,ekspressivlik, xarakter,uslub, obrazlilik.

Abstract: In this article, the issue of the use of artistic image tools in the essay genre in Uzbek literature is investigated based on a new principle, based on the example of the essays of Said Ahmad and Ozod Sharafiddinov. It is scientifically proven that essays written by writers have their own style, skills and views. Based on this, the essays of writers, the art of essay writing and imagery.

Keywords: Trope, metaphor, synecdoche, expressiveness, character, style, imagery.

Essenavslikda badiiy tasvir vositalarining qo‘llanilishi masalasi alohida o‘rganilishi talab etiladigan jihatlardan biridir. Nasrning roman, qissa, hikoya singari janrlarida badiiy tasvir vositalarining qo‘llanilishi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlarning mavjudligi ushbu masala esselarda ham ko‘rib chiqilishida ehtiyojni asoslaydi. Said Ahmad ijodida esse va badi’alar salmoqli o‘rin tutadi. Adibning “Yo‘qotganlarim va topganlarim” xotira-esselari to‘plangan kitobiga yigirma oltita essesi kiritilgan. Adib ularning har birida badiiy tasvir vositalaridan unimli foydalangan. Shu jihatdan Ozod Sharafiddinov esselarida qahramonlarning xarakterini ko‘rsatishda, mavjud jamiyat haqida ham kitobxonga tasavvur berishda badiiy tasvir unsurlariga tayangan.

Ma'lumki, badiiy asar tilining ta'sirchan bo'lishi til birliklarining to'g'ri tanlanishi, matn mazmuniga mos tushishi va asarda yozuvchi ko'zlagan maqsadni amalga oshirishda muayyan uslubiy vazifani bajarishiga bog'liq. Yozuvchi til birliklaridan foydalanishda asar mavzusidan kelib chiqib, o'zi tasvirlayotgan shaxsning xarakter xususiyati, harakat-holatini aniq ifodalaydigan, kitobxon ko'z o'ngida gavdalantiradigan so'z va iboralarni qo'llashga intiladi. Badiiy asarda matn ruhiga mos keluvchi til birliklarining qo'llanishi asar tilining jozibador, ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi.

Said Ahmad va O. Sharafiddinov esselarida XX asr o'zbek adabiyotining yorqin namoyondalari bilan bog'liq voqea-hodisalari qalamga olinadi. Mavzu qoidasiga ko'ra tasvirlanayotgan davr va qahramon xarakterini ochib berishga xizmat qiluvchi badiiy tasvir va ifoda vositalari tanlab olinadi. Bu esa badiiy uslubga xosdir. O'zbek tilida ko'chma ma'no tashuvchi badiiy tasvir vositalari ko'p. Ular badiiy uslub jilolarining turli qirralarini ko'rsatish bilan birga ona tilimizning naqadar boy va nafis ekanligini namoyon qiladi. Tilning jozibadorligi va adabiyotning rang-barangligi bir qator badiiy tasvir vositalariga bog'liqdir.

Ma'lumki, nutq jarayonida biz so'zlarni o'z ma'nosida yoki ko'chma ma'noda qo'llashimiz mumkin. So'zning odatdagi ma'nosidan o'zga ma'noda qo'llanishi semantik sathdagi og'ish sanaladi. Ko'chma ma'no beruvchi so'zlar trop (ko'chim) deb ham yuritiladi. Badiiy adabiyotda troplarning metafora, metonimiya, sinekdoxa, kinoya singari turlari mavjud.

Badiiy asarlarda bo'lgani kabi ko'chimlar esseda ham badiiy bo'yoqdorlikni oshirishda, ta'sirlilik darajasini yuzaga chiqarishda, obrazlilikni kuchaytirishda muhim unsur vazifasini bajaradi. Troplar tarkibiga kiruvchi badiiy tasvir vositalarining asosiylaridan biri metaforalarning esselarda ishlatilishi muhimdir. Metafora usulidagi ma'no ko'chishida narsa-hodisalar orasidagi o'xshashlik inobatga olinadi. Adabiyotshunos D. Qur'onov "metaforani yashirin o'xshatish deb ataydi. Bunga sabab shuki, metaforada o'xshatilayotgan narsa tushirib qoldirilgani holda o'xshayotgan narsa uning ma'nosini bildiradi", - deydi.

Metaforalarni lisoniy va xususiyy-mullif metaforalariga ajratamiz. Lisoniy metaforaga atash, nomlash vazifasini bajaruvchi ko'chma ma'no tashuvchi so'zlar kiradi. Misol uchun uzukning ko'zi, insonning ko'zi, shunga o'xshash. Xususiyy-muallif metaforalariga esa ijodkorning o'zi tomonidan yaratilgan obrazli tasvirlash xususiyatiga ega bo'lganlari kiradi. Bu usuldagi metaforalarda qahramonning his-tuyg'ulari ta'sirchan, yorqin bo'yoqda beriladi. Masalan, Said Ahmadning Oybekka atab yozgan xotirasida qahramonining hikoyalarini saviyasini roman darajasida deb o'tirmaydida, "Ulardan "Qutlug' qonning hidi kelib turardi"¹, deb qo'ya qoladi. Aynan hid so'zi Said Ahmad esselarida ikki marta tasvirlovchi vosita vazifasini bajargan. Ikkinchi ma'nosi salbiy kuchga ega bo'lib unda G'. G'ulomga nisbatan uyushtirilgan fitnalar tasvirlangan, "Maqoladan o'ttiz yettinchi yilning qo'lansa hidi burqusib turardi"², bu gaplardan muallif qatag'on, bir-birini ustidan yolg'on ayblar to'qib qamatish kuyiga tushib qolgan davr koloritini eslatayotganini ko'rish mumkin. Said Ahmad Abdulla Qahhor shaxsiyatini ko'rsatishda quydagicha yo'l tutadi. "Abdulla Qahhor qahri qattiq, mehri yumshoq ustoz edi"³. Bu gapda ham metafora usulida ma'no ko'chishi yuz bergan, bu hodisa "qahri qattiq", "mehri yumshoq" birikmalari tasirida bo'lgan.

Said Ahmad Said Zunnunova vafotidan keyingi xayollarini tabiat uning jiyda daraxtining gullari misolida ko'rsatadi. "Ko'chamizdagi bir tup jiyda shoirani qumsab har

1 Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. -T. :Sano-standart, 2014. 9-bet.

2 O'sha kitob. 75-bet.

3 O'sha kitob. 145-bet.

bahor gullaydi. Uning beg'ubor hidlari shoirani qidirib, hovlimizda bir-ikki aylanib, yana allaqayerga bosh olib ketadi"⁴. Bu yerda - qumsab, qidirib, aylanib, bosh olib-so'zlari jiyda guliga qiyosan aytilib, metaforaning harakat o'xshatishini hosil qilgan.

Said Ahmad O.Sharafiddinovning gapga ustaligini "Ozod ham gapning qon bosimini tomir ushlamay turib biladi",⁵so'zlar yordamida badiiy tasvirini berib, kitobxonga tanitadi. Bu ishni amalga oshirgan kuch esa "gapning qon bosimi" degan metafora birikmasidadir. Said Ahmad esselarida metaforalar badiiy tasvirning to'laqonli chiqishida, ekspressivlikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etagan.Shunday ekan, tasviriy vositalar badiiy asar tilining jozibador, ta'sirchan bo'lishini taminlashda, personajlar nutqini individuallashtirishda, voqea-hodisalarning real tasvirini berishda muhim uslubiy vosita hisoblanadi. Endi aynan bu masalani Ozod Sharafiddinov esselarida qanday foydalanilgani haqida to'xtalamiz. "Uning butun vujudidan she'r quyulib kelayotganga o'xshardi"⁶. Muallif G'.G'ulom talantini, she'r yozishdagi mahoratini yuqoridagi quyilib kelardi jumlasida tasvirini berolgan. Muallif xuddi shunday badiiy tasvir vositalarini Sarvar Azimov siymosini ko'rsatganda ham ishlatgan."Uning butun vujudidan salobat yog'ilib turardi"⁷, "Adabiyotimizga ming rahmat ko'zimizdagi og'ir pardalarni olib tashladi",⁸ deb O.Sharafiddinov zamon undagi insonlar onggi, ma'naviyatini og'ir pardalar olib tashlandi birikmasi yordamida tasvirlagan. O.Sharafiddinov sakson yoshli Said Ahmadni ummumiy ahvolini gapirganda uning yoshiga nisbatan shijoatligi, ijodidagi yangi burulishlarning yuz berib turganini "Qanday qudrat ilhom bulog'ining ko'zini ochib yubordi"⁹deb o'xshatish qiladi. Bu yerda bulog'ning ko'zi ko'chma ma'noda qo'llangan bo'lib yuzaga chiqmay turgan iste'dod birdan ko'rinib qolishi berkitilgan buloq to'siqlari olinganda birdan otilib chiqayotgan suvga o'xshatilgan.

O.Sharafiddinov shoira Zulfiya ijodi va shaxsiyatini ochib berishda qo'llagan. "Ko'pgina she'rlarida Zulfiya opa o'zining "kemtik baxti" haqida gapirardi"¹⁰. Aynan shu tushuncha shoira taqdiriga ishora tarzida tasvirlangan baxtiga o'xshatish qilinayapti. Muallif bu yerda shoiraning umr yo'ldoshidan erta ajralganini va bu ayriliq azoblari she'rlarida ham bilinayotganini tasvirini bergan. O.Sharafiddinov Abdulla Oripovni o'ziga yaqinligini "Abdullajon, o'ylab qarasam, mening hayotimga ancha singib ketgan ekan" gaplarida "singib ketgan ekan" birikmasini qo'llab, oralaridagi yaqinlikni ko'chma ma'noda beradi."Abdulla bilan o'rtamizdagi munosabatlar tez orada oddiy domla shogirdlik munosabatlari doirasidan o'sib chiqdi"¹¹. Bu gapda o'sib chiqdi birikmasi ham munosabatlar yaqinligi, oralaridagi mehr-muhabbat shakllanganining tasvirini beradi. "Shunday qilib, she'riyatimiz oqshomida yangi yulduz paydo bo'ldi"¹², bu parchada muallif A.Oripovni adabiyot olamiga kirib kelishini yangi yulduzga o'xshatgan. O.Sharafiddinov ijodida ham metafora usulidagi ma'no ko'chishiga oid misollar ko'plab vaziyatni, shaxslarni tasvirlashda maromiga yetib ishlatilgan.

Troplarning yana bir turi sinekdoxa bo'lib, bu ma'no ko'chish usuli o'xshashlikka yoki aloqadorlikka ham qaratilgan bo'lib, asosan ularda miqdoriy belgi yetakchilik qiladi. Butun

4 O'sha kitob. 202-bet

5 Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. -T. :Sano-standart, 2014. 268-bet.

6 Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. -T. :Sharq, 2004, 262-bet.

7 Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. -T. :Sharq, 2004. 454-bet

8 O'sha kitob. 275-bet.

9 O'sha kitob. 365-bet.

10 O'sha kitob. 371-bet.

11 O'sha kitob. 386-bet.

12 O'sha kitob. 382-bet.

narsaning nomini uning qismi nomi bilan aksincha esa qism nomini butun narsaning nomi bilan atashga aytiladi. Adabiyotshunos D. Quronov "Adabiyotshunoslikka kirish" kitobida sinekdoxa usulida ko'chadigan birikmalar haqida shunday deydi: "Badiiy asarlarda atoqli otlarning turdosh ot ma'nosida qo'llanilishi ham sinekdoxaning bir ko'rinishi deb qaraladi"¹³. Shu qoydadan kelib chiqib unga mos keladigan misolni Said Ahmadning G'.G'ulomga atab yozganlarida uchratamiz. "G'afur aka O'zbekistondagi bedilxonlarning eng zo'ri hisoblanadi"¹⁴.

Esselarda badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi essening badiiy asar bo'lib shakllanishida muhim bir vazifani bajargan desak mubolag'a bo'lmaydi. Said Ahmad va O.Sharafiddinovlar esselarida qo'llanilgan badiiy tasvir vositalari shaxslar va jamiyatdagi biror hodisa yoki holatni ifodalaganda ham, qahramonlarining hamda o'zlarining ichki dunyosi va ma'naviy takomilini yoritganda ham so'zni g'oyatda tabiiylik bilan qo'llashida asqotgan. Natijada biz esselarni o'qiganimizda hayot hodisasi yuz berayotgan jarayonni ko'rib turgandek bo'lamiz. Har ikkala ijodkarlarimiz tasvirida tilimiz o'zining qudratini, keng imkoniyatini, boyligini, go'zalligini namoyon etgan bo'lib, har qanday nozik tushunchani, nozik ma'noni ham ifodalashga qodir ekanligini yana bir bor ko'rsatdi. Said Ahmad va O.Sharafiddinov hayotiy haqiqatlarni, ijodkorlar nutqini adabiy-badiiy davraga olib kirishi adabiyotimiz taraqqiyotiga juda katta hissa qo'shdi. Ijodkorlarning tilning nihoyatda rangdor va tiniq ifodalashi natijasida essedagi aytilayotgan fikrlarni tezda yorqin anglaymiz. Bu natijani albatta, badiiy tasvir vositalarni ishlatilishidagi o'rni belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. -T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
2. Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. -T.: Sano-standart, 2014. 3. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. -T.: Sharq, 2004
3. Sharafiddinov O. Zamondoshlar xotirasida, -T.: Sharq, 2019.
4. <https://kh-davron.uz>. Esse-erkin ijod. Shukur Xolmirzayev bilan suhbat. 2018.29.09.

13 Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. -T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, -2004. 131-bet.

14 Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. -T.: Sano-standart, 2014. 38-bet.

O'QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.

**Nishonova Habibaxon Muqimjonovna,
Xayitova Dilnoza Nuriddinovna**

*Farg'ona viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish
milliy markazi boshlang'ich ta'lim metodistlari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi zamon boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarga berishi kerak bo'lgan bilimlar haqida fikr yuritilgan. Boshlang'ich sinf

2-sinf o'quvchilari uchun:

O'quvchiga so'z aytiladi;
so'zni yozayotganda uning har bir harfini yozishda qaysi tugmani necha marta bossa, o'sha tugmadagi raqamni boshqa harflar natijasi bilan qo'shib qo'yadi.

Yoki aksincha, son va bir nechta so'zlar beriladi, berilgan son qaysi so'zning qiymati ekanligi aniqlanadi.

nur=5+7+7+6+6=31		
1 abd	2 efg	3 hij
4 klm	5 nop	6 qrs
7 tuvx	8 yzo'g'	9 shchng

3-sinf o'quvchilari uchun:

- O'quvchi har bir so'zni yozayotganda uning har bir harfini yozishda qaysi tugmani necha marta bossa o'sha tugmadagi raqamni ko'paytiradi va boshqa harflar natijasi bilan qo'shib qo'yadi.

- Yoki aksincha, son va bir nechta so'zlar beriladi, berilgan son qaysi so'zning qiymati ekanligi aniqlanadi.

ilm=3•2+4•2+4•3=26		
1 abd	2 efg	3 hij
4 klm	5 nop	6 qrs
7 tuvx	8 yzo'g'	9 shchng

4-sinf o'quvchilari uchun

O'quvchilar berilgan so'zni yozayotganda uning har bir harfini yozishda qaysi tugmani necha marta bossa o'sha tugmadagi raqamni shuncha marta ko'paytiradi va boshqa harflar natijasi bilan qo'shib qo'yadi.

Yoki aksincha, son va bir nechta so'zlar beriladi, berilgan son qaysi so'zning qiymati ekanligi aniqlanadi.

Topshiriq: 4-sinf o'quvchisi Alisher «misol» so'zini yozmoqchi. U qanday natijaga ega bo'ladi?

Yechish: Misol = $4•4•4+3•3+6•6•6+5•5+4•4=64+9+216+25+16=330$

“Antiq smartfon” metodi o'quvchilarda tajriba sinovidan o'tkazilganda ularda juda katta qiziqish uyg'otish bilan birgalikda, og'zaki va tez hisoblash malakalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida masalani yechishda o'rganilayotgan bilimlarni mustahkamlash, masalani mustaqil yechish ko'nikmasini rivojlantirish, muammoni yaqindan ko'ra bilish va uni yecha olish, olingan natijalardan masalani yechish jarayonida foydalanishni bilish uchun imkon yaratadi.

Masalani yechishda bolada matematik tushunchalarni shakllantirish maxsus qonuniyatlar asosida amalga oshiriladi. Ammo matematik tushunchalar inson bilan birga tug'ilmaydi. Bolalarda shu xususiyatlarni tarbiyalashda boshlang'ich ta'lim katta ahamiyat

nur=5+7•7+6•6=90		
1 abd	2 efg	3 hij
4 klm	5 nop	6 qrs
7 tuvx	8 yzo'g'	9 shchng

kasb etishi kerak. Quyida bolaning masalani qay darajada shakllar va ranglar bilan ishlash, tasavvur doirasini boyitishga qaratilgan masalaning yechilishiga e'tiborimizni qaratamiz.

Masala: O'quvchiga quyidagi ketma-ketlikda rangli doiralar berildi. U ketma-ketlikni saqlagan holda 8 ta yashil doiracha chizdi. O'quvchi eng ko'pi bilan nechta doiracha chizgan?

Masalaning shartini to tushunib olguncha o'quvchilar $5+8$ ifoda bo'yicha javobni topishadi. Qayta o'qish va to'liq tasavvur qila olgan o'quvchilargina masalaning haqiqiy yechimiga yaqin yechimni topa olishadi. Ya'ni ular

Ranglar ketma-ketligini to'g'ri qo'yib, $8 \cdot 5 = 40$ javobni olishadi. Kreativ fikrlash qobiliyati yaxshi rivojlangan, tahlil qilish qobiliyati mukammal shakllangan o'quvchilargina masalaning to'g'ri yechimini topa oladi, ya'ni $8 \cdot 5 + 3 = 43$.

O'quvchini kreativ fikrlashga undovchi topshiriq bu "eng kam" va "eng ko'p" tushunchalaridir. Xuddi shu tipdagi masalaning boshqacha ko'rinishini ham bajarilishi e'tiborimizni qaratamiz.

Masala: Umida kitobni sahifalash uchun 16 ta 5 raqamidan foydalangan bo'lsa, kitob ko'pi bilan necha sahifadan iborat.

Yechish: qaysi sonni yozishgacha 16 ta 5 raqamidan foydalanamiz: 5, 15, 25, 35, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 sonlarini yozishda 5 raqami 16 marta ishtirok etgan. Eng ko'pi bilan deyilgani uchun keying 5 raqami qaysi sonda ishtirok etadi - 65 sonida.

Javob: kitob 64 sahifadan iborat ekan.

Demak, shu tipdagi masalalarni yechishda o'quvchilarning o'qib tushunish va tasavvur doiralarini kengaytirish hamda masala takibida har bitta so'zning ma'nosini to'la anglashga alohida e'tibor qaratish lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikani o'qitishdan ko'zlangan maqsad uning jamiyat taraqqiyoti va shaxsni shakllantirishdagi o'rni bilan aniqlanadi. Matematikadan olingan nazariy bilimlarini kundalik hayotda uchraydigan elementar masalalarni yechishga tatbiq qila olishga o'rganadi, ularda turli sonlar va matematik ifodalar ustida amallar bajarish malakalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Farkhodovich, T. D. kizi, DMS., & kizi, AUY.(2022). Critical Thinking in Assessing Students. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 6, 267-271.
2. Mahliyo Dehqonova Shuhrat qizi, Matematikani uyg'unlashtirishda an'anaviy va innovatsion usullardan foydalanish.
3. Prezident maktabi testlari telegram kanali.

“ADABIYOT FANI O‘QUV DASTURLARI VA DARSLIKlarda ADABIY-NAZARIY TUSHUNCHALARNING O‘RNI”

Nurulloyeva Zumrat Amrullo qizi

*Toshkent viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi uslubchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘rta ta’limda adabiyot fani, uning o‘rgatilishi, ilk bosqichlarda o‘qitish metodikasi, noan’anaviy metodlar shuningdek darslarni to‘g‘ri tashkil qilish haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: adabiyot, metodika, mumtoz adabiyot, didaktik, o‘qitish usullari, pedagogik vazifalar, zamonaviy adabiyot

Аннотация: В данной статье говорится о литературоведении в средней школе, ее преподавании, методике преподавания на первых этапах, нетрадиционных методах, а также правильной организации уроков.

Ключевые слова: литература, методика, классическая литература, дидактика, методы обучения, педагогические задачи, современная литература.

Abstract: This article talks about the science of literature in secondary education, its teaching, teaching methodology at the first stages, non-traditional methods, as well as the proper organization of classes.

Key words: literature, methodology, classical literature, didactic, teaching methods, pedagogical tasks, modern literature.

Mamlakatimiz o‘z mustaqilligiga erishganidan keyin adabiyot o‘qitish metodikasi ilmida ham keskin o‘zgarishlar yuz bera boshladi. Xususan adabiy ta’lim oldiga ma’naviy komillik sari yuz tutgan avlodni shakllantirish vazifasini qo‘ydi. Ma’lumki, Komil shaxs tarbiyalash yuki hamma zamonlarda adabiyotning zimmasida bo‘lgan. Bu davr metodistlarining har biri mazkur vazifani o‘z imkoniyatlari darajasida uddalashga harakat qilmoqdalar. Hozirgi sharoitda o‘quvchilarni ham ruhan, ham aqlan, ham jisman yetuk qilib shakllantirish uchun milliy pedagogika ilmi va uzluksiz ta’lim amaliyotida oldingidan tamomila yangicha yo‘sinda ish olib borish taqozo etilmoqda. Ta’limning dastlabki boshlang‘ich bosqichi o‘quvchilar ma’naviyatini shakllantirishda o‘qish darslarining o‘rni beqiyos. O‘qituvchi tomonidan adabiyot kitoblaridagi asarlarni to‘g‘ri idrok etishga yo‘naltirilgan o‘quvchi mustaqilishlashga, uqibo‘qishga, o‘zgalarning fikrlarini ilg‘ashga, o‘ziva boshqalarning tuyg‘ular olamini kuzatishga va tuyishga o‘rgana boradi. Olamni, Odamni va O‘zligini kashf qiladi. O‘z ichki «men»ning shakllanishida o‘zi bevosita ishtirok etadi

Jahonda adabiyotni o‘qitishning muhim va samarali masalasi sifatida o‘quv darsliklariga didaktik materiallar tanlash, ta’lim jarayoniga o‘qitishning ilg‘or shakl, usul va vositalarini tadbiq etishga katta ahamiyat qaratilib, zamonaviy adabiy ta’limni amalga oshirishda o‘quv materialini tanlashning turli o‘lchamlari joriy etilmoqda. Mazkur o‘lchamlardan biri hisoblangan o‘quv materialining “o‘qishlilik” darajasi ilg‘or mamalatlarda milliy ta’lim xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi, darsliklarga qo‘yiladigan talablar Flesh indeksiga moslik tamoyiliga asoslanadi.

“Adabiy ta’lim konsepsiyasi”dagi yetakchi g‘oyalar asosida adabiyot o‘qitish

bo'yicha "Davlat ta'lim standarti" yaratilib, unda turli sinflarning dastur va darsliklarida ko'zda tutilishi hamda o'quvchilar o'zlashtirishlari shart deb belgilangan bilim, ko'nikma, malakalar va ma'naviy sifatlarning minimal ko'rsatkichlari ham o'z ifodasini topdi. DTSning minimal talablar qismi ta'lim jarayonida qatnashayotgan sog'lom bola erishishi shart bo'lgan marra hisoblanib, u davlat tomonidan muayyan bosqichni bitirayotgan o'quvchiga qo'yiladigan talabni anglatadi. "Adabiy ta'lim standarti"da belgilangan mezonlarga tayanib yangidan tuzilgan "Adabiyot" dasturida maktabda adabiyot o'qitishning maqsadi yo'lida soha mutaxassisleri tomonidan o'quvchi o'zlashtirishi lozim deb topilgan bilimlar tizimi aks etdi.

"Adabiy ta'lim konsepsiyasi"da aytilishicha, dasturda o'quvchilarga berilishi ko'zda tutilgan bilimlar hajmi, albatta, davlat ta'lim standartidagi minimal talablardan yuqori bo'ladi. Negaki, DTSning minimal talablarini hamma o'zlashtirishi shart bo'lgani holda dasturda taqdim etilgan bilimlarni barcha o'quvchilar to'la bilishga majbur emaslar. Ma'lum o'quv fani bo'yicha dastur talablarini o'zlashtirish har bir o'quvchining qiziqishi, qobiliyati, iqtidori, ehtiyoji va intellektual imkoniyatlariga bog'liqdir.

Ta'lim standartlari davlat ahamiyatiga molik pedagogik hujjat sanalib, uzoq muddatga mo'ljallanib tuziladi va hukumat tomonidan tasdiqlanadi. Dastur esa DTS talablari asosida yaratilib, ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Ma'lum muddat o'tib, barcha o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari DTSning minimal talablaridan yuqorilab ketganda, ya'ni o'quvchilarning ko'pchilik qismi dastur talabiga javob bera oladigan darajaga yetganda, ta'lim standart talablarini ko'tarish va millat a'zolari saviyasi, bilimdonligi darajasi o'lchovini yuksaltirish maqsadida DTSlar qayta ishlanib, takomillashtiriladi. DTSga muvofiq ravishda o'quv dasturlari talabi ham yuqorilab boradi. Adabiy ta'lim standartining minimal talablari dasturlarda aks etgan bilim, ko'nikma, malaka va ma'naviy sifatlarning ma'lum miqdorini qamrab oladi. DTSning minimal talablari ta'lim tizimida o'qituvchi ham, o'quvchi ham, ota-ona ham ko'nikib qolgan besh balli baholar tizimiga solinganda – "o'rta"ni tashkil etadi. Standart talabini bajargan o'quvchi o'rtacha o'quvchi hisoblanadi.

Ma'lumki, inson tafakkuri yordamida ko'zi bilan ko'rganlaridan ko'proq narsalanibiliboladi. Faqatko'rgazmagatayanganta'limdaesao'quvchidanqanchako'rganbo'lsa shuncha bilish talab qilinadi. Bu hoi o'quvchining bilimini chegaralab, toraytirib qo'yadi. Ta'limni yengillatish tarbiyaviy tamoyillarga hamisha ham to'g'ri kelavermasligi, afsuski, ancha kech payqaldi. Ta'lim-tarbiya jarayonini haddan ortiq yengillatish katta bolaga ovqatni chaynab berishga o'xshaydi. Holbuki, bolaning to'g'ri o'sishi uchun uning o'zini ovqat yeyishga o'rgatish muhimroq.

Ta'lim tizimida ham u yoki bu bilimlarni o'quvchi miyasiga "quyib" qo'ygandan ko'ra uni mustaqil fikrlab, mulohaza yuritib, mehnat qilib o'zlashtirishiga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Ijtimoiy muhit tufayli bola umrining har bir kunida uning fe'lida tabiatan mavjud bo'lgan sifatlarga hamohang yangi axloqiy sifatlarni paydo bo'ladi. Bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida ham qiyin va chigal masalani hal etishda o'quvchini o'z imkoniyatlaridan foydalanishga intilish foydalidir. Agar shakllanayotgan shaxsda biror fazilatni tarbiyalash lozim deb topilsa, unga shu fazilat bilan bog'liq nasihatlarini o'qimay, avval o'sha ma'naviy sifarning mohiyati va zarurati haqida ma'lumotlar to'plashni talab qilish, so'ng uning bu yonidagi harakatiga yo'nalish berish o'rinli bo'ladi. Ana shunda shakllantirilishi istalgan fazilat bolaning o'zi tomonidan mehnat-mashaqqat bilan o'zlashtirilib, xotirasiga emas, tabiatiga o'ralashib qoladi.

O'qituvchilarga ta'lim-tarbiya jarayonining har bosqichida hikoya, suhbat,

ma'ruzalar qildirish, muammoli mashqlar bajartirish, mehnat topshiriqlari, ta'lim beruvchi o'yinlar, o'quv-munozaralari, ta'lim jarayonidagi rag'batlantirish va tanbeh berish, o'quv materialini muammoli tarzda o'rgatish, muammoli suhbat, tadqiqotlar, induktiv va deduktiv muhokamalar, kitob bilan mustaqil ishlash, ta'limda zamonaviy mashinalardan foydalanish, dasturlashtirilgan ta'lim, og'zaki so'rov, yozma ishlar, ijod, mustaqil nazorat ishlari singari usullar juda foydali. Lekin bugungi pedagogika nafaqat yetuk, bilimli mutaxassis, balki sog'lom ma'naviyatli shaxs, barkamol inson shakllantirishni talab qilmoqda. Buning uchun o'qituvchilarga barkamol shaxsni tarbiyalash yo'llarini o'rgatish, ularni shunday maqsad uchun zarur bo'lgan metodik qo'llanmalar, pedagogik ashyolar bilan qurollantirish zarur. "Adabiyot»" darsliklarining mazmunini belgilash tamoyillari.

Hozirgi sharoitda o'quvchilarni ham ruhan, ham aqlan, ham jisman yetuk qilib shakllantirish uchun milliy pedagogika ilmi va uzluksiz ta'lim amaliyotida oldingidan tamomila yangicha yo'sinda ish olib borish taqozo etilmoqda. Ta'limning dastlabki boshlang'ich bosqichi o'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda o'qish darslarining o'rni beqiyos. O'qituvchi tomonidan o'qish kitobidagi asarlarni to'g'ri idrok etishga yo'naltirilgan o'quvchi mustaqil ishlashga, uqib o'qishga, o'zgalarning fikrlarini ilg'ashga, o'zi va boshqalarning tuyg'ular olamini kuzatishga va tuyishga o'rgana boradi. Olamni, Odamni va o'zligini kashf qiladi. o'z ichki "men"ning shakllanishida o'zi bevosita ishtirok etadi. Darsliklar bunday pedagogik vazifalarning bajarilishida eng katta ko'makchi sanaladi. Darsliklarda taqdim etilgan o'quv materiallarining dasturiy talqini ta'lim-tarbiya jarayonidan kutilgan maqsadlarga mutanosib bo'lishi kerak. Afsuski, bugun amalda bo'lgan "o'qish kitobi"ning ko'pchiligi bu talablarga to'la javob berolmaydi. Boshlang'ich sinflar "o'qish kitobi"darsliklarini tuzishda kichik o'quvchilarning ruhiyati, intellektual saviyasi yetarli o'rganilmagan. Aytish kerakki, bugungi boshlang'ich sinf o'quvchilari mualliflar tasavvur qilganlaridan ko'ra bilimliror va aqliror. "O'qish kitob"larining umumiy tahliliga tayanib shuni aytish mukinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniy sifatlarni shakllantirishda bolalarning kuchi, aqli va imkoniyatlaridan unumli foydalanilmayapti.

Darsliklarda o'rganish uchun taqdim etilgan o'quv materiallarining ko'pchiligi jo'n, hayotiy haqiqatdan uzoq. Bir qismi esa quruq nasihatbozlikka qurilgan. Ular mavzudan kelib chiqib, mualliflar tomonidan shunchaki "to'qib" tashlanganday. Asarlar matni yuzasidan tuzilgan: "Nima uchun ona yer deymiz? Javobni matndan topib o'qing va o'qiganingizni yod oling", "Navoiyning istagi ifodalangan misralarni o'qing", "Yakshanba kuni qanday voqea yuz berdi?", "Ota-onalar o'z farzandiga nisbatan qanday iborani ishlatadi?" kabi savol-topshiriqlarbolaningmatnmazmuninitakrorlashigaxizmatqiladi,xolos."Asarmazmunidan nimalarnitushundingiz?", "...degandanimanitasavvurqilasiz?", "Nimadebo'ylaysiz,Shiroqnega qo'yini boqib yuravermay qabila boshliqlarining oldiga keldi? Uni bunga undagan narsa nima ekanini ayta olasizmi?", "...tarzidagi tasvimi o'z so'zlaringiz bilan ifodalashga urinib ko'ring. Uni siz qanday tushundingiz?" singari kichik o'quvchilarni fikrlash va matn mohiyatiga kirishga yo'naltiradigan, asardan badiiy zavq va ma'naviy ozuqa olishga undaydigan, o'z qarashlarini aytishga qaratilgan savol-topshiriqlar mutlaqo uchramaydi.

Matn yuzasidan tuzilgan mantiqli, o'ylantiradigan savollarga sinfdagi o'quvchilarning barchasi javob berishi shart emas. Muhimi, savol bilan ularni bezovta qilish. Agar o'qituvchi kichik o'quvchilarni matn ustida uzluksiz ravishda shunday ishlataversa, bolalar bunga o'rganib boradilar va ularda istalgan ko'nikma hosil bo'ladi. Natijada bola fikr kishisi bo'lib yetishadi. O'quvchilarni badiiy asarlar ko'magida ma'naviy barkamollikka yo'naltirish nuqtai nazaridan umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflari "Adabiyot"

darsliklari ham o'rganib chiqildi. Mustaqillikkacha foydalanilgan va 1991-yildan 1999-yilgacha 43 qo'llanilgan ikki avlod darsliklarining, bir-biridan farqli tomonlari, yutuq va kamchiliklari haqida juda ko'p gapirilgan. Bu darslikarning o'xshash jihatlariga ko'pda e'tibor qaratilmagan:

1. O'quvchilar uchun yozilgan har ikkala avlod darsliklarida ham bilimlarni o'zlashtirishda o'quvchilarning ishtiroki deyarli ko'zda tutilmaydi. Ularda o'quvchilarning vazifasi darslik mualliflarining aytganlarini o'qituvchisi ko'magida xotirasiga joylab olishdan iborat deb qaralgan.

2. Yaratilgan darsliklarning har ikkala avlodi ham o'quvchilarning xotirasi hisobidan ish ko'rishga qaratilgan. Ya'ni, darsliklarda bitilganlarni eslab qoladigan xotirasi kuchli bola — yaxshi o'quvchi. Xotirasi zaifroq o'quvchi yangi dars bayonida o'qituvchisidan bilgan, uni mustahkamlashda o'rtoqlaridan eshitgan narsalarni uyda darsligidan takrorlab o'qiydi, keyingi darsda qaytarib aytib berib bahosini oladi.

3. Har ikkala avlod darsliklarida ham bilim berish birinchi o'rinda turadi. Butun umr adabiyot o'qitish bilan emas, adabiyot ilmi bilan shug'ullangan darslik mualliflari o'z bilganlarini tayyor holda o'quvchilarga taqdim etganlar.

Ta'lim tizimida o'qitishning asosiy ashyosi darsliklar, metodik qo'llanma va tavsiyalar hisoblanadi. O'quv dasturlari esa ta'lim mazmunini ma'lum me'yorga soluvchi hujjatdir. Ayni paytda, adabiyotdan o'quv dasturi mustaqil fikrli, go'zallikni his qilib undan zavq tuyib biladigan, badiiy so'z san'atini tushunadigan, erkin tafakkurli shaxslarni shakllantirishga xizmat qiluvchi, ana shu maqsadni amalga oshirish imkonini beruvchi tadbirlar yig'indisidan tarkib topgan. Amaldagi o'quv dasturida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar har bir sinf bo'yicha alohida ko'rsatilgan. Bu talablarda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, o'rganilishi ko'zda tutilgan asarning ta'limiy-pedagogik jihatlari hisobga olingan. O'quvchilar bilimi, ko'nikma va malakalarini aniqlashga bo'lgan talablarda esa asosiy e'tibor badiiy matnning san'at asari sifatidagi o'ziga xosligini tushuntirishga qaratilgan. Bu talablar DTS ko'rsatkichlaridan yuqoriroq bo'lishiga e'tibor qilingan. Mazkur dastur mavzular bo'yicha berilgan badiiy asarlarni o'rganishda o'qituvchi ijodkorligiga tayanib ish ko'rishni taqozo etadi.

Adabiy ta'lim jarayonida adabiy-nazariy bilim berish maqsadlarini aniq belgilangan holda ularni amalga oshirishga keng imkon beruvchi dars shakllarini aniqlab olish ham muhim ahamiyatga ega. Binobarin, darsning maqsad va vazifalariga mos keluvchi metod hamda usullarni to'g'ri tanlash bilan birga ulardan oqilona, samarali foydalana bilish maqsadga erishishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bilamizki, har bir dars avvalgisi bilan mantiqan uzviy bog'lanishni hosil qilishi kerak. Ta'lim metodlari ham ana shunga yo'naltirilgan holda o'quv materialini muayyan ilmiy-metodik tizim asosida o'quvchiga yetkazishga, o'quvchilarning bilimlarini samarali tarzda o'zlashtirishlari uchun qulay sharoit tug'dirishga yordam beradi va ularni shu bilimlarni o'z faol amaliy izlanishlari orqali egallab borishlarini kafolatlaydi. V.Kudryavsev, V.Maransman, N.Mochalova, A.Matyushkin, S.Dolimov, A.Zunnunov, N.Hotamov, Q.Axmedov, S.Ismatov, T.Boboyev, Q.Yo'ldoshev, S.Matchonov, M.Mirqosimova, T.Niyozmetovalar o'z tadqiqot ishlarida o'quvchining bilimlarini o'zlashtirishdagi faolligini oshirishda: suhbat, muammoli ta'lim, evristik, izlanish singari metodlari imkoniyatga boyligini alohida ta'kidlab o'tganlar. Ta'limning bunday metodlari o'rganilayotga o'quv materialidan muhim o'rinlarni ajratish, hodisalarni umumiy yoki xususiy jihatlariga ko'ra taqqoslash, tasniflash, aniqlik kiritish, o'z farazlarini shakllantirish va

isbotlashga qulay sharoit tug'diradi. O'quvchilarning mustaqil va mantiqiy tafakkur yuritish qobiliyatlarini rivojlantirishga samarali ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

1. Nasriy asarlarni o'rgatish samaradorligini oshirish. Nasr mumtoz adabiyotda unchalik katta o'rin egallamaydi. Aksariyati diniy didaktika bilan yo'g'rilgani sababli mustaqillikdan keyin umumta'lim maktablari adabiyot dasturlariga quyidagi nasriy mumtoz asarlar kiritildi: Kaykovusning "Qobusnoma" 5- sinf (2004 yilgi nashr); Sa'diy Sheroziyning "Guliston" 5-sinf (2007), "Guliston" 10- sinf (1995); Rabg'uziy, "Qisasi Rabg'uziy" 5-sinf (1997), 6-sinf (2002, 2005), 9-sinf (1993, 2006), 10-sinf (2004); Sayfi Saroyining "Guliston bit-turkiy", 8-sinf (1997), 9- sinf (1993), 10- sinf (2004); Navoiy, "Mahbub ul-qulub" 5-sinf (2004), 6-sinf (2008 yilgi dastur), "Tarixi muluki ajam" 8-sinf (1997), "Muhokamat ul-lug'atayn" 10-sinf (1993); "Boburnoma", 7-sinf (1995), 9-sinf (2006), 10-sinf (1993), 10- sinf (2004); Xoja, "Miftoh ul-adl", "Gulzor", 5-sinf (1997), 10-sinf (2004); Mashrab, "Qissai Mashrab", 9-sinf (2006), 10-sinf (1993); Gulxaniy, "Zarbulmasal", 6 Xullas, darsliklarga kiritilgan asarlarni mumtoz hikoyalar, qissadan parchalar, masallar, ilmiy hamda ilmiy-badiiy asarlardan parchalar va pandlar tashkil etadi. Mumtoz nasrga xos siqqlik, har bir so'z, ibora va jumlagi katta badiiy va fikriy salmoq yuklash xususiyati hikoyalar, qissalar va masallar mujassam bo'lib, oxirida qissadan hissa chiqartirishni, ya'ni xulosalashni o'quvchiga o'rgatish lozim. Bunga quyidagi usullar orqali erishish mumkin:

- 1) matn bilan tanishuv;
- 2) mazmunni qayta so'zlatish;
- 3) obrazlar ustida ishlash;
- 4) asar badiiyati ustida ishlash;
- 5) hayotiy umumlashmalar chiqarish.

2. Liro-epik asarlarni tahlil qilish uslubi yaratish. Liro-epik asarlaridan namunalar o'rta maktablarning barcha (V–XI) sinflarida shu atama (liro-epik) qo'llanilgan holda o'qitilmoqda. Bu turdagi ko'rkam bitiklar o'quvchilarning hayotni epik ko'lamda idrok etish, odam, olam va yaratgan oldidagi burch, mas'uliyatni anglash, har bir hodisa, tasvir, narsa zamiridagi botiniy haqiqatlarni his etish qobiliyatini shakllantiradi, rivojlantiradi. Ma'lumki, sharq mumtoz adabiyotida ramziylik tasvirning yetakchi usuli sanaladi. Shuning uchun hayot voqealari epik ko'lamda hissiy munosabat tarzida tasvirlangan asarlarni o'qitishda syujet voqealarining zohiriy mazmunini bayon etish bilangina cheklanib qolmay, ular vositasida talqin etilgan, ramz tili bilan bayon qilingan mohiyat sharhlanishi lozim, deb o'ylaymiz. Alisher Navoiy hazratlari aytganlaridek: "Ko'ngul maxzaninining qulfi til va ul maxzanning kalidin til bil"¹, "Badiiy so'z arshi a'losidan yerga tushirilib, turmush muammolarini hal etishga xizmat qildirila boshlan"gan XIX asrdan she'riyat va nasrda bo'lgani kabi liro-epik turda ham realistik tasvir va ifodalar yetakchi mavqe tutgan asarlarga esa o'ziga xos yondashuv talab etiladi. "Ko'rinadiki, realist san'atkor hayot qa'rida yotgan haqiqatni kashf etuvchi, uning ko'p qirrali va qarama-qarshi tomonlarini ro'yi-rost ochuvchi, uni tadqiq va tahlil qiluvchi xislatga ega bo'lishi kerak; hayotning obyektiv manzarasini xolis tasvirlovchi yozuvchi bo'lishi lozim"

Mustaqillikdan keyin yaratilgan darsliklarda liro-epik asarlarni o'qitish yuzasidan yaxshi bir tajriba qo'llandi va amaliyotda kutilgan natijalarni berdi. Unga ko'ra asardan olingan parchalar keltirilar ekan, asar syujeti haqida to'liqroq tasavvur uyg'otish uchun avval nasriy boshlanma va turli o'rinlardan olingan qismlarini o'zaro bog'lash maqsadida nasriy izohlar berib boriladi. Bunday nasriy izohlar berib borilishi tavsiya qilinayotgan

asarlarga xos bo'lgan matn tilining u qadar murakkab emasligi, ifodaning soddaligi mazmunni o'zlashtirishda qiyinchilik tug'dirmaydi. Tahlil davomida o'quvchilarning asarda tasvirlangan hayot murakkabliklarini, manfiy va musbat tomonlarni ko'ra olishlari, obrazlar xatti-harakati, gap-so'zlariga qarab ularning ichki olamini, xarakter xususiyatlarini idrok etishlari muhim. Eng asosiysi, 5- va 6-sinflarda liro-epik asarlarni tahlil qila olish ko'nikma va malakalarini shakllantirib olish kerak. Shunda o'quvchilar keyingi sinfda Alisher Navoiy "Xamsa"sidan olingan tili og'ir, ifodasi murakkabroq bo'lgan parchalarni o'zlashtirishga bilim, malaka borasida, shuningdek, ham aqlan, ham ruhan tayyor bo'ladilar. Avvalo adabiyot o'qituvchisi darslikdagi ma'lumotlar asosida "Xamsa" asari, uning o'ziga xos belgilari, unga qo'yiladigan talablar, "Xamsa" va dostonlarning g'oyaviy-badiiy yo'nalishi to'g'risida qisqa ma'lumot bergani ma'qul. O'quvchilar "Xamsa" olamiga kiritib olingach, dostonidan olingan parcha o'qib o'rganishga tushiniladi. G'azallarni o'rganishda qo'llangan tajriba Alisher Navoiy dostonlarini o'zlashtirishga ham tatbiq qilinadi. Har bir baytning tahlili quyidagi tartibda amalga oshirilsa, kutilgan pedagogik natijani beradi:

1) tushunilishi qiyin so'zlar ma'nosi aniqlab olinadi;

2) o'quvchilar baytda izofali birikma bor-yo'qligini aniqlaydilar, agar bo'lsa, ularni izofadan chiqaradilar;

3) o'quvchilar bayt yoki misralarni odatdagi gap bo'laklari tartibiga keltirib, matn ma'nosi talabiga ko'ra matnni to'ldiruvchi qo'shimcha so'zlarni qo'yib oladilar; baytda shoir bildirayotgan fikrlarni o'z so'zlari bilan tushuntirib beradilar. Lekin dars butunlay matn (bayt) dan ma'no chiqarish mashg'ulotiga aylanib qolmasligi kerak. Ayrim o'qituvchilar shogirdlari topshiriqni kutilgandek uddalayotganiga berilib ketib, har bir masnaviydan kelib chiqadigan hayotiy mazmunni, undagi badiiy jozibani aniqlashni unutadilar. O'quvchilarda mumtoz badiiy tafakkur tarzini shakllantirmay turib, ularning mumtoz asarlarni ham aqliy, ham ruhiy idrok etish malakalari ega bo'lishlarini ta'minlab bo'lmaydi. Shu sababdan liro-epik asarlarni tahlil qilish uslubiyatini yaratish darkor, deb hisoblaymiz.

Xulosa: Nazariy bilimlarni berishda o'quvchilarning adabiyotdan va boshqa fanlardan olgan bilimlari, orttirgan tajribalari, ko'nikma va malakalariga tayanish yuqori samara garovi bo'lib xizmat qiladi. Nasriy asarlarni o'qitishda bir tomondan bu turdagi asarlarning g'oyaviy-badiiy o'ziga xosligi e'tiborga olinsa, ikkinchi tomondan o'quvchilarning lirik asarlarni tahlil qilishda egallagan ko'nikma va malakalariga tayaniladi. Ayniqsa, mumtoz badiiy tafakkurga xos bo'lgan ramziylik va majoziylikni, ma'no qatlamlilik hamda til xususiyatlarini idrok etishda orttirilgan tajribalar qo'l keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev.Sh.M.Yangi O'zbekiston strategiyasi.2021-yil.
2. Abduqodirov A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari. 2017-yil.
3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 11-tom. Xamsa. Toshkent. "Fan", 2002
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-2008
5. Muttalibov S, Ochilov E. Alisher Navoiy. Hikmatlar. - Toshkent, Sharq. 2010
6. Zaripov K. Yangi pedagogik texnologiyani tatbiq etish bosqichlari.2014
7. Yuldosheva.S.Maktabda aruz vaznini o'qitish metodikasi.2019

THE STATUS AND DISTINCTIVE FEATURES OF NEWSPAPER STYLE IN LANGUAGE

Obilov Muzaffar Odiljon o'g'li

Lecturer. University of Business and Science

Email: m.obilov92@gmail.com.

Abstract: This article examines the relationship between language and society, particularly focusing on the distinctive features of newspaper language. It provides information about the history of newspapers, their role in society, linguistic aspects of newspaper style, including lexical characteristics and genres. The article also emphasizes the importance of newspapers in disseminating information, shaping opinions, and increasing public participation.

Keywords: newspaper style, linguistic features, mass media, society, language, journalism, terminology, abbreviations, neologisms, newspaper genres, information dissemination, public opinion.

Introduction

Language is not only a means of communication between people but also a unique mirror of social processes in society. The events, pressing issues, and news occurring in our daily lives are directly reflected in our language. This process is observed in various matters such as socio-political issues, scientific and technological discoveries, or ordinary everyday changes, all of which are expressed through language and conveyed to the public.

This process is even more evident in newspaper and magazine pages, as mass media aims to cover all aspects of society's life and deliver the latest news to its readers in a quick and impactful manner.

Literature Review

In European linguistics, newspaper style has been studied mainly within the framework of stylistics (J. Dubois)[4], text linguistics (H. Lüger)[9], and media linguistics (L. Núñez Ladevéze)[11]. In American linguistics, it has been studied within media linguistics, functional stylistics (D. Crystal and D. Davy)[3], and sociolinguistics (A. Bell)[2]. In Russian linguistics, newspaper style has been studied within functional stylistics (D. Shmelev)[16], theory of journalism (G. Solganik)[17], and linguistic poetics (V. Kostomarov)[7].

In Uzbek linguistics, newspaper style and its linguistic features have been widely studied. T. Qurbonov analyzed the characteristics of journalistic style and editorial materials [8], B. Turdialiyeu examined the morphological features of newspaper language [20], and M. Rakhmonov [13] syntactically analyzed "Turkiston viloyatining gazetasi". S. Mukhamedov [10] and O. Togayev [19] studied and classified newspaper journalism genres.

Research Methodology

1. Descriptive method: The article mainly provides information about newspaper style, its characteristics, and importance. This information is presented descriptively.
2. Historical approach: Information about the origin and development history of newspapers is presented from a historical perspective.

3. Linguistic analysis: Lexical features of newspaper language, including terminology, abbreviations, and neologisms, are analyzed.

Discussion and Analysis

Newspapers play an important role in society in disseminating information, shaping opinions, and increasing public participation (M. Schudson [15], R. Putnam [12]). Even in the era of advanced information technologies, newspapers have maintained their place, and their language has distinctive stylistic features. Newspaper language should be popular and understandable, as it is aimed at a wide readership.

The word “gazette” comes from Italian and originally meant coins. In 16th century Venice, handwritten sheets were called by this name, and a certain amount of money was paid for them. Etymologically, the word “gazetta” comes from the ancient Greek word “gaza”, meaning “treasure”[21].

The origin and development history of newspapers is very interesting, with their earliest forms dating back to ancient Rome and China. In 16th century Venice, special information bureaus were established where scribes copied news by hand and received payment called “gazetta” for their services. Later, this word evolved into “gazette”.

The invention of the printing press played an important role in the widespread distribution of newspapers. In the early 17th century, newspapers began to be printed in Europe, and later in the USA and Russia.

In Uzbekistan, newspapers began to appear in the second half of the 19th century, with “Turkiston viloyatining gazet” starting publication in 1870. The Jadids of the early 20th century also used newspapers to spread their ideas.

Supporters of communist ideology also used newspapers to promote their ideas. During the Soviet era, many newspapers in this direction were published in Uzbekistan as well.

Newspapers play an important role not only in providing information but also in shaping a particular worldview. They express their attitude to reality through collecting, processing, and transmitting information.

Newspaper style has distinctive lexical features, including special political and economic terms, neologisms, and abbreviations. Special terms are used in newspapers to express complex concepts concisely and accurately. At the same time, some words borrowed from foreign languages are also encountered.

The origin and development history of newspapers is a very interesting topic. Their earliest forms date back to ancient Rome and China. In the 1st century BC, sheets and bulletins were published in the Roman Empire, while in the 7th century, publications called “Di bao” (“Capital News”) existed in China. These publications served as the main means of information dissemination in their time.

In 16th century Venice, special information bureaus were established where scribes copied news by hand and received payment for their services. This payment was called “gazetta” and later formed the basis for the formation of the word “gazette”. The invention of the printing press played an important role in the mass distribution of newspapers. In the early 17th century, the first newspapers appeared in several European countries, including Germany, England, and France. Over time, newspapers also began to be printed in the United States and Russia. In Uzbekistan, newspapers began to appear in the second half of the 19th century. From 1870, “Turkiston viloyatining gazet” was published in Uzbek and

Russian, promoting not only news but also enlightenment ideas.

The Jadid movement of the early 20th century also effectively used newspapers to convey their ideas to the people. Intellectuals such as Mahmudkhoja Behbudiy, Abdulla Avloniy, and Abdurauf Fitrat called for education and progress through publications they organized, such as “Taraqiy”, “Khurshid”, and “Sadoyi Turkiston”.

Supporters of communist ideas, which began to spread widely in the world from the mid-19th century, also tried to use newspapers to promote their ideology. Examples include “Neue Rheinische Zeitung” by Karl Marx and Friedrich Engels in Germany, and “Iskra” and “Pravda” led by Vladimir Lenin in Russia. Especially after the October Revolution of 1917, communist-oriented journalism activities intensified further. During the Soviet era, many newspapers promoting communist ideology were published in Uzbekistan as well, and Soviet policies and values were instilled through them.

The widespread distribution of newspapers and their transformation into a means of propaganda for various ideologies clearly demonstrate their influence in society. They play a significant role not only in providing information but also in shaping a particular worldview. This indicates the importance of considering not only their linguistic features but also their social functions when studying newspapers.

Newspapers, as one of the important socio-political institutions in society, play a significant role in shaping and changing public opinion in various fields, especially in politics and economics. They express their attitude to reality through collecting, processing, and transmitting information.

I. Galperin listed a number of distinctive lexical features of newspaper style: a) special political and economic terms; b) non-terminological political vocabulary; c) abbreviations; d) neologisms. [5]

Special terms are used in newspapers to express complex political and economic concepts concisely and accurately. For example, in English-language economic publications, terms such as “fiscal policy”, “monetary policy”, “GDP”, and “inflation” are frequently used. In Russian-language political newspapers, terms like “геополитика” (geopolitics), “консенсус” (consensus), and “легитимность” (legitimacy) are actively used. In addition, words like “multilateralism” and “diaspora” in English can also serve as examples.

Newspaper language is distinguished by its ability to quickly adapt to changing language trends. This demonstrates its dynamic nature. This adaptability of language allows for quick response to changes in society. At the same time, this feature also stimulates language renewal.

The conciseness and brevity of newspaper texts are related to several factors. Firstly, due to the limited space in newspapers, efficient use of every word and sentence is required. In a situation where text space is limited, it is important to express ideas concisely and accurately.

Secondly, in today’s fast-paced world, readers often want to get more information in a time-constrained environment. Short and meaningful articles are attractive to them.

Therefore, the conciseness of newspaper texts is related not only to technical limitations but also to readers’ needs. At the same time, conciseness and brevity should not compromise the quality of the text. The author of the article is required to select the most important information and convey it in a concise and understandable language.

The adaptability of newspaper language is clearly seen in its quick adoption of new language trends. For example, in English-language publications, phrases like “woke” (active in social justice and equality issues) and “cancel culture” (ceasing to support a person or brand) have recently appeared and quickly became popular. In Uzbek media, terms like “digital economy” and “crypto asset” are being actively used.

The clear and concise style of newspapers is of great importance in attracting readers’ attention. The short, concise, and impactful presentation of newspaper article headlines encourages the reader to read the entire article. This is because the headline reflects the main idea of the article and helps to anticipate its content. Therefore, choosing the right headlines and expressing them in an impactful manner demonstrates the journalist’s skill.

The introduction of the article is also important. This section reflects the main information and concisely illuminates the essence of the event or phenomenon. The introduction should arouse the reader’s interest and increase their desire to continue reading the article. Also, the main topic and problem of the article are clearly and understandably stated in the introduction.

When writing the introduction of newspaper articles, the journalist is required to identify the most important aspects of the event or phenomenon and express them concisely. This, in turn, gives the reader an idea of the general content of the article and encourages them to read it in detail.

Newspaper genres can be divided into three main groups: informational, analytical, and journalistic. Informational genres (chronicle, reminder, reportage, interview) report on new events and facts, while analytical genres (article, correspondence, review) analyze certain topics. Journalistic genres (essay, feuilleton, pamphlet) cover socially significant topics.

Conclusion

Newspaper language is of great importance as a mirror of socio-political processes in society. Newspapers play a significant role not only in providing information but also in shaping public opinion and increasing social participation. Newspaper style has distinctive lexical features, with extensive use of special terms, abbreviations, and neologisms. Although the origin of newspapers dates back to ancient times, their widespread distribution is associated with the invention of the printing press. In Uzbekistan, journalism began to develop from the second half of the 19th century. Newspaper genres are divided into groups such as informational, analytical, and journalistic. The adaptability and dynamism of newspaper language allow it to respond quickly to changes in society. Overall, newspapers make a significant contribution to the development of language and meeting society’s information needs.

References.

1. Baker P., Ellece S. Key terms in discourse analysis. - London: Continuum, 2011. 240 p.
2. Bell A. The language of news media. -- Oxford: Blackwell, 1991. - 277 p.
3. Crystal D., Davy D. Investigating English style. - London: Longman, 1969. - 264 p.
4. Dubois J. Lexicologie et analyse d’énoncé // Cahiers de lexicologie. 1969. - Vol. 2. P. 115-126.
5. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. - Москва: Высшая школа, 1981. - 316 с.
6. Greenslade R. Press Gang: How Newspapers Make Profits From Propaganda. London: Pan Books, 2004. -- 800 p.

7. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. -- Москва: МГУ, 1971. -- 267 с.
8. Қурбонов Т.И. Публицистик услуб масаласига доир. Нутқ маданияти масалалари. -- Самарқанд: СамДУ, 1980. -- Б. 77.
9. Lüger H.H. Pressesprache. -- Tübingen: Niemeyer, 1983. -- 112 p.
10. Мухамедов С.А., Пиотровский Р.Г. Инженерная лингвистика и опыт системно-статистического исследования узбекских текстов. -- Ташкент: Фан, 1986. -- 160 б.
11. Núñez Ladevéze L. Manual para periodismo. -- Barcelona: Ariel, 1991. -- 365 p.
12. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. -- New York: Simon & Schuster, 2000. -- 544 p.
13. Рахманов М. Синтаксические особенности языка газеты «Туркистон вилоятининг газети»: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. -- Ташкент, 1971. -- 24 с.
14. Reah D. The language of newspapers. 2nd ed. -- London: Routledge, 2002. -- 126 p.
15. Schudson M. The Sociology of News. -- New York: Norton, 2003. -- 261 p.
16. Шмелев Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. -- Москва: Наука, 1977. -- 166 с.
17. Солганик Г.Я. Лексика газеты: функциональный аспект: учебное пособие для вузов по специальности «Журналистика». -- Москва: Высшая школа, 1981. - 112 с.
18. Тертычный А.А. Жанры периодической печати. - Москва: Аспект Пресс, 2002. - 320 с.
19. Тоғаев О. Публицистика жанрлари. -- Тошкент: Ўқитувчи, 1976. - 180 б.
20. Турдиалиев Б. Морфологические особенности языка периодической печати 1905-1917гг. Автореф. дис. канд. филол.наук. -Ташкент, 1969. - С.17
21. Vikipediya. Gazeta termini. -- URL: <https://uz.wikipedia.org/wiki/Gazeta>

FITRAT SHE'RIYATIDAGI POLISEMANTIK VA MONOSEMANTIK SOMATIZMLAR

Lolaxon Og'aboyeva

Urganch davlat universiteti 4-bosqich talabasi

lolamansurbekovna@gmail.com.

Annonatsiya: Ushbu maqolada adabiyot va san'atning barcha turlarida qalam tebratgan serqirra ijodkor Abdurauf Fitrat she'riyatidagi somatizmlarda ifodalangan polisemiya va monosemiya hodisalari, ularning estetik va semantik xususiyatlari haqida nazariy fikrlar beriladi. Polisemantik va monosemantik somatizmlar "Mirrix yulduziga" she'ri asosida tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: leksik monosemiya, leksik polisemiya, "Mirrix yulduziga", "ikki yuzli", "qorin-qursoq",

Аннотация: В данной статье представлены теоретические рассуждения о полисемии и моносемии, выраженных в соматизмах поэзии многогранного творца Абдурауфа Фитрата, работающего во всех видах литературы и искусства, а

также их эстетических и семантических особенностях. Полисемантические и моносемантические соматизмы анализируются на основе стихотворения “К звезде Миррих”.

Ключевые слова: лексическая моносемия, лексическая полисемия, “К звезде Миррих”, “двуличный”, “живот”

Abstract: This article presents theoretical reflections on the phenomena of polysemy and monosemy expressed in the somatisms of the poetry of the versatile creator Abdurauf Fitrat, who has worked in all forms of literature and art, as well as their aesthetic and semantic characteristics. Polysemous and monosemous somatisms are analyzed based on the poem “To the Star Mirrix”

Keywords: lexical monosemy, lexical polysemy, “To the Star Mirrix”, “two-faced”, “belly”

Jadid davrining, jadid adabiyotining yorqin namoyandalaridan bir bo'lgan serqirra ijodkor Fitrat she'riyati o'zining ma'naviy chuqurligi, milliy ruhiyati va badiiy go'zalligi, mavzu jihatdan rang-barangligi bilan o'zbek adabiyotida alohida bir o'rinni egallaydi; an'anaviy va yangi she'riy janrlarni mohirlik bilan qo'llab, o'zining betakror uslubini yaratgani bilan ajralib turadi.

Shoir she'rlaridagi g'oyalar, ta'sirchan ifodalar, go'zal tashbehtar, tasviriy vositalardan mahorat bilan foydalanadi, ular bir-biriga o'xshamaydi, bir-birini takrorlamaydi. O'z she'rlarida elining milliy va madaniy qadriyatlarini targ'ib qilib, o'z xalqining tarixini, an'analarni va urf-odatlarini yuksak qadrlaydi.

“Mirrix yulduziga” she'ri Fitrat qalamiga mansub bo'lib, ushbu she'rida insoniyatning yomonliklari, axloqiy zaifliklari, tubanliklar va yovuzliklarning yulduzlar olamida ham mavjud yoki yo'qligini so'raydi. Adolatsizlik, ikkiyuzlamachilik, zulmni tanqid qilib, insonning shaxsiy manfaatlari yo'lida qilgan ishlarini qattiq qoralaydi.

Fitrat she'riyatidagi polisemantik va monosemantik somatizmlarni tahlilga tortish maqsadida shoirning aynan **“Mirrix yulduziga”** she'rini misol tariqasida olind.

Tahlildan oldin, leksik monosemiya va leksik polisemiyaga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, leksik monosemiya leksemalarning faqat bir ma'noga ega bo'lishini, leksik polisemiya esa leksemalarning bir necha ma'noga ega bo'lishini¹ bildiradi. Monosemik so'z aniq, tushunarli va o'ziga xos ma'nolarni ifodalab, har qanday matnda ham ma'nosi o'zgarmaydigan bo'lsa, polisemantik so'zlar esa o'z ma'nosidan tashqari yana yangi bir qancha ma'nolarga ega va bular matn mazmunidan kelib chiqadi.

“Bormi senda bizim kabi insonlar,

Ikki yuzli ishbuzarlar, shaytonlar”²

Yuz so'zi o'z ma'nosida odam boshining old tomonidan ko'rinishi³ degan ma'noni anglatib, tilshunoslikda leksik polisemiya hisoblanadi. Inson tana a'zosidan boshqa yana bir qancha sememalari mavjud.

Shoir baytda “ikki yuzli” somatik komponentli birikma orqali ikkiyuzlamachilik kabi illatni qoralaydi. Ikkiyuzlamachilik hamisha, har qanday: diniy jihatdan ham, dunyoviy jihatdan ham qoralanadi. Shunday bir hadis bor: Ibn Lubaydan rivoyat qilinadi. Rasululloh: “Sizlardan eng

1 Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T.: “Talqin”. 2005

2 Abdurauf Fitrat. Saylanma (Nashrga tayyorlovchi Hamidulla Boltaboyev). T.: “Zabarjad media”. 2022.

3 O'zbek tilining izohli lug'ati. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. 5 jildli. 5 jild. T.: 2008

xavfsiraydigan narsam maxfiy shirkdir”,-dedilar. Shunda sahobalar: “Ey Allohning Rasuli, maxfiy shirk nima deb so‘rashdi. U zot: “Bu riyodir”,-deb javob berdilar⁴.

“Ikki yuzli” frazemasini qo‘llanish doirasi keng bo‘lib, badiiy adabiyotda ham, kundalik turmushda ham turli xil ma‘nolarda ishlatiladi. Salbiy bo‘yoqqa ega semema hisoblanib, qalbni qoraytiruvchi illat sanaladi. Fitrat ham bu somatizm komponentli frazema orqali ikkiyuzlamachilikni, insonlarning yomon tomonlarini, yovuzliklarini qoralab, jamiyatga zarar keltiruvchi xatti-harakatlarini keskin tanqid ostiga oladi. Mirrix yulduziga savol berish orqali butun bir jamiyatning kamchiliklarini ko‘rsatib beradi.

Adib riyokorda ixlos va xolis niyat bo‘lmasligini tasvirlash bilan birga, soxtalik, munofiqlik, ishonchsizlik kabi sememalar ham baytda uyg‘unlashtirib, jamiyatni nazarda tutish maqsadida “insonlar” polisemantik leksemasidan mohirono foydalanadi.

“Bormi senda qorin-qursoq yo‘lida

Elin, yurtin, borin-yog‘in sotqonlar?”⁵

“Qorin-qursoq” leksemasining o‘z ma‘nosi inson tanasining ovqat hazm qilish tizimiga taaluqli bo‘lib, jismoniy ehtiyojlarni: ochlik, to‘qlik kabi sememani ifodalaydi.

Shoir baytda insonning jismoniy ehtiyojini emas, shaxsiy manfaatlarini tasvirlaydi. Ya‘ni kim insonlar faqatgina jismoniy ehtiyojlari yo‘lida emas, balki moddiy boylik, mansab, siyosiy mavqeyini saqlab qolish yoki uni oshirishi va boshqa manfaatlarini ko‘zda tutib ish qilishini, manfur niyatlarini, o‘z nafsini yo‘lida axloqiy qadriyatlarini ham unutishini ifodalaydi.

Ikkinchi misrada ifodalangan “elin-yurtin” leksemasi o‘z xalqi va vatanini anglatib, “borin-yog‘in” insonning barcha narsalari, boylik, mulklarini bildirib, insonning ijtimoiy munosabatlarini hamda jamiyatdagi mas‘uliyatlarini, o‘z o‘rnini, madaniy qadriyatlarini, an‘analarini va eng asosiysi o‘zining shaxsiy qadr-qimmatini ham sotishini, manfaatlari yo‘lida o‘zligini ham yo‘qotishini tasvirlaydi. Yana Fitrat bu baytda tarixga nazar tashlab nafsini uchun o‘z xalqiga va Vataniga xiyonat qilgan shaxslarga ham ishora beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Fitrat “Mirrix yulduziga” she‘rida somatizmlar orqali insonning axloqiy tushkunligini, ijtimoiy zaifliklarini, nafsini, shaxsiy manfaatlari uchun qilgan salbiy harakatlarini tanqid ostiga oladi. Somatizmlar orqali shoir jamiyatdagi adolatsizliklarni va inson qadr-qimmatini yo‘qotishini yoritib beradi.

Jadid davri namoyondalarining she‘rlarini o‘qir ekanmiz, Fitratning qalami va nafasi she‘rlarida aniq namoyon bo‘ladi. Qisqa qilib aytadigan bo‘lsak, Fitrat she‘riyati o‘zining ma‘naviy chuqurligi, milliy ruhiyati va badiiy go‘zalligi bilan o‘zbek adabiyotida alohida o‘rinni egallaydi. Uning she‘rlari bugungi kunda ham adabiyot ixlosmandlarini ilhomlantirib, qalblarida chuqur iz qoldiradi.

Adabiyot va san‘atning barcha turlarida qalam tebratgan serqirra ijodkor Abdurauf Fitrat she‘riyatida ijtimoiy-siyosiy masalalar ham salmoqli o‘rinni egallab, o‘z davridagi adolatsizliklar, siyosiy zulm, ozodlik kurashlarini tasvirlaydi hamda bu orqali xalqini uyg‘onishga va kurashga chorlaydi.

Har qanday mavzuda har qanday janrda yozilgan asarlarida xalqni ma‘rifat va madaniyatdan bahramand qilish uchun astoydil kurashgani yaqqol seziladi

Yirik jadidshunos olim Begali Qosimov so‘zlari bilan aytganda, har qanday holatda ham xalq bilan birga bo‘lish, uning manfaatini har narsadan ustun qo‘yish, har narsadan

4 Kogon shahar “Shom” jome masjid imom-xatibi Boltayev Dilshod.

5 Abdurauf Fitrat. Saylanma (Nashrga tayyorlovchi Hamidulla Boltaboyev). T.: “Zabarjad media”. 2022

muqaddas bilish Fitrat shaxsiyatining eng muhim xususiyatlaridan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T.: "Talqin". 2005
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. 5 jildli. 5-jild. T.: 2008
3. Abdurauf Fitrat. Saylanma (Nashrga tayyorlovchi Hamidulla Boltaboyev). T.: "Zabarjad media". 2022.
4. Jadid kulliyoti. O'zbek yosh shoirlari. (tuzuvchi vga nashrga tayyorlovchi Shahnoza Nazarova) T.: "Zabarjad media". 2023.
5. Saidov Y.S. Fitrat badiiy asarlari leksikasi: Filol.fan.nomz.diss. – T.: 2001

NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA AKS ETGAN AYOLLAR OBRAZLARINING AHAMIYATI

Oripova Nurafshon Olimjon qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU tayanch doktoranti
nurafshonoripova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotida, xususan Nazar Eshonqul hikoyalarida ayol obrazining ochib berilishi haqida so'z boradi. Adibning bir necha hikoyasi tahlili asosida o'zbek adabiyotida tasvirlangan itoatli va o'z qadriyatlariga sodiq ayol obrazi tavsiflangan.

Kalit so'zlar: itoat mavzusi, ayol obrazi, xarakter, motiv, milliylik, Nazar Eshonqul, qo'shiq, qissa.

Аннотация: В данной статье говорится о раскрытии образа женщины в современной узбекской литературе, в частности в рассказах Назара Эшангула. На основе анализа нескольких рассказов писательницы описывается характер послушной и верной своим ценностям женщины, описанной в узбекской литературе.

Ключевые слова: тема послушания, женский образ, характер, мотив, национальность, Назар Эшангул, песня, рассказ.

Bugungi nasrdagi yangi jarayonlar, ma'naviy, shakliy-uslubiy izlanishlar ko'proq Nazar Eshonqul hikoyalarida o'ziga xos tarzda aks etmoqdaki, u yozuvchi ta'kidlaganidek, o'tmish ajdodlarimiz yaratgan qadimiy adabiyotdan kuch olayotgan bo'lsa, ajab emas. Biz bilamizki, bugungi kunda nafaqat ijtimoiy yo'nalishdagi fanlar balki filologiya va adabiyotshunoslik yo'nalishidagi fanlar ham bir-biri bilan mavzulari jihatidan chambarchas bog'liq hisoblanadi.

Biz ushbu maqolada atoqli adib Nazar Eshonqulning turli yo'nalishdagi qissa va hikoyalarini tahlil etish orqali jamiyatimizdagi ayollar bilan yuzaga kelayotgan muammolarning kelib chiqishi, ularning ta'limi naqadar muhim ekanligini yana bir ta'kidlab

o'tmoqchimiz. Tahlilimiz uchun adibning "Qultoy" va "Bepoyon osmon" hikoyalarini olamiz.

Nazar Eshonqulning har bir asarlarida reallikni, real hayotni ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Aynan shu reallik bizning e'tiborimizni tortgan desak xato bo'lmaydi. Birinchi hikoya "Qultoy"da ham hayotdagi mana shu reallikni ko'rishimiz mumkin. Salom chavandoz badnom qilib ketgan Arxizolning achchiq qismati. Hikoyani o'qir ekanmiz, yozuvchining maqsadi o'qirmanning rahmini keltirish emas, balki uni xulosaga chorlash, xulosalashni o'ziga qoldirishni maqsad qilganligiga guvoh bo'lamiz.

Biz Nazar Eshonqulning asarlarini o'qigach, juda uzoq o'ylanamiz. Mohir adibning ijodida psixologizm ustunlik qilgani uchun ham u har bir kitobxonni o'zining sirli dunyosiga silliqqina asir qilib qo'ya oladi. Bu yo'sinda xotiraga singan taassurotlar esa tabiiyki, mutolaa qilguvchining shuuridan hech qachon butkul o'chib ketmaydi. Aksincha, vaqt o'tgani sari yurak-yurakka chuqurroq ildiz ota boradi va butun hayotimiz davomida bizga hamrohlik qilib, yo'limizni yoritadi. Bu ruhiyat satrlari orqali dard-u muhabbatlarimizni bir-birimizga yuqtirib, odam-u olamni yanada kengroq anglay boshlaymiz. Uning asarlari haqiqiy Sharq, haqiqiy o'zbek ayolining ibo-hayoga o'rangan tuyg'ularini aks ettirdi. Uning tili ravonligi, iztiroblarni ham bir tekisda sokin tasvirlashi ham tahsinga sazovordir.

Adibning tahlil uchun olingan "Bepoyon osmon" hikoyasi qahramoni taqdiri va xarakteri bunga yaqqol misol bo'la oladi. Turmush o'rtog'ining aybini bilgan holatda ham unga hurmat saqlab, bir umr shu inson uchun har qanday ta'na-yu malomatlarga chidab yashab o'tadi bu mushtipar ayol.

Nazar Eshonqulning ayol xarakteri ochib berilgan dastlabki hikoyasi "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi edi. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida 1996-iyul (30-soni) da e'lon qilingan "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi esa o'zbek hikoyachiligida muhim yangilik bo'ldi. U jamoatchilik e'tiborini o'ziga tortdi. Nazar Eshonqul bir insonning g'azab-nafratini ana shunday shamolga qiyoslaydi. Hikoya bir umr yig'ib-tergan va nafaqat o'zining, balki, butun boshli Tersota qishlog'ining ham asosiy ozig'i hisoblangan mollar podasini bosqinchi mirshablarga bermagani uchun otib tashlangan Rayim polvon va uning o'spirin o'g'lining ayanchli o'limi bilan boshlanadi. Asar esa bag'ri qon Bayna momoning bukilmas iroda va e'tiqodini qalqon qilib kechirgan azobli umri haqidadir.

Nazar Eshonqul asarlarida obraz yaratish mahoratining o'rganilishi, ularda davr odami ruhiyatining turli jihatlari oldingiga o'xshamagan badiiy ifodasi oldida turgan muammolar nuqtayi nazaridan o'rganish, adabiy-estetik tamoyillarni aniqlash, bugungi adabiyotning o'ziga xosliklarini o'rganish kabi masalalar yotadi. Adabiyotshunos QozoqboyYo'ldoshevo'zining "Yirikshaxslartasviriyo'lida" nomli maqolasida mazkur hikoyaning badiiy xususiyatlari haqida to'xtalib shunday yozadi: *"Shamolning tutib bo'lmaydi" hikoyasidagi Bayna momo milliy adabiyotimizda mutlaqo tasvir etilmagan obraz. Hikoya chinakam insonga, butun shaxsga bitilgan madhiyadir. Nomusli odamni, g'ururli insonni, chinakam shaxsni yengib bo'lmaydi. Uni qiynash, chalish, yiqitish, boringki, o'ldirish mumkin, lekin mag'lub qilish mumkin emas. Shaxsligi shakllanmagan yoxud sindirilgan kimsada g'urur bo'lmaydi. E.Fromm aytmoqchi: "...eng ulug' fazilat – itoatkorlik va eng katta gunoh – bo'ysunmaslikdir"*.

Adabiyot – so'z san'ati. "Adabiyot, undagi so'z bamisoli cho'g'" deb ta'riflaydi adabiyotshunos Abdulla Ulug'ov. Darhaqiqat, haqiqiy san'at asari so'zning qudrati, uning jozibasi bilan dunyoga keladi. So'z ilohiy, unga xiyonat qilib bo'lmaydi. Yozuvchi Nazar Eshonqul yaratgan hikoyalarga voqealar talqini vajidan emas, so'zning salmog'i nuqtayi

nazaridan yondashadigan bo'lsak, adibning barcha hikoyalaridagi so'zlar o'quvchiga qahramon ayollarning turfa holatini, yashayotgan muhitini, kechinmalarini murakkab o'zgarish, tebranishlari bilan tasavvur etishga imkon beradi. Hikoyalarda "dedi-dedi" suhbatlar-u voqealar bayoni yo'q. Aksincha, odamni o'ylashga undaydigan, har bir so'zning ortidan katta bir manzil-u makon, tirik odam taqdiri, uning qalbi borligini ko'rishga da'vat qiladigan mushohada talablik bor.

Badiiy adabiyotning asosiy maqsadi asar markazidagi inson hamda uning ichki dunyosini tadrijiylik asosida badiiy tasvirlash bo'lar ekan, Nazar Eshonqul ning aksariyat asarlari inson va uning ko'ngil olami, ruhiy kechinmalari badiiy talqin etishga qaratilgani bilan e'tiborga sazovor bo'lib, yozuvchining adabiyot haqidagi kuzatishlari asosida o'z adabiy-estetik pozitsiya ijod laboratoriyasi va ijod psixologiyasini o'rganishda muhim manba bo'ladi.

Nazar Eshonqul estetikasida har bir ijodkor o'z qiyofasiga ega bo'lishi uchun tashqi omillardan tashqari ichki "men"ini anglashi, individual shaxsni namoyon qiladigan tafakkur-u tasavvur olamini namoyon etmog'i kerak. Yozuvchining ijod jarayoni, ta'sirlanish omillari, bilim saviyasi, mahorati kabi masalalar adabiyotshunoslikning azaliy muammolari jumlasidandir. Yangicha uslubda qissalar yozayotgan adiblarning dunyoni o'zgacha ranglarda ko'rishga bo'lgan ishtiyoqi oqibatida mutlaqo kutilmagan badiiy kashfiyotlar bo'y ko'rsatmoqda.

Ayol obrazlarining adabiyotshunoslikda unchalik keng o'rganilmayotganiga asosiy sabablardan biri bu nozik mavzu va uning ijrochisi – adiblarga nisbatan jamiyatda bir qadar bepisand qarash shakllanib qolganidir. Chunki insoniyat san'at va adabiyotdagi his-tuyg'ularga boy romantik davrni allaqachon yashab o'tdi. Romantizm, lirizm, impressionizm kabi oqimlar allaqachon adabiyot tarixidan munosib joy oldi. Inson taraqqiy etgani sari unda hissiyot va tuyg'uga nisbatan ko'proq aql ustuvorlik qilmoqda. Bu omil adabiyotga ham o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmayapti albatta. Insoniy ehtirolarni tarang va baland pardalarda kuylovchi adib bugun "aqlli" odamlar nazarida o'ldim-kuydimni kuylayotgan nazmbozga aylanib borayotir. Bu holat ayniqsa o'zbek o'quvchisi orasida bo'rtib ko'zga tashlanmoqda.

Qolaversa, ushbu hol o'zbek adabiyotini dunyoga chiqishiga to'sqinlik qilayotir. Zero, Boris Pasternak aytmoqchi, buyuk adabiyotni buyuk o'quvchilar yaratadi. Bizda buyuk adabiyot bor, ammo buyuk o'quvchilarga ehtiyoj katta. Albatta, hammadan ham nozik did va ziyraklikni kutib bo'lmaydi. Ammo jamiyatda xos, ziyoli qatlam qancha ko'p bo'lsa, u yerda ilm-fan, san'at va ijod keng rivojlanadi, taraqqiy etadi. Aynan Qultoy hikoyasi tahlilida ham mana shu holatni kuzatishimiz mumkin. Ya'ni bu hikoyadan har kim o'zicha xulosa chiqaradi. Adibning asl maqsadini barcha o'qirman ham tushunmaydi. Bir badnom bo'lgan qizning achinarli umri kimga ham kerak degan xulosa chiqaradigan insonlar ham yetarlicha topiladi. Lekin bu yerda asosiy masala muammoning kelib chiqish ildizini, sababini o'rganish va hayot bilan taqqoslashda. Bugungi kunda ham jamiyatimizda shu hikoyada tilga olingan holatlar yo'q deysizmi?! Albatta, bor.

Hozir Sharq bu borada G'arbga nisbatan biroz oqsayotgan bo'lsa-da, qadimda Chiqishda Botishga nisbatan san'at va adabiyotga ancha keng e'tibor berilgan. Bizda shohlar ayni vaqtda mohir shoir va olim ham bo'lgan. Bunga sanoqsiz temuriyzodalarni misol keltirish mumkin. Ular bir qo'lda qilich, ikkinchi qo'lda qalam bilan yurt so'ragan, mamlakatni idora qilgan. Zotan, shoh va shoir atamasini aynan o'sha o'zimizning sarkardalarga nisbatan ishlatamiz. Bizda hukmronlik qilgan shohlarning vaziri shoir bo'lgan. Alisher

Navoiy bunga yorqin misol. Husayn Boyqaroning Navoiy ijodini naqadar nozik va teran anglaganini yaxshi bilamiz. Bular safida yana Shayboniyxon, Bobur Mirzo, Abulg'oz Bahodirxon, Amir Umarxonlarni sanab o'tishimiz mumkin. Yana biz nomini bilmagan qanchadan-qancha sarkardalarimiz bor. Alisher Navoiy, Mirzo Bobur va boshqa hukmdorlar ijodining asosiy qismini ishqiy she'rlar tashkil etgan. Ammo o'sha davrda hech kim qalam ahlini o'ldim-kuydim, ayollarga bag'ishlangan g'azallar kabi mavzularda qalam tebratishda ayblamagan. Albatta, siz u davrdagi ishqiy lirika Ollohga qaratilgan edi deb e'tiroz bildirishingiz mumkin. Lekin bir narsa aniqki, adabiyotshunoslar shartli ravishdagina muhabbatni ilohiy va dunyoviyga ajratadi. Aslida, bu tushunchalar o'rtasiga Berlin yoki Buyuk Xitoy devori qurish noto'g'ri. Zero, hech bir olim insoniy muhabbatda ilohiylik yo'q yoxud iloh sevgisi insonga qaratilmagan deb aytolmaydi. Bu ikki sevgi bir-birining tomirida oqadi. Bir-birisiz mavjud bo'lmaydi, yashayolmaydi. Ammo bundan ular bitta hodisa ekan deb ham xulosa chiqarish maqbul emas. Ularning bir-biridan farq qiluvchi nozik jihatlarini ham bilmoq joiz. Sevgi, muhabbat va ishq bir-biriga sinonim, mohiyatan yaqin tushunchalar bo'lsa ham ularning nozik farqlari mavjud. Bularga muxtasar shunday ta'rif berish mumkin. Ya'ni bir insonning ikkinchi bir insonga muhabbati – sevgi, ikki insonning bir-biriga ko'ngil qo'yishi – muhabbat, bandaning Yaratganga oshiq bo'lishi esa – ishq deb ataladi.

Milliy qomusimizda muhabbatga qisqacha shunday ta'rif berilgan: "Muhabbat – biror shaxsga yoki kishilar guruhiga, g'oyaga yoki amaliy faoliyatga nisbatan intim va kuchli tuyg'u. Nafratning aksi. Shaxs ichki dunyosining eng erkin ifodasi sifatida yuzaga keladi. Muhabbat tuyg'usining ulug'vorligi va murakkabligi shundaki, unda biologik va ma'naviy, shaxsiy va ijtimoiy, intim va umumiy holatlar bamisoli bir nuqtaga to'planadi"⁶.

Yuqoridagi ta'rifda muhabbatning ma'naviy va biologik tuyg'ular sintezidan iborat bo'lishi haqida ham gap ketmoqda. Shu o'rinda aytish joizki, Sharq-u G'arbning muhabbatga munosabati turlicha. Sharq muhabbatga ma'naviy hodisa sifatida, G'arb esa ko'proq biologik hodisa sifatida qaraydi. Bu ularning adabiyotida ham aks etadi albatta. Chunonchi, Zigmund Freyd XX asrda o'zining jinsiy mayllarga doir qarashlarini G'arb adabiyoti misolida isbotlashga harakat qiladi. Biroq Freyd barcha insoniy munosabatlar asosida faqatgina jinsiy mayllar yotishini ta'kidlaydi. Bizga ko'ra, inson faqat jinsiy istaklardangina iborat emas, unda ruhiyat va ko'ngil ham mavjud. Sharq olamida keyingi ikki hodisaga ko'proq urg'u beriladi. Bundan tashqari, Sharq-u G'arbgga birdek tegishli bo'lgan adabiyotning yuksak mezonlari bor. U birinchi o'rinda nur, ya'ni insoniylik degani. Demak, adabiyotning birinchi vazifasi ezgulikni kuylash ekan, u o'z dastur ul amalida shaytoniy tuyg'ularni rad etib, rahmoniy tuyg'ularni targ'ib qiladi. Chunonchi, Lutfiy va Navoiydan boshlanib Muqimiy va Zavqiygacha qamrab oluvchi o'zbek mumtoz adabiyoti o'z mazmuniy mundarijasida Qur'on-u hadisdan chetga chiqmagan.

Biz maqola mavzusi doiramizga tortgan adib esa garchi umrining asosiy qismini dahriylik tuzumi davrida yashagan bo'lsa-da ijod va san'atga xiyonat qilgani yo'q. Ya'ni mazkur ijodkor o'z ijodi bilan nafaqat Sharq dunyoqarashi hamda nasrining, yanayam soddaroq aytsak, uning tipik vakili bo'lgan Navoiyning haqiqiy voris va izdoshiga aylandi. Ular ijodini, jumladan, nasriy asarlarini ma'naviy hodisa o'laroq o'rganish esa har jihatdan muhimdir.

⁶ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Тошкент, 1997 – 2005. 907-908-бетлар

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Dilmurod Qur'onov. Adabiyotshunoslikka kirish. www.ziyouz.uz.
2. N.Eshonqul. "Bepoyon osmon". (Hikoya) www.ziyouz.uz.com
3. N.Eshonqul. "Shamolni tutib bo'lmaydi". (Hikoya) www.ziyouz.uz.com
4. N.Eshonqul. "Qultoy". (Hikoya) [www.ziyouz.uz.com kutubxonasi](http://www.ziyouz.uz.com/kutubxonasi)
5. www.kh-davron.uz www.lex.uz
6. www.edu.uz
7. www.e-adabiyot.uz

YUQORI SINFLARDA OBZOR MAVZULARNI O'RGANISH METODLARI

Qarshiboyeva Zuxra Abduvaxabovna

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti o'qituvchisi,
zaqarshiboyeva@mail.ru*

Annotatsiya: Yuqori sinflarda obzor mavzularni o'rganish usullari, taklif va mulohazalar bayon etildi. Obzor mavzularning adabiyot mashg'ulotlarida tutgan ahamiyati hamda vazifalari xususida ma'lumotlar keltirildi.

Kalit so'zlar: obzor mavzu, ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayot, yozuvchi va ijtimoiy hayot, badiiy asarda davr talqini.

Abstract: the methods of studying review topics in the secondary education, suggestions and comments were explained. Information was provided about the importance and tasks of the subject in literature classes.

Key words: review topics, socio-political, cultural life, writer and social life, interpretation of the period in the artistic work.

Yuqori sinflarda adabiyot o'qitish metodikasining muhim asoslarini amalga oshirish lozim bo'lgan vazifasi, mashg'ulotning o'z oldiga qo'ygan mazmuni, ularda qo'llaniladigan usullardan iboratdir. Prezident Sh.Mirziyoyev yuqoridagi masalalarni umumlashtirgan holda: "Maktabda o'qitish metodikasi o'zgarmasa, ta'lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o'zgarmadi", - deya e'tirof etib o'tadi.

Darhaqiqat, adabiyot o'qitish metodikasi fan sifatida to'la shakllanishi uchun, ilg'or tajribalar, ilmiy asoslangan g'oyalar va mushohadalar lozim bo'ladi. Xususan, adabiyot o'qitish metodikasi o'zining tadqiqot asosiga va xilma-xil vazifalariga egadir.

Asosiy vazifalaridan biri, o'quv dasturiga kiritilgan adabiy asarlarni o'qitish - o'rgatish orqali o'quvchilarga ta'lim berishni va bu ta'limning qonuniyatlarini o'rgatadi. Shuningdek, adabiyot fani ma'naviyatning yozma shakllaridan biri ekanligi, uning taraqqiyot bosqichlarini, qonuniyatlarini bilmay turib, ta'lim berishdagi ahamiyatini o'rgatib bo'lmaydi.

Ma'lumki, yuqori sinflarda o'rganiladigan mavzular orasida, eng murakkab bu obzor

mavzulardir. Ya'ni, mashg'ulotlar davomida tilga olinadigan ijodkorlarning yashagan davri, uning ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotida tutgan o'rni, ular tomonidan vujudga kelgan adabiy harakatlar haqida o'quvchilarga ma'lumot bersih uchun o'qituvchidan bir muncha qonuniy ilm talab qilinadi. Bu ilmlar bevosita tarix, geografiya, san'atning adabiyot fanidan boshqa turlari bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli, o'qituvchi obzor mavzu haqida o'quvchilarga ma'lumot berishdan oldin mashg'ulotning ma'lum bir yo'nalishini belgilab olmog'i lozim.

Masalan, o'qituvchi, "XV-XVI asrlar adabiyoti" mavzusi haqida ma'lumot berishni maqsad qilgan bo'lsa, avvalo o'zbek adabiyoti tarixining ijodiy muvaffaqiyati negizini tashkil etgan omillarini aniqlashi lozim. Bu o'tilishi lozim bo'lgan mavzuning yo'nalish nuqtasini tashkil etadi.

Tabiiyki, mavzuning bu jihati bevosita adabiy-tarixiy jarayon bilan uzviy bog'liq bo'lib, aynan o'sha davrda yuz bergan tarixiy voqealar, dunyoviy adabiyot taraqqiyotida XV-XVI asr adabiyotining tutgan o'rni, yaratilgan asarlarning davrning ijtimoiy-siyosiy hayoti bilan uzviy bog'liqligi, muhit natijasida adabiy maktab va oqimlarning paydo bo'lishi kabi muhim masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Bu o'rinda, har bir davrda yashagan yozuvchining tarjimai holi, yuqoridagi masalalar haqida ma'lumot beruvchi manba hisoblanadi.

"Ijodkor tarjimai holi, uning shaxsiyati bevosita xalqimiz tarixi, madaniyati va ma'naviyati bilan uzviy bog'liqdir. U o'zi yashagan davri misolida ko'rgan, bilgan voqealar ta'rifini qalamga oladi. Shuningdek, ijodkorning o'zi yashagan davrda tutgan o'rni va mavqeyini ham belgilab beradi". Shuningdek, ular tomonidan yaratilgan badiiy asarlarda, ular tasvirlagan voqealar yozuvchi yashagan davrning muhitini ochish barobarida, o'quvchilarga ham davr haqida ma'lum tassurot uyg'otadi.

Davrning ijtimoiy-siyosiy hayoti haqida yozuvchilarning o'zlari yozib qoldirgan tarjimai hollarida ta'lim olgan o'quv dargohi, o'sha davr ta'lim tizimi haqida ma'lumot beradi. Yoki, ijodkorlarning ijtimoiy kelib chiqishi, nasl-nasabi, mavqeyi haqidagi ma'lumotlar xalqning turli tabaqalarga ajratilganligini ⁷ ifodalaydi. Masalan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Boburlar yuqori martabaga mansub xonadonda voyaga yetgan va shu muhitda ijodkor darajasiga ko'tarilgan. Tarixchi Hasanxo'ja Nisoriy Muhammad Boburning kelib chiqqan shajarasi haqida shunday yozadi: "Chig'atoy sultonlarining eng sarasi va shijoatlisi edi", - deydi. Shu qabilidagi ma'lumotlar Alisher Navoiyning zamondoshlari tomonidan ham aytilgan. Ularning adabiyot, ijod olamiga kirib kelishida mavjud bo'lgan imtiyozlar va imkoniyatlar haqida ham keng ma'lumotlar mavjud. Shuningdek, yuqoridagi ijtimoiy tabaqaga butunlay qarama-qarshi, oddiy xalq afgor ommasidan yetishib chiqqan Boborahim Mashrab, Muhammad Sharif Gulxaniy, Muqimiy, Maxmur kabi ijodkorlarning tarjimai holi haqidagi ma'lumotlar bevosita xalqimizning ular yashagan davrdagi turmush-tarzi, hayoti haqida o'quvchilarni xabardor qiladi.

Umuman olganda "Yozuvchi, san'atkor oddiy kishilardan shu bilan farq qiladiki, uning asarlarida hayot hodisalari, faktlar faqat qayd etilibgina qolmaydi. Har gal biror hodisa, fakt haqidagi hikoya-yozuvchining, san'atkorning shu narsaga, hodisaga, pirovardida kishilarga ijobiy yoki salbiy munosabati bilan sug'orilgan bo'ladi. Bu "munosabat omili" shunchalik muhimki, faqat ugina bizga hodisa haqida haqqoniy, mukammal yorqin tasavvur bera oladi", - deyilgan fikrda aynan "munosabat omilining" muhimligi e'tirof etilar ekan, bu davr bilan, xalq hayotining tasviri bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, yuqori sinflarda o'tiladigan obzor

⁷ Mahkamoy Tursunova. O'zbek adabiyotini o'rganish metodikasi. Samarqand, 2022, 82-83 betlar.

mavzular ma'lum bir mavzuning yo'nalishini belgilab olishni talab qiladi. Odatda obzor mavzular o'qituvchining ma'ruzasi orqali amalga oshiriladi⁸. Obzor mavzuga oid o'qituvchining ma'ruzasi jarayonida o'quvchilarni toliqtirib qo'ymasligi uchun mashg'ulot jarayonida ularni faollashtirishga oid qisqa suhbat usulidan foydalanish mumkin. Suhbat uchun beriladigan savollar bevosita o'quvchilarning shaxsiy, mavzu doirasidagi bilimlarini aniqlashtirishga qaratilsa maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki obzor mavzularda berilgan ma'lumotlar bevosita boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqdir.

Metodist olim Boqijon To'xliyev o'z tadqiqotlarida adabiyot ilmi, uni o'qitish usullari fanining boshqa fanlar bilan aloqasi xususida so'z yuritarkan, xususan obzor mavzular haqida ma'lumot berishda fanlararo o'zaro aloqalar muhim o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi: "Ayrim asarlarning yaratilishi, asar muallifi, asardagi qahramon va obrazlar, unda tasvirlangan voqea-hodisalar mohiyatini chuqurroq anglash uchun tarixiy sharoit va geografik muhitni bilish zarurati ham paydo bo'ladi. Musiqa, teatr, kino, tasviriy san'at va boshqa san'at turlari bilan aloqadorlik haqida gapirishga hojat yo'q".⁹

Haqiqatdan ham, badiiy adabiyot ularni yaratgan ijodkorlari har bir davrning mahsuli, faol ishtirokchisi hisoblanadi. Birgina, "O'zbek adabiyoti tarixi" qismini olib ko'raylik. Xalqimiz o'tmishining ma'naviyati, ma'rifati haqida tushuncha beradigan asosiy manbadir. Ammo, chuqurroq mushohada qilinsa, bu manbalar xalqimiz etnografiyasini, tarixini, geografiyasini, san'at turlarini, tarixiy mavzularda yaratilgan sahna asarlari, ya'ni kino, teatrni o'z ichiga qamrab oladi.

Adabiyot o'qituvchisi yuqorida tilga olingan fanlararo aloqalar haqida ma'lumotga ega bo'lmas ekan, obzor mavzularni o'quvchilarga talab darajasida yetkaza olmaydi.

Demak, adabiyot mashg'ulotlarida obzor mavzularning samarali darajada o'tilishi, bevosita keyingi mashg'ulotlarning mazmundor, ayni paytda amaliy jihatdan ko'mak berishida katta ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boqijon To'xliyev. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent, 2010
2. Qunduzxon Husanboyeva. Adabiyot o'qitish metodikasi va muammoli ta'lim. Toshkent, 2022
3. Mahkamoy Tursunova. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. Samarqand, 2022
4. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent, 2002
5. M. Mirqosimova. Hozirgi o'zbek adabiyoti namunalarini sharhlab o'rganish. Toshkent, 2015
6. Zuxra Qarshiboyeva. Nutq odobi va bugungi kun yoshlari nutqi. Til va adabiyot.uz. 2024-yil 2-son

⁸ Izzat Sulton. Navoiyning qalb daftari. Toshkent, G'. G'ulom nom. Adab. va san'at nashr. Toshkent 1969, 11-bet

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В ПРАКТИЧЕСКОМ КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Каюмова Нодира Карим кизи,

студентка 3 курса направления русского языка и литературы НавГПИ. Узбекистан, г. Навои.

kayumovanodira0422@gmail.com

Аннотация: В данной статье исследуется использование фразеологизмов в практическом курсе русского языка как иностранного. Цель исследования состоит в изучении влияния фразеологизмов на эффективность обучения иностранных студентов русскому языку. В статье рассматривается теоретический аспект фразеологии, особенности усвоения и использования фразеологизмов и их роль в формировании языковой компетенции у иностранных студентов.

Опорные слова и выражения: фразеология, русский язык как иностранный, семантика, морфологический аспект, дифференциальные признаки фразеологических единиц

Annotatsiya: Ushbu maqola rus tilining chet tili sifatida amaliy kursida frazeologik birliklardan foydalanish o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi chet ellik talabalarga rus tilini o'qitish samaradorligiga frazeologik birliklarning ta'sirini o'rganishdir. Maqolada frazeologiyaning nazariy jihati, frazeologik birliklarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish xususiyatlari va ularning chet ellik talabalarda til kompetentsiyasini shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi.

Tayanch so'z va atamalar: frazeologiya, rus tili chet tili sifatida, semantika, morfologik jihat, frazeologik birliklarning differentsial xususiyatlari

Abstract: This article explores the use of phraseological units in a practical course of Russian as a foreign language. The aim of the study is to investigate the influence of phraseological units on the effectiveness of teaching Russian to foreign students. The article examines the theoretical aspect of phraseology, features of acquiring and using phraseological units, and their role in developing language competence among foreign students.

Key words and expressions: phraseology, Russian as a foreign language, semantics, morphological aspect, differential characteristics of phraseological units.

Введение.

Фразеологизмы - это устойчивые сочетания слов, которые имеют постоянное звучание и значение. Фразеологизмы играют важную роль в русском языке, они являются неотъемлемой частью речи и обогащают его выразительные средства. Фразеологизмы являются особым явлением в языке, они передают не только конкретное значение, но и обладают культурным, историческим и эмоциональным подтекстом. Использование фразеологизмов на уроках русского языка помогает студентам понять не только язык, но и культуру и менталитет носителей этого языка. Кроме того, фразеологизмы обогащают речь, делают ее более живой, красочной и

насыщенной. Студенты, использующие фразеологизмы, проявляют свою глубокую владение языком и способность к творческому подходу к выражению своих мыслей. Изучение фразеологизмов является важной частью обучения русскому языку как иностранному, поскольку они повседневно встречаются в устной и письменной речи носителей языка.

Анализ литературы по теме.

Научные труды по этой теме обращают внимание на то, как фразеологизмы помогают улучшить навыки коммуникации и понимание идиоматических выражений. Исследователи также выделяют практические методики и подходы к обучению фразеологии и предлагают различные учебные материалы для эффективного освоения данного раздела русского языка. Подчеркивается важность интеграции фразеологизмов в практический курс русского языка для формирования свободного владения языком и адекватной коммуникации на нём.

Ученый В.В. Виноградов открыл новую область исследований в лингвистике - русскую фразеологию. Он также внес вклад в развитие теории устойчивых словосочетаний и сформулировал понятие «фразеологическая единица». В своих работах он не только анализировал фразеологизмы в различных видах литературы, но и рассматривал их происхождение и употребление. Анализ фразеологического состава произведений проводился им в различных аспектах - семантическом, лексикосемантическом, морфологическом и синтаксическом.

В 60-е годы Н.М. Шанский, выдающийся филолог, опубликовал свои работы по теории фразеологии, где исследовал дифференциальные признаки фразеологических единиц, их семантическую слитность, лексическую структуру и стилистические свойства.

В.Н. Телия также изучала фразеологию, уделяя внимание семантике и номинативному аспекту фразеологизмов. В своих работах она исследовала проблемы вариантности, тождества и различия идиом как структурных единиц языка. В книге «Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты» она обратилась к лингвокультурологическому анализу фразеологии на материале русского и других языков. В.Н. Телия также развивает антропологическое направление во фразеологии, включая носителя языка как интерпретатор значения.

Изучением вопросов и проблем фразеологии занимались и многие другие ученые (В.П. Жуков, М.Т. Тагиев, Р.Н. Попов, А.И. Молотков, Т.Н. Федуленикова и другие). Их труды способствовали развитию теории фразеологии.

Методология исследования.

Существует несколько подходов к изучению фразеологизмов в курсах русского языка как иностранного. Один из них - это систематическое изучение фразеологических единиц как самостоятельного явления в русском языке. Например, студенты могут изучать основные типы фразеологизмов (идиомы, клише, пословицы и поговорки) и их употребление в различных контекстах. Это поможет им не только запомнить новые выражения, но и научиться правильно их использовать.

Другим методом изучения фразеологизмов в практическом курсе русского языка как иностранного является контекстуальная работа с данными выражениями. Студенты могут изучать фразеологизмы через аутентичные тексты, аудио- и видеоматериалы, что поможет им лучше понять значения и использование фразеологизмов в различных

ситуаціях.

Исследование по теме «Фразеологизмы в практическом курсе русского языка как иностранного» может быть проведено с использованием следующих методов:

1. Количественный анализ употребления фразеологизмов в текстах для изучения русского языка как иностранного. Этот метод позволит определить, какие фразеологизмы наиболее часто используются в учебных материалах и какие из них могут быть наиболее полезными для студентов.

2. Качественный анализ семантической структуры и употребления фразеологизмов в практических упражнениях. Этот метод позволит выявить особенности семантики и употребления фразеологизмов в контексте изучения русского языка как иностранного.

3. Сравнительный анализ методик обучения фразеологизмам в русском языке как иностранном. Этот метод позволит выявить различия и сходства в подходах к обучению фразеологизмам в различных учебных пособиях и программных комплексах.

4. Экспериментальные исследования с применением фразеологических игр, заданий и упражнений для проверки эффективности различных методов обучения фразеологизмам в практическом курсе русского языка как иностранного.

5. Интервью и опросы студентов, изучающих русский язык как иностранный, для выявления их потребностей и предпочтений в обучении фразеологизмам и оценки эффективности используемых методов обучения.

Анализ и результаты.

Методы и приемы, которые можно использовать на уроках русского языка как иностранного для изучения фразеологизмов, могут варьироваться в зависимости от возможностей и предпочтений учителя и учеников. Однако, существуют некоторые общие подходы, которые могут быть эффективными в изучении фразеологизмов.

Изучение фразеологизмов в контексте. Ученикам предлагается текст, в котором содержатся фразеологизмы, и они должны определить их значение и использование на основе контекста. Это помогает студентам понять, как и когда использовать фразеологизмы в реальной ситуации.

Другой метод - это запоминание фразеологизмов с помощью игр и заданий. Например, ученикам могут предлагаться карточки с фразеологизмами, которые они должны объяснить своим товарищам или использовать в коротких диалогах. Такой подход способствует запоминанию фразеологизмов и пониманию их значений.

Также важным приемом может быть обсуждение происхождения фразеологизмов. Интерес к этой теме может привлечь внимание учеников и помочь им запомнить фразеологизмы лучше. Кроме этого, обсуждение происхождения фразеологизмов может также помочь студентам понять исторический контекст и культурные особенности, связанные с данными выражениями.

1. «Собери фразеологизм»: Раздать участникам слова из фразеологизмов, они должны собрать и объяснить значение готового выражения.

2. «Дополни фразеологизм»: Предоставить участникам начало фразеологизма, а они должны дополнить его и дать свою интерпретацию.

3. «Фразеологический кроссворд»: Создать кроссворд, в котором ответы будут фразеологизмами, а подсказки - их значения или контекст использования.

4. "Фразеологическая ассоциация": Случайным образом выбирать фразеологизмы и просить участников назвать ассоциации, которые вызывает у них данный фразеологизм.

5. "Строим рассказ из фразеологизмов": Участники поочередно добавляют в рассказ фразеологизмы, чтобы создать интересный и креативный текст.

Эти упражнения и игры помогут участникам лучше понять и запомнить фразеологизмы, развить их творческое мышление и способствуют более глубокому пониманию культурных особенностей языка.

Заключение

Таким образом, использование различных методов и приемов на уроках русского языка как иностранного помогает студентам эффективно изучать фразеологизмы. Комбинирование изучения в контексте, игровых заданий, обсуждения происхождения и других техник может улучшить понимание и использование фразеологизмов в речи студентов. Изучение фразеологизмов в практическом курсе русского языка как иностранного играет важную роль в формировании коммуникативных навыков студентов, а также позволяет им лучше вникнуть в русскую культуру и менталитет. Правильное использование фразеологизмов поможет студентам говорить более свободно на русском языке.

Литература:

1. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины [Текст] / В.В. Виноградов. – Л.: ЛГУ, 1946. – С. 56.
2. Телия В.Н. Фразеологизм / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 559–560.
3. Термины и понятия лингвистики: Лексика. Лексикология. Фразеология. Лексикография: Словарь-справочник. — Назрань: ООО «Пилигрим». Т.В. Жеребило. 2011.
4. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И. Молоткова. – М., 1968.
5. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка [Текст]/Н.М.Шанский. 4-е изд., испр. и доп. – СПб.: Специальная литература, 1996. – 192 с.

FILOLOGIK TA'LIMGA TAYYORLASHDA "O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARINING AHAMIYATI (3-4 SINF MISOLIDA)

Qoraboyev Husniddin Kamolovich

Samarqand viloyati PYaMO'MM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarning 3-4-sinflarda adabiy ta'limining o'ziga xosligi, mazmuni keltirilgan. O'qish savodxonligi darslari orqali filologik ta'limga tayyorlashning ahamiyati ochib berilgan. Filologik ta'limga tayyorlashda boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida shakllantiriladigan tayanch va fanga oid kompetensiyalarning mazmuni sharhlangan.

Ka'lit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, bilim, amaliy ko'nikma, malaka, kompetensiya, natija.

Аннотация: В данной статье представлены своеобразие и содержание литературного образования начальных классов 3-4 классов. Раскрывается важность подготовки к филологическому образованию посредством занятий по читательской грамоте. Объяснено содержание базовых и предметных компетенций, формируемых у учащихся начальных классов при подготовке к филологическому образованию.

Ключевые слова: начальное образование, знания, практические навыки, компетентность, компетентность, результат.

Abstract: This article presents the originality and content of literary education of primary classes in grades 3-4. The importance of preparing for philological education through reading literacy classes is revealed. The content of basic and subject-related competencies formed in primary education students in preparation for philological education is explained.

Key words: primary education, knowledge, practical skills, competence, competence, result.

Dunyo ta'lim tizimida shaxsning ma'naviy va jismoniy rivojlanishiga qaratilgan jarayonlar, ijtimoiy-madaniy faoliyat kategoriyalari integratsiyalashuvi asosida takomillashtirilib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim ijtimoiy taraqqiyot sohasida ustuvor deb e'lon qilinib, ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan kelib chiqqan holda metodik muammolar hal etilmoqda va hayotga tatbiq etilmoqda. Jumladan, boshlang'ich ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan keng qamrovli vazifalar, ilmiy asoslangan g'oyalar, yangicha yondashuvlar o'zining ijobiy samarasini bermoqda. Ayni paytda boshlang'ich sinf o'qish darslarida uy vazifalarini tashkil etishning metodik jihatlarini aniqlashtirish zarurati mavjud.

O'quvchilarni mustaqil fikrlashga ularda mantiqiy tafakkurni rivojlantirib borib mustaqil hayotga tayyorlashda uy vazifalarini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish ahamiyatlidir. O'qish bo'yicha uyga vazifa berish va ushbu vazifaning qay tarzda, qay darajada bajarilganini so'rab, nazorat qilish ona tili va o'qish savodxonligi darslarining tarkibiy qismlari sirasiga kiradi. Uyga vazifa berish o'ziga xos ta'lim mazmuni bilan, uy vazifasini so'rash o'tilganlarni takrorlash, mustahkamlash va nazorat bilan bog'liq bo'lib, shunga monand maqsad va vazifalarga ega. Uyga vazifa berish zaruriyati shunda namoyon bo'ladiki, darsda hamma o'quvchilarning jo'rlikda o'qitishni hisobga olmaganda ovoz chiqarib o'qishlarini tashkil etishning iloji yo'q. Bolalarning uyda o'qishlari ana shu bo'shliqning o'rnini to'ldiradi.

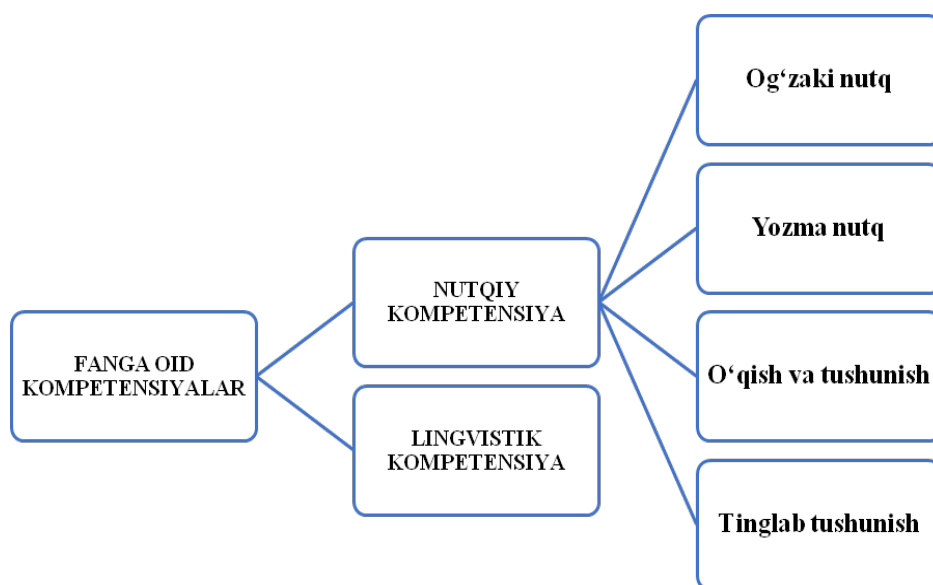
Pedagog olimi Q.Husanboyeva adabiyot darslarining odatdagi qurilishini isloh qilish haqida gapirib, shunday deydi "Shundan (kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirishdan – izoh bizniki) kelib chiqib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsning uy vazifasini so'rash, uni mustahkamlash, yangi darsni tushuntirish va uni mustahkamlash, uy vazifasi berish tizimidan voz kechilgan. Ayni holat adabiyot o'qitish jarayonga ham yangicha yondashuvni taqozo etib, muallimlarni o'quvchilar faolligini oshiradigan saboq turlaridan foydalanishga undamoqda"¹.

O'qish fani, umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflari o'quv rejasidagi og'zaki va bog'lanishli nutqini o'stirishga, lug'atini boyitishga, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini

¹ Husanboyeva Q. Tahlil – adabiyotni anglash yo'li. – Toshkent, 2014. – 10-b.

shakllantirishga xizmat qiladi. O'qish fanini o'qitish orqali o'quvchilarda to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish; o'quvchilarda kitobga, o'qishga muhabbat uyg'otish, ularni oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish; o'qish orqali o'quvchilarning tevarak- atrof, borliq haqidagi bilimlarini kengaytirish, dunyoqarash elementlarini shakllantirish; o'quvchilarni axloqiy-estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash; o'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish; elementar adabiy tushunchalarni shakllantirish; o'quvchilarning tafakkurini boyitish ko'zda tutiladi. O'qish darslari oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolalarni qurshab olgan hayot, tabiatdagi turfa o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchilarni o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi. O'qish darslarini bolalarda go'zallikka muhabbat uyg'otadigan, poklik tuyg'ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o'tkirlashtiradigan, aqlni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o'stiradigan musiqa va tasviriy san'at fanlari bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak. O'qish, musiqa va tasviriy san'at darslarini o'zaro bog'lab uyushtirish bolalarda san'at asarlarini to'g'ri tushunish va qadrlash ko'nikmalarini o'stiradi, o'quvchilarning shaxs sifatida ma'naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Milliy dasturga ko'ra boshlang'ich sinflarda fanga oid kompetensiya elementlarini shakllantirilishi zarur talablar doirasida belgilab berilgan.

1-CHIZMA. MILLIY DASTURDA FANGA OID KOMPETENSIYALAR TASNIFI

Nutqiy kompetensiya (og'zaki nutq, yozma nutq, anglash (o'qish va tushunish, tinglab tushunish)

Og'zaki nutq:

- berilgan mavzuda og'zaki talaffuz me'yorlariga amal qilgan holda to'g'ri va ravon so'zlay olish;
- she'rlarni ifodali ayta olish;
- munozara jarayonida mavzudan chetga chiqmagan holda o'z fikrini erkin, navbat bilan bayon qilish va asoslash, shaxsiy qarashlarini odob bilan himoya qilish;
- rasmlar, odamlar, narsalar va voqealarni og'zaki tasvirlash;

- o'quv dasturida berilgan mavzular yuzasidan gapira olish;
- tushunmagan o'rinlarni aniqlashtirish maqsadida savollar bera olish;
- og'zaki fikr ifodalashda o'zlashtirilgan leksik birliklarni maqsadga muvofiq tarzda qo'llash;

- matn, hikoya, ertakni qayta ijodiy bayon qila olish.

Yozma nutq:

- gap ohangiga rioya qilgan holda tinish belgilari (nuqta, vergul, so'roq, undov)ni qo'ya olish;
- punktuatsion va imlo qoidalariga amal qilgan holda 65–70 ta so'zdan iborat diktant yozish, tinglangan matn asosida bayon yozish;
- yil davomida o'rganilgan fanlarga oid atamalarni farqlash va ro'yxatini tuzish, ularni to'g'ri yoza olish;
- berilgan rasm asosida odam yoki ma'lum voqeani tasvirlab, 7–8 ta gap tuzib yoza olish, bunda fikr tartibiga rioya qilish, ifodada badiiylik unsurlarini qo'sha olish;
- berilgan qo'shimchalar asosida yangi so'zlar hosil qilish va ularni to'g'ri yozish;
- shaxsiy xat, tabriknoma va e'lon yoza olish, bunda o'z tilaklari va shaxsiy munosabatini ifodalay olish.

O'qish va tushunish

- matnlarni og'zaki talaffuz me'yorlariga amal qilgan holda to'g'ri, ravon va ifodali o'qish;
- o'quv dasturida tavsiya qilingan matnlardagi so'z, so'z birikmasi, ibora va sodda gaplarning mohiyatini anglash;
- matnning ma'lum qismini o'qib, uni mantiqan davom ettirish, matn mazmuniga mos keladigan sarlavha topish;
- matnning asosiy mohiyatini aniqlay olish, matn yuzasidan savol, taklif va tavsiyalar bera olish;
- ertak, hikoya, rivoyatlarning asosiy g'oyasini, axloqiy jihatini aniqlash, ertak qahramonlari nutqini obrazga kirib o'qiy olish.

Tinglab tushunish

- tinglangan audiomaterialni og'zaki aytib bera olish va matn ko'rinishida yozib bera olish;
- tinglangan matnda qo'llangan zid ma'noli, shakldosh va ma'nosi yaqin so'zlarni sharhlay olish;
- berilgan savolni tushunish va mantiqli javob bera olish;
- matn, hikoya va ertaklardagi qahramonlarni tasvirlay olish;
- jonli nutq, audiomatn shaklidagi matnlarning xulosasi va g'oyasini ayta olish; ibora, maqol va hikmatli so'zlarning ma'nosini tushunish;
- tinglangan materialga mos rasm, chizma, belgi va shakllarni tanlash va izohlay olish;
- ma'lum qismi berilgan matnni davom ettira olish.

LINGVISTIK KOMPETENSIYA

- unli va undosh harflar imlosini bilish va yozma nutqda to'g'ri qo'llay olish;

- olinma so'zlar, atamalarining talaffuzi, imlosi va ma'nolarini bilish, ularni nutqda to'g'ri qo'llash;
- so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlarini o'zaro farqlash va nutqda to'g'ri qo'llay olish;
- lug'at va lug'at turlarini bilish, lug'atdan foydalanish qoidalariga rioya qilish;
- so'z, uning tarkibiy qismi, asos va qo'shimchalar imlosini bilish va nutqda to'g'ri qo'llay olish;
- ot, sifat, son, olmosh, fe'lni o'zaro farqlash, nutqda to'g'ri foydalana olish;
- so'zlarni o'zaro to'g'ri biriktirgan holda gap hosil qila olish;
- gaplarning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini bilish, ular imlosiga rioya qilish;
- gap bo'laklarini farqlash va nutqda to'g'ri qo'llay olish;
- so'z, gap va matnning xususiyatlarini bilish, qoidalariga rioya qilgan holda matn yarata olish.

Mazkur talablarni ro'yobga chiqarishda, o'quv materialini o'quvchi tomonidan ongli o'zlashtirilishini ta'minlashda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'rta ta'limdagi filologik ta'limga tayyorlashda samarali natijalarga erishish uchun didaktik imkoniyatlaridan maqsadga muvofiq holda foydalanish kafolatli natijani ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova V. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: "Fan va texnologiya", 2012. – 380 b.
2. G'ulomova X. va boshq. 4-sinfda ona tili darslari: (Uslubiy qo'llanma). Mual. X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, U.Shermatova. – Toshkent: O'qituvchi, 2003. – 160 b.
3. Хусанбоева Қ. Адабиёт – маънавият ва мустақил фикр шакллантириш омили. – Т.: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 368 б.
4. Хусанбоева Қ. Адабий таълимда мустақил фикрлашга ўргатиш асослари. – Тошкент: Ўзинкомцентр, 2003. – 103 б.
5. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2017. – 334-б.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILARNING NUTQINI O'STIRISHGA METODIK TAYYORGARLIGINI OSHIRISH

Qo'ychiyeva Zarnigor Abdmannob qizi
TDPU mustaqil izlanuvchi
E-mail: zarnigorqoychiyeva4@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quvchilar nutqini o'stirishga metodik tayyorgarligini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari, uning yangi zamonaviy texnologiya bilan tanishtirishga qaratilgan ilmiy kompetensiyaviy darajasini oshirish hamda innovatsion yondashuvning ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: nutqiy malaka, fanlararo aloqa, boshlangʻich sinf, taʼlim metodlari, shakllanish, mezonlar, koʻrsatkichlar, darajalar.

Аннотация: Целью статьи является раскрытие перспективных направлений развития методической подготовки будущих учителей начальных классов к развитию речи учащихся, повышению их уровня научной компетентности, направленной на ознакомление их с новыми современными технологиями, раскрытие значимости инновационных подходов.

Ключевые слова: речевые навыки, межпредметная коммуникация, начальная школа, методы обучения, формирование, критерии, показатели, уровни.

Abstract: The article aims to reveal the promising directions of development of methodical preparation of future primary school teachers for the development of students' speech, increasing their level of scientific competence aimed at introducing them to new modern technology, and revealing the importance of innovative approaches.

Keywords: speech skills, interdisciplinary communication, integration, elementary school, formation, criteria, indicators, levels.

Kirish.

Zamonaviy taʼlim tizimida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida nutqni rivojlantirish muammosi alohida oʻrin tutadi, chunki zamonaviy maktab boladan yuqori darajadagi aqliy va nutq rivojlanishini talab qiladi. Inson nutqi nafaqat muloqot vositasi, balki fikrni ifodalash vositasidir. Nutq qanchalik obrazli va toʻgʻri boʻlsa, fikr shunchalik toʻgʻri ifodalanadi. Nutqning rivojlanishi aqliy operatsiyalarning rivojlanishini nazarda tutadi va, aksincha, fikrlashning rivojlanishi nutqning rivojlanishiga yordam beradi. Nutqni oʻzlashtirish idrok, xotira, fikrlash jarayonlarini tiklaydi. Oʻquvchilar faoliyatining barcha turlarini yaxshilaydi va bolaning ijtimoiylashuvini taʼminlaydi. Shuning uchun ham erta yoshda nutqni rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratish lozimki, u bilimlarni egallashda, tabiat va borliq haqida maʼlumot toʻplashda samarali hisoblanadi.[1] Shunday qilib, har bir darsda, qaysi mavzu boʻlishidan qatʼi nazar, oʻquvchilarning ongli, ravon, toʻgʻri va ifodali oʻqishini taʼminlash, nutqini yaxshilashga intilish birinchi navbatdagi vazifamizdir. Bu vazifalarni amalga oshirish boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilariga katta masʼuliyat yuklaydi. Chunki taʼlimning bosh boʻgʻini boshlangʻich taʼlim boʻlib, boshlangʻich sinf oʻquvchilar nutqini rivojlantirish masalasiga muhim ahamiyat kasb etadi. Nutq tafakkur bilan bogʻliq jarayon hisoblanib, nutqi yaxshi rivojlanmagan bola fanlarni oʻzlashtirishda ham qator qiyinchiliklarga duch keladi.

Adabiyotlar tahlili. Islohotlar tufayli ona tili oʻqitish metodikasi tezkor taraqqiyot yoʻliga kirdi. Uzluksiz taʼlim tizimida til va nutqni farqlab oʻrganish, ona tili darslarida nutqni bilim, koʻnikma va malakalar hamda ijodiy tafakkur integratsiyasini taʼminlovchi vosita deb qarash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Oʻqituvchi ona tili va oʻqish darslarida mashq topshiriqlarida soʻralgan iboralar ustidagina ishlaydilar. Afsuski, oʻquvchilarni matnda qoʻllangan iboralarni mustaqil aniqlash va ularning maʼnosi ustida ishlashga oʻrgatilmaydi. Oʻqituvchi oʻquvchilarni soʻz va iboralar ustida ishlashga oʻrgatishi uchun, avvalo, oʻzi oʻzbek tili lugʻati tarkibini, umumxalq tilida qoʻllanadigan soʻzlarni, adabiy tilda va shevada ishlatiladigan soʻzlarni, yangi paydo boʻlgan va eskirgan soʻz maʼnolarini, koʻp maʼnoli soʻzlar maʼnosini bilishi lozim. Shundagina u soʻz va iboralarning maʼnosini izohlash, maʼnodoshlari, qarama-qarshi maʼnolarini topish kabi metodik ishlarni tashkil eta oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirish bo'yicha chop etilgan Sh.Sariyevning "Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish" [4] metodik qo'llanmasida o'qish darslarida badiiy matnni tahlil qilish bilan bog'liq savollarga javob qaytarish, matn mazmuni yuzasidan reja tuzish, yod olish, bayon, insho, tavsifnoma kabi turli mustaqil ish turlari nutq orqali amalga oshirilishi asoslangan va o'qish darslarida matn ustida ishlash bilan bog'liq nutq o'stirish mazmuni va metodlari ishlab chiqilgan.

G. Mamatova "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi" [2] nomli metodik qo'llanmasida adabiy tushunchalar haqida kichik yoshdagi o'quvchilarga ma'lumot berish bilan birga, badiiy asar tilini o'rganishga alohida to'xtalgan. Uning fikricha, badiiy asar tilini o'rganish o'quvchilar nutqini adabiy atamalar, tasviriy vositalar, badiiy til elementlari bilan boyitish demakdir. U.Masharipova "Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi" nomli ilmiy tadqiqot ishida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda ilg'or texnologiyalardan foydalanish lozimligini ta'kidlaydi [3].

Muhokama. Qanday qilib o'qitish kerakligi haqidagi pedagogik masala ko'rib chiqiladi. Ushbu maqsadga erishish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishga yordam beradigan usul va usullardan foydalanish mumkin. Bundan tashqari, ushbu usullar va usullarning joylashishini, shuningdek, ularning samaradorligini hisobga olish muhimdir. Nutqni rivojlantirish metodologiyasining asosiy umumta'lim muassasalarida ilm-fan va pedagogikaga asoslangan va eng yaxshi natijalarni beradigan nutqni rivojlantirish omillari, vositalari va usullarini yaratish, shuningdek, bu qulay usullardan foydalanish bo'yicha bilimlar bilan qurollanish, samaradorligini oshirishdan iborat. Boshlang'ich sinf o'quvchilar nutqini, ulardagi muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim texnologiyalari, metodlari, o'qitish texnikalarini ko'rib chiqamiz.

"Kayfiyat haqida axborot" metodi

Ob- havo, hayvonlar, qushlar yoki o'simliklar kabi mavzularga murojaat qilib, o'zingizni qanday his qilayotganingizni bildiring. Narsalarga yoki jonzotlarga murojaat qilgan holda kayfiyatingizni qandayligini bildiring.

Masalan " O'tgan kun juda bulutli edi, ammo endi quyosh yorisha boshladi". "Men o'zimni toshbaqa kabi his qilyapman, sekin-asta harakatlanayotgan..."

"Men mashg'ulotga kirganimda kichkina va ko'zga tashlanmaydigan chumchuqdek edim, ammo endi burgutdek his qilyapman".

Ushbu metod orqali o'quvchilarning kayfiyatlarini bilishimiz mumkin bo'lib, shu bilan birgalikda o'quvchilarning mustaqil fikrlilikka, ijodkorlik xislatlarini rivojlantirish mumkin.

"Musiqiy dam ol, koptokni o'z joyiga sol" metodi

Bu metoddan ona tili darsida har xil mavzularni o'tish jarayonida foydalansa bo'ladi, deylik, antonim, ya'ni zid ma'noli so'zlarni o'tganda bu metoddan foydalanish uchun bizga stakan va kichkina koptokchalar kerak bo'ladi.

Stakanlarning har birining qorniga o'tilgan mavzuga doir so'z yozib chiqamiz, so'z yozilgan stakanlarni o'quvchiga ko'rinmas holatda qatorlashtirib terib chiqiladi, sinfdagi o'quvchilar ikki guruhga bo'lingan holatda navbat bilan har bir o'quvchi musiqa yangragan holatda koptokchani stakanga tushirishga urinadi, koptok tushirilgan stakan yozuvini ochib o'qib, yozilgan so'zning zid ma'nosining nomlanishini chaqqonlik bilan aytib boradilar, bunda har ikki guruh ishtirokchilari birinchi bo'lib terilgan stakanlarni hammasidagi

so'zlarning zid ma'nosini aytib berishlari kerak bo'ladi, stakanlarni birinchi tugatgan guruh ishtirokchilari g'olib bo'lishadi. Ushbu **"Musiqiy dam ol, koptokni o'z joyiga sol"** metodidan darsning lug'at ustida ishlash qismida ham keng foydalansa bo'ladi, ya'ni koptok tushirilgan stakanda yozilgan so'zning rus tilidagi aytilishini aytib berish kerak bo'ladi. Bu metoddan yana gap tuzish uchun ham foydalansa bo'ladi, ya'ni buning uchun yozilgan so'z ishtirokida gap tuzadilar. Bu metodni yangi mavzuni tushuntirib bo'lgandan so'ng musiqali dam olish bilan birgalikda o'tkaziladi. Ayniqsa, bu metodni bajarish jarayonida musiqa yangrab tursa, o'quvchining kayfiyatiga ko'tarinkilik bag'ishlaydi. Bu metod o'quvchilarni epchil va chaqqon, zukko bo'lishlikka, darsda zo'r qiziqish bilan qatnashishga undaydi.

"Mozaika"metodi

She'r tahlil qilish jarayonida **"Mozaika"** usulidan foydalanish mumkin. Bu usul kichik guruhlarda amalga oshiriladi, ya'ni o'qituvchi tomonidan o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi va har bir guruhga o'quvchilarga yod olish uchun uyga vazifa qilib she'r matni beriladi. Keyingi darsda ushbu she'r matnining har bir bayti aralashtirilib, guruhlariga tarqatiladi. Guruhlar aralashib ketgan she'r qatorlarini asl matn ko'rinishiga keltirishi va ushbu she'r matnini ifodali tarzda yoddan aytib berishlari lozim. Shuningdek, she'r qatorlarini guruh a'zolari navbati bilan sharhlab bera olishlari darkor. Mazkur vazifani qaysi guruh birinchi bajargan bo'lsa, ushbu guruh rag'batlantiriladi.

"Yashirin so'z" metodi

Ushbu metodni ona tili, o'qish savodxonligi darslarining kirish qismida avvalgi darsni mustahkamlash maqsadida yoki lug'at ustida ishlash maqsadida o'tkazish mumkin. Bunda bitta o'quvchi chiqarilib o'tgan mavzudagi lug'at so'zlardan biri aytiladi. Bu so'zni qolgan o'quvchilar bilmasligi kerak. Doskadagi o'quvchi o'sha so'zni 3 xil ta'riflaydi. So'rog'i, biror tasviriy ifoda va o'zi xohlagan bitta xususiyatini aytadi. O'quvchilar qaysi so'z ekanini topishi kerak. Masalan, **"Samarqand"** so'zi so'rog'i qayer?, sinonimi- yer yuzining sayqali, O'zbekiston viloyatlaridan biri. Bu o'yin orqali doskadagi o'quvchi har bir so'zga kreativ yondashadi. So'rog'ini aytish bilan qaysi so'z turkumga oid ekanini bilishi kerak. "Samarqand"so'ziyanaqandaydirifodalashuchun,albatta,o'quvchidagiso'zboyli,so'zqo'llash mahorati talab etiladi. O'quvchi ham tez, ham chiroyli, mantiqli ta'riflay olishi kerak. Qolgan o'quvchilarning topqirlik mahoratini ham sinovdan o'tkazamiz. Ya'ni berilgan ta'riflarga javob berishi uchun o'quvchida shu haqidagi bilim bo'lishi lozim.

"Ohangdor so'zlar" metodi

"Ohangdor so'zlar" metodi musiqa bilan bog'liq bo'lib, o'quvchilarning tinglab tushunish ko'nikmasi shakllanishida alohida ahamiyatli. O'quvchilarga yoshiga mos bo'lgan biror qo'shiq qo'yib eshittiriladi. Masalan, "Tangalik bolalar" filmidagi "Tulpor" qo'shig'i.

Tulpor, tulpor, tulpor, tulpor

Belida egar, belida egar,

Shamol, shamol, shamol, shamol

Novdani egar, novdani egar.

Yuragim, yuragim, yuragim, yuragim

Tulpor bo'lsa,

Bulut, bulut, bulut, bulut

Boshimga tegar

Soylardagi xarsang tosh,
Sellarga berar bardosh,
Qo'llarimni bir cho'zsam,
Qo'limga qo'nar quyosh. (x2)

Audio variantda o'quvchilar qo'shiqni tinglashidan oldin qo'shiqdagi ot so'z turkumiga oid so'zlar nechta ekanini topish aytiladi. O'quvchilar qo'shiqni tinglash jarayonida xayolida sanab ketaverishadi. O'quvchilarni topqirlikka, chaqqonlikka undaydi. Qo'shiq esa kayfiyatni ko'taradi. Eng befarq o'quvchi ham bir harakat qilib ko'radi. Ushbu metodni filologiyaga oid bo'lgan hamma fan doirasida ishlatish mumkin. Har bir sinfga mos keladi. O'quvchida tinglab tushunish va xotirada saqlash, tezkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi [3].

“So'zlar zanjiri” metodi

Ushbu metodni “So'z turkumlari” mavzusini takrorlash darslarida qo'llash maqsadga muvofiq. O'qituvchi biror so'z aytadi, o'quvchilar esa oxirgi bo'g'iniga yangi so'z topadilar. Bu metod ham har bir filologiya fanlari uchun mos keladi. Masalan: Bog'**la-lagan-gandbol-bolta-ta**'sir-sirli-libos-bostir-tirnoq-noqis-qismat-matematika va boshq. Shu tariqa davom etadi. O'quvchilar yozma bajarsa ham bo'ladi. Bu o'quvchilar so'z boyligini oshirishga, topqirlikka o'rgatadi. Ona tili darslarida juda muhim hisoblanadi. O'quvchilar topgan so'zlari ishtirokida matn tuzsalar ham maqsadga muvofiq bo'ladi.

“O'zaro bog'liqlik”metodi

O'quvchilarga rasimli kartochkalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o'quvchi rasmdagi predmet haqida gapirib beradi.

Masalan: bu olma. “Olma bog'da o'sadi va mevalarga kiradi. Uni o'quvchilar juda yaxshi ko'rishadi”.

Keyin ikkinchi bola ham o'zidagi predmet haqida gapiradi va o'zidagi predmet bilan birinchi o'quvchidagi predmetni o'zaro bog'liqligini aytishi kerak. Masalan: Bu–quyosh. Quyosh chiqsa, havo isiydi. Uni o'quvchilar yaxshi ko'rishadi. Quyosh isitib tursa, olma va boshqa mevalar pishadi. Keyin uchinchi o'quvchi o'zidagi predmet haqida gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o'zidagi predmet orasidagi bog'liqlikni topishi kerak. O'yin shu tartibda davom etadi.

Natija. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlari doirasida o'quvchilar nutqini rivojlantirish metodik talablardan biri dars jarayonida turli xil ta'limiy o'yinlardan ham samarali foydalanish hisoblanadi, sababi didaktik o'yinlar ijodiy faoliyatning bir shaklidir [5]. Bu jarayonda o'quvchi ijtimoiy va moddiy borliqni bilish hamda anglashi asosida emotsional-hissiy hamda intellektual-axloqiy jihatdan rivojlanadi, o'z tengdoshlari bilan amaliy tarzda kommunikatsiya jarayoni amalga oshiriladi. Bu boshlang'ich sinf o'quvchilarida uyatchanlikni kamaytiradi, o'z fikrini erkin bayon etish fikriga dalil keltira olish sifatlarini tarbiyalaydi. Ta'limiy o'yinlarning yagona va eng muhim asosiy xususiyati uning ta'limdagi ahamiyatliligidir. O'yinlarda bolaning xulqi erkin shakllanadi va ijtimoiylashadi. O'yinlar ikki tomonlama xarakterga egaligi uning dramatik san'atga ham mosligidir. Bir tomondan o'yin ishtirokchilari uni amalga oshirishda muayyan nostandart vazifalar bilan bog'liq haqiqiy faoliyatni bajaradilar, ikkinchi tomondan esa o'yin jarayonida ba'zan mas'uliyatni his etgan holda haqiqiy vaziyatlardan chetga chiquvchi shartli xususiyat ham kasb etadilar.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bugungi tez o'zgarayotgan dunyo ta'lim tizimida zamonaviy maktabning pedagoglarga qo'yadigan talablari oliy kasbiy pedagogik ta'lim vazifalarini

tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Yuqori ilmiy va uslubiy potentsialga ega bo'lgan o'qituvchini shakllantirish vazifasi eng muhim vazifalardan biri sifatida qo'yildi: endi uning kasbiy tayyorgarligini psixologik, pedagogik jihatdan va uslubiy bilim va ko'nikmalar to'plashi bilan bog'lashning o'zi yetarli emas. Zamonaviy maktab nafaqat metodik tavsiyalarni yaxshi biladigan va ulardan qanday foydalanishni biladigan mutaxassisni, balki uning faoliyatini amalga oshirishda tez o'zgarib turadigan sharoitlarga oqilona javob bera oladigan, mavjud ta'lim holatiga munosib baho bera oladigan va o'quvchilarni o'qitish bilan bog'liq ko'plab amaliy muammolarni hal qila oladigan mutaxassisni talab qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchining an'anaviy tayyorgarligi, birinchi navbatda, psixologik, pedagogik va fan-uslubiy, zamonaviy kasblarga yetaklovchi bilim va ko'nikmalarni to'plash bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abilkhairova Zh.A. Teaching speech culture in connection with other linguistic branches. Elementary school. – No 6, 2009 (6); 62-64.
2. G. Mamatova "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi". Metodik qo'llanma. "Istiqlof" 2010.
3. U.Masharipova "Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi". Ped.fanl.bo'yicha falsafa doktori (PhD)....diss avtoreferat.- T. 2018
4. Sh. Sariyevning "Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish" Metodik qo'llanma. T. 2010
5. Salnikova T.P. Methods of teaching grammar, spelling and speech development, M., 2001.

PIRLS-2021 TADQIQOTI NATIJALARI. O'ZBEKISTON O'QUVCHILARI XALQARO TADQIQOTLARDA FAOL QATNASHDI.

Rajabova Kimyoxon Farmonovna

*Buxoro viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi
boshqarmasi metodisti, BuxDU mustaqil tadqiqotchisi
kimyoxon@umil.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada PIRLS-2021 tadqiqotining natijalari keltirilgan. O'zbekiston o'quvchilari xalqaro PIRLS 2021-yildagi tadqiqotida ilk bor qatnashdi hamda 2023-yilning 16-may sanasida xalqaro ekspertlar tomonidan boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro monitoring natijalari olindi. Buning natijasida, o'quvchilarimizning matnni o'qish va tushunish hamda mushohada qilish bo'yicha bilimlari xalqaro ta'lim tizimi ko'rsatkichlari bilan solishtirilib, tahlil qilish imkoni yaralganligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, PIRLS -2021, 57 mamlakat va 5 ta alohida hudud, badiiy va axborot matni, 2023-yil may oyi, o'rtacha ball, reyting farqi.

Аннотация: В данной статье представлены результаты исследования PIRLS-2021. Учащиеся Узбекистана впервые приняли участие в международном опросе PIRLS, а Узбекистан впервые принял участие в международном опросе PIRLS в 2021 году, а 16 мая 2023 года международными экспертами по читательской грамотности в начальном образовании были получены результаты мониторинга. В результате удалось сравнить и проанализировать знания наших студентов по чтению, пониманию и наблюдению текста с показателями международной системы образования.

Ключевые слова: международные программы оценивания, PIRLS-2021, 57 стран и 5 отдельных территорий, художественно-информационный текст, май 2023 года, средний балл, разница рейтингов.

Rivojlangan davlatlarda bilim oluvchining, jumladan boshlang'ich sinflarda o'qish va o'qib tushunish malakalarini baholashning PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tizimi 2001-yildan beri qo'llanib kelinmoqda. PIRLS – bu o'quv savodxonligini baholashning mustaqil tizimi bo'lib, IEA - xalqaro ta'lim yutuqlarini baholash assotsiatsiyasi tomonidan har 5 yilda amalga oshiriladi. Ushbu tashkilot ta'lim tizimida keng qamrovli tadqiqotlarni 1958-yildan beri amalga oshirib kelmoqda. PIRLS natijalari xalqaro ekspertlar tomonidan doimiy tahlil va muhokama qilib kelinadi. Mazkur tadqiqot ta'lim tiziminin kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

O'zbekiston o'quvchilari xalqaro PIRLS 2021-yildagi tadqiqotida ilk bor qatnashdi hamda 2023-yilning 16-may sanasida xalqaro ekspertlar tomonidan boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro monitoring natijalari olindi. Buning natijasida, o'quvchilarimizning matnni o'qish va tushunish hamda mushohada qilish bo'yicha bilimlari xalqaro ta'lim tizimi ko'rsatkichlari bilan solishtirilib, tahlil qilish imkoni yaralganligi keltirilgan. Tadqiqotda qatnashgan davlat va alohida hududlar 4-sinf o'quvchilarining o'qish maqsadlari va tushunish jarayonlariga nisbiy monitoring xulosalari berildi.

Monitoring natijalariga ko'ra har ikkala o'qish maqsadlarida ham o'rtacha nisbiy muvaffaqiyatlarga erishilgan.

Badiiy va axborot matnlar maqsadlaridagi nisbatan o'rtacha yutuqni umumiy yutuqlarga nisbatan qatnashgan davlatlarning ko'rsatkichlari

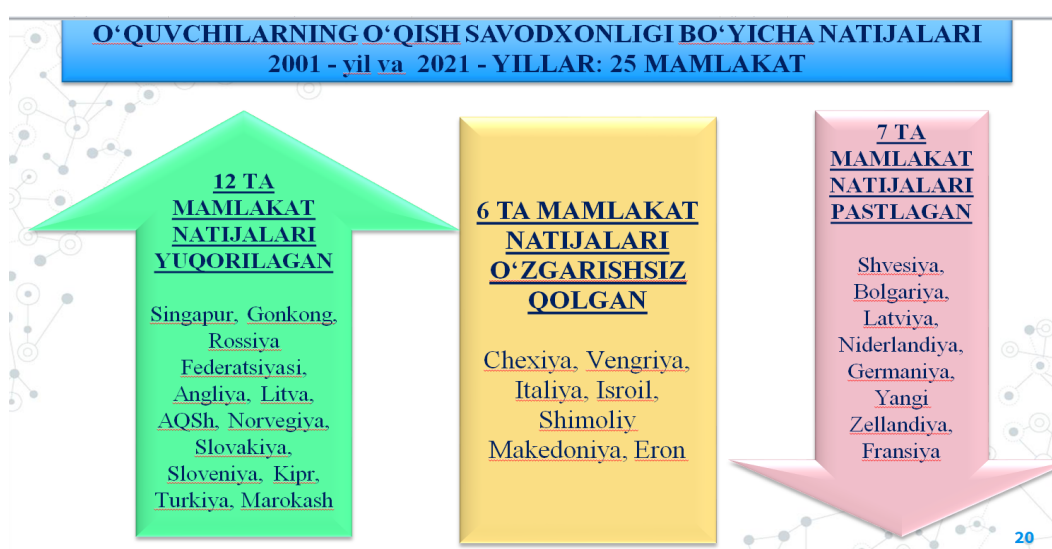
T/r	Mamlakat	Umumiy PIRLS shkalasi bo'yicha o'rtacha ball		Badiiy matn bo'yicha				Axborot matni bo'yicha			
				O'rtacha ball		Umumiy PIRLS reytingidan farqi		O'rtacha ball		Umumiy PIRLS reytingidan farqi	
1	Singapur	587	3,1	591	3,2	4	0,9	586	3,1	-1	0,8
2	Irlandiya	577	2,5	584	2,5	6	1,1	574	2,4	-4	1,0
3	Gonkong CAP	573	2,7	564	2,7	-8	0,9	582	2,7	10	1,1

4	Rossiya Federatsiyasi	567	3,6	566	3,6	-1	1,0	568	3,8	1	0,9
5	Shimoliy Irlandiya	566	2,5	573	2,3	7	1,2	562	2,3	-4	1,1
6	Angliya	558	2,5	558	2,4	1	1,0	559	2,5	1	0,9
7	Xorvatiya	557	2,5	567	2,8	11	1,4	553	2,6	-4	1,1
8	Litva	552	2,3	552	2,7	0	1,8	553	2,5	0	1,2
9	Finlyandiya	549	2,4	547	2,6	-2	0,8	550	2,6	1	0,9
10	Polsha	549	2,2	552	2,3	3	1,5	548	2,2	-1	1,2
...											
38	Qozog'iston	504	2,7	508	2,8	5	0,9	501	2,6	-3	0,8
39	Turkiya	496	3,4	495	3,6	-2	0,8	498	3,4	2	0,8
...											
48	Ozərbayjon	440	3,6	441	3,5	0	1,0	439	3,6	-1	1,4
49	O'zbekiston	437	2,9	438	3,0	1	1,3	434	2,9	-3	0,9
50	Ummon	429	3,7	425	3,8	-4	1,7	432	3,8	3	1,2
51	Kosovo	421	3,1	418	2,9	-3	1,5	423	3,1	3	1,3
52	Braziliya	419	5,3	418	5,2	-1	1,5	421	5,0	2	1,5
53	Eron Islom Respublikasi	413	4,9	413	5,0	0	1,1	412	4,8	-1	1,3
54	Iordaniya	381	5,4	378	5,5	-3	1,2	384	5,8	3	1,5
55	Misr	378	5,4	372	5,1	-6	1,7	382	5,4	4	1,5
56	Marokash	372	4,5	372	4,3	0	1,6	373	4,5	1	1,2
57	Janubiy Afrika	288	4,4	293	4,5	5	1,6	279	4,6	-10	1,3

Alohida qatnashgan hududlar											
1	Moskva shahri, Rossiya Federatsiyasi	598	2,1	597	1,9	-1	1,4	600	1,9	2	1,0
2	Alberta, Kanada	539	3,6	541	3,4	2	1,1	537	3,9	-2	1,1
3	Britaniya Kolumbiyasi, Kanada	535	3,5	537	3,6	1	0,9	535	3,6	0	1,0
4	Nyufaundlend va Labrador, Kanada	523	3,2	526	3,4	3	1,3	523	3,1	0	1,1
5	Janubiy Afrika	384	4,5	382	4,6	-2	1,2	384	4,7	0	1,1

O'quvchilar turli sabablarga ko'ra o'qiydilar va turli xil mazmundagi, turli formatdagi matnlarga duch kelishadi. Biroq, ularning o'qish sabablari, qiziqishi o'yin-kulgi yoki o'rganish uchunmi, boshlang'ich sinf o'quvchilari maktabda ham, maktabdan tashqarida ham o'qishning ko'p qismini keng ma'noda hikoyalar o'qish sifatida ta'riflash mumkin. Syujet va personajlar haqidagi xulosalar, asosan, hikoyatuzilmasidama'lumot beruvchi materiallarni o'qishdan iborat bo'ladi. Yosh o'quvchilar savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirar ekan va o'quv dasturi bo'yicha o'rganish uchun o'qish talablari ortib borar ekan, ma'lumot olish uchun o'qish ham ko'payib boradi.

Quyidagi ma'lumotlar jadvalida badiiy va axborot maqsadlaridagi nisbiy o'rtacha yutuq umumiy o'rtacha yutuqlarga nisbatan ko'rsatilgan. PIRLS-2021 tadqiqoti [Xalqaro ta'lim as-sosiasiyasi (IEA)ning PIRLS bo'yicha internet bazasi ma'lumotlari] natijalari eksponatlarning yuqori qismidan boshlab, umumiy yutuq bilan solishtirganda axborot maqsadlariga nisbatan yuqoriroq va badiiy jihatdan pastroq yutuqlarga ega bo'lgan mamlakatlar darajasiga ko'ra tartibga solinadi. 2001-2021-yillardagi natijalariga e'tibor beradigan bo'lsak, ko'pgina davlatlar 2001-yilga nisbatan o'z ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilagan (*1-rasmga qarang*).

1-rasm. 2001-2021-yillarda dunyo mamlakatlari miqyosida o'quvchilarning o'qish savodxonligi tahlili.

1-rasmdan 2001-2021 - yillardagi PIRLS tadqiqoti natijalari asosida 25 ta mamlakat solishtirilganda 12 ta mamlakatlar o'quvchilarining badiiy va axborot matnlarini o'zlashtirishlari yuqorilaganini ko'rishimiz mumkin (2-rasmga qarang).

2-rasm. 2016-2021-yillarda Dunyo mamlakatlari miqyosida O'quvchilarning o'qish savodxonligi tahlili

2-rasmda 2016-yil va 2021-yilda qatnashgan 47 ta mamlakat natijalari solishtirilganda, 15 ta davlat 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasi o'sgan. PIRLS xalqaro tadqiqotlar natijalari asosida boshlang'ich ta'limda islohotlar olib borilib; Singapur, Irlandiya, Gonkong, Litva, Malta, Fransiya, Gruziya, Qatar, Birlashgan Arab Amirliklari, Saudiya Arabistoni, Bahrayn, Shimoliy Makedoniya, Ummon, Misr, Marokash davlatlarida o'sish aniqlanganligi aks etgan.

Ma'lumotda faqat to'rtinchi sinf o'quv yili oxirida PIRLS - 2021ni baholagan 57 mamlakat va 5 ta alohida hududlar uchun natijalar ko'rsatilgan. Biroq, adabiy matnlarni o'qishdagi kuchli va zaif tomonlari bilan solishtirganda, axborot matnlarini o'qishdagi zaif tomonlarga nisbatan kuchli va zaif tomonlari haqidagi ushbu xulosalarga asoslanadi, unda barcha 57 mamlakat va PIRLS -2021da ishtirok etgan 5 ta taqqoslash ob'yektlari natijalari taqdim etiladi.

Axborot matnlaridan foydalanishning yuqori qismiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 9 ta mamlakat axborot materiallari asosida PIRLS - 2021 bahosiga qaraganda yuqoriroq nisbiy yutuqlarga erishgan kamida 2 ball yuqorilagan. Sharqiy Osiyoning uchta davlati, Makao SAR, Gonkong SAR va Xitoy Taypeyi umumiy o'qish bo'yicha 6 dan 12 ballgacha bo'lgan yuqorilashga erishgan, ammo farqlarning aksariyati juda kichik, ya'ni 1 dan 4 ballgacha.

Jadvalning pastki qismida 18 mamlakat adabiy maqsadlarda nisbiy kuchga ega ekanligini ko'rsatadi, bu esa axborot maqsadlarida nisbiy kuchga ega bo'lgan son

deyarli ikki baravar ko'p. Shuningdek, umumiyya nisbatan aniqlangan farqlar orqali adabiy maqsaddagi nisbiy kuch ko'pincha axborot maqsadining nisbiy zaifligi bilan birga keladi.

Ko'pgina mamlakatlar badiiy va axborot, ya'ni ikkala maqsadda ham o'qish yutug'ida nisbatan kuchli yoki zaiflikni ko'rsatmadi. Biroq, adabiy maqsadda nisbiy kuchning keng tarqalganligi o'qish dasturiga mos keladi, bu boshlang'ich sinflarda ertaklardan boshlanadi, keyin esa o'quvchilar yuqori sinflarga o'tishi bilan fan, tarix va geografiyaga oid o'qishga o'tadi va axborot bilan ishlash boshlanadi.

Dunyo bo'yicha o'qish maqsadlarida nisbiy o'rtacha muvaffaqiyat o'quvchilarning o'qishga qiziqishi ortib borayotganini bildiradi.

Rivojlanayotgan davlatlar ta'limida o'qish savodxonligining yaxshilanishi iqtisodiy o'sishga boshqa savodxonliklarga nisbatan ko'proq o'z ta'sirini ko'rsatayotgani namoyyon bo'ldi (1-jadvalga qarang).

1-jadval. PIRLS xalqaro tadqiqotiga qatnashgan mamlakatlarning qiyosiy tahlili

№	Mamlakatlar nomi	2001-yil		2006-yil		2011-yil		2016-yil		2021-yil		2001-2021-yillar farqi	2016-2021-yillar farqi
		Ball	oʻrni	ball	oʻrni	ball	oʻrni	ball	oʻrni	ball	oʻrni		
1	Rossiya	528	14	565	1	568	2	581	1	567	4	39	-14
2	Singapur	528	14	558	4	567	4	576	2	587	1	59	11
3	Finlandiya	Ishtirok etmagan				568	2	566	5	549	9		-17
4	AQSH	542	9	540	18	556	6	549	15	548	11	6	-1
5	Bolgariya	550	4	547	12	532	22	552	14	540	16	-10	-12
6	Eron	414	32	421	40	457	38	428	45	413	53	-1	-15
7	Qozogʻiston	Ishtirok etmagan						536	27	504	38		-32
8	Oʻzbekiston	Ishtirok etmagan								437	49		
Qatnashgan davlatlar soni		35		45		45		50		57			
Oʻrtacha ball		500											

Tahlilda tadqiqotga qatnashgan mamlakatlar ichidan har bir qit'adan sikllarga qatnashgan birta davlat natijalari olindi (2-jadvalga qarang).

2-jadval. PIRLS tadqiqotida qatnashgan mamlakatlarning sikllar asosida tahlili

Mamlakat	SIKLLAR													2001- 2021 farq	2016- 2021 farq
	2021		2001		2006		2011		2016						
	2021		ball	o'ri	ball		ball		ball		ball		ball		
Singapur	587	▲	528	14	558	▲	4	567	▲	4	576	▲	2	59	11
Irlandiya	577	▲						552		10	567	▲	4		10
Gonkong CAP	573	▲	528	14	564	▲	2	571	▲	1	569	▼	3	45	4
Rossiya Fed- eratsiyasi	567	▼	528	14	565	▲	1	568	▲	2	581	▲	1	39	-14
Shimoliy Irlandiya	566	▲									565		6		1
Angliya	558		553	3	539	▼	19	552	▲	10	559	▲	8	5	-1
Xorvatiya	557							553		8					
Litva	552	▲	543	7	537	▼	21	528	▼	26	548	▲	16	9	4
Finlyandiya	549	▼						568		2	566		5		-17
Polsha	549	▼			519		29	526	▲	28	565	▲	6		-16
Qo'shma Shtatlar	548		542	9	540	▼	18	556	▲	6	549	▼	15	6	-1
Xitoy Taypeyi	544	▼			535		22	553	▲	8	559	▲	8	544	-15
Shvetsiya	544	▼	561	1	549	▼	10	542	▼	15	555	▲	12	-17	-11
Chex Res- publikasi	540	▼	537	12				545		14	543	▼	22	3	-3
Avstraliya	540	▼			538		20	527	▼	27	544	▲	21		-4
Bolgariya	540	▼	550	4	547	▼	12	532	▼	22	552	▲	14	-10	-12
Norvegiya	539	▼	499	25	498	□	35	507	▲	31	559	▲	8	40	-20
Vengriya	539	▼	543	7	551	▲	8	539	▼	20	554	▲	13	-4	-15
Daniya	539	▼			546		15	554	▲	7	547	▼	18		-8
Italiya	537	▼	541	10	551	▲	8	541	▼	16	548	▲	16	-4	-11
Makao CAP	536	▼									546		19		-10
Avstriya	530	▼						529		25	541	▲	25		-11
Slovakiya Re- publikasi	529	▼	518	20	532	▲	24	535	▲	21	535		28	11	-6
Latviya	528	▼	545	5	541	▼	17				558		11	-17	-30

Niderlandiya	527	▼	554	2	547	▼	12	546		13	545		20	-27	-18
Germaniya	524	▼	539	11	548	▲	11	541	▼	16	537	q	26	-15	-13
Ispaniya	521	▼			513		30	513		30	528	▲	30		-7
Yangi Zelandiya	521		529	13	532	▲	24	531		23	523	▼	33	-8	-2
Portugaliya	520	▼						541		16	528	▼	30		-8
Sloveniya	520	▼	502	24	522	▲	27	530	▲	24	542	▲	24	18	-22
Malta	515	▲						477		35	452	▲	40		63
Fransiya	514	▲	525	18	522	▼	27	520		29	511	▼	34	-11	3
Serbiya	514														
Albaniya	513														
Belgiya Flamand	511	▼			547		12	506	▼	32	525	▲	32		-14
Kipr	511		494	26										17	
Isroil	510	▼	509	23	512	▼	31	541	▼	16	530	▼	29	1	-20
Qozog'iston	504	▼									536		27		-32
Turkiya	496		449	28										47	
Belgiya fransuz	494	▼			500		33				497		35		-3
Gruziya	494	▼									488		37		6
Chernogoriya	487														
Qatar	485	▲			353		42	425	▲	43	442	▲	43		43
Birlashgan arab Amirliklari	483	▲						439		40	450	▲	41		33
Bahrayn	458	▲									446		42		12
Saudiya Arabistoni	449	▲						430		41	430		44		19
Shimoliy Makedoniya	442		442	29	442		38							0	
Ozarbayjon	440	▼						462		37	472	▲	39		-32
O'zbekiston	437														437
Ummon	429	▲						391		44	418	▲	46		11
Kosovo	421														
Braziliya	419														
Eron Islom Respublikasi	413	▼	414	32	421	▲	40	457	▲	38	428	▼	45	-1	-15
Iordaniya	381														

Misr	378	▲									330		49		48
Marokash	372	▲	350	34	323	▼	44	310	▼	45	358	▲	48	22	14
Janubiy Afrika	288	▼			302		45				320		50		-32

▲ Maqsad balli umumiy PIRLS ballidan sezilarli darajada yuqori

▼ Maqsad ko'rsatkichi umumiy PIRLS ballidan sezilarli darajada past

Mamlakatimiz o'quvchilarining natijasini tahlil qiladigan bo'lsak, 57 ta qatnashgan mamlakatlar ichida 49 - o'rinni egallagan, o'rtacha ko'rsatkich 437 ballni tashkil qilgan. Badiiy matnlar ustida ishlashda o'quvchilarimiz 438 ballni ya'ni umumiy o'rtacha ko'rsatkichdan 1,3 balga yuqorilagan. Axborot matni bilan ishlashda 434 ball bilan umumiy ko'rsatkichga erishilgan bulsa-da, qatnashgan mamlakatlar o'rtacha natijasidan 0,9 balga pasaygan.

Shuni aytish kerakki, mamlakatimiz mazkur xalqaro tadqiqotga ilk bor ishtirok etdi. Xalqaro tadqiqotlarga tayyorlab borish va tajriba-sinov sifatida qatnashish davri 2020-yil – COVID 19, pandemiya vaqtiga to'g'ri keldi. Aynan shu uchun mazkur tadqiqot natijalari 5 oy kechikib e'lon qilindi. 2022-yil dekabr oyida emas, balki 2023-yil may oyiga kelib PIRLS-2021 xulosalari berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.F.Rajabova. International Surveys of Primary Education Alumni, Educational administration of Bukhara region, "Modern English teachers as innovators in FLT", Collection of articles of the scientific-practical conference, February 22, 2022, Bukhara, Uzbekistan.
2. Xalqaro ta'lim assosiasiyasi (IEA)ning PIRLS bo'yicha internet bazasi ma'lumotlaridan foydalanildi.
3. Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida tashkil etilgan Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirishi milliy markazi [2019-2022-yillar] telegram kanali ma'lumotlaridan foydalanildi.

Raximova Xumora

PhD student of Namangan State University

rakhimova.xumora@gmail.com

Abstract: This article highlights the effectiveness of reflective writing, the techniques and methods of teaching reflective writing in English lessons to foster continuous personal and professional development.

Key words: reflective writing, teaching techniques, ready-made materials, peer evaluation, assessment tools, critical thinking, communication skills, self-awareness, understanding the process.

Annotatsiya: Ushbu tezis doimiy shaxsiy va kasbiy rivojlanishni ta'minlash uchun ingliz tili darslarida reflektiv yozishni o'rgatish texnikasi va usullarini aks ettiruvchi yozish samaradorligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: reflektiv yozish, o'qitish texnikalari, tayyor materiallar, bir birini baholash, baholash vositalari, tanqidiy fikrlash, muloqotko'nikmalari, o'z-o'zini anglash, jarayonni tushunish.

Introduction

Reflective writing has emerged as a crucial pedagogical tool in education, promoting deep learning and self-awareness among students. This article explores the effectiveness of teaching reflective writing, examining its impact on student learning outcomes, cognitive development, and personal growth. Reflective writing encourages students to critically engage with their learning experiences, fostering a deeper understanding and retention of knowledge. This article aims to provide a comprehensive analysis of the benefits and challenges associated with teaching reflective writing, supported by empirical evidence and theoretical insights.

Reflective writing is an introspective process where individuals document their thoughts, experiences, and insights. This practice, increasingly adopted across educational and professional settings, is celebrated for its potential to enhance learning, personal growth, and professional development. Reflective writing's effectiveness stems from several key benefits, including improved self-awareness, critical thinking, and emotional intelligence.

Literature review

The theoretical foundation for reflective writing in education is grounded in several key educational theories, including Dewey's experiential learning theory, Kolb's learning cycle, and Schön's reflective practice model. Dewey posited that reflective thought is essential for meaningful learning, enabling individuals to connect experiences with knowledge [1]. Kolb's experiential learning cycle emphasizes the importance of reflection in the learning process, suggesting that learning is most effective when it involves concrete experience, reflective observation, abstract conceptualization, and active experimentation [2]. Schön introduced the concept of reflective practice, highlighting the role of reflection in professional development and continuous learning [3].

Methodology

In the context of teaching reflective writing, it will be helpful some methods in order to develop students' writing skills. Here are some effective methodologies to consider:

1. *Teaching ready-made reflective writings*- it helps students to imagine how the reflective paper looks like and to easily model their own works. It reinforces the knowledge about:

- (a) writing techniques, structures, and styles;
- (b) identifying appropriate language, tone, and voice for reflective writing;
- (c) structuring their own reflections effectively;
- (d) engage in critical analysis of content, structure, and effectiveness.

2. *Peer evaluation and discussion*- it helps students to develop their writing skills, to correct their mistakes during writing their own reflections. Moreover, integrating peer evaluation and discussion methods into teaching reflective writing can significantly enhance students' learning experiences by fostering collaboration, constructive feedback, and deeper engagement with the reflective process.

3. *Creating or adopting assessment tools and feedback*- it helps learners know what aspects they should consider during writing. These tools should be rubrics, checklist and peer assessment tools.

Discussion

Teaching reflective writing is not just about introducing students on how to write down ready-made materials; it's a tool that develops critical thinking, self-awareness, and effective communication skills. Reflective writing encourages individuals to delve into their thoughts, experiences, and emotions, making it a powerful tool for personal growth and academic development.

This skill also helps students to have an active mind during the course or reading some works, they attentively understand the process, give and answer some questions in order to reflect in the end.

In order to teach reflective writing in the classroom, teachers must provide a welcoming atmosphere where students may freely share their views. Peer talks, organized suggestions, and constructive comments can all help achieve this. Students who are encouraged to read and reply to one other's remarks are more empathetic and have a greater comprehension of different points of view.

Reflective writing also promotes a critical examination of decisions and experiences. This critical reflection process develops students' intellectual curiosity and equips them to make defensible conclusions after carefully weighing the available data and reasoning.

While reflective writing requires writers to be creative in expressing their thoughts and opinions, making it a template makes it easier for the teacher to check and summarize the written work.

Results

If we can teach students reflective writing techniques, they will develop the following skills:

1. **Critical thinking**- This process goes beyond simply retelling events; it involves deep reflection and analysis to extract insights and meaning from personal experiences.

2. **Communication skills-** Reflective writing helps students communicate more successfully by enabling them to express their ideas, feelings, and experiences in a clear and concise manner. Furthermore, teaching reflective writing techniques are instrumental in developing communication skills by providing a structured framework for individuals to explore their thoughts, emotions, and experiences.

3. **Self-awareness-** Students are prompted to evaluate their thoughts, feelings, and responses to diverse situations by means of reflective writing. This practice encourages them to evaluate their strengths and weaknesses objectively, identify areas for improvement, and set realistic goals for development.

4. **Understanding the process-** Through reflective writing, students document their learning journey over time. They can track their progress, achievements, and setbacks, gaining a clearer understanding of their strengths and areas needing improvement. By reflecting on their learning processes, students become more intentional in selecting strategies that optimize their learning outcomes.

Conclusion

Reflective writing is a valuable tool for enhancing self-awareness, critical thinking, and emotional intelligence. Its effectiveness lies in its ability to foster continuous personal and professional development. By regularly engaging in reflective writing, individuals can gain deeper insights into their experiences, develop more effective strategies for learning and problem-solving, and cultivate a greater understanding of themselves and others. Despite its challenges, the benefits of reflective writing make it a worthwhile practice for anyone seeking to grow and improve in both personal and professional contexts.

Teaching reflective writing is a powerful pedagogical strategy that can significantly enhance students' academic and personal development. By fostering critical thinking, self-awareness, and deep learning, reflective writing prepares students for lifelong learning and professional growth. While challenges exist, thoughtful implementation and support can help educators harness the full potential of reflective writing, enriching the educational experience for students.

References

1. Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. D.C. Heath.
2. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall.
3. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XXI ASR KO'NIKMALARI ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH AHAMIYATI

Raximqulova Maxbuba Baxronovna

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish
milliy markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
ta'lim metodikalari kafedrasida dotsenti*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsiyalashgan darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi. Shuningdek, muallif integratsiyalashgan darslarning umumiy mundarijasidan kelib chiqqan holda, bu turdagi dars loyihasiga doir mashg'ulot strukturasi hamda integratsiyalashgan texnologiyani tasniflaydi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, integratsiya, integratsiyalashgan darslarning strukturasi, refleksiya, fanlararo aloqa, texnologiya, didaktik o'yinlar.

Аннотация: В статье выделены некоторые требования и условия внедрения интегрированного обучения в начальных классах, а также подробно описаны общие особенности интегрированного урока. Также, исходя из общего содержания интегрированных занятий, автор классифицирует структуру обучения и интегрированную технологию данного типа урокового проекта.

Ключевые слова: начальное образование, интеграция, структура интегрированных уроков, рефлексия, межпредметная связь, технология, дидактические игры.

Abstract: The article highlights some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in primary classes, and describes the general features of the integrated lesson in detail. Also, based on the general content of integrated lessons, the author classifies the training structure and integrated technology for this type of lesson project.

Key words: primary education, integration, structure of integrated lessons, reflection, interdisciplinary communication, technology, didactic games.

Kirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoniga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi, O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish borasida bir qancha ishlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan. Uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtir-

ish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish, ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish kabi qator masalalar ham bugungi kunning eng dolzarb masalasi hisoblanadi.

Ilmiy jarayonda innovatsion ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish va loyihalashtirish, integratsiyalashgan ta'limni rivojlantirishda boshlang'ich ta'limning o'rni, global ilmiy jarayonda filologik ta'limni rivojlantirish hamda tabiiy va aniq fanlarni o'qitishda integratsiyalashgan ta'lim yo'nalishlar bo'yicha talaygina ishlarni amalga oshirish rejalashtirilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'yin ta'lim texnologiyasi asosida refleksiv ko'nikmalarini shakllantirish, o'yin – ta'limiy faoliyat sifatida, bola shaxsini rivojlantirishda didaktik o'yinlar mavzulari doirasida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish masalalari haqida fikr yuritilgan.

MATERIALLAR VA USULLAR

Aynan globallashuv davri butun insoniyatning kelajagiga jiddiy xatarlar solib kelayotganligini kundalik hayot, qolaversa, o'sib kelayotgan yosh avlodning axborot oqimi, turli xarakterdagi va tashqi tomondan yetarlicha anglanmagan g'oyalar bilan sug'orilgan mafkuralar girdobida adashmay to'g'ri yo'lni tanlashida yuzaga kelayotgan to'siqlar isbotlamoqda. Jamiyat rivoji, istiqboli bilan bog'liq muammolar bilan shug'ullanuvchi fanlarning falsafiy masalalari qatorida, ta'lim falsafasi ham insonning ta'lim olish jarayonidagi intellektual darajasini o'rganishga yondosh holda, shaxsni ijtimoiy-insonparvarlik, tabiiy-ilmiy jihatdan kamolga yetkazish masalalari bilan shug'ullanadi. Mantiqan olib qaralganda ham, «ta'lim» so'zi – insonga o'qitish, tushuntirish asosida bilim berish; unga tarbiyaning nazariy fazilatlarini, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarini o'rgatishdir. I.G.Pestalotssi katta didaktik material asosida o'quv fanlarining turli yo'nalishdagi o'zaro bog'liqliklarini yoritib berdi. Bunda u quyidagi tamoyillarga amal qildi: shaxsning o'z qadr-qimmatini anglashi; bolani tabiat ato etgan qobiliyat va imkoniyat asosida tarbiyalash; bolani har tomonlama tarbiya etishga qaratilgan ko'rgazmalilik. U bir fanning ikkinchi fandan ajratib olinishidagi alohida noo'rin jihatlarini ham asoslab berdi. O'z davrida Y.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiy kabi mashhur G'arb ilg'or pedagoglari ma'lum muddat ta'lim tizimida ustuvor o'ringa ega bo'lgan suhbatga asoslangan metodlarni keskin qoraladilar va bu metodlarning mutlaqligini inkor etdilar. Ular o'z qarashlari hamda tajribalari bilan bu metodlarni amaliy va ko'rgazmali metodlar bilan to'ldirish shartligini isbotlashga harakat qildilar. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga muvofiq, ta'lim-tarbiyaviy jarayonda jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga ijodiy munosabatni o'rnatish va shakllantirish muammolari muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda tobora ommalashib borayotgan bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar bizning yurtimizda ham hayotga tatbiq etilib kelinmoqda. Xususan, atrof-muhitga jiddiy munosabatlarning poydevori boshlang'ich sinflarda o'rnatiladi. Insonning bilish qobiliyati, uni qurshab turgan tevarak-olamga nisbatan sergak munosabatini tarbiyalash o'z-o'zidan shakllanib qoluvchi jarayon bo'lmasdan, insonning ta'lim olish jarayonidagi kompleksli rivojlanishini ehtimol qiluvchi: mashg'ulotlarni darsning mundariyasi, mazmuniga muvofiq pedagogik texnologiyalarni to'g'ri va ongli qo'llashni nazarda tutgan holda tashkil etish talab etiladi.

Ta'kidlash kerakki, integratsiya ayrim bo'laklarning yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishidir. «Integratsiya» tushunchasi XVIII asr-

dayoq Spenser tomonidan izohlangan edi. Integrativ ta'limni yo'lga qo'yishdan oldin, uning tasnifi – integrativ ta'limning sinflarga bo'linishi (klassifikatsiya) borasida ma'lum tushuncha hosil qilish lozim bo'ladi. Pedagogika fanlari doktori, professor R.A.Mavlonovada bu tasnif quyidagicha ifoda etiladi:

- chegaradosh fanlar asosida tuzilgan kurslar;
- asosiy fanlar asosida tuzilgan kurslar;
- umumiy ilmiy tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar asosidagi kurslar;
- fan evolyutsiyasi bilan bog'liq muammolarni, tabiatni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish uslublari, olamning ilmiy ko'rinishini o'rganish asosidagi kurslar;
- kompleks obyektlar asosida;
- turli muammolar asosida;
- faoliyat asosida.

Integratsiyalashgan darsda maqsadni bir necha fanlarning aloqadorligini inobatga olgan holda belgilash lozim bo'ladi. Bunday mashg'ulotda o'quvchiga beriladigan topshiriqlarning optimal yuklama ko'lamini zimdan hisob-kitob qilib olish kerak. Mashg'ulotni olib boruvchi bir necha o'quv fanlari o'qituvchilarining darsdagi faoliyati, xatti-harakati muvofiqlashtirilishi shart. Mazkur mashg'ulotlarning pirovard natijada xulosalanishi talab qilinadi. Integratsiyalashayotgan fanlarning bittasi asosiy deb olinishi darkor. Misol uchun, boshlang'ich sinflarda o'tiladigan mehnat darslarimundarijasida integratsiya jarayonini ko'rib o'tsak. «Qog'ozdan savatcha yasash» mavzusidagi mashg'ulotni o'tkazish uchun o'qituvchi o'z ish faoliyatini quyidagi ketma-ketlikda rejalashtirarkan, bu bilan u ta'lim mazmuniga qo'yilgan talablarga mos keluvchi darsni loyihalashtirgan hisoblanadi. Ushbu mashg'ulotni tabiatshunoslik, matematika, tarbiya darslari hamda ingliz tili bilan uyg'unlashtirish mumkin bo'ladi. Boshlang'ich sinf mehnat darslarini integratsiyalashgan interfaol shaklda tashkil etishda, qurilish konstruktorlik va texnik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib, shu turdagi o'yinlar ko'magida o'qituvchi hamda o'quvchining kreativligi oshadi.

Darsning integratsiyalashgan qiyofasini ta'minlovchi: tabiatshunoslik, matematika, ona tili va odobnoma, jismoniy madaniyat singari fanlararo bog'liqlikka ishora qiluvchi turli videoroliklarni namoyish etish o'rinlidir. Masalan, qog'ozdan har xil shakl va o'yinchoqlar yasash san'atiga doir mashg'ulotda shakli yasalayotgan jonivorga oid ertak, multfilm epizodlari ekranda namoyish etilishi, o'quvchilar tomonidan mavzuga oid she'r va maqollarning ifodali o'qib berilishi singari vositalar jarayonni tezlashtiradi, intensivlashtiradi. Qolaversa, tabiat jonzotlarini o'rganishga qaratilgan «Men kimman?», tikuv, yopishtirish, yasash, to'qish topshiriqlarini tez muddatda bajarishga o'rgatuvchi «Estafeta», ranglar va shakllarni o'rgatuvchi «Xo'p» kabi rivojlantiruvchi o'yinlarni o'tkazish ham darsning talab darajasida muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Shunday qilib, integratsiyalashgan ta'limning samarasi ta'lim shaklini to'g'ri, pedagogik asoslangan tarzda tanlash bilan keskin ravishda bog'liq bo'lib, bunda har uch turdagi: ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlarning chuqur tahlili talab qilinadi. Predmetlararo integratsiyani, shuningdek, sog'lom muhit, o'zaro hurmat va ijodiy hamkorlik hukm surgan pedagogik jamoadagina amalga oshirish mumkin bo'ladi.

Demak, darslarni integratsiyalashgan shaklda tashkil etish nafaqat darsning maroqli va sarmazmun o'tishini, balki o'quvchilar dunyoqarashining har tomonlama rivojlanishini kafolatlaydi. Fanlararo bog'liqlik, fanlararo falsafiy masalalarni shaxsan his etmay turib,

o'quvchiga integratsiyalashgan mashg'ulotni taqdim etmaslik to'g'ri bo'ladi, zero, anglanmagan integratsiya o'quvchi ongidagi bilish jarayonini mavhum holatga, u orqali chalkash xulosalarga taqab qo'yadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o'zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolarini hal etishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy hayot talabidir. Boshlang'ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi amalga oshiradi. U bolalarning matematikaga, yozishga, tabiatdagi ko'pgina boshlang'ich tushunchalarga va yana boshqa ko'p narsalarga o'rgatadi. O'z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Boshlang'ich sinflarda bir o'qituvchining dars berishini integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo'ladi. Bugungi kunda, ya'ni ta'lim-tarbiyaning hozirgi zamonaviy bosqichida o'qituvchining ishlash tizimi tubdan o'zgarmoqda va pedagogik texnologiyalar, integratsiyalar, innovatsiyalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda. O'quv fanlararo aloqadorlik ta'minlangan sharoitda o'quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok qilish qobiliyati, faolliklari, qiziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. «Integratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan. Integratsiya tushunchasi quyidagi ikki xil jarayon sifatida talqin etiladi: birinchidan, tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog'liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon; ikkinchidan, tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni.

Chet el ta'limi tajribasi shuni ko'rsatdiki, tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni rivojlantirish uchun asos bo'luvchi integratsiyalashgan fanlar ko'pgina mamlakatlar o'quv dasturlaridan allaqachon joy olgan. Ularda asosiy e'tibor o'quvchilarga boshlang'ich ta'lim orqali faqat o'quv predmetlari asosida bilim berishni emas, balki ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ko'pgina xorijiy mamlakatlar boshlang'ich maktablarining o'ziga xos xususiyati integratsiyalangan kurslar bo'yicha ta'lim bo'lib qoldi. Kursning maqsadi bolani dunyo bilan suhbatga tortish, inson, tabiat, jamiyat, fan, san'at bilan suhbatlashadigan; faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o'simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan til bilan tanishtirishdir... Olimlar qarashlarini anglatadiki, ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflardan o'quvchilarda tabiat va jamiyat haqida yaxlit tasavvur uyg'otish va ularning rivojlanish qonuniyatlariga o'quvchi munosabatini tarkib toptirishdan iborat.

Integratsiya- bu fanlarning differensial jarayon davomida yaqinlashuvi va bog'liqligidir. Integratsiya jarayoni fanlar orasidagi aloqani yangi, yuqori sifatda bir-biriga bog'lash bosqichi bo'lib, o'zini yuqori ko'rinishda namoyon etadi. Shuni alohida qayd etish kerakki, integratsiya jarayoni asoslari uzoq o'tmishdagi xalq pedagogikasi va ilmiy pedagogikaga asoslangan. Integratsiya fanlararo bog'liqlikdir. Fanlararo bog'liqlik asoslari tabiatni to'la holda o'quv darsliklarda ko'rsatish va tushuntirish zaruratidan paydo bo'lgan. Ulug' didaktik Yan Amos Komenskiy ta'kidlashicha: "Bir-biri bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa, xuddi shunday holda o'rganilishi kerak". Fanlararo bog'liqlik g'oyasiga keyinchalik juda ko'p pedagoglar yondoshib, uni rivojlanishi va umumlashtirilishiga hissa qo'shdilar. Boshlang'ich ta'limda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko'rish maqsadga muvofiq.

Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatlarini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqelik hodisalarini bir necha tomondan ko'rish muhimdir: mantiqiy va emotsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada, biolog, so'z ustasi, rassom, musiqachi nuqtai nazaridan va boshqalar.

Jahon ta'lim tizimini o'rgangan holda, O'zbekistonda integratsiyalashgan ta'lim 2022-yildan boshlang'ich sinflarga joriy etildi. Bu jarayon boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy natijalar ko'rsatdi. Boshlang'ich sinflarda tasavvur olamlari kengaya boshladi, ko'proq ma'lumotlar va bilim ola boshlashdi. Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'lim berishning zamonaviy metodlarining o'рни va ulardan foydalanishda quyidagi tavsiyalarni beramiz:

1. Vaqtdan unumli foydalanish kerak;
2. Fanlarning o'zaro bir -biri bilan bog'liqligiga ahamiyat berish zarur;
3. Integratsiya darslari aynan o'quvchilarda o'z natijasini ko'rsatayotganligini tahlil qilish lozim;
4. O'qituvchining o'z ustida ishlashi (rivojlanishi);
5. O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligi;
6. O'quvchilarning qiziqishlariga o'qituvchi ahamiyat berishi kerakligi;
7. O'qituvchi fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi, yangilik yaratishga moyil bo'lishi kerak;
8. Har bir dars muayyan yo'naltirilgan maqsadga ega bo'lishi lozim;
9. O'qituvchi darsga bir kun oldindan tayyorgarlik ko'rishi kerak;
10. Sinfdagi o'quvchilar faolligini oshirish uchun har bitta o'quvchining dars jarayoniga qatnashishini inobatga olish kerak; O'qituvchilar integratsiyalashgan darslarni o'tishda yuqoridagi takliflarni inobatga olsa, shuningdek, dars o'tish jarayoni va o'quvchilarning darsni tushunishi murakkab bo'lmaydi, hamda darsning samaradorlik darajasi ko'tariladi.

XULOSA

O'qituvchi darslarni integratsiyalash orqali turli fanlarni kuzatishlari mumkin va olingan xulosalar asosida ma'lumotlarni kengaytirib, tasdiqlab olish imkoniyatiga ega. Ammo ma'lumotlar bazasini o'quvchilarning yosh xususiyatiga moslab jamlagan ma'qul. Negaki, haddan tashqari ko'p ma'lumotlar va bolaning yoshiga mos bo'lmagan tushunchalarning dars davomida qo'llanilishi o'quv faoliyatining inqiroziga olib kelishi aniq. Demak, darslarni integratsiyalashgan shaklda tashkil etish nafaqat darsning maroqli va sermazmun o'tishini, balki o'quvchilar dunyoqarashining har tomonlama rivojlanishini kafolatlaydi. Fanlararo bog'liqlik, fanlararo falsafiy masalalarni shaxsan his etmay turib, o'quvchiga integratsiyalashgan mashg'ulotni taqdim etmaslik to'g'ri bo'ladi, zero, anglanmagan integratsiya o'quvchi ongidagi bilish jarayonini mavhum holatga, u orqali chalkash xulosalarga taqab qo'yadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Osnovniye idei I.G.Pestalotssi. <http://uchitel76.ru/osnovne-idei-i-g-pestalocci/>.
2. Kukushin B.C., Boldireva-Varaksina A.V. Pedagogika nachalnogo obrazovaniya. / Pod obsh. red. B.C.Kukushina. — M.: IKS «MarT»; Rostov n/D: Izdatelskiy sentr «MarT», 2005.

3. Mavlonova R.A. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Metodik qo'llanma. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat universiteti, 2005. [http:// library.ziyounet.uz/ru/book/33810](http://library.ziyounet.uz/ru/book/33810).
4. “Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi va tarbiya darslarining integratsiyalashuv imkoniyatlari”. Gulmira Sodiqova 8-IATCHO'ITM boshlang'ich sinf o'qituvchisi. Boshlang'ich ta'lim gazetasi. 2021-yil, 10-son, 21-bet.
5. “Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini fanlarni integratsiyalab o'qitishga tayyorlash”. Hayitov Anvar Isomiddin o'g'li, TDPU tadqiqotchisi. Pedagogika ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2022- yil, 3-bet.
6. “Integratsiyalashgan darslarning samaradorligini oshirish va ta'lim prinsiplari”. Mavlonova, R, Raxmonqulova. N. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Toshkent “O'qituvchi” 2006.

XALQ OG'ZAKI IJODI JANRLARINI BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'RGANISH

Ruzikulova Nigora Kudratovna

Toshkent shahar Sergeli tumani 317-IDUM

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarda o'qish savodxonligi darslarida xalq og'zaki ijodi janrlarini o'rganishning ko'plab jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ertak, topishmoq, maqol, tez aytish, hikoya, doston, folklor.

Аннотация: В статье освещены многие аспекты изучения жанров народного творчества на занятиях по читательской грамоте для учащихся начальных классов.

Ключевые слова: Сказка, загадка, пословица, скороговорка, рассказ, эпический, фольклор.

Abstract: The article covers many aspects of learning genres of folk art in reading literacy classes for primary school students.

Key words: Tale, riddle, proverb, quick telling, story, epic, folklore.

Kirish. Xalq og'zaki ijodi bolalarga hissiy ta'sir ko'rsatishi bilan ahamiyatli bo'lib, xalq og'zaki ijodini o'rganish o'z xalqining ruhini, uning dunyoqarashi, madaniyati va tarixini chuqurroq anglash, his qilish imkonini beradi. O'rganishni dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi bosqichda umumta'lim maktablarida ta'lim jarayonida xalq og'zaki ijodidan foydalanishga yetarlicha e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich sinflar ta'lim va tarbiya tizimining eng mas'uliyatli bo'g'inidir, chunki boshlang'ich maktabda maktab o'quvchilarining aqliy va ma'naviy rivojlanishi uchun asos qo'yiladi. Aqliy rivojlanishda o'qishda siz har qanday o'quv materialidan foydalanishingiz mumkin, ammo folklor bolaning so'z san'atida boshlang'ich ta'limi uchun asosdir. Ta'limning boshlang'ich bosqichida o'qish savodxonligi bo'yicha sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni o'zbek xalq og'zaki ijodi boyliklari, ularning ajdodlarining tarixiy ildizlari bilan tanishtirishga katta e'tibor qaratilayotgani bejiz emas.

Haqiqatdan ham, o'zbek xalq og'zaki ijodi juda boy sanaladi va bu madaniy, adabiy merosga ega. Bu merosga mansub asarlar o'zbek adabiyoti tarixida mustahkam o'rin egallaydi va uning ko'nikmalariga, g'oyalariga hamkorlik qiladi. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk", Ahmad Yugnakiyning "Hibatul-haqoyiq", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'ug' bilig" asarlari shu tarixiy yodgorliklarining eng to'g'ri namunalari hisoblanadi. Bu asarlar madaniy, adabiy, falsafiy tushunchalarni ifodalaydi va ular o'zbek xalqining g'oyalarini, qadriyatlarini yoritadi.

Shulardan kelib chiqib hozirgi kunda xalq og'zaki ijodi janrlarini boshlang'ich sinflarda o'qitishda eng yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion o'qitish usullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism:

O'zbek xalqining boy sanaladigan adabiy-badiiy merosining bir qismi esa o'rta asrlarda yaratilgan Abu Ali ibn Sino, Sa'diy, Kaykovus, Jomiy kabi dunyoga mashhur allomalarning asarlari bilan bog'liq. Bu asarlar ilmiy, adabiy, madaniy tushunchalarni o'zida mujassam etgan, turli sohada ko'plab qadriyatga ega bo'lgan yorug'liklardir.

O'zbek mumtoz adabiyoti vakillari Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Avaz O'tar, Furqat va boshqalarning asarlari esa o'zbek adabiyoti tarixida o'z o'rnini egallaydi. Ularning asarlari xalq og'zaki ijodiga xos, ajoyib manbalardan biri hisoblanadi va ularning adabiy merosi o'zbek adabiyoti tarixida mangu yashaydi.

XX asr o'zbek adabiyoti vakillari, masalan, Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon, Usmon Nosir, Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza, Sadridin Ayniy, Hamid Olimjon, Oybek, Mirtemir, G'afur G'ulom, Quddus Muhammadiy, Hamid G'ulom, Saida Zunnunova, Zulfiya va boshqalarning asarlari esa xalq og'zaki ijodining yuksak insoniy axloqiy g'oyalar ruhida bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalashning kuchli vositasi sifatida hisoblanadi. Bu asarlar xalqning ma'naviyatiga, uning ruhiyatiga yaqinroq keladi va adabiyotimizni boyitadi [1].

Bolalarning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda F.I. Buslaev shunday degan edi: "Nega bolalarda tuyg'u, axloq va nutq rivojlanishini chetga surib, faqat bitta aqlni rivojlantirish kerak? Aqliy mashqlar bilan siz o'zingizning aqlingizdan boshqa hech narsani mashq qila olmaysiz. Uning kuchli tomonlariga mutanosib o'qish bolaning barcha qobiliyatlarini to'liq qondira olmaydi" [2] degan edi. Ko'rib turganimizdek, o'qituvchining asosiy vazifasi, muallifning fikricha, o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlanishidir va bu erda asosiy o'rin o'qish savodxonligiga beriladi. Tahlil qilish uchun adabiy matnni tanlash ham bir xil darajada muhim vazifa bo'lib, uning "to'g'riligi", "bolaning kuchli tomonlariga mutanosibliigi" bilan belgilanadi va uslubiy tizim tomonidan belgilanadi.

Hozirga kelib zamonaviy dasturlar va texnikalar rivojlanishi va jamiyatga keng kirib kelishi va buning natijasida hozirgi yosh bolalarda o'qishni istamaslik tobora kuchayib bormoqda. L.N. Tolstoy shunday degan edi "...Xalqqa tushunarli va ularning didiga mos kitoblar xalq uchun emas, balki xalq tomonidan yozilgan kitoblardir, ya'ni: ertaklar, maqollar, topishmoqlar, qo'shiqlar to'plamlari, afsonalar, she'rlardir. Bolalar bunday turdagi kitoblarni kattalarga qaraganda ko'proq o'qiydilar, ularni bir necha bor o'qiydilar, yod oladilar, zavq bilan uylariga olib boradilar, o'yin va suhbatlarda bir-biriga qadimiy doston va qo'shiqlardan aytadilar" [3]. Darhaqiqat biz ona tilimizda xalq og'zaki ijodi namunalari yordamida o'rgatamiz, chunki biz xalq og'zaki ijodi namunalarida saqlangan tildan yaxshiroq milliy tilni bilmaymiz. Chunki ilk saboqlarni bola onadan alla orqali oladi va keyinchalik xalq og'zaki ijodi

namunalari asosida eshitadi, aqliy va ma'naviy rivojlanishi va komil inson bo'lib shakllanishi-da muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bola dunyo bilan to'g'ridan-to'g'ri tanishishi, ob'ektlarga odamiylik ko'zi bilan qarashi va o'z so'zlari bilan erkin ifoda etishi kerak va buning uchun bolaning kuzatish qobiliyatini mashq qilishi, uning ruhini, keyinchalik uning fikrlash jarayonining elementlariga aylanadigan yanada to'liq, haqiqiy, jonli tasvirlar bilan boyitish kerak, chunki ular bilan bolaning his-tuyg'ulariga kengta'sir ko'rsatadi. Bunga esa xalq og'zaki ijodining kichik janrlaridan foydalanish imkonini beradi. Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida ko'rsatilgan maqollar bilan turkiy xalqlarning madaniy merosiga xos xususiyatlar keng qamrovli ifodalangan. Bu maqollarda mazmunning kengligi, o'zbek xalqining tabiiy ma'naviyatini, ijodiylikni va axloqiy fazilatlarini namoyish etadi.

O'qish savodxonlikni shakllantirish jarayonida ahloqiy rivojlanishning u yoki bu darajasi afsuski, har doim ham yuqori darajada emas. Bu birinchi navbatda, badiiy asarni to'liq idrok etishga o'rgatish kerakligi bilan bog'liq, chunki adabiy asarni bevosita obrazli va hissiy idrok etish qobiliyati va tug'ma emasligidir. Shu sababli, folklor "yuqori darajadagi his-tuyg'ularni" va ijodkorning o'ziga xos xususiyati bo'lgan badiiy tafakkurning o'ziga xosligini rivojlantirishga imkon beradi. Xalq og'zaki ijodining qadri shundaki, uning yordami bilan o'qituvchi o'z o'quvchilari bilan oson hissiy aloqa o'rnatishi mumkin. Shuning uchun xalq og'zaki ijodi janrlari, bolalarning ajralmas qismi hisoblangan kognitiv faollik va yorqin individuallikni uyg'otish vositasidir. Bolaning eshitgan so'zlari va ular bilan tanishishi uning ma'naviy va tasavvur dunyosini boyitadi, atrof-muhitga munosabatini shakllantiradi. Xalq og'zaki ijodining janrlarini o'qish savodxonligi darslarida ham, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ham badiiy asarning shakl va mazmun birligini kuzatish imkonini beradi, chunki ular qadimiy manbadir. Haqiqatda inson beshikdan to qabrgacha ilm izlashi kerak, lekin inson bolalik davrlarida o'qishning podevori quriladi.

Xalq og'zaki ijodi, xalqning qadr-qimmatini va aql-zakovati mevasidir. Xalq og'zaki ijodi janrlaridan maqollar alohida o'rin tutadi va bu tasodif emas. Maqollarda birinchi navbatda inson hayotining barcha sohalarini, inson umidlarini, fikrlarini, qarindoshlar, qo'shnilar, kundalik odatlar, hayot oqimi, insonning ruhi, uning salomatligi, axloqi, xarakteri uning turli sohalarini qamrab olgan.

Quyida o'qish savodxonligi darslarida berilgan bazi mehnat va mehnatsevarlik, til odobi, so'z, kitob haqidagi xalq maqollari keltiramiz.

"Aqlsiz bosh,
Nursiz chiroq.
Daryo suvini bahor toshirar
Odam qadrini mehnat oshirar.
Bir qo'llab eksang
Ikki qo'llab o'rasan.
Yer boylikning otasi bo'lsa,
Onasi – mehnat.
Ish kuchini yelga berma, yerga ber,
Jamg'armani selga berma, elga ber.
Ariqni suv bezar,

Aql-boshda,
G'ayrat-yoshda.
Sevdigan ham til
Bezdirgan ham til.
Dunyoni yel buzar,
Odamni – so'z.
Issiq kiyim tanni iltar,
Issiq so'z jonni iltar.
Tilingda bo'lsa boling,
Kulib boqar iqboling.
Kitob – aql qayrog'i.

Aslida, topishmoqlar ham maqollar kabi kundalik hayotga va xalq axloqiga yaqin mavzularga tegishlidir.

“Tukdan parcha yuzida

Pishar oʻlkam kuzida.

Xushboʻy hidi, tillarang

Koʻngil uchun bir qarang. (Behi)

Bozordan bir narsa ol:

Ham oʻzing ye, ham tovugʻing yesin, ham moling yesin. (Qovun)

Hammamizga chin oʻrtoq

Lekin odammas biroq

Tarixlardan soʻzlaydi,

Yaxshilikni koʻzlaydi.

Donolarning naqlidan

Ulugʻlarning aqlidan

Soʻzlab onging oshirar,

Kuch gʻayrating toshirar

U nima top, Mohitob?

Buning nomidir.....? (Kitob)

Koʻrib turganimizdek, maqol ham, topishmoq ham hayot bilan, inson hayoti bilan bogʻlangan. Maqol – avloddan-avlodga oʻtib kelayotgan xalq donoligi, topishmoq esa birinchi navbatda, jumboqni tezda topib hal qilinishi kerak boʻlgan muammoni oʻz ichiga oladi. Xasbulatova X.M. ning tadqiqotlarida aytishicha xalq ogʻzaki ijodining turli janrlari bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim vazifani bajaradi [8].

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun topishmoqlarni echish jarayonida mantiqiy fikrlash, tasavvur, kuzatish, soʻzlarga eʼtiborni rivojlantirishga qaratilgan. Maqollar esa oʻz xalqining tarixini tushunishga yordam beradi, yosh avlodning axloqiy fazilatlarini shakllantirish, oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, L.N.Tolstoy insholar uchun eng yaxshi mavzu maqollar ekanligini aytib oʻtgan.

Folklor asarlari tabiat, tarixiy xotira, etnik anʼanalar bilan bogʻliqlikni oʻrnatadi, bu esa milliy oʻzlikni shakllantirish uchun zarur – estetik taraqqiyotning muhim omilidir. Bundan tashqari, xalq ogʻzaki ijodi, uning badiiy oʻziga xosligi, avlodlarini oʻrganish va yozma sanʼatdan tarixan oldingi janrlar oʻquvchilarning umumiy filologik tayyorgarligiga asos soladi, intellektual salohiyatini kengaytiradi [9].

Bugungi kunda Oʻzbekistonda xalq anʼanalarini qayta tiklash dolzarb masala hisoblanadi. Jahon xalqlari sivilizatsiyasiga ulkan hissa qoʻshgan oʻzbek xalqi ogʻzaki badiiy ijodiyotining barcha janrlariga oid materiallarni milliy istiqloq mafkurasi, anʼanaviy, madaniy, adabiy va maʼnaviy qadriyatlarni qayta tiklash nuqtai nazaridan tahlil qilish asosida hozirda folklorning eng yaxshi namunalarini asar matni, soʻzboshi-tadqiqot, ilmiy izohlar, lugʻat, foto materiallar va annotatsiya bilan akademik nashrga tayyorlash natijasida oʻzbek folklori yodgorliklarining 100 jildlik mukammal jamlanmasi yaratilmoqda. Mazkur “Oʻzbek xalq ijo-

di yodgorliklari” 100 jildligining O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti olimlari tomonidan akademik nashri tayyorlanmoqda. Hozirgi kunga qadar G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi tomonidan ushbu asarning dastlabki 25 jildan ko‘prog‘i chop etildi. Mamlakatimiz o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini davom ettirib, “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” shiori ostida ulkan bunyodkorlik ishlarini amalga oshirayotgan hozirgi davrda o‘zbek folklorini chuqur o‘rganish, uning badiiy jihatdan eng mukammal namunalarini chop etish va keng ommalashtirish orqali xalqimiz poetik tafakkurining dunyo sivilizatsiyasida tutgan munosib o‘rnini ko‘rsatishda muhim ahamiyatga ega. Olimlarimizning zahmatli mehnatlari bilan to‘planilayotgan va o‘rganilayotgan mazkur 100 jildlik o‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi asarlarining eng mukammal namunalarini qamrab oladi. Ushbu nashrning 59 jildi dostonlar, 10 jildi xalq qo‘shiqlari, 12 jildi ertaklar, qolgan jildlar esa terma, afsona, rivoyat, naql, maqol, topishmoq, askiya, lof, latifa, og‘zaki drama, bolalar folklori va boshqa janrlardan iborat bo‘ladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘zbek folklorshunosligi tarixida yana o‘nlab dostonlar ilk bor nashrga tayyorlandi. Bu ishlar yana davom ettiriladi.

Xulosa.

Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisining ta‘lim jarayonida xalq og‘zaki ijodidan foydalanishga munosabatini o‘zgartirish muhim ahamiyatga ega. Darslarda folkloridan foydalanish bolalarni xalq og‘zaki ijodi bilan tanishtirishga yordam beradi, o‘z ona yurtiga va millatga muhabbat uyg‘otadi, umuminsoniy madaniyatni yuksaltiradi va boyitadi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligi darslarida xalq og‘zaki ijodining turli janrlarini o‘rganish jarayonida o‘qituvchi kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining diqqatini ko‘rgazmali vositalarning o‘ziga xosligiga qaratishi zarur. Hozirgi kunda kompyuter dasturlaridan to‘g‘ri foydalanish darslarni taqdimot ko‘rinishida PowerPoint dasturidan foydalanish juda yuqori natijalar beradi, chunki taqdimot dasturlarida ko‘rgazmali vositalarni ko‘rsatish mumkin. Bu esa PowerPoint dasturida ranglarni va dizaynni juda sezilarli va muvaffaqiyatli ishlatish juda muhimdir ya‘ni o‘quvchilarni qiziqtirish va ularning diqqatini jalb qilishni rivojlantirish uchun. PowerPoint dasturida tasvirlar, grafikalar, video va animatsiyalardan foydalanish o‘quvchilar uchun o‘z mavzularini yanada tushunarli qiladi. PowerPoint dasturida xalq og‘zaki ijodi janrlari elementlarini keng qamrovli sahnalar, holisliklar va animatsiyalar bilan birgalikda ishlatish, o‘quvchilarga ma‘lumotlarni ko‘rsatish va ularning e‘tiborini jalb qilish mumkin.

Xalq og‘zaki ijodi janrlaridan foydalanish, PowerPoint taqdimotlaringizni ko‘proq personal va jonli qilish uchun samarali vosita bo‘lishi mumkin. Bu usullar bilan o‘quvchilarni qiziqtirish va ularning o‘z fikrlarini ifoda qilishlari uchun yaxshi imkoniyatlarni yaratish mumkin.

Shunday qilib, folklorning o‘quvchilar bilimi sifatiga ta‘siri ko‘p qirrali degan xulosaga kelishimiz mumkin. Bu birinchi navbatda, qiziqish va e‘tiborning ortishi, amaliy harakatlarni amalga oshirish, yangi bilimlarni o‘zlashtirish, materialni tushunish, fikrlash mantiqi, nutq madaniyati, aql-zakovatni rivojlantirish bilan bog‘liq. Maqol va matallar, topishmoq va qo‘shiqlar, ertak va rivoyatlar o‘quvchilarda o‘z oilasiga yuksak muhabbat tuyg‘usini tarbiyalaydi, tug‘ilib o‘sgan joyiga sadoqatli bo‘lish, mehnatga hurmat, madaniyat, jamiyatdagi insoniy munosabatlar, Vatan himoyasi haqida tushunchalarni shakllantiradi. Xalq og‘zaki ijodiyoti o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi, shuningdek, o‘z fikrini ifoda etish ko‘nikmasini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk. 3 tomlik.
2. Buslaev F.I. Istoricheskie ocherki russkoy narodnoy slovesnosti i iskusstva. Russkaya narodnaya poeziya. SPb., 1861.
3. Tolstoy A.N. Poln. sobr. soch. T. 14. M., 1980.
4. Aydarova U.B. "O'qish savodxonligi". 1-sinf uchun darslik. 1,2-qism. Toshkent: Navda Edutainment, 2023.
5. Aydarova U.B. "O'qish savodxonligi". 2-sinf uchun darslik. 1,2,3,4-qism. Toshkent: Navda Edutainment, 2023.
6. Aydarova U.B. "O'qish savodxonligi". 3-sinf uchun darslik. 1,2,3,4-qism. Toshkent: Navda Edutainment, 2023.
7. Aydarova U.B., Azizova N.K.. "O'qish savodxonligi". 4-sinf uchun darslik. 1,2,3,4-qismlar. Toshkent: Navda Edutainment, 2023.
8. Xasbulatova, X. M., Ramazanova, M. R., & Sultanaxmedova, K. A. (2015). Izucheniye russkogo folklor v nachalnih klassax mnogonatsionalnoy shkoli. Izvestiya Dagestanskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Psixologo-pedagogicheskiye nauki, (3 (32)), 76-78.
9. Jurcheva, O. V. (2021). Kontseptsiya prepodavaniya distsipliny po vboru «Izuchenie folklor v shkole». Povoljskiy pedagogicheskiy vestnik, 9(2 (31)), 75-81.

CHET TILI FANI O'QITUVCHILARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI

Ruziyeva Nigora Zohidjonovna

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi
ruziyevanigora22@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tili fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanihi, malaka oshirish tizimida ingliz tili o'qituvchilarining uzluksiz ta'lim sifatiga katta e'tibor qaratilayotganligi haqida so'z boradi. Bundan tashqari jamiyatimizda ayollarning o'rni va mavqeyini mustahkamlash, ilm-fan, ta'lim sohasida ularning ishtirokini yanada ko'paytirishga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: chet tili fani o'qituvchilari, malaka oshirish, uzluksiz kasbiy rivojlanish, ilm-fanda ayollarning o'rni.

Аннотация: В данной статье говорится о непрерывном профессиональном развитии учителей иностранного языка, качестве непрерывного образования учителей английского языка в системе повышения квалификации. Кроме того, уделяется внимание укреплению места и положения женщин в нашем обществе, повышению их участия в сфере науки и образования.

Ключевые слова: преподаватели иностранного языка, профессиональное развитие, непрерывное профессиональное развитие, роль женщин в науке.

Bugungi kunda barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham qator islohotlar amalga oshirilmoqda. O'qituvchi-pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, malaka oshirishi dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy chet tili fani o'qituvchisi o'zining bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda samarali qo'llay olishi - kasbiy kompetentligining eng asosiy komponentidir. Jumladan, dunyo va mamlakatda ta'lim taraqqiyoti bosqichlarini bilishi, maktab ta'limi tizimida o'quv-tarbiya jarayoni mazmunini ta'minlashga, uzviylik va uzluksizligiga amal qilishi lozim. Ayniqsa, jamiyatimizda xotin-qizlarning o'rni va mavqeyini mustahkamlash borasida ham qator qonun hujjatlarining qabul qilinganligi ham quvonarlidir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi PQ-5020-sonli "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi izchil amalga oshirilayotganligi fikrimizning isbotidir. Mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, ularning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishi hamda bandligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bunday oqilona yondashuv O'zbekistonning milliy va xalqaro majburiyatlarini bajarishiga har tomonlama ko'maklashishga xizmat qiladi. Binobarin, xalqaro hamjamiyat xotin-qizlarga ilm-fan, ilm-fanga esa xotin-qizlar kerakligini muttasil ta'kidlab kelmoqda.

Ko'p millatli va ko'p madaniyatli jamiyat rivojlanishining zamonaviy sharoitida pedagoglarning, ayniqsa chet tili o'qituvchilarining pedagogik kompetentligi, kasbiy rivojlanishi alohida e'tiborni talab qiladi, bu ularni malaka oshirish jarayonida ijodiy kasbiy faoliyatini rivojlantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli, chet tili o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi mavzusi eng dolzarb mavzulardan biridir. Binobarin, xotin-qizlarning ilm-fanning barcha sohalarida o'z munosib o'rni bor. Ular ilmiy taraqqiyot jarayonlarida faol ishtirok etish huquqiga ega. Buni ayollar va qizlar chuqur anglab yetishlari kerak.

Shu o'rinda mamlakatimizda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga ustuvor ahamiyat qaratilayotgani natijasida oilaga, ayol zotiga bo'lgan munosabat tobora yuksalib, ularga hurmat-ehtirom ko'rsatish hayotimizning ma'no-mazmuniga, asosiy maqsadiga aylanganiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Bugun O'zbekiston ayollari turli jabhalarda, xususan, malaka oshirish jarayonida ham o'z o'rni va munosib mavqeiga ega bo'lib bormoqda. Bularning barchasi so'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish borasidagi tizimli ishlarning samaralaridir.

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazida 51 nafar professor-o'qituvchi ish faoliyatini olib boradi. Shulardan 2 nafar professor, 17 ta dotsent va 33 nafari o'qituvchilardir. Faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning 50%idan ko'pi ayollar ulushiga to'g'ri keladi.

Darhaqiqat, Yurtboshimiz boshchiligida ayollarga munosib go'zal hayot yaratish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Biz ayollar ham bildirilayotgan yuksak ishonchni oqlab, bu sharoitlardan unumli foydalangan holda, Vatanimiz ravnaqiga munosib hissamizni qo'shmog'imiz lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi PQ-5020-sonli "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori
2. www.lex.uz rasmiy sayti

DARSLIKLARDA BERILGAN LUG'ATLAR USTIDA ISHLASH

Saidova Mahzuna Farhod qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada lug'atlarda aks etgan so'zlarning adabiyot darsliklarida qo'llanilishi hamda ular ustida ishlash, dars jarayonida lug'atlardan foydalanish metodlari haqida fikr yuritilgan. Adabiyot darsliklari bilan bir qatorda ona tili mashg'ulotlarida ham lug'atlardan foydalanish usullari, o'quvchilarning nutqini o'stirishda lug'atlarning o'rni haqida ham ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: lug'at, metodika, darslik, so'z boyligi, "Mos juftlik" mashqi, "Adashtirdim topingchi?" o'yini, "Kichik sharh" metodi.

Абстрактный. В данной статье рассматривается употребление слов, отраженных в словарях, в учебниках литературы, а также методы работы над ними и использования словарей в ходе урока. Помимо учебников по литературе, была также дана информация о способах использования словарей на занятиях родного языка, о роли словарей в развитии речи учащихся.

Ключевые слова: лексика, методика, учебник, словарный запас, упражнение "Сопоставление пар", "Найди меня неправым?" игра, метод "Небольшой обзор".

Abstract. In this article, the use of the words reflected in the dictionaries in literature textbooks, as well as the methods of working on them and using dictionaries in the course of the lesson, are discussed. In addition to literature textbooks, information was also given about the ways of using dictionaries in mother tongue classes, and about the role of dictionaries in the development of students' speech.

Key words: dictionary, methodology, textbook, vocabulary, "Matching pairs" exercise, "Can you find me wrong?" game, "Little review" method.

Darslikdagi lug'atlar bilan tanishish, ular ustida ishlashdan oldin lug'at so'zining izohi bilan tanishsak:

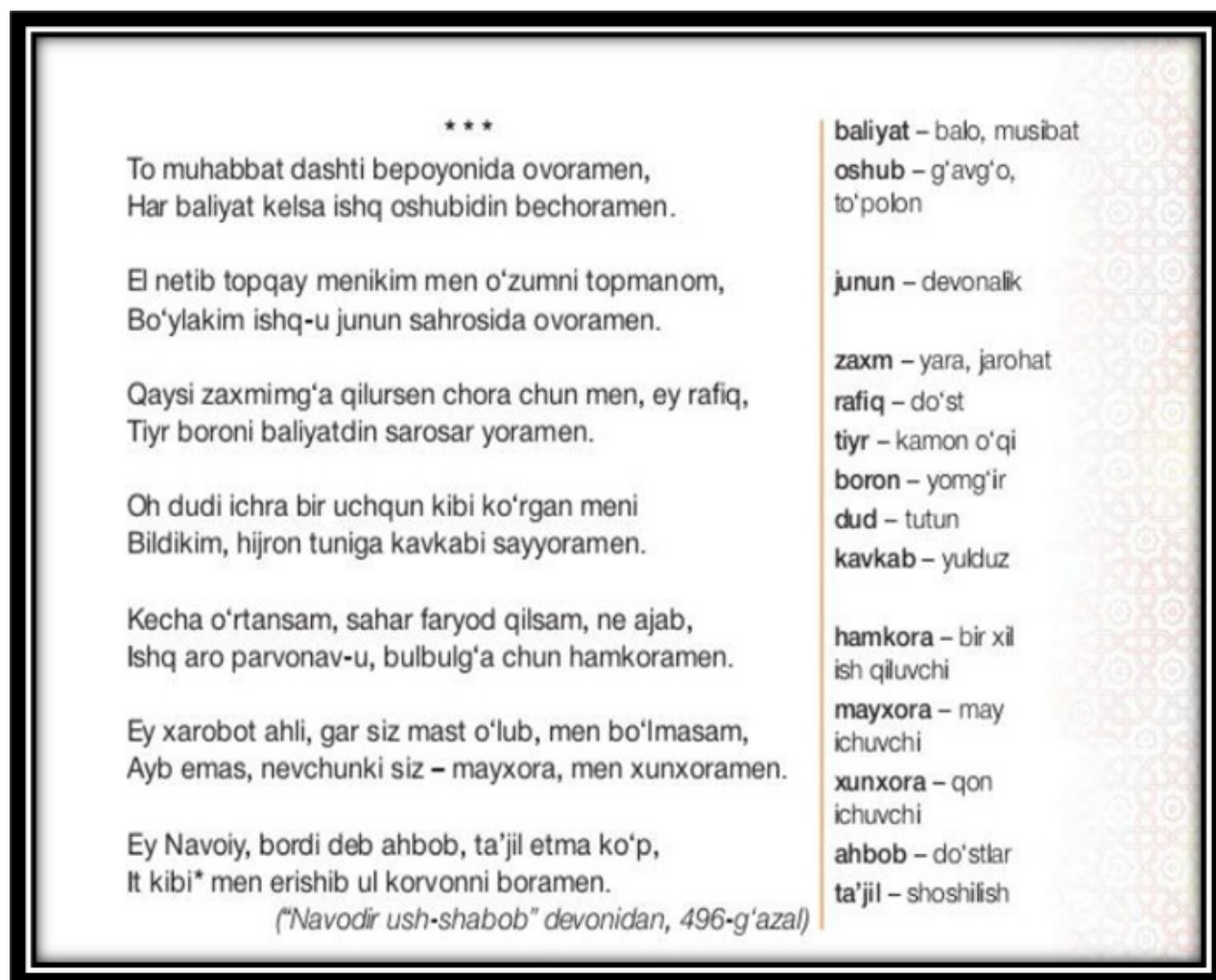
Lug'at [arab.–til, sheva; so'z, ibora] 1) Biror tildagi so'zlarni ma'lum tartibda (odatda alifbo tartibida) jamlab, izohlab yoki boshqa tilga tarjima qilib berilgan kitob, 2) So'z; tildagi barcha so'zlar majmui, so'z boyligi.¹

So'zlarning ma'nosini tushuntirish, o'quvchilar nutqini o'stirishda lug'atlar katta ahami-

¹ [Abduvahob Madvaliyev tahriri ostida "O'zbek tilining izohli lug'ati" II jild. –T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2020. 512-bet].

yatga ega. Soʻz tilning maʼno bildiradigan eng kichik boʻlagidir. Tilda mavjud barcha soʻz va frazemalar yigʻindisi lugʻat deyiladi. Oʻzbek tilining lugʻat tarkibi, tuzilishini oʻrganadigan tilshunoslik boʻlimi leksikologiya deyiladi.

Maʼlumki, yangi avlod darsliklari zamonaviylashib, jahonning rivojlangan davlatlar taʼlimidan bir qator namunalarni oʻzlashtirib kelmoqda. 2022-yilda yangilangan 6-7-10-sinf adabiyot va ona tili darsliklarida quyidagi rasm boʻyicha lugʻatlar keltirib oʻtilgan.

Adabiyot badiiy soʻz sanʼatini oʻzida mujassamlashtirgan sohadir. Zeroki, adabiyot darslarida lugʻatlardan foydalanib turish zarur. Asarlarda uchraydigan soʻzlardan ayrimlari tarixiy, ayrimlari arxaik soʻzga aylangan mumtoz lugʻatlar ham uchraydi. Adabiyot darsliklarida berilgan lugʻatlarni quyidagi metodlar orqali dars jarayoniga qoʻllashimiz mumkin:

- “Mos juftlik” metodi;
- “Adashtirdim topingchi?”;
- “Kichik sharh”;
- Toʻgʻri izohlang.

Masalan: 10-sinf adabiyot darsligida berilgan lugʻatlarni “Mos juftlik” metodidan foydalangan holatda bajarib koʻramiz.

“Go‘ro‘g‘li” dostoni tarkibidagi lug‘atlar.

Lug‘atlar	Ma‘nosi
cherik	halqa qilingan arqon
tamiz	homi
abd	qo‘shin
qo‘riq	fahm-faros
buzurg	avliyo
shafe	buyuk

Bunda lug‘atlarning ma‘nosi bir-biriga mos tushadigan jufti bilan xuddi yuqorida ko‘rsatilganidek, moslashtirib chiqiladi. Bu o‘quvchilarning lug‘atlarni qay darajada o‘zlashtirganliklarini bilib olishga yordam beradi.

Darsliklar tarkibida uchraydigan lug‘atlarni “Adashtirdim topingchi?” mashqi tarzda o‘quvchilarga taqdim etishimiz mumkin. Bunda lug‘atlarning paronimidan foydalanish lozim.

Masalan:

1. Ziyoda yodsirab ularga qaradi. ❌ Bu yerda yodsirab emas, yotsirab bo‘lishi kerak edi. ✅
2. Sodda, yoqimli liboslar o‘ziga yarashib turgan qizlar tabassum bilan qarab turardi. ✅
3. Xalq bilan bo‘lg‘usi muomalada qilichga emas, adil kuchiga suyanmoq, xalqni jabr-zulmdan qutqarmoq lozim. (Oybek. “Navoiy”) ❌ Bu yerda adl so‘zini qo‘llanishi kerak edi.
4. Hasan aka pulni beraversa, alam chiqib o‘lchab, vasiqasini qilib beraveradi. (Hamza) ❌ Bu yerda alam so‘zi o‘rnida uning paronimi a‘lam qo‘llanishi kerak.
5. Oyoqqa chulg‘ov qilsang ham, asil ipak bo‘z bo‘lmas, deb shuni aytadi. (A.Muxtor) ✅

O‘quvchilar yuqorida ko‘rsatilganidek, paronimi bilan adashtirilgan so‘zlarning to‘g‘risini topib yozib chiqishlari lozim. Bu metod - paronimlarni yaxshi yodlash, gap mazmunidan ularni tezgina ajrata bilishga ko‘maklashadi.

Ona tili dars mashg‘ulotlarida tilshunoslik bo‘limi nomlarini izohlashda “Kichik sharh” metodidan foydalansak bo‘ladi.

Masalan: Orfografiya – to'g'ri yozish qoidalari o'rganiladi.²

Grafika -

Fonetika -

Leksikologiya -

Etimologiya -

Morfologiya -

Frazeologiya -

Bo'lim nomlarini o'quvchilarga lug'at tarzida yodlashga bersak, ularning yodda qolishi osonlashadi, izohlashda ham aynan qoida tarzida emas, o'zlariga qulay variantlarda qisqa va lo'nda, eng asosiysi, to'g'ri sharh berishadi. Bu o'quvchilarning tilshunoslik bo'limini mustahkamlashga ko'maklashadi, ilmiy jihatdan bilimni oshiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkin, oldingi darsliklarda lug'atlar nisbatan kam berilar edi va unga ahamiyat ham berilmasdi. Hozirgi kunda maxsus mumtoz asarlar lug'atlari tuzilgan. Lug'atlar inson hayotida ham, tilning rivojlanishida ham beqiyos o'ringa ega. Bugungi kunda lug'atlarsiz biror ma'lumotni yoki axborotni bir necha ma'nosini to'laqonli tushunish qiyin. Har bir lug'at shunchaki ma'lumotnoma emas. Ular milliy tilning o'lmas merosidir. Lug'atshunos A.Rey aytganidek: "zamonaviy sivilizatsiya lug'at sivilizatsiyasi". Darhaqiqat, hozirgi takomillashgan zamonda har bir sohada lug'atlar yuksak mavqega ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduvahob Madvaliyev tahriri ostida. O'zbek tilining imlo lug'ati. II jild. -T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". Davlat ilmiy nashriyoti. 2020, 512-bet.
2. Berdiyeva Barno. Lug'atlarning turlari va ularning inson hayotidagi o'rni. Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences. Hosted from USA, 26th -28th –February. 84-87-betlar.
3. Mengliyev B. Xudoyberdiyeva M. "O'zbek tili iborolari o'quv lug'ati", 2007-2009.
4. Nargiza Erkaboyeva. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. -T.: "Yosh kuch", 2019, 20-21-betlar.
5. Z. I. Mirzayeva, K. Q. Jalilov. Adabiyot [Matn]: 10-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 312 b.
6. www.openconference
7. www.ziyouz.com

² Nargiza Erkaboyeva. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. – T.: "YOSH KUCH", 2019. 20-21-betlar.

ONA TILI DARSLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI

Sattarova Maxsuda Rajabovna

*Toshkent viloyati Angren shahar 8-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili darslarida yangi pedagogik texnologiyalar, ulardan foydalanishni shakllantirish strategiyasi tushuntirilib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, innovatsion usullar, zamonaviy.

Abstract: this scientific article reveals new pedagogical technologies and the strategy of their use in the mother tongue classes of a general secondary school.

Key words: pedagogical technologies, innovative methods, modern.

Аннотация: в данной научной статье раскрываются новые педагогические технологии и стратегия их использования на уроках родного языка в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: педагогические технологии, инновационные методы, современные.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning jahon ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy pedagogik texnologiyalarda yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. Bu yondashuvlar o'z navbatida o'quv jarayonining tashkiliy va metodik jihatlariga muayyan ijobiy o'zgarishlar olib kirmoqdaki, ularning ko'pchiligi pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq. Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Zamonaviy pedagogik texnologiya – hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta, ijobiy natijaga erishadi.

Jumladan, ona tilini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta'lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda. XX asrning oxirgi yillariga qadar o'qitish metodlari sifatida tushuntirish bayon metodi, suhbat metodi, analiz-sintez metodi, mustaqil ish metodi, induktiv va deduktiv metodlar ona tili ta'limi darslarini tashkil etishda ko'proq qo'llanilib kelindi.

O'quvchilar nutqining ravonligini ta'minlashda ona tili darslarida grammatika grammatika uchun emas, grammatika amaliyot uchun tamoyiliga asoslanyapti.

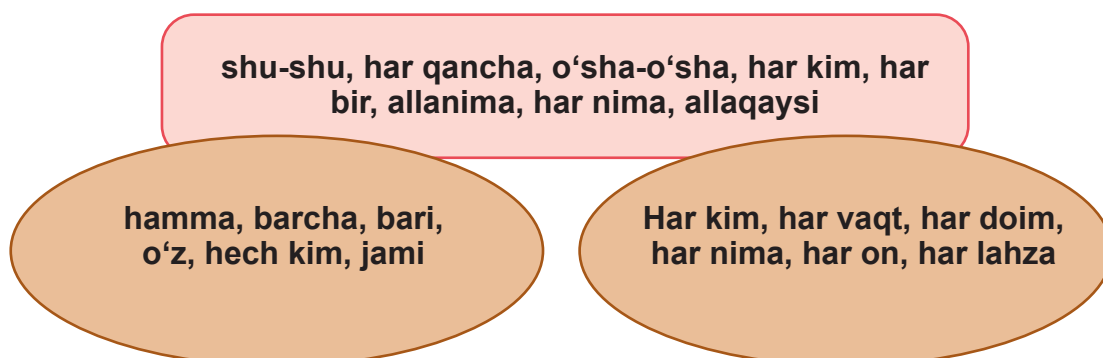
VEEN DIAGRAMMASI

Dars jarayonlarini olib borishda har bir pedagog o'quvchilar faolligini ta'minlashda va ularning nutqini erkin bayon qila olishlari uchun turli grammatik o'yinlar, muhokamali topshiriqlar, testlar, rasmiy topshiriqlar, rebuslar va shu kabilardan samarali foydalanmog'i lozim. O'quvchilarni yanada darsga qiziqishini oshirish, ularning nutq boyligini o'stirishda imkon darajasida videodarslar, audiodars hamda kompyuter texnikasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Yangi pedagogik texnologiya bo'yicha o'qituvchi ta'limni tashkil etadi, nazorat qiladi. Bu borada buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning quyidagi so'zlari fikrimizning dalili bo'la oladi: "Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan muqaddas bir vazifadur".

"O'zliging namoyon et" metodi. Bunda o'quvchilarning so'zlarni talaffuz qilish qobiliyati, nutq madaniyati, o'zini sahnada tutish odobi, aktyorlik qobiliyati sinaladi. Bunda ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan o'quvchilar uchun kichik sahna ko'rinishlarini obrazga kirib ijro etish maqsadga muvofiq.

"Ishbilarmon" o'yini. Quyida berilgan har bir shakl ichidagi so'zlardan bittasi ortiqcha. Shu ortiqcha so'zlarni toping, nima uchun ortiqchaligini tushuntiring.

O'yin, asosan, guruh sardorlariga beriladi. Bu o'yinda o'quvchiga vaqt beriladi. Birinchi bo'lib to'g'ri, aniq qilib, so'zlarni qaysi so'z turkumiga mansubligini dalillar bilan isbotlab bergan g'olib bo'lgan guruh sardori eng ishbilarmon, faol o'quvchisi deb sanaladi.

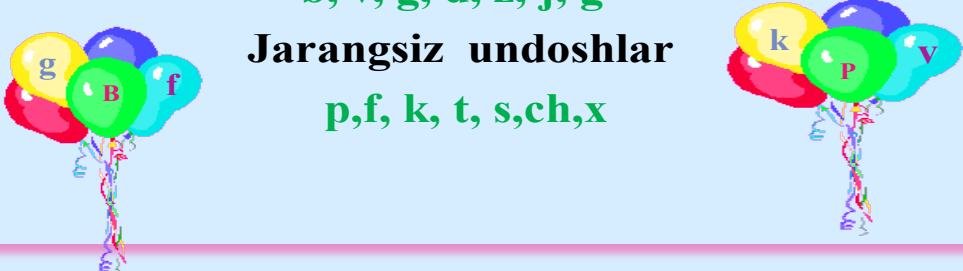
“So'zsiz suratni izohlash” metodi. O'quvchilarga faqatgina rasmlargina mavjud bo'lgan izohlarsiz suratlar jo'natiladi. Ular har bir rasmlarni kuzatib, gap tuzadilar va yozadilar. Tuzgan matnlarida xalq maqollari, hikmatli so'zlar va she'riy parchalardan foydalanishlari mumkinligi ta'kidlanadi. Bu orqali ularning tasavvurlari kengayadi, ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Ona tili fanidan olgan nazariy bilimlarini amaliyotda mustaqil va samarali foydalana olish ko'nikmalari hosil bo'ladi.

“Qo'sh sharlar” o'yin texnologiyasi

Turli rangdagi sharlarga jarangli va jarangsiz undoshlar yoziladi. Ishtirokchilar sharlarning rangiga e'tibor berib yozilgan harfning jufti qaysi sharda ekanligini topadilar.

Masalan: Jarangli undoshlar
b, v, g, d, z, j, g'

Jarangsiz undoshlar
p, f, k, t, s, ch, x

Xullas, bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rafiyev A. , G'ulomova N. Ona tili va adabiyot. T., “Sharq”, 2013-yil.
2. Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish..Monografiya.-T.: “Fan va texnologiyalar”, 2016-yil.
3. M.X.To'xtaxo'jayeva “Umumiy pedagogika” T.: - “Fan” nashriyoti, 2006-yil

O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISHDA MEDIA TA'LIMDAN FOYDALANISH

Sattorova Gulmira Asqarjon qizi

*Toshkent viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi o'zbek tili fan metodisti.*

Gulmirxan2205@mail.ru

Annotatsiya: Bu maqola O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda media ta'limdan foydalanishning muhimligini va muammolarni o'rganadi. Ushbu maqola media ta'limining o'zbek tilini global o'qitishda qanday ro'l o'ynaydi, uni o'rganuvchilar uchun qanday oson va samarali qilib o'rganishni ta'kidlaydi. Maqola o'zbek tilining dunyoviy aloqalarda va globalizatsiya doirasida o'z ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish, media ta'lim, globalizatsiya, o'rganish, kompetentlik.

Abstract: This article examines the importance and challenges of using media education in teaching Uzbek as a foreign language. This article highlights the role of media education in the global teaching of the Uzbek language, how to make it easy and effective for learners. The article shows the importance of the Uzbek language in global relations and globalization.

Key words: teaching Uzbek as a foreign language, media education, globalization, learning, competence.

Kirish: Til ta'limi sohasida ommaviy axborot vositalarining integratsiyasi o'qitish metodologiyasini inqilob qildi, madaniy singdirish va tilni bilish uchun dinamik yo'llarni taklif qildi. Bu paradigma o'zgarishi, ayniqsa, o'zbek tilini chet tili sifatida o'qitish kontekstida dolzarb bo'lib, an'anaviy pedagogikaning multimedia resurslari bilan uyg'unlashuvi til va madaniyatni chuqurroq anglash uchun eshiklarni ochadi. Filmlar, musiqa, raqamli kontent va adabiyotning kuchidan foydalangan holda, o'qituvchilar til o'rganuvchilarga an'anaviy sinf chegaralaridan farqli o'laroq haqiqiy va qiziqarli tajribalarni taqdim etishlari mumkin. Ushbu maqolada media ta'limning o'zbek tilini o'qitishga o'zgartiruvchi ta'siri o'rganilib, uning madaniy xabardorlikni oshirish, til o'zlashtirishni osonlashtirish va o'quvchilarni globallashtirish dunyoda mazmunli muloqotga tayyorlashdagi roli ta'kidlanadi.

Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning innovatsiya haqida bildirilgan quyidagi fikrlarini keltirish yuqoridagi so'zimizni yana bir bor dalillaydi: "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'lga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? **Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.** Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak".¹

¹ Mirziyoyev Sh.M., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasi. Toshkent., O'zbekiston NMIU; 2018. 23-bet.

Asosiy qism: Til ta'limi sohasida ommaviy axborot vositalarining qo'shilishi o'rganish tajribasini oshirish uchun kuchli vosita sifatida paydo bo'ldi. Bu, ayniqsa, o'zbek tilini chet tili sifatida o'rgatish uchun to'g'ri keladi, bu yerda madaniy tushunish va tilni bilish bir xil darajada muhimdir. Filmlar, musiqa, adabiyot va raqamli kontent kabi ommaviy axborot vositalarining turli shakllarini o'z ichiga olgan media ta'lim tilni o'zlashtirish va madaniy immersion o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ommaviy axborot vositalarini o'zbek tilidagi ta'limga integratsiyalashning asosiy afzalliklaridan biri uning haqiqiy madaniy kontekstlarni taqdim etish qobiliyatidir. Filmlar va hujjatli filmlar orqali talabalar tabiiy sharoitlarda ona tilida so'zlashuvchilarni kuzatishlari, so'zlashuv iboralarini eshitishlari va madaniy nuanslarga bevosita guvoh bo'lishlari mumkin. Bu ekspozitsiya til sintaksisi va grammatikasidan tashqariga chiqib, o'quvchilarga o'zbek urf-odatlarini, jamiyat normalari va tarixiy qarashlari haqida tushuncha beradi. Jumladan, "Kelgindi kuyov" kabi filmlar nafaqat til namunalarini namoyish etadi, balki o'zbek urf-odatlarini, shaxslararo munosabatlar dinamikasini ham aks ettiradi, o'quvchilarning madaniy tushunchalarini boyitadi.

Ommaviy axborot vositalari chuqur o'rganish tajribasini taqdim etish orqali an'anaviy til materiallariga dinamik qo'shimcha bo'lib xizmat qiladi. O'zbek musiqasini tinglash, yangiliklar ko'rsatuvlarini tomosha qilish yoki onlayn maqolalarni o'qish o'quvchilarni turli lug'at boyligi, mintaqaviy urg'u va zamonaviy tildan foydalanishni ochib beradi. Ushbu ta'sir o'quvchilarga tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga, turli nutq tezligi va intonatsiyalariga moslashishga va ravon muloqot qilish uchun zarur bo'lgan idiomatik iboralarni tushunishga yordam beradi.

Ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlik talabalarning faol ishtirokini va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi. O'zbek adabiyotini tahlil qilish yoki dolzarb voqealarni media platformalar orqali muhokama qilish muloqotni rivojlantiradi, bahs-munozaralarni rag'batlantiradi va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Bundan tashqari, raqamli media vositalari o'zbek tilida podkastlar yaratish, qisqa videolar tayyorlash yoki ona tilida so'zlashuvchilar bilan virtual til almashishda ishtirok etish kabi interaktiv mashqlarni bajarishga imkon beradi. Bu mashg'ulotlar nafaqat til o'rganishni kuchaytiribgina qolmay, balki o'quvchilarning o'zbek tilida o'zlarini ijodiy ifoda etishlariga ham yordam beradi.

Media ta'lim sinfda o'rganish va o'zbek tili ko'nikmalarini real hayotda qo'llash o'rtasidagi tafovutni bartaraf etadi. Haqiqiy materiallar bilan shug'ullanish orqali til o'rganuvchilar tilning kundalik kontekstlarda, xoh biznes operatsiyalarida, xoh ijtimoiy o'zaro munosabatlarda yoki akademik muhitda qanday qo'llanilishi haqida amaliy tushunchaga ega bo'ladilar. Bu ta'sir o'quvchilarni o'zbek tilida so'zlashuvchilar bilan mazmunli muloqot qilishga tayyorlaydi va ularning sinfdan tashqarida tildan foydalanishga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Ommaviy axborot vositalari o'zbek tilidagi ta'limni boyitish bilan birga, mazmunning mosligini ta'minlash, texnologik resurslarni boshqarish va madaniy sezgirliklarni boshqarish kabi muammolarni ham ko'taradi. O'qituvchilar o'quv maqsadlariga mos keladigan, tegishli til darajalarini ta'minlaydigan va turli xil madaniy istiqbollarni aks ettiradigan materiallarni diqqat bilan tanlashlari kerak. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarini integratsiyalash o'qitishda raqamli vositalardan samarali foydalanish uchun etarli texnologik infratuzilma va treningni talab qiladi. O'quvchilar muammolarni muvaffaqiyatli hal etishlari uchun o'qituvchi ularga tegishli ko'rsatmalar berishi, foydalaniladigan manbalarni tavsiya etishi, o'qitish-

dan ko'zlangan natijaga erishish yo'llarini ko'rsatishi, buning uchun muammoni hal etishda o'quvchilarning faoliyatini loyihalashi lozim.²

Multimedia dasturlari, onlayn videolar va podkastlar kabi raqamli texnologiyalar o'qituvchilar tomonidan o'quvchilar e'tiborini jalb qiladigan qiziqarli va interaktiv kontent yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

Mobil qurilmalar mavjudligi bilan talabalar istalgan vaqtda va istalgan joyda o'zbek tilini o'rganishlari mumkin, raqamli texnologiyalar esa bu o'rganish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Ikkinchidan, o'qituvchilar o'zbek tilini o'rganishni yanada samarali va qiziqarli qilish uchun aylantirilgan sinflar, tengdoshga o'quv qo'llanmalari, elektron darsliklar, ijtimoiy tarmoqlarda hamkorlik va o'yinlar yaratish kabi innovatsion strategiyalarni amalga oshirishlari mumkin. Elektron darsliklardan foydalanishning afzallik jihatlari shundaki, birinchidan, internetdagi ma'lumotdan bir vaqtning o'zida ko'plab o'quvchi foydalanishi mumkin; ikkinchidan, o'quvchilar animatsiyali dasturlardan kitobga qaraganda ko'proq va qiziqarliroq ma'lumot oladilar.³

O'zbek tilini chet tili sifatida o'rganishga media ta'limning chuqur ta'sirini o'rganuvchi "Milliy sadolari" interaktiv media ko'rgazmasini quyidagicha amaliyotga tadbiq etish mumkin.

1-qism: Kino sayohatlari

Baxtli film: **"Kelgindi Kuyov"**

"Kelgindi kuyov" filmi bilan o'zbek kino olamiga qadam qo'ysak, bu film nafaqat o'zbek tilining lingvistik jihatlarini namoyish etadi, balki o'zbek urf-odatlarini va jamiyat me'yorlarining boy gobeleniga ham nazar tashlaydi. Namoyishlar va munozaralar orqali ushbu kino durdona tilni o'zlashtirish va madaniy immersiya o'rtasidagi tafovutni qanday ko'paytirishini his ettira oladi.

2-qism: Musiqiy manzaralar

Taniqli ijodkor: **Sevara Nazarxon**

Sevara Nazarxonning maftunkor ovozi orqali o'zbek musiqasining ohangdor ritmlariga sho'ng'ish. Uning musiqasi nafaqat o'quvchilarni o'zbek lug'ati va lirik iboralari bilan tanishtirish orqali til o'rganishni boyitibgina qolmay, balki o'zbek madaniy mavzulari va tarixiy hikoyalarni tushunish uchun eshik bo'lib xizmat qilishi mumkin.

3-qism: Raqamli hikoyalar

Raqamli kontent: **O'zbek tilini o'rganish uchun ilovalar**

Tilni o'zlashtirishni yaxshilash uchun mo'ljallangan innovatsion raqamli vositalarni o'rganish. O'quvchilarga o'zbek tilining talaffuzi, grammatikasi va so'zlashuv ko'nikmalarini o'zlashtirishda yordam berish uchun interfaol mashqlar, audiovizual materiallar va real vaqtda fikr-mulohazalardan foydalanadigan o'zbek tilini o'rganish ilovalari bilan shug'ullanish. Til ta'limida texnologiya media samaradorligini qanday oshirishini bevosita tajribadan o'tkazish mumkin.

Ushbu ko'rgazma orqali biz medianing turli shakllari – filmlar va musiqalardan tortib raqamli kontent va adabiyotlargacha – butun dunyo bo'ylab o'quvchilar o'rtasida o'zbek tili va madaniyatini chuqurroq tushunishga qanday hissa qo'shishini o'rganamiz.

² G'oiish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma. Innovatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi.- T.: "Iqtisodiyot", 2012

³ Usmonova Z. Adabiyot o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari. // Til va adabiyot ilmi. - 2005. 3-son. - B.20-22.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, media-ta'lim madaniy tushunishni kuchaytirish, til o'zlashtirishni osonlashtirish, faol ishtirok etish va sinfda o'rganishni real dunyo ilovalari bilan bog'lash orqali o'zbek tilini chet tili sifatida o'qitish uchun bebaho imkoniyatlarni taqdim etadi. O'qituvchilar turli xil ommaviy axborot vositalaridan foydalanish orqali o'quvchilarni nafaqat o'zbek tilini o'zlashtirishga, balki uning boy madaniy merosini qadrlashga ham ihomlantiradigan immersiv va dinamik ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, til ta'limi kelajagini shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining o'rni ham o'zgaradi, o'quvchilar o'zbek tilini mukammal bilishini ta'minlaydi, shu bilan birga madaniy xabardorlik va muloqot orqali global fuqarolikni rag'batlantiradi.

O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda media ta'lim, elektron vositalar orqali o'rganishni oson va samarali qilib beradi. Bu usul o'zbek tilini global o'quv jamiyatlarda o'rgatishda yordam beradi va kommunikatsiya qilish imkoniyatlarini yuqori darajada oshiradi. Media ta'limning muhim roli va bu jarayonda o'ziga xos muammolar mavjudligini ko'rish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shayxislamov, N. (2020). Ona tili darslarida interfaol usullardan foydalanish. Prospects of Development of Science and Education, 1(2), 247-p.
2. Shayxislamov, N. (2020). Ona tili fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. O'zbekistonda ilm-fan va ta'lim masalalari: muammo va yechimlar, (3), 71-73.
3. Shofqorov, A. M., Baykabilov, U. A., Bayzakov, J. A., & Shayxislamov, N. Z.O.G.L. (2020). TIL O'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI. Science and Education, 1(Special Issue 3).
4. Khodjaniyazov, E., Xudayarova, M. T., Yuldasheva, S. S., Buranova, S. M., & Kabulova, D. S. (2020). HISTORICAL BACKGROUND OF FOOD NAMES IN UZBEK DIALECT IN KARAKALPAKSTAN REGION. Journal of Critical Reviews, 7(18), 3564-3570.
5. Худаярова, М. Т., & Хасанова, А. Н. (2017). Этнопедагогические воззрения каракалпаков важнейший источник семейного воспитания и социальной адаптации детей. In Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования (pp. 77-82).
6. Ataxanovna, Y. G., Tajimuratovna, X. M., Menglibayevna, B. S., & Zaripbaevna, S. A. (2021). O'zbek tilini nofilologik auditoriyasida o'qitishning ayrim masalalari. BOSHQA-RUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(5), 2024
7. «The Role of Media in Foreign Language Education» - Marlow, H. (2009).
8. «Globalization and Language Learning» - Smith, J. (2015).
9. «Digital Media in Language Education» - Brown, L. (2018).
10. «Challenges and Opportunities of Teaching Uzbek as a Foreign Language» - Uzbek Language Education Journal (2020).

Soxibova O'g'iloy Nuraliyevna

*Islom Karimov nomidagi Texnika universiteti "Amaliy ingliz tili kafedrası" katta o'qituvchisi.
ugiloysohibova6@gmail.com*

Annotatsiya: Neo-romantik adabiyot XIX asr oxiri va XX asr boshlarida rivojlangan adabiy oqim bo'lib, Romantizm harakati an'analarini qayta ko'rib chiqish va yangicha uslubda tasvirlashni maqsad qilgan. Neo-romantizm Romantizmga xos bo'lgan hissiyot, tabiatga yaqinlik va insonning ichki dunyosini aks ettirish kabi xususiyatlarni saqlab qolgan holda, zamonaviy mavzular va metodlarni qo'shgan. Ushbu maqolada Neo-romantik adabiyotning asosiy xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Neo-romantik adabiyot, romantizm, hissiyot, individualizm, tabiat, manzara, tasavvufiylik, mistitsizm, afsonalar, ertaklar, folklor elementlari, yangi g'oyalar, eksperimental usullar, ichki dunyo, ruhiy kechinmalar, adabiy oqim, yakkashlik, milliy an'analar, madaniy o'zlik, badiiy uslublar.

Аннотация: Неоромантическая литература — литературное направление, сложившееся в конце XIX начале XX веков и имеющее целью пересмотреть и по-новому описать традиции романтического направления. Неоромантизм дополнил современные темы и методы, сохранив при этом характерные для романтизма такие черты, как чувственность, близость к природе и отражение внутреннего мира человека. В данной статье освещены основные черты неоромантической литературы.

Ключевые слова: неоромантическая литература, романтизм, эмоция, индивидуализм, природа, пейзаж, мистика, мистика, мифы, сказки, элементы фольклора, новые идеи, экспериментальные методы, внутренний мир, духовные переживания, литературное течение, уединение, национальные традиции, культурная самобытность, художественные стили.

Abstract: Neo-romantic literature is a literary trend that developed in the late 19th and early 20th centuries and aims to revise and describe the traditions of the Romantic movement in a new way. Neo-romanticism added modern themes and methods, while preserving such features as the feeling, closeness to nature and reflection of the inner world of a person, characteristic of romanticism. This article highlights the main features of Neo-romantic literature.

Key words: Neo-romantic literature, romanticism, emotion, individualism, nature, landscape, mysticism, mysticism, myths, fairy tales, elements of folklore, new ideas, experimental methods, inner world, spiritual experiences, literary flow, solitude, national traditions, cultural identity, artistic styles.

Neo-romantik adabiyotning markazida insonning ichki dunyosi va uning hissiyotlari turadi. Ushbu oqimda yozuvchi va shoirlar insonning ichki dunyosini chuqur tasvirlashga intilishadi. Ular insonning ruhiy kechinmalari, sevgi, qayg'u, quvonch kabi hissiyotlarni ifodalashda an'anaviy romantizm uslublaridan foydalanadilar. Individualizm Neo-romantizmning

asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, ijodkorlar insonning noyob va o'ziga xosligini ko'rsatishga harakat qiladilar.

Neo-romantik adabiyotda hissiyotlarning chuqur va murakkab tasviri muhim o'rin tutadi. Insonning ichki dunyosi, uning ruhiy holati va kechinmalari batafsil yoritiladi. Ushbu oqimda yozuvchilar va shoirlar insonning sevgi, qayg'u, quvonch, umidsizlik kabi hissiyotlarini chuqur ifodalaydilar. Hissiyotlarning tasviri orqali o'quvchi insonning ichki dunyosini yanada yaxshiroq anglaydi va tushunadi.

Individualizm Neo-romantik adabiyotda markaziy tamoyil hisoblanadi. Yozuvchilar va shoirlar insonning noyob va o'ziga xosligini ko'rsatishga intiladilar. Neo-romantik asarlar qahramonlari ko'pincha yakkash va o'ziga xos bo'lib, o'z ichki dunyosini va hayotiy tajribalarini boshqalardan ajratib turadi. Ushbu yakkashilik insonning o'zligini anglash va o'z ichki dunyosini kashf etishga bo'lgan intilishini aks ettiradi.

Tabiat Neo-romantik adabiyotda muhim rol o'ynaydi. Romantizmga bo'lgani kabi, Neo-romantik asarlar ham tabiatni go'zallik, ilhom va taskin manbai sifatida tasvirlaydi. Neo-romantik yozuvchilar tabiatni inson ruhiyatining aks sadosi sifatida ko'rsatadilar, tabiat manzaralari orqali insonning ichki holatini ochib beradilar. Tabiat va inson o'rtasidagi uzviy aloqani aks ettirish Neo-romantik adabiyotning asosiy xususiyatlaridan biridir.

Neo-romantik adabiyotda tabiatning tasviri juda muhim o'rin tutadi. Yozuvchilar tabiatni go'zallik va ilhom manbai sifatida tasvirlaydilar. Tabiat manzaralari orqali insonning ichki dunyosini ifodalaydilar. Tabiatning tasviri o'quvchiga koinotning cheksizligini va insonning uning oldida kichikligini eslatadi. Tabiat inson ruhiyatining aks sadosi sifatida ko'rsatiladi, va bu orqali yozuvchilar insonning ichki holatini ochib beradilar.

Neo-romantik adabiyotda inson va tabiat o'rtasidagi uzviy aloqaga katta e'tibor beriladi. Yozuvchilar tabiatni inson ruhiyatining aks sadosi sifatida ko'rsatadilar, va bu orqali insonning ichki dunyosini ochib beradilar. Tabiat manzaralari orqali insonning ichki holatini ifodalaydilar. Tabiatning tasviri insonning ruhiy holatiga kechinmalar bilan bog'lanadi, va bu orqali yozuvchilar inson va tabiat o'rtasidagi uzviy aloqani ko'rsatadilar.

Neo-romantik adabiyotda tasavvufiylik va mistitsizm kuchli o'rin tutadi. Yozuvchilar va shoirlar koinotning sirli tomonlarini ochishga, ilohiylik va ruhiyat mavzulariga murojaat qiladilar. Ushbu oqimda tasavvufiy tajribalar va ruhiy holatlar tasvirlangan asarlar ko'p uchraydi. Neo-romantiklar inson va olam o'rtasidagi sirli va tushunarsiz bog'lanishlarni o'rganishga harakat qiladilar.

Tasavvufiylik Neo-romantik adabiyotda muhim o'rin tutadi. Yozuvchilar tasavvufiy tajribalarni tasvirlash orqali insonning ruhiy holatini ochib beradilar. Tasavvufiy tajribalar orqali yozuvchilar insonning ilohiylik bilan bog'lanishini ko'rsatadilar. Ushbu tajribalar orqali insonning ichki dunyosini va ruhiyatini chuqurroq anglashga harakat qiladilar.

Mistitsizm Neo-romantik adabiyotda muhim o'rin tutadi. Yozuvchilar mistik tajribalarni tasvirlash orqali insonning ruhiy holatini ochib beradilar. Mistitsizm orqali yozuvchilar insonning sirli va tushunarsiz tajribalarini ko'rsatadilar. Ushbu tajribalar orqali insonning ichki dunyosini va ruhiyatini chuqurroq anglashga harakat qiladilar.

Neo-romantik adabiyotda afsonalar, ertaklar va folklor elementlari keng qo'llaniladi. Ushbu oqimda yozuvchilar va shoirlar milliy va madaniy an'analarga murojaat qilib, xalq afsonalari va rivoyatlarini o'z asarlarida qayta ishlaydilar. Neo-romantiklar folklor motivlari orqali o'z milliy va madaniy o'zligini namoyon qilishadi va o'quvchilarga o'z ildizlariga qaytish imkoniyatini beradi.

Neo-romantik adabiyotda afsonalar va ertaklar keng qo'llaniladi. Yozuvchilar va shoirlar xalq afsonalari va ertaklarini qayta ishlaydilar, ularga yangi mazmun va ma'no beradilar. Afsonalar va ertaklar orqali yozuvchilar milliy va madaniy an'analarni tasvirlaydilar, va bu orqali o'z milliy va madaniy o'zligini namoyon qiladilar.

Neo-romantik adabiyotda folklor elementlari keng qo'llaniladi. Yozuvchilar va shoirlar xalq an'analari va rivoyatlarini o'z asarlarida qo'llaydilar. Folklor elementlari orqali yozuvchilar milliy va madaniy an'analarni tasvirlaydilar, va bu orqali o'z milliy va madaniy o'zligini namoyon qiladilar. Folklor motivlari orqali o'quvchilarga o'z ildizlariga qaytish imkoniyatini beradi.

Neo-romantik adabiyot zamonaviy g'oyalar va eksperimental usullarni ham qamrab oladi. Yozuvchilar va shoirlar o'z asarlarida yangi badiiy uslublarni sinab ko'rishadi, an'anaviy she'riyat va proza uslublarni yangilaydilar. Neo-romantiklar badiiy erkinlikka intilib, yangi ifoda vositalarini izlaydilar va o'z ijodlarida novatorlik ko'rsatadilar.

Neo-romantik adabiyotda yangi badiiy uslublar keng qo'llaniladi. Yozuvchilar va shoirlar an'anaviy uslublarni yangilaydilar va yangi ifoda vositalarini izlaydilar. Yangi badiiy uslublar orqali yozuvchilar o'z asarlarida novatorlik ko'rsatadilar va adabiyotning rivojlanishiga hissa qo'shadilar.

Neo-romantik adabiyotda eksperimental usullar keng qo'llaniladi. Yozuvchilar va shoirlar yangi ifoda vositalarini sinab ko'rishadi va an'anaviy uslublarni yangilaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baldick, Chris. *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford University Press, 2008.
2. Bloom, Harold. *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*. Oxford University Press, 1973.
3. Bowra, C. M. *The Romantic Imagination*. Oxford University Press, 1950.
4. Drabble, Margaret, editor. *The Oxford Companion to English Literature*. 6th ed., Oxford University Press, 2000.
4. Fussell, Edwin. *The Rhetorical World of Augustan Humanism: Ethics and Imagery from Swift to Burke*. Oxford University Press, 1965.
5. Gillies, John. *Neo-Romantic Landscapes: An Aesthetics of Renewal*. Routledge, 2020.
6. Heilman, Robert B. *The Ways of the World: Comedy and Society*. University of Washington Press, 1978.
7. Jackson, Lee. *Romanticism and the City*. Cambridge University Press, 2019.
8. Morner, Kathleen, and Ralph Rausch. *NTC's Dictionary of Literary Terms*. 2nd ed., McGraw-Hill, 1997.
9. Pater, Walter. *The Renaissance: Studies in Art and Poetry*. Macmillan, 1893.
10. Perkins, David. *English Romantic Writers*. 2nd ed., Harcourt Brace Jovanovich, 1967.
11. Wheeler, Michael. *English Fiction of the Victorian Period 1830-1890*. Longman, 1985.

SPEECH ACTIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN THE ROLE OF THE EDUCATOR-PEDAGOGUE IN FORMATION

Suvankulov Umidjon Ilkhomovich

*teacher of the Department of Preschool, Primary and Special Education
Methodology at the National Center for Training Pedagogues in
New Methods of Samarkand Region
mironshohsuvoankulov@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda tarbiyachi-pedagogning o'rni haqida umumiy ma'lumot yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, TMM, jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik tarbiya.

Аннотация: В данной научной статье освещены общие сведения о роли воспитателя в развитии речевой деятельности детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: система образования, ТММ, физическое, умственное, нравственное, эстетическое воспитание. The role of the educator in the development of speech activity of preschool children

Abstract: In this scientific article, general information about the role of the educator in the development of speech activity of children of preschool age is highlighted.

Key words: educational system, physical, mental, moral, aesthetic education.

Development of the preschool education system is one of the ambitious tasks raised at the level of state policy. The main goal of this system is to ensure that children become healthy and developed individuals, to awaken their desire to study from an early age, and to prepare them for systematic study. The main goal of TMM is to prepare children to study at school, to form a well-developed independent person and to develop a passion for systematic education to reveal abilities. In addition, the President said about this: "One of the most important and urgent issues before us is to educate young people with high spirituality, modern knowledge and professions, independent opinion in the spirit of national and universal values".

In the pre-school educational institution, he set himself the goal of educating children in all aspects, i.e. physically, intellectually, morally, aesthetically. Bumaqsad is carried out in the process of teaching children their mother tongue. As a result of developing oral speech in kindergarten, the child develops mentally and his general cultural level increases.

He understands the surrounding events, laws of nature and society. The development of speech in a child helps him improve mentally. The child has the ability to learn about the outside world with the help of mental processes such as memory, imagination, imagination, thinking, as well as with the help of speech. However, children's intelligence, that is, mental processes (memory, imagination, imagination, thinking, etc.) do not appear only with the growth and improvement of the child's organism, but also appear and improve with the development of speech.

The methodology of speech development as a pedagogical science developed in the

structure of the pedagogical science until the 1920s, and then it was formed as an independent science.

The method of speech development as a pedagogical discipline, as a customer in the training of a specialist who has thoroughly mastered the development of children's speech in preschool education, the introduction of the basic program "Ilk Kadam" created on the basis of scientific research into the educational process, knowledge on the methodology of speech development and ensures the theoretical and practical proportionality of the formation of skills, develops methods of speech development. To improve it, to practically teach children their native language by using the most convenient method, to use language units in speech, to be able to correctly express thoughts in their native language in the context of mutual speech, to understand the speech of their peers by listening to it, and to be able to distinguish language units in speech (sound, word) forms the activity of learning the standards of speech in accordance with his work, and following them.

So, the science of speech development methodology fulfills the task of speech development in preschool education.

If a child is taught to speak correctly from an early age, then such a child develops in a normal state, that is, the ability to imagine first, and then to think, imagine, and this ability improves with each age. Along with intelligence, mental processes such as will also develop in children. Many experiments show that a child whose speech is not developed does not develop as a complete person. Therefore, the educator should always remember that speech is a tool that helps children of preschool age to develop all mental processes. At the same time as teaching the child his native language, the ground is prepared for him to study successfully at school, he is taught to approach work creatively. In all the educational activities of the kindergarten, children's speech is cultivated by teaching them the mother tongue. In particular, speech development activities are planned for each child. Children are taught the content of all activities only through their mother tongue.

Vocabulary makes it possible to quickly and thoroughly acquire the knowledge given in all classes and to express this knowledge and concepts through speech. This, in turn, paves the way for the child's development. It also teaches to acquire knowledge carefully and to apply it slowly to life. Mother tongue is the source and means of intellectual education.

The mother tongue serves as a powerful tool for raising children's patriotism and international feelings, raising the cultural level of children. Therefore, the mother tongue is a means of educating children from a moral point of view. The child learns about the world and existence through observation and speech: he learns to say the names, qualities and signs, characteristics, similarities and differences of surrounding things and objects, events and phenomena.

Through the mother tongue, children learn about the history, culture, values, and traditions of their ancestors, get acquainted with folklore, fiction, and art.

Children from 1 to 3 years of age are recommended to conduct speech production training in the form of didactic games, fun games, and stage performances.

They should be not only entertaining, but also educational, the speech of children aged 3 to 5 years should have an emotional tone. In this, exhibitionism, game methods and didactic games should be widely used. Speech training for children aged 5 to 7 years has a specific task - that is, it aims to prepare children for studying at school.

During the training, the pedagogue should develop the ability to carry out

educational activities in addition to speech tasks (to be attentive, to listen to the pedagogue's task, to understand and carry it out clearly, to be able to think in front of a group of children, to respond to a peer's response ability to evaluate, etc.) also performs the task. Thus, the mother tongue helps children of preschool age to grow mentally, to increase their cultural level, to understand the events around them, the laws of nature and society, to create a foundation for their successful studies at school, to teach a creative approach to work, intellectual and serves as the main tool in the implementation of moral education, learning about the world, existence, and studying the cultural heritage of our people.

List of used literature:

1. Baxtiyorovna E. G. Factors that Increase Lesson Effectiveness in Primary Education // European journal of innovation in nonformal education. - 2022. - T. 2. - №. 2. - C. 231-235.
2. Ergasheva G. Личностное отношение-условие учебной и профессиональной деятельности учителя //Центр научных публикаций (buxdu. uz). - 2021. - T. 5. - №. 5.
3. Ergasheva G. B. Zamonaviy jamiyatda fan va ta'limning rivojlanishida innovatsion pedagogika.
4. Babayeva D.R. "Nutq o'stirish metodikasi" T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma

MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR KOMPETENSIYASINING O'QUVCHI-YOSHLAR MA'NAVIY-AHLOQIY TARBIYASIDAGI O'RNI

Tagayev Ganisher Xasanovich

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Ganisher_tagayev@inbox.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlar kompetensiyasining o'quvchi-yoshlar ma'naviy-ahloqiy tarbiyasidagi o'rni, etnografik muhit, urf-odatlar, milliy qadriyatlarni ta'lim-tarbiya jarayonlariga singdirib borish, yoshlarni milliy – ma'naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojlarini aniqlash kabi masalalari tahlil etilgan. Shu bilan bir qatorda, yosh avlodda hayotiy ko'nikmalarni shakllanishiga ijobiy ta'sir etuvchi pedagogik tavsiyalar ham keng o'rin olgan.

Tayanch so'zlar: Milliy va umuminsoniy qadriyatlar kompetensiyasi, ma'naviy-ahloqiy tarbiya, milliy o'zlikni anglash xalqlar ma'naviy-madaniyati, ma'naviy meros. urf-odatlar va etnik madaniyatga oid an'analar.

Kirish

Bugungi taraqqiyot jarayonlarida yoshlarni vatanparvar, komil insonlar qilib tarbiyalash, tarixiy, ma'naviy dunyoqarashlarini yuksaltirish ta'lim-tarbiya sohasining muhim vazifalarini tashkil etmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev o'z

fikrlarini bildirib, “Biz yoshlar siymosida umrimiz mazmunini, hayotimizning asosiy samarasini ko‘ramiz. Yangi O‘zbekistonni azmu shijoatli yoshlar bilan birga bunyod etamiz!” [1:262] – degan fikrlari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy-demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini qurish yo‘lida milliy qadriyatlarining hayotdagi roli va o‘rni oshib bormoqda. Milliy qadriyatlarga sodiq bo‘lgan xalqni qul qilish, abadiy istibdodda saqlash mumkin emas. “Millatning tanazzuli milliy qadriyatlar tanazzulidir, bu oqibat-natijada ushbu qadriyatlarni egasiz qolish xavfini tug‘diradi. Insoniyat tarixi muayyan etnoslarning vujudga kelishi, taraqqiyoti va tanazzuli, ularning o‘rniga boshqalarivujudgakelishibilanbog‘liqjarayondir. Bundayfikresao‘znavbatida, g‘oyatmuhimva dolzarb masalaga, millat o‘z qadriyatlarining obyekt sifatida, o‘z-o‘zini saqlab turmog‘i lozim, degan masalaga olib keladi” [8:127].

Shunday ekan, milliy qadriyatlar asosida yoshlarni ma‘naviy-ahloqiy tarbiyalashda, kelajagi buyuk davlat qurishda, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda milliy qadriyatlar muhim o‘rin egallaydi. Chunki, mamlakatimizda yashayotgan har bir yoshning va butun aholining ma‘naviy-ahloqiy kamoloti orqali insonparvar, demokratik, huquqiy fuqarolik jamiyati, kelajagi buyuk O‘zbekiston barpo etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

O‘quvchi-yoshlar ma‘naviy-ahloqiy tarbiyasida etnografik muhit hamda turmush tarzi an‘analarning munosib o‘rni bo‘lib, har bir yosh avlod qalbiga o‘z turar joylari “yurt”, “vatan” kabi muqaddas tushunchalar bilan kirib boradi. Kishilarda vataniga, yurtiga mehr qo‘yish tuyg‘usi qaror topadi. Mabodo, etnosning ma‘lum qismi ajralib, boshqa yerga borib joylashsalar hamki, ular ajdodlari yurtini uzoq vaqtlargacha esdan chiqarmaydilar [9:98]. Ana shu zaminni har bir qarich tuprog‘ini muqaddas sanab, uning hatto giyohudaraxtlarini asrab avaylaydilar. Bu tuyg‘u keyinchalik ushbu hududda mavjud bo‘lgan qadriyatlar va an‘analarning ham o‘zlashtirilishiga olib keladi. Xullas, inson turmush-tarzidagi kiyinish, ovqatlanish, urf-odat va an‘analar, til, din, san‘at namunalari qadrlanib, muayyan etnografik qarashlar tizimini shakllantiradi.

Movarounnahr zaminida azaldan ta‘lim-tarbiyaga jiddiy e‘tibor qaratilganligi aynan qadriyat sifatida davom etib kelmoqda va uni etnografik muhitning tabiiy komponenti sifatida ko‘rsatish o‘rinlidir. Qadimdan ota-bobolarimiz ilm va ilmi kishilarni ulug‘lab kelganlar. Hukmdorlar o‘z saroylarida ilmi kishlarga yuksak e‘tirof ko‘rsatganlar. Ularning natijasi esa insonlardagi estetik va ma‘naviy madaniyatda aks etgan.

Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” nomli asarida “Axloqiy tarbiya – odam axloqini kamolga yetkazish demakdir, ya‘ni odamni shunday tarbiya qilish kerakki, fe‘li va amali o‘ziga ham, boshqalarga ham foydali va manfaat keltiradigan bo‘lsin”, deb ta‘rif berilgan [2:125].

Etnografik muhitda “Qadriyat” – voqyelikning turli ko‘rinishlari, narsa, voqea, hodisa, jarayon, tabiat va jamiyatga oid jihat, xususiyat va boshqalarning biror subyekt (shaxs, sinf, millat va boshqa) uchun ijtimoiy qadri va ahamiyatini anglatadigan falsafiy-aksiologik tushuncha sifatida qaralib kelingan [8:50]. Qadriyatlarining esa moddiy, ma‘naviy, umuminsoniy va milliy, diniy, ijtimoiy-siyosiy turlari mavjud. Ularning barchasi inson ehtiyojlari uchun zarur bo‘lsa-da, milliy qadriyatlar ular ichida eng muhim o‘rin tutadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Milliy qadriyatlar qadimiy va tarixiy ildizga ega bo‘lib, uning mazmunida jinsidan qat‘iy nazar, o‘z tili, dini, urf-odatlarini, o‘ziga xos an‘analariga e‘tiqod qilish natijasida inson

kamolotiga erishish, shaxsni ahloqiy shakllantirish kabi yo'nalishlar muhim o'rin egallagan. Shu nuqtai nazardan, hozirgi kunda yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun xalq pedagogikasi va ulug' mutafakkirlar targ'ib etgan ta'lim-tarbiyaga oid qarashlar tizimiga tayanish zarur.

Shuningdek, har bir xalqning madaniyati va ma'naviyati umuminsoniy qadriyatlar bilan naqadar bog'liq bo'lgani, uning jahon sivilizatsiyasi tarixiga qo'shgan hissasi va tutgan o'rni bilan belgilanadi. Jahondagi barcha elat va xalqlar ancha murakkab etnik jarayonni boshdan kechirganlar. Chunki har bir etnos uzoq tarixiy davr davomida turli elatlar bilan aloqada, ba'zan bir joydan ikkinchi joyga ko'chib, boshqa etnoslar bilan aralashib, ularni o'ziga singdirib yoki tarkibiy qism qilib olish natijasida shakllanib kelgan [4:183].

Bundan tashqari, "Har qanday millat tarixiy taraqqiyot va rivojlanish jarayonida yangilanib, o'zgarib boradigan rang-barang, sinflar va boshqalarning dialektik uyg'unligini ifodalaydigan ijtimoiy birlik hamdir. Milliy qadriyatlar tizimi tahlilida, avvalo, millatning vujudga kelishi, o'tmishi, buguni va kelajagi bilan bog'liq tabiiy tarixiy qadriyatlarga e'tibor berish lozim. Har bir millat – o'zini tashkil qilgan kishilar uchun, avvalo, tabiiy-tarixiy birlik sifatida qadrli, u olamdagi boshqa turli-tuman xalq, elat va millatlarga o'xshamaydigan o'ziga xos, betakror xususiyatlarga ega" [8:131].

Darhaqiqat, bugungi kunda faqatgina chinakam ma'rifatli odam inson qadrini, milliy qadriyatlarini, bir so'z bilan aytganda, o'zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning inson hamjamiyatida o'ziga munosib obro'li o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama ma'naviy-ahloqiy shakllantirish, uning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish hamda ijtimoiy turmush uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish muhim ahamiyatga ega.

Shundan kelib chiqib quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

- Jamiyat hayoti va ta'lim sohasida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar yoshlarni milliy – ma'naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojlarini aniqlash va uni qondirish zaruriyatini vujudga keltirmoqda.

- Shu zarurat tufayli ham o'quvchilarning o'z-o'zlarini tarbiyalashlari, ma'naviy-axloqiy jihatdan kamol topib borishlari kabi masalalar pedagogik nuqtai nazardan alohida dolzarblik kasb etadi. Bunda badiiy adabiyot, tarix, milliy san'at va madaniyat namunalaridan foydalanishga ahamiyat berish lozim. Chunki, ma'naviy olamini boyitish, ularda mas'uliyat tuyg'usini kuchaytiradi va vatanparvallikka chorlaydi.

Milliy o'zlikni anglash o'z ichki ziddiyatlariga ham ega. O'z-o'zini anglash jarayoni real hayot vazifalariga muvofiq tarzda muayyan harakat va faoliyat yo'nalishini tanlash asosida olib boriladi. Bu tanlov esa, inson uchun yetakchi bo'lgan qadriyatlar majmuasi bilan belgilanadi. O'z-o'zini va milliy o'zlikni anglash uchun tanlab olgan yo'nalish ta'sirida ideallik parchalanadi. Bir tomondan milliy o'zligini anglash darajasidagi shakllangan tasavvuri bo'yicha o'z millati va uning ma'naviy qadriyatlarini boshqa millatlarnikidan afzal deb biladi [6:86-87].

Bugungi kunda pedagog-olimlar yoshlarning milliy qadriyatlarni egallashga bo'lgan ehtiyojlarni shakllantirishning muhim bilish jarayoni bilan bog'liq ijtimoiy, estetik, axloqiy, tarixiy va madaniy masalalarga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Ma'naviy merosimizga jiddiy e'tibor qaratilayotgan tarixiy bir jarayonda mutaxassis olimlar tomonidan ularning yozma tavsifini shakllantirish bilan cheklanib qolmasdan, balki

qadimiy tarixga ega bo'lgan milliy qadriyatlarimizni xalq turmushi hamda an'anaviy madaniyatda tutgan o'rni, ularning genezisi, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash borasidagi tadqiqotlar muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bu borada diniy e'tiqodlar (bola tug'ilishi, tarbiyasi, sunnat va nikoh to'ylari, motam marosimi), etnik madaniyatga oid an'analar, simvollar, moddiy madaniyat namunalari (turar joylar, kiyim-kechaklar, oziq-ovqatlar), folklor namunalari (epos, musiqa, raqs va boshqalar) yetakchi o'rin egallaydi. Natijada, o'quvchilarda o'zgalarning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, milliy va etnik hususiyatlari, an'ana va marosimlarini hurmat qilish kabi kompetensiyalar shakllanib boradi.

O'quvchi-yoshlar ma'naviy-ahloqiy tarbiyasida nafaqat ijtimoiy sohalar tadqiqi, balki tabiiy sohalarni o'rganish ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tabiat va jamiyat qonunlarini bilishning o'ziga xos xususiyati shuki, tabiat va uning hodisalari bilish obyekti, ammo ularning o'zlari bilish subyekti emas. "Jamiyat qonunlari ham bilish obyekti, ham subyektidir. Zero, jamiyat bir-biri bilan ehtiyojlar va manfaatlar mushtarakligida uyushgan odamlar va ijtimoiy guruhlarining yaxlit birligi, birlashmasidir" [7:80-81].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi fikrlarga qo'shimcha sifatida o'zbek xalqining boy tarixiy tajribasi, asriy ma'naviy merosi, go'zal urf-odatlar hamda tarixiy, mavsumiy marosimlari etnomadaniyat asosini tashkil etib kelgan. Avloddan avlodga meros bo'lib kelayotgan hayotiy faoliyat namunalari an'anaviy madaniyat sirasiga kiritib, o'zaro bir necha farqlanishlarni ham yuzaga keltiradi:

- qadimdan tabiiy jaroit va yashashga bo'lgan intilish etnoslarni yuzaga kelishi va rivojlanishi ta'minlagan;
- har bir etnik birlik mazmun va shakliga ko'ra hayotiy turmush tarzlari an'analarini bilan bir-birlari bilan assimlatsiya jarayonlarida rivojlantirgan;
- jahon xalqlari turmush taraqqiyoti natijasida, insonlar kundalik faoliyatining ajralmas qismi sifatida, o'z o'rni va ahamiyatini oshirib kelgan;
- o'zining tuzilishi va ahamiyatiga ko'ra asrlar davomida kundalik ehtiyoj bo'lib, kelajak avlodga meros bo'lib o'tib, hozirgi davrgacha taraqqiy etib kelgan;
- jamiyatning yuksalishiga va yosh avlodning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi [3:53].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Абдурауф Фитрат. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. – Тошкент: Маънавият, 2016.
3. Doniyorov A.X. Zamonaviy etnologiyada etnomadaniyat masalalari // O'zbekiston etnologiyasining nazariy metodologik muammolari. "Akademik Karim Shoniyozov o'qishlar" turkumida VI Respublika ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. – Toshkent: Navruz, 2014.
3. Жабборов И. Ўзбеклар (анъанавий ҳўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти). -Т.: Шарқ, 2008. Б.183.
4. Назаров Қ. Аксиология (Қадриятлар фалсафаси). Тажрибавий қўлланма. –

- Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2011.
5. Karimov I. Ma'naviyat, falsafa va hayot. – Toshkent: Fan, 2001.
 6. Karimov I. Noosfera: geosiyosat va mafkura. – Toshkent: Fan, 2007.
 7. Назаров Қ. Аксиология (Қадриятлар фалсафаси). Тажрибавий қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2011.
 8. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни / таҳрир ҳайъати: Д.А.Алимова, Э.Х. Арифханова, У.С.абдуллаев ва бошқ. – Тошкент: Шарқ, 2001.

WAYS TO IMPROVE THE QUALITY OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE UNIVERSITY

Tasheva Dilorom Salimovna,

researcher of Samarkand State University veterinary medicine of livestock and biotechnologies, Uzbekistan

diloromtasheva@gmail.com

Abstract: Knowledge of the Russian language is an additional window into the world, the access to other national cultures. By developing the Russian language communicative competence, the Russian language teachers change approaches to the choice of pedagogical technologies, monitoring the quality of education in the subject, drawing up tasks to monitor the assimilation of the studied material, and forms of assessing student achievements. The purpose of the article is to become familiar with and systematize the methods of modern information technologies suitable for improving the quality of teaching the Russian language at university.

Keywords: regional studies, cultural studies, linguistic-cultural materials, aesthetic development, intercultural communication, general education.

Introduction. In accordance with the Concept of Modernization of Uzbek Education, one of the main directions and priorities of educational policy is updating the content of education, improving the quality of education and improving mechanisms for monitoring the quality of education. The modern quality of education must satisfy state requirements and the specific interests of the individual. The standards of modern university education focus on speech development and the formation of communicative competence. Today, knowledge of the Russian language has enormous social significance. The development of international communication, as well as scientific and technological progress, puts forward its own requirements for determining human culture, and one of these requirements is knowledge of the Russian language.

Methods. Knowledge of the Russian language is an additional window into the world, access to other national cultures. By developing the Russian language communicative competence, the Russian language teachers change approaches to the choice of pedagogical technologies, monitoring the quality of education in the subject, drawing up tasks to monitor the assimilation of the studied material, and forms of assessing student achievements. The university has been given new tasks: creating a learning environment that motivates students

to independently obtain, process the information received, and exchange it. It is necessary to make the educational process more exciting and interesting, to reveal the meaning of the knowledge acquired at university and its practical application in life. This can be done using new pedagogical approaches and technologies in a modern university. In particular, this can be done by the Internet, which creates conditions for obtaining any necessary information for students and teachers located anywhere in the world: regional studies material, news from the lives of young people, articles from newspapers and magazines, necessary literature, etc.

Teaching the Russian language at university is the acquisition of knowledge of the Russian language in order to develop the ability to express a complete thought at the level of a phrase or sentence. Teaching English includes teaching reading, dialogical, monologue and writing, i.e. communication skills, mastering by students the main types of speech activities (listening, speaking and reading) within the university curriculum, teaching writing within the framework of performing written exercises, teaching the composition of short postcards and letters in the main communicative areas. Success in teaching the Russian language depends only 20% on knowledge of vocabulary and grammar and 80% on culture and sense of words.

In the university, the basic foundation for practical knowledge of the Russian language is laid in order to successfully continue to master it and apply it in practice. Teaching the Russian language in the university is aimed at:

- creating conditions for early communicative and psychological adaptation to a new linguistic world, different from the world of the native language and culture, and to subsequently overcome the psychological barrier in using the Russian language as a means of communication;
- familiarization with the Russian song, poetry and fairy tale folklore, the world of games and entertainment;
- student's acquisition of social experience by expanding the range of communicative roles played in situations of family and university communication, with friends and adults in the Russian language; formation of ideas about the general features and characteristics of communication in native and the Russian languages;
- formation of basic communication skills in 4 types of activities, taking into account the capabilities and needs of the students;
- the formation of some universal linguistic concepts observed in native and the Russian languages.

Results. When studying the Russian language at the second stage, the focus is on the consistent and systematic development of all components of communicative competence in students in the process of mastering various strategies of speaking, reading, listening, and writing. The Russian language teaching in university is aimed at learning the Russian language as a means of international communication through:

- Formation and development of basic communication skills in the main types of speech activity;
- Communicative and speech adaptation to the Russian language environment of the countries of the language being studied; development of all components of the Russian language communicative competence;

- Sociocultural development of students in the context of European and world culture with the help of regional studies, cultural studies and linguistic-cultural materials;
- Cultural, artistic and aesthetic development of the students when familiarizing themselves with the cultural heritage of the countries of the language being studied;
- Formation of skills to present the native culture and country in the conditions of the Russian language intercultural communication;
- Introducing students to the strategies available to them for independent learning of languages and cultures.

At the final, third stage, teaching the Russian language should contribute to the Russian language communicative competence, ensuring the use of the Russian language in situations of official and informal communication in educational, social, everyday, cultural, administrative, professional spheres of communicative interaction. At the same time, the focus is on the development of a culture of oral and written speech in the Russian language, deepening cultural knowledge about the way and styles of life in the countries of the languages being studied.

Discussion. The tasks and content of the Russian language educational communication among students vary depending on the profile of the university and are expanded through the interdisciplinary connection of the Russian language to the study of other subjects.

The Russian language teaching at the third stage is aimed at:

- Development of communicative culture and sociocultural education of students, allowing them to be equal partners in intercultural communication in the Russian language in everyday, cultural and educational and professional spheres;
- Teaching the ethics of discussion communication in the Russian language when discussing culture, styles and lifestyles of people;
- Development of general educational skills to collect, systematize and summarize cultural and other information of interest to students;
- Introducing students to the technologies of self-monitoring and self-assessment of language proficiency;
- Development of skills to represent one's native country and culture, people's way of life in the process of the Russian language cultural communication;
- Use of the Russian language in professionally oriented education.

The English language is becoming increasingly in demand in a wide variety of areas of human activity. It is one of the most popular languages in the world. In many countries it is adopted as the second official language. The language of international trade, politics, the Internet, tourism, you name it. In order to learn this language, which is useful in all respects, desire alone is not enough; a certain method of learning English is required, taking into account individual characteristics and needs.

In teaching practice, four main teaching methods can be used:

- explanatory and illustrative;
- reproductive;
- problem;
- research.

Conclusion. The reproductive method of teaching involves the assimilation of knowledge conveyed to the student by the teacher, and the organization of the student's activities to reproduce the studied material and its application in similar situations.

The problem-based method involves maximizing the activation of students' cognitive activity. The learning process involves solving different classes of problems based on the knowledge acquired, as well as extracting and analyzing a number of additional knowledge necessary to solve the problem. In this case, an important place is given to the acquisition of skills in collecting, organizing, analyzing, and transmitting information.

The research method of teaching ensures independent creative activity of students in the process of conducting scientific and technical research within a specific topic. With this method, learning is the result of active exploration, discovery and play, and as a result, it tends to be more enjoyable and successful than with the other methods listed above. The research method of teaching involves studying the methods of objects and situations in the process of influencing them. To achieve success, you need to have an environment that responds to influences. In this regard, an indispensable tool is modeling, i.e., a simulated representation of a real object, situation or environment in dynamics.

References:

1. Tasheva Dilorom, Djanzakova Matluba. The role of literary text in teaching the Russian language. International Multidisciplinary Conference. Manchester, England. 25th December 2023. -p.19. <https://conferencea.org>
2. Kholbaeva D.D., Tasheva D.S. Pedagogical techniques and methods of forming interest in the lessons of the Russian language. Web of scientist: international scientific research journal, ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 3, Mar., 2022. -p.238
3. Kholbaeva, D., & Tasheva, D. (2022). Theoretical And Practical Aspects Of Monitoring The Acquisition Of Knowledge, Skills And Abilities By Students In The Russian Language In Universities. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(11), 115-118.
4. Tasheva, D. (2022). Methods Of Using Didactic Materials To Enhance Activities In The Russian Language Lessons. Ta'lim Va Rivojlanish Tahlili Onlayn Ilmiy Jurnal, 2(1), 325-328.
5. Khaydarovna, Ullieva Sanobar, Umarova Dilfuza Mamatkulovna, and Allayarova Dilfuza Klichevna. "Artistic Character As A Personality Model: Methods Of Linguistic Representation Of The Human Image." The Seybold Report (2023).
6. Klichevna, A. D., & Salimovna, T. D. (2023). Practical Aspects of the Formation of a Communicative Approach in the Development of a Linguistic Personality in Teaching the Russian Language. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 18, 180-183.
7. G Bozorova, Muhammad Yusuf Ijodida Milliy Ruh Ifodasi International Scientific and Theoretical Conference, 2022.
8. GR Bozorova, Effective ways to teach the life and creativity of Muhammad Yusuf in school literature education. Международный журнал языка, образования, перевода 3 (2). 2022.
9. Mukhtarovna, K. D. (2023). Modern Approaches to Teaching A Foreign Language Based On The Use Of Multimedia Programs. Conferencea, 13-17.

10. Mukhtarovna, K. D. (2023). Information And Communication Technologies in The Russian Language Lessons. Conferencea, 39-41.
11. Mukhtarovna, K. D. (2023). A Cycle of Integrated Lessons of Literature and World Art Culture Dedicated to The Work of SA Yesenin. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 18, 106-108.
12. Mukhtarovna, K. D. (2024, March). CHARACTERISTICS OF THE LINGUISTIC COMPONENTS OF THE EMOTIONALITY OF A LITERARY TEXT. In E Conference Zone (pp. 40-43).

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Usmonova Gulsevar Abdulaziz qizi

Teacher Chirchik State Pedagogical University

gulsevardesigner@gmail.com

Mexmonqulova Umida Tursunboy qizi

Student Chirchik State Pedagogical University

mehmonqulovaumida@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola raqamli texnologiyalardan ingliz tilini o'qitishda qanday foydalanilishini o'rganib chiqadi. Bu raqamli texnologiyalar til o'rganuvchilarga taqdim etayotgan ko'plab afzalliklarga, jumladan grammatika, lug'at va talaffuz vositalari, shuningdek, moslashtirilgan o'rganish tajribasi, hamkorlikda o'rganish imkoniyatlari va real resurslardan foydalanishga e'tibor qaratadi. Maqolada raqamli vositalar, samarali o'qitish usullari va shaxslararo muloqot o'rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyati ta'kidlangan. Bundan tashqari aralash ta'lim, til o'rganish tahlili, foydalanish imkoniyati va davomiy o'rganish imkoniyatlari kabi masalalarni muhokama qiladi. Dinamik va qiziqarli til o'rganish sharoitlarini yaratish uchun o'qituvchilar ishlab chiqilayotgan texnologiyalardan xabardor bo'lishlari kerakligi haqida ushbu maqolaning xulosasida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, ingliz tilini o'rganish, til ta'limi, haqiqiy manbalar, shaxsiylashtirilgan o'rganish, hamkorlikda o'rganish, talaffuz, so'z boyligini o'zlashtirish, grammatika

Abstract. This article examines how digital technologies are used in English language instruction. It draws attention to the many benefits that digital technologies offer language learners, including tools for grammar, vocabulary, and pronunciation as well as tailored learning experiences, collaborative learning opportunities, and access to real resources. The significance of striking a balance between digital tools, efficient teaching methods, and interpersonal communication is emphasized in the paper. Additionally, it discusses issues like inclusion, blended learning, language learning analytics, accessibility, and chances for ongoing learning. In order to build dynamic and interesting language learning settings, instructors must stay up-to-date on developing technology, as this paper emphasizes in its conclusion.

Keywords: digital technologies, English language learning, language education, authentic resources, personalized learning, collaborative learning, pronunciation, vocabulary acquisition, grammar

In the current digital era, technology has completely taken over our daily lives, changing how we work, interact, and study. The introduction of digital technologies into the teaching and learning process has brought about substantial changes in the sphere of education as well. Teaching and learning English is one area where technology has had a significant impact. Language learning has been transformed by digital technology, which presents new possibilities for educators and students alike.

The abundance of resources available online is one of the main benefits of using digital technologies in English language instruction. A vast array of real materials, including articles, podcasts, films, and interactive exercises, are available online. Through exposure to English, as it is used in everyday situations, these tools help learners develop their language abilities in a more relevant and interesting way. These resources are available to students wherever they are at any time, enabling autonomous and self-paced learning. Additionally, a variety of tools and apps created especially to improve language learning are available thanks to digital technologies. Learning English may be made more engaging and dynamic with the use of interactive exercises, games, and quizzes offered by language learning platforms and mobile applications. These technologies frequently include gamification components, which encourage learning through challenges and rewards. For example, due to their intuitive user interfaces and efficient teaching strategies, language learning applications such as Duolingo and Rosetta Stone have become increasingly popular.

The ability to communicate and learn collaboratively is another important benefit of digital technologies. Online learning environments facilitate communication and interaction among students worldwide. Interacting with native speakers allows for genuine language practice and promotes cross-cultural exchange. Through conversations, debates, and group projects, students can improve their language abilities in a way that is more dynamic and realistic. Digital technology can make customized learning sessions possible. Algorithms are used by adaptive learning systems to assess learners' strengths and weaknesses and offer personalized learning pathways. These tools provide focused workouts and feedback, as well as the ability to pinpoint areas where pupils still need improvement. Personalized learning ensures a more effective and efficient learning process by meeting individual needs and allowing learners to advance at their own pace. Additionally, a variety of language learning aids that support grammar, vocabulary development, and pronunciation are available thanks to digital technologies. Speech recognition software helps learners become more proficient speakers of English by giving them immediate feedback on pronunciation correctness. To improve vocabulary memory, vocabulary-building apps provide word games, flashcards, and spaced repetition strategies. Grammatical principles are reinforced by explanations, examples, and activities offered by language learning websites and grammar-checking software.

It's important to understand, though, that digital tools cannot replace good instruction and interpersonal communication. In order to help and guide language learners on their path, teachers are essential. They can select materials, provide worthwhile tasks, and offer insightful criticism that encourages language growth. A thorough and well-rounded language learning experience requires striking a balance between digital resources and conventional

teaching techniques.

A larger audience can now more easily acquire English language skills thanks to digital technologies. Geographical obstacles are removed by online platforms and resources, giving students from underprivileged origins or distant locations access to high-quality language instruction. Furthermore, a more inclusive learning environment is made possible by the possibilities that digital tools frequently offer for students with specific needs or diverse learning styles.

A multitude of multimedia content is available thanks to digital technology, which improves language learning. Learners are exposed to various dialects, speech patterns, and cultural situations through authentic language input such as audio recordings, interactive exercises, and videos. Cultural awareness and listening and understanding abilities are developed as a result of this experience.

With the help of digital technologies, language learners can quickly assess their performance on exercises and make necessary corrections in real time. With this instant feedback, students may monitor their development and make the required corrections to advance their language proficiency. Furthermore, digital technologies provide evaluation instruments that can produce information about students' performance, allowing educators to track each student's development and modify their lesson plans accordingly. The incorporation of digital technologies into language education has led to the development of blended learning strategies. Blended learning offers a more flexible and individualized learning experience by fusing traditional in-person training with online components. Instructors can provide online assignments for individual practice, conduct virtual discussions and collaborations, and enhance classroom activities using digital resources. Students can actively produce English through a variety of methods thanks to digital technologies. Learners are encouraged to utilize the language in meaningful ways including writing blogs, taking part in online forums, making multimedia presentations, and participating in virtual language exchanges. The development of real language improves critical thinking, creativity, and fluency. Analytics technologies that monitor learners' performance and progress are frequently integrated into digital platforms and learning management systems. Teachers can customize training and offer focused support by using language learning analytics, which can offer insightful information about the strengths and weaknesses of their students. Institutions can use these analytics to assess the success of their language programs and make data-driven decisions that will lead to improvements. With the use of digital technology, students can interact with English outside of the classroom. Social media sites, podcasts, online news articles, and mobile apps all provide chances for ongoing exposure to and practice with language. By interacting with genuine material and taking part in online language learning forums, language learners can fully immerse themselves in the language. English language instructors' professional growth is significantly aided by digital technologies. Online tools, webinars, and training courses are available to teachers to assist them in improving their methods of education, stay current on new approaches, and establish connections with educators around the world. In the end, these tools help teachers advance their careers while also helping pupils.

In summary, digital technologies have completely changed how English is taught and learned. They enable collaborative learning and communication, offer interactive and interesting learning experiences, give access to real resources, and support individualized

education. But it's crucial to use these tools wisely, making sure they enhance efficient teaching methods. Teachers may design dynamic and engaging English language classes that equip students to succeed in the digital age by utilizing the power of digital technologies. With the advancement of technology, the function of digital technologies in English language instruction and learning is changing. Keeping up with new tools and pedagogical approaches is essential for educators who want to fully utilize digital technologies in language learning. Teachers may build immersive and captivating learning experiences that enable students to become proficient and confident English communicators by skillfully utilizing these tools.

REFERENCES:

1. Levy, M. (2009). Technologies in use for second language learning. *Modern Language Journal*, 93(6), 769-782.
2. Li, L. (2020). *Online English Language Teaching: Theory, Practice, and Research*. Routledge.
3. Reinders, H., & White, C. (Eds.). (2016). *The theory and practice of technology in materials development and task design*. Bloomsbury Publishing.
4. Stockwell, G. (2013). *Computer-assisted language learning: Diversity in research and practice*. Cambridge University Press.
5. Usmonova G.A. (2024). Exploring the Conceptual Framework of Mobile Learning Technology. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 28, 18-20. <https://doi.org/10.62480/tjpch.2024.vol28.pp18-20>
6. Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. MIT Press.

ONA TILI FANIDA EVRISTIK VA ETNOPEDAGOGIK ATAMALAR UZVIYLIGI

Xurramov Rustam Sayfiddinovich

Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

rustamkhurramov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanida evristik va etnopedagogika tushunchalari haqida yozilgan bo'lib, evristik va etnopedagogik so'zlarini fandagi ma'nosi, termin sifatida ochib bergan qirralari va uzviyligi haqida fikr yuritilgan hamda qisqacha olimlarni gaplari va tadqiqotlari o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: evristik, kreativlik, ona tili, dars, etnopedagogika, tafakkur, qobiliyat

Аннотация: В данной статье изложены понятия эвристики и этнопедагогики в науке о родном языке, рассмотрены значения слов эвристика и этнопедагогика в науке, аспекты и связность, раскрываемые как термин, а также кратко изложены высказывания и исследования ученых. отражено.

Ключевые слова: эвристика, творчество, родной язык, урок, этнопедагогика, мышление, способности.

Abstract: In this article, the concepts of heuristics and ethnopedagogy in the science of mother tongue are written, the meanings of the words heuristics and ethnopedagogy in the science, aspects and coherence revealed as a term are discussed, and the statements and researches of scientists are briefly reflected.

Key words: heuristic, creativity, native language, lesson, ethnopedagogy, thinking, ability.

Kirish.

Xalqimizning ma'rifiy merosi cheksizdir, shuning uchun uni ilmiy jihatdan tizimlashtirish, ona tili fanini o'qitishda etnopedagogik elementlardan foydalanishga yo'naltirish zarur.

Milliy o'yinlar etnopedagogikaning ajralmas qismidir. Milliy o'yinlar jamoaviy tasavvur bilan o'ynaladi va madaniy boylik sifatida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan barcha xalq vakillari ishtirokida qo'llaniladi. O'zbek milliy o'yinlari: ko'kpari, milliy kurashi, quloq cho'zma va besh tosh kabi sport tavsifi, shu bilan birga tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'quvchilar bilan evristik va etnopedagogik og'zaki mashqlar ustida ishlashni tashkil etishning ba'zi muammolari A.M.Pishkalo, R.Ibragimov, M.A.Zayniddinova, F.M.Qosimov va boshqalarning ishlarida ma'lum darajada o'z aksini topgan hamda o'quvchilarning matin ustida ishlash ko'nikma, malakalarini shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'laganlar.

Starostin va Olesovning fikriga ko'ra, etnopedagogika turli mamlakatlardagi tubjoy xalqlarning millatning asl xarakterini shakllantirish uchun ta'lim huquqlarini qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Asosiy e'tibor madaniy o'ziga xoslikni mustahkamlash va etnopedagogik yondashuv orqali imkoniyatlarni kengaytirishga qaratilgan. Keyin xuddi shunday, Supriatna etnopedagogikadan inson taraqqiyoti va bola tarbiyasi kontekstida foydalanishni muhokama qiladi. Ushbu tadqiqot madaniy kontekstlarga kiritilgan ta'lim amaliyotlari bolalarning xarakter rivojlanishi va qadriyatlarni tushunishini qanday shakllantirishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Tahlil va Natijalar. “**Evristika**” - grekcha so'z bo'lib, “**heurist**” so'zi “**izlayman**”, “**topaman**”, “**ochdim**” ma'nolarini beradi. Bu, Suqrotning og'zaki ta'lim tizimi bilan bog'liq. “**Evristika**” atamasini Iskandariyalik olim Pappus III asrning ikkinchi yarmida fanga kiritgan. Pappus sof mantiqiy usullardan boshqa usullarni an'anaviy “**evristika**” nomi ostida birlashtirdi. Uning “**Muammolarni yechish san'ati**” asarini mantiqiy usullar yordamida muammoni yechish mumkin bo'lmaganda nima qilish kerakligini ko'rsatadigan birinchi uslubiy qo'llanma deb hisoblash mumkin.

Hozirgi vaqtda “**evristika**” atamasi nostandart muammolarni hal qilishning maxsus usullarini, ijodiy faoliyatni (shu jumladan jamoaviy) tashkil etish usullarini, o'qitish usullarini va haqiqiy natijalarga olib keladigan samarali aqliy faoliyatni o'rganadigan maxsus fanni belgilash uchun ishlatiladi. O'quvchilarning mustaqil, faol, ijodiy faoliyatini tashkil etishda evristik metodlar asosidagi ta'lim olish alohida o'rin tutadi. “Umuman evristik ta'lim juda uzoq antik zamonlardan beri qo'llanib kelinadi. Birinchi bora ta'lim jarayonida qo'llanilganda – evristik suhbatlar yo'naltirilgan, ketma-ket berilgan savollarga javob jarayonida shakllangan, savollarga javob berishda javoblar o'quvchi tomonidan muammolar yechimiga qatnashish jarayonida rivojlantirilgan.

Evristik metod bilan o'qitish maktablarda asosan XIX asr boshlaridan boshlab qo'llanila boshladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida mashg'ulotlar qiziqarli bo'lishi uchun, bu mashg'ulotlardagi har bir topshiriq so'zma so'z quruq yodlash uchun emas, balki ularning oliy

faoliyatlarini ishga soladigan xarakteri bo'lishi kerak. Amerikalik olim D.Poya evristik ta'lim metodi to'g'risida shunday degan edi: "Evristikani maqsadi yangiliklarga olib boruvchi metod va qoidalarni izlash demakdir".

Etnopedagogika - bu asrlar davomida shakllangan pedagogik ta'lim tajribalarining yig'indisidir. Aql va mentalitet g'oyasi xalq hayoti, milliy tarbiyaviy an'analar bilan chuqur bog'langan.

Kishilar sof insoniy fazilatlarni tarbiyalash orqali kelajak avlodga yetkazish uchun barcha yaxshi tarbiyaviy tajribalarni egallashni maqsad qilganlar. Hech bir inson o'z ajdodlari aqli va aqlining tarbiyaviy tajribalaridan foydalanmasdan yashamagan. Zamonaviy talablarga javob berish uchun biz etnopedagogikani o'qitish va tarbiyalashda asosiy yo'nalish sifatida tutamiz. Etnopedagogika o'quvchilar bilimini rivojlantirish, ona tilidan foydalanish ko'lamini kengaytirish, ta'lim sohasidagi kamchiliklarni bartaraf etish, milliy g'oyani mustahkamlash vositalaridan biri bo'lishi mumkin. Ko'p asrlardan beri qozoqlar o'qitish va tarbiyalashda ulkan tajribaga ega bo'lib, ular bizning madaniy yutuqlarimizni ma'naviy boylik, mehnatsevarlik va do'stona fazilatlar bilan ulug'laydi.

Etnopedagogika madaniy qadriyatlarni saqlab qolish orqali jamiyat dinamikasini qayta shakllantirishga qodir bo'lgan ta'lim yondashuvi bo'lib xizmat qiladi va shu bilan ko'p madaniyatli milliy o'ziga xoslikni mustahkamlaydi.

Etnopedagogikaning ahamiyati kichik yoshdagi o'quvchilarda juda dolzarbdir. Bu yoshda bolalar atrof-muhit ta'siriga juda ochiq va ular atrofidagi madaniy qadriyatlar-ni qabul qilish qobiliyati yuqori. Shu sababli, etnopedagogikani qo'llash yosh bolalarning ehtiyojlari va madaniy sharoitlariga mos keladigan o'quv muhitini yaratishga yordam beradi. Masalan, boshlang'ich sinf darsliklari kontekstida etnopedagogik yondashuv mahalliy madaniy merosga ishora qiluvchi mahalliy hikoyalar, an'anaviy o'yinlar va boshqa ijodiy faoliyat-ni birlashtirishi mumkin[2]. Shunday qilib, bolalar erta yoshdanoq o'zlarining madaniy qadriyatlarini chuqurroq tushunishlari mumkin.

Etnopedagogika o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatida ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantirishi mumkin, chunki ular o'zlarining madaniy sharoitlarida tan olingan va qadrl-i ekanini his qilishadi. Bu topilma etnopedagogik usullarni qo'llashdan so'ng o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan munosabatida ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatgan tadqiqot natijalari uchun kontekst yaratishi mumkin.

Yuqori statistik kognitiv qobiliyat sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar davrida yuqori sifatli rivojlanishga erishish uchun muhim omil hisoblanadi [3].

Kognitiv qobiliyat axborotni qabul qilish, qayta ishlash, saqlash va qo'llash qobili-yatini, shu jumladan og'zaki kognitiv qobiliyatni, miqdoriy kognitiv qobiliyatni va og'zaki bo'lmagan kognitiv qobiliyatni anglatadi. Statistik kognitiv qobiliyat statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va qo'llash, xulosalar chiqarish va statistik ma'lumotlardan qaror qabul qilish qobiliyatini anglatadi. Kognitiv qobiliyat og'zaki qobiliyat va tez o'rganish qobiliyatiga bo'linadi. Tez o'rganish qobiliyati (shu jumladan statistik kognitiv qobiliyat) yosh bilan ko'proq darajada pasayadi[3].

Demakki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining evristik qobiliyatini rivojlantirishda etnopedagogikadan foydalanish – bu metodik muammo, chunki u nafaqat o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni talab qiladi, balki milliy qadriyatlar, an'analar va urf-odatlarini o'quv jarayoniga kiritish orqali bolalarning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirishni nazarda tutadi.

Xulosa. Xarakterni tarbiyalash sohasida etnopedagogik yondashuv orqali mahalliy donolikni jonlantirish ko'p madaniyatli ongini rivojlantirish va erta bolalik davrida mahalliy qadriyatlarni o'zlashtirishni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Samarali xarakter tarbiyasi mahalliy jamoalarga xos bo'lgan noyob qadriyatlar bilan bir qatorda halollik, bag'rikenglik va hamkorlik kabi umume'tirof etilgan qadriyatlarni ham kiritishni taqozo etadi.

Xarakter tarbiyasini etnopedagogik yondashuv orqali jonlantirish madaniy qadriyatlarning yashirin potentsialini ochib beradi, ulardan ko'pincha o'quvchilarning mustahkam xarakterini shakllantirishda foydalanilmaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Гайпов Д.Ж Эвристик метод ёрдамида бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув фаоллигини таъминлаш механизмлари. Пед. ф. ф. д.(PhD) ...дисс. Автореферати – Нукус, 2021.
2. Syahria Anggita Sakti, Suwardi Endraswara, Arif Rohman. Revitalizing local wisdom within character education through ethnopedagogy apporach: A case study on a preschool in Yogyakarta// "Heliyon 10 (2024) e31370" – Indonesia, 2024 – P.1-13.
3. Kejie Zhao, Wei Zang, Erman Nie. Life cycle, education, and statistical cognitive ability// "Heliyon 10 (2024) e25755" – Indonesia, 2024 – P.1-9.
4. Xurramov R.S. Developing creative thinking skills of students through integration-based primary classes// European Scholar Journal (ESJ). – Spain, 2022.
5. Хуррамов Р.С. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш эвристик қобилиятни ривожлантириш омили// Муғаллим ҳем узлуксиз билимлендириў илимий-методикалъқ журнали. – Нукус, 2022. – №4/1-сон.ISSN2181-7138 – Б.132-137. [13.00.00 №20].
6. Хуррамов Р.С. Ўйинлар воситасида ўқувчиларнинг эвристик қобилиятини ривожлантириш методикаси// Жамият ва инноватсиялар. – Тошкент, 2022. – №4-сон. ISSN 2181-1415 – Б.188-194. DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp188-194>.
7. Xurramov R.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining evristik qobiliyatini rivojlantirish// Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари – Самарқанд, 2023. – №5(3)-сон.ISSN 2181-1342 (Online) – Б.293-299.

КОННОТАЦИИ С КОЛИЧЕСТВЕННЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В РУССКОМ, УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Адхамова Шоира

*Учительница русского языка и литературы школа № 40
Учкуприкского района Ферганской области*

Аннотация: Статья посвящена сопоставительному изучению семантической структуры тематического поля «Количество» в трех разносистемных языках: русском, узбекском и английском языках. В ней выявлены интегральные и дифференциальные особенности данной тематической группы в сопоставляемых языках, проведен сопоставительный анализ клишированных единиц трех языков, выявлен степень межъязыковой эквивалентности.

Ключевые слова: аналогия, коннотация, поговорка, тематическое поле, фразеологизм.

Annotatsiya: Maqola “Miqdor” tematik sohasining semantik tuzilishini uch xil tizimli tillarda: rus, o‘zbek va ingliz tillarida qiyosiy o‘rganishga bag‘ishlangan. Taqqoslangan tillardagi ushbu tematik guruhning integral va differentsial xususiyatlarini ochib beradi, uch tilning kliše birliklarini qiyosiy tahlil qiladi va tillararo ekvivalentlik darajasini aniqlaydi.

Tayanch so‘zlar: analogiya, konnotatsiya, paremiya, mavzu sohasi, frazeologik birlik.

Введение

Исследование языков разной системы в аспекте их сопоставительного изучения всегда представляла большой интерес для ученых-лингвистов. Подобного рода работы направлены на изучение проблем глобализации, интеграции и обогащения культур в целях толерантного решения вопросов межкультурной коммуникации, в том числе и вопросов повышения эффективности изучения лексического состава языка, способствующего обогащению страноведческими знаниями, что отвечает целям и задачам коммуникативной лингвистики и практическим целям и задачам активного овладения иностранными языками.

Методология

Единицы языка, особенно единицы его лексико-фразеологического уровня, отображают его богатство и неповторимость, диахронию и синхронию, этнографию и быт народа, фиксируя в себе те или иные смыслы, восходящие к условиям жизни народа – носителя языка. Структурно-семантические связи между языковыми единицами отражают актуальные для человека и общества связи и отношения между предметами и явлениями действительности.

В русском, узбекском и английском языках количественные отношения, выражаемые в числах, составляют семантически богатый пласт клишированной лексики. Числа выступают в составе фразеологических и поговорочных единиц в качестве ключевого слова, максимальное количество которых приходится на

компонент «один»: *один за всех, все за одного; один-одинёшенек* (совершенно один; разг.); *один-единственный* (только один); *один в поле не воин* (посл.); *все до одного* - все без исключения; *все как один* - все вместе и без исключения (ср.: явились все как один); *один на один* - 1) наедине, с глазу на глаз (ср.: остаться один на один с гостем); 2) друг против друга, один против другого (ср.: борцы сошлись один на один); *один к одному* (разг.) - о ряде похожих, подходящих друг к другу людей или предметов (ср.: работники подобралась один к одному (обычно о хороших работниках)); *одно к одному* (разг.) – заодно уж, все равно (о ряде событий, обычно о каких-либо неприятностях, следующих одно за другим) [3, с. 295] и другие (всего в русском языке с данным компонентом насчитывается 62 фразеологизма).

С числительным «два» в русском языке образовано более 20 идиом: *два аякса, два лаптя, два сапога пара, два слова, дважды два, в два огляда, в два света, в два счета, голова два уха, на два голоса, на два слова, в двух словах, жить в двух шагах, на два фронта, не два века жить, ни день и не два, от горшка два вершка, ни два ни полтора, черта с два!* и другие, большинство из которых несут отрицательную эмоционально-экспрессивную оценку.

С компонентом «три» образовано еще больше фразеологизмов, употребляемые преимущественно в просторечной лексике: *будь трижды проклят, в три глотки, в три горла, в три господ бога, в три дуги, в три листа убрать, в три погибели, в три ручья, в три шеи, в три этажа, гнуть в три погибели, драть три шкуры, за тридевять земель, с три короба, согнуться в три дуги* и другие.

В узбекской речевой практике очень часто употребляются клишированные единицы типа: *яхши отга – бир қамчи, ёмон отга – минг қамчи* (посл.) – (буквально: хорошему коню достаточно одной плетки, а плохому – хоть тысячу плеток); *бир пул* – в значении: сколько ни старайся, все тщетно, (ср.: мана энди арзимаган кўнгилочар ов деб экспедициянинг бир ойлик тоат-ибодати бир пул бўлди); *етти ўлчаб, бир кес* (посл.) – *семь раз отмерь, один раз отрежь*; *бир синалган ёмонни қайта-қайта синама* (посл.) – в значении: нет смысла испытывать плохого человека несколько раз, который не оправдал надежду один раз, то есть, если он уже подвел один раз, то подведет и в следующий раз; *кемага тушганнинг жони бир* (посл.) – в значении: все мы в одной упряжке, то жить в обществе и быть свободным от общества нельзя; *бари бир; бир бўлмоқ* 1) бирлашмоқ, бир жон, бир тан бўлмоқ (ср.: *кўп оғиз бир бўлса, бир оғиз енгилар* (посл.) – *большинство побеждает меньшинство*; 2) бир хил бўлмоқ; ўзаро мувофиқ, мос бўлмоқ (ср.: одамнинг дили билан тили бир бўлсин (посл.); *гапни бир қилмоқ* 1) бир марта гапирмоқ, бир гапириб, масалани узил-кесил хал қилмоқ; 2) гапни бир ерга қўймоқ, келишмоқ, битишмоқ; *бир каттанинг гапига кир, бир – кичикнинг* (посл.); *бири икки бўлмайди; бир сўзни икки қилмоқ* [5, с.322] и другие.

Следует отметить, что если в русском языке чаще употребляются фразеологизмы с компонентами «два»: *в двух шагах, в два счета, два сапога пара, как дважды два четыре, как две капли воды* и др., «три»: *за тридевять земель, в три шеи, гнуть в три погибели, с три короба, от горшка три вершка, видеть на три аршина в землю* и др., «семь»: *семеро одного не ждут, семи пядей во лбу, седьмая вода на киселе, до седьмого пота, семимильными шагами, за семью замками* и др., то в узбекском языке чаще встречаются клишированные единицы с компонентами «қирқ» (сорок): *бир майизни қирқ киши еган, бир йигитга қирқ хунар ҳам оз, бир кун жанжал бўлган*

уйда қирқ кун барака кетади, бир кун туз тотган жойга қирқ кун сажда қил, қирқига чидаган қирқ бирига ҳам чидайди, қирқ йил қирғин бўлса, ажали етган ўлади, қарз узганга қирқ йил индама и “минг” (тысяча): бирни кўриб фикр қил, мингни кўриб шуқр қил; бирники мингга, мингники туманга; минг маротаба эшитгандан бир маротаба кўрган афзал; билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни; бир кун минг кун эмас; сичқоннинг уни минг танга бўлиб кетди; минг қўйлининг бир қўйлига иши тушибди; қудачилик минг йилчилик и другие.

В английском языке с числительными *one* (один), *two* (два), *three* (три) употребляются следующие идиомы: *al one to smb.* – совершенно безразлично кому-либо; *be at one* – придерживаться одного мнения; *becom one* – пожениться; *one and all* – все до одного; *the one and only* – единственный; *one be one* – по одному; *one in a thousand* – очень редкий, один на тысячу; *one or two* – немного, несколько; *one too many for smb.* – сильнее или хитрее кого-либо; *one up on smb.* – очко чью-либо пользу; *with one accord* – единодушно [2, с. 553-554]; *when three know it, all know it* – посл. “что известно троим, известно всем” [2, с. 757]; *certain as two and two make four* – ясно как дважды два четыре; *in two twos* – в два счета; *it takes two to make a quarrel* – посл. «для ссоры нужны двое»; *two or three* – два-три, несколько (в значении собирательного числительного); *two upon ten* – смотри во все глаза [2, с. 784] и другие.

Из приведенных примеров видно, что в русском и узбекском языках фразеологизмов и паремий, выражающих количественные отношения, намного больше, чем в английском.

Результаты

В результате сопоставительного анализа клишированных единиц двух неродственных языков (русского и английского) были выявлены следующие аналогии: *four eyes see more than two* (посл.) – буквально: четыре глаза видят больше, чем два, аналогичное в русском – *одна голова хорошо, а два лучше*; *when three know it, all know it* – *скажи курице, она всей улице*; *certain as two and two make four* – *как дважды два четыре*; *in two twos* – *в два счета* и другие. А в ходе сопоставительного анализа клишированных единиц русского и узбекского языков было выявлено еще больше аналогичных вариантов фразеологизмов и паремий с количественным значением. Например, паремии узбекского языка *бир бошга бир ўлим* соответствует в русском: *двум смертям не бывать, а одной не миновать*; *тупроғи бир ердан олинган* – *одним миром мазаны*; *хаммаси бир гўр* – *одного поля ягода*; *бир ўқ билан икки қарғани урмоқ* – *одним выстрелом двух зайцев убить*; *икки ўт орасида* – *меж двух огней*; *икки кеманинг бошини тутган ғарқ бўлар* – *за двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь*; *еттинчи осмонда* – *на седьмом небе*; *етти ўлчаб бир кес* – *семь раз отмерь, один раз отрежь*; *тўрт томонинг қибла* – *на все четыре стороны*; *пак-пакана бўйи бор, етти қават тўни бор* (загадка: подразумевается луковица) – *семьдесят одежек, и все без застежек*; *ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам донғи чиқмас* – *один в поле не воин*; *бир қозонда икки кўчқорнинг боши қайнамас* – *два медведя в одной берлоге не уживутся*; *икки ўн беш бир ўттиз* – *что в лоб, что по лбу*; *икки букилиб* – *согнувшись в три погибели*; *беш қўл барабар эмас* – *в семье не без урода*; *йил ўн икки ой* – *круглый год* и другие.

Обсуждение

Следует отметить, что изучение коннотативного характера клишированных единиц

с количественным значением в языках разной системы дает основание полагать, что в русском языке с числовыми компонентами встречаются больше фразеологизмов, а в узбекском языке оказалось больше паремиологических единиц, выражающих количественные отношения. Согласно статистическому анализу клишированных единиц с количественным значением в языках разной системы можно полагать, что в русском языке с числовыми компонентами встречаются больше фразеологизмов, чем в английском языке. Знание и использование в речи данных соответствий облегчает процесс коммуникации между носителями вышеуказанных языков, а также служит добротным материалом при переводе текстов, способствуя тем самым еще большему сближению культур разных этносов.

Заключение

Таким образом, изучение коннотативного характера клишированных единиц с количественным значением в языках разной системы дает основание полагать, что в русском языке с числовыми компонентами встречаются больше фразеологизмов, а в узбекском языке оказалось больше паремиологических единиц, выражающих количественные отношения. В английском языке по сравнению с предыдущими языками оказалось меньше идиом с количественным значением.

Материалы данной работы могут быть использованы в преподавании русского, узбекского и английского языков. Более того, приведенные выше примеры аналогичных вариантов могут быть применены при составлении двуязычных и трехязычных словарей соответствий.

Литература:

1. Абдурахимов М. М. Узбекско-русский и русско-узбекский словарь. – Т.: Академнашр, 2014. – 704 с.
2. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Русский язык. 1991, 916 с.
4. Фразеологический словарь русского языка под ред. А. И. Молоткова, М.: Русский язык, 1987.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ўзбекистон миллий энциклопедияси, Т.: Давлат илмий нашриёти, 2008.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМ КАРАКАЛПАКСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Бердимуратова Айгул ДЖолдасбаевна

*Национальный центр обучения педагогов Республики
Каракалпакстан по новым методикам старшего преподавателя
aigulberdimuratova1979@gmail.com*

Аннотация: Отдельная лексика каракалпакского языка всегда находится в поле зрения исследователя. На протяжении многих десятилетий в каракалпакском языкознании интенсивно разрабатывались различные проблемы теории термина и

специальных терминосистем. В этой статье мы рассмотрим изучение формирования и усвоения педагогической каракалпакской терминологии.

Ключевые слова: терминология, термин, педагогика, синтаксис, морфология, изафет, компонент, воспитание, учитель, школы-интерната.

Annotatsiya: Qoraqalpoq tilining alohida lug'at tarkibi hamisha tadqiqotchi nazarida. Ko'p o'n yilliklar davomida qoraqalpoq tilshunosligida atama nazariyasining turli muammolari va maxsus terminologik tizimlar jadal ishlab chiqildi. Ushbu maqolada pedagogik qoraqalpoq terminologiyasining shakllanishi va o'zlashtirilishini o'rganishni ko'rib chiqamiz.

Tayanch so'zlar: terminologiya, termin, pedagogika, sintaksis, morfologiya, izafet, komponent, ta'lim, o'qituvchi, maktab-internat.

Каждый национальный язык создает свои научные терминологические системы. Один из таких системов является педагогическая терминология каракалпакского языка. Известно, что дело обучения и воспитания подрастающего поколения формировалось с древнейших времен, поэтому хотя некоторые слова стали употребляться как термины, наука современная педагогика и ее нынешняя терминология появились в жизни каракалпаков уже в середине 20 века.

Известно, что теоретические вопросы каракалпакского языкознания, в том числе его терминологии, изучаются в нашей стране с начала нашего столетия. В 20-е и 30-е годы нашего столетия был проведен ряд научных конференций и на них поднимались вопросы создания новых терминов, которые явились первыми шагами нашей терминологии.

В этой статье мы поговорим об источниках возникновения педагогических терминов в каракалпакском языке.

Если говорить об уровне развития любой науки, то она основывается на уровне понимания ее объектов. С этой точки зрения в систему педагогических наук входят: общая педагогика, педагогика молодежи, специальная педагогика, педагогика глухих, методология, история педагогики. Педагогические термины можно разделить на тематические группы на основе классификации. Однако это представляют свои трудности. Потому что в этих областях педагогики всегда используется тот или иной термин.

Соответственно, мы по-иному подходим к тематической группировке педагогических терминов.

Известно, что основной задачей педагогики является воспитание детей и молодежи. Поэтому мы считаем, что педагогические термины следует разделить на две большие группы:

а/ термины теории образования. б/ термины теории воспитания.

Существует также тот факт, что образование и воспитание осуществляются в специальных местах и определенными лицами. Всеми этими работами занимается область школьного обучения педагогике, которая также имеет свои термины. Здесь следует отметить, что школьные термины мы изучали в двух группах: а/названия учебных заведений, б/фамилии лиц, деятельность которых связана с образованием. Исходя из этого давайте рассмотрим из чего состоят эти тематические группы и из каких терминов они состоят.

Термины, связанные с системой образования. В учебнике педагогики термин образование определяется следующим образом: «К наиболее важным и общим педагогическим понятиям относятся понятия воспитания и обучения. Под образованием мы понимаем такой аспект образования, как приобретение научных и культурных ресурсов, созданных человечеством. Образование в зависимости от его уровня и задач делится на среднее, высшее и общеобразовательное и также профессиональное. Общеобразовательные школы дают знания, навыки и умения, актуальные для каждого, независимо от будущей специальности, а работники определенной профессии получают актуальные для него знания в специальных учебных заведениях»¹.

Также существует тот факт, что образование – это процесс передачи знаний в конкретной организации под руководством специально подготовленного человека/учителя, воспитателя, руководителя, проводника. Образование представляет собой двойной процесс, состоящий из деятельности педагогов /преподавания/ и деятельности студентов /обучения/.

Прежде всего следует отметить, что существует несколько принципов образования, которые называются следующим образом: воспитательный характер образования, научность образования, систематизация образования, учебный характер образования: сознательность и активность в образовании: устойчивость приобретенных знаний и навыки: индивидуализация образования.

В рубрике содержания образования основными являются следующие термины: предмет обучения – система научных знаний, практических умений и навыков, позволяющих обучающимся изучать и осваивать основные принципы науки или отдельные стороны культуры; работы и производства в соответствии со своим возрастом и грамотностью. Потому что в педагогике предмет изучения определяется как основа науки; такие как учебная программа, учебный план и линейный принцип программирования.

Устроенность понятию образования очень широкое, оно включает в себя понятия, представляющие ряд типов которые называются: основная форма школьного обучения, групповое обучение класса, индивидуальная форма обучения, уроки повторения, бригадный лабораторный метод.

С точки зрения дидактики педагогические методы можно рассматривать как отрасль педагогики, конкретный учебный предмет, определенные разделы и темы, определенную научную деятельность и уроки, даже как методика какой-то части урока. Соответственно, в педагогике используется ряд образовательных приемов и методов, которые получили следующие названия: метод обучения, метод рассказа, метод беседы, метод исследования и т. д.

Б. Термины, связанные с системой воспитания.

В основных тематических группах присутствуют общие понятия, такие как воспитание, воспитатель, воспитатель, методы воспитания.

Теперь приведем примеры некоторых терминов, относящихся к методам обучения: методы убеждения (включает в себя такие понятия, как обучение, объяснение, рассказ, беседа, убеждение примером), методы обучения (включает такие понятия, как обучение деятельности, режим, назначение), методы мотивации (в том числе поощрение, наказание, осуждение, выговор, одобрение и т.п.).

В категорию образования входят следующие понятия: организация коллектива,

воспитание, нравственное воспитание, трудовое воспитание, эстетическое воспитание и так далее.

В. Термины, обозначающие названия учебных заведений. Как уже говорилось выше, образование детей и молодежи осуществляется в определенных местах. Соответственно, каждое из этих мест имеет свой срок. Вот несколько примеров таких терминов: детский сад, школа, класс, спортивный зал, учебная комната, лаборатория, учебное заведение, техникум.

В свою очередь, существует ряд терминов, обозначающих сети и виды таких понятий. Например, понятие школа используется в широком смысле и делится на несколько сетей по задаче образования, каждая из которых имеет свои свое имя. Например: второй класс, восьмилетняя школа, гимназия, школа грамотности, школа лекбиз, восьмилетняя школа, десятилетняя школа и так далее.

Г. Имена лиц, деятельность которых связана с образованием. Известно, что процесс воспитания и образования осуществляется живыми людьми, то есть кто-то учит и обучает, а кто-то учится и получает образование. Такая ситуация требует участия десятков людей в педагогической и школьной деятельности, что приводит к появлению в данной терминологической системе специальных терминов, обозначающих личные имена.

Прежде всего, хотим подчеркнуть, что мы имеем в виду, что в нашем объекте исследования имеется более трехсот имен лиц. Ниже приведен пример терминов, означающих имена этих лиц:

1. Фамилии лиц, осуществляющих управление образованием, школами, образовательными учреждениями: министр образования/высшего образования, заместитель министра, начальник управления кадров; ректор, проректор, декан, заведующий кафедрой

2. Имена лиц, занимающихся непосредственным обучением и воспитанием. Это: педагог, учитель, воспитательница, классный руководитель, групповой руководитель, тьютор.

В свою очередь, некоторые имена таких лиц дополнительно уточняются, и в итоге появляются еще десятки терминов. Например, возьмем название «учитель». С помощью этого термина можно выделить следующие личные имена, состоящие из сочетания: учитель родного языка // лингвист, учитель литературы // писатель, учитель географии // географ, дежурный учитель.

3. Термины, относящиеся к лицам, которые учатся и получают образование. К ним могут относиться: ученик, студент, старшеклассник.

В заключении, формирование педагогической терминологии каракалпакского языка уходит в далекое прошлое. Потому что работа по воспитанию и обучению началась после того, как человек осознал свою человечность и с течением времени стал сильнее. Соответственно, в нашем родном языке сформировалась и стала развиваться особая терминологическая система – педагогическая терминология.

Справочная система

1. Педагогика. На коллективной основе. -Ташкент, 1979, стр. 21.
2. Макаренко А.С. Проблемы советского школьного воспитания. Соч. Т. У. II-113-стр.

3. Усмонов. Н. “Ўзбек тилининг педагогик терминологияси” Т.1994-й. 42б.
4. Комаровский Б. Б. Русская педагогическая терминология: теория и история. - М.: Просвещение, 1969. - 122 с.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РКИ

Камолова Гулхумор Жамолдиновна

Заведующая кафедрой “Методики преподавания языков” Национальный центр обучения новым методикам Ташкентской области

Аннотация: «Статья посвящена анализу проблематики системы непрерывного профессионального развития в области русского как иностранного (РКИ). Здесь исследуются основные трудности, с которыми сталкиваются преподаватели и обучающиеся, включая нехватку качественных учебных материалов, отсутствие стандартизированных методик обучения и недостаточное финансирование программ. Также рассматриваются вопросы профессиональной адаптации методик РКИ к разнообразным культурным и языковым контекстам учащихся. В статье предлагаются конкретные пути решения выявленных проблем, в том числе разработка инновационных образовательных технологий, создание международных образовательных сетей и укрепление межкультурных компетенций преподавателей. Подчеркивается важность международного сотрудничества и обмена опытом в сфере обучения РКИ для повышения эффективности непрерывного профессионального развития в этой области.»

Ключевые слова: Русский как иностранный (РКИ), непрерывное профессиональное развитие, преподавание РКИ, методики обучения, инновационные образовательные технологии, межкультурная компетентность, международное сотрудничество, учебные материалы РКИ, финансирование образования, международные образовательные сети.

Annotation: «The article is devoted to the analysis of the problems of the system of continuous professional development in the field of Russian as a foreign language (RFL). It explores the major challenges facing educators and learners, including a lack of quality teaching materials, a lack of standardized teaching methods, and insufficient funding for programs. Issues of professional adaptation of RCT techniques to the diverse cultural and linguistic contexts of students are also considered. The article proposes specific ways to solve the identified problems, including the development of innovative educational technologies, the creation of international educational networks and strengthening the intercultural competencies of teachers. The importance of international cooperation and exchange of experience in the field of RFL training is emphasized to increase the effectiveness of continuous professional development in this area.»

Keywords: Russian as a foreign language (RFL), continuous professional development, teaching RFL, teaching methods, innovative educational technologies, intercultural competence, international cooperation, RFL teaching materials, education financing, inter-

national educational networks.

Введение. «В современном мире, где глобализация и мобильность населения играют всё возрастающую роль, изучение русского языка как иностранного (РКИ) приобретает особую актуальность. Растущий интерес к русскому языку в мире ставит перед образовательными системами новые задачи, связанные с подготовкой высококвалифицированных специалистов, способных обучать РКИ в разнообразных культурных и языковых контекстах. Тем не менее, система непрерывного профессионального развития в этой сфере сталкивается с рядом проблем, включая ограниченные ресурсы, отсутствие унифицированных учебных стандартов и методик, а также необходимость адаптации культурно-контекстуальных особенностей учащихся.

Решение данных проблем требует комплексного подхода, который включает в себя разработку новых образовательных программ, внедрение инновационных технологий в процесс обучения и создание условий для международного образовательного сотрудничества. Эффективность такого подхода несомненно повысит качество обучения и улучшит профессиональное развитие специалистов, работающих в сфере РКИ. Настоящая статья предлагает обзор основных проблем и возможных путей их решения, которые могут способствовать повышению уровня и качества непрерывного профессионального развития в данной области.»

Культурная адаптация учебных программ позволяет не только повысить интерес и мотивацию студентов, но и обеспечивает более глубокое понимание материала. Также важным аспектом является использование цифровых технологий, которые могут существенно расширить возможности для интерактивного и дистанционного обучения, делая его более доступным для широкого круга учащихся по всему миру.

Профессиональное развитие преподавателей РКИ также занимает центральное место в улучшении качества образовательных программ. Подготовка квалифицированных инструкторов, способных эффективно преподавать в мультикультурной среде, требует не только знаний и умений в области языка, но и глубокого понимания культурных особенностей студентов. Международные образовательные сотрудничества и обмены могут способствовать обогащению опыта преподавателей и предоставлению им новых перспектив и методик преподавания.

Заключительным аспектом является необходимость непрерывной оценки и обновления учебных программ и методик, чтобы они отвечали текущим требованиям и тенденциям в области образования. Это требует создания устойчивых механизмов обратной связи между преподавателями, учащимися и образовательными органами, а также регулярного внедрения инноваций на основе анализа этой информации.

Таким образом, систематический подход к решению проблем непрерывного профессионального развития в области РКИ не только улучшит качество обучения, но и сделает процесс более адаптивным и отзывчивым к потребностям современного образовательного и культурного ландшафта.»

Основная часть статьи, посвящённой проблемам и путям решения системы непрерывного профессионального развития РКИ, включает следующие аспекты:

1. Концептуализация профессионального развития: Профессиональное развитие рассматривается не только как последовательность действий, но и как комплексный процесс, включающий интеграцию и реализацию профессионально значимых личностных качеств и навыков. Этот процесс активно трансформирует

внутренний мир педагога, способствуя его личностному развитию, педагогической деятельности и педагогическому общению.

2. **Компоненты развития:** Структура профессионального развития включает в себя ценностно-мотивационный, субъектный и рефлексивный компоненты, каждый из которых играет важную роль в содействии профессиональному росту и адаптации педагогов к динамичным образовательным потребностям.

3. **Интеграция непрерывного образования:** Статья подчеркивает необходимость бесшовной интеграции непрерывного образования в существующие образовательные структуры, от школ до высших учебных заведений. Особое внимание уделяется образованию, которое охватывает формальные, неформальные и информальные настройки обучения, обеспечивая обучение на протяжении всей жизни и самостоятельное развитие.

4. **Проблемы и решения:** Обсуждение охватывает проблемы, с которыми сталкиваются педагоги при адаптации к новым образовательным парадигмам, и решения, которые могут облегчить этот переход. Решения часто включают организационные и педагогические корректировки для лучшей интеграции непрерывного профессионального развития в рутины педагогов.

Вывод:

«Исходя из анализа существующих проблем и обозначенных путей их решения, становится очевидным, что эффективное непрерывное профессиональное развитие в области русского как иностранного (РКИ) требует комплексного подхода. Ключевые элементы этого подхода включают интеграцию современных технологий в учебный процесс, разработку культурно адаптированных учебных материалов, а также акцент на международное сотрудничество и профессиональное обучение преподавателей. Улучшение качества обучения РКИ возможно через систематическое внедрение инноваций и постоянную адаптацию к изменениям в образовательной среде и требованиях рынка труда.

Реализация предложенных мер способствует не только повышению компетенций преподавателей и улучшению учебных результатов студентов, но и в целом способствует культурному обмену и взаимопониманию между народами. Важно, чтобы образовательные учреждения, правительственные органы и международные партнеры работали в согласии для достижения этих целей, обеспечивая необходимые ресурсы и поддержку для устойчивого развития программ РКИ. Таким образом, система непрерывного профессионального развития может эффективно реагировать на вызовы современности, обогащая образовательный процесс и способствуя культурному диалогу на международном уровне.»

Использованная литература.

1. Иванов, А.А. «Методика преподавания русского языка как иностранного», Москва: Высшая школа, 1980. - Классическое руководство по методике РКИ, которое содержит обзор различных подходов к обучению и предложения по их практическому применению.

2. Петрова, Л.Б. «Развитие языковых навыков у студентов-иностранцев», Ленинград: Образование, 1975. - Исследует техники и стратегии для развития языковых навыков, особенно в контексте говорения и письма.

3. Задорина, О. С. Педагогическая режиссура (с тренингом публичного выступления): учебное пособие / О. С. Задорина; рец.: И. Н. Емельянова, М. В. Жабровец; отв. ред. А. В. Трофимова; Тюм. гос. ун-т, Ин-т психологии и педагогики. — Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 2013. — 2-Лицензионный договор №258/2016-03-04. — Доступ по паролю из сети Интернет (чтение) https://library.utmn.ru/dl/PPS/LevkinVE_Trening_senzitivnosti_2016.pdf

4. Лёвкин, В. Е. Тренинг сверхсензитивности: учебное пособие / В. Е. Лёвкин. — Электрон. текстовые дан. — Москва ; Берлин: DirectMEDIA, 2018 — 134 с.: рис. — Загл. с титул. экрана. — Электронная версия печатной публикации. — Доступ по паролю из сети Интернет (чтение). —<URL:[https://library.utmn.ru/dl/PPS/LevkinVE Treningsverkhsenzitivnosti_2018.pdf](https://library.utmn.ru/dl/PPS/LevkinVE_Treningsverkhsenzitivnosti_2018.pdf)>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ WORDWALL НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО.

Куддусова Назира Инамжановна

*учитель русского языка высшей категории Средняя общеобразовательная
школа №4 Ташкентской области Пскентского района
iquddusova@gmail.com*

Аннотация: Сегодня каждый преподаватель имеет возможность выбрать наиболее оптимальную методику обучения и технологию построения учебного процесса, чтобы освоить темы учебников, созданных с целью изучения русского языка как иностранного и получения соответствующего сертификата.

В методических рекомендациях проанализирован образовательный ресурс Wordwall как универсальный образовательный ресурс, помогающий решить одну из основных задач учебного процесса, с помощью его использования повышается интерес учащихся к уроку. Методическая рекомендация предназначена для учителей русского языка и всех читателей, заинтересованных в изучении русского языка.

Ключевые слова: Wordwall, образовательный ресурс, сайт, технология, игровые технологии, рефлексия, мультимедия.

Введение

В настоящее время использование цифровых технологий является важным фактором, направленным на повышение качества образования, повышение интереса учеников к изучению языка, ускорение процесса получения знаний. Наиболее удобным способом эффективного использования компьютерных и мультимедийных технологий в ходе урока является передача задач, данных в учебнике, в игровой форме с помощью цифровых технологий, что позволяет развивать логическое мышление ученика и усилить учебный процесс.

Каждый учебный процесс требует сложный методический подход. Неправильно выбранный метод обучения приводит к тому, что ученик не усваивает предмет, что

вызывает отсутствие слаженности.

Задача образовательных ресурсов – сделать процесс обучения интересным, создать у детей веселое, активное настроение и способствовать преодолению трудностей в усвоении нового материала.

Используя образовательный ресурс на каждом уроке, учащиеся хорошо усваивают учебный материал, работают с предыдущими знаниями, применяют их в новых ситуациях.

Данная технология построена по технологической карте процесса обучения: Обновление имеющихся знаний получение новой информации понимание рефлексия.

Школьный период – самый важный период в жизни ребенка. Дети обычно более игривы, их интерес к науке во многом зависит от способностей педагога. В младших классах учащимся необходима помощь взрослых при выполнении домашних заданий, а в 5-11 классах они готовятся к занятиям самостоятельно.

В обучении языку игровые технологии могут использоваться как в целом уроке, так и как его часть, как внеклассное занятие. При систематическом использовании игровых технологий у ребенка развивается терпение, целеустремленность, ответственность, любознательность, желание учиться.

Методическая рекомендация предназначена для использования в целях распространения педагогического опыта среди всех учителей-предметников.

Обучение языку – сложный процесс. Как учить?

Поскольку развитие технологий стремительно развивается, на практике доказано, что детям это интересно. В наше время дети очень заинтересованы в использовании телефонов, планшетов, компьютеров и других технических средств, так же, как и взрослые. Не все программы в Интернете подходят возрасту и способностям ученика. Учитывая интерес ребенка к компьютерным играм, знания, полученные посредством игры на уроке, являются лучшим способом позволить ребенку применить полученные знания. Но в отличие от игр вообще, педагогическая игра имеет четко выраженную цель и соответствующий ей педагогический результат. При использовании игровых технологий на уроках они должны соответствовать образовательным целям урока.

При обучении русскому языку как иностранному:

Логично использовать игровые технологии во 2-4 классах. 5-й класс – переходный период в жизни детей, связанный со многими трудностями адаптации, и очень важно, чтобы в этот период ребенок не потерял интерес к учебе.

В 6-11 классах учащиеся более активно работают на уроках, поскольку в результате приобретенного словарного запаса у них развиваются навыки чтения, письма, аудирования и говорения на русском языке.

Хочу порекомендовать эту образовательную программу как преподаватель, протестировавший Wordwall — шаблон образовательной игры, направленный на отработку различных навыков обучения, чтобы сделать процесс урока интересным на уроках русского языка.

Что такое Wordwall?

Wordwall — универсальный образовательный ресурс, помогающий решить одну из главных задач образовательного процесса.

Основная цель использования Wordwall — повышение эффективности обучения, он развивает познавательную активность учащихся, поощряет их самостоятельность, повышает качество образования.

Сервис имеет русскоязычную версию.

Wordwall — многофункциональный инструмент для создания интерактивных и печатных материалов. Шаблоны доступны как в онлайн- версии, так и в версии для печати. Разнообразный набор шаблонов, предоставляемый Wordwall, предоставляет преподавателю неисчерпаемый ресурс для педагогического творчества, особенно для организации и проведения информативных и в то же время интересных дистанционных уроков.

Упражнения по теме можно воспроизводить на любом устройстве, подключенном к Интернету: компьютере, планшете, телефоне или интерактивной доске.

WordWall прост в использовании, не требует от преподавателя особых знаний и навыков.

Встроенная поисковая система изображений автоматически находит и предлагает изображения.

Наиболее часто используемые игровые шаблоны: «Сопоставить», «Разблокировать», «Таблица вкладок», «Случайные карты», «Случайное колесо», «Анаграмма», «Кроссворд».

Кроме того, онлайн-редактор позволяет выполнять упражнения удаленно, собирает статистические данные по заданиям.

Версии для печати можно распечатать и использовать в качестве самостоятельного учебного занятия.

Используя этот ресурс, вы можете создавать и индивидуализировать интерактивные или печатные занятия в соответствии со способностями каждого ребенка.

Еще одним преимуществом сервиса WordWall является то, что вы можете выйти в Интернет на любом компьютере и установить программное обеспечение.

Ученик имеет возможность продвигаться от простого к сложному посредством образовательной программы Wordwall. Возможна работа на равных с имеющимися в классе одарёнными и плохо успевающими учениками. За счет организации программы в игровой форме.

Заключение

Wordwall — это отличный источник сокровищ для эффективного использования времени в классе, предоставления учащимся информации из учебника с помощью онлайн-технологий и достижения тем самым высоких результатов. Для использования методики Wordwall на уроках русского языка как иностранного можно следовать следующим методическим рекомендациям:

1. Выбор слов: Выберите слова, которые хотите преподнести вашим ученикам. Они могут быть новыми словами из учебника или словами, которые нужно повторить и укрепить.

2. Создание Wordwall: Составьте Wordwall для выбранных слов. Wordwall представляет собой графическое изображение слова, состоящее из центрального слова, окруженного ассоциативными изображениями, определениями или предложениями,

которые помогают понять значение слова.

3. Введение слов: Начните урок с представления слов с помощью Wordwall. Объясните значение слов, используя визуальные образы или примеры предложений.

4. Упражнения и игры: Проведите различные упражнения и игры с использованием слов из Wordwall. Это может быть игра в ассоциации, составление предложений, кроссворды и т. д.

5. Повторение и закрепление: Включите Wordwall в регулярные упражнения на повторение и закрепление материала. Просмотрите Wordwall на следующих уроках для обеспечения устойчивости изученной лексики.

6. Индивидуализация: Учитывайте индивидуальные потребности учеников при создании Wordwall и разработке упражнений. Предоставляйте дополнительные материалы для расширения словарного запаса более продвинутым ученикам.

7. Обратная связь: Предоставляйте обратную связь ученикам по их использованию слов из Wordwall в устной и письменной речи. меланхоликами в классе стоит задача привлечь их к уроку.

Использованная литература

1. Учебник «Русский язык». 3 класс. Ташкент – 2022.
2. Учебник «Русский язык». 5 класс. Ташкент – 2022.
3. Энциклопедия «Животный мир» Издательство: АСТ 2015
4. Профессии. Самая первая энциклопедия. Издательство: Бином Детства
5. <https://wordwall.net>

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРИЕМЫ И МЕТОДЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.

Мамаюсупова Азиза Пардаевна

Методист русского языка и литературы Национального центра обучения педагогов новым методикам Самаркандской области.

mamausupovaaziza0@gmail.com

«Мы должны учить ребенка так, чтобы это согласовывалось с его желаниями и запросами»

Ш.М.Мирзиёев.

Аннотация. Данная рекомендация предназначена в помощь учителям русского языка и литературы по проведению нестандартных уроков с новыми педагогическими технологиями. Прилагаются методы и приемы, используемые на уроках русского языка и литературы. Материалы рекомендации разнообразны и могут быть использованы на уроках русского языка и литературы.

Ключевые слова: Мировые и глобальные языки, индивидуальный подход,

методика преподавания, информационные технологии, презентация, слайд, методы 4K, креативность, критическое мышление, командная работа, игры.

Anotatsiya: Ushbu tavsiya rus tili va adabiyoti o'qituvchilariga rus tili va adabiyoti darslarida nostandart darslarni yangi pedagogik texnologiyalar bilan o'tkazishda yordam berish uchun mo'ljallangan. Tavsiya materiallari xilma-xil bo'lib, rus tili va adabiyoti darslarida foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: jahon va global tillar, individual yondashuv, o'qitish texnikasi, axborot texnologiyalari, taqdimot, slayd, 4k usullari, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, jamoaviy ish, o'yinlar.

На земле насчитывается более 7 тысяч языков, и каждый из них связан самобытной культурой, исторической и социальной значимостью. Люди разных континентов и стран разговаривают на разнородных, зачастую непохожих языках, вследствие чего появилась тенденция изучать, помимо родного языка, те, на которых говорит значительная часть населения планеты, так называемых мировых или глобальных языки. В XX веке русский язык вошёл в список мировых языков и стал более востребован среди граждан зарубежных стран.

Русский язык издревле является и остаётся языком межнационального общения, посредством которого преодолевается языковой барьер между представителями разных национальностей. Роль русского языка в современных условиях становится всё более значимой в связи с постоянными изменениями, происходящими в стране и мире. В условиях глобализации уже несколько десятков лет в качестве универсального языка общения в мире выступает английский. Наряду с английским, немецким, японским языками делаются объявления по-русски в аэропортах многих стран мира. Весьма важным и показательным изменением в позиции мировых языков, несомненно, следует считать создание в мировой паутине русскоязычных сайтов. Сегодня это реальность. Русский язык сегодня принадлежит к наиболее распространённым языкам мира. Благодаря русскому языку страны СНГ имеют тесные экономические, политические и культурные связи.

В нашей стране на образование уделяется большое внимание, а изучение любого иностранного языка, и в том числе русского языка определяет процветания и благо народа, потому что образование – это ключ к развитию народа. Президент Республики Узбекистан обращаясь учителям Узбекистана в начале 2023-2024 учебного года сказал следующие слова:» Сегодня мы говорим о повышении качества образования и новых учебников. Но кто же доведёт эти новые учебники до наших детей? Конечно, учитель!»

Проблемы изучения русского языка связаны не только с его изучением, но и с его преподаванием. Несмотря на то, что большинство педагогов русского языка – профессионалы в практике преподавания, при обучении зачастую появляются сложности. К каждому человеку нужен индивидуальный подход, своя методика преподавания, но, к сожалению, не все существующие на данный момент методы можно считать эффективными.

Правила русского языка легко запомнить, если запомнить самое главное и разместить информацию в удобной форме, например, в таблицах и схемах. Это помогает визуализировать правило, наглядно видеть, какие исключения существуют и запоминать визуальную картинку. Основным каналом восприятия у большинства людей – визуальный. Глазами мы воспринимаем до 60% всей информации. Вот почему нужно

повышать наглядность учебных материалов.

Главным условием усвоения сложных тем является возможность применять новых нестандартных методов. Как известно, развитие мыслительной деятельности учащихся связано как со знаниями, приобретенными в ходе обучения, так и со способами их усвоения, т.е. степенью мыслительной активности учащихся в ходе применения полученных знаний. Такую возможность дают непривычные формулировки заданий, применение нового языкового материала, необходимость сделать самостоятельный вывод, обобщение.

Важную роль играют новые информационные технологии в преподавании русского языка и литературы. Очень результативно влияет ИКТ при изучении сложных тем, но нельзя оказываться погруженным в море информации. Современный урок ценен не столько получаемой на нём информацией, сколько обучением в ходе его приёмам работы с информацией: добывания, систематизации, обмена, эстетического оформления результатов. Компьютер является средством самоконтроля, тренажером знаний, презентаций результатов собственной деятельности. Можно пользоваться с информационно-обучающими программами. Это может быть презентация или слайд с материалами урока, которые дополнены ссылками на электронные справочники, словари, интернет-репетиторы по предмету или на электронные библиотеки.

Если возникнут трудности например, с определением падежей в словах, современные технологии могут помочь в этом. Они могут анализировать язык и показывать, в каком падеже находится слово. Это делает изучение русского языка проще и интереснее.

Самостоятельность есть первая и, возможно, важнейшая характеристика критического мышления. «Нужно, чтобы дети, по возможности, учились самостоятельно, а учитель руководил этим самостоятельным процессом и давал для него материал», - писал К.Д. Ушинский.

Критическое мышление начинается с постановки вопросов и уяснения проблем, которые нужно решить. «Только сражаясь с конкретной проблемой, отыскивая собственный выход из сложившейся ситуации, ученик действительно думает», - считал Д. Дьюи.

На уроках русского языка при изучении сложных тем можно использовать приёмы «Тонкие и толстые вопросы», «Общее – уникальное», кластеры, инсерт, «Ромашка Блума», чтение с остановками и многие другие.

В процессе уроков русского языка необходимо формировать навыки эффективной организации самостоятельной работы и умственного труда. Обучение русскому языку в узбекской школе предполагает развитие у учащихся умений свободно общаться на русском языке в устной и письменной форме, читать художественную литературу на русском языке, получать информацию из Интернета, общаться в социальных сетях. Эффективность уроков во многом определяется искусством общения. Через общения создаётся обстановка коллективного поиска, совместных раздумий, преодолеваются психологические и языковые барьеры.

Трудности в обучении русскому языку обусловлены тем, что часто учебное общение осуществляется в психологически фальшивой ситуации: ограничение тематики, её внешняя регламентация, неестественная форма обмена репликами – всё это иногда

превращает общение на уроках русского языка в определенную игру. Организация общения, связанная с реальной жизнью, постановка проблемных задач, требование от учащихся выявления своей позиции, своих отношений вызывают у детей большой отклик и понимание, а нередко и желаемый активный интерес. Использование интерактивных упражнений, игр и методов 4К способствует активизации учебной деятельности учащихся и повышает их мотивацию к обучению.

Дети всегда радуются чему-то необычному. Если учитель начинает урок с какого-то сюрприза, интересного факта, события, с того, что может поразить, удивить, это сразу вызовет интерес и облегчит восприятие серьезного материала. Покажите детям на экране необычную фотографию, например, первую компьютерную мышь, и спросите, что это такое, пусть ученики выскажут свои версии. Или задайте интересный вопрос: «А вы знаете, что белка может сажать деревья?», или «У какой ягоды семена находятся снаружи?».

Игра – это, пожалуй, один из самых эффективных способов сделать урок интересным. Ролевые игры, викторины, баттлы, дискуссии – всё это требует от детей активного участия и творческого подхода. Так в непринуждённой атмосфере игры, материал урока лучше запомнится. Например, игра «Правда или нет» помогает детям правильно воспринимать окружающий мир. Для игры каждому игроку нужны карточки двух цветов, например, синего и красного. Также понадобится изображение какого-то персонажа, пусть это будет, Кашей-бессмертный.

Кашей-бессмертный оставил записки с предложениями. Ребятам предстоит определить, правда или шутка в этих записках. Если правда – ученики поднимают красную карточку, а если предложение шуточное – синюю. Потом один из учеников объясняет Кашею Бессмертному, почему его предложение неправда.

Если преподаватель монотонно и сухо рассказывает новый материал, дети начинают скучать. Больше практики обеспечит вовлеченность детей в учебный процесс. Командная работа учеников даёт плодотворный результат в обеспечении дружеских отношений и взаимного уважения.

Ученикам сложно долго удерживать внимание на чём-то одном. Они привыкли к быстрой смене видов деятельности. Поэтому лучше разбивать урок на отдельные фрагменты, логически связанные между собой. Следует менять вид деятельности и задания. Это будет держать ребят в тонусе, не позволит им скучать и отвлекаться.

Использованная литература:

1. Бабкина Н.В. Использование развивающих игр и упражнений в учебном процессе. 2008
2. Звездина А.Я. Интерактивные методы как способ повышения мотивации в обучении русскому языку и литературе. 2006
3. Доклад президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева 2023

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИКИ.

Сулейманова Камила Шамильевна

Учитель русского языка 14-школы Ташкентского района

Ташкентской области

kamisuleymanova14@gmail.com

Аннотация: Статья затрагивает вопросы педагогической подготовки преподавателей к использованию новых технологий, указывая на необходимость их постоянного обновления знаний и компетенций. Обсуждаются перспективы дальнейших исследований в этой области, а также рекомендованные практики для образовательных учреждений, стремящихся модернизировать свою программу с учетом настоящих вызовов и трендов.

Ключевые слова: коммуникативный подход, интерес к культуре, технологии в обучении, индивидуализация обучения, игровые методы, обратная связь и оценка.

Annotatsiya: Maqolada o'qituvchilarni yangi texnologiyalardan foydalanishga pedagogik tayyorlash masalalari ko'rib chiqilib, ularning bilim va malakalarini doimiy ravishda yangilab borish zarurligi ko'rsatilgan. Bu boradagi keyingi tadqiqotlar istiqbollari, shuningdek, joriy muammolar va tendentsiyalarni bartaraf etish maqsadida o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishga intilayotgan ta'lim muassasalari uchun tavsiya etilgan amaliyotlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ yondashuv, madaniyatga qiziqish, o'qitishda texnologiya, o'rganishni individuallashtirish, o'yin usullari, teskari aloqa va baholash.

Преподавание русского языка как иностранного (РКИ) требует постоянного обновления методических подходов и применения инновационных практик. Вот несколько ключевых направлений и методов, которые можно использовать для улучшения процесса обучения:

1. Коммуникативный подход

Этот подход акцентирует внимание на развитии навыков общения на русском языке. Основные принципы:

Ситуационное обучение: Использование реальных или смоделированных ситуаций для практики языка.

Проектная деятельность: Создание совместных проектов, которые требуют использования языка в реальных контекстах.

2. Интерес к культуре

Включение элементов русской культуры в учебный процесс позволяет студентам глубже понять язык:

Культурные мероприятия: Организация мероприятий, связанных с русской культурой, такими как праздники, кулинарные мастер-классы, музыкальные вечера.

Медиа ресурсы: Использование фильмов, песен, книг для увеличения интереса к

изучению языка.

3. Технологии в обучении

Использование современных технологий позволяет сделать обучение более интерактивным и доступным:

Онлайн-платформы: Использование платформ для практики языка, таких как Duolingo, Busuu и специализированные ресурсы с интерактивными заданиями.

Виртуальные классы: Проведение занятий через видеоконференции, что позволяет взаимодействовать с носителями языка.

4. Индивидуализация обучения

Учет индивидуальных особенностей и потребностей студентов:

Профессиональная ориентация: Адаптация материалов и тем обучения в зависимости от профессиональных интересов студентов.

Гибкие программы: Создание ключевых модулей, которые студенты могут выбирать в зависимости от уровня подготовки и целей.

5. Игровые методы

Игры могут сделать обучение более увлекательным и эффективным:

Ролевые игры: Ситуации, в которых студенты играют роли и учатся взаимодействовать на языке.

Грамматические и лексические игры: Использование настольных игр и карточек для закрепления знаний.

6. Обратная связь и оценка

Систематическая обратная связь важна для процесса обучения:

Формативное оценивание: Использование методов оценивания, которые помогают студентам понять свои сильные и слабые стороны.

Самооценка: Поощрение студентов самостоятельно оценивать свои достижения и ставить цели.

Также стоит обратить внимание на мультидисциплинарный подход, соединяющий изучение языка с другими предметами, такими как история, география или литература. Это позволит студентам увидеть русский язык в контексте, что способствует более глубокому усвоению материала. К примеру, изучение исторических событий через призму языка может повысить интерес и дать дополнительные мотивации для изучения лексики и грамматики.

Кроме того, стоит внедрять элементы кооперативного обучения, где студенты работают в группах над общими задачами. Это создает атмосферу поддержки и взаимопомощи, помогает развивать командные навыки и уменьшает языковой барьер. Такой подход позволяет не только оттачивать языковые навыки, но и формировать социальные связи.

Важно также регулярно проводить мониторинг и оценку эффективности применяемых методов. Использование анкетирования и собеседований для получения обратной связи от студентов поможет адаптировать подходы и сделать их более актуальными. Вклад студентов в процесс обучения делает его более значимым и личным, что, в свою очередь, влияет на их успехи в освоении языка.

Расширение культурного контекста изучаемого языка тоже играет ключевую роль. Включение русской литературы, музыки и искусства в учебный процесс позволит студентам не только развивать языковые навыки, но и погружаться в богатую культуру. Так, обсуждение произведений классической и современной литературы может стать отличным способом для практики устной речи и письменного выражения мыслей.

Следует также обратить внимание на современные технологии. Использование мультимедийных ресурсов, таких как видео, подкасты и интерактивные платформы, может значительно украсить процесс обучения. Это позволит студентам увидеть и услышать язык в динамике, а также повысить их мотивацию и интерес.

Разработка индивидуализированных заданий может дополнительно увеличить вовлеченность студентов. Учитывая их интересы и уровень подготовки, учителя могут создавать практические упражнения, которые будут не только полезны, но и увлекательны. Такой подход способствует более глубокому и осмысленному усвоению языка, подчеркивая его связь с реальной жизнью.

Инновационные подходы к преподаванию русского языка как иностранного могут значительно повысить мотивацию и успеваемость студентов. Важно сочетать традиционные методы с современными технологиями и подходами для создания максимально эффективного образовательного процесса.

Литература

1. Костомаров, В.Г. (ред.). Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва, 2005. 432 с.
2. Протасова, Е.Ю. Русский язык как иностранный: теоретические и прикладные аспекты. Москва, 2008. 512 с.
3. Черемисина, С.В. Современные методики преподавания русского языка как иностранного. Санкт-Петербург, 2011. 348 с.
4. Бархударов, Л.С. Инновационные технологии в обучении русскому языку как иностранному. Москва, 2013. 276 с.
5. Чижова, М.В. Обучение русскому языку как иностранному: методические рекомендации. Москва, 2016. 224 с.
6. Васильева, А.Н. Дистанционное обучение русскому языку как иностранному. Москва, 2018. 196 с.
7. Бахтин, Е.В. Интерактивные методики преподавания РКИ. Санкт-Петербург, 2019. 284 с.
8. Коровин, А.В. Межкультурная коммуникация в преподавании русского языка как иностранного. Москва, 2014. 254 с.
9. Воробьева, О.В. Проектная деятельность в обучении русскому языку как иностранному. Новосибирск, 2020. 182 с.
10. Соловьев, Д.М. Геймификация в обучении русскому языку как иностранному. Москва, 2021. 204 с.

НЕСТАНДАРТНЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Султанова Гулчехра Алимкуловна

Центр педагогического мастерства Кашкадарьинской области

Методист русского языка

asliddinismoilov7110181@mail.ru

Аннотация: В данной статье дается представление о новых направлениях методики преподавания русского языка в начальных классах. Рассматриваются различные педагогические методы и формы, развивающие у учащихся познавательные навыки русского языка. Раскрываются особенности различных методов, направленных на совершенствование знаний и навыков учащихся по русскому языку. Рассматриваются сущность интерактивных методов преподавания уроков русского языка в общеобразовательных учреждениях и использование дидактических игр на уроке. Рассматривается организация традиционных и нестандартных уроков.

Ключевые слова: нестандартный, русский язык, уроки контроля, дидактическая цель, традиционный, нетрадиционный, интегрированные уроки, традиционные школьные уроки. Логическое мышление, интерактивные игры, разработка, дидактические игры, активность.

Abstract: This article provides an idea of new directions in the methodology of teaching Russian in primary schools. Various pedagogical methods and forms that develop students' cognitive skills of the Russian language are considered. The features of various methods aimed at improving the knowledge and skills of students in the Russian language are revealed. The essence of interactive methods of teaching Russian lessons in general education institutions and the use of didactic games in the classroom are considered.

Keywords: non-standard, Russian language, control lessons, didactic purpose, traditional, non-traditional, integrated lessons, traditional school lessons. Logical thinking, interactive games, development, didactic games, activity.

Сегодня наша страна как независимое государство интегрирована в мировое сообщество. Последние два десятилетия в сфере образования произошло много изменений. По знанию иностранных языков только в сферах, связанных с иностранным языком, наша молодежь эффективно использует такие огромные возможности. Сегодня актуален вопрос «Как сделать урок интересным, ярким?», «Как создать ситуацию успеха на уроке для каждого ученика?», «В каком случае ученик добровольно выполняет творческую работу, «Нужно ли знать предмет по максимуму для каждого уровня успеха?»- нет учителя, который не думает о таких вопросах, как и «что делать?». И это не случайно.

Сложилось новое отношение к жизни, в том числе новые требования к системе образования. Сегодня основной целью образования является не только накопление учеником определенного объема знаний, умений, навыков, но и подготовка ученика как самостоятельного субъекта учебной деятельности.

В основе современного образования лежит деятельность учителя. Русский язык как средство познания действительности обеспечивает не только языковые знания,

но и интеллектуальное развитие ребенка, формирует понятийно-категориальный аппарат, развивает абстрактное мышление, память и воображение.

В последние годы, к сожалению, наблюдается резкое снижение интереса учащихся к урокам русского языка, отсутствие стремления детей к расширению языковых навыков, повышению грамотности и культуры речи.

Важнейшей проблемой, интересующей всех учителей, является повышение эффективности урока русского языка как основной формы обучения и воспитания учащихся. Занятия, проводимые в одной и той же форме, утомляют ученика. Монотонность уроков для ученика и учителя снижает эффективность учебной деятельности. «Не заставляйте учить, а пробуждайте интерес», задача учителя-вызвать у ученика постоянное желание учиться. Младшему школьнику присущи возрастные особенности: неустойчивое внимание, преобладание наглядно-образного мышления, повышенная двигательная активность, стремление к игровой деятельности, разнообразие знаний. Все это усложняет работу учителя. Для поддержания внимания детей во время занятия необходимо организовать активную и интересную мыслительную деятельность. Поскольку традиционные методы обучения не всегда могут обеспечить усвоение материала всеми учащимися, необходимо будет умело организовать учебную деятельность на уроках.

Чтобы создать условия для формирования этой деятельности, необходимо сформировать познавательную мотивацию. Творческий подход учителей к подготовке и проведению уроков может многое изменить в положительном отношении к детям. Чтобы активизировать учащихся, развить интерес, побудить их к приобретению знаний, учитель должен внедрять в практику работу и другие формы занятий — их интересные разновидности и, как следствие, создавать авторские-нетрадиционные уроки.

Место нетрадиционных уроков в общей системе понятно самому учителю к ситуации, условиям содержания материала и индивидуальным особенностям читателя в зависимости от обстоятельств.

Часто ученики воспринимают нетрадиционные уроки с позитивной точки зрения. Успех нетрадиционных уроков зависит от индивидуальных педагогических условий. Эта форма урока обеспечивает эффективность урока повышает и помогает поддерживать устойчивый интерес к обучению и лучше усваивать программный материал. Учитель русского языка не может руководствоваться только формальными требованиями к уроку.

Для совершенствования методической деятельности педагог должен знать традиционные и нетрадиционные формы уроков русского языка, их типологию, специфику уроков в системе образования.

Основные этапы образовательного процесса выделяют:

- вводные занятия;
- уроки предварительного ознакомления с материалом;
- уроки изучения понятий, законов, правил;
- уроки практического применения знаний;
- смешанные или комбинированные занятия.

Контрольные занятия служат для формирования уровня усвоения учебного процесса и его результатов, системы знаний, навыков учебно-воспитательной

деятельности учащихся. Контроль может осуществляться как в устной, так и в письменной форме. Любой урок, традиционный или проблемный, интересный или скучный, имеет свою структуру. Этапы урока включают понятия целей и дидактических задач урока, направленных на реализацию функций обучения, воспитания и развития. Существуют различные подходы к выбору основных структурных элементов урока. При этом общая дидактическая структура урока характеризуется тремя основными (обобщенными) структурными элементами:

- обновлением прежних знаний и способов действия;
- формированием новых знаний и способов действия;
- применением знаний и формированием умений и навыков.

Как известно, традиционные школьные занятия включают изучение нового материала, закрепление знаний, умений и навыков, проверку и учет полученных знаний, анализ контрольной работы, обобщение и систематизацию изученного, повторение темы или раздела.

В последнее время наряду с этими формами обучения широко используются нетрадиционные или нестандартные. Это: конкурсы, экскурсии, интегрированные уроки, сказки, тематические игровые занятия, театральные постановки, конкурсы «Веселые и находчивые», экскурсии, благодаря которым учащиеся быстрее и лучше усваивают программный материал. Нестандартный урок-образовательный урок, имеющий нетрадиционную (неопределенную) структуру, способствующий, прежде всего, развитию интереса учащихся, их творческого потенциала, их оптимальному развитию и воспитанию. Нетрадиционные формы занятий предполагают неограниченные возможности в преодолении перегрузки учащихся домашними заданиями за счет применения различных методов изучения нового материала на уроке.

В качестве примера нетрадиционных уроков приведем: виды уроков, формы уроков:

- уроки формирования новых знаний,
- уроки обучения умениям и навыкам,
- уроки повторения и обобщения знаний,
- уроки закрепления умений, -уроки проверки и учета знаний
- экспедиционные занятия (путешествия)-комплексные занятия-творческие семинары, практические занятия ролевая игра игры: КВН. «Что? Где? Когда?», «Поле чудес», «Счастливое совпадение» интегрированные театрализованные занятия (кукольные театры)

—уроки-конкурсы: Детям очень нравятся такие занятия, как урок-общение, урок-концерт, урок-сцена, урок-экскурсия, урок-путешествие, урок-игра.

—Интегрированный урок: Интеграция, с одной стороны, позволяет учащимся показать «весь мир», а с другой стороны, позволяет использовать выделенное учебное время для реализации дифференциации профилей, особенно в преподавании в средней школе. Методологической основой комплексного подхода к обучению является формирование знаний об окружающей среде и всех ее законах, а также установление предметных и межпредметных связей в овладении основами науки. Эффективность образовательного процесса во многом зависит от умения учителя правильно организовать урок и правильно выбрать ту или иную форму занятия.

Нетрадиционные формы проведения занятий позволяют не только повысить интерес учащихся к изучаемой теме, но и развить их творческую самостоятельность, научить работать с различными источниками знаний.

Хорошие результаты дает использование игр в процессе обучения любому предмету: это повышает интерес учащихся к уроку, повышает концентрацию внимания, развивает память. Навыки обучения играм известны давно, и сегодня грамотные, талантливые учителя используют их для построения своих уроков.

В свободное от работы время делаю куклы из ненужной ткани и баклажек. Например, в начальных классах мы проводим с учениками сценические представления в инсценировке по мотивам сказки «Зумрад и Киммат». Как красивы куклы в национальных костюмах. Ручная работа – это позитивное настроение.

Кроме того, благодаря видеопрезентациям, выполненным на русском языке, дети смогут ближе познакомиться с русской культурой и вступить в непосредственное общение со сказочными героями.

В заключении, существует общность требований и дидактических подходов к уровню коммуникативных компетенций детей младшего возраста на русском языке. Это общность заключается в том, что созданы современные условия, способствующие изучению русского языка, издано множество учебников для детей младшего школьного возраста, также тот, кто учит русский язык с помощью информационно-коммуникационных технологий – это проявляется в широком использовании современных приложений.

Можно сказать, что цель обучения иностранным языкам состоит в том, чтобы показать, что в жизни современного общества, олицетворяет разнообразие культур и многоязычие. У каждого ребенка развиваются языковые компетенции, чтобы обеспечить их всестороннее и активное участие. Общая цель обучения иностранному языку-изучение иностранного языка в начальной школе, в то время как обучение направлено на формирование у учащихся навыков межкультурного общения. Обучение в школе прочно укрепляет в них эту способность, в будущем служит основой.

Также учителям русского языка необходимо обладать глубокими знаниями педагогики начального образования и методики преподавания иностранного языка, а также уметь они должны повышать свою квалификацию в Национальных центрах обучения педагогов новым методикам и работать над собой самостоятельно. Только тогда можно достичь ожидаемого результата, намеченной цели.

Обучение русскому языку зависит не только от познавательных интересов учащихся, но и от потребности в общении.

Подводя итог, скажу, что нестандартный урок актуален для школьников и создает атмосферу урока. Дети активно участвуют в занятии, творчески и свободно мыслят, они не ждут окончания урока, не учитывают время. Кроме того, учитель и формирует позитивные и новые связи между читателем. Нестандартные уроки повышают уверенность учеников в себе и повышают их интерес. Преимущество урока состоит в том, что они побуждали слабых учеников участвовать, внушали желание думать, доверять и активно участвовать в них. Познавательный интерес к обучению через нетрадиционные уроки намного активнее и быстрее, потому что человек от природы любит яркость и игру. Еще одна причина в том, что мотив в игре будет больше, чем в обычной учебной деятельности. Как видно из выводов нестандартное образование

имеет много преимуществ в школах, в учебных процессах надо внедрять все больше и больше.

Использованная литература:

1. З.Ш. Жураева., М.М. Абдулхаева. «Знать язык-значит понимать мир» // Молодой ученый. – 2016.
2. Ш. Лебедева « Роль интерактивных методов в изучении иностранного языка» // три корня. – 2017.
4. Бабкина Н. В. «Использование развивающих игр и упражнений в процессе обучения» // начальная школа-1998 — № 4.
5. Баринаева Е. А., Боженкова Л. Ф., Лебедев В. Методика русского языка. — М., 1974.
6. Бондаренко С. М. Методика преподавания русского языка в школе. — М., 1979. Власенков А.
7. Губанова О. В. Левкина И. С. «Использование игровых приемов в классе» // начальная школа, 1997. — № 6. Основы термина (генерируются автоматически): русский язык, КВН.
8. Костомаров В.Т., Митрофанова О.Д. «Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам». М., 1976; 4-е изд., испр.— М., 1988.
9. Х.Ибрагимов, Ш.Абдуллаева «Теория педагогики», «Наука и технология» Ташкент-2008

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННЫЙ

Худайбердиева Феруза Абдукахаровна

*Джизакская область Обучение педагогов новым методам
Национальный центр «Отдел методического
обслуживания» методист русского языка и литературы*

Аннотация: в статье речь идёт об одном из способов модернизации образования на компетентностной основе, а именно-посредством использования в школьном преподавании интерактивных форм обучения, интерактивные методы обучения обеспечивают решение образовательных задач в разных аспектах. Владение технологий интерактивного обучения способствует развитию у обучающихся качеств, отвечающих требованиям, прописанным в государственных стандартах нового поколения.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, диалоговое общение, методы обучения , языковая личность, инновационными формами обучения.

Введение

21 век даёт заказ на выпускников, обладающих вероятностным мышлением, то

есть способных ориентироваться в незнакомой ситуации. Поэтому назрела необходимость внедрения в учебный процесс инновационных методик и новых педагогических технологий, призванных обеспечить индивидуализацию обучения и воспитания, развивать самостоятельность учащихся, а также содействовать сохранению и укреплению здоровья. Интерактивные методы сполна отвечают данным требованиям.

Вызвать интерес к своему предмету, поддержать мотивацию у ученика, сделать занятие интересным и эффективным в плане усвоения пройденного материала – задача не из легких. Тем не менее существует множество различных педагогических приемов для решения этого вопроса.

При изучении предметов, особенно гуманитарного цикла, надо обращать внимание на такие разнообразные формы работ, которые должны способствовать формированию личности с креативным мышлением, умеющего обсуждать проблемные вопросы, совместно и индивидуально выполнять творческие работы, анализировать тексты, учитывая их стилистические и жанровые особенности. Для личности всегда нужна педагогическая помощь и поддержка. Поддержка основывается на трех принципах:

- 1) любить ученика;
- 2) очеловечить среду, в которой он живет;
- 3) прожить в ученике свое детство.

Понятие языковая личность в научный лексикон впервые ввел около двадцати лет назад Юрий Николаевич Караулов. Сейчас в современном образовании чаще применяют другой термин — коммуникативная личность.

Для формирования коммуникативной личности необходимо обратить внимание на организацию урока, её содержание, а также особое значение имеет формы проведения современных уроков. Мы считаем, для того чтобы повысить качество образования необходимо постоянное совершенствование методики преподавания предметов, использование новых технологий обучения.

Обзор литературы и методология

На основе интерактивного метода роль педагога радикально меняется: он является не только носителем знаний, но и руководителем, инициатором самостоятельной творческой работы учащихся.

Интерактивный метод обучения носит инновационный характер. Понятие «интерактивные методы» («interactive» англ: «inter» означает «между», «меж»; «active» — от «act»- действовать, действие) можно перевести как методы взаимодействия участников между собой, а обучение, осуществляемое с помощью данных методов, можно считать интерактивным, то есть, построенном на взаимодействии.

Организуя уроки русского языка и литературы с использованием интерактивных методов, можно добиться перехода от формального выполнения определенных заданий при пассивной роли учеников к познавательной активности с формированием собственного мнения.

Интерактивное обучение – это сложный процесс взаимодействия учителя и учащихся, основанный на диалоге. Участие в диалоге требует умение не только слушать, но и слышать, не только говорить, но и быть понятым.

Интерактивные методы обучения очень эффективны, поскольку они способству-

ют высокой степени мотивации, максимальной индивидуальности преподавания, предполагают широкие возможности для творчества, самореализации учащихся. Налицо более прочное усвоение материала, так как учащиеся добывают знания самостоятельно, сознательно, переживая каждый шаг обучения.

Именно интерактивные методы позволяют учащимся почувствовать свои силы, свои способности. У ребят повышается самооценка, уверенность в себе.

Интерактивные методы предполагают умение распределять обязанности, ставить цели, делать взвешенный, правильный выбор, анализировать ситуацию, а также дают ощущение полёта творческой мысли, чувство радости и глубокого удовлетворения от своей работы. Интерактивность обретает в наши дни особое значение. Все мы знаем, что каждый метод, каждая игра имеет свои правила и «маленькие законы». Ученики и педагог прежде всего должны познакомиться с правилами интерактивных методов обучения:

- 1) не критиковать выдвинутые идеи;
- 2) быть толерантным друг другу;
- 3) надо знать, что неразрешимых проблем не существует;
- 4) выдвигать больше идей;
- 5) активно участвовать в игре;
- 6) создавать доброжелательную, творческую атмосферу;
- 7) уметь выбирать наиболее подходящую роль для участия в играх;
- 8) научить уважать интересы одноклассников;
- 9) не принимать поспешных решений;
- 10) при выступлении соблюдать регламент:

Интерактивные технологии способствуют личностному росту учащихся.

На уроках можно применять такие интерактивные методы обучения как мозговой штурм, деловая игра, ролевая игра, дискуссия, презентация, эссе, речевые ситуации, дискуссионные игры, интерактивные командные игры, метод кейсов, метод проектов, заочное путешествие, конкурсы, спектакли, сказки, дебаты, дискуссии, просмотр видеофильмов и прослушивание аудиоматериалов и т. д. Рассмотрим подробнее некоторые из них.

Мозговая атака (штурм).

Этот метод возник в 30-ые годы, как способ коллективного продуцирования новых идей. Метод «Мозговой штурм» даёт возможность развивать логическое мышление, аргументировано выражать свою точку зрения, активизируя речевые навыки.

Алгоритм использования метода «Мозговой штурм»

- 1 шаг Сформулировать проблему, связанную с темой урока
- 2 шаг Разделить учащихся на несколько групп, учитывая их интересы
- 3 шаг Снять напряженность создать благоприятную атмосферу
- 4 шаг Мозговая атака: штурм, поставленной проблемы.
- 5 шаг Фиксировать идеи на бумаге
- 6 шаг Отобрать и оценить наилучшие идеи
- 7 шаг Организовать экспертную группу из 3 учеников, которые выбирают

наилучшие идеи

8 шаг Сообщить результаты

9 шаг Публичная защита

10 шаг Принятие решения

Кейс-стади — этот метод стал применяться во второй половине XIX века в Гарвардском университете. При данном методе обучения ученик самостоятельно вынужден принимать решения и обосновать его. Тема для дебатов предлагается одна, но первая команда должна утвердить её своими аргументами и фактами, а вторая — умело их опровергнуть, для чего требуется кропотливая работа над материалом из разных источников. Каждая команда составляет свой кейс, который содержит резолюцию (тему), дефиниции (определения), критерии (положение).

После изучения темы «Фонетика» на уроке русского языка мы провели дебат, используя метод кейс-стади. Утверждающая и опровергающая стороны работали над проблемным вопросом: «Если вместо буквы ё напечатаем е, то допустим ли мы ошибку?»

Кейс утверждающей стороны: Вместо буквы Ё напечатать е — это ошибка

Кейс опровергающей стороны: Вместо буквы Ё напечатать е разрешается.

Метод кейс-стади позволяет каждому ученику развивать свои интеллектуальные возможности, овладевать логикой речи и основами ораторского искусства, расширять круг интересов.

Ролевая игра — один из самых распространенных интерактивных методов обучения. На занятиях по РКИ на начальном этапе подготовки обыгрываются повседневные жизненные ситуации. В основу сюжета ролевых игр могут быть положены простые ситуации: поход в магазин, библиотеку, кафе, театр, парикмахерскую, на почту, знакомство. Например, можно организовать ролевую игру «В магазине» (диалог с продавцом), где один студент исполняет роль продавца, а другой — покупателя, «В ресторане», где один обучающийся играет роль посетителя, а другой — официанта, «В банке», «В аэропорту (покупаем билеты)», «У стойки регистрации в отеле» и т. д.

«Угадай слово» — интерактивный прием, который используется преимущественно на базовом уровне владения русским языком. Он заключается в том, что обучающийся задумывает какое-либо слово и объясняет его остальным участникам, не называя его. Преподаватель может сам раздать слова обучающимся, ориентируясь на какую-либо тему. Например, слово «зима»: *это время, когда в России становится очень холодно, идет снег, люди носят теплую одежду. В моей стране в это время не так холодно. У нас не бывает так много снега. Что это?*

Просмотр и обсуждение видеофильмов, прослушивание аудиоматериалов. Видеофильмы различного содержания можно использовать на любом из этапов занятий в соответствии с его темой и целью, а не только как дополнительный материал.

Перед показом фильма необходимо поставить перед обучаемыми несколько (3–5) ключевых вопросов. Это будет основой для последующего обсуждения. Можно останавливать фильм на заранее отобранных кадрах и проводить дискуссию.

Прослушивание аудиоматериалов, таких как запись новостных программ, теледебаты, дискуссии и т. п., помогают учащимся приобрести необходимые навыки понимания быстрой и спонтанной речи.

Обсуждение

Важным аспектом интерактивных форм обучения является работа обучающихся в малых группах и в парах. Преподаватель создает всевозможные ситуации, когда учащиеся могут использовать имеющиеся знания языка в реальном общении. Такой вид работы позволяет обучающимся преодолеть языковой барьер, учиться находить ошибки в своей речи и в речи своего собеседника, самостоятельно исправлять друг друга. Обсуждая различные темы и вопросы в группах и парах, обучающиеся имеют возможность проработать максимальное количество вариантов речевых конструкций для наиболее полного и понятного выражения мысли.

Функция преподавателя заключается в том, чтобы организовать и стимулировать процесс общения, а затем по мере необходимости корректировать его, оказывая учащимся соответствующую языковую помощь.

Результаты

При использовании интерактивных форм обучения происходит сплочение коллектива и создание атмосферы сотрудничества в группе. У обучающихся возникает желание не только продемонстрировать собственные знания, но и направить их на общий результат.

Усвоение учебного материала происходит значительно быстрее, чем при использовании традиционных методов преподавания. У учеников формируются речевые навыки, достаточные и необходимые для общения в разных коммуникативных ситуациях.

Вывод

Современная методика РКИ постоянно развивается и совершенствуется, предлагая довольно широкий спектр интерактивных приемов, при этом каждый преподаватель может самостоятельно разрабатывать и подбирать новые, комбинировать и адаптировать существующие в зависимости от языкового уровня учеников, их способностей и мотивации.

Список литературы

1. Казыгулова А. Т. Интерактивные методы обучения на уроках русского языка и литературы — 2016. №8. — С. 1121-1126. — URL <https://moluch.ru/archive/112/28767/>
2. Сигаева Ю.А., Интерактивные методы обучения на уроках русского языка и литературы-2019г
3. Белькова, А. Е. Интерактивный метод обучения на уроках русского языка как способ повышения познавательной активности учеников [Электронный ресурс] / А. Е. Белькова, Л. П. Лесниченко // Молодой ученый. — 2015. — № 23 (103). — С. 1068– 1071. — URL: <https://moluch.ru/archive/103/23947>. Дата обращения: 19.05.2020

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИИ

Якубжанова М.К.

старший преподаватель НЦОПНМ Самаркандской области

moxa_1992@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена актуальным проблемам обучения в школе детей с тяжелыми нарушениями речи в условиях инклюзии, особенностям логопедического сопровождения детей с речевыми нарушениями.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, ограниченные возможности здоровья, тяжелые нарушения речи, логопедическое сопровождение, адаптированная основная образовательная программа

Abstract. The article is devoted to topical problems of schooling of children with severe speech disorders under conditions of inclusion, peculiarities of speech therapy support for children with speech disorders.

Keywords: Inclusive education, disabilities, Severe speech disorders, Speech therapy support, Adapted basic educational program.

Переустройство современной системы образования детей с ограниченными возможностями здоровья, в том числе и с тяжелыми нарушениями речевого развития, ставит перед собой задачу поиска способов эффективного обучения и воспитания детей, созданию новых подходов в условиях инклюзивного образования детей.

Инклюзия – это полное равноправное включение детей с различными возможностями во все аспекты жизни образовательной организации, требующее адаптации пространства образовательной организации к нуждам и потребностям всех детей без исключения с учетом их особенностей.

Тяжелыми речевыми дефектами являются те, при которых страдает экспрессивная (внешняя) речь, в результате чего затрудненным становится взаимодействие ребенка с окружающим миром. Исследования логопедии указывают на тот факт, что у детей с тяжелыми нарушениями речи проявляются вторичные отклонения в становлении психических процессов, которые характеризуются снижением объема памяти, неустойчивостью внимания, отставанием развития мышления, замедлением развития произвольности психических процессов. Недостаточный лингвистический опыт у детей с ТНР не позволяет им усвоить материал учебных дисциплин без дополнительной подготовки (специальные дисциплины, логопедические занятия) и создания специальных условий, направленных на преодоление имеющегося речезыкового дефицита и обогащение речевого опыта в разных формах речевой деятельности.

Выделяется следующие варианты инклюзивного обучения:

- обучение по основной образовательной программе с обязательным включением

программы коррекционной работы для обучающихся нарушениями технической и смысловой сторон письменной речи (чтения и письма), обусловленные недостаточным уровнем сформированности механизмов и операций, лежащих в их основе различного патогенеза у подростков при нормативном развитии устной речи и интеллекта; с недостатками темпоритмической стороны речи, в том числе, с тяжелой формой заикания; с нарушениями голоса;

- обучение по адаптированной образовательной программе для обучающихся с резистентной к коррекционному воздействию формой недоразвития речи первичного генеза, проявляющейся в несформированности всех языковых средств; с низким уровнем сформированности процессов письменной речи (чтения и письма), обусловленных недостатками развития всех сторон устной речи;

- обучение по основной образовательной программе с обязательным включением программы коррекционной работы или по адаптированной образовательной программе для обучающихся с нарушениями (распадом) устной и письменной речи различного патогенеза, обусловленных наличием заболеваний, оперативного вмешательства, травм и проч., проявляющихся в виде нарушения всех сторон речи или отдельных ее компонентов и выраженные в такой степени тяжести, которая препятствует успешному обучению или социализации обучающегося, при условии наличия сохранного интеллекта [1].

Цель деятельности учителя-логопеда - создание условий, способствующих выявлению и преодолению нарушений речевого развития, а также дальнейшему развитию устной и письменной речи, совершенствованию коммуникации обучающихся с ТНР для успешного усвоения академической составляющей образовательной программы.

Для достижения этой цели в процессе профессиональной деятельности учителя-логопеда решаются следующие задачи:

1. Проведение логопедического обследования с целью определения структуры и степени выраженности речевого нарушения.

2. Разработка индивидуальной программы развития с детьми, нуждающимися в логопедической помощи.

3. Оказание логопедической помощи ребенку с ТНР, включает в себя разработку и реализацию коррекционно-развивающих, индивидуально-ориентированных программ с учетом возраста и особенностей развития обучающихся, структуры дефекта, а так же оказание помощи педагогическому коллективу. Определение направлений, методов и приемов логопедической работы по коррекции нарушений речевого развития, подбор дидактических и методических материалов.

4. Изучение динамики речевого развития ребенка с ТНР в процессе освоения образовательной программы позволяет скорректировать имеющуюся индивидуальную программу коррекционно-логопедического воздействия и акцентировать внимание на наиболее стойких проблемах речевого развития.

5. Осуществление итоговой диагностики, охватывающей все компоненты речевой системы и выявляющей сформированность всех видов универсальных учебных действий.

6. Совершенствование научно-методического потенциала. Разработка

предложений по повышению эффективности диагностической, коррекционной работы. Разработка и внедрение новых технологий обучения, позволяющих при инклюзивной практике осуществлять коррекцию речевых нарушений.

7. Консультативная работа по формированию психолого-педагогической компетентности по вопросам онтогенеза детской речи, проявлений вариантов дизонтогенеза; обучение родителей специализированным приемам преодоления имеющихся расстройств устной речи и подбор комплексов коррекционно-развивающих упражнений, направленных на исправление недостатков письма и чтения, а также их профилактику.

8. Профилактическая работа заключается в своевременном предупреждении у ребенка с ОВЗ возможных вторичных речевых нарушений, создании условий для их полноценного речевого развития на каждом уровне общего образования [5].

Положительного результата во взаимоотношениях школьников в условиях инклюзивного класса можно достичь только при продуманной системной работе, содержательными частями которой будет формирование позитивного отношения к детям с ТНР и расширения опыта продуктивного общения с ними. Большую роль в этом играет тщательный отбор учебных планов, образовательных программ, учебно-методических и дидактических комплексов.

В школьном учебном плане определяется содержание учебных предметов в рамках его общеобразовательных отраслей и компонентов, и соответственно, должна быть отражена специфика образовательной деятельности школы как учреждения с инклюзивным формой обучения. Методическое обеспечение такого обучения учащихся с ТНР и нормальным развитием включает программные, учебно-методические и дидактические материалы как для общеобразовательной школы, так и для специального (коррекционного) учебного заведения.

Для детей с тяжелыми нарушениями речи предусмотрено проведение дополнительных коррекционных занятий специалистами службы сопровождения (учителем-логопедом, психологом, учителем-дефектологом), что не заносится в сетку общего расписания занятий. Организация и проведение этих занятий осуществляется на основе индивидуальных потребностей и возможностей детей [4].

Ход урока зависит от того, как ученики усвоили предыдущий материал, этап обучения берется за основу (изучение нового материала, повторение пройденного, контроль знаний, умений и навыков). Закрепление и отработка полученных знаний, умений и навыков проводятся на разном дидактическом материале, подобранном для каждого ученика индивидуально (карточки, упражнения из учебника, задания на доске). Когда совместная работа школьников на уроке невозможна, то ассистент учителя (тьютор) оказывает помощь детям с нарушениями речи. Он проводит анализ выполненного задания, оказывает индивидуальную помощь, дополнительно объясняет и уточняет задачи, объясняет новый материал.

Составление и адаптация учебных планов, продуманное использование учебно-методического и дидактического материала позволяет осуществлять образовательную инклюзию, обеспечивать условия для получения знаний учащимися с различными образовательными потребностями.

Создание условий для осознания каждым учеником своей личностной значимости, обеспечение возможностей для его самореализации и самосовершенствования в

процессе обучения, стимуляция активности детей на досуге - важнейшие направления инклюзивного обучения.

Таким образом, рассматривая коррекционную направленность технологий обучения детей с ТНР, можно выделить следующие ключевые позиции: активное использование приемов активизации умственной деятельности (особенно при обучении языку - прием сравнения); алгоритмизация умственных действий; наглядные средства - «каркас, на основе которых будет формироваться пиковая и речевая деятельность учащихся»; использование различных видов помощи учащимся (часто продвижение учащихся возможно оценить лишь по изменении степени самостоятельности и исполнении заданий); особая роль в обучении детей с ТНР, особенно языку, отводится копировочным упражнениям.

Учитель-логопед должен строить свою работу таким образом, чтобы обеспечивался рост познавательных мотивов детей, чтобы ребёнок учился планировать, контролировать и оценивать учебные действия, был коммуникабелен, мог работать в группе, взаимодействовать с педагогом и сверстниками в учебном процессе.

У учащихся с ограниченными возможностями здоровья наиболее развито наглядно-образное мышление, поэтому и эффективны уроки с применением наглядности: схемы, опорные таблицы, памятки.

Например, для детей с ТНР очень сложно разграничить понятия части речи и члены предложения, выучить их, не говоря уже о морфологических признаках частей речи (падежи, склонение, спряжение), орфограммах и пунктограммах. Поэтому мы работаем со справочниками, куда вклеены распечатки таблиц с основными понятиями. Справочники постоянно пополняются. В процессе работы дети ими активно пользуются, благодаря чему идёт постоянная работа с необходимым для запоминания материалом и в результате формируются устойчивые знания, когда учащимся уже не требуется обращаться к справочникам. *Более того — при затруднении, например, в выполнении синтаксического разбора на моё предложение посмотреть в справочник, бывает, что ребенок отвечает: «Нет, я сейчас сам вспомню». Наверное, здесь еще и срабатывает мнемотехника – вспомнить, на какой странице таблица с членами предложения и потом саму таблицу проще, чем вспомнить правило в учебнике, изученное несколько месяцев, а то и лет, назад.*

На мотивационно-ориентированном этапе урока (структура урока в системно-деятельностном подходе, реализуемом в современной школе) как известно, учащиеся формулируют тему урока, а чтобы включить в работу детей с ОВЗ, они с помощью учителя могут обозначить цели. Как правило, у них практически не возникает сложностей продолжить предложение «Мы познакомимся с...», «Мы научимся...». Темп урока не снижается, но при этом уже на начальном этапе все вовлечены в процесс. И конечно же, когда известна тема и задачи, для всех учащихся инклюзивного класса работа кажется несложной.

В ходе следующего этапа урока – открытия нового знания – в инклюзивном классе можно использовать презентации иллюстративным материалом — рисунки, картины, кластеры, фотографии, видеоряд, а также опорные схемы и алгоритмы, а на роках литературы также и видеофрагменты литературных произведений.

Очень помогает в работе с детьми с ОВЗ интерактивная доска, где не только демонстрируются презентации, таблицы и схемы, но и отрабатываются практические

умения и навыки.

Нередко бывает, что учащиеся с ОВЗ не могут ответить на вопрос учителя по теме урока или ранее изученным темам потому, что не могут вспомнить значение слов, терминов, входящих в сам вопрос. Здесь на помощь приходит весь класс, ребята объясняют термины, помогают ответить (взаимодействие)

На этапе формирования и закрепления полученного опыта, решения проблемы, применения знаний и умений задания кардинально не различаются, но дети с ОВЗ лучше справляются с заданием, если им предложить памятку-подсказку, шаблон или определённый алгоритм работы. И, конечно, здесь очень важен контроль учителя над тем, что пишет учащийся, как оформляет записи и делает графические выделения – чтобы вовремя исправить, подкорректировать. Поэтому внимания, безусловно, учащиеся с ОВЗ в инклюзивном классе требуют больше.

Что касается домашнего задания, то сегодня выполнение обычного упражнения из учебника, как правило, не вызывает трудностей у учащихся с ОВЗ – большинство, к сожалению, пользуются «готовыми домашними заданиями» из сети Интернет. Отдельные упражнения тоже лучше не давать, чтобы не отделять учащихся с ОВЗ от класса.

Поэтому в своей работе регулярно использую прием творческого задания

- составить или выписать из текста литературного произведения (указать, из какого) предложения или слова с использованием слов на изученную орфограмму,
- составить и записать вопросы классу по изученной теме (использовать их можно на следующем уроке при повторении ранее изученного материала),
- выполнить грамматические разборы других предложений и слов, а не тех, что указаны в упражнении,
- либо полностью менять задание к упражнению.

Главное здесь - каким бы ни было домашнее задание, оно должно быть прокомментировано учителем и понятно всем детям.

Для проверки усвоения темы для учащихся с ОВЗ часто используются индивидуальные карточки.

Для контроля знаний продуктивно применение тестовых заданий. В том числе, это задания, состоящие из вопроса и вариантов ответа; задания, предлагающие для анализа два суждения; требующие заполнить пробел в предлагаемой схеме или таблице; задания на установление соответствия позиций, представленных в столбцах, колонках; задания, требующие определить пропущенное во фрагменте текста слово или словосочетание.

Главное – они должны быть небольшого объема, просты и доступны, не перегружены лишней информацией. Диктант обычно проводится для всех единый, но критерии оценивания отличается.

Таким образом, компонентами логопедического сопровождения детей с ТНР являются: профилактика речевых нарушений; логопедическая диагностика; коррекция речевых дефектов; формирование всех сторон (компонентов) речи; развитие невербальных психических функций; формирование ключевых универсальных компетентностей.

Внедрение инклюзивной формы обучения требует изменения акцентов

в направлении большей открытости и функционирования, формирования у педагогического коллектива готовности принять ответственность за тех детей, которым необходимо оказывать коррекционно-развивающую помощь, создавать условия, модели и технологии для реализации комплексного психолого-педагогического и медико-социального сопровождения детей, которые воспитываются и учатся в обычных садах и школах.

Список использованной литературы:

1. Гусева И.В., Мелешкина М.С. Психолого-педагогическое сопровождение психического и личностного здоровья подростков-инвалидов в образовательном процессе // Научно-методический электронный журнал «Концепт». –2014. –N9 (сентябрь). – С. 116–120. –URL: <http://e-koncept.ru/2014/14250.htm>.
2. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. –СПб.: Речь, 2010. –400 с.
3. Насибуллина А.Д. Организация психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования // Научно-методический электронный журнал «Концепт». –2016. –Т. 20. –С. 57–60. –URL: <http://e-koncept.ru/2016/56326.htm>
4. Насибуллина А.Д., Польшина М.А. Психолого-педагогическое сопровождение дошкольников с общим недоразвитием речи в процессе подготовки к обучению в школе //Казанский педагогический журнал.–2017. –N 2. –С.130–135. –URL:<http://kpfj.ippora.ru/>
5. Польшина М. А. Психолого-педагогическое сопровождение младших школьников с тяжелыми нарушениями речи в условиях образовательного учреждения // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – № S23. – С. 52–56. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/470265>
6. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Инклюзивное образование: от методологической модели к практике //Психологическая наука и образование. - 2014. - № 11. - С.51-59.

INTEGRATIV YONDASHUV – TA'LIM SAMARADORLIGINING ASOSIY OMILI

Abdufatayev Sherjaxon

Guliston davlat pedagogika institute Aniq va tabiiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

E-mail: Sherjahonjon07@gmail.com

Annotatsiya: Jamiyatimiz rivojlanishining chuqur iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar ro'y berayotgan hozirgi bosqichida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo'llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning asosiy dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlari: Integratsiya, integrativ metodika, integratsiyalashgan texnologiyalar, ompetensiya, kompetentli yondashuv, Axborot kommunikatsiya, didaktika, STEAM,

axborot-ta'lim muhiti, interoeaksiya, sinektika, kogerentlik.

Аннотация: На современном этапе развития нашего общества, где происходят глубокие экономические и социальные изменения, поиск путей и средств повышения качества образования учащихся остается одной из главных актуальных задач современной педагогики.

Ключевые слова: Интеграция, интегративная методология, интегрированные технологии, компетентность, компетентный подход, информационная коммуникация, дидактика, STEAM, информационно-образовательная среда, взаимодействие, синектика, когерентность.

Abstract: At the current stage of the development of our society, where profound economic and social changes are taking place, finding ways and means to improve the quality of education for students remains one of the main urgent tasks of modern pedagogy.

Key words: Integration, integrative methodology, integrated technologies, competence, competent approach, information communication, didactics, STEAM, information-educational environment, interoection, synectics, coherence.

Kirish: Mamlakat ta'lim tizimini barqaror rivojlanish hamda modernizdtsiyalash jarayonlariga moslashtirish, o'quv jarayoniga innovatsion g'oyalar, integratsiyalashgan texnologiyalar va ishlanmalarni faol qo'llash orqali o'quvchilarning tayanch va fanga oid kompetentsiyalarini shakllantirish muammosi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb qiladi. Chunonchi, ta'lim muassasalarining zamonaviy moddiy-texnik bazasini shakllantirish va yanada mustahkamlash, undan oqilona foydalanish bo'yicha yuqori samarali o'quv-laboratoriya, kompyuter texnikasi va boshqa axborot-kommunikatsiya uskunalari bilan jihozlashni o'z ichiga oladigan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Umumiy o'rta ta'lim Davlat ta'lim standartlarining yangi avlodi kompetentli yondashuvga asoslangan bo'lib, bu bilan bog'liq holda o'quvchilarning tayanch va fanga oid kompetentsiyalarini qanday qilib shakllantirish, qanday mexanizm yordamida shakllantirish muammosining amaliy echimini kutmoqda.

Kompetentsiya ta'limdagi yangilik sifatida birdaniga vujudga kelmaydi. Buning uchun nafaqat pedagoglar, balki o'quvchilarning bilimlarni shunchaki amaliyotda qo'llashi emas, shaxs sifatida o'ziga xos qobiliyatlarini yuzaga chiqarishi, tashqi va ichki to'siqlarni engishi talab qilinadi. Qulay strategiyani amalga oshirish uchun uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida tizimlilik va integratsiyani ta'minlash zarur.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili: Ilmiy adabiyotlar tahlili zamonaviy ta'limning turli sohalarida integratsiyalash masalasi pedagogik jarayonning dolzarb muammolaridan biri sifatida e'tirof qilinadi. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim tizimida, fanlarni integratsiyalab o'qitish mexanizmlarini yaratish, uning pedagogik va didaktik asoslarini aniqlash hamda amaliyotga tatbiq qilish muammolarini hal qilish zamon talabiga aylanmoqda. Shuning uchun biz, birinchi navbatda, "integratsiya" terminining ma'nosi, mohiyati va ta'rifiga to'xtalishni lozim topdik.

Integratsiya - ayrim bo'laklar yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi hamda bir butunga aylanishi, demakdir.

"Integratsiya" so'zi lotincha "integratio" so'zidan ("integr" - to'liq, butun, yaxlit) olingan bo'lib, "qayta qurish, tiklash, to'ldirish", "integratsiya" - "o'zaro bog'langan holda

rivojlantirish”, “integratsiyalash”- “bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmok” degan ma’nolarni anglatadi.

Didaktikada o’quv fanlariaro aloqadorlikni ta’minlash muammosiga jiddiy e’tibor qaratildi. Ushbu muammolar tahlili asosida o’quv fanlariaro aloqadorlikning metodologik yo’nalishlari belgilab berildi. Ayniqsa, V.N.Fedorov rahbarligida amalga oshirilgan tadqiqotlar fanlararo aloqadorlikning nazariy asoslarini bayon etganligi bilan muhim ahamiyatga ega.

O’quv fanlariaro aloqadorlikni ta’minlashning didaktik jihatlari faqatgina muayyan o’quv fanlari mazmunida turli bilim va tushunchalarni ifodalash bilan cheklanib qolmaydi deyiladi.

Rossiyalik tadqiqotchi L.V.Pivovarova ishlarida integrativ metodikaning ta’limga texnologik yondashuvlar tavsifi quyidagicha bayon qilingan:

- “integrativ metodika” atamasini qo’llashdan asosiy maqsad ta’limga texnologik yondashuvning asosiy xususiyatlarini aniqlab, ulardan foydalanishda pedagogik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini uyg’unlashtirishni tatbiq qilish modellarini ishlab chiqishdir.

- ta’lim jarayonida integratsiyalashgan texnologiyalarning qo’llanishi bir qancha didaktik, metodik va kognitiv omillarga bog’liq. Ta’lim jarayoni, uning sub’ektlari va ob’ekti o’rtasidagi integrativ jarayonlarni tashkil qilishning o’zi o’quvchilarda o’quv-bilish faoliyati natijasidagi kognitiv kategoriyalar asosidagi modellar mavjudligini taqozo qiladi [6; 54-b.].

O’quv fanlariaro aloqadorlikni ta’minlashga oid pedagogik tadqiqotlarda uni mustaqil tadqiqot yo’nalishi sifatida mujassam rivojlanayotgan shaxsga nisbatan pedagogik ta’sir ko’rsatish imkoniyati sifatida qarash lozim. So’nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlarda o’quv fanlararo aloqadorlikning tarbiyaviy ahamiyatiga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. O’quv fanlariaro aloqadorlik ta’minlangan pedagogik sharoitda o’qitish jarayonida tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda o’qituvchining tutgan o’rnini alohida ajratib ko’rsatish lozim.

Integrativ yondashuv - turli fanlardan olingan bilimlar, ko’nikma, malaka va tajribalarni hisobga olish, tayanish, birlashtirish va kompetentsiyalarni baravar rivojlanishini nazarda tutadi.

Dunyoda fan, texnologiya, muhandislik, san’at, matematika fanlarini chuqur o’rganishga asoslangan (STEAM) ta’limni keng joriy etish asosida tabiiy fanlar, jumladan, texnologiya fanini o’qitish jarayoniga kompetentsiyaviy yondashuvni tatbiq qilish, o’quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirishga doir xalqaro baholash dasturlarini ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish, “kompyuterli ta’lim”ni ta’lim amaliyotiga joriy qilish biologiya fanini o’qitishda pedagogik va axborot texnologiyalarini integratsiyalash, axborot-ta’lim muhitida integrativ yondashuvni amalga oshirish vazifasini qo’yimoqda.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot olib borish jarayonida ta’lim texnologiyalarining integrativ xususiyatlari bir qancha omillarga bog’liq ekanini ma’lum bo’ldi. Umumiy o’rta ta’lim maktablari 5-7-sinflarida Texnologiya fanini o’qitish jarayoni o’quvchilarning fan asoslarini o’rganishida uzviylik printsiplarga amal qilish, ta’lim jarayonini tashkil qilish va o’tkazishda pedagogik va axborot texnologiyalarini integratsiyalash, shuningdek, mazkur fan asoslarining tarbiyaviy, ma’naviy, umuminsoniy qadriyatlarga bog’liq ekanini har tomonlama tahlil qilish zarurati tug’ildi. Ta’limdagi integrativ texnologik jarayonlarning asosiy mazmunini yaratilgan ilmiy manbalarga tayanib, quyidagicha izohlash mumkin:

- birinchidan, an'anaviy o'qitish yozma va og'zaki usullarga tayanib ish ko'radi, an'anaviy o'qitishni zamonaviy talablar asosida tashkil etish hamda ta'lim jarayonida axborot-ta'lim muhitini shakllantirish zarur; umumiy o'rta ta'lim maktablarida kompyuterli ta'limni joriy etilmasligi yoshlarimiz kelajagi uchun xavfli holatdir.

- ikkinchidan, axborotlar hajmining ko'payib borishi, ulardan foydalanish uchun vaqtning cheklanganligi hamda ularni saralash va tizimlashtirishning birmuncha murakkabligi yangicha mediata'lim printsiplari asosida yondashuvni taqozo qiladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Demak, integrativ bilimlarni shakllantirish jarayoni uch yo'nalishda kognitiv, kontseptual, integrativ model asosida shakllanadi (*jadvalga qarang*).

Integrativ bilimlarni shakllantirish jarayoni yo'nalishlari

Kognitiv	Kontseptual	Integrativ
Interoektsiya - o'quvchi individual imkoniyatlari asosida o'zlashtirayotgan bilimlarini o'z ichki dunyosiga integrativ motivlar bilan qabul qilishi. Sinektika - turli fanlar bo'yicha amalga oshirilayotgan o'quv-bilish faoliyatining kontseptual xususiyatlarini umumlashtirish. Kogerentlik - integrativ va moslashuvchan didaktik jarayonlarni asosan texnologik turkum fanlaridagi barcha elementar printsiplarning bir-biri bilan ketma-ketlikda ilmiy-kognitiv jihatdan joylashtirish.	Fanning kontseptual-tarixiy aspektlari, evolyutsion rivojlantirish bosqichlari, tajribalar, zamonaviy rivojlanish tendensiyalari	Gorizontal - fanlar aro (fizika, kimyo, geografiya, biyologiya). Diagonal - fan ichida (fizika, biyologiya, kimyo va x.k.). Vertikal texnologik: pedagogik, axborot-kommunikatsiya tarmoqlararo: nonotexnologiya, kibernetika,

Interoektsiya – o'quvchining individual imkoniyatlari asosida o'zlashtirayotgan bilimlarini o'z ichki dunyosiga integrativ motivlar bilan qabul qilishi sanaladi. Bu jarayonda o'quvchilarning tafakkuri muhim o'rin tutadi.

O'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetentsiyalarni rivojlantirishda shaxsning tafakkuri muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Tafakkurning sofistika, eklektika, metafizik-dogmatik, dialektika usullari mavjud bo'lib, inson tafakkuri faoliyatning turli qirralari sifatida bir-biriga qarama-qarshi, ayni vaqtda bir-birlarini to'ldiradi.

Tafakkur xotirada yig'ilgan axborotni qayta ishlashi, umumlashtirishi natijasida voqealarning rivojlanishi, takomillashishi to'g'risida taxmin qilish, oldindan aytib berish uchun shart-sharoitlar tug'iladi. Texnologiya fanini o'qitishda integrativ yondashuv orqali tayanch va fanga oid kompetentsiyalarni shakllantirishda texnologiya fani ta'lim-tarbiya jarayonida muammoli o'quv vaziyatlarini hal qilishda tafakkur operatsiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning aqliy faoliyati, aql-zakovatini rivojlantirish, ongli xatti-harakatga yo'naltirish ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishga zamin tayyorlaydi.

Texnologiya fanini o'qitishda foydalanilgan keys-stadi, amal va hato, aqliy hujum, o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalari, fanga oid kompetentsiyalarni baholash maqsadida shakllantirilgan test topshiriqlari axborotni qayta ishlash, tahlil, sintez, qiyoslash, abstraktsiyalash orqali umumlashtirish, xulosalash, o'quv muammosining yechimini topish yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini berdi.

Sinektika - turli fanlar bo'yicha amalga oshirilayotgan o'quv-bilish faoliyatining kontseptual xususiyatlarini umumlashtirish [5; 48-b.]. Ayrim faoliyat turlarida bu jarayon "integratsiya" ham deb ataladi. 5-7- sinflarda texnologiya fanini o'rganishda turli bilimlar majmui bir ilmiy-kognitiv yo'nalishga birlashadi. Sinektika - turli rejali (turli sifatli va turli modallikdagi) bilimlarni yangi sifatli sintezlash qobiliyati. U inson qobiliyatlarining hech qanday umumiy bog'liqlikka ega bo'lmagan (daryolar oqimi, insonlar oqimi, axborotlar oqimi va h.k.) turli-tuman jarayonlarda simultan fikrlashiga asoslanadi. Psixologiyada an'anaviy bilish faoliyatini faollashtirish mexanizmi, o'qitishning faol metodlari (masalan, M.A.Granovskaya "aqliy hujum" metodining sinektik modifikatsiyalashni tavsiflaydi) sifatida qo'llanadi. O'quv jarayonini sinektik integratsiyalash sifatida o'zaro yaqin bo'lmagan ta'lim sohalari va bloklarini integratsiyalash ko'rib chiqiladi. Bunday tipdagi integratsiyalashgan kurslar an'anaviy sohaviy o'qitishda ma'lum metodik chegaralarda bilish to'siqlarini bartaraf qilishga yo'naltirilgan.

Texnologiya fanini o'qitishda o'rganilayotgan mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda tabiiy fanlar: fizika, informatika, kimyo, biologiya, geografiya sohalarida o'zaro aloqador tabiiy-ilmiy g'oya, qonuniyat va tushunchalar, protsedura va ilmiy bilish metodlaridan foydalaniladi. Masalan, yog'ochga ishlov verish texnologiyasi mavzusini o'rganishda o'quvchilarning kimyo, uning funktsiyasini o'rganishda esa fizika fanida o'rganilgan qonuniyatlardan foydalaniladi. O'quvchilarning tabiiy fanlardan o'rgangan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi vaziyatda foydalanish sinektika qoidalariga mos keladi.

Kogerentlik integrativ va moslashuvchan didaktik jarayonlar asosan fanlaridagi barcha elementar printsiplarning bir-biri bilan ketma-ketlikda ilmiy-kognitiv jihatdan joylanishini taqozo qiladi. Texnologiya fanini o'qitishda yakka, xususiylik va umumiylik kabi falsafiy tushunchalar haqida dastlabki tasavvur hosil qilinadi. Masalan, texnologik jarayondagi bajarilishi kerak bo'lgan va rioya qilinishi kerak bo'lgan texnik xavfsizlik qoidalari bid umumiylikni aks ettiradi.

Shuningdek, amaliy fanlarning rivojlanishi, fanlar o'rtasida differentsiatsiya va integratsiya jarayonlarining vujudga kelishi ob'ektiv qonuniyat sifatida texnologiya, biologiya, kimyo va fizika kabi fanlar o'rtasida fanlararo bog'lanishni amalga oshirishni talab qiladi.

Kogerentlik - yangi tizimlarning strukturalarini chidamli, tartibli yaratish jarayonida kichik tizimlarning o'zaro muvofiqlikdagi harakati. O'qitishda kogerent integratsiya hozirgi davrda o'quv jarayonida integratsiyalashning eng ko'p tarqalgan turi hisoblanadi. Kogerent model umumiy o'rta ta'limda: texnologiya va fizika, fizika va biologiya, fizika va kimyo kabi integratsiyalashgan kurslarda taqdim qilinadi. Bunday integratsiyalash asosida, bir tomondan, tabiat, madaniyat va fan olami haqida yaxlit tasavvurlarning shakllanishiga erishilsa, boshqa tomondan, o'quv vaqti tejaladi. Bunday integratsiya nafaqat texnologik fanlariaro (vertikal), balki fanlararo (gorizontal) muhim tabiiy-ilmiy va madaniy hodisalarni sinxronlashgan o'rganish, pedagogik jarayonni yuqori darajada intensivatsiyalash, mazmunli fanlararo aloqalarni o'rnatish, o'quv materialini ko'chirmaslik imkonini beradi. Kogerent modelni amalga oshirishning quyidagi texnologiyalaridan foydalaniladi: integratsiyalashgan kurs

bir ta'lim sohasiga kiradigan fanlar mazmuniga muvofiq yaratiladi. Shuning uchun bir fan mazmuniga tushadigan og'irlik boshqa fan mazmuniga tushmaydi va "teng" taqsimlanadi.

Texnologiya fanini o'qitish jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini integrativ yondashuv asosida tatbiq qilish orqali o'quvchilarning tayanch va fanga oid kompetentsiyalarini shakllantirish yuqorida qayd qilingan dolzarb muammoning ijobiy yechimini topishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar:

Demak, ta'lim jarayoniga integrativ yondashuv masalasi qandaydir umumiylik xususiyatiga ega. Chunki ta'lim jarayonida foydalanilayotgan integrativ yondashuv texnologiyalarini pedagogik va axborot-kommunitatsiya texnologiyalarga bo'lishni taqozo qiladi. Bu integratsiyalashgan texnologiyalarning yo'nalishlari har xil bo'lgani bilan, ularning uzviylashadigan umumiy tomonlari ham bor. Maktabda texnologiya fanini o'rganish, integrativ yondashuv asosida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni qo'llashning optimal(samarali) yo'llarini belgilashda uzviylik printsiplarini tadqiq qilish hamda ularning aniq mezonlarini belgilash muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djuraev R.H. va boshq. Pedagogika. - Toshkent. 2013. - B. 64.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения.- М.: Издательство ИРПО МО РФ, 1995. - С. 336.
3. Галеева Н.Л. Система компетенций как инструмент управления качеством образования // Интернет-журнал "Эйдос".2007. 30 сентября<http://www.eidos.ru/journal/2007/0930>.
4. To'raev B.Z. Informatika va axborot texnologiyalari sohasi pedagoglarining umumkasbiy fanlar integratsiyasida kasbiy kompetentligini shakllantirish. Ped. fanl. bo'y. fals. dokt. (PhD). diss. avtoref.-Toshkent. O'zMU, 2018. -B. 27.
5. Xasanova Sh.B. Elektron ta'lim resurslari tayyorlash va undan foydalanish tajribalari. Uzluksiz ta'lim. -Toshkent. 2017, №5. - B. 4651
6. Хуторской А.В. Образовательные компетенции и методология дидактики. К 90-летию со дня рождения В.В. Краевского. Электронный ресурс.
7. Sharipov Sh.S, Aripov M, Begimqulov U.Sh. Bilim olishning intellektual tizimini ishlab chiqish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. - T.: Fan, 2011. - B. 72.
8. AKT yordamida biologiyani o'qitish. Umumta'lim maktablariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish loyihasi. O'qituvchilar uchun qo'llanma. -Toshkent. 2010. - B. 11.
9. Abdufatayev, S. (2024). Fanlararo integratsiya–ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy omili. *News of UzMU journal*, 1(1.1. 1), 31-35.
10. Boymatov, N. (2022). Pedagogical aspects of improving the content of corporate culture in the process of informatization of education. *Science and Innovation*, 1(8), 538-542.

MAKTAB TA'LIMIDAGI MAVJUD MUAMMOLAR VA INNOVATSIYALAR. INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI MISOLIDA

Abdullajonov Arabboy Ibroxim o'g'li

*Respublika ta'lim markazi Informatika va axborot texnologiyalari fani metodisti,
Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi
e-mail: arabboy9077@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'qituvchi va o'quvchilarning muammolari, raqamli muhitda faoliyat olib borishi, zamonaviy yondashuv asosida dasturlardan, platformalardan foydalanish muhimligi, mavzularni amaliyot bilan bog'lash muhimligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: pedagogika, raqamlashtirish, savodxonlik, maktab tizimi, SMM, MOOC (raqamli ta'lim).

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы учителей и учащихся общеобразовательных школ, деятельность их в цифровой среде, важность использования программ и электронных платформ на основе современном подходе, а также важность связи тем с практикой.

Ключевые слова: педагогика, цифровизация, грамотность, школьная система, SMM, MOOC (цифровое образование).

Abstract: This article examines the problems of teachers and students in secondary schools, activities in the digital environment, the importance of using programs and platforms based on a modern approach, and the importance of connecting topics with practice.

Keywords: pedagogy, digitalization, literacy, school system, SMM, MOOC (digital education).

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 2025-yilgacha O'zbekiston sanoatining rivojlanishi konsepsiyasi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablaritizimida 11 yillik ta'lim joriy qilinishi va o'rtamaksus kasb-hunar ta'limi tizimining funksiyalari o'zgarishi hisobiga "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning institutsional rivojlanishida ayrim bo'shliq va kamchiliklar yuzaga kelgan, jumladan:

Ishlab chiqarish jarayonlari yuqori darajada sanoatlashgan Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya, AQSh, Izrail, Janubiy Koreya, Xitoy Xalq Respublikasi va boshqa rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimida ham "Informatika va AT" fani umumiy ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblanish tajribasidan milliy xususiyatlarni va mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarni hisobga olgan holda jahon bozoriga malakali kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan

xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash;

- iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilashni nazarda tutadigan "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturini ishlab chiqish va joriy etish;

- iqtisodiy rivojlanish strategik maqsadlariga nomuvofiqligi, intellektual mulkni himoya qilish muammolari, oliy ma'lumot olish imkoniyatlarining cheklanganligi, yuqori texnologiya va ilm-fanga asoslangan ishlab chiqarishning rivojlanmaganligi;

- umumta'lim maktablarida o'qitiladigan amaldagi Informatika va AT fani mazmuni, mustaqil hayotda qo'llash imkoniyati bo'lgan raqamli savodxonlikni va madaniyatni, tanqidiy fikrlash va kreativ axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini shakllantirish uchun yetarli emas;

- informatika va AT (keyingi o'rinlarda Informatika va AT) fanini o'qitishda fanlararo kompetensiyalar va fanlararo bog'liqlik, uzviylik va uzluksizlikning ta'minlanmaganligi;

- informatika va AT fanining o'quv metodik ta'minoti (o'qituvchi kitobi, multimedia ilovalar, didaktik materiallar va boshqa) yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- informatika va AT fanining mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari, malaka talablari va shakllantiriladigan kompetensiyalardan kelib chiqqan holda baholash tizimini ishlab chiqilmaganligi;

- informatika va AT fani mazmuniga elektron kutubxona, virtual va intellektual bog'liq, robototexnika, arduino, masofadan o'qitish, ta'lim kontentini boshqarish tizimlari, to'ldirilgan borliq, hisoblash matematikasi, ijtimoiy tarmoqlar, internet tijorat, raqamli axborotlar bilan ishlash va ularni qayta ishlash texnologiyalar kabi O'zbekiston iqtisodiyoti rivoji uchun zarur bo'ladigan elementlarning kiritilmaganligi bo'lajak maktab bitiruvchisi va mutaxassislarning kasbiy sifatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

- o'quvchilarda ta'lim olishga kuchli motivatsiyani shakllantirish uchun o'quvchilarda bugungi kunda mustaqil hayotga qadam qo'yish, ta'limning keyingi bosqichiga o'tish uchun zarur kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv metodik, didaktik, dasturiy ta'minot, jihoz va uskunalarining yetishmasligi;

- pedagoglar(o'qituvchilar)ning metodik ta'minotini yaxshilash, informatika va AT fani o'qituvchilari va mentorlari uchun masofadan o'qitish, LMS, MOOC kurslarining joriy etilmaganligi, bo'lgan taqdirda ham mahalliy emasligi;

- mavjud oliy ta'lim muassasalarida informatika va ATga bog'liq yo'nalishlarida pedagog-kadrlarni tayyorlash sifati bugungi kun talablariga mos kelmasligi, "Informatika va AT" fanini o'qitishni tubdan qayta ko'rib chiqish va zamon talabiga mos ravishda yangilashni taqazo etmoqda.

Informatika va AT fani umumiy o'rta ta'lim tizimida asosiy integratsion mexanizm vazifasini bajaradi, tabiiy, ilmiy-texnik, texnologik, tadbirkorlik va gumanitar fanlar doirasida olgan bilimlarini metapredmet darajasida qo'llashni o'rgatadi va umumiy o'rta ta'limning amaliy jihatlarini kuchaytirishga yordam beradi. Mamlakat iqtisodiyotining samarali rivojlantirish kafolatlaridan biri jahon bozorida ta'lim tizimining raqobatbardoshligini raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish orqali ta'minlashdir.

Davlat ta'lim dasturlari tarkibiga kiruvchi informatika darslari o'quvchilarda XXI asr va hayotiy ko'nikmalarini, bitiruvchilarda nostandart sharoitlarda yuzaga keladigan muammolarni hal etish, ta'limning barcha bosqichlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish va kreativlikni rivojlantirish hamda mustaqil

hayotda zarur bo'ladigan AKT ko'nikmalarini o'zlashtirish, maktabdan keyingi ta'lim bosqichlariga yoki mustaqil hayotga qadam qo'yishda zarur bo'ladigan bazaviy kompetensiyalar va dunyoqarashlarni shakllantiradi. Shu nuqtaiy nazardan:

“Informatika va AT” o'quv predmetining maqsadi: o'quvchilarning iqtidorini, kreativ fikrlashga yo'naltirish, fan-texnika taraqqiyoti, muhandislik, matematika va fizik bilimlarni kundalik hayotga tatbiq eta olish salohiyatini, ularda milliy, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga erishish; o'quvchilarning amaliy faoliyatlarini bog'lagan holda loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan ko'nikmalari, muhandislik masalalarini yechish borasida nostandart va samarali yechimlarni topish ko'nikmalarini namoyon qilish va rivojlantirishdan iborat.

Bu maqsadga erishish yuzasidan quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida informatika va AT fanini uzviy va izchilligini ta'minlash;

- o'quvchilar uchun innovatsion **bulutli** texnologiyalar, internet buyumlari, elektron kutubxona, virtual-intellektual borliq, robototexnika, arduino, ijtimoiy tarmoqlar, internet biznes (**SMM**), raqamli axborotlar bilan ishlash va ularni qayta ishlash texnologiyalarni o'zlashtirish va shu sohadagi axborot madaniyatini shakllantirish;

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'quvchilarda ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab chiqarish hamda hizmat kursatish kabi muammolarni yechish, loyihalashtirish, modellashtirish va boshqarish kabi kasbiy sifatlarni rivojlantirish;

- samarador texnologiyalarni tanlash va joriy etish;

- innovatsion faoliyat yuritish va kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish orqali maqsadli axborot tizimlari va faoliyatning innovatsion uslublarini rivojlantirish;

- ta'lim jarayonida o'quvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallashi, qiziqishi, moyilligi va qobiliyati asosida to'g'ri va perspektiv kasb tanlashga yo'naltirish;

- muttasil ravishda raqamli texnologiyalar bo'yicha bilim olishga harakat qilish, o'z ustida tinimsiz ishlash va amaliy faoliyat yuritishni rag'batlantirish;

- iqtisodiy-ijtimoiy sharoitlarga tez moslashuvchan, noqulay vaziyatlarda mustaqil ta'lim olishga qobiliyatli yoshlarni tarbiyalash;

- ta'limdagi ilg'or tajribalarni umumlashtirish, keng ommalashtirish va Informatika va AT fanini o'qitishning shakllari xilma-xilligini rag'batlantirish.

- ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, elektron ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom”, MOOC, LMS, VR, IR, IOT texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish hamda ta'lim jarayonlarida smart texnologiyalardan foydalanish;

- SMART texnologiyalarni joriy etish orqali maktab o'quvchilarining fanlar integratsiyasiga qurilgan savodxonlik darajasini oshirish.

Informatika va AT fanini o'qitish – maktab bitiruvchilarining raqamli savodxonlikni va madaniyatni, tanqidiy fikrlash va kreativ axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini shakllantirish, shu bilan birga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan kreativ darajada foydalanish, hayotiy muammolarni zamonaviy AKT asosida loyihalashtirish, modellashtirish, algoritmlash, dasturlash va boshqarishni o'zlashtirish imkonini beradi.

Informatika va AT fanini o'qitishning konseptual asoslari sifatida shuni qayd etish joizki, informatika fanini zamonaviy talablar asosida o'rganish:

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida hayotiy muammolarni yechish, loyihalashtirish, modellashtirish, algoritmlash va boshqarish kabi universal faoliyatlarni o'zlashtirish;
- raqamli jamiyatdagi masalalarini yechish mahoratini namoyon qilish orqali samarador texnologiyalarni tanlash;
- kreativ fikrlash va innovatsion faoliyat yuritish ko'nikmasini shakllantirish orqali maqsadli axborot tizimlarini va mehnatga ta'sir o'tkazishning innovatsion uslublarini yaratish;
- ta'lim jarayonida har xil kasbiy ko'nikmalarni egallash orqali mustaqil hayotda zarur bo'ladigan bo'lajak kasbni to'g'ri tanlash;
- mehnat qilish, yangi bilimlarni egallash, mukamallikka erishish uchun raqamli texnologiyalar asosida o'z ustida mustaqil ishlash va amaliy faoliyat yuritish;
- tez o'zgaradigan iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchan, noaniq vaziyatlarda mustaqil ta'lim olishga tayyor va umri davomida tahsil oladigan yoshlarni tarbiyalashdan iborat.

Informatika va AT fani jamiyatda raqamli va axborot texnologik o'zgarishlarning yangi to'liqini kutilmoqda, bu esa iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirishda innovatsiyalarning rolini kuchaytiradi. Jamiyatda kutilayotgan yangi texnologik o'zgarishlar sharoitida umumta'lim maktablarida informatika va AT fanini o'qitish, o'quvchilarda kreativ axborot-kommunikatsion qobiliyat va innovatsion ko'nikmalarni rivojlantirish, ularda maktabdan keyingi ta'lim bosqichi yoki mustaqil hayotga qadam qo'yishda zarur bo'ladigan bazaviy kompetensiyalar va dunyoqarashlarni shakllantirishda asosiy yechim bo'lib xizmat qiladi.

Informatika va AT fanini o'zlashtirgan umumta'lim maktablari bitiruvchilari mustaqil hayot va ishlab chiqarishning barcha tarmoqlarida axborot injiniring, innovatsion tadqiqot va hayotiy ko'nikmalarini yanada rivojlantirish, bir so'z bilan aytganda kreativ va innovatsion, yuqori raqobatbardosh dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarishda **“Yetakchi”** rolni bajarishi zarur.

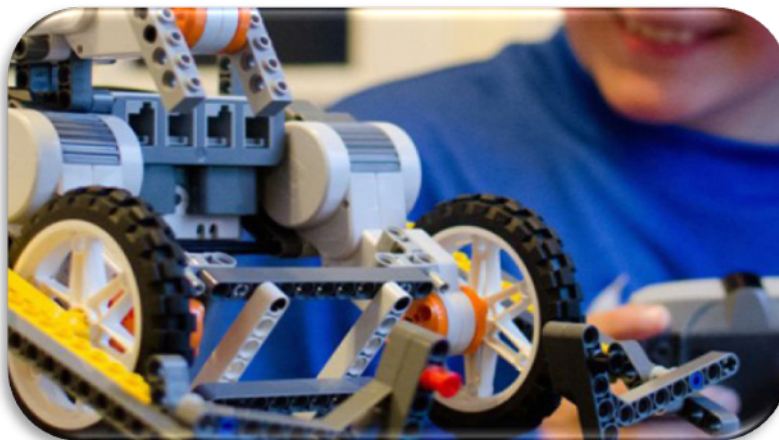
Jadal rivojlanayotgan raqamli asrda innovatsion mahsulotlarni yaratish uchun yangi bilimlarni o'zlashtirish va amalda qo'llashni joriy etish, xamda, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini va milliy xavfsizlik strategiyalarining samaradorligini belgilovchi muhim omillarni belgilab berishga erishish;

globallashuv davrida mehnat bozori talablariga mos, nostandart masalalarni ijodkorlik yondoshuvi asosida yecha oladigan yoshlarni tarbiyalash masalasini amalga oshirish uchun muayyan fikrlash modellari zarur, bolalarda bunday fikrlash modellari maktab yoshida shakllanadi.

Xulosa. Jahon ta'lim tizimida fan va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirish mam-lakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili.

Yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta'limda innovatsiyalar, o'qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etish o'quvchilarning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o'z-o'zini baholash kabi indikatorlar asosida ilmiy izlanishlarni amalga oshira oladigan qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

- iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, baholash va rag'batlantirish tizimini informatika va AT shu jumladan bulutli texnologiyalar, internet buyumlari, elektron kutubxona, virtual - intellektual borliq, robototexnika, arduino, ijtimoiy tarmoqlar, internet biznes, raqamli axborotlar bilan ishlash, ularni

qayta ishlash texnologiyalarini ta'lim jarayonida o'zlashtirish, darslik, o'qituvchi kitobi va boshqa shu kabi didaktik ta'minotni yaratish;

- iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, baholash va rag'batlantirish tizimini shu jumladan bulutli texnologiyalar, internet buyumlari, elektron kutubxona, virtual - intellektual borliq, robototexnika, arduino, ijtimoiy tarmoqlar, internet biznes, raqamli axborotlar bilan ishlash, ularni qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish uchun umumta'lim muassasalari o'rtasida tanlov va ko'rgazmalarini tashkil etish;
- umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida hisoblash matematikasi va fanini o'qitish tizimini yaratish zarur. O'quvchilarni media vositalardan zarur bo'lgan axborotlarni izlab topa olish, saralash, qayta ishlash, uzatish, saqlash, axborot xavfsizligi, media-savodxonlikka rioya qilishga o'rgatish;
- fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni va kreativlikni shakllantirish;
- o'quvchilarga algoritmik tuzilmalarni, algoritmlash va dasturlash asoslarini singdirishda variativ mashg'ulotlarni tashkil etish;
- yangi ilg'or axborot texnologiyalarini uzluksiz amaliyotga tatbiq etish va axborot bilan ishlash malakalarini doimiy rivojlantirib borish maqsad qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumta'lim maktablari o'qituvchilari uchun 9-sinf dan o'quv metodik qo'llanma "Nashriyot uyi tasvir": Toshkent-2020, 112-bet;
2. Umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun 8-sinf darsligi "Nashriyot uyi tasvir": Toshkent-2020, 112-bet;
3. Scratchni o'rganamiz nomli o'quv-metodik to'plam. "Respublika ta'lim markazi" nashriyoti: Toshkent-2022, 50-bet.

MAKTABLARDAGI “INFORMATIKA VA AXBOROT TEKNOLOGIYALAR” FANI TO‘GARAK MASHG‘ULOTLARI ORQALI YOSHLARDA ZAMONAVIY IT-KASBLAR BILAN BOG‘LIQ BILIM HAMDA KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH.

Abdullayev Raxmon Gulamovich

Toshkent viloyati Angren shahri 5-sonli umumiy

o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

argenius007@yandex.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Informatika va axborot texnologiyalar” fani to‘garak mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilarda zamonaviy IT (Information Technology – Axborot texnologiyalar) kasblarga bo‘lgan qiziqishlarini aniqlash, ularni shu kasblarga yo‘naltirish borasida olib borilayotgan ishlar, erishilgan natijalar, mavjud muammolar va amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: IT-kasblar, Dasturchi, Dizayner, Ma’lumotlar tahlilchisi, Tizim ma’muri, SEO mutaxassisi, Sun’iy intellekt muhandisi, Sinovchi, Kopirayter, Dasturlash, Algoritmik fikirlash, Mantiq, Scratch dasturi.

Аннотация: В данной статье посредством занятий кружка «Информатика и информационные технологии» в общеобразовательных школах определяется интерес учащихся к современным профессиям в сфере IT (Информационные технологии), и они направляются на эти профессии. образования, освещены достигнутые результаты, существующие проблемы и задачи, которые предстоит решить.

Ключевые слова: IT-профессии, Программист, Дизайнер, Аналитик данных, Системный администратор, SEO-специалист, Инженер по искусственному интеллекту, Тестировщик, Копирайтер, Программирование, Алгоритмическое мышление, Логика, Программа Scratch.

Abstract: In this article, through “Informatics and information technology” science club classes in general secondary schools, students’ interest in modern IT (Information Technology) professions is determined, and they are directed to these professions. The work carried out in the field of education, the achieved results, the existing problems and the tasks to be carried out are highlighted.

Keywords: IT professions, Programmer, Designer, Data analyst, System administrator, SEO specialist, Artificial intelligence engineer, Tester, Copywriter, Programming, Algorithmic thinking, Logic, Scratch program.

Kirish. Respublikamizda ta’limni isloh qilish, uning sifatini yanada yaxshilash, ta’lim to‘g‘risidagi qonunlarni to‘la amalga oshirish, ta’lim jarayonlarga yangi axborot-telekommunikatsion va pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish hamda ularni rivojlantirish borasida ko‘plab ishlar qilinmoqda.

Mamlakatimizning maktablari eng oxirgi rusumdagi zamonaviy texnika vositalari va kompyuterlar bilan ta’minlanmoqda va ushbu texnika vositalaridan ta’lim olish jarayonida

foydalanish darajasi kundan-kunga oshmoqda.

Har yili minglab yoshlar umumta'lim maktablarini tamomlab, mustaqil hayotga qadam qo'yishadi va ularning jamiyatimiz rivojiga o'z hissasini qo'shib, hayotidagi o'rinlarini topishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishlari - bu ta'lim tizimi vakillarining oldida turgan eng muhim vazifadir.

Oxirgi yillarda mazkur sohaga tegishli ko'plab me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 8-iyundagi "Ishchi kasblar bo'yicha kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5140-sonli qarori,

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-dekabrda "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilarini kasb-hunarga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 792-sonli qarori

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "Xalq ta'limini rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-241-sonli qarori

Muhoqama.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi "Informatika va axborot texnologiyalar" fani to'garak mashg'ulotlari orqali o'quvchilarining zamonaviy IT-kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, ularga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish va ushbu kasblarga yo'naltirish bo'yicha zamonaviy o'quv kurslarni yaratishdan iborat.

Zamonaviy inson hayoti axborot texnologiyalari bilan shu qadar chambarchas bog'liqki, ularsiz kelajak imkonsiz bo'lib tuyuladi. Bugungi kunda barcha sohalardagi ishlar raqamlashtirilmoqda, bu esa jamiyatimizning har bir vakilidan kompyuter, telefon, planshet, noutbuk va boshqa axborot texnologiyalar bilan bog'liq gadjetlardan hamda ulardagi dasturiy ta'minotlardan foydalana olish talab qilinmoqda.

Axborot texnologiyalar (IT – Information Technology) sohasidagi kasblar - yaqin kelajakda kasblar bozorida eng talabgor va juda yuqori maoshga ega bo'lgan kasblar dir:

- **Dasturchi.** Vazifasi: dasturiy ta'minotlarni ishlab chiqish, loyihalash va yaratish, shuningdek ushbu dasturlarning to'g'ri ishlashini ta'minlash.

- **Ma'lumotlar tahlilchisi.** Vazifasi: ma'lumotlarni to'playdi, qayta ishlaydi, o'rganadi va biznesga qaror qabul qilishga yordam beradigan xulosalar chiqaradi.

- **Dizayner.** Vazifasi: infografika, diagrammalar, tovar belgilari, logotiplar, bannerlar va boshqa grafik elementlarni, yoki animatsion 2D va 3D videolarni, yoki xona, bino va landshaft tashki ko'rinishlining dizaynini, yoki ilovalar interfeysini hamda foydalanuvchilar xatti-harakatlari ssenariylarini ishlab chiqadi, yoki Internet-sayt qanday ko'rinishi va ishlashini aniqlash va ixtiro qilish.

- **Tizim ma'muri.** Vazifasi: tashkilotdagi kompyuter texnologiyalar, tarmoq va dasturiy ta'minotlarning doimiy ishlashi va xavfsizligini qo'llab-quvvatlash.

- **SEO mutaxassisi.** Vazifasi: sayt yoki boshqa dasturiy mahsulotni reklama qilish.

- **Sun'iy intellekt muhandisi.** Vazifasi: inson aql-idrokiga taqlid qila oladigan yoki intellektual qobiliyatlarni talab qiladigan vazifalarni bajara oladigan tizimlar va ilovalarni

ishlab chiqish, takomillashtirish bilan shug'ullanadi.

- **Sinovchi.** Vazifasi: dasturiy ta'minot va veb-saytlarni sinovdan o'tkazish va ularning sifatini nazorat qilish.

- **Kopirayter.** Vazifasi: katta hajmdagi matnlarni kompyuterga kiritish.

Tadqiqot natijasida yaratilgan **"IT-Kids. Scratch dasturi, Dasturlashga birinchi qadamim"** nomli metodik qo'llanma, maktabning 5-6 sinf yoshidagi bolalarga algoritimli fikrlash va dasturlash asoslari boshlang'ich ko'nikmalarini hosil qilish hamda kompyuterda **Scratch-3** dasturlash muhiti yordamida, ko'plab qiziqarli, interaktiv o'yin dastur-loyihalarni yaratish va ularni Internet yoki mobil ilovalar ko'rinishiga o'tkazishni o'rganish uchun mo'ljallangan. Shu bilan birga, ushbu o'quv kurs orqali o'quvchi yoshlar kelajakda tanlashlari mumkin bo'lgan dasturchi kasbiga qiziqish va qobiliyatlari rivojlanadi.

Scratch dasturi bolalarda dasturlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ajoyib vosita-dir. Ushbu vosita haqiqatan ham bolalarda mantiqiy va algoritmik fikrlash hamda ijodkorlikni rivojlantirib, interfaol loyihalarni yaratish orqali dasturlashni qiziqarli va samarali o'rganishga imkon beradi.

Scratch dasturidan ta'lim jarayonida foydalanish bolalarda nafaqat **dasturlash ko'nikmalarini**, balki shuningdek o'z g'oyalarini tasavvur qilish, kod bilan tajriba o'tkazish va **muammolarni hal qilish** ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Noyob, interaktiv va qiziqarli loyihalarni yaratish orqali bolalarning dasturlashda **ijodiy fikrlash** hamda **hamkorlikda ishlash** qobiliyatlarini rag'batlantiradi.

Scratch dasturlash muhiti ichida multimediya, grafik va tovush muharrirlari, hamda klaviatura, sichqoncha, web-kamera, mikrofon va sensor kabi qurilmalar bilan ishlovchi imkoniyatlar mavjudligi sababli u yordamida grafika va multimediya bilan bezalgan interak-tiv hikoyalar, o'yinlar, o'quv simulyatorlar, animatsiya, multfilmlar, simulyatsiya va boshqa

loyihalarni yaratish mumkin.

Scratch dasturi 70 dan ziyod tillarga tarjima qilinganligi sababli, butun dunyoda ta'lim jarayonida dasturlash asoslarini o'rganish maqsadida keng foydalaniladi. Dunyodagi Scratch dasturidan foydalanuvchilar soni 100 mln dan oshgan. Ayniqsa AQSh, Buyuk Britaniya, Avstraliya va Ispaniyada Scratch dasturi maktab rejasiga kiritilganligi sababli, shu mamlakatlardagi Scratch foydalanuvchilarining soni juda katta. Scratchning o'zbek tili ham mavjudligi undan mamlakatimizdagi ta'lim jarayonida foydalanishda qulaylik yaratadi va hozirgi kunda o'zbekistonlik foydalanuvchilar soni **27 000** oshgan.

Hozirgi kunda Scratch dasturining **Windows, MacOS, Android** yoki **ChromeOS** operatsion tizimlar uchun erkin hamda bepul tarqatiladigan versiyalari mavjudligi ushbu dasturni keng ommalashishiga yana bir sabab bo'lgan.

Biz taklif etiladigan **"IT-Kids. Scratch dasturi, Dasturlashga birinchi qadamim"** nomli metodik qo'llanma 14 ta bir-biri bilan bog'liq bo'lgan mavzulardan iborat bo'lib, o'quv kurs davomida o'quvchi tomonidan jami 50 dan ortiq kompyuter o'yin loyihalari yaratiladi. Har bir o'tilgan mavzuda bilimlarni mustahkamlash maqsadida testlar hamda amaliy yoki mustaqil bajariladigan loyihalardan foydalaniladi.

O'qish davomida yoshlar quyidagi tushunchalar bilan tanishadilar: model, algoritm, dastur, dasturlash tillari, buyruq, ko'rsatma, o'zgaruvchi, argument, ma'lumot turlari, sikl, qism dastur, funksiya, protsedura, kompilyatsiya, HTML, brauzer, apk va ...

Ushbu **"IT-Kids. Scratch dasturi. Dasturlashga birinchi qadamim"** metodik qo'llanma materiallaridan nafaqat umumiy o'rta ta'lim maktablarning informatika va axborot texnologiyalar fani dars yoki to'garak mashg'ulotlarida, balki har xil o'quv IT-kurslar yoki mustaqil ta'limda qo'shimcha qo'llanma sifatida foydalanish xam mumkin.

Biz yaratgan **"IT-Kids. Scratch dasturi. Dasturlashga birinchi qadamim"** metodik qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligi hamda Respublika Ta'lim Markazi tomonidan 2024 yilda "Ilg'or ish tajriba" sifatida omallashtirish Sertifikati (2024.05.30 dagi № 298/72 raqami bilan qayd etilgan) bilan taqdirlangan va Internetning Telegram ijtimoiy tarmog'idagi **t.me/it_kids_bolalar_soft** - kanalida

joylashtirilgan.

Xulosa. Tadqiqot natijasida yaratilgan metodik qo'llanma orqali yoshlarimizni vaqtini samarali o'tkazish, ularga kelesajakda tanlashlari mumkin bo'lgan **"O'yinlar dasturchisi"** (Game Development) IT-kasb egasiga zarur bo'lgan qo'shimcha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlariga ko'maklashish, bilimi va salohiyatidan kelib chiqqan holda ushbu kasbga yo'naltirish, yoshlar orasida jinoyat va bezorlikni bartaraf etish hamda maktab bitiruvchilarini zamonaviy kasblarga yo'naltirishga erishiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. "Learn to Program with Scratch", - Majed Marji, published by No Starch Press Inc., "Scratch для детей" перевод с английского Гескин М. и Таскаевой С., издательство "Манн, Иванов и Фербер", Москва 2017
2. "Scratch 3 programming playground. Learn to program by making cool games", - Топрашева Ю., published by No Starch Press Inc. 2021, перевод с английского Райтман М. А., "Эксмо", Москва, 2023
3. "Coding for kids. Scratch.", - Mark Hopper, Independently published, 2020
4. "Руководство по креативному программированию", - Разработано командой ScratchEd в Гарвардской Высшей школе образования и опубликовано по лицензии Creative Commons., 2019 yil
5. "Программирование для детей. Делай игры и учи язык Scratch!", - Эл Свейгарт, Бомбора, 2017
6. "Учимся вместе со Scratch. Программирование, игры, робототехника", - Тарапата В., Прокофьев Б., Лаборатория знаний, 2019

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN SELF-EDUCATION

Abdumanonov Akhrorjon Adhamjonovich

*is an associate professor Central Asian Medical University, Ferghana,
ahror79@inbox.ru*

According to N.V. Fomashina, self – educational is a systematic, specially organized, amateur, controlled and evaluated by the subject himself cognitive activity aimed at achieving personal and socially significant educational goals and professional self—determination of university students. A.K. Gromtseva believes that self-education is a purposeful, student-controlled cognitive activity necessary for improving his education [3]. And Saadi says, "A student who learns without desire is a bird without wings." (Each person receives two educations: one is given to him by his parents, passing on his life experience, the other, more important, he receives himself. E. Telman)

The modern educational process should focus not on the transfer of as much knowledge as possible to students, but on the formation of their independence, mobility, and the ability to adapt to new information and educational technologies [1,2].

An important role in the acquisition of such qualities is played by the student's self-education, which is understood as all types of knowledge acquisition, the formation of skills

and abilities associated with the independent work of the student on the studied material. Currently, much attention is paid to self-education, because the knowledge gained during classroom classes needs to be consolidated and deepened in the process of self-study of relevant issues of the curriculum.

The goal of self-education is to transfer a student from a passive consumer of knowledge to an active creator of knowledge who is able to formulate a problem, analyze ways to solve it, find the optimal result and prove its correctness. In other words, it is necessary for the student to learn how to study productively. This is possible when transferring all students to individual work with a transition from the formal performance of certain tasks to cognitive activity with the formation of their own opinions in solving problematic issues and tasks.

Students' self-education as a condition for high-quality professional training is also considered in foreign countries. For example, in Britain, within the framework of the system of continuing professional education, an Adult Education Institute has been established, where there is such a block of training as "the ability to engage in self-education". In England, a significant number of hours are devoted to students' independent work. The results of education reform in developed countries, the general directions of the Bologna process, allow us to determine the increasing role of self-education as the most important condition for personal development, professional and life success, as well as the leading task of professional training of students.

In recent years, in Uzbekistan, too, when preparing curricula, more attention has been paid to self-education and this can be seen in the study hours, about 50% is allocated for self-education.

Self-education should be understood as a specially organized, amateur, systematic cognitive activity aimed at achieving certain personally and socially significant educational goals: satisfaction of cognitive interests, general cultural and professional needs and professional development.

The meaning of self-education is expressed in satisfying cognitive activity, the growing need for knowledge and the ability to self-actualize through continuous education.

The essence of self-education lies in mastering the technique and culture of mental work, in the ability to overcome problems, to work independently on their own improvement.

Modern students are mainly interested in what can ensure their future success in life. First of all, they dream of working abroad for the purpose of higher material well-being. This is characterized by the intensive development of arbitrary memory, an increase in the ability to logically process the material for memorization. Students are becoming more organized, their intentional nature is becoming more and more evident, the ability to self-educate, think independently, reason, compare, draw relatively deep conclusions and generalizations is developing, the ability to abstract thinking, to a complex analytical and synthetic perception of the world around them is developing

Thus, the relevance of this problem is related to the fact that the creative potential based on the creation of favorable conditions for the development of students' needs for self-education requires new scientific, methodological and practical developments.

Preparing materials for self-education in the course of a teacher's activity takes a lot of time, because the teacher must develop individual plans and materials for teaching the student, depending on his potential or obtaining certain skills to achieve the goal.

In terms of student's self-education, there must be a list of results that must be achieved within a certain period of time.

For self-education, appropriate conditions must be provided, without which self-educational activities cannot be fully effective.

1. The development of positive motivation of students for professionally oriented self-educational activities that stimulate selectivity and activity.

2. Ensuring the continuity of classroom and extracurricular activities, creating conditions for their complementarity and interpenetration.

3. Using the potential of the content of self-educational activity to expand the professional range of social and personal development of students [4].

Thus, it is advisable to provide pedagogical assistance to students' self-educational activities in educational and pedagogical interaction based on subjectivity, taking into account:

- a) reflected in the content of the basic (studied) material presented in the implementation of various types of educational activities;

- b) creating conditions for working with creative material (tasks);

- c) reliance on the projected level of creative thinking of students;

- d) the essential properties and the nature of conformity of participants in the educational process.

Self-education with the help of information technology has a number of advantages over traditional ways of learning and facilitates the search, selection of necessary information, improves the student's ability to analyze information, causes the student a constant desire for self-improvement, creativity and initiative [5-6].

Taking into account dynamically developing information technologies, it is necessary to take into account the requirements imposed today on new information technologies of education, among which compliance with the basic principles of pedagogical technology. When preparing for a lesson using ICT, the teacher should not forget that this is a LESSON, which means that he makes a lesson plan based on his goals, when selecting educational material, he must observe the basic didactic principles: systematicity and consistency, accessibility, differentiated approach, scientific approach, etc. At the same time, the computer does not replace the teacher, but only complements him for solving problems that were not solved theoretically or practically in traditional didactics, as well as their transfer to the category of means of preparing and transmitting information to the student [7-11].

The student should not just copy information from the Internet and protect his reports or submit data, but think over every phrase, every word from the text of the article and form his thoughts, his creations.

That is the danger of the availability of information – information in bulk, access to it is free, and few people can thoughtfully read at least some of this information ocean.

Self-education should form skills not by pushing for information, but by introducing information based on knowledge.

Therefore, self—education is a system of mental and ideological self-education, which entails the volitional and moral self-improvement of the individual. This system is regulated by the subject of self-education and should be based on systematized forms of education,

excluding the template character.

Thus, self-education can be defined as a process and result aimed at self-realization, personal self-determination, professional development, since it contributes to the improvement of professional, intellectual, creative, volitional, emotional, labor and motivational spheres of a person, as well as the development of basic human qualities—diligence, responsibility, determination, perseverance, organization, willpower, etc.

The use of ICT in self-education is a powerful tool for creating optimal working conditions for obtaining knowledge and skills, but it must be expedient and methodically justified. ICT should be used only when this use gives an undeniable pedagogical effect and in no case should the use of a computer be considered a tribute to time or turn it into a fashionable hobby.

Knowledge acquired through self-education is very firmly stored in memory and productively implemented in work.

Literatures.

1. Бекоева М.И., Течиева В.З. Самообразование студентов как важная педагогическая проблема // Nauka-rastudent.ru. – 2015. – No. 11 (23)/[Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://nauka-rastudent.ru/23/3060/>
2. Зекрина Р.Т. Роль самообразования в совершенствовании мастерства педагога
3. Суханов А. В. Самообразование как фактор формирования и развития личности студента-юриста // Молодой ученый. — 2010. — №9. — С. 273-276.
4. Карпова О. Л., Анисимова В. А. Самообразование студентов вуза как условие качественной профессиональной подготовки специалистов // КПЖ. 2008. №5. С.33-39.
5. Абдуманонов А. А., Алиев Р. Э. Использование компьютеров в процессе обучения студентов в высших учебных заведениях //Новые информационные технологии в науке: сборник статей Международной научно-практической конференции (1 ноября 2015 г., РИНЦ Н57 г. Уфа). – 2015.
6. Абдуманонов А.А., Алиев Р.Э., Ботиров М.Т, Карабаев М.К. Использование ИКТ в образовательном процессе - преимущества, проблемы и пути их решения // Таълим технологиялари илмий-услубий журналъ. –Тошкент. –2016 й. –№ 3(59). –С.79-84.
7. Абдуманонов А. А. Информационно-коммуникационные технологии в самообразовании студентов высших медицинских учебных заведениях // Инновации в образовании и медицине. Материалы V Все. – 2018. – С. 9.
8. Абдуманонов А. А., Абдуманнонова Ж. Концепция обучения ИКТ студентов медицинских вузов //Университетская наука: взгляд в будущее. – 2020. – С. 648-650.
9. Абдуманонов А. А. Современные технологии обучения медицинских предметов с использованием информационно-коммуникационных технологий //Материалы конференции отражают результаты исследований, посвященных инновациям в образовании и медицине и охватывают широкий спектр образовательных и научных направлений. Опубликованные работы представляют огромную ценность для широкого круга практикующих врачей: терапевтов, хирургов, инфекционистов,

акушер-гинекологов, стоматологов, отоларингологов и др. – 2016.–С.12.

10. Абдуманонов А. А., Абсалямов Д. Р. Проблемы и задачи использования информационно-коммуникационных технологий в процессе самообразования студентов. – 2021.
11. Абдуманонов А. А., Мадаминов А. С. Активность дистанционного образование фундаментальных предметов в медицинских вузах с применением технологий электронного обучения //Султанов ГН–ректор, д. м. н. Зам. главного редактора. – С. 41.

ANIQ FANLARNI O'QITISHDA O'QITUVCHILAR ZAMONAVIY DASTUR VA PLATFORMALAR IMKONIYATLARIDAN SAMARALI VA QULAY SHAKLDA FOYDALANISHLARINI KENG MIQIYOSDA QAMRAB OLISH

Ajatayeva Sapargul Saparali qizi

Bo'stonliq tumani 24-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi

Informatika fan o'qituvchisi

sapargulajataeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishimizda zamonaviy dastur imkoniyatlaridan samarali va qulay shaklda foydalangan holda keng miqiyosida qamrab olish bo'yicha fikr mulohazalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Aniq fanlar, zamonaviy ta'lim, zamonaviy dasturlar, rivojlanish.

Аннотация: В данной научной работе освещены мнения о масштабном охвате использования возможностей современных программ в эффективной и удобной форме.

Ключевые слова: Точные науки, современное образование, современные программы, развитие.

Abstract: In this scientific work, opinions on large-scale coverage using the capabilities of modern programs in an effective and convenient form are highlighted.

Key words: Exact sciences, modern education, modern programs, development.

Insoniyat sivilizatsiyasining quyi bosqichlarida shaxsni tarbiyalash, unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat sodda, juda oddiy talablar asosida tashkil etilgan bo'lsa, bugungikungakelibta'limjarayoninitashkiletishganisbatano'taqat'iyhamdamurakkabtalablar qo'yilmoqda. Bu borada o'quv axborotlarining mazmundorligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanib borayotgan pedagogika fanining vazifalari doirasi kengayib bormoqda.

Bizga ma'lumki, rivojlanish har qanday inson faoliyatining ajralmas qismidir. Tajriba to'plash, harakatimizning usullari va ushbu usullarni takomillashtirish, shu asnoda qobiliyatlarini kengaytirish orqali inson doimo rivojlanib, yuksalib boradi. Xuddi shu

jarayon insonning har qanday faoliyatiga, shu jumladan pedagogik faoliyatiga ham tegishli. O'z taraqqiyotining turli bosqichlarida jamiyat har doim yangi me'yorlar va mehnat talablarini taqdim etarekan, bu ta'lim tizimini ham rivojlantirishni taqazo etadi. Bunday rivojlanish vositalaridan biri zamonaviy texnologiyalar, ya'ni pedagogik faoliyat natijalariga samarali erishishni ta'minlaydigan o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tubdan yangi usullari hisoblanadi [1].

Zamonaviy dastur va platforma vositalardan samarali va qulay foydalanish o'qituvchilar va o'quvchilar uchun o'qitish tajribasini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Zamonaviy dastur va platforma vositalardan keng doirada foydalanish orqali o'qituvchilar turli xil ta'lim uslublari va ehtiyojlarini to'ldirib beradigan yanada qiziqarli, interaktiv o'quv muhitlarini yaratishi mumkin.

O'qituvchilar har xil raqamli platformalar va vositalardan keng qamrovli dars rejalari, taqdimotlar, ishchi varaqlar va boshqa o'quv materiallarini yaratish va tartibga solish uchun foydalanishlari mumkin. Bunda keng taralgan bulutli texnologiyalarni misol keltirsak bo'ladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimidagi islohotlarning muammolari pedagog kadrlar salohiyati bilan bog'liq. O'rganish va tahlillar zamonaviy pedagogning kasbiy kompetentligi, ayniqsa axborot-texnologiyalari, ta'limda bulutli texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bulutli dasturlar - bu turli xil Internet xizmatlarini bajarish. Bunday vazifalarga misol qilib, ma'lumotlarni saqlash, serverlar, ma'lumotlar bazalari, dasturlar va ijtimoiy tarmoqlar kiradi. Bulutli dasturlar ma'lumotlarni saqlashni kompyuter fayllariga yoki qattiq diskka emas, balki markaziy tarmoqda saqlashga imkon beradi. Ko'p sabablarga ko'ra, Cloud Computing - bu jismoniy shaxslar va kompaniyalar uchun mashhur variant, jumladan vaqtni tejash, samaradorlikni oshirish, tezlik va himoya. Tadqiqot ishida ko'tarilayotgan muammoning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekistonda ta'lim sifatini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda takomillashtirishni ta'minlash tizimlari bo'yicha chora-tadbirlarni ko'rib chiqishda bulutli texnologiyadan foydalanib borilmoqda [2].

Bir so'z bilan bulutli texnologiyalar saqlash va hamkorlik vositalari o'qituvchilarga resurslarga qurilmalar va talabalar bilan osongina kirish, almashish va yangilash imkonini beradi. Bulutli texnologiya dasturlariga quyidagi dasturlarni misol keltirsak bo'ladi: Google Drive, Microsoft One Drive.

O'qituvchilar multimedia vositalari, interfaol simulyatsiyalar va vizualizatsiya dasturlari yordamida murakkab tushunchalarni o'quvchilar uchun yanada qulayroq va qiziqarli qilishlari mumkin. Videolar, animatsiyalar, simulyatsiyalar va interaktiv vizualizatsiya kabi multimedia elementlaridan foydalanish darslarni yanada nodatiy bo'lishiga yordam beradi. Bunda Power Point, Prezi kabi vositalar yoki veb-prezentatsiya platformalari masalan, Google Slides, Canva bu o'qituvchilarga vizual jozibali va interaktiv taqdimotlar yaratish imkonini beradi.

Hozirgi kunda internet tarmog'ining rivojlanishi natijasida masofaviy ta'limga katta e'tibor berilmoqda, Videokonferens aloqa va virtual sinf platformalari o'qituvchilarga masofaviy yoki gibrid o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish imkonini beradi, bu esa o'quvchilar bilan real vaqtda o'zaro aloqa va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Video konferentsiya, onlayn munozara forumlari va fayl almashish vositalari hamkorlikda o'rganishni osonlashtirishi, masofaviy o'qitishni ta'minlashi va o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi aloqani yaxshilashi mumkin. Bunda biz: Zoom, Microsoft Teams, Google Meet dastur imkoniyatlaridan keng foydalansak bo'ladi.

O'quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda ularni parallel ravishda baholab borishning ahamiyati katta bo'lib, baholash orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini orttirib, sog'lom raqobatni shakllanishiga turtki bo'lish imkoniyati kattadir. Raqamli baholash vositalari o'qituvchilarga o'quvchilarning tushunishi va taraqqiyoti haqida tezkor fikr-mulohazalarni yig'ish uchun viktorinalar, so'rovlar va so'rovlar yaratish imkonini beradi. Ushbu baholash dasturlariga: Google Forms, Kahoot!, Quizlet misol keltirsak bo'ladi. Masofaviy ta'limda baholash va fikr-mulohaza platformalari o'qituvchilarga o'quvchilar ishini baholash, shaxsiy fikr-mulohazalarni taqdim etish va taraqqiyotni kuzatishning samarali usullarini taqdim etadi. Bunda bizga Canvas, Schoology platformalari yordam berishi mumkin. Ta'lim tahlili va hisobot vositalari o'qituvchilarga o'quvchilarning ishlashi, davomati va faolligi haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etishi, shu bilan birga ko'proq ma'lumotli o'quv qarorlarini qabul qilishiga katta imkon yaratdi. Ta'limni boshqarish tizimlari va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari o'qituvchilarga o'quvchilarning ishlashi, faolligi va taraqqiyoti haqida tushunchalar berishi mumkin, bu ularga ongli ravishda o'quv qarorlarini qabul qilish va o'rganish tajribasini o'zlashtirish imkonini beradi.

O'qituvchilar o'zlarining fan sohalariga moslashtirilgan maxsus dasturiy ta'minot, simulyatsiyalar va ta'lim ilovalaridan (masalan, matematik grafik kalkulyatorlar, kodlash IDElari, til o'rganish platformalari, ilmiy vizualizatsiya vositalaridan) foydalanishlari mumkin. Ushbu mavzuga oid vositalar tegishli fanlar doirasida amaliy o'rganish, o'z ustida ishlashni kuchaytirishi mumkin.

Yuqorida qayd etilgan dastur va platformalar orqali o'qituvchilar oldindan yozib olingan video darslarni yoki interfaol kontentni yaratishi mumkin, bunda o'quvchilar bilan ko'proq shug'ullanishlari vaqt yetarli bo'lishini ta'minlash orqali o'quvchilar bilan darsni muhokama qilish, qo'llash va amaliy mashg'ulotlar uchun ko'proq vaqt ajratish imkonini beradi. Zamonaviy dastur va platformalardan foydalanish orqali imkoniyatlarini samarali integratsiyalash orqali o'qituvchilar o'qitish va o'rganish tajribasini oshirishi, o'quvchilarning faolligini oshirishi va mavzuga oid mazmun va ko'nikmalarni chuqurroq tushunishga yordam berishi mumkin.

Xulosa.

Zamonaviy dastur va platformalardan samarali va qulay foydalanish muayyan fanlarni o'qitishni sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi. Dasturiy ta'minot vositalarining imkoniyatlaridan foydalangan holda o'qituvchilar o'quvchilar uchun dinamik va qiziqarli o'rganish tajribasini yaratishlari mumkin. Interfaol vizualizatsiya va simulyatsiyalardan tortib, hamkorlikdagi onlayn ish joylarigacha, imkoniyatlar juda katta. Biroq, asosiysi, ushbu texnologiyalarni o'rganish maqsadlari va mavzuning pedagogik yondashuvlarini bevosita qo'llab-quvvatlaydigan usullar bilan o'ylangan holda birlashtirishdir. O'qituvchilar turli dasturlar va platformalarni sinchkovlik bilan baholab, ularning qaysi biri o'z ehtiyojlari va o'quvchilarining ehtiyojlariga mos kelishini aniqlashlari kerak. To'g'ri o'qitish va doimiy kasbiy rivojlanish o'qituvchilarning ushbu raqamli resurslar salohiyatini maksimal darajada oshirishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Zamonaviy dasturlar va platformalarning strategik tatbiq etilishi bilim berishda o'qituvchi va o'quvchilar uchun yanada samarali va zavqli bo'lishi mumkin. Ushbu texnologik yutuqlarni qo'llagan holda, o'qituvchilar o'quvchilar XXI-asrda muvaffaqiyatga tayyorlaydigan yanada dinamik, shaxsiylashtirilgan va boyituvchi ta'lim tajribasini yaratishi imkoniyati keng. Bunda asosiy narsa ilg'or pedagogik tajribalarga doimiy e'tibor qaratishda, shu bilan birga rivojlanayotgan ta'lim texnologiyalarining noyob imkoniyatlaridan foydalanishdadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. PF-5847. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi. 08.10.2019 yil
2. Prezident Shavkat Mirziyoev olimlar, yosh tadqiqotchilar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuvi. 31.01.2020-yil
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: —Uzbekistan NMIU, 2016.
5. Bergmann, J. va Sams, A. (2012). Sinfingizni aylantiring: har bir sinfdagi har bir talabaga har kuni murojaat qiling. Ta'lim texnologiyalari xalqaro jamiyati. Clow, D. (2013). O'rganish tahliliga umumiy nuqtai.
6. Hennessy, S. va London, L. (2013). Interfaol doskalar bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish: texnologiyani integratsiyalashda malaka oshirishning o'rni.
7. Marsh, J. A. va Farrell, C. C. (2015). Rahbarlar o'qituvchilarni ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishda qanday qo'llab-quvvatlashlari mumkin: salohiyatni oshirishni tushunish uchun asos.
8. Mayer, R. E. va Moreno, R. (2003). Multimedia ta'limida kognitiv yukni kamaytirishning to'qqiz usuli.

Internet saytlari:

<https://znanio.ru/mediapdf> (study-uz.netlify.app)

THE SIGNIFICANCE OF TECHNOLOGY IN ENHANCING SPEAKING SKILLS IN HIGHER EDUCATION: EAP WITH THE TED TALKS VIDEOS

Akbarova Zilola Mirkamolovna

"Quality Assurance" Department at ISFT Institute

zilolaakbarova951@gmail.com

Abstract: From the dawn of the information age, English has been subjected to significant transformations as a result of the increase in novel technologies. Technology is utilized at higher educational institutions considerably more than in the commercial and financial sectors, and it refers to the manner in which individuals communicate with one another. Becker (2000) claims that in language classrooms where teachers have ready access to computers, sufficient training, and certain curricular discretion, computers have become an invaluable tool.

Key words: TED talks, technology, speaking skill, EAP, higher education students.

Annotatsiya: Axborot asrining boshidan boshlab ingliz tili yangi texnologiyalarning o'sishi natijasida sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Texnologiya oliy o'quv yurtlarida tijorat va moliya sektorlariga qaraganda ancha ko'proq qo'llaniladi va bu shaxslarning bir-birlari

bilan muloqot qilish usulini anglatadi. Becker (2000) ta'kidlashicha, o'qituvchilar kompyuterlarga tayyor kirish, etarli tayyorgarlik va muayyan o'quv dasturiga ega bo'lgan til sinflarida kompyuterlar bebaho vositaga aylandi.

Kalit so'zlar: TED muzokaralari, texnologiya, nutq mahorati, EAP, oliy ta'lim talabalari.

Introduction: Moreover, a student's capacity to communicate fluently is often cited as one of the most important skills to develop when learning English for academic purposes. Students increase their command of the English language and their ability to express themselves via extensive practice in listening to, speaking, reading, and writing the language (Grabe & Stoller, 2002). But, the ability to speak clearly and concisely is the talent most likely to be evaluated in real-world settings, according to claims by Brown and Yule (1983).

This means it is essential for students of English to place a strong emphasis on enhancing their oral communication skills. In the fast-evolving 21st century, several state-of-the-art technologies are being introduced into higher educational institutions to improve English language instruction. The usage of appropriate technology materials can be beneficial for learners, as stated by Clements and Sarama (2003). The rapid development of new technologies in the 21st century has resulted in the adoption of a variety of innovative strategies for the instruction of public speaking in higher educational institutions, as well.

Literature review: As stated by Bull and Ma (2001), the amount of information available to students of foreign languages thanks to technological advancements is practically infinite. Harmer (2007) and Genç İter (2015) stressed that teachers should encourage students to use technology to locate suitable activities for language acquisition. As an added bonus, Larsen -Freeman and Anderson (2011) backed the idea that students are more engaged in their own education since technology delivers new resources to the classroom. Learners can be inspired to study a new language with the help of abundant authentic resources made available by technological advancements.

Among these is playing TED Talks videos in the classroom. The Technology, Entertainment, and Design (TED) media consortium provides free internet access to its collection of presentation materials without accepting any kind of advertising. Speakers at the TED Conference, which is captured on video, have up to 18 minutes to present their fully-formed, ground-breaking ideas. TED talks cover a wide range of topics, from science and business to education and global issues. This has contributed to the success of TED Talks, resulting in the globalization of its videos into a number of languages. English teachers can benefit from TED Presentations a lot, as stated by Gheorghiu, Callan, and Skylark (2019).

The focus of this paper is to review how the incorporation of contemporary technology and TED videos influence the method of acquiring English for Academic Purposes and its speaking skills in universities. It brought to light several perspectives that inspire students and teachers of English to employ a wide range of technological tools to enhance their communication abilities.

This large-scale literature review **defines** key terms like "technology" and "technology integration", "podcasts", provides examples of how technology is used in language classrooms, shows some experts' agreements and controversy, reviews ideas of existing research on TED Talks video's impact on language and EAP learning, and concludes with some suggestions for future research areas that incorporate technology.

Discussion: According to Ur (1996), being able to speak a language encompassed an individual's entire linguistic competency in that particular tongue. Speaking is defined as "the process of creating and sharing meaning by the use of verbal and non-verbal symbols" and can take place in a variety of contexts (Chaney, 1998). Effective communication in a foreign language is one of the four productive talents necessary to achieve fluency in any foreign language in higher educational institutions.

Bahadorfar and Omidvar (2014) claim, there are some reasonable motives to enhance speaking:

- Speaking is an essential component of both the learning and teaching of a second language.
- Many students of English as a second or foreign language place a premium on perfecting their ability to communicate orally in the target language.
- When assessing their overall success in learning English as well as the efficacy of the English course that they are taking, our students frequently consider how far they believe they have progressed in terms of their skill in spoken English.

Technology's importance in improving speech: Agreements

In general, all articles used in this review strongly claim the efficiency of modern era technology in expertizing speaking skills. This idea is well-supported, as modern technologies such as artificial intelligence and language learning software are increasingly allowing people to improve their speaking abilities with speed and accuracy. According to all findings here, increasing the use of technology in the classroom as a teaching tool led to higher participation from the students. Accessibility and incentive have both been increased because of improvements made possible by technologically enhanced tools.

For the majority of these results, the researchers used a mixed-methods strategy based on a convergent-parallel mixed-method approach, including interviews and participant observation.

Peregoy and Boyle published their findings from a study that they conducted in 2012 on the topic of the efficiency of digital technologies in enhancing students' linguistic abilities. According to the findings, students were able to improve their speaking abilities with the use of technological tools because they were more accessible, which allowed them to master new material more quickly. This was seen as a contributing factor to the overall improvement in their academic performance. The second most important thing that can be taken away from this study was that students learn more effectively when they are presented with digital learning resources as compared to the more conventional lecture approach. This was owing to the role that the Internet played in providing a context that was suitable to education and a new medium through which students could receive access to educational resources, specifically.

Results: Activities in which students engage in video debates, discussion, and other forms of argumentation are advocated by Ahn and Lee (2016) as a means by which students might hone their capacity for higher-order thought. Students' needs are met and they are inspired to broaden their horizons by being introduced to conceptual challenges and concerns that require them to communicate their ideas, analyze information in search of answers, reflect on their own learning, and do independent research. While they create and share online videos, students will also be required to speak actively. One of the most

important aspects of education, according to Ahmadi (2017), is the methods used by teachers to facilitate their students' language learning. Tomlison (2009) and Genç İter (2015) agree that students benefit from computer-based activities because they give them access to relevant information quickly. They go on to say that students are inspired to study more through online resources. For this reason, many teachers consider using computers in the classroom to be crucial in providing students with an excellent education.

Contradicting Perspectives: As matter of fact, based on the conclusions Ahmadi (2018) makes in his paper, however, it is clear that the availability of technological resources cannot guarantee the efficacy of instruction or student achievement. Educators need to be persuaded of the value and benefits of using technology to enhance their students' education. Hence, it's important to provide instructors with resources and training on how to use technology effectively in the classroom when instructing foreign languages.

Learning may take place at the student's own speed, in the learner's own space, with the learner's own information protected from prying eyes, and in a secure setting where errors can be addressed and precise feedback offered thanks to technological advancements. The opportunity to exercise and focus on a specific fault is an extra advantage that feedback provides to students. There are already a variety of web-based qualitative feedback programs accessible. When technology is coupled with explanation links, supplementary assistance links, and reference links, the value increases even more. The Internet has ushered in a period of profound transformation in the ways in which English is taught and learned. Others say that within three days, individuals have forgotten all they've heard.

Parveen (2016) lists today's classroom cutting-edge tools as follows:

- Communication lab
- Video conferences
- CALL (Computer Assisted Language Learning)
- Voice Recognition Software
- Video Library
- Instructional Satellite Television Programs
- The Internet
- Blogging
- "TELL" (Technology Assisted Language Learning)
- "Podcasting"
- Quick Link Pen
- Quicktionary

TED Talks video podcasts: The Technology, Entertainment, and Design (TED) Channel on YouTube is one of the top sources of online audiovisual content. The "Ideas Worth Sharing" exhibition needs several presenters, both native and non-native English speakers, to deliver over a thousand speeches. Millions of people can benefit from the knowledge presented in TED Talks, which cover a wide range of subjects from the academic world to the arts and sciences.

Patria et al. (2019) define TED Talks as an "open and free" digital learning media platform. Open lectures given by people who are not trained presenters are what TED Talks

is all about (Kedrowicz & Taylor, 2016). According to Cong-lem (2018), which was quoted in Patria (2019), TED Talks is “an interactive site offering excellent films with ideas worth sharing as well as among the most common places to study in conferences, as well as in Higher education programs”.

Public Speaking in EFL Education course students was the focus of a study by Yingxia Li and colleagues (Li et al., 2016). The findings of a study conducted with 150 learners from five Systems Engineering courses at the Dalian University of Technology demonstrated the efficacy of TED Talks in enhancing the students’ acquisition of the target language. The efficiency and inspiration of language learning are major concerns. Researchers found that university students were eager to learn more about the supplied topic and select the one that interests them without any prompting from the instructor. This shows that college students have the motivation and initiative to get things done when watching such videos for enhancing their EAP and Speaking skills.

As a result of using the tools provided by TED Talks, learners gain confidence in their own abilities to articulate their thoughts, emotions, and worldviews on a variety of social and cultural issues. Students may see that learning English is about more than just excellent pronunciation by hearing speakers from all over the world on TED Talks, which is true regardless of if the content of the talks is factual. Because she emphasized, mastery may be achieved by repeated effort. Thus, TED Talks is a great resource for encouraging public speaking. Because of its genuine nature, it may be used as a powerful language-learning resource (Salem, 2019).

Conclusion: While chalk-and-talk lectures may seem antiquated, modern teaching techniques can be enhanced by incorporating new technologies into the classroom. According to this review, there are several positive outcomes for both educators and students when technology is employed effectively. It’s a helpful resource for students since it addresses frequent questions about studying and offers advice on how to put that information to use.

In addition, the literature we analyzed showed that students who used TED Talks video podcasts to study a language at their own speed learned more about themselves, maintained their ability to engage with their instructors, and were more motivated to succeed in their language studies. Students’ confidence in speaking English as a foreign language (EFL) may be positively affected by listening to TED Talks. This effect may be amplified if teachers employ TED Talks given by speakers of the same students’ native language or cultural background.

This paper successfully discussed the availability of various technologies, their impact, their practical uses, and contradicting ideas associated with the application of modern technological tools among English language instructors with the intention of improving their students’ speaking abilities in a second or additional language. By reviewing the literature on current technological trends such as TED Talks, and examining available data sources, this paper can be valuable in identifying a number of beneficial tools and techniques that English language instructors can employ to enhance the quality of their students’ speaking ability in a second or additional language.

The potential of technology to help educators improve their students’ language learning outcomes is only projected to grow in the future years. So, the learners are tasked with staying up-to-date by utilizing a wide variety of today’s technological tools. They will lag

behind in the real world if they do not alter their methods. This means a lot of research in the area of using technology and specific online tools for EFL, ESL, and EAP learning is going to be trending in the future for researchers. So, the issue of “How Podcasts may be integrated into teaching speaking skills in higher education?” unquestionably closes the research gap.

References:

1. Ahmadi, D. M. R. (2018, June 1). The Use of Technology in English Language Learning: A Literature Review. *International Journal of Research in English Education*, 3(2), 115–125. <https://doi.org/10.29252/ijree.3.2.115>.
2. Ahmadi, M. R. (2017). The Impact of Motivation on Reading Comprehension. *International Journal of Research in English Education*. <http://www.ijreeonline.com>.
3. Ahn T and Lee S 2016 Br. J. Educ. Technol User Experience of a Mobile Speaking Application with Automatic Speech Recognition for EFL Learning. 47 Pp 778–786.
4. Bahadorfar, & Omidvar. (2014). TECHNOLOGY in TEACHING SPEAKING SKILL. *Acme International Journal of Multidisciplinary Research*.
5. Becker, H. J. (2000). Findings from the Teaching, Learning, and Computing Survey: Is Larry Cuban Right? *Education Policy Analysis Archives*, 8(51). Doi: <http://dx.doi.org/10.14507/Epaa.v8n51.2000>.
6. Blake, Robert. TECHNOLOGY and the FOUR SKILLS. Vol. 20, No. 2, 2016, Pp. 129–142, lt.msu.edu/Issues/June2016/Blake.pdf.
7. Brown, G. And G. Yule. (1983). *Teaching the Spoken Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Chaney, A.L., and T.L. Burk. (1998). *Teaching Oral Communication in Grades K-8*. Boston: Allyn&Bacon.
9. Clements, D. H., & Sarama, J. (2003). Strip Mining for Gold; Research and Policy in Educational Technology -a Response to Fool's Gold. *Educational Technology Review*, 11(1), 7 -69. <https://eric.ed.gov/?id=EJ673505>.
10. Gençlter, B. (2015). How Does Technology Affect Language Learning Process at an Early Age? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 199(2015), 311 – 316. Doi: 10.1016/J.sbspro.2015.07.552.
11. Gheorghiu, A. I., Callan, M. J., & Skylark, W. J. (2019). A Thin Slice of Science Communication: Are People's Evaluations of TED Talks Predicted by Superficial Impressions of the Speakers?. *Social Psychological and Personality Science*, 1948550618810896.
12. Godzicki, L., Godzicki, N., Krofel, M., & Michaels, R. (2013). Increasing Motivation and Engagement in Elementary and Middle School Students through Technology-Supported Learning Environments. Retrieved from <http://www.eric.ed.gov.ezproxy.cu-Portland.edu/Contentdelivery/Servlet/ERICServlet?Accno=ED541343>.

MATEMATIKA TA'LIMIDA DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANISH AHAMIYATI

Akmalova Nargiza Abbos qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Fizika-matematika fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishga turli zamonaviy dastur va vositalardan foydalanish avfzalliklari va ta'limda qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir dasturlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'z: matematika, GeoGebra, Python dasturlash tili, Scratch dasturlash muhiti

Аннотация: В этой статье представлена информация о преимуществах использования различного программного обеспечения и инструментов для обучения математике, а также о некоторых приложениях, которые можно использовать в образовании.

Ключевые слова: математика, GeoGebra, язык программирования Python, среда программирования Scratch

Abstract: This article provides information on the advantages of using different software and tools to teach mathematics and some of the applications that can be used in education.

Keywords: mathematics, GeoGebra, Python programming language, Scratch programming environment

Bugungi kunda ilm-fan, texnikalar, turli xil dasturlar hamda sun'iy intellekt shiddat bilan rivojlanmoqda. Albatta, bu texnikalarni o'rganish va ulardan oqilona foydalanish zarur. Hozirda maktab o'quvchilari orasida matematika faniga qiziqish susayganini ko'rishimiz mumkin. Buning asosiy sabablaridan biri darslarni an'anaviy tarzda qoliplashgan tarzda olib borish bilan bog'liq. Dars davomida uzluksiz tarzda nazariy bilimlar berib borish o'quvchilarni mavzuni yaxshitushunmasligiga va qiziqishi yoqolishiga sabab bo'ladi. Ularni fanga qiziqishini yanada oshirish uchun dars mavzusi ularga qanchalik kerak ekanligini va matematikani hayotimizdagi o'rnini ko'rsata olish kerak.

Matematika darslarida zamonaviy texnologiya va dasturlardan foydalanish orqali o'quvchilarga murakkab bo'lgan mavzularni tez va oson tushuntirish imkoniga ega bo'linadi. Matematika darslarida o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishini oshirishga va mavzuni informatika bilan integrallashgan holatda o'qitishga yordam beradigan bazi dasturlarni keltirib o'tamiz.

GeoGebra bu geometriya, algebra va boshqa yo'nalishlar bo'yicha ta'limning turli darajalarida foydalanish uchun dinamik ("jonli") chizmalar yaratish imkoniyatini beradigan bepul dastur hisoblanadi. U geometrik shakllar, algebraik ifodalar, jadvallar, grafiklar va statistika bilan ishlash uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi va qulaylik uchun barcha funksiyalar bitta paketga kiritilgan. GeoGebra nafaqat matematik masalalarni hal qilish mumkin bo'lgan, balki matematik bilimlarni qiziqarli usullar yordamida o'rganish mumkin bo'lgan bepul vosita va resurslar jamlangan dasturdir. GeoGebra

o'quvchilarga matematikani chuqurroq o'rganish va o'qituvchilarga matematika ta'limida o'rgatishning yangi usulini taklif qiladigan platformadir. Dastur orqali o'quvchilarga misol va masalalarnigrafikorqalihamishlashmumkinligi,masalalarfaqatginabirusulbilanemas,balkiturli usullar bilan ham yechish mumkinligini ko'rsatib berish mumkin. O'quvchilar ushbu dasturdan erkin foydalana oladilar va o'zlari mustaqil ravishda murakkab masalalarning yechimlarini o'rgana oladilar. Dastur o'z ichiga matematika faniga oid turli resurslar jamlagan bo'lib, ular orqali o'quvchilar o'z ustilarida ko'proq shug'ullana olishadi.

Scratch dasturlash muhiti “grafik interfeysli dasturlash muhiti” bo'lib, ushbu dastur kichik dasturlar, animatsiyalar, animatsion belgilar va boshqa ko'plab animatsion harakatlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Kichik yoshdagi bolalarga masalalarni tushuntirishda juda ko'p qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Buning sabablaridan biri ularni darsga qiziqtirishdagi muammolardir. Ularni darsga qiziqtirish uchun Scratch dasturida dasturning ko'rinishiga va rang barangligiga alohida e'tibor berish darkor. Dasturni animatsion ko'rinishda bo'lishi va dastur bilan o'quvchi o'rtasida muloqot o'rnatilishi o'quvchilarni darsga yanada jalb qilishga yordam beradi. Dars davomida o'quvchilarga matematik masalalarni scratch dasturida animatsion tarzda namoyish etish orqali ularning faolli oshiriladi, o'quvchilarning nafaqat matematika faniga, balki kelajak kasbi bo'lmish dasturlashga ham qiziqishlari ortadi.

Python dasturlash tili- ko'p paradigmali dasturlash tili hisoblanadi. Dasturlash tili konstruksiyalari va obyektga yo'naltirilgan yondashuvi dasturchilarga kichik va yirik loyihalar uchun aniq, mantiqiy kod yozishda yordam berishga qaratilgan.Shuningdek Python sun'iy intellekt hamda ma'lumotlar muhandisiligi sohalarining tili hisoblanadi. Hozirda Python dasturlash tili qolgan dasturlash tillariga nisbatan keng qo'llanilmoqa va yildan-yilga uning foydalanuvchilari o'sib bormoqda. Python dasturlash uchun ishlatilishiga qaramay undan ta'lim jarayonida ham keng foydalanish mumkin. Python ham boshqa dasturlash tillari singari algoritmda ishlaydi. Ma'lumki, matematikada masalalar ham aynan algoritm orqali tartiblanib ishlanadi. Dasturlash tilidan masalalar ishlashda foydalanish o'quvchilarga real vaqt rejimida masalaning yechilish jarayonini qadama-qadam ko'rishga yechilish prinsipini yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi.

Yuqoridagi dasturlardan tashqari matematika ta'limida samarali qo'llash mumkin bo'lgan juda ko'plab dasturlar mavjud.Masalan, to'ldirilgan borliq(AR) , kengaytirilgan borliq texnologiyalari(VR), suniy intellekt va boshqalar. Ushbu dasturlarni qo'llash pedagogdan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni, har bir darsda o'quvchilarni qiziqtirib , shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli texnologiyalarni qo'llashni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G.Qurbonov (2021). Geometriyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish tamoyillari. Центр Научных Публикаций
2. N.A.Akmalova “Yoshlarni geometriya faniga qiziqtirishda geogebra dasturidan foydalanish”. “Ilm-fan va yoshlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani.2024-yil
3. Е.Д.Патаракин Учимся готовить в среде Скретч (Учебнометодическое пособие). - М: Интуит. ру, 2008 у. - 61 б.
4. Python tilida dasturlash asoslari 1-qism. O'quv qo'llanma.– Samarqand: SamDU nashri, 2020 yil, – 180 bet.

Baxodirova Muattarxon Xamidxon Qizi

*43-sonli ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktabi
boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika darslarida didaktik materiallarning ahamiyati, matematika o'qitish metodlari, ularni qanday amalga oshirish, o'quvchilarga puxta bilim berish to'g'risida fikr yuritilgan. Mazkur metodlardan ijodiy foydalanish, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ushbu fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'l keladi.

Kalit so'zlar: metod, metodika, metodik yondashuv, malaka va ko'nikmalar, didaktik materiallar, matematika darslari.

Аннотация: В данной статье обсуждается важность дидактических материалов, методов преподавания математики, способов их реализации и обеспечения глубоких знаний учащихся. Творческое использование этих методов помогает развивать знания и умения учащихся младших классов по данному предмету.

Ключевые слова: метод, методика, методический подход, квалификация и умения, дидактические материалы, уроки математики.

Abstract: This article discusses the importance of didactic materials in mathematics lessons for elementary school students, methods of teaching mathematics, how to implement them, and providing thorough knowledge to students. The creative use of these methods helps in developing the knowledge and skills of elementary school students in this subject.

Key words: method, methodology, methodological approach, qualifications and skills, didactic materials, mathematics lessons.

Kirish

O'yin-bu bolalik davridagi hayot laboratoriyasi bo'lib, u xushbo'y hidni, yosh hayot muhitini beradi, ularsiz bu vaqt insoniyat uchun foydasiz bo'ladi. O'yinda, ushbu maxsus hayotiy materialni qayta ishlash, aqlli bolalikning eng sog'lom yadrosiga ega maktab. S.T.Shatskiy Vaqt o'tadi, bola o'sadi va endi u birinchi sinfga borish vaqti keldi.

Maktabda u ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishi, juda ko'p yangi taassurotlarga ega bo'lishi, oiladan tubdan farq qiladigan aloqa tajribasiga ega bo'lishi kerak. Bularning barchasi aqliy va hissiy jihatdan katta kuch talab qiladi.

Agar o'qituvchilar o'yinning ma'lum bir qismini unga qo'sha olsalar, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni bola uchun osonroq va samaraliroq bo'ladi. Aqliy faoliyatning ushbu shakli bolaga tanish va shuning uchun unga o'qishning dastlabki yillarida uni kutayotgan qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

Matematika darslarida didaktik materiallar.

Boshlang'ich sinflarda matematika darslari bolalar tafakkurini oshirishi, boshqa sohalar-da qo'llay olishi va albatta mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun o'qituvchi boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasini egallab, chuqur o'zlashtirishi lozim.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" da maktab ta'limini rivojlantirish davlat umummilliy dasturi talablarida "Ta'lim tarbiya jarayonini shakllantirish ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishning didaktik qonuniyatlari va prinsiplarini ishlab chiqish, davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish, o'quv dasturlari, darsliklarning yangi avlodi, o'quv metodik majmualar yaratish" vazifasini hal qilish ta'kidlab o'tilgan.

Metodik masalalar har bir darsda yuzaga keladi. Shu bilan birga odatda, ular bir qiymatli yechimga ega emas. O'qituvchi darsda yuzaga kelgan metodik masalaning yechimini tez topa olishi uchun bu soxada yetarlicha keng tayyorgarlikka ega bo'lishi talab etiladi. Vaholanki, metodika va didaktika doimo yonma-yon ma'lum vazifani bajaradi. Shu bois darslarda didaktik materiallardan foydalanish o'qituvchi uchun eng samarali vositadir.

Didaktik o'yin bolalarning aqliy faoliyatini tarbiyalashning qimmatli vositasidir, u aqliy jarayonlarni faollashtiradi, o'quvchilarda bilim jarayoniga katta qiziqish uyg'otadi. Unda bolalar katta qiyinchiliklarni bajonidil yengib, kuchlarini mashq qiladilar, qobiliyat va ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Bu har qanday o'quv materialini qiziqarli qilishga yordam beradi, o'quvchilarni chuqur qoniqtiradi, quvonchli ish kayfiyatini yaratadi va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini osonlashtiradi.

O'yinning ahamiyatini yuqori baholab, V. A. Suxomlinskiy shunday yozgan: "O'yinsiz to'liq aqliy rivojlanish bo'lmaydi va bo'lishi mumkin emas. Didaktik o'yinlar turli yo'llar bilan qurilgan. Ulardan ba'zilarida rol o'ynash o'yinining barcha elementlari mavjud: syujet, rol, harakat, o'yin qoidasi, boshqalarida faqat alohida elementlar mavjud: harakat yoki qoida yoki ikkalasi. Shuning uchun, tuzilishga ko'ra, didaktik o'yinlar quyidagilarga bo'linadi: rolli o'yinlar va mashqlar o'yinlari, shu jumladan faqat o'yinning individual elementlari. O'yinlarni tanlashda yosh o'quvchining fikrlashining vizual-samarali xususiyatini hisobga olish muhimdir.

Shuni ham yodda tutish kerakki, o'yinlar bolalar ruhiyatining to'liq har tomonlama rivojlanishiga, ularning bilim qobiliyatiga, nutqiga, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish tajribasiga mos kelishi, o'quv mashg'ulotlariga qiziqishni uyg'otishi, o'quv faoliyati ko'nikmalarini shakllantirishi, bolaga tahlil qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirish qobiliyatini o'zlashtirishga yordam berishi kerak. Ushbu tavsiyada boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarga qo'shilishi mumkin bo'lgan qiziqarli va foydali materiallar to'plangan: uni diversifikatsiya qilish, o'quvchilarga bir necha daqiqa dam olish, jismoniy va hissiy jihatdan tiklanish imkoniyatini beradi. Taklif etilayotgan o'yinlar o'quvchilarga bir tomondan o'rganilayotgan materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi, boshqa tomondan esa taranglik va charchoqni ketkazadi.

O'yin - bu ulkan yorqin oyna bo'lib, u orqali atrofdagi dunyo haqidagi g'oyalar va tushunchalarning hayot beruvchi oqimi bolaning ma'naviy dunyosiga quyiladi. O'yin bu qiziquvchanlik va qiziquvchanlik nurini yoqadigan uchqun." Didaktik o'yinlarda bola ob'ektlarni u yoki bu xususiyatlarga ko'ra kuzatadi, taqqoslaydi, tasniflaydi, u uchun mavjud bo'lgan tahlil va sintezni amalga oshiradi, umumlalashtiradi.

Buning uchun darsda mavzuga qo'yilgan maqsad aniq belgilanib, shu maqsadga erishish yo'li, usuli puxta ko'rib chiqilishi lozim. O'qituvchi har bir foydalanadigan interfaol usuli o'quvchiga nima berishini oldindan ko'ra olishi va darsni to'g'ri tashkil qilishi kerak. Demak, qo'llamoqchi bo'lgan interfaol usulni tanlab bo'lgach, kerakli rasm, tarqatma

material, ko'rgazmalardan keragini tayyorlab, konvertga solib qo'yib, mavzularni o'rgatishda ishlatish lozim. Taqdim etayotgan metodik tavsiyamda matematika darsini o'tishda keng qo'llaniladigan hamda ijobiy natija beradigan interfaol usullar berilgan.

“Zukkolar” o'yini.

O'yinning maqsadi: Ko'paytirish va bo'lishga doir amallar yechish malakalarini mustahkamlash.

O'yin jihozi: uchta bayroqcha.

O'yinning borishi: Qatorlararo o'tkaziladi. Qatorlar nomi doskaga yoziladi va o'quvchilar soni teng bo'linadi. O'qituvchi har bir qatorning oxirida o'tirgan o'quvchiga bayroqchani beradi. O'qituvchi son aytadi. Masalan: 1-qatorga 6 soni, 2-qatorga 4 soni, 3-qatorga 5 soni. Bayroqchalarni olgan o'quvchi $6 \cdot 1 = 6$ deb bayroqchani oldingi partadagi o'quvchiga uzatadi.

$$12 \cdot 2 = 24 ; 24 : 3 = 8 \quad 8 \cdot 5 = 40 ; 40 : 4 = 10$$

O'quvchilar natija qaysi son bilan tugasa, shu son bilan boshlanadigan ifoda tuzishi kerak bo'ladi. Bayroqcha 1-partaga kelganda oxirgi o'quvchi 6 soni hosil bo'ladigan ifoda bilan o'yinni yakunlashi kerak bo'ladi. Qaysi qatorning bayroqchasi birinchi partaga tez yetib kelsa, o'sha qator g'olib bo'ladi. Go'lib qatorning nomi yozilgan joyda bayroqchalar birlashtirilib qo'yiladi.

“Tez yurar poyezd” o'yini.

O'yin maqsadi: O'quvchilarning intellektual bilim salohiyatini oshirish.

O'yin jihozi: doskaga bir - biriga qarama - qarshi turgan poyezd rasmi bor ko'rgazma ilinadi.

O'yinning borishi: Doskaga 2 o'quvchi chiqadi. O'qituvchi bergan savollarga to'g'ri javob bergan o'quvchining poyezdi oldinga surilaveradi. “Marra”ga birinchi bo'lib yetib kelgan o'quvchi g'olib bo'ladi.

Savollar:

1. Kesma nima?

2. Aylana?

3. $1 \text{ m} = ? \text{ sm}$.

4. To'rtburchakning yuzi nimaga teng? kabi savollardan foydalanish mumkin. Ayniqsa o'yin jarayonida ularning idroki, zehni, xotirasi, bilim olish ishtiyoqi va ehtiyoji mustahkamlana boshlaydi, ijodiy qobiliyati namoyon bo'la boshlaydi.

“Siniq tuxum” o'yini.

Maqsad: o'quvchi diqqatini oshirish va tezkorlikka erishish.

Mazmuni: Bu o'yinda yangi mavzuga oid ma'lumotlar beriladi va tuxumlardagi ma'lumotlar moslashtiriladi. Shakl, rang, raqamlar va albatta natijaga ham e'tibor qilish talab etiladi. Masalan: $9+4=13$; $15+5=20$; $18-8=10$; $16-4=12$; Bu o'yin orqali o'quvchilarning tafakkuri, mantiqiy fikrlashi, tezkorligi va diqqatini jamlash uchun yordam beradi.

“O'rgimchak to'ri” o'yini.

Maqsad: nutqiy kompetensiyasi rivojlanadi, tadqiqotchilik qobiliyati shakllanadi, ilmiy bilish qobiliyati oshadi.

Mazmuni: O'rgimchak to'ri metodi o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda foydali metodlardan biri hisoblanadi. O'quvchilar metodni bajarish jarayoni-

da mavzuga oid ma'lumotlarni aytib, ip o'ramidan katta bir o'rgimchak to'rini hosil qiladilar. O'quvchilar sinf xonasining ochiq joyida katta aylana shaklida turib olishlari lozim. O'qituvchi ip o'ramini qo'lida ushlaydi va ipning uchini bir o'quvchiga beradi. Shu o'quvchi ipni o'raydi va mavzuga oid ma'lumot aytadi. Masalan: $123+17$. So'ngra o'qituvchi ipni boshqa o'quvchiga uzatadi. u o'quvchi ham ipni qo'lga o'raydi va mavzu yuzasidan ma'lumot aytadi. 95-48. Shu tariqa oxirgi o'quvchigacha o'yin davom etadi. O'yin yakunida ovquvchilar qo'lidagi iplardan o'rgimchak to'ri hosil bo'ladi.

“Do'stingizni xafa qilmang!” o'yini

Doskaga bir vaqtning o'zida ikkita (to'rtta) o'quvchi chiqadi. Men misol o'qiyman, masalan: 6×7 . Men bir xil raqamlar bilan ko'paytirish va bo'lish uchun to'rtta misol tuzishni taklif qilaman. Birinchi o'quvchi ko'paytirish uchun misollar, ikkinchisi bo'lish uchun misollar keltiradi. Agar misollar to'g'ri tuzilgan va hal qilingan bo'lsa, men bolalarni ishdagi uyg'unlik uchun ma'qullayman. Doskadagi yozuv quyidagicha ko'rinadi:

$$6 \times 7 = 42 \quad 7 \times 6 = 42$$

$$42 : 7 = 6 \quad 42 : 6 = 7$$

Bu yerda bolalar ma'lum bir asar uchun ma'lum bir narsani topish usulini o'rganishlari, $7 \times 6 = 42$ misolidan kelib chiqishini tushunishlari juda muhimdir $42 : 7 = 6$, $42 : 6 = 7$.

“Quvnoq sonlar” o'yini. Bu o'yindan ko'pincha 1-sinflarda foydalanish ko'proq samara beradi. 10 ichida qo'shish va ayirishni o'rgatishda o'qituvchi misollar yozilgan tarqatmalarni o'quvchilarning bir guruhiga beradi, javoblarini esa boshqa guruhga beradi. O'quvchilar esa o'zlariga mosini topishi kerak bo'ladi. Javoblari to'g'ri topilgan misollar javobi quvnoq sonlar qatoriga kirgiziladi. Bu o'yinda o'quvchilar guruh bo'lib o'ynashlari ham mumkin. Do'stona muhit yaratish va jamoa bo'lib ishlash ko'nikmasi shakllanadi.

Matematika darsida turli-tuman tarbyaviy vazifalar ham hal qilinadi. O'quvchilarda kuzatuvchanlikni, ziyraklikni, atrofga tanqidiy qarashni, ishda tashabbuskorlikni, mas'uliyatni va sof vijdonlilikni, to'g'ri va aniq so'zlashni, hisoblash, o'lchash va yozuvlarda aniqlikni, mehnatsevarlik va qiyinchiliklarni yengish xislatlarini tarbyalaydi. O'quv ishini tashkil etishning darsdan tashqari quyidagi shakllari mavjud:

-Mustaqil uy ishlari.

-O'quvchilar bilan yakka va guruh mashg'ulotlari.

-Matematikaga qobiliyatli o'quvchilar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar.

-Matematikadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar.

-O'quvchilar bilan ishlab chiqarishga, tabiatga ekskursiya.

Bu yerda sanab o'tilgan ish shakllari va dars bir-birini to'ldiradi. Asosiy masala darsga taalluqlidir. Darsda hamma ishlarga bevosita o'qituvchi rahbarlik qiladi. Qo'shimcha mashg'ulotlarda esa ish o'qituvchining o'zi tomonidan yoki o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bajariladi.

O'qitish jarayonida har bir o'quv materiali rivojlantirilgan holda olib boriladi, bu o'quv materiali o'zidan keyin o'qitiladigan materiallarni tushunish uchun poydevor bo'ladi. Boshqa tushunchaning o'zlashtirilish jarayonini qarasak, u bir nechta darslarning o'zaro bog'liqligi o'qitilishi natijasida hosil bo'ladi. Shunday qilib matematik tushunchalarni hosil qilish, birgina darsning o'zida hosil qilinmasdan, balki o'zaro aloqada bo'lgan bir qancha darslarni o'tish jarayonida hosil qilinadi. Bunday darslarni birgalikda darslar tizimi deb ataymiz.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflar tabiiy matematik ta'lim davlat standartining o'quv-biluv jarayoniga joriy etilishi o'quv fanlariga doir tabiiy-ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarnigina emas, balki shaxsning muayyan asosiy faoliyati majmuasi mehnat, o'quv-biluv, kommunikativ-axloqiy va jismoniy tuzilishiga mos keladigan fazilatlarning shakllanishini ham ta'minlaydi. Kundan-kunga ma'lumot oshib borayotgan bilan tushunarli bo'ladiki bugungi o'quvchilarga kerak bo'ladigan narsalarni hammasini o'rgatib bo'lmaydi. O'zlashtirilgan ma'lumot juda tez eskirib qolmoqda, chunki har kuni yangi ma'lumotlar chiqmoqda. Fanda o'qitish nazariyasi ushbu fanni o'qitish bo'yicha metodik tizimlarning faoliyat qonunini ochib beradi. Metodika ularni tadbiqini, texnologiya esa ushbu modelni amalga oshirish usullarini ishlab chiqadi.

Tushuntirsh quyidagi usullarda tahlil qilinib olib boriladi:

- 1) dogmatik usul.
- 2) evristik usul;
- 3) tadqiqot usuli (muammoli usul);.

Birgalikda ishlash bilish faoliyatining faollashuviga yordam beradi, o'quvchilarda o'zaro nazorat qilish va o'zaro yordam berish sifatlarini shakllantiradi, tarbiyaviy vazifani ado etadi. Tarbiyaviy vazifalarning hal etilishida darsning ayrim tarbiyaviy o'rinlari emas, balki butun o'quv jarayoni ta'lim mazmuni, o'quv ishi usullari, darsni puxta tashkil etilishi yordam berishini unutmazlik kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarga matematika darslarida ularning matematikaga oid bilimlariga bo'lgan tafakkur tushunchalarini o'stirishda yakka tushunchalarni umumlashtirib xulosalar chiqarishda mazkur ta'lim usullaridan keng va o'rinli foydalanish ularning tafakkurini shakllantirishda juda yaxshi samara beradi. Darsni noan'anaviy tarzda tashkil etish uchun, interfaol metodlarni o'rinli qo'llash uchun avvalo o'qituvchi bu metodlar bilan tanish bo'lishi kerak. Shundagina u darsida shunday metodlarga o'rin bera oladi. Demak o'qitishni samaraliroq qilish, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishda interfaol metodlar va didaktik o'yinlarning ahamiyati kattadir. O'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchisi tabiatiga eng yaqin faoliyat turi hisoblanadi. O'qituvchi izlanishga, yangilikni qo'llashga harakat qilsa, bu o'quvchilar bilimini mustahkamlanishida muhim samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boshlang 'ich ta'limda matematikadan davlat ta'lim standartini amaliyotga joriy etish/ N.U.Bikbayeva, M.A.Zaynitdinova Toshkent 2001. 425 s.
2. Mironova, R. M. bolalar faoliyatini rivojlantirishdagi o'yin / R. M. Mironova. Minsk: NPO modek, 2002. 368 s.
3. Q.A.Abdullayeva, R.G'.Safarova, N.U.Bikbayeva. Bahromov, M.A.Zaynitdinova O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti-boshlang'ich ta'lim. 1998-yil, №6
4. Taraburina T.Yu. Boshlang'ich maktabda matematika darslarida didaktik o'yinlar tizimi / T.Yu.Taraburina. M., 2009. 185 s.
5. Jumayev.M. va b.q. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" T-2005 y 312

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISHDA INNAVATSION METODIKALAR

Boboqulov Jaloliddin Qurbonovich

*Navoiy viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari
"Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish" bo'limi boshlig'i
jaloliddin1107@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda innovatsion metodikalarning umumiy va o'ziga xos jihatlari, ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion usuldan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, interaktiv, kompyuter, pedagogik texnologiya.

Аннотация: в статье представлена информация об общих и специфических аспектах инновационных методов в обучении информатике и информационным технологиям, использовании современных инновационных методов в образовательном процессе.

Ключевые слова: Инновационные, информационные, интерактивные, компьютерные, педагогические технологии.

Abstract: the article provides information about the general and specific aspects of innovative methods in the teaching of informatics and information technologies, the use of modern innovative methods in the educational process.

Key words: Innovative, information, interactive, computer, pedagogical technology.

Kirish.

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda rivojlanishi jamiyatning turli jabhalarida axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan keng foydalanishga bog'liq bo'lib, axborotlashuv jarayonining keskin rivojlanib borishi sohalardagi ishlarning sifat, miqdor va tezkorlik jihatlari ortishiga olib keladi. Bu vazifalarni turli dasturiy vositalar bajaradi.

O'quvchilarning fundamental bilimlarni egallaganlik darajasini oshirish bu bilimlarni amaliyotga tatbiq eta olish malakalarini sifat jihatidan o'stirishga yo'naltirilgan vositalar sifatida yangi pedagogik texnologiyalar tatbiq etilmoqda.

Ta'lim jarayonida turli xil pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni qo'llanilishi dars-mashg'ulotlarning samaradorligini oshiruvchi omillardan hisoblanadi. Ta'lim mazmuni, shakli va usullarini takomillashtirish, ularning uzviyligini ta'minlash, o'qitishning noan'anaviy usullari, zamonaviy axborot va ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, didaktik materiallar va texnik vositalarni qo'llash, fanlararo bog'lanishlarni hisobga olish bularning barchasi o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgandir.

Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini tatbiq etish sohasida (yo'nalishida) yaratilayotgan dasturiy vositalar tahlil qilinganda shu narsani guvohi bo'lamizki, kompyuterda o'quv dasturi yaratayotgan ko'pgina mualliflar bir-birlariga bog'liq bo'lmagan holda, parallel ravishda o'quv-ilmiy materiallarni axborot texnologiyalari asosida taqdim etishning original uslublarini yaratmoqdalar.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mamlakatimizda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun

va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilinganlik natijasida ta’lim tizimida zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish va kompyuter imkoniyatlaridan foydalangan holda ta’lim sifatini oshirish, o’quv jarayoniga oid zamonaviy o’quv-nazorat dasturlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiytadqiqot ishlarini olib borishga bo’lgan zaruriyat oshdi.

Respublikamiz ta’lim tizimida informatika va axborot texnologiyalari va pedagogik texnologiyalardan ta’lim sifatini oshirish jarayonida foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini yaratish, innovatsion metodlardan foydalanish, ta’lim jarayonida noan’anaviy usullardan bo’lmish guruhli va individual usullardan foydalanishning nazariy asoslariga oid M.Aripov, A.A.Abduqodirov, M.Lutfullaev, N.I.Taylaqov, U.Sh.Begimqulov, R.X.Djuraev, S.G’ulomov, A.Sattorov H.T.Omonov, N.Azizxo’jaeva, Z.Mamajonova, M.G.Voinova, N.X.Xo’jayev, S.A.Madyarov, E.U.Eshchonov, O’Q.Tolipov, M.Usmonboeva, M.B.Xattabov kabi olimlarning ishlarini aytish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta’lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o’qituvchi o’zining ish shakllari va o’quvchilarning ko’nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interaktiv usulblardan foydalanib, ta’limning samaradorligini ko’tarishga bo’lgan qiziqish va e’tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Ma’lumki, ta’lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo’naltirilgan jarayon bo’lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir.

Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta’limning mazmuni va texnologiyasidagi o’zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Yangiliklar tashuvchisi-pedagog innovatsiyalar jarayoni tuzilishining elementi sifatida yangilikni idrok etish, o’zlashtirish va baholash, maqsad qo’yish va maqsadga erishish birligi jihatidan tavsiflanadi.

Tarbiyachining yangilikka intilishi, innovatsion salohiyati va xulqi, yangilikni qabul qilishi kabi fazilatlar ham juda muhim. Yangilik kiritish fenomeni yangiliklarni joriy qilish, yuqori aqliy salohiyat, tanqidiy munosabat, muqobil yo’llarni izlashni o’ziga maqsad qilib qo’ygan pedagoglarning asosiy faoliyat turi hisoblanadi.

Innovatsion salohiyatning asosiy qismi bo’lgan qabul qilish yangilikni sezish, unga tayyorgarlik, muammo bilan tanishish, uni hal etishning mavjud yo’llarini tahlil qilish, qaror qabul qilish kabilar bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari faoliyat sifatiga va uning mahsuliga qo’shimcha talablarni qo’ymoqda.

Zamonaviy pedagogik jarayonning o’ziga xosligi shuki, pedagog markazi o’rin tutgan an’anaviy ta’limdan farqli ravishda, bu yerda asosiy diqqat bolaga-uning faolligi, tanlovi, kreativligiga qaratiladi.

Innovatsion ta’limning maqsadi quyidagilardan iborat:

- o’qituvchining intellektual, shaxsiy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlash;
- ilmiy yo’nalishda fikrlash ko’nikmalariga ega bo’lish uchun sharoitlarni yaratish;

– ijtimoiy-iqtisodiy va kasbiy sohalarda yangiliklar kiritish uslubiyotini o'rgatish.

Innovatsion ta'lim o'quvchining yuqori darajadagi mustaqilligiga, uning o'zino'zi boshqarishiga tayanadi, o'qituvchidan esa yuqori darajadagi bilim, tashabbuskorlik va texnologik bilimdonlik talab qilinadi.

Kompyuterlar o'quvchilarning faol ishlashlarida, ularning mustaqil bilim olishlarida juda katta ro'l o'ynaydi. Bunda o'qitishning yangi o'qitish usullariga katta ahamiyat berish kerak, jumladan axborot-kommunikativlik va shaxsiy texnologiyalarga yondashuvlardir. Kompyuter texnologiyalarini o'quv jarayonlarida qo'llash bu o'qishning eng asosiy ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi.

Informatika va axborot texnologiyalari darslarida kompyuterlardan samarali foydalanishning asosiy maqsadlari bo'lib, fanlararo bog'lanishlarni ta'minlash, kompyuter savodxonligini oshirish va o'quvchilarni mustaqil o'qishlarini shakllantirishlar hisoblanadi.

Informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchisining asosiy vazifalari quyidagilardan iboratdir:

- o'quvchilarda informatika va axborot texnologiyalarini o'rganishni shakllantirish;
- o'quvchilarning ijodiy faoliyatlarida axborot madaniyatini shakllantirish;
- o'quvchilarda axborot texnologiyalari va axborot tizimlaridan foydalanishlarni shakllantirishlar.

Informatika va axborot texnologiyalari darslarida AKTni qo'llash o'qituvchiga materiallarni yig'ishdagi vaqtlarni tejashga katta yordam beradi va o'qitishni samaradorligini ta'minlaydi. Y'ani o'qituvchining ijodiy, estetik, kommunikativlik va shaxsiy intellektual omillari rivojlanib boradi.

Umumta'lim maktablari ta'lim jarayonida zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilganda:

- o'quvchiga fan tushunchalari asosida bilimlarni oshirishga;
- o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o'zlashtirilishiga;
- o'quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga o'quvchining mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga;
- interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o'qitish jarayonini individuallashtirish va differensiyalashtirishga;
- o'quvchining sun'iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasini egallashiga;
- o'rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari vositasida taqdim etish, o'quvchilarda yangilikga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchining axborot texnologiyalari asosida oladigan bilimi darajasini tahlil qilishga innovatsion yondashuv bilan quyidagi vazifalar hal etiladi:

- o'qituvchiga o'quvchining o'qitayotgan fanidan darslarni tashkillashtirishda innovatsion texnologiya elementlaridan to'g'ri foydalanish imkoniyatini yaratish;
- o'quvchining o'qish faoliyatini to'g'ri rejalashtirish, o'quvchilarning nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va malakalarini tahlil natijalari asosida mustahkamlab boorish uchun yangi ma'lumotlarga ega bo'lishiga imkoniyat yaratish;

- o'quvchini axborot texnologiyalari asosida o'qituvchiga o'quvchilarning o'zaro aloqa davomidagi muloqotini to'liq nazoratga olish imkoniyatini yaratishdan iborat.

Axborot texnologiyalari asosidagi o'quvchining o'quv materiallarini to'liq o'zlashtirishi hamda ular uchun zarur bo'lgan g'oya va tushunchalarni uning ongida shakllanganlik darajasini aniqlash, o'quvchining bilimi darajasi tahlilini aniqlash asosida amalga oshiriladi. Darslarning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim darajalarini boyitishda darslarda turli interfaol metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi. O'quvchilarda bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchilar darsga puxta hozirlik ko'rishga intiladilar. Bunday usullar darsning qiziqarililigini va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. O'quvchilarning mustaqil bajarib, tushunib yetishlari uchun turli interaktiv metodlar va mashqlardan foydalanishimiz mumkin. Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib boorish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Shu bilan birga amaliyotdan ma'lum bo'lishicha, dars jarayonida interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarning asabiy zo'riqishlarini bartaraf qiladi. Ular faoliyatining shaklini almashtirib turish, diqqatlarini dars mavzusining asosiy masalalariga jalb etish imkoniyatini beradi.

Tadqiqot natijasi va muhokamasi. O'qituvchining muhim funksiyasi bolani o'z faoliyatida qo'llab-quvvatlash, uning muvaffaqiyatli ilgarilab borishiga yordam berish, yuzaga keluvchi muammolar hal etilishini osonlashtirish, turli-tuman ma'lumotni o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, bu ulug' xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga bo'lgan e'tibordir. Kelajagimiz vorislari bo'lgan yosh avlodning mustahkam bilim olishlari, olgan bilimlarini kundalik faoliyatda qo'llay olishlariga, komil insonlar bo'lib voyaga yetishlariga imkoniyatlar yaratamiz. Bu esa buyuk kelajagimizga bo'lgan ishonch garovidir.

Xulosa. Demak, uzluksiz ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchida mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantiradi, o'quvchida fanga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi, undagi qobiliyatlarni shakllantiradi, faoliyatini aniqlashtirish, o'zi his qilishga yordam beradi. Shu bilan birga jamoada ishlash ko'nikmasini, muloqot madaniyatini hamda bironi fikrini eshitish ko'nikmasini shakllantiradi. Ayniqsa, o'rta maktab matematika ta'limida innovatsion metodlarni qo'llash o'quvchida yuqori ko'rsatilgan sifat, o'quv va ko'nikmalarni shakllantirishda muhim o'rin tutishi kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I.Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent "Ma'naviyat" 2010
2. Axloq odobga oid hadis namunalari T.: Fan.1990 y
3. Mavlonova R. Raxmonqulova N. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi . T.: O'qituvchi, 2006.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ELEMANTAR MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Ikromova Musharrafxon Ne'matillayevna,
Namangan muhandislik-texnologiya instituti,

Jaloldinova Husniya Abdusattor qizi,
Namangan davlat universiteti magistranti,
jaloldinovahusniya@gmail.com,

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish usullari tahlil qilinadi. Bolalarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishning ahamiyati va bu ko'nikmalarni shakllantirishda qo'llaniladigan pedagogik va psixologik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Maqolada o'yinlar, boshqotirmalar va kundalik hayotdagi vazifalar orqali bolalarning matematik tushunchalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda muhim bo'lgan metodlar va usullar, shuningdek, ularning samaradorligi haqida ma'lumotlar keltiriladi. Maqola maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: elementar matematik tasavvurlar, maktabgacha yosh, pedagogik yondashuvlar, psixologik yondashuvlar, matematik ta'lim, o'yinlar, boshqotirmalar, ta'lim metodlari.

Аннотация. В данной статье анализируются методы формирования элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста. Рассмотрена важность развития математических навыков детей и педагого-психологические подходы, используемые при формировании этих навыков. В статье основное внимание уделяется развитию математических представлений детей посредством игр, головоломок и задач в повседневной жизни. Приводятся методы и методы, важные для формирования элементарных математических представлений, а также сведения об их эффективности. В статье также содержатся практические рекомендации для педагогов дошкольных учреждений и родителей.

Ключевые слова: элементарные математические представления, дошкольный возраст, педагогические подходы, психологические подходы, математическое образование, игры, головоломки, методы обучения.

Abstract: This article analyzes the methods of forming elementary mathematical concepts in preschool children. The importance of developing children's mathematical skills and the pedagogical and psychological approaches used in the formation of these skills are considered. The article focuses on the development of children's mathematical concepts through games, puzzles, and tasks in everyday life. Methods and methods important in the formation of elementary mathematical ideas, as well as information about their effectiveness,

are provided. The article also includes practical recommendations for preschool teachers and parents.

Key words: elementary mathematical concepts, preschool age, pedagogical approaches, psychological approaches, mathematical education, games, puzzles, educational methods.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 7-martdagi PF-87-son farmonlari hamda "Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2022-yil 14-iyuldagi PQ-322-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining Moliya vazirligi huzurida Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi faoliyatini tashkil etish hamda budjet tashkilotlarida moliyaviy nazoratni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 4-fevraldagi 129-son qaroriga muvofiq maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklik jarayonlarini yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi [1].

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Ushbu yosh davrida bolalarning kognitiv qobiliyatlari tez rivojlanadi va matematik tushunchalar bilan tanishish ularga mantiqiy fikrlash, muammoyechish va analitik qobiliyatlarni rivojlantirish imkonini beradi. Bolalar maktabgacha yoshda matematik tushunchalar bilan tanishishni boshlashlari zarur, chunki bu ularning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun muhim poydevor hisoblanadi. Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonida turli pedagogik va psixologik yondashuvlar qo'llaniladi. Pedagogik yondashuvlar bolalarning yoshiga mos keladigan o'quv materiallari va metodlarni tanlashga asoslanadi. Psixologik yondashuvlar esa bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularning emosional va kognitiv rivojlanishiga e'tibor qaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish mavzusida ko'plab ilmiy tadqiqotlar va pedagogik tajribalar o'tkazilgan.

Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalarning matematik tushunchalarni qanday o'zlashtirishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Uning fikricha, bolalar o'z tajribalaridan kelib chiqib, matematik tushunchalarni bosqichma-bosqich o'rganadilar [2].

Bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda tarbiyachi o'qitishning har xil usullari – amaliy, ko'rsatmali, og'zaki, o'yin usullaridan foydalanadi. Usulni tanlashda bir qator omillar – mazkur bosqichda yechiladigan dastur masalalari, bolalarning yosh va individual xususiyatlari, zarur didaktik vositalarning mavjudligi va boshqalar hisobga olinadi.

Tarbiyachining metod va usullarning asosli tanlanishiga, har bir aniq holda ulardan ratsional foydalanishga doimo e'tibor berib turishi quyidagilarni ta'minlaydi:

- elementar matematik tasavvurlarning muvaffaqiyatli shakllanishi va ularning nutqda aks ettirilishi;

- tenglik va tengsizlik munosabatlarini (buyumni soni, o'lchami, shakli bo'yicha) idrok qilish va ajratish, natijaviy munosabatlar (o'lchami yoki soni bo'yicha orttirish yoki

kamaytirish)ni, analiz qilinayotgan obyektlarning miqdori, shakli, kattaligini umumiy belgi sifatida ajratish, aloqa va bog'lanishlarini aniqlash malakasi;

- bolalar o'zlashtirgan amaliy ish usullari (masalan, qarshi qo'yish, sanash, o'lchash bilan taqqoslash)ni yangi sharoitlarda qo'llashga yo'naltirish va mazkur vaziyatda ahamiyatga ega bo'lgan belgilar, xossalari, bog'lanishlarni aniqlash, topishning amaliy usullarini mustaqil izlashga yo'naltirish. Masalan, o'yin shart- sharoitlarida belgilarning tartibi, almashinib kelish qonuniyatini, umumiy xossalarni topishni o'rgatish mumkin.

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda amaliy metod yetakchi metod hisoblanadi. Uning mohiyati bolalarning buyumlar yoki ularning o'rnini bosuvchilar (tasvirlar, grafik rasmlar, modellar va h.k.) bilan ishlashning jiddiy aniqlangan usullarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan amaliy faoliyatlarini tashkil qilishdan iborat.

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda amaliy usulning xarakterli xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- aqliy faoliyat uchun asos bo'ladigan har xil amaliy ishlarni bajarish;
- didaktik materiallardan keng foydalanish;
- didaktik materiallar bilan amaliy ishlash natijasi sifatida tasavvurlarning paydo bo'lishi;
- eng elementar usulda sanash, o'lchash va hisoblash ko'nikmalarini hosil qilish.

Mazkur usul maxsus mashqlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu mashqlar ko'rsatish uchun belgilangan material shaklida, tashkil qilinishi yoki tarqatma material bilan mustaqil ish ko'rinishida topshiriq shaklida berilishi mumkin.

Mashqlar hamma bolalar bir vaqtda yoki bitta bola doska yoki tarbiyachining stoli oldida bajaradigan yakka tarzda bo'lishi mumkin. Hamma bolalar bajaradigan mashqlardan bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlashdan tashqari, nazorat qilish uchun ham foydalanish mumkin. Yakka-yakka tarzda bajariladigan mashqlar ham o'sha vazifalarni bajaradi-yu, ammo ular bolalar faoliyatida yo'nalish oladigan obraz (namuna) sifatida ham xizmat qiladi. Ular orasidagi bog'lanishlar vazifalarining umumiyligi bilangina emas, balki doimo almashinib kelishi, qonuniy ravishda bir- birlarining o'rnini bosishi bilan ham aniqlanadi [3].

Tadqiqot natijasi.

Hozirgi vaqtda mavjud mashqlar sistemasi hamma yosh guruhlarida ushbu qoida asosida tuziladi, har bir oldin keluvchi va undan keyin keluvchi mashq umumiy elementar material, harakat usullari, natijalarga ega. O'zaro bog'liq va o'zaro o'xshash harakat usullari, natijalarga ega. O'zaro bog'liq va o'zaro o'xshash harakat usullari (masalan, ustiga qo'yish- yoniga qo'yish), munosabatlar (masalan, katta-kichik, ortiq-kam, baland-past, keng-tor), arifmetik amallar (qo'shish-ayirish)ni o'zlashtirishga oid mashqlarni berish vaqt jihatidan yaqinlashtiriladi yoki bir vaqtda beriladi.

Mashqlarda o'zaro bog'lanishlarning mumkin bo'lgan hamma variantlarini nazarda tutish kerak, masalan, har xil obyektlarni bir xil o'lchovda o'lchashni tashkil qilish mumkin. Bola mashqlarni bajarishda bir xil matematik aloqalar, bog'lanishlar va munosabatlarning har xil ko'rinishlari bilan to'qnashib, ularni oson va tez tushunib, umumlashtira oladi. Bolaning mashqlarni bajarish jarayonidagi faollik, mustaqillik, ijodkorlik ko'rsatishlariga qarab, reproduktiv (taqlidiy) va produktiv mashqlarni ajratish mumkin.

Reproduktiv mashqlar harakat usulini oddiy takrorlash (tiklash) ga asoslangan. Bunda bolalarning harakatlari kattalar tomonidan namuna, tushuntirish, talab, nima qilish va

qanday qilishni belgilovchi qoidalar shaklida to'la chegaralashi mumkin. Ularda qat'iy ergashish ijobiy natija beadi, topshiriqni to'g'ri bajarilishini taminlaydi, yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan xatolarning oldini oladi. Mashqlarning borishi va natijasi tarbiyachining bevosita kuzatuvida bo'ladi, u ko'rsatmalar, tushuntirishlar bilan bolalar harakatini to'g'rilab turadi [4].

Produktiv mashqlar shunisi bilan xarakterliki, ularda harakat usullarini bolalarning o'zlari to'la yoki qisman ochishlari kerak bo'ladi. Bu bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ijodiy yaqinlikni talab qiladi, maqsadga yo'nalganlik va maqsadga intilishni shakllantiradi. Odatda tarbiyachi nima qilish kerakligini aytadi, ammo harakat usulini aytmaydi ham. Mashqlarni bajarishda bola fikrlash va amaliy sinashlardan foydalaniladi, fikrlarini aytadi va ularni tekshiradi, mavjud bilimlarini ishga soladi, ulardan yangi vaziyatlarda foydalanishini o'rganadi, aqilliligi topqirligini ko'rsatadi. Bu xil mashqlarni bajarishda pedagog bevosita emas balki bilvosita yordam beradi bolalarga o'ylash va yana bir marta harakat qilishni taklif qiladi, to'g'ri harakatlarni ma'qullaydi, bola ilgari bajargan shunga o'xshash mashqlarni eslaydi.

Produktiv va reproduktiv mashqlar nisbati bolalarning yoshlari, amaliy va bilimiga doir masalalarni yechish tajribalari qandayligi, matematik tasavvurlarning xarakteri va ularning bolalarda qay darajada rivojlanganligi aniqlanadi.

Bolalarning yoshi kattalashishi bilan mashqlarni bajarishdagi mustaqilligi ortadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning mustaqil faoliyatlarini tashkil qiluvchi va yo'naltiruvchi og'zaki ko'rsatmalar tushuntirishlar oydinlashtirishlar roli orta boradi. Bolalar topshiriqni, mashqni bajarganlaridan keyin o'z xarakterlarini va o'rtoqlarining xarakterlari o'zaro tekshirishni o'rganadilar. Elementar tasavvurlarni shakllantirishda o'sha o'qitishning mustaqil usuli sifatida namoyon bo'ladi.

Matematik o'yinlar, boshqotirmalar va konstruktiv o'yinlar bolalarning matematik tushunchalarni o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi. O'yinlar bolalarga qiziqarli va interaktiv muhitda matematik tushunchalarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Ushbu o'yinlar orqali bolalar raqamlar, shakllar, hajmlar va qiyoslash kabi matematik tushunchalarni samarali o'rganishlari kuzatildi [5].

Kompyuter dasturlari va ta'limiy ilovalar bolalarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishda katta yordam berdi. Interaktiv mashg'ulotlar bolalarning e'tiborini jalb qilish va ularni matematik tushunchalarni o'rganishga rag'batlantirishda muhim rol o'ynadi. Mashg'ulotlar davomida bolalarning matematik masalalarni hal qilishda aktiv ishtirok etishi va bu orqali o'z bilimlarini mustahkamlashi kuzatildi.

Kundalik hayotdagi oddiy vazifalar, masalan, xarid qilish yoki ovqat tayyorlash kabi faoliyatlar orqali bolalar matematik tushunchalarni o'rganishlari mumkin. Ushbu vazifalar bolalarga matematik tushunchalarni real hayotda qo'llash imkonini beradi va bu ularning tushunchalarni yanada chuqurroq anglashiga yordam beradi. Tadqiqot davomida bolalarning kundalik hayotdagi faoliyatlar orqali matematik tushunchalarni tezroq va samaraliroq o'zlashtirishi aniqlangan.

Bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish ham matematik tasavvurlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi. Bolalar yangi g'oyalar yaratish va muammolarni hal qilish orqali matematik tushunchalarni o'rganishga yanada faol jalb etiladi. Ijodkorlikni rag'batlantirish orqali bolalarning matematik masalalarni turli usullar bilan hal qilish qobiliyatlari rivojlanishi kuzatildi [6].

Xulosa

Maqolaning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda matematika asoslarini shakllantirish usullarini tahlil qilishdir. Matematik tushunchalarni rivojlantirish uchun taqdim etilgan usullar bolalar o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilishga qaratilgan. Yosh bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirishda, o'yinlar va faoliyatlar orqali amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishning muhimligi ta'kidlangan. Usullar ichida vizual materiallar, fizik mashqlar va mantiqiy o'yinlar bolalarning matematik tafakkurini rivojlantirishda samarali ekanligi aniqlangan. Shuningdek, matematik tushunchalarni aniq va ravon o'rgatish uchun, ta'lim jarayonida bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olish zarurligi, shuningdek, o'qituvchining ijodiy yondashuvi va interaktiv metodlardan foydalanishning muhimligi ko'rsatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, <https://lex.uz/uz/docs/5841063>
2. Piaget, J. (1971). "The Theory of Cognitive Development."
3. Bikbayeva N.U Alieva U.S Matematika. «Maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyachilari uchun metodik qo'llanma» T., «O'qituvchi» 1999-y.
4. Bikbayeva N.U. «Maktabgacha ta'lim muassasasida matematika mashg'ulotlarini rivojlantirish» T., «O'qituvchi» 1998-y
5. Bikbayeva N.U. Ibragimova Z.I. Kosimova X.I. «Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish» T. «o'qituvchi» 1995-y
6. Jumayev M.E. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. "Ilm Ziya" 2005- yil.
7. <https://www.integer.uz/steam>
8. <http://exclusive.multibriefs.com>
9. <http://www.bmbf.de>
10. www.edu.uz
11. www.uzedu.uz

MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Kattaho'jayeva Shaxlohon Bohodirovna

*Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash
va ularning malakasini oshirish instituti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining mediakompetentligini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Muallif mediakompetentlik maktabgacha ta'limdagi innovatsion jarayonlar bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish uchun vosita bo'lib xizmat qilishini ta'kidlab o'tgan.

Kalit so'zlar: Mediakompetentlik, globallashuv, jamiyat, axborot muhiti, innovatsion jarayonlar, axborot maydoni.

Аннотация: Статья посвящена развитию медиакомпетентности педагогических кадров дошкольных образовательных организаций. Автор подчеркнул, что инновационные процессы в дошкольном образовании служат инструментом создания и развития образовательной среды, направленной на развитие личности ребенка.

Ключевые слова: Медиакомпетентность, глобализация, общество, информационная среда, инновационные процессы, информационное пространство.

Abstract: The article is devoted to the development of media competence of pedagogic staff of preschool educational organizations. The author emphasized that innovative processes in preschool education serve as a tool for creating and developing an educational environment aimed at the development of a child's personality.

Key words: Media competence, globalization, society, information environment, innovative processes, information space.

Maktabgacha ta'lim tizimining zamonaviy rivojlanishi maktabgacha ta'lim tarbiya jarayoniga yangiliklarni faol joriy etishni o'z ichiga oladi, bu esa uning faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Bunday holda maktabgacha ta'limdagi innovatsion jarayonlar bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim amaliyotida bolalarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish uchun nafaqat mazmuni, balki ta'lim-tarbiya texnologiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu innovatsion resurslardan biri axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'lib, ular ta'limning mavjudligi, o'zgaruvchanligi va maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligi va harakatchanligini oshirishga yordam beradi.

Mediata'limning o'zi nima, uning mohiyati va xususiyatli jihatlari nimada ekanligi borasidagi so'nggi yillarda pedagogik muhitda eng dolzarb masalaga aylandi. Ta'limning axborot-kommunikatsiya vositalariga asoslangan zamonaviy ta'lim paradigmasi bolalarga tayyor bilim va ko'nikmalarni uzatishni emas, balki bolada mustaqil faoliyat ko'nikmalarini uyg'otishga asos bo'ladi. Shu bilan birga, bolalarning bevosita o'quv faoliyati davomida ishlashi interaktiv kompyuter dasturlari va audio-vizual vositalar orqali o'qituvchi bilan muloqot qilish xarakteriga ega.

Media iste'molining yuksak darajasi hamda zamonaviy jamiyatlarning ommaviy axborot vositalari bilan to'lib-toshganligi.

1. Medianing mafkuraviy muhimligi, va sanoat tarmog'i sifatida ularning auditoriya ongiga ta'siri.

2. Media axborot miqdorining tez o'sishi, uni boshqarish hamda uning tarqalishi mexanizmlarining kuchayishi.

3. Asosiy demokratik jarayonlarga medianing suqilib kirishi jadalligi.

4. Barcha sohalarda vizual kommunikatsiya va axborot qiymatining ortishi.

5. Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarni kelajakdagi talablarga mos yo'nalish bilan o'qitish zarurati.

6. Axborotni xususiylashtirishning o'sib borayotgan milliy va xalqaro jarayonlari.

Shunday qilib, media (ommaviy kommunikatsiya vositalari) kishilar hayotida va ta'lim jarayonida kundan-kunga katta rol o'ynamoqda.

Mediata'limning maqsadi yoshlarda mediaga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish, uni o'quv muassasasidan (maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktab, oliy o'quv yurtlarini) keyingi hayotda ommaviy axborot vositalarining kreativ (ijodkor) foydalanuvchisiga aylantirishdir.

Mediata'limning asosiy vazifalari: zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida yangi avlodni turli axborotni tushunishga, uning ruhiyatga ta'siri oqibatlarini anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning og'zaki bo'lmagan shakllari asosida muloqot usullarini o'zlashtirishga o'rgatishdir.

Aksariyat mamlakatlardagi hozirgi vaziyatni hisobga olgan holda ko'plab olimlar, mutaxassislar ta'kidlayotganidek, "axborot rolining o'sib borishi davrida o'sib kelayotgan avlodni dunyoviy axborot makoniga kirishga tayyor emasligi muammosiga" afsuski qo'shilmaslik mumkin emas.

Bu ko'p jihatdan tarbiyachi-pedagoglarning mediasavodi pastligi oqibatidir. Bularning barchasi mediata'limning ahamiyatini o'ta dolzarblashtirmoqda. AQSHda axloq tomonga e'tibor qaratilgan: u yerda ommaviy axborot vositalari bolalarga ular uchun nomunosib bo'lgan qadriyatlar va xatti-harakatlarni singdirishi borasidagi tashvishlar mavjud. Va nihoyat 1970-yillarda mediata'lim yana bir jihat – siyosiy jihatni kasb etdi. Ommaviy axborot vositalari siyosiy qarash va e'tiqodlarni shakllantirishga mas'ulligi borasidagi tasavvurlar vujudga keldi. Shunday qilib, an'anaviy mediata'lim yoshlar tarbiyasining quyidagi maqsadlarini ilgari surgan:

- yuksak madaniyatga hurmat;
- axloqiy sog'lom xatti-harakat me'yorlari;
- siyosat to'g'risidagi oqilona tasavvurlar.

Bugungi kunda ushbu sohada yangi ommaviy axborot vositalar paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan o'zgarishlar yuz bermoqda. Ko'pincha mediata'lim yoshlarni ommaviy axborot vositalardan asrashi lozim bo'lgan emlash turi sifatida idrok etilmoqda, ammo bunday yondashuv barcha narsani salbiy oqibatlarga olib borib taqagan holda bolalarga yangi ommaviy axborot vositalardan foydalanishdan olinishi mumkin bo'lgan barcha qoniqishlarni bera olmaydi. Bugungi kun mediata'limdan yoshlarni o'z tanloviga ko'ra ongli qaror qabul qilishni rag'batlantiruvchi himoya va puxta tayyorgarlikni taqozo etmoqda. Mediata'lim yoshlar o'rtasida ommaviy axborot vositalarni tushunishni rivojlantirishni ko'zda tutadi, bu o'z navbatida ularni qurshab turgan. Demak, besh yoshda bunday ta'limning asosini axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o'yin faoliyatining tarbiyaviy xarakteri tashkil etishi kerak. Qiziquvchan maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyalanuvchilari kompyuterda o'yin o'ynab o'z qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan narsalarni eslab qoladilar, shuning uchun bunday tadbirlar o'ziga xos, qisqa va tushunarli bo'lishi kerak. Ma'lumotlarni shunday joylash kerakki o'rganayotgan bolaning tajribasiga asoslangan bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining mediakompetentligini rivojlantirish uchun: maktabgacha ta'lim tashkilotlarni kompyuter texnikasi bilan jihozlash; kompyuter o'quv dasturlari bankini tizimlashtirish; didaktik va metodik materiallar tayyorlash; ta'lim jarayoni va boshqarish uchun dasturiy ta'minot faoliyati; Internetga kirish xususiyatlaridan to'liq foydalanish; maktabgacha ta'lim saytini yanada rivojlantirish; maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachi-pedagog va xodimlarining media madaniyatini

takomillashtirish yanada yaxshi natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, mediata'lim mamlakatimizning ta'lim sohasida, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimida munosib o'rin egallashi lozim. Bizning mamlakatimizda mediata'limni rivojlantirish istiqbollari XXI asrda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni, bugungi kunda o'ta dolzarb va ahamiyatli bo'lib turgan fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish muammolari bilan bevosita bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Федорова А. В. Современный мир и медиаобразование. Журнал «Медиаобразование» №2 2008 г. г. Тагеног.
2. Paxrutdinov Sh. I. Barqaror taraqqiyot va rahbar mas'uliyati. T., Akademiya 2011 yil.
3. Umarova N. T. Globallashuv sharoitida axborot xurujlariga qarshi kurash. Akademiya. T., 2005 yil.
4. Qosimov S. S. Axborot texnologiyalari. O'quv qo'llanma. Toshkent. Aloqachi. 2006 yil.

ANIQ FANLARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYALARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI: TEKNOLOGIYALAR, INTEGRATSIYA, VA O'ZLASHTIRILGAN TA'LIM MODELLARI

Mavlonova Muxlisa Nizomiddin qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada aniq fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy ta'lim tendensiyalarining rivojlanish istiqbollari muhokama qilinadi. Tadqiqot davomida, boshqa hamma joyda integratsiya qilinadigan texnologiyalar, ma'ruzalarning o'zlashtirilishi, va yangi ta'lim modellari, masalan, blended learning va flipped classroom konseptlari, o'quvchilar uchun qulayliklar yaratishda o'rin oladi. Bu istiqbollar talabalar va o'qituvchilar uchun amaliy yordam berishi kutiladi, ularni mustahkam va samarali o'rganish jarayonida o'zlashtirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, Teknologiyalar, Integratsiya, O'zlashtirilgan ta'lim modellari, Aniq fanlar, O'qitish jarayoni, Innovatsiya, Blended learning, Flipped classroom, Digital pedagogika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются перспективы развития современных образовательных тенденций в процессе преподавания конкретных предметов. На протяжении всего исследования повсеместная интеграция технологий, внедрение лекций и новых моделей обучения, таких как смешанное обучение и концепции перевернутого класса, способствуют созданию студенческого опыта. Ожидается, что эти перспективы окажут практическую поддержку учащимся и учителям, помогая им участвовать в полноценном и эффективном обучении.

Ключевые слова: Современное образование, Технологии, Интеграция,

Освоенные образовательные модели, Точные предметы, Учебный процесс, Инновации, Смешанное обучение, Перевернутый класс, Цифровая педагогика.

Abstract: This article discusses the development prospects of modern educational trends in the process of teaching specific subjects. Throughout the research, ubiquitous technology integration, the adoption of lectures, and new learning models, such as blended learning and flipped classroom concepts, take place in creating student experiences. These perspectives are expected to provide practical support for students and teachers, helping them to engage in robust and effective learning.

Key words: Modern education, Technologies, Integration, Mastered educational models, Exact subjects, Teaching process, Innovation, Blended learning, Flipped classroom, Digital pedagogy.

Kirish. Ta'limning jadal rivojlanayotgan manzarasida zamonaviy texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari va innovatsion pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi fanlarni o'qitish amaliyotida inqilob qildi. Tabiatni o'qitishdagi zamonaviy ta'lim tendentsiyalarining rivojlanish istiqbollari texnologiya integratsiyasi, shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari va fanlararo yondashuvlarning o'quvchilarning ilmiy savodxonligini, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini va STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ga faolligini oshirishga transformativ ta'sirini ta'kidlaydi. ta'lim. Ushbu keng qamrovli maqola fanni o'qitishdagi asosiy tendentsiyalar, muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi, fan ta'limida izlanish, izlanish va kashfiyotlar madaniyatini rivojlantirish uchun texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari va fanlararo yondashuvlar integratsiyasiga e'tibor qaratadi.

Tabiatni o'qitishda texnologiyalarning integratsiyalashuvi o'quvchilarning ilmiy tushunchalar bilan shug'ullanishi, eksperimentlar o'tkazishi va tabiat olamini o'rganish usullarini tubdan o'zgartirdi. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalardan tortib, interaktiv multimedia resurslari va onlayn hamkorlik platformalarigacha texnologik vositalar talabalarga murakkab ilmiy hodisalarni tushunishlarini kuchaytiradigan immersiv va interaktiv o'rganish tajribasini taqdim etadi. Virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) ilovalari o'quvchilarga mavhum tushunchalarni tasavvur qilish, virtual eksperimentlar o'tkazish va simulyatsiya qilingan muhitda ilmiy tamoyillarni o'rganish imkonini beradi, fan ta'limida qiziqish, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Onlayn o'quv platformalari, ta'lim ilovalari va raqamli resurslar o'quvchilarning individual ta'lim uslublari, afzalliklari va o'rganish tezligiga mos keladigan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif etadi. Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari o'qitishni moslashtirish, real vaqtda fikr-mulohazalarni taqdim etish va o'quvchilarning taraqqiyotini kuzatish uchun ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektdan foydalanadi, bu esa o'qituvchilarga ta'limni farqlash, ta'limdagi kamchiliklarni bartaraf etish va fan ta'limida talabalarning akademik o'sishini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Texnologik vositalar va raqamli resurslardan foydalangan holda, o'qituvchilar STEAM fanlari bo'yicha so'rovga asoslangan o'rganish, tajriba va hamkorlikda muammolarni hal qilishga yordam beradigan dinamik va interaktiv fan o'rganish muhitini yaratishi mumkin. Tabiatni o'qitishda shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari o'quvchilarga o'z ta'limini egallashga, maqsadlarni belgilashga va akademik muvaffaqiyatga erishish uchun shaxsiy yo'llarga intilishga imkon beruvchi talabaga yo'naltirilgan yondashuvlarga urg'u beradi.

Loyihaga asoslangan ta'lim, so'rovga asoslangan ta'lim va malakaga asoslangan

baholash kabi shaxsiylashtirilgan ta'lim strategiyalarini o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilarda'limnio'quvchilarningqiziqishlari,qobiliyatlarivao'rganishehtiyojlarigamoslashtirishi,o'z-o'zini boshqarish, tanqidiy fikrlash madaniyatini rivojlantirish, va fan ta'limida ijodkorlik. Shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari o'quvchilarning qiziqishlarini o'rganish, XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish va ilmiy bilimlarni real dunyo muammolariga qo'llash imkonini berish orqali o'quvchilarning faolligini, motivatsiyasini va ilmiy yutuqlarini rag'batlantiradi. Fanni o'qitishdagi fanlararo yondashuvlar STEAM ta'limida ijodkorlik, innovatsiyalar va hamkorlikni rag'batlantiradigan yaxlit va o'zaro bog'langan o'quv tajribalarini rivojlantirish uchun matematika, texnologiya, muhandislik va san'at kabi bir nechta fanlarni birlashtiradi. Loyihaga asoslangan ta'lim tashabbuslari, STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) dasturlari va kurslararo loyihalar talabalarni ilmiy tushunchalarni real dunyo muammolariga qo'llashga, amaliy mashg'ulotlarda qatnashishga va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga undaydi. fan ta'limidagi murakkab muammolarni hal qilish uchun turli xil kelib chiqishi. Fanlararo yondashuvlarni integratsiyalashgan holda o'qituvchilar o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishi, ularni STEAM sohalarida kelajakdagi martaba uchun tayyorlashi hamda fan ta'limida umrbod ta'lim va innovatsiyalar madaniyatini tarbiyalashi mumkin.

Tabiatni o'qitishdagi zamonaviy ta'lim tendentsiyalarining rivojlanish istiqbollari talabalarning ilmiy savodxonligi va STEAM ko'nikmalarini oshirish uchun ajoyib imkoniyatlarni taqdim etsa-da, ular raqamli tenglik, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va o'quv dasturlari integratsiyasi bilan bog'liq muammolarni ham keltirib chiqaradi. Texnologiyalardan foydalanish, raqamli savodxonlik ko'nikmalari va teng huquqli ta'lim imkoniyatlari masalalarini hal qilish barcha o'quvchilarning yuqori sifatli fan ta'limiga ega bo'lishini hamda texnologiya integratsiyasi va shaxsiylashtirilgan ta'lim modellarining transformatsion salohiyatidan foydalanishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Texnologik vositalarni samarali integratsiyalash, shaxsiylashtirilgan ta'lim strategiyalarini amalga oshirish va fanlararo o'quv dasturlarini ishlab chiqishda o'qituvchilarga doimiy kasbiy rivojlanish va qo'llab-quvvatlashni ta'minlash o'qitish amaliyotini takomillashtirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va fan ta'limida talabalar muvaffaqiyatini rag'batlantirish uchun juda muhimdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, fanni o'qitishdagi zamonaviy ta'lim yo'nalishlarining rivojlanish istiqbollari texnologiya integratsiyasi, shaxsiylashtirilgan ta'lim modellari va fanlararo yondashuvlarning o'quvchilarning ilmiy savodxonligini, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini va STEAM ta'limiga jalb etishni oshirishdagi transformativ ta'sirini ta'kidlaydi. Texnologik vositalardan foydalanish, shaxsiylashtirilgan ta'lim modellarini integratsiyalash va fanlararo yondashuvlarni qo'llash orqali o'qituvchilar fan ta'limida izlanish, izlanish va kashfiyotlarni rag'batlantiradigan dinamik va interaktiv fan o'rganish muhitini yaratishi mumkin. Innovatsion pedagogik amaliyotni ilg'or texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan yaxlit yondashuv orqali fanni o'qitish XXI asr o'quvchilarining turli ehtiyojlarini qondirish uchun rivojlanishda va moslashishda davom etishi, ularni tobora murakkab va o'zaro bog'langan dunyoda kelajakdagi muvaffaqiyatlarga tayyorlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Qodirov, F. "Optimization of telecommunications power supply systems based on reli-

ability criteria.” Science and innovation 2.A12 (2023): 15-20.

2. F Qodirov. Aholiga tibbiy xizmatlar ko'rsatishning rivojlanishini iqtisodiy-matematik modellashtirish. Scienceweb academic papers collection . 2023/1/1.
3. F Qodirov. Zamonaviy to'lov tizimlari tahlili va elektron pul birliklari. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/1.
4. Farrux Qodirov. Zamonaviy trenajyor va simulyatsiya qiluvchi dasturlarning hozirgi kundagi ahamiyati. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/15. Farrux Qodirov. Business innovation model of income and costs from the provision of medical services to the population. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/1
6. Farrux Qodirov. Economic-mathematical modeling of the development of the provision of medical services to the population. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/1
7. Farrux Qodirov. The place of econometrical modeling of healthcare quality improvement in the digital economy. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/1
8. Farrux Qodirov. Development of scientific and technological system of management of industrial enterprises. Scienceweb academic papers collection. 2023/1/1
9. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux. “Creation of electronic medical base with the help of software packages for medical services in the regions.” Conferencea (2022): 128-130.
10. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux. “Importance of kash-health web portal in the development of medical services in the regions.” Conferencea (2022): 80-83.

PEDAGOGLARNING RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI VA ULARNING XALQARO MODELLARI

Muxamadjanov Shaxriyor Solijon o'g'li

Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bo'limi boshlig'i, PhD

shaxri_7700@list.ru

Abdullayev Javohir Abdumalik o'g'li

Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi, PhD

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda ta'limni raqamlashtirish sharoitida zamonaviy pedagog uchun zarur bo'lgan raqamli kompetensiyalar to'plamini aniqlashda xalqaro tashkilotlar va olimlarning turli yondashuvlari keltirilgan va tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, raqamli kompetensiya, ko'nikma, pedagogning raqamli kompetensiya modeli, baholash.

Bugungi kunda ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli transformatsiya davrida katta o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Ushbu o'zgarishlarga mos ravishda pedagoglarning zamonaviy kompetensiyalariga oid hujjatlarni o'rganish va tahlil qilish sifatli ta'lim jarayonini tashkil etishda innovatsiya va ilg'or tajriba uchun asos bo'lib

xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyat tobora ko'proq bilim va axborot, shuningdek, tobora keng tarqalgan innovatsion texnologiyalarga bog'liq. Buning natijasida, birinchi navbatda:

- raqamli texnologiyalardan foydalana oladigan, kreativ va tahliliy fikrlash ko'nikmalariga ega hamda murakkab muammolarni hal qila oladigan yoshlarni tayyorlash;

- ongli qarorlar qabul qilish, o'z hayotini samarali boshqarish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zlashtira oladigan va ular bilan ishlashga qodir shaxslarni shakllantirish;

- fuqarolik jamiyatga aloqadir jarayonlarda to'liq ishtirok etish va ularning hayotiga bog'liq bo'lgan qarorlarni qabul etishda ta'sir ko'rsata bilish.

Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarga erishish butun dunyo ta'lim tizimlarining asosiy vazifasi hisoblanadi. Pedagoglar kelajak avlodga ushbu maqsadlarga erishishda yordam berish uchun yetarli darajada tayyor bo'lishi kerak.

So'nggi yillarda raqamli kompetensiya va raqamli savodxonlikni o'rganishda turli xil yondashuvlar mavjud bo'lib, ular rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sohasidagi qarorlari bilan bog'liq hujjatlar va munozaralarda tobora ko'proq muhokama qilinmoqda.

Pedagoglarning raqamli kompetensiyasi bo'yicha Yevropa (ramkasi) modeli (DigCompEdu – Digital Competence Framework for Educators) Yevropa mamlakatlarida o'qituvchilarda ta'limni sifatini oshirish va innovatsiyalar kiritishda raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun raqamli kompetensiyalarni shakllantirish masalasiga (ehtiyojiga) yechim sifatida qaraladi.

Pedagoglarning raqamli kompetensiyasi bo'yicha Yevropa (ramkasi) modelining maqsadi **6 ta bo'limga** birlashtirilgan **22 ta asosiy kompetensiyalarni** taklif qiluvchi pedagoglarga xos raqamli kompetensiyalarni aks ettirish va tavsiflash.

1-bo'lim kasbiy muhitga, ya'ni o'qituvchilar tomonidan hamkasblar, o'quvchilar, ota-onalar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish, o'zlarining shaxsiy kasbiy rivojlanishi va ta'lim tashkilotning umumiy manfaati uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishga qaratilgan.

2-bo'lim raqamli ta'lim resurslaridan samarali va mas'uliyatli foydalanish, yaratish va almashish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni qamrab oladi.

3-bo'lim ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishni boshqarish va tashkil etishga bag'ishlangan.

4-bo'lim baholash samaradorligini oshirish uchun raqamli strategiyalardan foydalanishga qaratilgan.

5-bo'lim o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim strategiyalari uchun raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

6-bo'limda o'quvchilarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik kompetensiyalar batafsil tavsiflangan.

Ushbu ramka o'qituvchilarga raqamli kompetensiyalarni baholash va rivojlantirishga yordam beradigan progressiv modelni taklif qiladi. Unda o'qituvchining raqamli kompetensiyasini rivojlantirishning 6 xil bosqichi tasvirlangan bo'lib, u o'qituvchilarga o'z kompetensiyalarini oshirish bo'yicha amalga oshiriladigan aniq qadamlarni ifodalaydi.

Ta'kidlash joizki, pedagoglar uchun raqamli kompetensiyalar modelini shakllantirish-

ga doir harakatlar uzoq vaqtdan beri davom etmoqda. Yana bir model sifatida, **Texnologik pedagogik kontent bilimlari (TRASK - Technological Pedagogical Content Knowledge) modeli**. U o'qituvchi uchun **3 ta asosiy jihat - texnologiya, pedagogika va mazmunda kompetensiyalarni** tavsiflaydi. Ushbu model o'qituvchining o'qitiladigan fandan qat'iy nazar, texnologiyani ta'lim jarayoniga integratsiya qilish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalari va bilimlarini tavsiflaydi.

Ushbu modeldagi texnologik kompetensiyalar past darajada va raqamligacha bo'lgan turli texnologiyalardan foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu modelga muvofiq raqamli texnologiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- texnik muammolaringizni hal qilish qobiliyati;
- texnologiyadan oson foydalanishni bilish;
- muhim texnologik innovatsiyalarni kuzatish;
- texnologik ko'nikmalarni oshirish bo'yicha treninglar;
- ko'p sonli turli xil texnologiyalarni bilish;
- texnologiyadan foydalanish uchun zarur bo'lgan texnik ko'nikmalar va tajribaning mavjudligi.

O'qituvchining bilimi, texnik va pedagogik kompetensiyalari o'rtasidagi munosabatlar pedagogning kompetensiyalarni baholashning ko'plab modellarining asosidir. Xususan, **YuNESKO tavsiyalarida** kompetensiyalarni egallash darajalarini - bilimlarni egallash, o'zlashtirish va yaratishga ajratib ko'rsatgan holda, ta'lim siyosati, o'quv dasturlari va baholashda raqamli texnologiyalardan foydalanish, o'qitish amaliyotini o'zgartirish, raqamli ko'nikmalar darajasi, ta'lim jarayonini boshqarish va o'qituvchilarning malakasini oshirishni qamrab oluvchi YuNESKO modeli tuzilmasi taklif etilgan. **YuNESKO tavsiyalarida pedagoglarning raqamli kompetensiyalari 6 ta kategoriyaga ajratilgan:**

1. Ta'lim siyosatida raqamli texnologiyalarning roli;
2. O'quv dasturi va baholash;
3. Pedagogik amaliyotlar;
4. Raqamli ko'nikmalar;
5. Ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish;
6. Pedagoglarning malakasini oshirish.

Tavsiyalar pedagogik maqsadlarda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini o'zlashtirishning 3 ta ketma-ket bosqichini (darajasini) tavsiflaydi.

Raqamli texnologiyalar zamonaviy ta'lim jarayonini tashkil etishning asosiy komponentlaridan biri bo'lib, **Ta'lim texnologiyalari xalqaro jamiyati (International Society for Technology in Education – ISTE)**ning raqamli kompetensiya standartlarida ham o'z aksini topadi.

ISTE standartlari to'rtta guruhdan iborat bo'lib, har birida o'quvchi, o'qituvchi, ta'lim tashkiloti rahbari va murabbiyning raqamli kompetensiya bo'yicha 26 ta standartdan iborat to'plamni o'zida aks etadi. Xususan, o'qituvchiga tegishli guruhda 7 ta jihatda, jumladan:

- malakali mutaxassis;
- o'z jamoasi lideri;
- raqamli jamiyat fuqarosi;

- ta'limni hamkorlikda tashkil etuvchi;
- pedagogik dizayn bo'yicha mutaxassis;
- yo'naltiruvchilar;
- ta'lim tahlilchisi tavsiflanadi.

Ushbu standartlar raqamli texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etuvchi katta pedagoglar jamoasi, tadqiqotchilar, ish beruvchilar va media sohasi mutaxassislarning ko'p yillik sa'y-harakatlari natijasidir, jumladan, ta'lim jarayonining asosiy sub'ektlarining raqamli kompetensiyalari bo'yicha umumiy qarash va yondashuvlarni ishlab chiqish uchun kuchlarni birlashtirgan.

Shuningdek, **MDH olimlaridan N.V.Maksimenko va T.A.Chekalina pedagogning raqamli kompetensiyalarining umumlashtirilgan modelini** ishlab chiqishgan bo'lib, ular samarali o'qitish faoliyatini amalga oshirish va o'quvchilarning raqamli dunyoda bo'lajak mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Ushbu model pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining **5 ta** yo'nalishini o'z ichiga oladi:

1) axborot kompetensiyalari - pedagogning axborot resurslari bilan ishlash qobiliyati (foydalanish, topish, saqlash, o'zgartirish, shuningdek ularni tanqidiy va uslubiy tahlil qilish);

2) aloqa kompetensiyalari - pedagogning turli xil aloqa shakllaridan (elektron pochta, chatlar, bloglar, forumlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar) foydalanish va bulutli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyati;

3) media kompetensiyalari - pedagogning raqamli resurslardan (matn, vizual, audio va video) foydalangan holda axborot ob'ektlarini yaratish va o'quv jarayonini tashkil etishda ulardan faol foydalanish qobiliyati;

4) texnologik kompetensiyalari - pedagogning turli muammolarni hal qilish uchun texnik va dasturiy vositalardan samarali va xavfsiz foydalanish qobiliyati, shu jumladan kompyuter tarmoqlari, bulutli xizmatlar va boshqalardan foydalanish;

5) axborot xavfsizligi sohasidagi kompetensiyalari - pedagogning raqamli makonda ishlashda xavflarni baholash qobiliyati, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash choralarini bilish, shuningdek raqamli qurilmalarning salbiy ta'sirini tushunish bilan atrof-muhit, insonning jismoniy va ruhiy salomatligi haqida.

Ushbu model zamonaviy o'qituvchining samarali o'quv faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan raqamli kompetensiyalarni baholash tizimini ishlab chiqish uchun asosdir.

Pedagogning raqamli kompetensiyalari modellarini ko'rib chiqib, biz hozirda ta'limni raqamlashtirish sharoitida o'qituvchi uchun zarur bo'lgan barcha kompetensiyalarni, jumladan, pedagogik dizayndan tortib raqamli kontent yaratish va raqamli muhitda o'quv jarayonini tashkil etishni birlashtirgan universal model yo'q degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Shu bilan birga, "Pedagogning raqamli kompetensiyasi" tushunchasi, unga qo'yilgan talablar boyicha yagona yondashuv mavjud emasligi, shuningdek hozirgi vaqtda milliy ta'lim tizimida pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini baholashning aniq mezonlari va vositalari aniqlanmagan.

Bu borada Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi izlanishlar olib bormoqda va "Pedagogning raqamli kompetensiyasi" boyicha milliy modeli va yagona

tushunchasini ishlab chiqishni rejalashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Авдеева С.М., Уваров А.Ю. О разработке квалификационных требований к икт-компетенциям педагогов. Журнал Наука и Школа 2016. № 6. 146-157 с.
2. Максименко Н.В., Чекалина Т.А. Обзор моделей цифровых компетенций преподавателя в условиях трансформации образовательного процесса. Научный журнал профессиональное образование в россии и за рубежом 2022. №2 (46). 42-50 с.
3. Хоченкова Т.Е. Модель цифровых компетенций педагогов: терминологический и содержательный аспекты. Вестник РУДН. Серия: Информатизация образования. 2021. Vol. 18 No. 4 314–325 с.
4. European framework for the digital competence of educators. 2017. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fcc33b68-d581-11e7-a5b9-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>
5. The TPACK Framework. 2012. URL: <http://tpack.org/>
6. UNESCO ICT competency framework for teachers. 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368076>

ZAMONAVIY DARSLARNI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARNING O'RNINI

Narbaeva Lazzat Rashid qizi

Qoraqolpoq davlat universiteti 3-bosqich talabasi
narbaevalazzat9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika sohasiga qiziquvchilar, o'rganuvchi talabalar, o'quvchilar va shuningdek o'qituvchilar uchun ham o'z ko'nikma va bilimlarini boyitishga yordam beradigan bir qancha metodlar aytib o'tilgan. Jumladan, Mathway dasturi haqida tushunchalar berilgan va bir nechta masalalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sifatli ta'lim tizimi, zamonaviy metodlar va dasturlar, Mathway.

Abstract: In this article, several methods have been mentioned that will help students, learners, students and also teachers to enrich their skills and knowledge in the field of mathematics. In particular, Mathway software is introduced and several issues are raised.

Keywords: quality education system, modern methods and programs, Mathway.

Bilamizki, har bir rivojlangan davlat ortida yuqori sifatli ta'lim tizimi va mahoratli o'qituvchilar turadi. Bizning oldimizdagi vazifalardan biri esa yosh avlodni o'qitishdagi muammolarga yechim toposhdir. Hozirgi jadal rivojlanayotgan zamonda esa albatta, bunning imkoni bor. O'qituvchilar, talabalar hattoki o'qituvchilar uchun matematikaga oid bilimlarni mustahkamlashga yordam beradigan zamonaviy metodlar va dasturlar mavjud. Demak ularning bir qanchasini keltirib o'tamiz:

1. *O'qish uchun dasturlar*: Khan Academy, Coursera, edX kabi onlayn platformalarda matematika kurslari mavjud.

2. *Amaliyot uchun dasturlar*: Desmos, GeoGebra grafikani yaratish va matematik amaliyotlar uchun foydalanish mumkin.

3. *Problemalar yechish uchun dasturlar*: Wolfram Alpha, Symbolab kabi sayt va ilovalar sizga yechim topishda yordam berishadi.

4. *Matematik kitoblari*: Mathway, Brilliant kabi ilmiyly platformalarda matematika bo'yicha mashhur kitoblar va maqolalar mavjud.

5. *Dastlabki sinovlar uchun dasturlar*: Khan Academy, Brilliant, Mathway kabi platformalar sizga har qanday matematika sinovlariga tayyorlashda yordam berishi mumkin.

Demak, biz "Mathway" dasturi imkoniyatlarini va unda bir qancha misollarni o'rganmiz.

Mathway - bu nafaqat matematik tenglamalarni yechish, balki to'g'ri javobga erishish uchun zarur bo'lgan qadamlarni tushuntirish uchun mo'ljallangan muammoni hal qilish uchun dastur. Bu, ayniqsa, uyda o'qiyotgan o'quvchilar uchun, repetitordan foydalanish imkoniga ega bo'lmaganlar uchun yoki hatto matematikasini shunchaki tekshirmoqchi bo'lgan kattalar uchun foydali bo'lishi mumkin. Nima bo'lishidan qat'iy nazar, bugungi kunda biz ko'rib chiqayotgan matematika ilovalari matematika bilan kurashayotganlar uchun bebaho vositadir, chunki ular o'quvchilarga o'z javoblarini va metodologiyasini ikki marta tekshirish imkonini beradi.

Qanday foydalanish kerak:

1. Ilovani o'rnating va oching. Agar siz Mathway-dan birinchi marta foydalanayotgan bo'lsangiz, ekranda avtomatlashtirilgan qo'llanma paydo bo'ladi. Ushbu qo'llanmada ishtirok etish uchun bir oz vaqt ajrating. Bu atigi 15 soniya davom etadi.

2. Tegishli matematika fanini tanlang. Tanlovlar orasida asosiy matematika, pre-algebra, algebra, trigonometriya, prehisob, hisob, statistika, chekli matematika, chiziqli algebra, kimyo va grafika mavjud.

3. Keyin echilishi kerak bo'lgan matematik tenglamani keltiring. Buni bir necha xil usullar bilan amalga oshirish mumkin:

Kamera belgisini tanlang va hal qilinadigan matematik muammoning rasmini oling.

Matematik muammoni to'g'ridan-to'g'ri ilovaga kiriting.

Mikrofon belgisiga teging va matematik muammoni ovoz chiqarib gapiring.

4. Yuborish tugmasini bosish orqali tenglamangizni yuboring. Sizning tenglamangizning javobi ekranda paydo bo'ladi va premium foydalanuvchilar uchun muammoning to'liq bosqichma-bosqich taqsimoti taqdim etiladi.

Ilova tomonidan taqdim etilgan javoblar keyinchalik ko'chirilishi mumkin, yoki qayta hisoblanishi mumkin.

5. Agar qotib qolgan bo'lsangiz yoki ilova va undan qanday foydalanish haqida ko'proq bilmoqchi bo'lsangiz, ekranning yuqori o'ng tomonidagi sozlamalar belgisiga teging va "**Yordam**"ni tanlang.

Quyida Mathway dasturida yechilishi qadama-qadam ko'rsatilgan misollarni ko'rib chiqamiz.

1-misol. Kvadrat tenglamani yeching:

$$3x^2 - 5x - 7 = 0$$

Yechimlarni topish uchun kvadrat formuladan foydalaning.

$$\frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

Qiymatlarni almashtiring $a = 3$, $b = -5$ va $c = -7$ kvadrat formulaga kiriting va yeching.

$$\frac{5 \pm \sqrt{(-5)^2 - 4 \cdot 3 \cdot (-7)}}{2 \cdot 3}$$

Soddalashtiring

$$x = \frac{5 \pm \sqrt{(-5)^2 - 4 \cdot 3 \cdot (-7)}}{2 \cdot 3}$$

$$x = \frac{5 \pm \sqrt{25 + 84}}{6}$$

$$x = \frac{5 \pm \sqrt{109}}{6}$$

Natijani bir nechta shakllarda ko'rsatilishi mumkin.

Aniq shakl:

$$x = \frac{5 \pm \sqrt{109}}{6}$$

O'nlik shakl:

$$x = 2.57338441\dots, -0.90671775\dots$$

2-misol. $y = -\frac{10}{9}x - \frac{22}{9}$ to'g'ri chiziqqa perpendikulyar va $A(4, 2)$ nuqtadan o'tuvchi

to'g'ri chiziqning tenglamasini tuzing.

To'g'ri chiziqning burchak koefficientini topamiz.

$$k = -\frac{10}{9}$$

Perpendikulyar kesisuvchi to'g'ri chiziqlar xossasidan foydalanib:

$$k_{\text{perpendikulyar}} = -\frac{1}{-\frac{10}{9}}$$

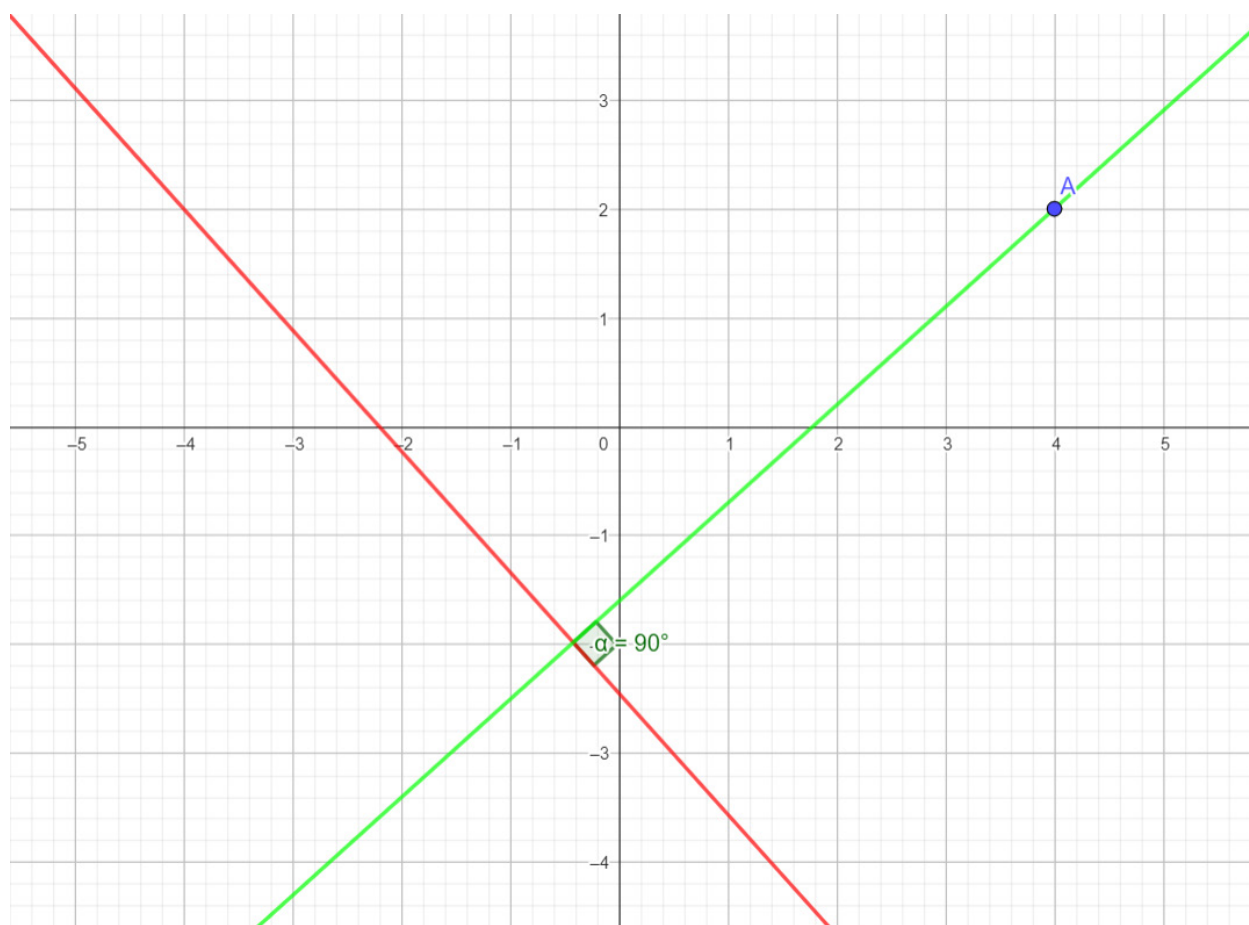
$$k_{\text{perpendikulyar}} = \frac{9}{10}$$

Nuqtadan o'tuvchi to'g'ri chiziqli xossasiga ko'ra:

$$y - 2 = \frac{9}{10}(x - 4)$$

Soddalashtirish natijasida:

$$y = \frac{9}{10}x - \frac{8}{5}$$

Demak ko'rib turganingizdek agar siz o'z bilimlaringizni boyitishni, yanada mustahkamlashni xohlasangiz, bunga imkon yaratuvchi malakali ustozlar, yaxshi adabiyotlar va ko'pgina dasturlar mavjud. Lekin shuni alohida ta'kidlab o'tish kerak, mana shunday har tomonlama rivojlanib borayotgan zamonda bunday imkoniyatlardan oqilona foydala olish o'z qo'llingizda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуназарова Н.Ф. Педагогические основы повышения квалификации преподавателей профессиональных колледжей в условиях информатизации образования Дисс. к. п. н. - Т. 2008
2. Ibragimov, A. A. (2022). O'qituvchilarning kasbiy bilimlarini rivojlantirishda muammoqa asoslangan o'qitish yondashuvining imkoniyatlari. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал
3. A. M. Abduvohidov. Zamonaviy axborot texnologiyasi. T.1999.

O'QITUVCHI FAOLIYATI BILAN BOG'LIQ QAROR VA BUYRUQLARNI ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA SODDALASHTIRISH

Nazarov Erkin Sodiqovich

Texnika fanlari nomzodi, Buxoro davlat universiteti dotsenti.

Boboyev Maqsud Mahmudovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi (PhD).

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda ta'lim tizimida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari muhokama qilingan bo'lib, ta'limga oid so'nggi yillarda qabul qilingan eng muhim hujjatlar ro'yxatini shakllantirishda QR kodni ahamiyati, afzalliklarini sanab o'tilgan. Shuningdek, maktab fan o'qituvchilarga faoliyati bilan bog'liq vazirlar Mahkamasinig qaror va buyruqlar haqida umumiy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Metodist, XXI asr ko'nikmalarini, tendensiya, mediasavodxonlik, tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik ko'nikmalari

Аннотация: В статье рассматриваются особенности использования современных цифровых технологий в системе образования сегодня, а также перечисляются важность и преимущества QR-кода в перечне важнейших документов, принятых в последние годы в сфере образования. Также школьным учителям науки была предоставлена общая информация о решениях и распоряжениях Кабинета Министров, связанных с их работой.

Ключевые слова: методист, навыки XXI века, цифровые технологии, медиаграмотность, критическое мышление, исследовательские навыки.

Abstract: The article discusses the specific features of the use of modern digital technologies in the education system today, and lists the importance and advantages of the QR code in the list of the most important documents adopted in recent years related to education. Also, school science teachers were given general information about the decisions and orders of the Cabinet of Ministers related to their work.

Key words: Methodist, 21st century skills, digital technologies, media literacy, critical thinking, research skills

Bugungi kunda o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalarning o'zni va ahamiyati beqiyosdir. Zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologi-

yalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakasini oshirishga imkoniyat yaratasa, ikkinchidan, o'qituvchining ham professional o'sishiga, ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi.

Bugungi kun o'qituvchisi zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda AKTdan foydalanishni chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratish darajasida bilimli bo'lishi, darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson, qiziqarli usullarni tanlashi va qo'llay olishi, zamonaviy AKT va multimedia vositalaridan foydalanishi, o'quvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi juda muhim omil hisoblanadi. Sababi, bugungi kunda dunyo miqyosida axborot kommunikatsiya tizimi yuksak darajada rivoj topib bormoqda va bu soha barcha jabhalarda bo'lgani kabi inson omilini yengillashtirishga va qulaylik yaratishga yordam bermoqda.

QR-kodi (inglizcha: Quick Response code —tezkor javob kodi; Abbreviatura: QR kod) — dastlab Yaponiyada avtomobil sanoati uchun ishlab chiqilgan matritsali shtrixkod (yoki ikki o'lchovli shtrixkod) turidir. U Masahiro Xara tomonidan yaratilgan¹. Termin Denso so'zidan olingan bo'lib, u Yaponiyada ro'yxatdan o'tgan savdo brendlaridan biri hisoblanadi. Shtrixkod — biriktirilgan obyekt haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan, tegishli mashina o'qiy oladigan optik yorliq sanaladi. QR-kodi ma'lumotlarni samarali saqlash uchun to'rtta standartlashtirilgan kodlash tizimi (raqamli, alfanumerik, ikkilik va kanji)dan foydalanadi.

QR-kod tizimi tez va oson o'qilishi va Universal Product Code kodlariga nisbatan yuqori sig'imliligi tufayli avtomobil sanoatidan tashqarida ham keng ommalashgan. Bular jumlasiga, mahsulotni kuzatish, elementni identifikatsiya qilish, vaqtini kuzatish, hujjatlarni boshqarish va umumiy marketing kiradi¹.

QR-kod oq fonga to'rtburchak joylashtirilgan qora kvadratli to'rsimon shakllardan iborat bo'lib, ularni turli kamera qurilmalari orqali o'qilishi va tasvir to'g'ri aniqlanmaguncha Reed-Solomon kodlari yordamida qayta ishlanishi mumkin. So'ngra kerakli ma'lumotlar tasvirning gorizontaal va vertikal qismlarida mavjud bo'lgan naqshlar yordamida chiqariladi².

Ayniqsa o'qituvchilar faoliyati bilan bog'liq bo'lgan QR kodlardan foydalanish hamma uchun birdek qulay va imkoniyati kengdir.

Biz o'z maqolamizda o'qituvchilar bilishi kerak bo'lgan, ta'limga oid so'nggi yillarda qabul qilingan eng muhim hujjatlar ro'yxatini shakllantirdik, bu QR kodli jadval jadal suratlar bilan rivojlanib borayotgan bugungi kunda. qisqa vaqt ichida ko'pgina ma'lumotni oson o'zlashtirishga yordam beradi. Bu uchun dastlab siz jadvalning ikkinchi ustunidagi matn bilan tanishasiz, matn ustiga telefoningiz orqali QR ko'rsangiz, hujjat bilan batafsil tanishib, uni yuklab olish imkoniyatiga ega bo'lasiz.

1 <https://meduza.io/feature/2021/07/10/istoriya-qr-koda>

2 <http://www.nacs.org/LinkClick.aspx?fileticket=D1FpAvvJuo%3D&tabid=1426&mid=4802>

T/r	Mavzusi	QR
1	Umumta'lim muassasalarida sinflarni komplektlash hamda tarifikatsiya ro'yxatlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2020-yil 30-iyunda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 3271	
2	“Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'rnak ko'rsatgan xodimlarini moddiy rag'batlantirish tartibini takomillashtirish to'g'risida”gi 823-sonli qarori	
3	O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 7-fevraldagi “O'qituvchilarning ilg'or tajribasi va faoliyati davomida qo'llab kelayotgan zamonaviy metodikalarini ommalashtirish tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi 32-sonli buyrug'i.	
4	Umumta'lim muassasalaridagi fan yo'nalishlari bo'yicha uslubiy birlashmalari rahbarlari bazaviy tarif stavkalariga 10 foiz har oylik ustama haq belgilash mezonlari.	
5	Umumta'lim muassasalaridagi o'qituvchilarning bazaviy ta'rif stavkalariga har oylik ustamalar belgilashda baholash uchun ilovadagi ro'yxatda qayd etilgan fan olimpiadalari, ko'rik tanlovlar, musobaqalar, tadbirlar ro'yxati.	

6	O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 26-martdagi “Umumiy o'rta ta'lim muassasalari yuqori sinf o'quvchilarining qiziqishi va qobiliyatiga ko'ra fanlarni chuqurlashtirib o'qitish hamda zamonaviy kasblarni o'rgatish to'g'risida” gi 96-sonli buyrug'i.	
7	O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 26-mart “Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2024-2025-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejani tasdiqlash to'g'risida” gi 94-sonli buyrug'i.	
8	Umumiy o'rta ta'lim oluvchilarning yakuniy davlat attestatsiyasi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida 2008-yil 4-mart 56-son sonli buyrug'i.	
9	Metod birlashma to'g'risidagi Nizom	
10	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.09.2021 yilgi «Maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlari pedagog kadrlarini attestatsiyadan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi 572-son qarori	
11	O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 27.12.2023 yildagi «Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri jamg'armasidan 2024-2025-o'quv yilida pedagoglarni qo'shimcha rag'batlantirish to'g'risida» gi 576-son buyrug'i	

12	O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2023-yil 31-avgustdagi «Umumiy o‘rta ta’lim muassasasining takomillashtirilgan namunaviy odob-axloq qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 282-son buyrug‘i	
13	O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2016-yil 30-maydagi «Umumiy o‘rta ta’lim muassasasining pedagogik kengashi to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida»gi buyrug‘i	
14	Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 6-maydagi “Sifatli ta’limni ta’minlashda ijobiy natijalar ko‘rsatayotgan umumiy o‘rta ta’lim maktablari rahbariyati hamda o‘qituvchilariga ustama berish tartibini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 263-son qarori.	
15	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 09.09.2021 yildagi «iqtidorli o‘quvchilar o‘rtasida fan olimpiadalarini o‘tkazish tizimini takomillashtirish hamda xorijiy tillarni o‘qitish bo‘yicha eng yaxshi maktabni aniqlash tizimini joriy etish to‘g‘risida»gi 562-son qarori.	
16	O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2024 yil 5yanvardagi “Umumta’lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko‘rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi 8-sonli buyrug‘i	

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2022-yil 21-iyundagi PQ-290-son qarori.

2. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son Farmoni.
3. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 22-sentabrdagi "Metodik xizmat ko'rsatish bo'limlari faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 351-sonli buyrug'i.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024 yil 5-yanvardagi "Umumta'lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 8-sonli buyrug'i.
5. <https://meduza.io/feature/2021/07/10/istoriya-qr-koda>
6. <http://www.nacs.org/LinkClick.aspx?fileticket=D1FpVAvvJuo%3D&tabid=1426&mid=4802>

ELEKTRON TA'LIM VA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Nizamov Akmal Shoxobiddinovich,

Guliston davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi,

nizamovakmal0088@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola elektron ta'limning uzluksiz kasbiy rivojlanishga (UKR) o'zgartiruvchi ta'sirini o'rganadi va kasbiy ta'lim kelajagini shakllantiradigan bir qancha zamonaviy tendensiyalarni yoritadi. Maqolada mikroo'rganish, o'yinlashtirish, mobil ta'lim, virtual va kengaytirilgan reallik, ijtimoiy ta'lim, sun'iy intellekt, uzluksiz baholash va aralash ta'lim kabi asosiy yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Ushbu tendensiyalar texnologiyadagi yutuqlarni va o'zgaruvchan professional talablarni aks ettiradi va moslashuvchan, qiziqarli va mavjud o'quv yechimlariga bo'lgan ehtiyojni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Elektron ta'lim, tendensiya, virtual va reallik, sun'iy intellekt, mobil ta'lim

Abstract: This article examines the transformative impact of e-learning on continuing professional development (CPD) and highlights several contemporary trends shaping the future of professional education. The paper examines key areas such as microlearning, gamification, mobile learning, virtual and augmented reality, social learning, artificial intelligence, continuous assessment, and blended learning. These trends reflect advances in technology and changing professional demands and emphasize the need for flexible, engaging and accessible learning solutions.

Keywords: E-learning, trend, virtual and reality, artificial intelligence, mobile learning

Kirish

Bugungi tez sur'atda va texnologiyaga asoslangan dunyoda uzluksiz kasbiy rivojlanishning (UKR) ahamiyatini oshirmay bo'lmaydi. Sanoat jadal rivojlanib borayotgani va yangi yutuqlar paydo bo'lishi bilan birga, mutaxassislar raqobatbardosh bo'lish uchun o'z ko'nikmalari va bilimlarini doimiy ravishda yangilashlari kerak. Moslashuvchan, qulay va moslashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish uchun raqamli platformalardan foydalanadi-

gan ta'limga inqilobiy yondashuv bo'lgan elektron ta'limga kiring. Ushbu maqola elektron ta'limning UKRga chuqur ta'sirini o'rganadi, mutaxassislarning doimiy ta'lim va rivojlanish bilan qanday shug'ullanayotganini qaytashakllantiradigan zamonaviy tendensiyalarni o'rganadi. Mikroo'rganish va o'yinlashtirishdan virtual haqiqat va sun'iy intellektgacha, UKR landshafti innovatsion elektron ta'lim metodologiyalari tomonidan o'zgartirilmoqda. Ushbu tendensiyalarni o'rganayotganimizda va ular zamonaviy ishchi kuchida umrbod ta'lim madaniyatini qanday rivojlantirayotganini aniqlashda bizga qo'shiling.

Adabiyotlar tahlili

Kasbiy rivojlanishning tez rivojlanayotgan landshaftida elektron ta'lim uzluksiz kasbiy rivojlanish (UKR) asosiga aylandi. Ushbu adabiyotlarni ko'rib chiqish elektron ta'limning turli o'lchovlarini o'rganadi va UKRni shakllantiradigan zamonaviy tendensiyalarni ta'kidlaydi, bir qator tadqiqotlar va ilmiy maqolalardan tushunchalarni oladi.

Elektron ta'limning moslashuvchanligi va qulayligi adabiyotlarda keng yoritilgan. Miller va Smit (2020) elektron ta'lim platformalari mutaxassislarga o'zlarining ta'lim ishlarini ish va oilaviy majburiyatlari bilan muvozanatlashiga qanday imkon berishini ta'kidlab, turli xil jadval-larga mos keladigan asinxron ta'lim imkoniyatlarini taklif qiladi. Xuddi shunday, Brown and Green (2021) elektron ta'lim ta'lim mazmuniga talab bo'yicha kirish imkonini beradi va bu band bo'lgan mutaxassislar uchun afzal usul ekanligini ta'kidlaydi.

Mobil qurilmalarning ko'payishi mobil ta'limni elektron ta'limning muhim tendensiyasiga aylantirdi. Brown and Green (2021) mobil ta'lim istalgan vaqtda va istalgan joyda o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish orqali UKRni qanday qo'llab-quvvatlashini o'rganadi. Ularning ta'kidlashicha, mobil ilovalar va sezgir veb-saytlar turli qurilmalarda uzluksiz o'rganish tajribasini ta'minlaydi va yo'lda o'rganishni afzal ko'radigan zamonaviy o'quvchilarning ehtiyojlarini qondiradi.

Elektron ta'limning uzluksiz kasbiy rivojlanishga (UKR) integratsiyalashuvi mutaxassislarning o'z ko'nikmalarini egallashi va yangilashidagi paradigmaning o'zgarishini anglatadi. Elektron ta'limning afzalliklari yaxshi hujjatlashtirilgan bo'lsa-da, uning kasbiy o'sishga to'liq ta'sirini tushunish uchun uning oqibatlari, muammolari va kelajak istiqbollari haqida chuqurroq muhokama qilish zarur.

Elektron ta'limning moslashuvchanligi va qulayligi uning eng muhim afzalliklari sifatida ajralib turadi. Professionallar endi qat'iy jadval-larga rioya qilishlari yoki jismoniy joylarga sayohat qilishlari shart emas, bu esa o'rganishni boshqa mas'uliyat bilan muvozanatlashni osonlashtiradi. Bu moslashuvchanlik, ayniqsa, vaqt qimmatli tovar bo'lgan sog'liqni saqlash, huquq yoki biznes kabi talabchan sohalar-da bo'lganlar uchun foydalidir.

Mikrota'lim va gamifikatsiyaning paydo bo'lishi elektron ta'limning jozibadorligini yanada oshirdi. Mikrota'limning o'lchamdagi mazmuni zamonaviy mutaxassislarning band bo'lgan jadvaliga juda mos keladi, bu esa kundalik ishlarga osongina qo'shilishi mumkin bo'lgan tez, yo'naltirilgan o'quv sessiyalarini o'tkazish imkonini beradi. Boshqa tomondan, o'yinlashtirish o'rganish tajribasini interaktiv va qiziqarli qilish orqali o'zgartiradi, bu esa yuqori saqlanish stavkalari va yaxshi o'rganish natijalariga olib kelishi mumkin. Ushbu tendensiyalar elektron ta'lim nafaqat qulaylik, balki samaradorlik va faollik haqida ham ekanligini ko'rsatadi.

Mobil ta'lim mutaxassislarga yo'lda o'rganish imkonini beruvchi ta'limga

kirishda inqilob qildi. Ushbu tendensiya ishchi kuchining ortib borayotgan harakatchanligi va dinamik ish muhitiga mos keladigan doimiy o'rganish imkoniyatlariga bo'lgan ehtiyoj bilan mos keladi. Xuddi shunday, virtual va kengaytirilgan voqelik ham amaliy ko'nikmalar

va real dunyo simulyatsiyalarini talab qiladigan sohalarda bebaho bo'lgan immersiv, amaliy o'rganish tajribasini taklif qilish orqali yangi zamin yaratmoqda.

Ijtimoiy ta'lim kasbiy rivojlanishda jamoa va hamkorlikning muhimligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy media va hamkorlik vositalaridan foydalangan holda, elektron ta'lim platformalari mutaxassislar bilim almashishi, maslahat so'rashi va loyihalarda hamkorlik qilishi mumkin bo'lgan jonli o'quv jamoalarini yaratishi mumkin. Bu tengdoshlarning o'zaro ta'siri o'rganish tajribasini boyitadi va doimiy

takomillashtirish madaniyatini rivojlantiradi.

Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish elektron ta'limdagi eng o'zgaruvchan texnologiyalardir. Ularning ta'lim tajribasini shaxsiylashtirish, real vaqtda fikr-mulohazalarni taqdim etish va ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish qobiliyati UKR dasturlarining samaradorligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Sun'iy intellekt asosidagi tahlillar o'rganish usullarini aniqlashi va moslashtirilgan tarkibni taklif qilishi mumkin, bu esa mutaxassislarning eng dolzarb va ta'sirli ta'lim olishini ta'minlaydi.

Ushbu afzalliklarga qaramay, UKRda elektron ta'lim imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish uchun bir qator muammolarni hal qilish kerak. Onlayn kurslarning sifati va ishonchliligini ta'minlash asosiy masala bo'lib qolmoqda. Elektron ta'lim platformalarining ko'payishi bilan onlayn dasturlarning ishonchliligi va ta'lim ahamiyatini kafolatlaydigan standartlar va akkreditatsiya jarayonlarini o'rnatish juda muhimdir. Mutaxassislar o'z vaqtlari va resurslarini sarflayotgan kurslar yuqori sifatli va o'z sohalarida tan olinishiga ishonishlari kerak.

O'quvchilarning faolligini saqlab qolish yana bir muhim muammodir. Elektron ta'lim moslashuvchanlikni taklif qilsa-da, u yuqori darajadagi o'z-o'zini motivatsiya va intizomni talab qiladi. Strukturaviy sinf muhitining yo'qligi kechikish va past tugatish stavkalariga olib kelishi mumkin. Shu sababli, elektron ta'lim platformalari o'quvchilarni rag'batlantirish va faollashtirish uchun interfaol tarkib, muntazam baholash va o'yin tajribasi kabi elementlarni o'z ichiga olishi kerak.

Raqamli savodxonlik ba'zi mutaxassislar, xususan, zamonaviy texnologiyalardan unchalik xabardor bo'lmaganlar uchun jiddiy to'siqdir. E-ta'lim platformalaridan foydalanish bo'yicha tegishli yordam va treningni ta'minlash barcha o'quvchilarning ushbu imkoniyatlardan foydalanishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, raqamli tafovutni bartaraf etish elektron ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishidan qat'i nazar, hamma uchun ochiq bo'lishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Oldinga qarab, UKR bo'yicha elektron ta'limning kelajagi istiqbolli ko'rinadi. Texnologik taraqqiyot innovatsiyalarni rivojlantirishda davom etadi va o'rganish tajribasini yanada chuqurroq, shaxsiylashtirilgan va qiziqarli qiladi. Sun'iy intellekt, virtual haqiqat (VH) va kengaytirilgan haqiqat (KH)ning elektron o'quv platformalariga integratsiyalashuvi mutaxassislarning amaliy ko'nikmalarini oshirib, amaliy mashg'ulotlar va real simulyatsiyalar uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni taqdim etadi.

Bundan tashqari, tashkilotlar uzluksiz o'rganish qiymatini tobora ko'proq tan olishlari sababli, ular elektron ta'lim platformalari va resurslariga ko'proq sarmoya kiritishlari mumkin. Ushbu investitsiyalar elektron ta'lim metodologiyalarini yanada innovatsiyalar va takomillashtirishga olib keladi, bu esa ularni yanada samarali va foydalanishga imkon beradi.

Virtual haqiqat (VH) va kengaytirilgan haqiqat (KH) chuqur o'rganish tajribasini taklif qilish orqali UKRni inqilob qilmoqda. Li va Chun (2020) VH va KH real hayot ssenariylarini qanday taqlid qilishini o'rganib chiqadi, bu esa o'quvchilarga xavfsiz va

boshqariladigan muhitda ko'nikmalarni qo'llash imkonini beradi. Ularning topilmalari shuni ko'rsatadiki, ushbu texnologiyalar amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirishi va amaliy tajribalarni taqdim etish orqali bilimlarni saqlashni yaxshilashi mumkin.

Ijtimoiy ta'lim tengdoshga o'rganish va bilim almashishni osonlashtirish uchun hamkorlik vositalari va ijtimoiy mediadan foydalanadi. Banduraning (1977) kuzatish va o'zaro ta'sir orqali o'rganishga urg'u beruvchi ijtimoiy ta'lim nazariyasi ushbu sohadagi ko'pgina tadqiqotlarning asosini tashkil etadi. Zamonaviy tadqiqotlar ijtimoiy tarmoqlar, munozara forumlari va onlayn hamjamiyatlarning professionallarga ulanish, tushunchalar almashish va bir-biridan o'rganish imkonini berishda muhimligini ta'kidlaydi.

Kasbiy rivojlanishning doimiy rivojlanayotgan landshaftida elektron ta'lim o'zgartiruvchi kuch sifatida paydo bo'ldi. Sanoat va kasblar jadal texnologik taraqqiyotga moslashar ekan, uzluksiz kasbiy rivojlanish (UKR) tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron ta'lim o'zining moslashuvchanligi, qulayligi va innovatsion metodologiyalari bilan bu evolyutsiyaning birinchi pog'onasida turadi. Ushbu maqola elektron ta'limning UKRga ta'sirini o'rganadi, professional o'sish kelajagini shakllantirayotgan zamonaviy tendensiyalarni ta'kidlaydi.

An'anaviy sinfdan tashqarida ta'lim o'quv dasturiga kirish uchun elektron texnologiyalardan foydalanish sifatida ta'riflangan elektron ta'lim mutaxassislarning ta'lim bilan shug'ullanish usulini inqilob qildi. Yuqori tezlikdagi internet, mobil texnologiyalar va raqamli platformalarning o'sishi elektron ta'limni UKR uchun maqbul va ko'pincha afzal qilingan variantga aylantirdi.

1. Moslashuvchanlik va qulaylik: Elektron ta'lim mutaxassislarga o'z tezligi va o'z jadvali bo'yicha o'rganish imkonini beradi. Bu moslashuvchanlik, ayniqsa, ish, oila va ta'lim majburiyatlarini muvozanatlashtirganlar uchun foydalidir.

2. Xarajat-samaradorlik: Elektron ta'lim ko'pincha sayohat, turar joy va bosma materiallar kabi an'anaviy ta'lim usullari bilan bog'liq xarajatlarni kamaytiradi.

3. Turli resurslarga kirish: Raqamli platformalar boyroq o'rganish tajribasini ta'minlovchi videolar, interaktiv simulyatsiyalar va onlayn kutubxonalar kabi keng manbalardan foydalanish imkonini beradi.

4. Shaxsiylashtirilgan ta'lim: Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari tarkibni individual ehtiyojlarga moslashtiradi, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi.

UKR uchun elektron ta'limning zamonaviy tendensiyalari.

Elektron ta'lim rivojlanishda davom etar ekan, bir qancha tendensiyalar UKR kelajagini shakllantirmoqda. Ushbu tendensiyalar texnologiyadagi yutuqlarni, kasbiy talablarning o'zgarishini va o'quvchilarning umidlaridagi o'zgarishlarni aks ettiradi.

1. Mikrota'lim kontentni kichik, boshqariladigan bo'laklarga etkazib berishni o'z ichiga oladi. Ushbu usul mutaxassislarning band bo'lgan jadvalariga mos keladi va muayyan ko'nikmalar yoki bilim sohalariga e'tibor qaratish orqali saqlab qolishni kuchaytiradi. Mikrota'lim modullariga so'rov bo'yicha kirish mumkin, bu esa mutaxassislarga o'rganishni kundalik ishlarga integratsiyalashni osonlashtiradi.

2. Gamifikatsiya o'yin dizayni elementlarini o'quv muhitiga jalb qilish va motivatsiyani oshirish uchun o'z ichiga oladi. Ballar, nishonlar, peshqadamlar jadvali va interaktiv muammolar o'rganishni yanada qiziqarli va raqobatbardosh qiladi, bu esa yuqori yakuniy ko'rsatkichlarga va yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

3. Smartfonlar va planshetlarning ko'payishi mobil ta'limni muhim tendensiyaga aylantirdi. Mobil ta'lim mutaxassislarga istalgan vaqtda va istalgan joyda ta'lim mazmuniga kirish imkonini beradi. Ilovalar va sezgir veb-saytlar o'rganish tajribasining barcha qurilmalarida uzluksiz bo'lishini ta'minlaydi va yo'lda o'rganish tendensiyasini qo'llab-quvvatlaydi.

4. Virtual haqiqat va kengaytirilgan haqiqat chuqur o'rganish tajribasini taqdim etish orqali UKRni o'zgartirmoqda. VH real hayot ssenariylarini taqlid qilishi va xavfsiz muhitda amaliy amaliyotni taklif qilishi mumkin. KH ma'lumotni jismoniy dunyoga joylashtirishi mumkin, bu esa ish joyida o'rganish va ishlashni qo'llab-quvvatlashni yaxshilaydi.

5. Ijtimoiy ta'lim tengdoshga o'rganish va bilim almashishni osonlashtirish uchun ijtimoiy media va hamkorlik vositalaridan foydalanadi. Muhokama forumlari, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn hamjamiyatlar mutaxassislarga ulanish, tushunchalar almashish va bir-birining tajribasidan o'rganish imkonini beradi.

6. Sun'iy intellekt va mobil ta'lim shaxsiylashtirilgan tavsiyalar berish, ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish va kontent yetkazib berishni yaxshilash uchun o'rganish modellarini tahlil qilish orqali elektron ta'limni inqilob qilmoqda. Intellektual chatbotlar va virtual yordamchilar zudlik bilan qo'llab-quvvatlash va fikr-mulohazalarni taklif qilishlari mumkin, bu esa o'quvchilar tajribasini oshiradi.

7. Elektron ta'lim platformalari tobora ko'proq viktorinalar, so'rovlar va fikr-mulohaza shakllari kabi doimiy baholash vositalarini o'z ichiga oladi. Ushbu vositalar o'quvchilarning taraqqiyoti va yaxshilash sohalari haqida real vaqt rejimida tushuncha beradi, bu esa o'z vaqtida aralashuvlar va shaxsiy yo'l-yo'riqlar olish imkonini beradi.

8. Aralashtirilgan ta'lim onlayn raqamli mediani an'anaviy yuzma-yuz o'qitish bilan birlashtiradi. Ushbu gibrid yondashuv elektron ta'limning moslashuvchanligini va sinfda o'qitishning shaxsiy o'zaro ta'sirini ta'minlab, har ikki dunyoning eng yaxshisini taklif etadi. Aralashtirilgan ta'lim, ayniqsa, amaliy mashg'ulotlar va to'g'ridan-to'g'ri murabbiylikdan foydalanadigan murakkab fanlar uchun samaralidir.

Elektron ta'lim ko'plab afzalliklarga ega bo'lsa-da, u ma'lum qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Onlayn kurslarning sifati va ishonchliligini ta'minlash, o'quvchilarning faolligini ta'minlash va raqamli savodxonlik bo'yicha kamchiliklarni bartaraf etish muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muhim masalalardir. Tashkilotlar kuchli elektron ta'lim platformalariga sarmoya kiritishi, tegishli yordam ko'rsatishi va uzluksiz ta'lim madaniyatini rivojlantirishi kerak.

Natija

Elektron ta'lim moslashuvchan, qulay va moslashtirilgan ta'lim tajribasini taklif qilish orqali uzluksiz kasbiy rivojlanishni (UKR) sezilarli darajada o'zgartirdi. Mikrota'lim, gamification, mobil ta'lim, virtual va kengaytirilgan reallik, ijtimoiy ta'lim va sun'iy intellekt kabi asosiy tendensiyalar UKR dasturlarining samaradorligi va faolligini oshiradi. Elektron ta'lim afzalliklarga ega bo'lsa-da, kurs sifatini ta'minlash, o'quvchilarning faolligini ta'minlash va raqamli savodxonlikni hal qilish kabi muammolarni hal qilish kerak. UKR bo'yicha elektron ta'limning kelajagi davom etayotgan texnologik yutuqlar va tashkiliy investitsiyalarning ortishi bilan istiqbolli ko'rinadi, bu esa uni umrbod ta'lim va kasbiy o'sish uchun muhim vositaga aylantiradi.

Xulosa

Elektron ta'lim, shubhasiz, uzluksiz kasbiy rivojlanish kelajagini shakllantiradi.

Ushbu maqolada muhokama qilingan zamonaviy tendensiyalar yanada moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan va qiziqarli o'rganish tajribasiga o'tishni aks ettiradi. Texnologiyaning rivojlanishi davom etar ekan, elektron ta'lim mutaxassislarni tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlashda tobora muhim rol o'ynaydi. Tashkilotlar ham, shaxslar ham raqobatbardosh bo'lish va umrbod ta'lim madaniyatini rivojlantirish uchun ushbu tendensiyalarni qabul qilishlari kerak.

Adabiyotlar:

1. Bandura, A. (1977). Ijtimoiy ta'lim nazariyasi. Prentice-Hall.
2. Blek, P. va Uilyam, D. (1998). Baholash va sinfdagi o'rganish. Ta'limda baholash: tamoyillar, siyosat va amaliyot, 5(1), 7-74.
3. Braun, M. va Green, T. (2021). Ta'lim dizaynining asoslari: asosiy tamoyillarni jarayon va amaliyot bilan bog'lash. Routledge.
4. Graham, C. R. (2013). Aralashtirilgan ta'limda rivojlanayotgan amaliyot va tadqiqotlar. M. G. Mur (Tahr.), Masofaviy ta'lim bo'yicha qo'llanma (3-nashr). Routledge.
5. Jonson, D. V. (2019). Mikrota'lim samaradorligi: keng qamrovli tahlil. Ta'lim texnologiyasi jurnali, 15(3), 25-35.
6. Li, K. M. va Chun, J. (2020). Virtual haqiqatning ta'limga ta'siri: meta-tahlil. Ta'lim texnologiyasi tadqiqotlari va rivojlanishi, 68 (4), 1895-1919.
7. Miller, M. va Smit, J. (2020). Elektron ta'limning moslashuvchanligi: qiyosiy tadqiqot. Onlayn ta'lim jurnali, 24(2), 45-60.
8. Rayan, R. M. va Deci, E. L. (2020). Ta'limda gamifikatsiya: o'z-o'zini aniqlash nazariyasining roli. Gamifikatsiyada: tushunchalar, metodologiyalar, asboblari va ilovalar. IGI Global.
9. Smit, A. va Jons, B. (2019). Elektron ta'limda sun'iy intellekt: shaxsiylashtirish va samaradorlikni oshirish. Xalqaro ta'lim texnologiyalari jurnali, 10(1), 15-25.

AMALIY FAN PEDAGOGLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI. QR-KODLARDAN TA'LIM SOHALARIDA FOYDALANISH QANCHALIK SAMARALI? QR-KODNI QANDAY YARATAMIZ?

Nortoshov Utkir Rayimkulovich

*Sirdaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi tasviriy san'at va chizmachilik fani metodisti
@nortoshovu.gmail.com*

Annotatsiya: Bugungi kunda yangi darsliklarimizda har bir mavzumizni tushintirish yoki amaliy bajarish jarayonlari bo'yicha QR-kodlar qo'yilgan. Ijtimoiy tarmoqdan mavzumizga doir ma'lumotlar qidirsak, juda ko'plab ma'lumotlar topiladi, lekin biz uchun zarur bo'lganini saralash yoki o'quvchi yoshlarning ongi va dunyoqarashiga salbiy ta'sir etmaydigan ma'lumotlarni tezkor topish bu QR-kodlar bilan juda oson va qulay. O'zimiz

tayyorlagan manbalarni targ'ibot qilish uchun ham samarali yechim xisoblanadi. Siz bu sehrli kvadratlarni dars yoki mavzuni mazmun jihatidan to'ldirish, mavzuga ta'alluqli video, animatsiya yoki test materiallarni joylashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Shuning uchun ham QR-KODni qanday yaratishni bilishimiz zarur.

Kalit so'zlar: QR-kod, QR-kod yaratuvchi servislar, QR-kod yaratuvchi dasturlar.

Аннотация: Сегодня в наших новых учебниках QR-коды размещаются на процессах объяснения или практической реализации каждой нашей темы. Если мы будем искать информацию по нашей теме в социальных сетях, то найдем много информации, но разобраться в том, что нам нужно, или быстро найти информацию, не влияющую негативно на сознание и мировоззрение юных школьников, с помощью QR-кодов очень сложно. и удобно. Также считается эффективным решением для продвижения подготовленных нами ресурсов. Вы можете использовать эти магические квадраты, чтобы добавлять контент к уроку или теме, вставлять видео, анимацию или тестовые материалы, связанные с этой темой. Вот почему нам нужно знать, как создать QR-КОД.

Ключевые слова: QR-код, услуги генератора QR-кода, программы генератора QR-кода.

Abstract: Today, our new textbooks have QR-codes for explaining or practical implementation of each of our topics. If we search for information on our topic on social networks, we will find a lot of information, but sorting out what we need or quickly finding information that does not negatively affect the minds and worldviews of young students is very difficult with QR codes. easy and convenient. It is also considered an effective solution for the promotion of resources prepared by ourselves. You can use these magic squares to add content to a lesson or topic, embed videos, animations, or test materials related to the topic. That's why we need to know how to create a QR-CODE.

Keywords: QR-code, QR-code generator services, QR-code generator programs.

Kirish

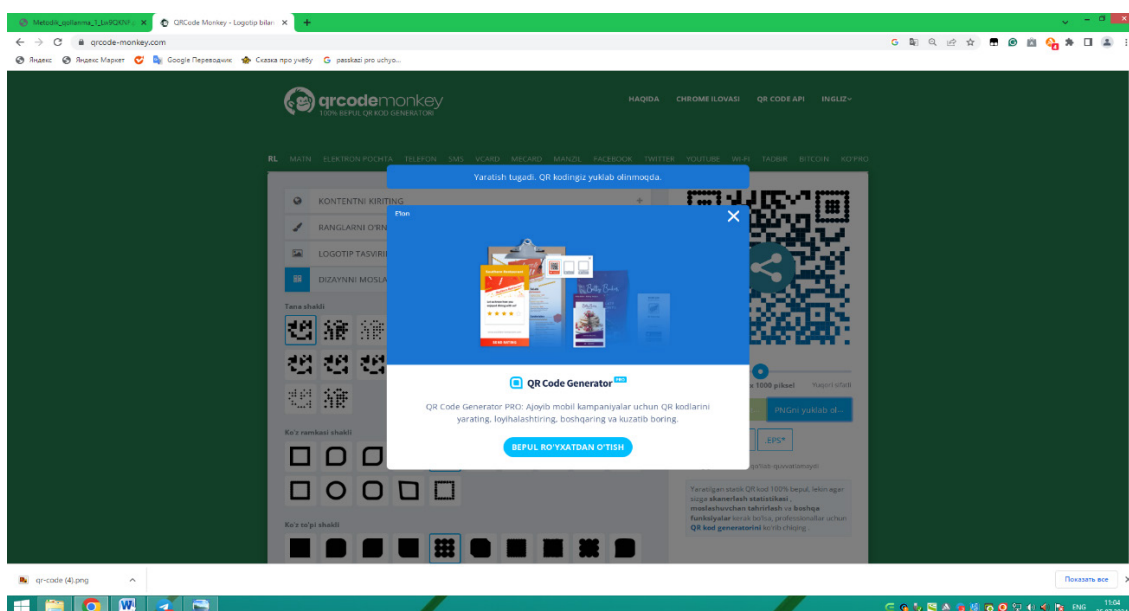
QR-koddan foydalanish, yaratish uchun u haqida qisqacha bo'lsada ma'lumotga ega bo'lishimiz kerak. QR-kodlar (Quick Response - ingliz tilida "tezkor reaktsiya", "tezkor sadojavob") QR-kod - ikki o'lchamli shtrix kod bo'lib, mazkur shtrix kod oq va qora piksel (nuqtalar)dan iboratdir. Ushbu piksel nuqtalar bir necha yuz belgilarni kodlash imkonini beradi, ya'ni 7089 ta raqam, 4296 ta harf yoki 1812 ta belgini o'z ichiga olishi mumkin.

Kodlanadigan matn-oddiy matn, Internet manzili, telefon raqami, ma'lum bir joyning geolokatsiyasi yoki koordinatasi, ma'lumot taqdim etuvchi insonning tashrif kartochkasi ham bo'lishi mumkin. QR-kodlarni vizuallashtirish odatdazamonaviy smarttelefonlar yordamida amalga oshiriladi. Bunda smartfon kamerasi QR-kodga qaratiladi va zarur internet resursga yoki saytga ortiqcha harakatlarsiz o'tish imkoni bo'ladi. QR-kodlardan foydalanish katta hajmdagi giperhavolalarni terish, yozib olish yoki zarur axborot manbasiga tezkor murojaat qilish imkoniyatini yaratadi. Jumladan, kompyuter monitoridagi reklama, jurnal sahifasidagi e'longa QR-kod qo'shib qo'yilsa uni o'qiydigan o'quvchi yoki shu tovarni iste'molchisi ortiqcha harakatlarsiz internetga joylashtirilgan sayt hamda ijtimoiy tarmoq sahifalariga tezkor o'tishi va ma'lumotni olishi mumkin.

Ta'lim sohalarida foydalanishda biz izlayotgan mavzu ijtimoiy tarmoqa yuzlab topilishi mumkin, lekin qaysi biri aynan mavzumizga ta'luqli yoki o'quvchilarimizning yosh va psixologik jihatlariga mosligini saralash ham anchagina vaqt talab etadi. QR-KOD lardan foydalanish esa oldindan tayyorlangan yoki ko'rib chiqilgan manbalarga tez va oson o'tishimizni ta'minlab beradi.

Misol uchun tasviriy san'at darsligidan 6-sinf o'quvchilariga 1-chorak yakuni bo'yicha test ishlash kerak bo'lsa <https://t.me/quizbotdatest/34>

Ushbu xavola "telegram" ijtimoiy tarmog'idagi test botida "Guruhda testni boshlash" tugmasini bosib va o'zingiz xoxlagan guruhga testni yuboring !

Tasviriy san'at 6-sinf 1-chorak 2022 nashr bo'yicha test.

Tasviriy san'at darsligidan 7-sinf o'quvchilariga 1-chorak yakuni bo'yicha test ishlash kerak bo'lsa <https://t.me/quizbotdatest/35> Ushbu xavola "telegram" ijtimoiy tarmog'idagi test botida "Guruhda testni boshlash" tugmasini bosib va o'zingiz xoxlagan guruhga testni yuboring !

Tasviriy san'at 7-sinf 1-chorak 2022 nashr bo'yicha test.

QR-KODLARNI O'QISH.

QR-kodlarni o'qish uchun smartfonga maxsus dastur o'rnatiladi. Agar foydalanayotgan smartfoningizda QR-kod o'qiydigan bironta dastur o'rnatilgan bo'lsa, u holda yangisini o'rnatishga ehtiyoj bo'lmaydi. QR-kodlarni o'qish uchun mo'ljallangan "tekin" dasturiy ta'minotlardan namunalari:

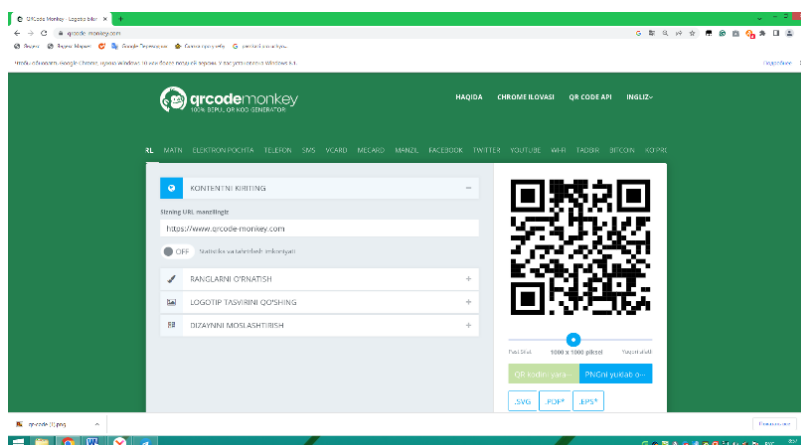
QR-kod yaratish. (manzil/internet sahifa)

QR-kod yaratuvchi servislar:	QR-kod yaratuvchi dasturlar:
1. QR-kod onlayn generatori qrcode.tec.it/ru – *.PNG bichimda yaratiladi. QR-kodingizni tekin yarating ru.qrcode-generator.com Rasmlar – *.JPG, *.EPS, *.SVG bichimlarda taqdim etiladi QRCode-Monkey www.qrcodemonkey.com Rasmlar- *.PNG, *.EPS, *.SVG, *.PDF bichimlarda taqdim etiladi. QR-code yaratish algoritmi: QR-kod yaratish uchun internetdan www.qrcoder.ru sayti ishga tushiriladi. 1. Brauzerdan QR-kodga aylantirilishi rejalashtirilgan manzil ko'chirib olinadi. 2. «Sayt»dagi «vvedite tekst dlya kodirovaniya» oynasiga kodlanadigan matn yoki internet sahifa («URL-manzili», «URL») qo'yiladi. DAVOM ETAMIZ... ..SAYTDAGI SERVISDA: 3. «Sozdat QR-kod» («Create QR Code» ctrl+enter) tugmachasi bosiladi. 4. «ZDES BUDET VASH QR-CODE» oynasida yaratilgan QR-kod paydo bo'ladi. 5. Yaratilgan QR-kod rasmining ustiga sichqonchani olib boring, va uni kompyuter buferiga ko'chirib olinadi. 6. Ko'chirib olingan QR-kodni dars ishlanmasini tayyorlaydigan dasturingiz yoki matn muharriringiz sahifalariga joylashtirishingiz mumkin.	QR Code Studio QR-kodlarni (Windows, Mac OS) operatsion tizimi o'rnatilgan kompyuterlarda tekin yaratiladi. Dastur tez va qulay QR-kod yaratadi. Tayyor kodlar (BMP, GIF, JPG, PNG, TIFF) bichimida yoki axborot almashish buferiga saqlanishi mumkin.

Havolani QR kodiga aylantirish qo'lda kiritish zaruriyatini yo'qotib, havola almashish jarayonini soddalashtiradi.

Topshiriq:

1. Smartfoningizga Qr-code o'qish dasturini o'rnatish;
2. Mazkur sahifalarga joylashtirilgan Qr-codelarni o'qiting. <https://www.qrcode-monkey.com>

Telefon raqam:

Nortoshov Utkir Rayimkulovich +998941687128

Xulosa

Bugungi kunda yangi O'zbekistonda ilm-ma'rifatga alohida e'tibor qaratilgani o'laroq, butun ta'lim tizimida xususan amaliy fanida ham o'z isbotini topmoqda, shundan kelib chiqib zamonaviy o'qitish tendensiyalarini xisobga olib QR kodlarini yaratiladi, bunda barcha sinfda keltirilgan zamonaviy bilim ko'nikmalarni egallab borishlari maqsadga muvofiqdir. Darslik kitoblarda berilgan QR kodlarni to'la qonli his qilish va uni amalda bajarish va o'quvchilarga ayni shu mavzuni to'la to'kis o'rganishga imkon yaratadi. Shu sababli, hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Zero, sa'nat-tabi'at, jamiyat va inson mohiyati haqidagi turli bilimlar, ma'lumotlar majmuasi, kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim - tarbiyadir.

Adabiyotlar ro'yhati

1. QR-КОД қандай яратилади?-2019 Таржимонлар РТМ Методистлари. - Д.М.Сайфуров, Р.А. Алимов

BOSHLANG'ICH SINFLARDA PALETKADAN FOYDALANISH METODIKASI

Oripov San'at Otaqulovich

*Buxoro viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish
milliy markazi metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti*

Annotatsiya. Bugungi kunda amalda foydalanib kelayotgan yangi darsliklar o'quvchilar fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradigan, dunyoqarashini boyitadigan amaliy va mantiqiy topshiriqlar berilgan. Ushbu darsliklarda berilgan masalalarning yechimi mantiqiy yondashuvni talab etadi. Maqolada ushbu matematika darslarida innovatsion usullarni qo'llash muammolarning yechimi sifatida yaxlitlash va paletkadan foydalanish metodikasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: kommunikatsiya, tanqidiy fikrlash, kreativlik, vazifa, maqsad, masala, dunyoqarash, hisoblash, yechim, yuza, paletka, yaxlitlash, taqribiy

Abstract. The new textbooks that are being used in practice today are given practical and logical tasks that develop students' thinking skills and enrich their worldview. The solution of the problems given in these textbooks requires a logical approach. The article presents the method of using rounding and palette as a solution to problems using innovative methods in these mathematics lessons.

Key words: communication, critical thinking, creativity, task, goal, problem, outlook,

calculation, solution, surface, palette, rounding, approximation

Абстрактный. В новых учебниках, которые сегодня используются на практике, даны практические и логические задания, которые развивают мыслительные способности учащихся и обогащают их мировоззрение. Решение задач, приведенных в этих учебниках, требует логического подхода. В статье представлен метод использования округления и палитры как решение задач с использованием инновационных методов на уроках математики.

Ключевые слова: коммуникация, критическое мышление, творчество, задача, цель, проблема, мировоззрение, расчет, решение, поверхность, палитра, округление, приближение.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yilga oid Davlat dasturi to'g'risidagi farmoni loyihasida "2023-2024 o'quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, shuningdek, ularda kommunikativ ko'nikmalar, tanqidiy va kreativ fikrlash, hamkorlikda ishlash, tadqiqotchilik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan yangi o'quv dasturlarini amaliyotga kiritilish" vazifasi belgilangan. Buning uchun 1-4 sinflarni "ilg'or xorijiy tajriba" asosida ishlab chiqilgan darsliklar bo'yicha o'qitish tarzida belgilangan. Ya'ni 2023-yil davlat dasturida bu vazifa "boshlang'ich sinf darsliklarini xalqaro standartlar asosida joriy etish" belgilangan.

2023-2024-o'quv yilida ishlab chiqilgan darsliklar "XXI asr kishisi uchun eng zarur bo'lgan ko'nikmalar" — tanqidiy va kreativ fikrlash, jamoa bo'lib ishlash, muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Amalda foydalanib kelayotgan yangi darsliklar o'quvchilar fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradigan, dunyoqarashini boyitadigan amaliy va mantiqiy topshiriqlar berilgan.

Misol uchun 3-4-sinf matematika darsligida "Paletka nima" mavzusi berilgan. O'quvchilarga ushbu mavzuni tushuntirishdan oldin sonlarni yaxlitlash va chamalash kabi tushunchalarni o'rgatishimiz lozim.

Yaxlitlash nima?

Sonni berilgan aniqlikda yaxlitlash uchun bu sonni 0 raqami bilan tugaydigan unga eng yaqin songa almashtirish yetarli. Bunda 0 raqamlari aniqligi hisobiga olinayotgan xonadan quyidagi barcha xonalarda turishi kerak. Bunda:

* $325\,278=325\,280$ —o'nliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* $325\,278=325\,200$ —yuzliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* $325\,278=325\,000$ —mingliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* $325\,278=330\,000$ —o'n mingliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* $325\,278=300\,000$ —yuz mingliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

O'nliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* Agar son bitta nol bilan tugaydigan eng yaqin son bilan almashtirilsa, son o'nliklargacha yaxlitlangan deyiladi.

* 47 soni 40 soniga qaraganda 50 soniga yaqinroq.

* Shuning uchun $47=50$

* 5 raqami bilan tugaydigan son har doim katta songacha yaxlitlanadi.

$65 = 70$

$$45 = 50 \quad 85 = 90$$

Amaliy mashg'ulot.

* Namuna.

$$* 170 < 174 < 180 \quad 174 \approx 170$$

Yuzliklargacha aniqlikda yaxlitlash.

* Agar son ikkita nol bilan tugaydigan unga yaqin son bilan almashtirilsa, son yuzliklargacha aniqlikda yaxlitlangan deyiladi.

* 632 soni 600 va 700 sonlari orasida yotadi. 632 soni 600 soniga yaqin yotadi. Shuning uchun $632 \approx 600$

* 50 bilan tugaydigan son har doim katta songacha yaxlitlanadi.

$$* 350 = 400 \quad 850 = 900 \quad 150 = 200$$

Chamalash.

* Amaliy hayotda biz ko'pincha kattalikning aniq qiymatini bilmaymiz. Shuning uchun, soddalik maqsadida biz uning taqribiy qiymatlaridan foydalanamiz. Buning uchun yozma ravishda taqribiy tenglik belgisi "=" ishlatiladi.

* Misol uchun. Xom g'ishtning massasi =6kg. Pishiq g'ishtning massasi =4kg

Qiymatlarni chamalash.

* Hisob-kitoblarda adashmaslik uchun hisoblashlar natijasini oldindan chamalab qo'yish kerak.

* Qo'shiluvchilar yig'indisini chamalash juda oson.

* Har bir qo'shiluvchidan kichikroq bo'lgan ikkita yaxlit sonni topamiz. Ularning yig'indisi izlanayotgan yig'indining quyi chegarasi bo'ladi.

* Har bir qo'shiluvchidan kattaroq bo'lgan ikkita yaxlit sonni topamiz. Ularning yig'indisi izlanayotgan yig'indining yuqori chegarasi bo'ladi.

* Yig'indini chamalash hisoblashlardagi qo'pol xatolarni topishda yordam beradi.

Amaliy mashg'ulot.

* Namuna. $257 + 375 =$ ifodani qiymatlarni chamalash orqali bajaramiz.

$$* 200 + 300 < 257 + 375 < 300 + 400$$

* $500 < 257 + 375 < 700$ Xulosa: bu sonlarning yig'indisi 500 bilan 700 sonlari orasida joylashgan. Ifoda qiymati 632

$$* 66 + 28 =$$

$$* 60 + 20 < 66 + 28 < 70 + 30$$

* $80 < 66 + 28 < 100$ Xulosa: bu sonlarning yig'indisi 80 bilan 100 sonlari orasida joylashgan. Ifoda qiymati 94

Amaliy mashg'ulot.

* Namuna. $14 \times 35 =$ ifoda qiymatini chamalash.

$$* 10 \times 30 < 14 \times 35 < 20 \times 40$$

* $300 < 14 \times 35 < 800$ Xulosa: bu sonlarning ko'paytmasi 300 va 800 sonlari orasida yotadi. Ko'paytma 490 ga teng.

* $287 \times 415 =$ ifoda qiymatini chamalash.

* $200 \times 400 < 287 \times 415 < 300 \times 500$

* $80\ 000 < 287 \times 415 < 150\ 000$ Xulosa: bu sonlarning ko'paytmasi 80 000 va 150 000 sonlari orasida yotadi. Ko'paytma 119 105 ga teng.

Amaliy mashg'ulot.

* Uydan maktabgacha bo'lgan masofa 1550 m. Ali uydan chiqib maktabgacha bo'lgan masofani 1445 m ni bosib o'tdi. Ali maktabga yetib bordimi?

* Alida 1445 so'm puli bor. Ali do'kondagi narxi 1550 so'm bo'lgan ko'ylakni sotib olib biladimi?

* 1-holatda Ali maktabga yetib bordi deyish mumkin. 2-holatda esa Ali do'kondan ko'ylakni sotib ololmasligini bilamiz. Xulosa qiladigan bo'lsak har bir holatni chamalab aniqlashimiz mumkin.

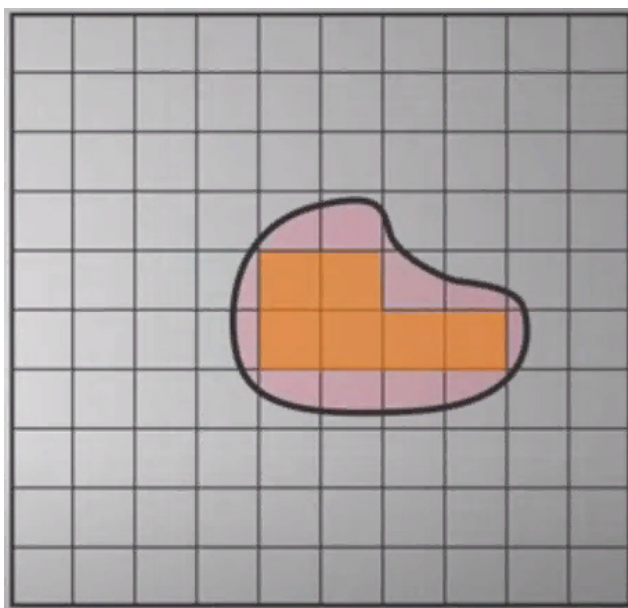
Paletka nima?

Paletka - Shaffof qog'ozda aks ettirilgan kvadratlar to'plami.

Paletka yordamida turli xildagi tomonlari noodatiy bo'lgan shakllarning yuzasini topish mumkin. Paletka yordamida o'lchangan figura yuzasi quyidagi formula yordamida hisoblanadi. $S = a + b : 2$

a- to'liq kvadrat kataklar b- to'liq bo'lmagan kvadrat kataklar

1-Amaliy mashg'ulot. Berilgan shakl yuzini paletka yordamida hisoblang.

Yechimi: Masala bo'yicha mulohaza yuritamiz. Rasmda berilgan shakl ustiga Paletka o'lchash qog'ozi qo'yilgan. Berilgan shakldagi to'liq va to'liq bo'lmagan kvadrat kataklarini sanaymiz. Demak to'liq kvadratlar soni 6 ta, to'liq bo'lmagan kvadratlar soni 13 ta.

$$a = 6$$

$$b = 14$$

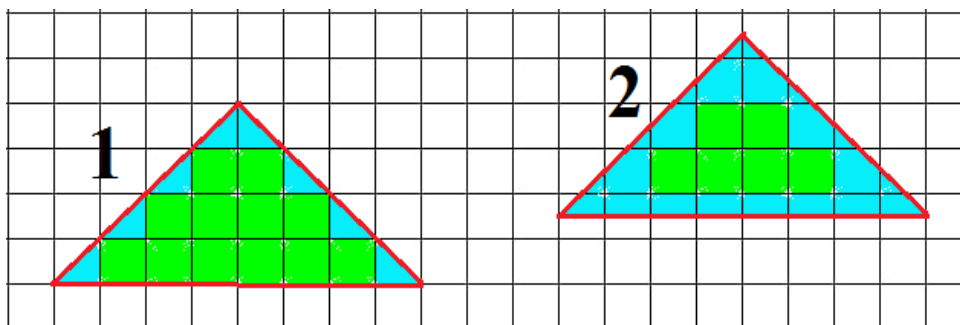
Shakl yuzini formula yordamida hisoblaymiz .

$$S = 6 + 14 : 2 = 6 + 7 = 13 \text{cm} \quad S = 13 \text{cm}$$

Demak, shakl yuzi taqriban 13 cm ga teng.

Amaliy mashg'ulot.

Chap va o'ngda ayni bir uchburchak tasvirlangan. Faqat o'ngdagi rasmda u biroz yuqoriga siljigan. Ushbu uchburchaklarning yuzlari bir xil bo'lishi kerakmi yoki har xilmi?

Paletka yordamida ularning yuzlarini toping. Natijani qanday izohlaysiz?

1-chap tomondagi uchburchak yuzini hisoblaymiz. To'liq bo'lgan kvadratlar soni 12 ta, to'liq bo'lmagan kvadratlar soni 8 ta.

$$S=12+8:2=12+4=16 \text{ cm} \quad S=16\text{cm}$$

2-o'ng tomondagi uchburchak yuzini hisoblaymiz. . To'liq bo'lgan kvadratlar soni 6 ta, to'liq bo'lmagan kvadratlar soni 22 ta.

$$S=6+22:2=6+11=17 \text{ cm} \quad S=17\text{cm}$$

Masala yuzasidan xulosa qilamiz. Yaxlitlash, chamalash ko'nikmalaridan kelib chiqib, masaladagi chap tomondagi uchburchak yuzi taqriban 16 cm, o'ng tomondagi uchburchak yuzi taqriban 17 cm ga tengligini ko'rdik. Masala javobi taxminiy aniqlanadi. Masala javobini taqriban 16 cm deb belgilashimiz mumkin.

Yaxlitlash nima?, Chamalash nima?, Taqribiy qiymat nima?, Paletkadan qanday foydalanamiz?

Yuqoridagi tushunchalarni o'quvchilarga to'g'ri va aniq tushuntirish kerak. Zero, o'quvchi bugun egallagan bilimini hayotda qiynalmay qo'llay olsin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Matematika. Umumiy o'rta maktablarning 4-sinfi uchun darslik. I.V.Repyova. Toshkent." Novda Edatainment" nashriyoti. 2023
2. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. N.U. Bikbayeva.
3. Mantiqiy masalalar. A.Qo'chqorov. Sh. Ismoilov. Toshkent 2008.
4. Matematikadan testlar to'plami. M.A.Mirzaahmedov. Zukko kitobxon
5. Xalqaro matematik musobaqalarda berilgan masalalar ("Kenguru masalalari").
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. " O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent-2020
7. Internet manbalari

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMINING BOSHQARUV MEXANIZMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Qurbonov O'tkirbek

*Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi
o'quv jarayonini tashkil etish bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmidagi raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati yuzasidan fikrlar keltirilgan. Shu bilan birgalikda, raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, boshqaruv san'ati, ijodiy qobiliyat, imkoniyatlari, zamonaviy usullar, interfaol metodlar.

Annotation: Abstract: This article discusses the role and importance of digital technologies in the management mechanism of the continuing education system. At the same time, the possibilities of digital technologies are highlighted.

Key words: digital technologies, art of management, creative ability, possibilities, modern methods, interactive methods.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение цифровых технологий в механизме управления системой непрерывного образования. При этом подчеркиваются возможности цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусство управления, творческие способности, возможности, современные методы, интерактивные методы.

O'zbekiston Respublikasining mustaqilligi dastlabki yillaridanoq ta'lim tizimini isloh qilish masalasiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilib, yosh avlodga jahon andozalariga mos sharoitlarda bilim olishini, yetuk inson bo'lib shakllanishi, qobiliyat va iqtidorini yuzaga chiqarish asosiy maqsad qilib belgilab olindi.

Raqamlardan foydalanishga asoslangan hamda joriy etilgan texnologiyalarning so'zsiz foydasi bilan axloqiy, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, robotlar va tashkilotlar xodimlari o'rtasidagi raqobatning huquqiy jihatlari bilan bog'liq masalalar tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda.

Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo'ladi".

Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so'z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Raqamli iqtisodiyot bu birgina faoliyat turi emas, balki, ishbilarmonlik, sanoat ob'ektlari, sifatli ta'lim va xizmatlar deganidir. "Raqamli" atamasi barcha sohalarda axborot

texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma'lumotlar bo'ladi.

Inson o'zining butun umri davomida shaxsiy jismoniy ishlarini mexanik qurilmalarga yuklashga intilib kelgan. Ushbu intilishlar oqibatda richag, g'ildirak, shamol tegirmoni kabi mexanizmlarning bunyod etilishiga olib keldi va bu elektr va boshqa ko'rinishdagi energiyalardan foydalanish imkonini yaratdi. Sanoat inqilobi energiyalami ishlab chiqarish jarayonlarida foydalanishga yo'naltirilgan. Keyinchalik o'zaro almashuv tamoyilidan foydalanilgan holda faoliyat ko'rsatadigan ommaviy ishlab chiqarish paydo bo'ldi. To'xtovsiz intilish oqibati natijada mexanizatsiyalashning murakkab ko'rinishlarini bunyod etib, inson jismoniy mehnatini yengillashtirish mumkin bo'lgan sharoitda to'liq almashtirishga olib kelish uchun sharoit yaratdi. Buning asosiy natijasi mehnat unumdorligining oshishi bo'lib hisoblanadi. Ommaviy ishlab chiqarishda xom ashyo va detallar oqimini boshqarish uchun sistemali munosabat (yondashish) keng tarzda qo'llanila boshlandi. Bunday sharoitda rahbariyat tomonidan qaror qabul qilish qo'yilgan muammoga sistemali munosabatda bo'lishni taqozo etadi. Texnikaviy taraqqiyot uzoq zanjirining navbatdagi qadami avtomatlashtirish bo'ldi. Oldin ta'kidlab o'tilganidek, «avtomatlashtirish» ni turli tarzda tasavvur etish mumkin. Xohlagan mulohazada ham avtomatlashtirish deganda mexanikaviy ishni odam ishtirokisiz bajarishda energiyadan foydalanishni tasavvur etiladi.

Uzluksiz ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmida raqamli texnologiyalarning o'rni haqida gapirganda, ta'lim muhitining asosiy tarkibiy qismlari, shubhasiz, hozirgi davrda raqamli axborot ta'lim muhitini shakllantirish va uni umumta'lim tizimiga integratsiyalash jarayonida elektron ta'lim tizimini rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim - ta'lim muhitini shakllantirishda va raqamli axborot ta'lim muhitini shakllantirishda muhim jihatdir. Bu o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini, bilish va obyektiv faoliyat subyekti sifatida aniqlash asosida o'quvchi shaxsining rivojlanishi yoki o'zini-o'zi rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida har kimning o'z faoliyatini tanlash huquqiga ega bo'lishiga asoslanadi.

Elektron ta'lim muhiti - ta'limning muqobil shakllarini o'rganish orqali rivojlanishning o'ziga xos yo'nalishi hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarining raqamli transformatsiyasining asosi raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanish eng samarali bo'lgan ta'lim jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etishga o'tishdir. Ta'lim tashkilotlari ishini o'zgartirish ta'limning raqamli transformatsiyasi bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani o'zgartirishni talab qiladi. Buni amaliy bajarmay turib, ushbu bazani keng huquqiy eksperiment davomida innovatsion raqamli ta'lim platformalarida sohada har tomonlama sinovdan o'tkazmasdan va takomillashtirishsiz amalga oshirish mumkin emas.

Bu yerda raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiquvchilar dastlabki talablar va texnik shartlarni tayyorlashda yordam oladilar. Ulardan foydalanishda imkon qadar qulay va samarali bo'lishi uchun o'z materiallarini sinovdan o'tkazadilar va takomillashtiradilar.

Innovatsion platformalar sonining o'sishi va ta'lim jarayonini raqamli transformatsiyasi mamlakatda keng tadbiq etilishidan oldin quyidagi ishlar bajarilishi kerak:

- barcha ta'lim muassasalarini keng polosali internet tarmog'iga ulash;
- ularning raqamli infratuzilmasini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha ishlar;

- ta'limni raqamli o'zgartirish bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish kerak.

Ta'limning turli sohalarida kompyuter telekommunikatsiyalarining qo'llanilish tajribalaridan shuni ko'rish mumkinki, axborot texnologiyalari bizga bir qator ijobiy imkoniyatlarni yaratib berayapti, quyidagilar shular jumlasidandir:

1) professor-o'qituvchilar, ilmiy xodimlar va talabalarning har xil turdagi hamkorlik ilmiy tadqiqotlarini (har xil ilmiy-amaliy loyihalar yordamida chinakam ijodiy tadqiqot, mustaqil amaliy faoliyat, mustaqil bilim orttirish, amaliy ijodiy faoliyat va boshqa turdagi hamkorliklarni) tashkil etish;

2) ilmiy-uslubiy markazda ta'lim olayotgan keng ommaga tezkor mutaxassis maslahatlarini tashkil etish va yetkazish;

3) masofaviy ta'lim va pedagogik kadrlar malakasini oshirish tarmog'initashkil etish;

4) tezkor axborot almashinuvi;

5) ta'limdagi sheriklarning, bu talaba, o'quvchi, o'qituvchi, ilmiy xodim bo'lishidan qat'iy nazar, ularga o'zaro fikr almashinish ko'nikmalarini hosil qilishni, muomala madaniyatini va o'z fikr-mulohazalarini tez, lo'nda va aniq ifoda etishni o'rgatish;

6) madaniy, etnik, insonparvarlikning keng qamrovli ijobiy axborotlari bilan fikr almashinish natijasida yoshlarning madaniy va ijtimoiy qobiliyati va layoqatini o'stirish.

Uzluksiz ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmida lozim bo'lgan raqamli texnologiyalarning bir necha turlari mavjud. Bu borada raqamli texnologiyalarning eng asosiy quyidagi turlarini eslatib o'tish joiz:

1) kompyuterli dasturga asoslangan o'qitish raqamli texnologiyasi;

2) elektron-modulli texnologiya;

3) masofaviy ta'lim texnologiyasi;

4) mustaqil ta'lim texnologiyasi;

5) individual yondashguv texnologiyasi;

6) Internet ta'limi texnologiyasi;

7) milliy portallar texnologiyasi;

8) mohir pedagoglarning shaxsiy texnologiyasi.

Mazkur raqamli texnologiyalar turlaridan maktab muhiti va imkoniyatlariga asosan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablari zamonaviy kompyuter jihozlari bilan ta'minlangan. Shu sababli boshlang'ich ta'limda kompyuterli dasturga asoslangan o'qitishning raqamli texnologiyasidan foydalanish qiziqarliligi, tezkorligi va samaradorligi bilan muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib uzluksiz ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmida raqamli texnologiyalardan foydalanib o'qitish mazmunini yangilaydi, vaositalarini takomillashtiradi va o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini kuchaytiradi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim jarayonida boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarini qo'llash monitoringini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablari hududlardagi oliy pedagogik ta'lim muassasalariga biriktirilgan. Bunday imkoniyatlardan oqilona foydalanish kerak.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Djaylavov A. Ta'lim sohasida interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish texnologiyalari

(malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun uslubiy qo'llanma). - A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2016.

2. Ishmuhammedov R.J, Yuldashev M.A, "Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar". T.: "Nihol", 2013.
3. Paxrutdinov Sh. Global axborot jamiyati va mediata'lim. –T.: 2015.
4. Rustamova N. Mediata'lim va mediamadaniyat: nazariya va amaliyot. T.: "Muharrir", 2015.
5. Saidov U. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. –T.: "Akademiya", 2007.
6. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar – do'stona muhit yaratish omili. - T.: YUNISEF, 2005.
7. R.H. Ayupov, S.Q. Tursunov. Raqamli texnologiyalar: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbol-lari. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, "Nodirabegim" nashriyoti, 2020, 377 bet. (12-128-betlar).
8. G'ulomov S.S. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyot va blokcheyn texnologiyalar. – Toshkent, Iqtisod-moliya nashriyoti, 2019 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA KAMMUNIKATIVLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANITISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ravshanova Xafiza Komilovna

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

xafizakomilovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqola bugungi kunning dolzarb mavzularidan biri bo'lib, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirish, uning ahamiyatli jihatlari masalalariga qaratilgan. Maktabgachata'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy xususiyatlari, kasbiy tayyorgarlik jarayoni, pedagogik qobiliyatlar muammosiga asoslanib yoritilgan.

Kalit so'zlar: Trening, muloqot muloqot qobiliyatlari, tashkilotchilik qobiliyatlari, yetuklik.

Аннотация: Статья является одной из актуальных тем современности и посвящена формированию коммуникативных способностей педагогов дошкольных образовательных организаций и ее важным аспектам. Освещены профессиональные характеристики педагогов дошкольных образовательных организаций, процесс профессиональной подготовки, проблема педагогического мастерства.

Ключевые слова: обучение, коммуникативные коммуникативные навыки, организаторские способности, зрелость.

Abstract: The article is one of today's topical topics and focuses on the formation of communicative abilities of teachers of pre-school educational organizations and its important aspects. The professional characteristics of teachers of pre-school educational

organizations, the process of professional training, and the problem of pedagogical skills are highlighted.

Key words: training, communication skills, organizational skills, maturity.

Kirish: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son hamda "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son farmonlarida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarorlariga asosan, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish kabi dolzarb masalalar qo'yilgan. Ta'limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik talab talaba (yoki o'quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko'nikmalari asosida mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o'quv faniga qiziqishga kuchaytirish, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir.

Muhokama va natijalar: Bugungi kunda mustaqil respublikamiz dunyo hamjamiyati tomonidan tan olinayotgan ekan, uning kelgusidagi rivoji, gullab-yashnashi bugungi kun yoshlariga bog'liqdir. Demak, bugungi yoshlar har tomonlama rivojlangan, o'ziga, boshqa insonga, jamiyatga, tabiatga va mehnatga o'z to'g'ri munosabatini bildiradi. Mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, ijodkor, tashabbuskor va tadbirkor bo'lmog'i lozim. O'quvchida ana shu xususiyatlarning rivojlanishi so'zsiz o'qituvchiga, uning o'quv-tarbiya jarayonini to'g'ri boshqara olishiga va o'quvchilar bilan o'rnata oladigan muomala va munosabatlariga bog'liq. Kommunikativ qobiliyat – bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga qobiliyatlilikdir. Kommunikativ qobiliyat – bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga ega qobiliyatlilikdir.

Psixologik adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir qancha turlari ajratib ko'rsatiladi:

1) insonning insonni tushuna olishi (insonni shaxs sifatida, uning alohida jihatlarini, motiv va ehtiyojlarini baholash, tashqi xulq-atvorini ichki olami bilan bog'liqlikda ko'rib chiqish, yuz, qo'l, gavda harakatlarini "o'qish" ko'nikmasi).

2) insonni o'z-o'zini anglay olishi (o'z bilimi, qobiliyati, o'z xarakteri va boshqa qirralarini baholash, inson boshqalar tomonidan qay tarzda qabul qilinishi va atrofdagilar ko'zi bilan baholash);

3) muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish ko'nikmasi (mavjud holatni kuzatish, uning namoyon bo'lish belgilari haqida ko'proq axborotlarni ajarata olish, ularga e'tiborni qaratish, yuzaga kelayotgan vaziyatning ijtimoiy va psixologik mohiyatini to'g'ri idrok etish va baholash).

Tahlil etish gnoseologiya, psixologiyada bilish va amaliy faoliyatga doir barcha harakatlarni o'z ichiga oladi, pedagogikada esa, tadqiq qilinayotgan narsa hodisalarning alohida tarkibiy qismlarga ajratish qonuniyat va usullarini o'zida aks ettiruvchi bilish jarayoni sifatida ifoda etiladi.

Aynan bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari yaxshi shakllangan

tashkilotchilik va muloqot qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Tarbiyachilarni tashkil eta oladigan, turli ijtimoiy- madaniy tizimlar va sub'ektlar bilan samarali munosabatda bo'lishni, kasbiy hayotining barcha bosqichlarida uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirish va takomillashtirishni ta'minlaydigan o'qituvchilarni talab qiladi. Barcha mahalliy va xorijiy adabiyotlar tadqiqot muammosi bo'yicha bilimlarni to'plash va tizimlashtirishga yordam beradi, ammo shuni ta'kidlash kerakki, tarbiyachilarning kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlari darajasi to'g'risida aniq bilimlar to'g'ri aks ettirilmagan va maxsus o'rganilmagan, ilmiy-pedagogik jihatdan kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyati darajasi bo'yicha tadqiqotlar endi boshlanmoqda, bu hodisaning aniqlangan ko'pgina xususiyatlari nazariy jihatdan tuzilgan va chuqurroq va har tomonlama o'rganishni talab qiladi. Texnik mutaxassisning kasbiy yo'naltirilgan ijodkorligi deganda uning texnik, matematik, iqtisodiy va o'z-o'zini ijodiy bilim va ko'nikmalarini birlashtirishga asoslangan kasbiy faoliyat doirasida ijodiy qarorlar qabul qilish va amalga oshirish qobiliyati tushuniladi.

“Kommunikatsiya” nima? “Kommunikatsiya” so'zi lotincha “communicatio” so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, “xabar, uzatish” va “muloqot” degan ma'noni bildiradi, ya'ni “ulashish, gaplashish, bog'lanish, muloqot qilish, uzatish”. Rus tilining lug'atida bir tomondan “muloqot” va “muloqot” tushunchalari aniqlangan bo'lsa, boshqa tomondan “muloqot” tushunchasining axborot ma'nosi ta'kidlangan. “Muloqot - bu aloqa”. Boshlang'ich sinf o'qituvchilar kommunikativ qobiliyatini rivojlantirish mumkin bo'lgan jarayondir. Ularni shakllantirishda ijtimoiy-psixologik trening yaxshi natija beradi. Pedagogik etika yoki kommunikativ qobiliyat nuqtai nazaridan har-bir tarbiyachi o'z bilim malaka va ko'nikmalari mohiyatini targ'ib etuvchi ma'lumotni auditoriyaga etkazayotganda quyidagilarga e'tibor berishi ko'zda tutiladi:

- tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi kommunikativ aloqaga e'tibor qaratish;
- tarbiyachi har-bir jumlani to'g'ri tushuna olishi;
- kasbiy pedagogik muloqotiga ega bo'lish - shaxslararo muloqotga kirisha olish;
- diqqat bilan tinglash texnikasiga rioya qilish;
- ovoz va tovush imkoniyatlaridan to'g'ri foydalana olish;
- o'z-o'zini anglashi, muloqot jarayonida to'g'ri baholashi, to'g'ri qabul qilishi;
- talabalar bilan to'g'ri munosabatga kirisha olishi;
- o'z-o'ziga nisbatan talabchan bo'lish; - talabalar bilan ijtimoiy-psixologik treninglar o'tkazish;
- belgilangan maqsadga erishish uchun zarur bilimlarni tanlash so'z o'yini va tadbirlar o'tkazish;
- muloqot jarayoni monitoringini yaratish kabilar.

Ushbu keltirilgan masalalardan xar birining “salmog'i”ni aniqlash, ularni yaxlit bir tizim “majmua”ga birlashtirish bo'lg'usi pedagog kommunikativ qobiliyatlarini shakllanishi samarali hal etiladi

Xulosa: Kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantirish darajasini o'rganish bo'yicha keyingi tadqiqotlarda tadqiqotni aniqroq xulosa qilish uchun pedagogiklar soni ko'paytirilishi mumkin va bizni qiziqtirgan parametрни o'rganish usullari soni ham bo'lishi mumkin. Tadqiqot istiqbollari quyidagilardan iborat: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantirish darajasi yetarli emasligini aniqlagandan so'ng, ushbu qobiliyatlarni samarali shakllantirish

bo'yicha uslubiy tavsiyalar va muayyan fanlar bo'yicha faoliyatning yo'l xaritasini ishlab chiqish zarurati tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son 08.10 2019 y
2. G'oziyev E. Pedagogik psixologiya asoslari.-T.1997y.79.b
3. K.C.Айбатыров., З.И.Магомедова. Научно-педагогическое обоснование категории «профессиональноориентированная креативность». 6 Б
4. Kamolova Sh. O'skanov M. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirish jihatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 2 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 677 w February 2022 www.oriens.uz. 5 b.
5. <https://urok.1sept.ru/articles/666363>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KRITIK VA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MANTIQUIY SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN FOYDALAISH

Shodiyeva Jamila Xolboyevna
SVPYMO'MM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashga o'rgatishning ilmiy- nazariy jixatlari o'z aksini topgan. O'quvchilarning kritik va kreativ fikrlash qobiliyatini o'stirishda mantiqiy savol va topshiriqlarni tashkil etishning didaktik va metodik jihatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: kritik va kreativ, ijodiy, mustaqil fikr, savol-topshiriq, taqqoslash, faoliyat, tizimli yondashuv, samaradorlik, dunyoqarash.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-теоретические аспекты обучения учащихся критическому и креативному мышлению. Анализируются дидактические и методические аспекты организации логических вопросов и заданий для развития критического и креативного мышления учащихся.

Ключевые слова: критично-творческое, творческое, самостоятельное мышление, анкетирование, сравнение, деятельность, системный подход, эффективность, мировоззрение

Abstract. This article explores the scientific and theoretical aspects of teaching students critical and creative thinking. It analyzes the didactic and methodological aspects of organizing logical questions and tasks to develop students' critical and creative thinking abilities.

Key words: critical and creative, creative, independent thought, questioning, comparison, activity, systematic approach, efficiency, outlook

O'qituvchi o'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashga o'rgatish maqsadida darslarda ularga ma'lum vaqt ichida bajarilishi lozim bo'lgan mustaqil topshiriq beradi. Kichik yoshdagi o'quvchilar oldiga har xil adabiy timsollarni mustaqil taqqoslash talabini qo'yish ularda qat'iy qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflar o'quvchilarida bunday ko'nikmani hosil qilish uchun, avvalo, ularni hodisani kuzatish, taqqoslab o'xshash va farqli tomonlarini ko'ra bilish, umumiy va xususiy jihatlarni, ikkinchi darajali narsalarni ajrata bilishga yo'naltirish talab qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchi tafakkuri mustaqilligiga erishish uchun o'qituvchidan o'quvchilarni darslikda berilgan tushuncha-yu xulosalarning to'g'riligini tekshirish va dalillashga, bu yo'lda eng qulay usul va metodlardan foydalanishga, har bir narsa-hodisa yuzasidan mustaqil fikr yuritishga, vaziyatga ijodiy yondashishga, birovlariga, hattoki o'qituvchisiga ham, yoqish-yoqmasligidan qat'i nazar, o'z fikrini aytishga o'rgatish talab qilinadi.

O'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashda mantiqiy savol va topshiriqlarni bajarilishdagi eng muhim shart unda dars va darslikdagi haqiqatlarning takrorlanmaslik kerakligidir. Aks holda, o'quv materialini ko'r-ko'rona eslab qolish holati yuz beradi. Mantiqiy savol va topshiriqlar o'quvchining sinfdagi faoliyatidan shunisi bilan farq qiladiki, unda barcha topshiriqlar o'quvchining o'zi tomonidan mustaqil ravishda bajariladi. Ta'limning bu turidan darsda shakllangan ko'nikmalarni mustahkamlash va rivojlantirish maqsadida foydalaniladi. Afsuski, ta'lim amaliyotida o'quvchilarning mantiqiy savol va topshiriqlarini pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etish bilan yetarli darajada shug'ullanilmayapti. Har darsda o'quvchilarga mantiqiy savol va topshiriqlari topshiriladi, lekin ularni qanday bajarish mumkinligi nisbatan kengroq o'rgatilmaydi.

O'qituvchi o'quvchilar oldiga mantiqiy savol va topshiriq qo'yar ekan, uning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur shart-sharoitni ham yaratishi kerak. Buning birinchi sharti dalillarning yetarliligi, vazifaning aniq ifodalanganligidir. O'qituvchi ishni bajarish yuzasidan dars so'ngida 3 – 4 daqiqali yo'naltiruvchi suhbat o'tkazishi lozim. O'quvchilar mantiqiy savol va topshiriq berayotganda nimaning ustida, qanday ish yuritishni aniq bilishlari kerak. Bunday topshiriqlar darsning boshida ham, oxirida ham, dars jarayonida ham berilishi mumkin.

O'quvchi adabiy savodxonligining ortishi o'zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llashida, yangi materialdan mustaqil ravishda foydalanishida ko'rinishi mumkin. Ammo bunday jamoa tartibida ishlash barcha o'quvchilarga birdek tushunarli bo'lmasligi ham mumkin. Bu kichik janrlar ustida ishlashning ayrim qiyinchiliklaridan biri sanaladi. Bu muammoni har xil topshiriq kartochkalardan foydalangan holda ham tashkil etish mumkin. Ular kuchli o'quvchilarga alohida, o'rtacha va bo'sh o'zlashtiridigan bolalarning o'zlariga xos tarzda tuziladi.

Mantiqiy savol va topshiriqlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Mantiqiy savol va topshiriqlarning asosi – o'quvchining fikrlashi mustaqil izlanuvchi topshiriqni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Mustaqil topshiriq va savollar o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Mantiqiy savol va topshiriqlar bosh maqsadi - o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir topshiriqlarni to'liq tashunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan

iborat. Buni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq savol va topshiriq yaratishdan iborat.

O'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga qarab mantiqiy savol topshiriqlarni berish ta'lim samaradorligini yaxshilashga ham imkon beradi.

Misol tariqasida 1-sinf darsligidagi ayrim badiiy asar bo'yicha tuziladigan mantiqiy savol va topshiriqni amalga oshirishda o'quvchi tasavvurini hisobga olgan holda misollar keltirib o'tamiz.

SOVG'A

(1-sinf)

Doniyorning tug'ilgan kuni edi. Mehmonlar turli tuman o'yinchoqlar ko'tarib kelishdi. O'zi yuradigan, gapiradigan, musiqa chaladigan... . Bolalar o'yinchoqlarni biri olib, biri qo'yib rosa o'ynashdi. Oxiri, zerikishdi. Shu payt bolalardan birining ko'zi kitobchaga tushib qoldi. Sovg'alar orasida kitobcha ham bor edi. Birdan u talash bo'lib ketdi.

- Ber menga ...
- Men o'qishni bilaman.
- Voy rasmiyam bor ekan.
- E, to'xtab tur, yirtasan.
- Sen o'yinchoq o'ynay qol
- Yo'q.

Doniyor kitob talashayotgan bolalarga qarab: "Essizgina, shunday aziz sovg'a bor-yo'g'i bir donagina ekan-a", deb o'ylanib qoldi va kelgusida do'stlarining tug'ilgan kuniga faqat yaxshi kitob sovg'a qilishni diliga tugib qo'ydi.

Mantiqiy savol va topshiriqlar

1-topshiriq: "Sovg'a" so'zining ma'nodosh so'zlarini toping

Maqsad: "Sovg'a" so'ziga ma'nodosh so'zni topish savolining maqsadi o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish va ularning so'z boyligini kengaytirishdir. Bu savol orqali o'quvchilar turli xil so'zlarni o'rganib, ularning ma'nolarini tushunishadi va nutqida to'g'ri qo'llashni o'rganishadi. Masalan, "sovg'a" so'ziga ma'nodosh so'zlar "hadya", "tuhfa" bo'lishi mumkin

2-topshiriq: Mehmondo'stlik odobini bilasizmi?

Maqsad: Bu savolning maqsadi o'quvchilarning mehmondo'stlik va mehmondorchilik odoblari haqida bilimlarini oshirishdir. Bu savol orqali o'quvchilar mehmonlarga qanday munosabatda bo'lish, ularni qanday kutib olish va ularga hurmat ko'rsatish kabi odob-axloq qoidalarini o'rganishadi. Mehmondo'stlik odoblari jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

3-topshiriq: Siz ham sovg'a olganmisiz?

Maqsad: Bu savolning maqsadi o'quvchilarning shaxsiy tajribalarini o'rganish va ularga o'z his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatini berishdir. Bu savol orqali o'quvchilar sovg'a olish yoki berish bilan bog'liq xotiralarini eslab, o'zaro fikr almashishadi. Bu esa ularning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va sinfda iliq muhit yaratadi.

4-savol. Doniyor nima uchun achindi?

Maqsad: O'quvchini chuqur mulohaza qilishga o'rgatadi

5-topshiriq Siz do'stingizga qanday sovg'a bergansiz?

Maqsad: Bu savol ularning o'ylarini ifoda qilish va fikrlarini bildirishlari uchun juda

yaxshi bir vosita bo'lishi mumkin. Shuningdek, ularning o'z fikrini qanday ifoda qilishini va o'z fikrini qanday rivojlantirishini o'rganishimizga yordam beradi.

6-topshiriq: Kitoblarning paydo bo'lishi tarixini bilasizmi?

Maqsad: Bu topshiriqning maqsadi kitobning paydo bo'lishi haqida o'quvchilarga ma'lumot berish.

7-topshiriq: Tug'ilgan kunlarda hamma uchun kitob eng yashi sovg'a deb o'ylaysizmi?

Maqsad: Sovg'a tanlash ahamiyati va muhimligini anglatish

8-savol: Nima uchun bolalarga o'yichoqlardan ko'ra ko'proq kitob qiziqarli bo'lib ko'rindi?

Maqsad: Kitobni sevishga, kitobxonlikka o'rgatadi

9-savol: Kitobni siz nimaga qiyoslaysiz?

- a) quyoshga
- b) onaga
- c) nonga
- d) hamma javob to'g'ri

10-topshiriq: Kitob haqida maqollar keltiring.

Maqsad: Maqollar mazmuni bilan tanishishga, lug'at boyligini oshirishga xizmat qiladi.

11-savol. Kitob so'zining ma'nosi

Maqsad: Lug'at bilan ishlashga o'rgatish.

12-boshqotirmani toping.

1. Insonga bilim beradi
2. ... kishi, qanotsiz qush kabidir
3. Atrof olam
4. ... bo'lsang olam seniki
5. Aft so'zining ma'nodoshi

Maqsad: O'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mantiqiy savol va topshiriqlar orqali kritik va kreativ fikrlash o'quvchilarni bilim imkoniyatlarini yangi bosqichga ko'tarish bilan bir qatorda, o'zlarida mavjud bilim, tushuncha, axborotlarni yangi ma'lumotlar bilan sintezlashga, umumlashtirishga muvaffaq bo'ladilar. Bunda o'quvchilarda refleksiyalash, imitatsiyalash, o'z immanentligi va nuqtai nazarini ifodalash, jamoa bilan muloqotga kirishish, diskussiyani amalga oshirish jarayonlari faollashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 1-sinf O'qish savodxonligi darsligi T., 2023y
2. Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent, Kamalak, 2016. – 462 b.
3. Husanboeva Q. Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. – T.: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 2009. – 368 b.

PBL FASILITATORLARI UCHUN KONSULTATIV QO'LLAB QUVVATLASH MAJMU'I

Suvanova Kamola Raimqul qizi

*Samarqand viloyati PYaMO'MM "Ijtimoiy va amaliy fanlarni
o'qitish metodikasi" kafedrasida dotsenti
e-mail: kamolasuvanova6@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'z darslarida Loyihaga asoslangan o'qitish yondashuvi (PBL) faoliyatini yaratmoqchi bo'lgan professor-o'qituvchilar uchun resurs hisoblanadi. PBL ta'lim oluvchining faolligini, hamkorlikni va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan o'qitish usuli hisoblanadi. PBL - bu ta'lim oluvchini o'z fanlari bilan bog'liq haqiqiy dunyo muammolariga tayyorlaydigan tadqiqot usulidir.

Tayanch so'zlar: rubrika, hamkorlik, tadqiqot o'tkazish, tahlil, haqiqiylik, mulohaza yuritish, barqaror so'rov.

Abstract: This article is a resource for faculty who want to create Project-Based Learning (PBL) activities in their classrooms. PBL is a teaching method that develops learner engagement, collaboration, and critical thinking. PBL is an inquiry method that prepares learners for real-world problems related to their subject.

Key words: rubric, collaboration, research, analysis, validity, reflection, sustained inquiry.

Аннотация: Эта статья представляет собой ресурс для преподавателей, которые хотят создать мероприятия по проектному обучению (PBL) в своих классах. PBL – это метод обучения, который развивает вовлеченность учащихся, сотрудничество и критическое мышление. PBL – это исследовательский метод, который готовит учащихся к решению реальных проблем, связанных с их предметом.

Ключевые слова: рубрика, сотрудничество, исследование, анализ, обоснованность, размышление, устойчивое исследование.

Loyiha davomida faksilitatorlar doimiy ravishda o'z rolini o'zgartiradi ko'plab o'zgaruvchan omillarga, shu jumladan individual o'quvchilar, loyiha turi va har bir loyihaning turli bosqichlariga e'tibor qaratishi lozim. Qanday qilib samarali bo'lishi mumkin PBL faksilitatorlari?

- Mashg'ulotning o'quv maqsadlariga mos keladigan haqiqiy muammolarni aniqlashdan boshlang. Ta'lim oluvchining muammoni tekshirishga, tengdoshlari bilan qilishga va

innovatsion yechimlarni taklif qilishga chaqiring. hamkorlik

- **Rubrika yarating.** Loyiha davomida ular rivojlantiradigan ko'nikmalar, bilim va munosabatlarni tavsiflovchi rubrikani va ularning muvaffaqiyati haqida muntazam fikr-mulohazalarni taqdim eting.

- **Loyiha guruhlarini tashkil qilish.** Har bir loyiha guruhiga ko'nikma va qiziqishlarga mos keladigan muayyan rol va mas'uliyatni belgilash orqali hamkorlikni rag'batlantiring.

- **Hamkorlik va muloqotni osonlashtirish.** Ta'lim oluvchi osongina muloqot qilishlari va resurslarni almashishlari mumkin bo'lgan hamkorlik muhitini yarating. Shaxsiy, jamoaviy uchrashuvlarni muntazam ravishda o'tkazishni rag'batlantiring va tengdoshlarning fikr-mulohazalarini bildirish va mulohaza yuritish imkoniyatini yarating.

- **Haqiqiy dunyo tajribasini integratsiyalash.** Ta'lim oluvchi o'z loyihalari bo'yicha real dunyoqarash bilan ta'minlash uchun mehmon ma'ruzachilarni taklif qiling yoki mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik qiling.

- **Mulohaza va o'z-o'zini baholashni rag'batlantirish.** Ta'lim oluvchini o'z tajribalari va duch kelgan qiyinchiliklar haqida fikr yuritishga undash, loyiha rubrikasidan foydalanib, o'z-o'zini baholashni rag'batlantirish va ular olgan ko'nikma va bilimlarni kelajakdagi loyihalari va kasbiy hayotida qo'llash yo'llarini muhokama qiling.

- **Ta'lim oluvchi ishini namoyish qilish.** Talabalarning yutuqlarini sinf taqdimoti, onlayn portfolio yoki jamoat tadbiri kabi jamoat forumida namoyish etish orqali nishonlang. Bu nafaqat ta'lim oluvchiga taqdimot ko'nikmalarini mashq qilish imkoniyatini beradi, balki loyihaning real dunyoga ta'siri haqida xabardorlikni oshirishga yordam beradi.

Loyihaga asoslangan o'qitish omillarini tanlash

Loyihani amalga oshirishda muammo yoki savolni o'z navbatida kichik muammo yoki savollarga ajratiladi, ularni muammo yoki savolning hal qilinishi lozim bo'lgan omillari sifatida e'tirof etiladi. Loyihani bajarishda bu omillar uning mazmunidan kelib chiqib, loyiha ishtirokchilari tomonidan loyihaning har bir elementi uchun mustaqil tanlanadi.

Loyihaga asoslangan o'qitish	
MOHIYATI	PBL dizayn fikrlash, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va loyihalarni boshqarish qobiliyatlari kabi usullarni talab qiladi. Amaliy ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantiradi; Ta'lim oluvchilarning faolligini, ijodkorligini va hamkorlikni rag'batlantiradi. Ta'lim oluvchilarga o'z bilimlari va qobiliyatlarini real hayot muammolarini hal qilishda qo'llashlari talab qilinadi. Jarayon ta'lim oluvchilardan mustaqil va guruhlarda ishlashni, jamoada ishlashni, muloqot qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi. Ta'limga innovatsion yondashuv bo'lib, u haqiqiy muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va hamkorlikka urg'u beradi.

AFZAL- LIK LARI	Shaxsga yo'naltiriladigan ta'limni kuchaytiradi hamda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Ta'lim oluvchilar loyiha ustida ishlashda cheksiz muammolarga duch kelishlari mumkin, ammo faqat doimiy amaliyot va o'rganish ularga bu muammolarni hal qilishda yordam beradi. Ta'lim oluvchilarni haqiqatga ko'proq ishonch bilan qarashlarini shakllantirishga yordam beradi. PBL ta'lim oluvchilardan nafaqat ma'lumotni saqlashni, balki uni qo'llashni va haqiqiy hayotda qanchalik dolzarbligini ko'rishni talab qiladi. Loyihaga asoslangan ta'limning yana bir muhim xususiyati shundaki, u yaxshi muloqot qobiliyatlarini talab qiladi. Bu ta'lim oluvchiga muammoni turli yo'llar bilan hal qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv tanqidiy ko'nikmalar, muloqot qobiliyatlari va muammolarni hal qilish qobiliyatlari kabi turli ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Shuning uchun sinfning to'rtta devori bu qobiliyatlarni cheklamaydi. Darhaqiqat, ta'lim oluvchilar ularni turli maktab fanlarida va hatto muammolarni hal qilish uchun real hayotda qo'llashlari mumkin. Loyihaga asoslangan o'qitish imtiyozlari ro'yxatida oxirgi o'rin - bu ichki mukofotlarni rag'batlantirish. Loyihaga asoslangan o'qitishning mukofotlari test javobini topishdan afzalroqdir. Ta'lim oluvchilar topishmoqni yechish, biznes g'oyasini taqdim etish va innovatsion yechimlarni yaratish kabi haqiqiy muammolarni bajarish orqali o'zini hurmat qilish va qoniqishga erishadi. PBL yakunida ishtirokchilarda to'g'ri qaror qabul qilish, fikr-mulohazaga kelish ko'nikmasi shakllanadi.
KAMCHI- LIK LARI	Ta'lim oluvchilarning loyihani bajarishga tayyor emasligi PBL muvaffaqiyatiga to'siq bo'lishi mumkin. Ba'zi ta'lim oluvchilar loyiha mazmuni, tushunchalarni tushunish va muammoni mustaqil ravishda aniqlashda qiynalishi mumkin, bu esa ularda o'zlariga ishonchsizlik hissini uyg'otishi mumkin. PBL ta'lim sohasini o'zgartirish qobiliyatiga ega bo'lsa-da, ba'zi cheklovlarni yodda tutish kerak. Loyihani rejalashtirish va amalga oshirish uchun sarflangan vaqt ko'pincha PBLda muammo hisoblanadi. Belgilangan maqsadlarga erishishda vaqt ko'lamiga ko'ra uzoq muddat talab qilinadi. Sinflar kesimida bir xilda qo'llab bo'lmaydi.

KONSULTATIV QO'LLAB QUVVAT- LASH (Faksilitator faoliyati)	O'qituvchilar endi ma'lumot bermaydilar; ular ta'lim oluvchilar bilan yelkama-yelka o'tirib, hamkorlikda konstruktiv va faksilitator rolini bajaradilar. PBL o'qituvchilari o'z fanlarini chuqur o'rganishlari va nafaqat mavzuni, balki sohani ham bilishlari kerak. O'qituvchilar ma'ruza vaqtini yoki to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmani so'rov va tergov bilan muvozanatlashtirishni bilishlari kerak. Bu o'z-o'zidan mahorat bo'lib, ta'lim oluvchilaringizdan chuqur kuzatish va chuqur bilim talab qiladi. PBL o'qituvchi ta'lim oluvchilarga yo'naltirilgan muammolarni hal qilish va samarali kurash, mini-darslar va haqiqiy auditoriya o'rtasidagi muvozanatni topganda ishlaydi. PBL o'qituvchilarga ta'lim oluvchining o'sishiga yordam berish orqali baholashni amalga oshirishga imkon beradi. Bu ularga ko'nikmalarni oshirishga va eng muhimi, sinfda qatnashishga yordam beradigan haqiqiy hayot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa. Loyihaga asoslangan o'qitishning o'qituvchini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimiga kiritilishi nafaqat pedagog xodimlar faoliyatiga hayot davomida o'qitish tamoyilini singdiradi, balki umumta'lim maktablari ta'limi sifatining ham ijobiy tomonga sezilarli o'zgarishiga sabab bo'ladi. Chunki, bu yondashuv o'qituvchi faoliyatiga munosabatni o'zgartirish, o'qitish tizimida qiyin muammo yoki yo'naltiruvchi savol, hal qilinishi kerak bo'lgan mazmunli muammoga javob topishga turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ibragimov A. "Malaka oshirish ta'limida muammoga asoslangan o'qitish texnologiyasini qo'llash" Uslubiy qo'llanma. - Samarqand:SamDU nashriyoti,2022
2. "Loyihaga asoslangan o'qitish vositasida bo'lajak o'qituvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirish". D. Sulaymonovanning PhD darajasini olish uchun tayyorlagan dissertatsiyasi. Samarqand 2023.
3. Bagheri, Mohsen & Daud, Shaffe & Ali, Wan & Chong, Abdullah. (2013). Project-based learning as a facilitator to promote students' technology competencies. World Journal on Educational Technology. 5. 207-214.
4. Cognition and Technology Group at Vanderbilt. The Jasper series as an example of anchored instruction: Theory, program description and assessment data. Educational Psychologist, 1992, 27 (3): 291-315. Project Based Learning. New TechNetwork. August 10, 2016. <https://newtechnetwork.org/resources/project-based-learning/>
5. Parker Adam Hollingsworth Updated : Teacher Instruction: Facilitating Project Based Learning June 21, 2024 02:08 June 23, 2023
6. Vega, Vanessa. "Project-Based Learning Research: Annotated Bibliography." Edutopia, December 3, 2012, Updated December 1, 2015. <https://www.edutopia.org/pbl-research-annotated-bibliography>

7. Walker, Alyssa. "Why Project-Based Learning is So Important." Keystone Bachelorstudies. March 31, 2018. <https://www.bachelorstudies.com/article/why-project-based-learning-is-so-important/>

ANIQ FANLARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY TENDENSIYALARNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Tuxtasinov Zafarjon Odiljonovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchisi
e-mail: tukhtasinovzafar@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'lim metodlarining aniq fanlarni o'qitishdagi ahamiyatini o'rganadi. Tadqiqotda STEM ta'limining o'quvchilarning kognitiv va ijodiy ko'nikmalariga ta'siri ko'rib chiqildi. Izlanish jarayonida olingan natijalar, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirib, ularning ijodiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, adabiyotlar tahlili zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion metodlar qo'llashning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: STEM ta'limi, Aniq fanlar, Zamonaviy ta'lim metodologiyalari, Pedagogik texnologiyalar, O'quvchilar qobiliyatlari, Innovatsiyalar, Monitoring va baholash, O'qitish metodlari, Talabalar ishtiroki.

Аннотация: В этом исследовании исследуется важность современных методов обучения в преподавании естественных наук. В исследовании изучалось влияние STEM-образования на когнитивные и творческие навыки учащихся. Результаты, полученные в процессе исследования, играют важную роль в повышении мотивации студентов, развитии их творческого мышления и навыков решения проблем. Также анализ литературы показывает эффективность использования инновационных методов в современной системе образования.

Ключевые слова: STEM-образование, Точные науки, Современные образовательные методики, Педагогические технологии, Навыки учащихся, Инновации, Мониторинг и оценка, Методы обучения, Участие студентов.

Abstract: This study investigates the importance of modern teaching methods in science teaching. The study examined the impact of STEM education on students' cognitive and creative skills. The results obtained in the research process play an important role in increasing students' motivation and developing their creative thinking and problem-solving skills. Also, the literature analysis shows the effectiveness of using innovative methods in the modern education system.

Keywords: STEM education, Exact sciences, Modern educational methodologies, Pedagogical technologies, Student skills, Innovation, Monitoring and evaluation, Teaching methods, Student participation.

Kirish: Zamonaviy ta'lim tizimida aniq fanlar, jumladan matematika, fizika va kimyo fanlari barcha uchun birdek muhim. Ayniqsa, bugungi tobora jadal sur'atlarda

rivojlanayotgan iqtisodiyot va texnologik innovatsiyalar davrida ko'pchilikda bu fanlarga bo'lgan qiziqish ortishi tabiiy. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi esa, aniq fanlarni o'qish jarayonini samarali qiluvchi, o'quvchilarning samadorligini va tanqidiy fikrlashini oshiruvchi, shu bilan bir qatorda, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beruvchi zamonaviy ta'lim tendensiyalarining ahamiyati va rivojlanish istiqbollari haqida. Ayniqsa, STEM metodologiyasi (fan, texnologiyalar, muhandislik, matematika) bugungi kunda ta'lim jarayonida faoliyat ko'rsatib, o'quvchilarning o'zaro aloqalarini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirmoqda. Shuning uchun, ushbu mavzu ilmiy va amaliy ahamiyatga ega deyish mumkin. Maqoladagi keltirilgan fikrlar va takliflar ilmiy tadqiqotlar, statistik ma'lumotlar va boshqa ilmiy manbalarga asoslanadi. Shuningdek, o'qituvchilar va o'quvchilarning fikrlari, kuzatuvlar va so'rovlar orqali olingan ma'lumotlar ham maqolada o'z aksini topgan. Ushbu ma'lumotlarga asoslanib zamonaviy ta'lim tendensiyalarining o'рни va istiqbollari chuqur tahlil etiladi.

Asosiy qism: STEM - fan, texnologiya, muhandislik, matematika sohalarida o'qitishda asosiy metod sifatida qabul qilingan. U odatda barcha sinf darajalariga-maktabgacha ta'limdan tortib doktoranturagacha mos keladi. Ushbu metod yordamida o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan birlashtirib takomillashtirish imkoniyatini beradi. STEM ta'limining asosiy tushunchalari quyidagilardan iborat:

1. Integratsiya. Ushbu metodologiya integratsiyalashgan holda o'qitish tizimini taklif etadi, o'quvchilar masalalarni hal qilish jarayonida bir necha fanlardan foydalanadilar, bu esa ularning muammolarni yechish qobiliyatini oshiradi.

2. Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilar muayyan nazariy masalalarni amaliyotda yechish orqali ko'nikmalarni rivojlantiradi, o'quv jarayonini qizg'inlashtiradi va ijodkorligini oshiradi.

3. Muammoga yo'naltirilgan o'qitish. Bu usul o'quvchilarni ijodiy fikrlashga undashi bilan bir qatorda muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgandir.

Tadqiqotlarga ko'ra zamonaviy ta'lim metodlari orqali o'quvchilar o'z potentsiallariga erishadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida aniq fanlarni o'qitishga qaratilgan yangi yondashuvlarning maqsadi ochiqlik va ijodkorlikni ta'minlashga qaratilgan. Motivatsiya va qiziqishni oshirish maqsadida muammoli vaziyatlar va amaliy mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor qaratiladi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy fikrlash va o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undaydi. Mutaxassislarning taxlillari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar to'g'ridan-to'g'ri amaliyot bilan shug'ullanganda materialni tezroq va yaxshiroq o'zlashtiradi.

Tadqiqotlarga qaraganda, STEM metodologiyalari asosida o'qitilgan darslardan keyin o'quvchilarning qiziqishlari 80% ga ortgan. O'qituvchilar ham STEM metodologiyalarini tatbiq etish va zamonaviy yondashuvlardan foydalanishni afzal ko'radilar. O'quvchilarning esa 75% dam ortig'i STEM usullaridan olingan ilmiy va amaliy tajribalar kelajakda ushbu sohalarga qiziqishlarini kuchaytirishi haqida izoh bergan.

Aniq fanlarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlarning rolini o'rganish maqsadida kichik tadqiqot o'tkazdik. Tadqiqot uchun 100 dan ortiq o'quvchi va 500 dan ortiq o'qituvchilar qamrab olindi va so'rovnoma o'tkazildi. So'ngra o'qituvchilarning aniq fanlarni o'qitish metodlari bo'yicha malakalari, o'quvchilarning esa STEM ta'limidan olgan natijalari monitoring qilindi.

O'qituvchilarning so'rovnoma natijalariga ko'ra:

- O'qituvchilarning 60% o'z darslarini STEM metodologiyasi asosida o'tkazishga tayyor.

- O'qituvchilarning 25% esa STEM bo'yicha qo'shimcha treninglar o'tkazish zarurligini ta'kidladi.

O'quvchilarning qobiliyatlari:

- O'quvchilarning 78% darslarga nisbatan qiziqish oshganini ta'kidlashdi.

- O'quvchilarning 70% da muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ortganligini, shuningdek, matematik nazariyalarni amalda qo'llashda ham o'zgarishlar bo'lganini aytishdi.

Monitoring natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy metodlarga asoslangan darslarda o'quvchilarning bilim sifati taxminan 30% ga oshishi kutiladi. Shuningdek, muammoli vaziyatlardan foydalangan sinflar 15% ga yuqori natija ko'rsatadilar. Demak, tadqiqot natijalari yangi yondashuvlarning foydali va samarali ekanligini ko'rsatdi.

Ushbu taxlil va tadqiqotlardan kelib chiqadiki, zamonaviy ta'lim metodlari, ayniqsa, aniq fanlarni o'qitishda, katta ahamiyatga ega. Demak, ushbu zamonaviy usullarni amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish, yangiliklar va va metodikalardan doimiy xabardor bo'lish, o'qitish jarayonida talabalarning qobiliyatlari va ehtiyoqlarini tahlil qilib, tanlangan metodikalarni chuqurlashtirish lozim. Ta'lim tizimini faol rivojlanisjiga e'tibor qaratish, innovatsiyalarni qabul qilish ta'lim tizimini yanada samarali va rivojlangan qilishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa: Ushbu tadqiqotdan kelib chiqadigan asosiy xulosalar aniq fanlarni o'qitishda zamonaviy ta'lim tendensiyalarining ahamiyatini ko'rsatmoqda. O'rta maktablardagi STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta'limidagi o'zgarishlar talabalar qobiliyatlarini qanday o'zgartirishi mumkinligi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

- Zamonaviy metodlar: Ta'lim jarayonida integratsiyalangan metodlar va zamonaviy texnologiyalar, masalan, loyiha asosidagi o'qitish va raqamli vositalar, talabalar qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

- Talabalar qobiliyatlarida o'zgarishlar: O'quvchilarda kognitiv qobiliyatlar, ijtimoiy ko'nikmalar va motivatsiya o'sishini kuzatish mumkin, bu esa ularga innovatsion va samarali ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Ushbu xulosalar kelajakda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam berishi va aniq fanlarni o'qitishda muhim bir qadam bo'lib xizmat qilishi kutilmoqda. Ta'limda ro'y berayotgan o'zgarishlar va yangi imkoniyatlar o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi, ularning og'ir vaqtlarga qarshi kuchayishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yunusova, S. S. (2017). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.
2. Qurbonov, J. (2018). STEM ta'limining afzalliklari va o'zbek ta'lim tizimidagi o'rne. O'zbekiston ta'limi jurnali, 2(1), 45-50.
3. Akramov, E. (2021). Zamonaviy o'quv texnologiyalari: nazariy asoslar va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
4. Roblyer, M. D., & Doering, A. H. (2013). Integrating Educational Technology into Teaching. Pearson.
5. Resnick, M. (2007). Sowing the Seeds for a More Creative Society. Innovation, 1(1),

1-16.

6. National Research Council. (2012). A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas. The National Academies Press.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH KONTEKSTIDA MEDIA SAVODXONLIGI

Xo'jaqulov Shavkat Samatovich

Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi Media markaz boshlig'i

Xasanov Baxodir Firdavsiy o'g'li

Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqola yangi ommaviy axborot vositalari tomonidan shakllantirilgan zamonaviy madaniyat uchun mediata'limning ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Muallif yangi media muhitining asosiy tarkibiy qismlarining mazmunini ochib bergan.

Kalit so'zlar: mediata'lim, mediasavodxonlik, yangi medialar, raqamli texnologiyalar, yangi mediali muhit.

Аннотация: Статья посвящена изучению значения медиаобразования для современной культуры, которая фундирована новыми медиа. Автор раскрывает содержание основных составляющих новомедийной среды.

Ключевые слова: медиаобразование, медиаграмотность, новые медиа, цифровые технологии, новомедийная среда.

Abstract: The article is devoted to the study of the role of media education for modern culture, which is grounded in new media. The author reveals the contents of the main components of the new media environment.

Keywords: media education, media literacy, new media, digital technologies, new media environment.

Bugun insonning fiziologik ehtiyojlari ko'lamining kengayishi haqida bahslashish mumkin. Xususan, dam olish, ovqat tanovul qilish kabi asosiy biologik ehtiyojlar bilan bir qatorda, boshqa ko'rinishdagi ehtiyojga, ya'ni axborotga talab oshib bormoqda. Axborotning foydasini inson ehtiyojlariga murojaat qilmasdan obyektivlashtirish mumkin emas, chunki inson axborot orqali o'zining xavfsizligi, dam olishi va farovonligini ta'minlaydi. Biroq, trafikni to'lash qobiliyatiga ega bo'lganlar, raqamli qurilmalardan foydalanish bo'yicha tegishli kompetensiyalar, shuningdek ishonchli axborot manbalari va ulardan foydalanish yo'llarini hamda axborotni amaliy qo'llanilish imkoniyatlarini tushunganlarga axborot-kommunikatsion tizimga daxldor bo'la oladi. Ushbu shartlarni bajarishning mumkin emasligi aholi guruhlari o'rtasida axborot bo'shlig'ining hosil bo'lishini belgilaydi, bu yangi sinfiy bo'linishining paydo bo'lishi haqida gapirishga imkon beradi: axborot elitasi va axborot plebeylari (oddiy xalq).

Ma'lumot topish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud, masalan, kutilayotgan natijaning pastligi, bunda foydalanuvchi axborot qidirishni to'xtatib, unga uchragan ma'lumot bilan qanoatlanadi, jumladan, tadqiqotchi D. Cheynining ta'kidlashicha, talabalar ularga kerakli bo'lgan ma'lumotni topishdan ko'ra, ko'proq ularga uchragan ma'lumotlardan foydalanadilar [1]; cheklangan qidiruv strategiyalaridan foydalanish; olingan ma'lumotlarning haqqoniyligini tekshirmaslik va tanqidiy qabul qilmaslik. Axborot oqimlarining zamonaviy zichligi sharoitida odamlar salbiy tarkib mavjudligini minimallashtiradilar. Bu terroristik hujumlar, tabiiy ofatlar va boshqa favqulodda vaziyatlar haqidagi xabarlardan voz kechilib, shou-biznes, sport va o'yin-kulgi olamidagi yangiliklarni afzal ko'rilishida namoyon bo'lmoqda [2].

Savodxonlik tushunchasi ma'lum bir tilda o'qish va yozish qobiliyatini nazarda tutadi, keng ma'noda savodxonlik – bu biron-bir jarayonning ichki tashkil etilishi haqidagi bilim (“savodlimutaxassis” barqaroriborasi). Axborot savodxonligi deganda zamonaviy axborot muhitining raqamli kontekstini qo'llab-quvvatlovchi asosiy unsurlarni bilishni tushunish lozim.

Axborotning tarqatilishini asoslantiradigan unsurlar bir vaqtning o'zida shaxs va media muhitining o'zaro bog'liqligini belgilovchi omillar ham bo'lib, bu muhit ma'lumot almashish, translyatsiya qilish va qayta taqdim etish tartib-taomillaridan tuzilgan.

Ommaviy axborot vositalarining asosiy unsurlaridan biri – bu interfeys. Kundalik darajada interfeys aks ettirilmaydi, chunki u foydalanuvchi va gadjet o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikning ancha konservativ usulini namoyon etadi: matn klaviatura yordamida kiritiladi, ma'lumotlar ekranda matnli material yoki rasm sifatida aks etadi, obyektlar sichqoncha kursori orqali faollashadi va hokazo. Interfeys so'zma-so'z jismoniy tashuvchilar ko'rinmas holga kelganda va ma'lumot moddiy shaklda taqdim etilganda chegaralararo holatni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, interfeys buyum emas, interfeys har doim efekt, u har doim jarayon yoki tarjimadir. Yoki Dagone aytganidek, sermahsul aloqa [3].

Rossiya ommaviy axborot vositalari nazariyotchisi M. Kurtovning fikriga ko'ra, “interfeys” displey, klaviatura, sichqoncha va dasturlash tillari kabi “tashqi texnik vositalar”ning birikmasidir [4]. Interfeysning asosiy xususiyati uning “shaffofligi”. Foydalanuvchilar interfeysning o'zini to'g'ridan-to'g'ri qabul qilmaydilar, u ularning diqqat chegaralaridan tashqarida joylashgan va nosozlik vujudga kelganda, foydalanuvchi o'z oldida muammoning grafik tasdiqini ko'rganda o'zini namoyon qiladi. Yakuniy shaklda olingan interfeys – bu inson atrofidagi butun dunyo, B. Geys va Ye. Shmidt atrofdagi olamda tarmoqning yoyilib ketishini bashorat qilishgandi [5].

Raqamli (ikkilik) kod yangi media ma'lumotlarini saqlash va uzatish tilidir. Raqamli gadjetlar istalgan vaqtda axborot muhitiga kirishni ta'minlaydi. Aynan shu muqobil OAV yordamida axborot uzatishning klassik tuzilishida tub o'zgarishlarga olib keldi. An'anaviy ommaviy axborot vositalarini raqamlashtirish aslida raqamli inqilobni belgilab berdi, bunda ijtimoiy xususiyatlarni, birinchi navbatda ma'naviy ishlab chiqarishni o'zgartiradigan maxsus raqamli muhit paydo bo'ldi. Sodir bo'lgan transformatsiyaning eng muhim jihatlariga e'tibor qarataylik.

Foydalanuvchi va raqamli muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sirning navbatdagi asosi gipertekstuallikdir. Gipertekstuallik umuman olganda “chiziqli bo'lmagan” tushunchasi bilan sinonimdir hamda raqamli va bosma matn o'rtasidagi asosiy farqni belgilab beradi.

Gipermatn – bu berilgan matn ma'nolari chegaralaridan tashqariga chiqadigan ma'lum bir diskret material birligiga to'g'ridan-to'g'ri havola bo'lib, uni chuqurroq darajada mazmunli tushunishga imkon beradi. Ta'kidlash kerakki, shu kontekstda yangi ommaviy axborot vositalari haqida gapirganda, biz raqamli (dijital) va virtual o'rtasida teng belgisini qo'yamiz.

Shuni aytish mumkinki, bugungi kunda axborot iste'moli raqamli determinizm bilan belgilanadi va natijada axborotni tarqatish va iste'mol qilish jarayoni an'anaviy ommaviy axborot vositalarining klassik monopoliyalarini ko'paytirishni imkonsiz qiladi.

Yuqori madaniyat klassik ma'noda qayta ishlangan yangi raqamli madaniyat bo'lib chiqadi, va shu bilan birga ommaviy madaniyat ham raqamli determinatsiya obyektiga aylanadi, bu esa yangi retsipiyent iste'mol qiladigan mahsulotni farqlashni deyarli imkonsiz qiladi. Masalan, mashhur xonandaning konsertiga borish uning ijodiga qiziqishning namoyon bo'lishi yoki uning kontenti yoki shaxsiyatini memlashtirish (memofikatsiya) istagimi? Memlarni dekodlash qobiliyati muvaffaqiyatli tarmoq aloqasining sharti hisoblanadi. Memofikatsiya zamonaviy mediamuhitining asosiy tendensiyasidir. Mem – bu bir nechta replikatsiyaga (takrorlanishlarga) uchraydigan axborot muhitining birligi. Rossiyalik tadqiqotchi M. Krongauz memni quyidagicha belgilaydi: "... muayyan vaziyat yoki matn (film, roman va boshqalar) bilan bog'liq nutq qoliplari. Urfga kirib, ular boshqa ko'plab holatlarda, o'rinli yoki noo'rin holatlarda takrorlanadi. Haqiqiy manbaga ega bo'lgan memlar tarqalib, yangi tafsilotlar bilan boyib borgan sari ularning ishonchliligini tekshirish juda qiyin bo'ladi. Manbalar o'chiriladi, yo'qolib ketadi, muhim qismlar qisqaradi va afsona haqiqatdan ham muhimroq bo'lib qoladi" [6].

Rossiyalik tadqiqotchi K. K. Martinov internetdagi odamlar muammosiga yondashib, muammoning prevent (oldini oluvchi) tomoniga e'tibor qaratadi. Uning hisoblashicha, insoniyat genetik emas, balki memetik tabiatga ega bo'lgan yangi juda faol virusga duch keldi. Shuning uchun axborot viruslariga javob madaniyatimizning yanada rivojlanishi, Homo digitus, raqamli odamning shakllanishi bo'lishi kerak [7]. Boshqacha qilib aytganda, klassik subyekt (ushbu maqola kontekstida bu klassik bo'lmagan, defragmentatsiyalangan subyektga qarshi qo'yilishi lozim bo'lgan subyektni zamonaviy tushunilishi emas, balki raqamli ijtimoiy dunyogacha bo'lgan davrga tegishli aktor) raqamli determinizmga qarshi tura olmaydi va deyarli neytral muhitga aylanadi. Uni adashib qolgan subyekt, ma'lumotni aks ettirmasdan qabul qiluvchi sifatida tasvirlash mumkin.

Ommaviy axborot vositalari va uning ta'siri inson – gadjet, inson – ijtimoiy tarmoqlar diadlari kontekstida ko'rib chiqilganda, raqamli fenomenlar vositalar sifatida tushuniladi. Aynan shu yondashuvda odam ular tomonidan "yutiladi" yoki aldanadi. Uning pozitsiyasini baholashning boshlang'ich nuqtasi noma'lumligicha qolmoqda. Inson-mediafenomen chizmasiga mediasavodxonlik bo'g'inini kiritish samarali ko'rinmoqda. Aks holda, inson Panoptikum yangi turi bo'lgan Mark Poster tomonidan tasvirlangan axborot oqimlariga ulangan o'sha "tanasis individ" bo'ladi [8]. Shuni ta'kidlash joizki, shaxs – uning mediasavodxonlik darajasi – mediafenomen chizmasini qabul qilish insonni chalg'itish imkoniyatini yaratadi. Yangi ommaviy axborot vositalarining foydalanuvchisi doimiy ravishda axborot oqimlariga ulangan subyekt sifatida tavsiflanadi (internet-surfing yoki ulangan push-bildirishnomalar orqali). Bu shuni anglatadiki, ommaviy axborot vositalari uning kundalik hayotini shakllantiradi. Tayanchlar sifatida foydalanuvchilar axborotni bilib oladigan tanlangan media kanallar tushuniladi. Agar uning mediasavodxonligi darajasi past bo'lsa, foydalanuvchi o'zi tanlagan ommaviy axborot vositalarining ta'siri ostida

qoladi. Bunday vaziyatda simulyakrizatsiya muammosi, mediamuhitida shaxsiylikning yo'q bo'lishi dolzarblashadi. Boshqacha qilib aytganda, mediasavodxonlik darajasi odamning ommaviy axborot vositalari tomonidan qamrab olinishi darajasiga teskari proporsionaldir.

Ko'rinib turibdiki, mediasavodxonligi nafaqat zamonaviy insonning axborot-kommunikatsion ehtiyojlarini qondirish uchun zaruriy shart, balki axborot madaniyatini shakllantirishning ham muhim shartidir. Mediasavodxonlikni qandaydir instrumental mahorat sifatida talqin qilish jamiyatning mediaelita va mediaplebsga bo'linishida omil bo'lib xizmat qiladi. Fikrimizcha, mediata'lim nazariyasining rivojlanishi sharoitida mediasavodxonlikni shaxsni ommaviy axborot vositalari subyekti sifatida ommaviy axborot vositalarining umumiylikidan ajratish sharti sifatida tushunish eng dolzarb ekanligini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Cheney D. Fuzzy logic: Why students need news and information literacy skills. Youth Media Reporter, 2010. URL: <http://www.youthmediareporter.org/2010/06/24/fuzzy-logic-why-students-need-news-and-information-literacy-skills/> (data obraçeniya: 31.05.2017).
2. Vahlberg V., Peer L. and Nesbit M. If It Catches My Eye: An Exploration of Online News Experiences of Teenagers. Evanston, IL: Media Management Center, Northwestern University. 2008. URL: https://www.americanpressinstitute.org/wp-content/uploads/2013/09/NIE_If-it-catches-my-eye-2008.pdf (data obraçeniya: 31.05.2017).
3. Gellouey A. R. Nerabotayushiy interfeys // Media: mejdu magiyey i texnologiyey / pod red. N. Sosna, K. Federovoy. M. ; Yekaterinburg : Kabinetnyy uchenyy, 2014. C. 252-288.
4. Kurtov M. A. Genezis graficheskogo polzovatelskogo interfeysa. K teologii koda. SPb. : Translit, 2014. S. 7.
5. Xachatryan E., Kotsar Yu., Bevza D. Vsex vylechat, a internet umret. URL: http://www.gazeta.ru/tech/2015/01/23_a_6385045.shtml (data obraçeniya: 04.06.2017).
6. Krasnoyarova O. V. Media kak sreda sovremennogo cheloveka // Izvestiya IGEA. 2010. № 6. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/media-kak-sreda-sovremennogo-cheloveka> (data obraçeniya: 04.06.2017).
7. Martinov K. Homo digitus // Fond Obşestvennoye mneniye / FOM. URL: <http://fom.ru/science/10025> (data obraçeniya: 04.05.2017).
8. Poster M. The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context. Chicago : University of Chicago Press, 1990.

BOLALARDA MOLIYAVIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Yusupova Shohzoda Yunus qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

2-kurs tayanch doktoranti

shahzodayusupova1996@gmail.com

Annotatsiya: Moliyaviy savodxonlik bolaga imkon qadar erta o'rgatilishi lozimdir. Moliyaviy savodxonlik moliya haqida tushuncha va bilimlarni egallashi hamda insonning moliyaviy farovonlik darajasi uchun eng yaxshi ta'sirdir. Xususan, ota-onalar farzandlariga erta yoshdan boshlab moliyaviy bilimlar berishi muhimdir. Ushbu maqolada moliyaviy savodxonlik, xususan, pul haqidagi tushunchalarni bolaga o'rgatishga yordam beradigan bir qancha metodlar haqida muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, kichik yoshdagi bolalar, metodlarning ta'siri, moliyaviy farovonlik, pulni boshqarish.

Bolalar puldan to'g'ri foydalanishni o'rganishlari uchun ularga pulning vazifasi va ahamiyatini boshlang'ich sinf, hatto, bog'cha davridan boshlab tanishtirish kerak. Ota-onalar oddiy misollar yordamida farzandlariga tejamkorlik bilan pulni boshqarishni o'rgatishlari mumkin [1]. Bolalar bog'cha hamda boshlang'ich sinf yoshi davrida o'sish va rivojlanish jarayonida bo'ladilar. Bu yoshda bola kuchli qiziquvchanlikka ega bo'ladi va yangi bilimlarni tez va oson qabul qila oladi. Bu vaqtda ustoz yoki tarbiyachilar va ota-onalar bolaga moliyaviy tushunchalarni tanishtirishni boshlashlari mumkin [2].

Moliyaviy ta'lim qanchalik muhimligini anglash uchun "moliyaviy savodxonlik" atamasiga aniqlik kiritish lozim. Moliyaviy savodxonlikni bilmasdan turib moliyaviy ta'limni amalga oshirish mumkin emas va moliyaviy savodxonlikni iqtisodiy savodxonlikning tarkibiy qismi sifatida ko'rish mumkin. Moliyaviy savodxon inson bugungi jamiyat uchun murakkab bilim va qadriyatlarga ega shaxsdir [3].

"Savodxonlik" atamasining standart ta'rifi o'qish, yozish va hisoblash kabi ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Umuman olganda, savodxonlik muayyan aniq ko'nikmalarni qo'llay olish qobiliyati degan ma'noni beradi deyish mumkin.

Moliyaviy savodxonlikni o'qitishda xalqaro miqyosda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) muhim rol o'ynaydi hamda o'zining "Moliyaviy savodxonlikni oshirish" (2005 yil, 26-bet) nashrida quyidagicha ta'rif beradi:

Moliyaviy ta'lim – moliyaviy iste'molchilarning moliyaviy tushunchalar haqida bilimlarini yaxshilash va ma'lumot, ko'rsatmalar yoki obyektiv maslahatlar orqali moliyaviy xavf va imkoniyatlar haqida ko'proq xabardor bo'lish jarayonidir. Moliyaviy tanlov uchun kimdan yordam olishni bilish va moliyaviy farovonlikni yaxshilash uchun boshqa samarali harakatlarni amalga oshirishdir [4].

Bolalarga moliyaviy muammolarni to'g'ridan - to'g'ri moliyaviy tushunchalar orqali o'rgatish emas, pulning nima ekanligini anglatish orqali ularda poydevor yaratish to'g'ri yo'ldir. Pulning vazifasini tushunganlaridan so'ng, bolalarga uni to'g'ri boshqarishni

o'rgatish mumkin. Ota-ona qilishi mumkin bo'lgan eng oddiy narsa farzandiga pul haqida boshlang'ich tushunchani berishdir. Novieningtyas pulning vazifasini tushuntirish orqali uni boshqarishni o'rgatish, bundan tashqari, pulning eng kichik nominal qiymatidan eng katta nominal qiymatigacha tanishtirish mumkinligi haqida fikr yuritadi [5]. Natijada, pulning qiymati haqida bolada fikr paydo bo'lishi orqali hamma pul bir xil emasligi haqida tushuncha shakllanadi. Tarbiyalovchilar bolaga banknota va tanga ko'rinishidagi haqiqiy pul turlaridan berib, ularni izohlashlari mumkin, masalan, banknotalar katta miqdorni ifodalasa, tangalar esa kichik pul miqdorni ifodalaydi [6]. Albatta turli rangdagi banknota va tangalar bilan o'rgatish bolada qiziqish uyg'otishi aniq. Lekin, bolaga shuni o'rgatish yoddan chiqmasligi kerak, pul o'yinchoq emas, uning aniq qiymati bor va uni yo'qotmaslik kerak.

Rapih o'zining moliyaviy savodxonlikka oid bir qancha tadqiqotlarida moliyaviy savodxonlik ta'limini bolaga nega va qanday qilib kichik yoshligidan o'rgatish kerakligi haqida fikr yuritgan [7]. U moliyaviy savodxonlikning ahamiyatini bolaga imkon qadar erta singdirish moliyaviy savodxonlik haqida tushuncha va bilim olishlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Hali sof va rivojlanish bosqichida bo'lgan bolalarning aqliy xususiyatlari moliyaviy savodxonlik tushunchalarini tushuntirish uchun samaralidir. Oila moliyaviy qadriyatlarni singdiruvchi eng birinchi va muhim ta'lim maskanidir. O'quvchiga moliyaviy savodxonlik ta'limini berishda maktabning ham roli muhimdir. Moliyaviy savodxonlikni muvaffaqiyatli singdirish maktab va ota-onaning birgalikdagi majburiyatlari va sinergiyasiga bog'liqdir.

Yuqoridagi tavsifga asosanib, ushbu maqola bolalar uchun moliyaviy savodxonlikni bir necha usullar orqali o'rganishni maqsad qilgan.

Ushbu tadqiqotda foydalanilgan materiallar ilmiy jurnallarda chop etilgan bir qancha ilmiy ishlardan olingan maqolalar, kitoblar va veb-sayt orqali elektron ommaviy axborot vositalarida chop etilgan maqolalardir.

Bolalarga qanday qilib erta yoshda moliyaviy savodxonlikni o'rgatish tadqiqotning metodlarini o'z ichiga oladi.

Ta'lim beruvchi sifatida moliyaviy savodxonlikni shakllantirish muhimdir. Bolaga moliyaviy savodxon bo'lishida yordam berish uning hayotda muvaffaqiyatga erishishida o'qituvchi yordam bera oladigan eng muhim narsalardan biridir. Lekin moliyaviy savodxonlikning asosiy komponenti nima? Quyida bu haqida fikr yuritamiz.

1. Tejash. Pulni tejash har kim o'rganishi kerak bo'lgan eng muhim moliyaviy bilimdir. U har qanday moliyaviy maqsadlarning asosini tashkil qiladi.

2. Budjet. Budjet bu pulni sarflash rejasini yaratish jarayonidir. U sizdagi resurslarni daromad va xarajatlaringizga tayangan holda ajratishdir. O'quvchilarga o'zlari va oilalarining byudjetlarini tuzishni o'rgatish muhimdir.

3. Pulni boshqarish. Pulni boshqarishni o'rganish orqali o'quvchilar bir qancha moliyaviy maqsadlarga erishishlari mumkin.

Shu o'rinda yana bir muhim savol tug'iladi, qanday qilib moliyaviy savodxonlik ta'limini maktab ta'lim jarayoniga integratsiya qilish mumkin? Buning uchun o'qituvchi moliyaviy tushuncha yoki muammolarga bag'ishlangan real-hayotiy misollardan, o'yinlar yoki loyihalardan foydalanishi mumkin. Misol uchun, o'qituvchi o'quvchilarga o'zlarining bir haftalik xarajatlari ro'yxatini tuzishlarini aytishi mumkin.

Biz quyida ekspertlar tomonidan eng ko'p ma'qullangan bir qancha o'qitish usullarni keltirib o'tamiz. Bu usullarni to'g'ri qo'llash orqali maqsadga erishish mumkin [9].

1. O'yin. O'quvchilar hozirgi kunda har bir narsani o'yin bilan bajarishadi. O'qituvchi buni o'z foydasi uchun foydalanishi kerak. Odatiy dars rejasiga moliyaviy o'yinlarni kiritish pul haqidagi asosiy tushunchalarni darsdan ajramagan holda o'rgatishning eng samarali usulidir.

Qiziqarli variantlardan biri "matematik bozor" o'yini. Bu o'yin orqali o'quvchilar pulni to'g'ri sarflash, uni tejash kabi ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Bundan tashqari "Monopoliya" o'yinini ham misol keltirish mumkin. Bu stol o'yinini har qanday fanga bog'lagan holda tashkil etish mumkin. O'yin orqali bolalar ijarani yig'ish, mulkni boshqarish, sarmoya kiritish, qarz kabi tushunchalarni o'rganadi.

2. Halollik. Moliyaviy savodxonlikni o'rgatishda samimiy bo'lish va o'z tajribalari bilan o'rtoqlashish muhimdir. Ayniqsa ularga moliyaviy masalalarni boshqarishda xatoliklar yuzaga kelishi mumkinligini tushuntirish muhimdir. Bunga erishishning eng zo'r usullaridan biri o'z shaxsiy tajribangizni baham ko'rishdir. Talabalar ko'pincha o'qituvchilarning shaxsiy moliyaviy tajribalari bilan qiziqadi.

3. Byudjetni tuzish. O'quvchilar bilan birgalikda byudjetni yaratish orqali tejash, kerakli va keraksiz xarajatlarning farqini o'rgatish mumkin.

4. Kelajak kasblari haqida suhbatlashish. Bolalardan kelajakda tanlagan kasblarini so'rash va bu kasblarning moliyaviy farovonlikka ta'sirini tushuntirish lozim. Buning uchun turli kasblardagi muvaffaqiyatli insonlarni o'zlarining muvaffaqiyat yo'llari bilan o'rtoqlashishga taklif qilish mumkin.

5. Sinf do'konini yaratish. O'quvchilar savdo qilishi mumkin bo'lgan sinf do'konini yaratish orqali o'zlariga kerakli bo'lgan narsalarni birgalikda yaratilgan sinf pul birligi yordamida sotib olishlari va bu orqali pulni sarflash, tejash, byudjet kabi tushunchalarni o'rganishi mumkin. Bu usuldan har qanday fanda rag'batlantirish bosqichida foydalanish mumkin.

6. Hayotiy keyslardan foydalanish. O'quvchilarning yoshiga mos ravishda hayotiy moliyaviy muammolarni muhokama qilish uchun berish ularda o'z moliyaviy tushunchalarini boshqalar bilan baham ko'rishni o'rgatadi. Misol uchun ularga o'z harajatlarini qayd etishlarini va kimning harajatlari qay daraja ekanligini muhokama qildirish mumkin.

7. Moliyaviy dunyo devoriy gazetasini yaratish. Sinf xonada moliyaviy tushunchalarni yoritishga bag'ishlangan qiziqarli devoriy gazetalarni o'quvchilar bilan birga tayyorlash orqali o'quvchilar mustaqil ravishda moliyaviy tushunchalarga oid ma'lumotlarni to'plashadi.

Ushbu usullar o'quvchilarda moliyaviy savodxonlikni shakllantirish uchun boshlang'ich usullardir. Ta'limni erta boshlash, uni qiziqarli qilish va haqiqiy hayot bilan bog'lash orqali o'quvchilarga moliyaviy muvaffaqiyatga erishishlariga yordam berish mumkin. To'g'ri,

молієвий бiлiм берiш албатта қйiн iш. О'қувчилар тushуна оlishи учун еng sодда мiсollar-дан фойдаланiш мақсадга муvофиқдiр.

Xулоса қilib айтганда, о'қувчиларга молієвий бiлiмни қанча ерта бoshласак жаміят учун shунча фойдадiр. Tadқиқот натижалари yордамida о'қитувчилар yoki oта-onalar о'zlari учун қулай va то'ғ'ри бо'lgан усullардан фойдаланishлари мумкин. Shuni yodда tutish керакки, жаміятning фаровонлиги yoshларning молієвий бiлiмига bog'лиқ.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44.
2. Agrawal, S., & B. Mazumder. (2013). Cognitive Abilities and Household Financial Decision Making. *American Economic Journal: Applied Economics*, 5(1), 193-207.
3. MFČR (2010). Národní strategie finančního vzdělávání, http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_strategie_financniho_vzdelavani.html
4. OECD (2005). Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies, OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264012578-en
5. Saputra et al. / International Journal of Ethno-Sciences and Education Research, Vol.1, No. 2, pp. 7-10, 2021
6. Sina, P. G. (2014). Peran Orangtua Dalam Mendidik Keuangan Pada Anak (Kajian Pustaka). *Ragam Jurnal Pengembangan Humaniora*, 14(1), 74-86.
7. Rapih, S. (2016). Pendidikan Literasi Keuangan Pada Anak: Mengapa dan Bagaimana? *Scholaria*, 6(2), 14-28.
8. Alena Opletalova. (2017) Financial literacy in primary schools from the perspective of teaching methods. 4th International on political science, international relations and sociology. <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2017.02.10>
9. <https://stanfield.com/12-expert-backed-strategies-to-encourage-financial-literacy-in-students/>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ТОЧНЫХ НАУК

Агзамова Мохинобону Шахобиддин кизи
Ведущий специалист научно-методического
центра развития Республики Узбекистан
mokhina080@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена перспективам развития современных образовательных тенденций в преподавании точных наук с использованием искусственного интеллекта (ИИ). Рассматриваются основные направления применения ИИ, включая

анализ интересов учащихся, индивидуализацию обучения, снижение бюрократии и повышение качества образования. Обсуждаются проблемы образования и их решения с помощью ИИ, а также перспективы дальнейшего развития образовательных технологий.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, образование, точные науки, индивидуализация обучения, современные образовательные тенденции, технологии в образовании.

Annotatsiya: Maqola aniq fanlarni o'qitishda sun'iy intellekt (SI) yordamida zamonaviy ta'lim tendensiyalarining rivojlanish istiqbollariga bag'ishlangan. O'quvchilarning qiziqishlarini tahlil qilish, ta'limni shaxsiylashtirish, byurokrtiyani kamaytirish va ta'lim sifatini oshirish kabi SI qo'llashning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Ta'limdagi muammolar va ularning SI yordamida hal etish yo'llari hamda ta'lim texnologiyalarini yanada rivojlantirish istiqbollari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim, aniq fanlar, ta'limni shaxsiylashtirish, zamonaviy ta'lim tendensiyalari, ta'limda texnologiyalar.

Abstract: The article is dedicated to the prospects of developing modern educational trends in teaching exact sciences using artificial intelligence (AI). It explores the main directions of AI application, including the analysis of students' interests, individualized learning, reduction of bureaucracy, and improvement of education quality. The paper discusses educational problems and their solutions through AI, as well as prospects for further development of educational technologies.

Keywords: Artificial intelligence, education, exact sciences, individualized learning, modern educational trends, educational technologies.

Современная образовательная система стремительно развивается, и одной из ключевых тенденций этого процесса является внедрение инновационных технологий в преподавание точных наук. Эти изменения направлены на повышение качества образования, индивидуализацию учебного процесса и создание комфортных условий для обучения. Одним из наиболее перспективных инструментов в этом направлении является искусственный интеллект (ИИ) [1].

Основные направления использования ИИ в образовании

1. Анализ интересов учащихся и ранняя профориентация ИИ способен анализировать предпочтения и способности учащихся, помогая им выбирать подходящую профессию с раннего возраста. Это снижает риск неправильного выбора карьеры и повышает удовлетворенность будущей профессиональной деятельностью[2].

2. Индивидуализация обучения ИИ предоставляет учащимся возможность учиться в своем собственном темпе, адаптируя образовательные ресурсы под их индивидуальные потребности. Это способствует более глубокому усвоению материала и повышению мотивации к учебе.

3. Снижение бюрократии в образовательных системах Автоматизация административных задач и документооборота с помощью ИИ освобождает преподавателей от рутины, позволяя им сосредоточиться на учебном процессе и взаимодействии с учениками.

4. Повышение качества образования ИИ анализирует данные об

успеваемости учащихся и помогает принимать обоснованные решения на основе полученных результатов. Это способствует улучшению качества образования и повышению эффективности учебного процесса.

5. Создание комфортных условий для работы и обучения ИИ адаптирует образовательные процессы под индивидуальные нужды учащихся и преподавателей, создавая благоприятную учебную среду [3].

Проблемы образования и их решения с помощью ИИ

Проблемы	Решения с помощью ИИ
Стандартизированные учебные программы не адаптированы к индивидуальным потребностям	Внедрение персонализированного обучения с помощью ИИ
Ограниченное время репетитора	Использование личных виртуальных преподавателей
Множество учащихся в классе, невозможно ответить на все вопросы	Помощники в виртуальных классах
Трудности личного общения для многих учащихся	Чат-боты, быстро отвечающие на административные вопросы
Выбор лучших учеников на основе человеческого фактора	ИИ может выбирать по нескольким критериям
Увеличение уровня отсева	ИИ помогает быстро анализировать и выявлять эмоциональные проблемы учащихся
Трудности в анализе успеваемости и достижений	ИИ дополняет существующий анализ данными о достижениях, проблемах и потребностях учащихся
Трудности в мониторинге других навыков	ИИ разрабатывает надежные и точные показатели для мониторинга учебного процесса
Бюрократические задачи для преподавателей	ИИ выполняет административные задачи, оставляя конечное решение за преподавателем
Оценка с помощью тестов	ИИ обеспечивает качественный анализ, персонализированную и адаптированную оценку, а также проектную работу и ролевые игры

Применение ИИ в образовании

1. Академическая и аналитическая оценка с использованием ИИ ИИ помогает оценивать академические и аналитические способности учащихся, выявляя их сильные и слабые стороны [4].

2. Персонализированный подход к обучению ИИ позволяет адаптировать образовательные методы под индивидуальные потребности каждого учащегося, обеспечивая персонализированный подход.

3. Оценка документов и экзаменов с помощью технологий распознавания изображений ИИ используется для автоматической оценки письменных работ и экзаменов, что позволяет сократить время на проверку и повысить объективность оценки.

4. Анализ с использованием компьютерного зрения и вероятностного анализа ИИ помогает анализировать образовательные процессы и результаты, предоставляя точные и достоверные данные.

5. Совершенствование образовательных материалов и процессов ИИ автоматизирует создание и обновление учебных материалов, делая их более интерактивными и доступными для учащихся [5].

6. Создание автоматизированных учебных программ с использованием VR/AR ИИ позволяет разрабатывать виртуальные учебные программы, адаптированные под специфические потребности учащихся, что делает обучение более увлекательным и эффективным.

7. Взаимодействие с учащимися и преподавателями на основе ИИ ИИ обеспечивает эффективное взаимодействие между учащимися и преподавателями, улучшая коммуникацию и обратную связь.

8. Обучение иностранным языкам с использованием распознавания и анализа речи ИИ помогает в изучении иностранных языков, корректировке произношения и снижении ошибок, что делает процесс обучения более качественным.

9. Усиление процесса принятия решений с помощью ИИ ИИ помогает принимать обоснованные решения на основе анализа данных, что способствует улучшению образовательного процесса [6-9].

10. Адаптация и персонализация учебных программ ИИ адаптирует учебные программы под интересы и способности учащихся, что делает обучение более результативным.

Заключение

Искусственный интеллект открывает новые горизонты для развития образовательных технологий. Внедрение ИИ в образовательный процесс позволяет создать более персонализированное и эффективное обучение, повышая качество образования и удовлетворяя индивидуальные потребности каждого учащегося.

ИИ в образовании — это не просто технологический тренд, а мощный инструмент, способный трансформировать подход к обучению и сделать его доступным, интересным и результативным для всех.

Список литературы:

1. Воронов, И. В. Искусственный интеллект в образовании: теоретические и практические аспекты. — М.: Наука, 2021. — 256 с.
2. Александров, П. А., Иванова, Е. Н. Технологии искусственного интеллекта в образовании. — СПб.: Питер, 2020. — 304 с.
3. Brown, J. S., Duguid, P. The Social Life of Information. — Harvard Business School

Press, 2000. — 320 p.

4. Khan, S. The One World Schoolhouse: Education Reimagined. — Twelve, 2012. — 240 p.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., Forcier, L. Artificial Intelligence and Big Data in Education: Learning Analytics and Educational Data Mining. — Journal of Interactive Media in Education, 2016. — Vol. 2016, Issue 1, p. 1-24.
6. Russell, S. J., Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. — Prentice Hall, 2016. — 1152 p.
7. Салахова, А. Р. Применение искусственного интеллекта в образовательных технологиях. — Образование и наука, 2019. — Т. 21, № 9, с. 45-63.
8. VR in Education. (2022). EdTech Magazine. Accessed from: <https://www.edtechmagazine.com>
9. Anderson, J. & Rainie, L. (2018). Artificial Intelligence and the Future of Humans. Pew Research Center.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Гаффоров Алишер Холмуродович

*Бухарский инженерно-технологический институт к.п.н., доцент,
alishergafforov78@gmail.com*

Абидова Зарнигор Камилджановна

*Бухарский инженерно-технологический институт ассистент,
ozk-92@mail.ru*

Аннотация. Статья посвящена вопросам использования цифровых образовательных ресурсов в профессиональном образовании. Анализируются возможности цифровизации профессионального образования, в частности использование возможностей цифровых образовательных технологий в повышении качества образования. Доказывается тезис о том, что цифровые технологии служат не только для трансляции знаний, но и для их контроля, закрепления, повторения, обобщения, систематизации знаний.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, профессиональная деятельность педагога, онлайн-технологии, информационные технологии, цифровая среда.

Введение. Стремительное развитие компьютерной техники, ее широкое

применение в различных сферах жизни, персонализация образовательного процесса заставляют переосмыслить роль преподавателя и обучающиеся в современном образовательном процессе. Изменения в материально-техническом оснащении дают принципиально новые возможности для организации образовательного процесса в профессиональном образовании.

Указ Президента Республики Узбекистан от 29 апреля 2019 года № УП-5712 «Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года» предусматривает совершенствование методики обучения, поэтапное внедрение принципов индивидуализации учебно-воспитательного процесса, внедрение современных информационно-коммуникационных технологий и инновационных проектов в сферу образования [1].

Современные информационные технологии предполагают выстраивание новой целостной системы обучения, расширяя возможности традиционных методов, в том числе за счет нового уровня наглядности и интерактивности. Большую роль в этом играет использование цифровых образовательных ресурсов (ЦОР), которые мы трактуем как содержательно обособленные информационные объекты, созданные для образовательных целей и представленные в цифровой “компьютерной” форме [2].

Специфика организации учебной деятельности в цифровой образовательной среде рассмотрены во многих работах отечественных и зарубежных ученых.

В нашей Республике вопросами использования информационно-коммуникационных технологии в образовательном процессе рассмотрены в научных работах А.А.Абдуқодирова, У.Бегимкулова, Қ.Т. Олимова, С.Раҳмонқуловой и др. Из зарубежных ученых заслуживает внимания научные работы W.N.Chambers, E.L.Cowen, U.Mangal, E. Johnson, J.M. Spector, J.Locard, F.Raymond, M.Rosenberg, D.Kegan. Использование цифровых образовательных ресурсов в учебном процессе рассмотрены в работах А.А.Абдуқодирова, Н.Анваровой, М.Н.Нишонова, из стран СНГ В.П. Беспалько, И.В. Роберт, А.П. Ершов, В.А.Извозчиков, В.С. Леднев, Е.И. Машбиц, В.М. Монахов, А.К. Ахлебенин и др.

Несмотря на наличие многих работ, целостная система использования цифровых образовательных ресурсов в профессиональном образовании нашей Республики мало изучены.

Также в научной литературе недостаточно широко представлено методическое обеспечение использования потенциала современных цифровых ресурсов для поддержки образовательной и самообразовательной деятельности учащихся профессиональных образовательных учреждений.

Материалы и методы. Материалами и отправной точкой начала исследования явились научные работы, посвященные: изучению проблем и перспектив по созданию и использованию информационно-образовательных сред образовательных учреждений нашей Республики (А.А. Абдукадиров, У.Ш. Бегимкулов, К.Т. Алимов), формированию педагогической концепции цифрового профессионального образования и обучения (В.И. Блинов, П.Н. Биленко, И.С.Сергеев), в которой определены актуальные направления исследований, а также потенциала новых и постоянно совершенствующихся цифровых технологий и способов их использования для достижения педагогических целей.

Использовались теоретические методы исследования: изучение и анализ науч-

но-методической литературы и ресурсов сети Интернет по проблеме исследования, изучение отечественного и зарубежного опыта использования средств цифровой дидактики в профессиональном образовании.

В данной работе ЦОР мы будем трактовать как содержательно-обособленные информационные объекты, которые сгенерированы специально для образовательных целей, а затем представленные в цифровой форме [3].

В образовательном процессе ЦОР позволят создать условия для успешной реализации индивидуальных особенностей обучающихся за счет расширения возможностей для выбора разных видов деятельности, а также удовлетворения потребности в саморазвитии и самостоятельном обучении. Очевидно, что применение цифровых технологий в обучении не будет ограничиваться системой профессионального или вузовского образования, они станут активным и результативным инструментом дополнительного и самостоятельного обучения. Цифровая среда все больше будет интегрироваться с педагогической практикой. Уже сегодня педагог может в онлайн режиме организовать групповую исследовательскую и проектную деятельность обучающихся. Заметным трендом становится использование учениками мобильных устройств в обучении, в ближайшем будущем в колледжах начнут приходить перспективные технологии, основанные на анализе больших данных (big data), технологии искусственного интеллекта, а также виртуальной реальности.

Результаты. На государственном уровне процессу интеграции образования в цифровую среду уделяется большое внимание. Постановление Президента Республики Узбекистан от 28.04.2020 г. № ПП-4699 «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства» [4] и Законом Республики Узбекистан от 23.09.2020 г. № ЗРУ-637 «Об образовании» [5] идет речь об уровне подготовки обучающихся, которая должна соответствовать требованиям цифровой экономики, созданию современной и безопасной цифровой образовательной среды. Такая среда способна обеспечивать высокое качество и доступность образования всех видов и уровней.

Проведенные исследования свидетельствуют о том, что сегодня существует объективная реальность – система образования интегрируется с цифровой средой, в связи, с чем у педагогов появился целый ряд новых профессиональных задач. С другой стороны, по нашему мнению, у современных педагогов недостаточно компетенций для того, чтобы эти задачи решать успешно. Особенно в плане разработки ЦОР по обучаемым предметам. Данное противоречие свидетельствует об актуальности темы настоящей работы, а также позволяет сформулировать проблему исследования – какими цифровыми компетенциями должен обладать педагог, чтобы обеспечить решение новых задач, появившихся в его профессиональной деятельности в связи с цифровизацией сферы образования.

Сегодня функция профессиональных образовательных учреждений меняется с «передать факты» на «научить учиться самостоятельно и непрерывно добывать знания». Именно посредством цифровых технологий колледж (техникум) может обучать учащихся получать современные данные, знакомиться с новыми открытиями и инновациями, непрерывно обучаться в сети. Современный колледж (техникум) стоит перед выбором – оставаться замкнутой системой, в которой знания передаются только от педагога к ученику или войти в цифровую среду и изменить

подход к получению знаний на совместный, как сотрудничество ученика и педагога. В этом проявляется изменение всей парадигмы образования. Уже сегодня в образовании все больше используются инструменты цифровой среды, например: онлайн-курсы, игровые симуляторы, виртуальные пространства и тренажеры.

Заключение. Цифровизация профессионального образования – это процесс обеспечения сферы образования методологией, технологией и практикой разработки и оптимального использования современных цифровых технологий, ориентированных на реализацию психолого- педагогических целей обучения и воспитания [6]. Накопленный опыт реализации электронного обучения, онлайн-обучения, несомненно, представляет огромное значение в процессе интеграции цифровой среды в образовательный процесс, продвижения новых образовательных форматов. Вместе с тем распространение электронного, онлайн-обучения кардинально не изменяет сущности образовательного процесса и дублирует в цифровой среде процесс обучения.

Важно создать среду, в которой у ученика будет возможность сконструировать с помощью цифровых технологий свою образовательную траекторию. «Как отмечают некоторые ученые (А.А. Абдукадиров, У.Ш. Бегимкулов, О.У. Гогицаева, Н.В. Тимошина), человек становится институтом образования. Иначе он не сможет набрать ресурс социализации, самореализоваться, развить задатки и способности, сформировать необходимые для этого компетенции. Для этого ему нужны навыки конструирования своей образовательной программы, умение учиться, помощь в поиске той деятельности, того способа социализации и самореализации, который максимально соответствует способностям и наклонностям [6].

Широкие возможности цифровых инструментов для организации совместной образовательной деятельности делают ее более эффективной, но одновременно с этим предъявляют требования к компетенции педагога в их применении.

Роль педагога в цифровой среде меняется – из роли ведущего он переходит в роль сопровождающего образовательный процесс. Ученик начнет выходить из пассивной роли и все больше становиться в позицию проектировщика своего образования. Но сложность заключается в том, что изменения парадигмы образования вступают в конфликт с реальностью, в которой педагоги, по-прежнему, занимают привычную для себя авторитарную позицию единственного источника знаний, а обучающиеся понимают, что практически любые знания они могут получить самостоятельно в сети, с помощью небольшого мобильного устройства. К тому же цифровые технологии существенно расширили возможности общения с помощью новых медиа форматов. Текст перестал быть главной формой коммуникации. Графический, фото-, видеоконтент стал основной частью онлайн общения. В недалеком будущем в коммуникационную среду все интенсивнее будут интегрироваться элементы виртуальной реальности. В данных обстоятельствах педагог должен быть готов к изменению своей функции и новым принципам коммуникации с учениками.

Таким образом, анализ изменений в образовательной сфере, вызванных распространением цифровых технологий позволяет сделать вывод о том, что существуют предпосылки для очень серьезных изменений в образовательном процессе профессиональных образовательных учреждений.

Список литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 29 апреля 2019 года № УП-5712 «Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года» www.lex.uz
2. Якушева Г.И., Коротеева А.С. Методика использования цифровых образовательных ресурсов на уроках химии // Проблемы современного педагогического образования. 2022. № 74. С. 306-318.
3. Щербанева А.В. Особенности преподавания английского языка с использованием возможностей современных технологий // Мир науки, культуры, образования. -2022. -№ 2(93). –С. 81-84
4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 28.04.2020 г. № ПП-4699 «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства». www.lex.uz .
5. Закон Республики Узбекистан от 23.09.2020 г. № ЗРУ-637 «Об образовании». www.lex.uz .
6. Копыльцов А.А., Копыльцов А.В. Цифровые образовательные ресурсы и их роль в современном образовании // Современное образование: содержание, технологии, качество. - 2020. - Т. 1. - С. 320-322. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44141688>

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПЕРВОКУРСНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ПРИЕМОВ РАБОТЫ С ОПРЕДЕЛЕНИЯМИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

Умаралиева Диёра Улуғбек қизи

базовый докторант 3 курса Ташкентского педагогического университета

Khaldibekova96@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematik axborotni mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo'lgan matematik tushunchalarning ta'riflari bilan ishlash usullari ko'rib chiqiladi, bu o'z-o'zini tarbiyalash va uslubiy fanlarni o'rganishda matematik apparatlardan foydalanish uchun majburiydir, ular ilmiy va nazariy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. talabalar, shuningdek, universal va uslubiy kompetentsiyalarni shakllantirishga hissa qo'shadilar.

Kalit so'zlar. Matematik axborotni tushunish, mazmunli tahlil qilish, o'quv- biluv faoliyat usullari, o'quv faoliyatini tashkil etish, ratsional sonlar to'plamining kesimi.

Abstract. This paper examines the techniques of working with definitions of mathematical concepts that form the basis for the development of skills for independent

study of mathematical material, which is mandatory for further self-education and the use of mathematical apparatus in the study of methodological disciplines, they contribute to the formation of scientific and theoretical thinking of students, and also contribute to the formation of universal and methodological competencies.

Keywords. *Understanding mathematical information, meaningful analysis, methods of educational and cognitive activity, organization of educational activities, cross-section of a set of rational numbers.*

Аннотация. *В данной работе рассматриваются приемы работы с определениями математических понятий, которые составляют основу развития умений по самостоятельному изучению математической информации, обязательного для дальнейшего самообразования и использования математического аппарата при изучении методических дисциплин, способствующие формированию научно-теоретического мышления студентов, а также вносят свой вклад в формирование универсальных и методических компетенций.*

Ключевые слова. *Понимание математической информации, содержательный анализ, приемы учебно-познавательной деятельности, организация учебной деятельности, сечение множества рациональных чисел.*

Современные студенты вузов получают образование в условиях стремительно меняющихся технологий, потоков информации, профессиональных стандартов. Постоянно трансформируются и требования к образовательным результатам. В системе высшего образования появляются новые регуляторы: цифровизация общества и появление электронных технологий образования, изменения ценностно-смыслового пространства образования с акцентом на самостоятельность обучающихся.

В связи с этим Указ Президента Республики Узбекистан от 21.06.2022 №УП-289 «О мерах по дальнейшему развитию деятельности высших учебных заведений, осуществляющих подготовку профессорско-преподавательских кадров, и повышению качества педагогического образования» предусматривает системное совершенствование деятельности высших учебных заведений, осуществляющих подготовку профессорско-преподавательских кадров, в том числе: разработка современных учебных планов, повышение уровня подготовки высоко квалифицированных профессиональных кадров, а также обеспечение соответствия уровня подготовки в области педагогики, науки и практики.”

Нововведения в высшем педагогическом образовании предполагают решение преподавателями математических дисциплин сложнейшей проблемы – построить процесс обучения таким образом, чтобы студенты могли усвоить научные основы общеобразовательной математики, базовые математические знания, необходимые для изучения общепрофессиональных (дисциплин методического характера) и специальных (математических) и естественнонаучных дисциплин, и чтобы при этом были созданы условия для формирования общематематических компетенций. На сегодняшний день значительно увеличиваются требования к воспитанности студента как субъекта учебного процесса, к формированию нового типа студента. Следовательно, в вопросах усовершенствования преподавания математических дисциплин важная роль отводится тому, чтобы

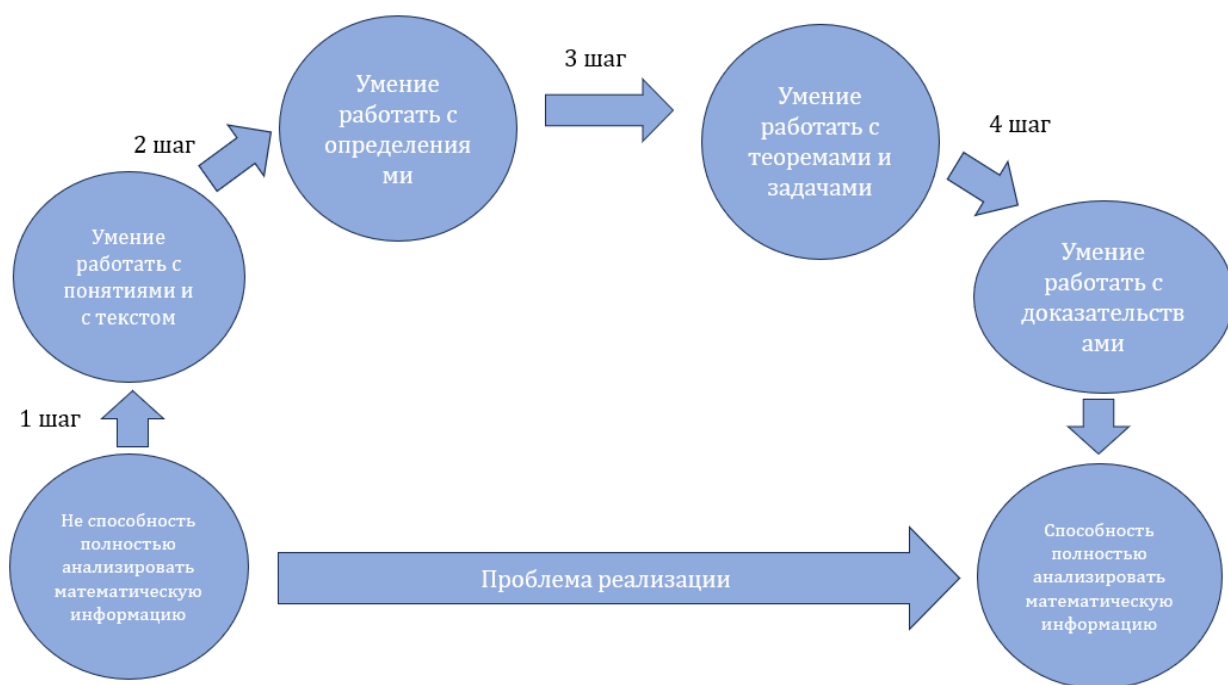
усилить направленность на формирование личности обучающегося, привить ему новые черты исследователя, выработать опыт самостоятельного решения учебных и профессиональных задач, то есть развить универсальные компетенции. Решение этих сложнейших вопросов во многом зависит от разработки и внедрения в процесс преподавания математических дисциплин методик обучения, опирающихся на законы усвоения, которые были открыты в психологии и прошли апробацию.

К сожалению, на фоне высоких требований к результатам освоения математических дисциплин в настоящее время отмечается неподготовленность большинства абитуриентов к обучению в высшей школе. Свидетельством такой неподготовленности является стабильно низкий (не высокий) средний балл тестирования по математике, не превышающий порога 50 на протяжении последних пяти лет. Также возникшую тенденцию к сокращению уровня компетентности абитуриентов демонстрирует анализ результатов входного тестирования по математике студентов первого курса, обучающихся на физико-математическом факультете Ташкентского государственного педагогического университета в 2021–2023 гг. Данные факты должны быть учтены при разработке методик обучения на начальном этапе.

На начальном этапе получения математического образования для оптимизации дальнейшей траектории обучения важно «научить умению учиться», запустив механизм освоения приемов познавательной деятельности. Студентам необходимо специальное обучение приемам работы с математической учебной информацией. К подобным приемам, в частности, относится умение выполнять содержательный анализ учебной математической информации, который направлен на понимание смысла изучаемого [4]. Поэтому на начальном этапе обучения в вузе студенту необходимо создать условия, позволяющие понять методологический смысл математических компонентов. В нашей работе мы хотим поделиться опытом организации учебной деятельности студентов в процессе обучения математическому анализу.

В вузе основная часть теоретического материала математических дисциплин, которая подлежит усвоению, четко разделяется на определения, теоремы и алгоритмы [3,4].

Для проработки каждого определения, в соответствии с теорией поэтапного формирования умственных действий П.Я.Гальперина [1], студенту необходимо выполнить упражнения на определение и выведение следствий. Для того чтобы освоить теорему и приёмов деятельности, следует выполнить задание по выявлению области применения и непосредственно применение утверждений. Для каждой теоремы предполагается выполнить задания для выявления условий и заключения, а также на доказательство и повторение всех его шагов в определенных условиях. Для всех учащихся подобная деятельность необходима.

Традиционно изучение математического анализа в педагогическом вузе начинается с теорий действительных чисел. Известно различное построение теорий действительных чисел, в нашей практике мы излагаем по теории Дедекинда. И на примере этой теории мы начинаем обучать первокурсников деятельности по выполнению содержательного анализа.

Изучение дисциплины начинается с проведения совместно со студентами классификации математических предложений, из которых состоит учебный предмет. Вслед за этим обучающимся развернуто представляется технология отработки этих предложений, демонстрируются примеры составления системы заданий для их понимания.

Обратимся к приёмам работы с определениями. На основе выводов В.Г.Болтянского [1] большинство определений в математике может быть представлено в виде:

$$T(x) \Leftrightarrow (A(x) \wedge B(x)), \quad (1)$$

где $T(x)$ - предикат « x может быть назван термином T »; $A(x)$ - предикат « x относится к родовому понятию A »; $B(x)$ - предикат « x обладает видовыми свойствами B ».

Усвоение определения означает научиться выполнять действия перехода от одной части (левой или правой) формулы (1) к другой ее части. В связи с этим действиями, соответствующими определению, по мнению П.Я.Гальперина и М.Б.Волович [1], являются действия вида

$$(A(x) \wedge B(x)) \Rightarrow T(x) \text{ (распознавание)} \quad (2)$$

и действия вида

$$T(x) \Rightarrow (A(x) \wedge B(x)) \text{ (выведение следствий)}. \quad (3)$$

В качестве примера приведем методику изучения определения сечения множе-

ства рациональных чисел во время практической занятий.

Определение [2]. Сечением в множестве всех рациональных чисел Q будем называть разбиение Q на два не пересекающихся непустых множества A и B , причем $a < b$ для любых $a \in A$, $b \in B$.

...сечение обозначают так: $A \setminus B$, а подмножества A и B называют нижним и верхним классами соответственно.

После того как определение сформулировано, задаем систему задач.

Задачи на распознавание

Какие из разбиения являются сечением

- 1) A состоит из положительных рациональных чисел, B состоит из отрицательных рациональных чисел;
- 2) A состоит из положительных рациональных чисел, меньших 2, B состоит из рациональных чисел не меньше 2;
- 3) A состоит из положительных рациональных чисел, не больше 2, B состоит из рациональных чисел больше 2;
- 4) A состоит из целых чисел, B состоит из остальных рациональных чисел.

Задачи на выведение следствий

- 1) Приведите пример сечений, укажите нижний класс;
- 2) Приведите пример сечений первого (второго) рода, определяющее число 3;
- 3) Приведите пример сечений третьего рода;
- 4) Запишите пример математического объекта, не являющегося сечением.
- 5) назовите все признаки (свойства), которые включены в определение;
- 6) назовите все другие существенные свойства сечения, которые изучались (формулировалось, доказывались) на основе определения;
- 7) следует ли из определения сечения, что $Q = A \cup B$?
- 8) следует ли из определения сечения, что $A \cap B = \emptyset$?

Таким образом, мы разработали и применяем в учебном процессе систему задач в соответствии с теорией П. Я. Гальперина, предполагающей поэтапное формирование умственных действий в модификации, относящейся к обучению математическому анализу. На начальном этапе обучения первокурсники отвечают на системы вопросов, поставленные преподавателем. Затем при изучении конкретного математического предложения студент получает задание: определить его тип, самостоятельно составить систему вопросов и задач для усвоения этого предложения. После выполнения задания нужно сравнить самостоятельно составленную систему заданий с соответствующей системой, предъявленной преподавателем. Наш опыт показал, что подобные системы заданий целесообразно использовать для организации индивидуальной самостоятельной домашней работы студентов или для работы в парах во время аудиторной самостоятельной работы.

Представленные приемы учебной деятельности являются учебной копией профессиональной работы учителя математики, они ориентированы на сущностное понимание материала обучающимися, при котором математические знания становятся готовыми как к воспроизведению, так и к воспроизводству.

Таким образом, обучение сводится не только к умению решать конкретные задачи. Эти приемы составляют основу развития умений по самостоятельному изучению математического материала, обязательного для дальнейшего самообразования и использования математического аппарата при изучении методических дисциплин, они способствуют формированию научно-теоретического мышления студентов, а также вносят свой вклад в формирование универсальных и методических компетенций. Следует отметить, что системы задач, самостоятельно разработанные студентами, мы используем в учебном процессе, подчеркивая значимость совместной деятельности и для студентов, и для преподавателей. Представленные подходы к организации учебной деятельности на начальном этапе обучения математическому анализу позволяют обеспечить достижение запланированных результатов обучения подавляющим большинством студентов при значительном сокращении времени обучения.

Список литературы

1. Левитас Г. Г. Методика преподавания математики в основной школе: учеб. пособие. – Астрахань: Изд-во АГУ, 2008. – 134 с.
2. Нагорный А.М., Жаров В.К. Тургунбаев Р.М. Математический анализ. 1-часть. Учебное пособие. Т.: «Innovatsiya-Ziyo», 2021, 252с.
3. Сотникова О. А., Хозяинова М. С. Основные методические положения по формированию приемов работы с учебным материалом студентами технических вузов на начальном этапе изучения математики // Казанская наука. – 2014. – № 6. – С. 201–203.
4. Шамайло О. Н. Совершенствование качества обучения математике в техническом вузе на основе деятельностного подхода // Изв. Юж. федерал. ун-та. Пед. науки. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ. – 2011. – № 9. – С. 183–188.

ДЕФИНИЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ

Халикова Мохира

*директор национального центра обучения педагогов
новым методикам г. Ташкента доктор философии (PhD), и.о. профессора*

Аннотация. Задача данного исследования – анализ категориальных дефиниций современного общества, оценка основных маркеров и тенденций социальной действительности, понимание потребностей личности и организации социальных институтов, в частности, системы образования, и на основе этого набора данных определение методических направлений для разработки образовательных стратегий.

Ключевые слова: информационное общество, VUCA-мир, парадигма, экспоненциальное развитие, lifelong learning, soft skills, метакомпетенции.

Аннотация. Мазкур тадқиқотнинг мақсади замонавий жамиятнинг дефиницияларини таҳлил қилиш, ижтимоий воқеликнинг асосий маркерлари ва тенденцияла-

рини баҳолаш, инсониятга янги таҳдидларнинг йўналишларини ўрганиш, шахсининг эҳтиёжларини аниқлаш орқали таълим стратегияларини ишлаб чиқишдан иборат.

Калит сўзлар: ахборот жамияти, VUCA-дунё, парадигма, экспоненциал ривожланиш, lifelong learning, soft skills, метакомпетенциялар.

Abstract. The purpose of this study is to analyze the categorical concepts of modern society, assess the main markers and trends of social reality, understand the needs of the individual and the organization of social institutions, in particular the education system, and, based on this set of data, determine methodological directions for the development of educational strategies.

Key words: information society, VUCA world, paradigm, exponential development, lifelong learning, soft skills, meta-competences.

Важнейшая задача цивилизации — научить человека мыслить.

Томас Эдисон

Правильно образовывать юношество – это имеет несколько большее значение, чем покорить Трою.

Филипп Меланхтон

Постановка задачи. Анализ категориальных концептов и дефиниций современного общества, исследование закономерностей развития, оценка основных маркеров и тенденций, понимание потребностей личности и организации социальных институтов, в частности, системы образования, является важной составляющей исследований по социологии, педагогике, андрагогике. На основе набора данных и глобальных изменений цивилизации можно определить направления новых вызовов человечеству и выработать мейнстрим-направления образовательной стратегии.

Научная экспозиция.

Вектор современного развития характеризуется формированием нетривиального социального порядка. XXI век стал свидетелем крупных социальных явлений, изменивших масштабы мировой экономики и повседневной жизни - технического прогресса и ряда модернистских тенденций в историческом развитии мирового сообщества.

Научный ландшафт мировой экономики сформирован такими феноменами, как экспоненциальное развитие, искусственный интеллект, Интернет, цифровые технологии, нанотехнологии, 3D-технологии, геновая инженерия, квантовые компьютеры. Для изучения, восприятия, понимания и анализа многомерной природы современности исследователи пользуются интерпретациями «VUCA-мир»¹, «неопределенность», «период разнообразия». Неспособность предсказать изменения создают новые проблемы и вызовы для общества и личности.

Обзор существующих методологических подходов.

В XXI веке общество и личность претерпевают экзистенциально-трансформационные процессы. Цифровые технологии меняют концептуальный характер мира, стратегию личности, образ мышления, формируя новую политическую,

1. VUCA (англ. аббревиатура от слов volatility - нестабильность, uncertainty - неопределенность, complexity - сложность, ambiguity - неоднозначность). VUCA-мир – квинтэссенция прогресса, глобальная нестабильность.

экономическую, социокультурную реальность, поток информации становится неотъемлемой частью общественной жизни. Соответственно меняется познавательный вектор человека, мировоззрение, понимание, когнитивное восприятие. При характеристике современного поколения используются такие предикаты, как *alpha-generation*, *миллениалы (millennials)*, *центениалы*, *Y-поколение*, *homeland generation*, *виртуальное поколение*, *эхо-бумеры*. Согласно поколенческой теории, описанной исследователями **Нэйлом Хоу** и **Уильямом Штраусом**, поколения меняются каждые 20-23 года, а социальное поколение состоит из определенной группы индивидов, обладающих следующими общими критериями: возраст, переживание примерно одних и тех же исторических событий, идентичные убеждения, общие модели поведения и чувство принадлежности к определенному времени.² В условиях линейного развития социализация поколений традиционно рассматривается как процесс, неразрывно связанный с усвоением опыта старшего поколения. Дискурс современного цифрового мира, виртуальный континуум, кибертехнологии создали «поколенческий разрыв» между мировоззрениями, жизненными позициями, эстетическими вкусами и системой ценностей. Американский антрополог, социолог и этнопсихолог **Маргарет Мид** (Margaret Mead), изучавшая социализацию детей, живущих на Полинезийских островах, утверждает: «Веками дети учились у своих родителей, и это был естественный способ социализации, если вы были хорошим ребенком, вам следовало бы извлечь уроки из опыта ваших предков».³

Как все эти изменения повлияют на общественную жизнь, особенно на систему образования? Существует множество современных теорий, разработанных и выдвинутых педагогами, андрагогами, социологами, психологами, философами, экономистами, культурологами для объяснения современной объективной реальности и ее социокультурного статуса.

С древних времен идея меняющейся силы знания играла важную роль в социально-философской мысли. Исследователь Ю.М. Резник акцентирует внимание на имманентном характере социальных теорий и научном отражении процессов развития новых общественных моделей и структур⁴.

В XX веке стали широко развиваться теории, отражающие социальную значимость научно-технического прогресса в современном мире. В этих теориях достижения науки и техники рассматриваются как факторы, вызывающие коренные изменения в обществе независимо от социально-экономических условий жизни. Исследователи считают, что человечество вступило в новую эру, в которой ведущую роль играют информация, знание и научный прогресс (**Ф. Махлуп**⁵, **Д. Белл**⁶, **Ф. Уэбстер**⁷, **Й. Масуда**⁸).

Экспоненциальное развитие, «интеллектуализация» общества, беспрецедент-

2. Howe, Neil; Strauss, William (1991). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow & Company. ISBN 978-0-688-11912-6.

3. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями// Мид М. Культура и мир детства. М.: Наука, 1988. С 322-357.

4. Ю.М. Резник. Социальная теория и общество: гражданская миссия и ответственность интеллектуалов/ Вопросы социальной теории. Москва. 2007. Том I. Вып. 1. Под ред. Ю.М. Резника. - 340 с. ISBN 5-901493-11-7.

5. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. М.: Прогресс, 1966. 462 с.

6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. / Иноземцев В.Л. - М.: Academia, 1999. -956 с.

7. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. М.: Аспект Пресс, 2004. - 400 с.

8. Masuda, Yoneji. The information society as post-industrial society. Editorial Fundesco, 1984. С 327.

ный рост информации и интенсификация обмена информацией создали совершенно новый архетип явлений. Современное общество в контексте научных позиций называют *постмодернистским, постиндустриальным, посткапиталистическим, кибер-обществом, информационным, знаниевым*.

В западной науке термины «индустрия знаний» и «информационное общество» были впервые использованы американским экономистом **Фрицем Махлупом** (нем. Fritz Machlup)⁹ в работе «Производство и применение знаний в Соединенных Штатах». Аналогичные взгляды и концепции можно найти в работах японского исследователя и профессора Киотского университета **Тадао Умесао** (Tadao Umesao)¹⁰, который утверждал, что контуры нового общества будут формироваться вокруг информационной индустрии. Растущее внимание исследователей к роли информации в общественной жизни обусловлено распространением знаний в промышленности, производстве и формированием информационной экономики. Американский социолог, публицист, профессор Гарвардского университета **Дэниел Белл** (Daniel Bell) является основоположником теории постиндустриального общества. Он выдвинул идею общества знаний (**knowledge society**) – как результата кризиса индустриальной эпохи. Белл считает важными индикаторами постиндустриального общества развитие интеллектуальных технологий, кодификацию знаний, роль информационных технологий в принятии решений, растущее значение информации в обществе и СМИ.¹¹ Американский педагог, экономист, один из основоположников менеджмента **Питер Друкер** (Peter Drucker) сыграл ключевую роль в развитии теории общества знаний. Он ввел в научный обиход термины knowledge society и knowledge economy.¹² Друкер поднимает необходимость нового подхода к образованию в новую эпоху развития, насущность непрерывного образования. К примеру, “моральный износ” знаний в течение 5-10 лет обуславливает потребность подготовки профессиональных кадров на курсах переподготовки.

Исследовательская часть.

Анализ теорий и концепций показывает, что большинство позиций и взглядов, объясняющих состояние современного общества, ориентируются на технократическое происхождение или развитие информации как сетевых систем. В знак признания “потенциала информационно-коммуникационных технологий как мощного инструмента содействия социально-экономическому развитию и внесения вклада в достижение согласованных на международном уровне целей в области развития, в том числе сформулированных в Декларации тысячелетия”, Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию № A/RES/60/252 от 27 марта 2006 года, в которой провозгласила 17 мая **Всемирным днем электросвязи и информационного общества**¹³.

Необходимость изменения системы ценностей техногенной цивилизации в современном мире вытекает из насущности преодоления глобальных кризисов, трансформации человеческой деятельности и этических стандартов.

9. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. М.: Прогресс, 1966. 462 с. - 77 стр.

10. Социологическая энциклопедия: В 2 т. Национальный общественно-научный фонд / Руководитель научного проекта Г. Ю. Семигин; Главный редактор В. Н. Иванов. - М.: Мысль, 2003. — 863 с. 4. С.

ISBN 5-244-01015-8, ISBN 5-244-01017-4.

11. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. / Иноземцев В.Л. - М.: Academia, 1999. -956 с.

12. Друкер П. Эпоха разрыва: Ориентиры для меняющегося общества. М.: Изд. дом “Вильямс”, 2007. - 336 с.

13 <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/60/252>

Данный дискурс предполагает смены парадигмы и принятие новой **образовательной парадигмы**, в которой приоритетом являются lifelong learning, soft skills, эмоциональный интеллект, критическое мышление, ответственность за принятие решений, устойчивое развитие, метакомпетенции, этическое начало. По мнению исследователей, Lifelong learning открывает широкие возможности для реализации образования на протяжении всей жизни и профессионального потенциала личности¹⁴. Несомненно, имманентной чертой новой парадигмы станет развитие гуманитарного мировоззрения, инновационного мышления и интеллектуального капитала, превращение науки и образования в драйвер общества. В условиях цифровизации приоритетными являются задачи защиты гуманистических идей, социального интеллекта, формирование чувства ответственности за свои поступки и решения. В связи с этим актуально звучат гуманистические идеи В.Вернадского, В.Бехтерева, А.Маслоу, К.Робинсон, Н.Хомского, акцентирующие внимание на вопросах глобального значения, устойчивого развития, экологии человека, этике профессиональной деятельности.

С этой точки зрения механизмы научного развития, представленность интеллектуального капитала в наукоемкой экономике, влияние глобальных социотехнологических факторов, определяющих перспективы цивилизации (ускорение процесса технологической сингулярности), смена образовательной парадигмы, выработка стратегии lifelong learning, категоризация образования на протяжении всей жизни, формирование метакомпетенций, социализация личности в контексте общества знаний и «VUCA-мир», являются проблемами, ожидающими своего научного решения.

Выводы исследования.

Анализ теорий и концепций позволяет сделать ряд выводов и фортсайт-прогнозов:

1. Практически все существующие социологические теории общества представляют собой теоретические конструкции, основанные на убеждении, что социальные изменения в современном мире неразрывно связаны с экспоненциальным развитием, новой ролью информации, знаний и образования.
2. В постиндустриальном информационном обществе базисом социальной стратификации является не политико-экономический статус, а компетентность и знания.
3. Влияние глобальных социотехнологических факторов, определяющих перспективы цивилизации предполагает смены образовательной парадигмы, выработки новой стратегии lifelong learning, категоризацию образования на протяжении всей жизни, формирование метакомпетенций, социализация личности в контексте общества знаний и «VUCA-мира».

Литература

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. / Иноземцев В.Л. - М.: Academia, 1999. -956 с.
2. Howe, Neil; Strauss, William (1991). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow & Company. ISBN 978-0-688-11912-6.

¹⁴ Khalikova M. TO THE QUESTION OF REFLECTING THE COMPETENCES OF THE XXI CENTURY IN EDUCATIONAL PROGRAMS IN DISCOURSE LIFELONG LEARNING PARADIGMS //European International Journal of Pedagogics. – 2023. – Т. 3. – №. 06. – С. 20-27.

3. Друкер П. Эпоха разрыва: Ориентиры для меняющегося общества. М.: Изд. дом "Вильямс", 2007. - 336 с.
4. Masuda, Yoneji. The information society as post-industrial society. Editorial Fundesco, 1984. С 327.
5. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями// Мид М. Культура и мир детства. М.: Наука, 1988. С 322-357.
6. Khalikova M. To the question of reflecting the competences of the xxi century in educational programs in discourse lifelong learning paradigms //European International Journal of Pedagogics. – 2023. – Т. 3. – №. 06. – С. 20-27.
7. Халикова М. К. "lifelong learning" парадигмаси контекстида XXI аср компетенцияларининг дунё таълим дастурларига имплементацияси (контент-таҳлил) //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 12 (109). – С. 18-25.
8. Халикова М. К. XXI аср ахборот-таълим муҳитини ташкил этишнинг парадигмал аспекти //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 5 (102). – С. 3-8.
9. Халикова М. Постиндустриал тамаддун дискурсида жамият ва шахснинг концептуал муаммолари //журнал социальных исследований. – 2022. – Т. 5. – №. 1.
10. Узбастер Ф. Теории информационного общества. М.: Аспект Пресс, 2004. - 400 с.

НАТИЖАГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАЪЛИМ МЕТОДИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Шарофаддинов Шихназар Анварович

*Ўзбекистон Республикаси Таълимни ривожлантириш
республика илмий-методик маркази бўлим бошлиғи*

Аннотация

Мақолада профессионал таълим мазмунини модернизация қилишда компетенциявий ёндашувнинг аҳамияти, ҳамда таълим натижалари ва рақамли технологиялар асосида лойиҳалаш, профессионал таълим мазмунини таълим натижаларига асосланган ҳолда такомиллаштириш таълим натижаларига асосланган ёндашув, методик тизимни қайта кўриб чиқиш ва замонавий технологияларни жорий этиш жараёнлари таҳлил қилинган. Методик тизимнинг асосий элементлари ҳамда уларнинг ўзаро боғлиқлиги таълим жараёнининг самарадорлигини оширишда муҳим омил сифатида кўрсатилган.

Калит сўзлар: профессионал таълим, компетенциявий ёндашув, таълим натижалари, натижага асосланган таълим, методик тизим, таълим жараёни, профессионал фаолиятга тайёргарлик.

Аннотация

В статье анализируется важность компетентностного подхода в модернизации со-

держания профессионального образования, подход, ориентированный на результаты обучения, пересмотр методической системы и внедрение современных технологий. Основные элементы методической системы и их взаимосвязь рассматриваются как важные факторы повышения эффективности образовательного процесса. Четырёх-ступенчатая модель системы была принята за основу для обеспечения профессиональной подготовки. Статья ориентирована на использование современных подходов при планировании профессионального образования.

Ключевые слова: профессиональное образование, компетентностный подход, образование ориентированный на результат, результат обучения, методическая система, образовательный процесс, профессиональная подготовка.

Annotation

The article analyzes the importance of the competency-based approach in modernizing the content of professional education, the results-oriented approach to education, the revision of the methodological system, and the processes of implementing modern technologies. The main elements of the methodological system and their interconnection are highlighted as important factors in increasing the efficiency of the educational process.

The article is aimed at applying modern approaches in the planning of professional education.

Keywords: professional education – competency-based approach, results-oriented education, learning outcomes, methodological system, educational process, professional training.

Дунёнинг иқтисодий ривожланган давлатларида профессионал таълимнинг методик тизимини модернизация қилишнинг асосий тенденциялари йўналишларидан бири сифатида таълимда компетенциявий ёндашув ҳамда таълим натижаларига асосланган таълим технологияларини жорий этиш кузатилмоқда. Профессional таълим жараёнини компетенциявий ёндашув, ҳамда таълим натижаларига йўналтириш ва рақамли технологиялар асосида лойиҳалаш, профессионал таълим мазмунини таълим натижаларига асосланган ҳолда такомиллаштириш, компетенцияга асосланган таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ҳамда ривожлантириш, меҳнат бозорига рақобатбардош ўрта бўғин мутахассисларни етказиб беришни илмий асосларда тизимли ёндошиш долзарблигича қолмоқда.

Таълим натижаларига ўтиш дунёдаги деярли барча ривожланишга йўналтирилган касбий таълим ва ўқитиш тизимларини тавсифловчи асосий принципиал ўзгаришдир. Педагогика фани ривожининг бориши шуни кўрсатадики, агар ўқув-тарбиявий жараённи таъминлаш тизимли бўлса ва бу тизим ўқитиш ҳамда тарбиялаш жараёнларининг барча жиҳатларини ва бевосита ифодаланишини қамраб олган бўлса, кадрлар тайёрлаш ва уни оғишмай такомиллаштиришни бошқаришнинг самарали қуроли бўлади. У шундай бўлиши учун унинг тавсифида лойиҳаланаётган методик тизимнинг барча элементларини акс эттириш зарур.

Шу ўринда тизим тушунчасини озгина тўхталамиз, тизим — бу бир-бири билан боғлиқ ва ўзаро таъсир қилувчи элементлар ёки компонентларнинг яхлит тузилмаси бўлиб, алоҳида компонентлар бир-бирини тўлдирувчи элементлар мажмуаси сифатида умумий мақсадга эришиш учун ишлайди. Тизим ҳар қандай мураккаб жараённи ёки структуравий бирликларнинг ўзаро боғлиқлик даражасини ёритувчи ташкилий тузилмадир.

Тизимнинг асосий белгилари:

- Тизим элементлари бир-бири билан боғлиқ ва биргаликда ишлаганда яхлитлиги.

- Тизимнинг барча компонентлари умумий вазифа йўналтирилганлиги.

- Тизим муайян шароитларга мослашувчанлиги ривожланишга мойиллиги.

Тадқиқотлар асосида такомиллаштириладиган методик тизимнинг тавсифи касбга тайёрлаш жараёнини структуравий компонентларга ажратиш, касбга тайёрлаш жараёнини касбий тайёргарликка қўйиладиган иш берувчилар талабларини аниқлаш, таълим натижаларини унинг мезонлари асосида ифодалаш, таълим мазмунига сингдириш, касбга тайёрлаш жараёнини ва касбий тайёргарлик жараёни якунида ўқувчиларнинг компетентлигини баҳолаш тегишли ўқув-методик таъминот материаллари: ўқув режалар, модуль дастурлари, дидактик ва ҳ.к.лар воситасида амалга оширилишини назарда тутати.

Тизимли-методик таъминот таркибида таълимни амалга оширишнинг аниқ дастурларини ишга тушириш учун махсус амалий ишланмаларни ажратиб олиш мумкин. Шунинг учун методик таъминланганликка хусусий методикалар, турли хил контингентдаги ўқувчилар билан алоҳида машғулотлар ўтказиш методикалари, ўқув режалари ва дастурларини тузиш методикалари ва бошқалар киради.

Таълимнинг методик тизими бўйича назарий ёндашувларга қатор олимлар тадқиқотлари бағишланган. Жумладан, Ю.К.Бабанскийнинг таълимнинг методик тизими ҳақида тадқиқотларида таълим жараёнида методларнинг роли, уларнинг тизимли ёндашув орқали қўлланилишини ва самарадорлигини ўрганилган. Унинг «Таълим жараёнини оптималлаштириш» асари педагогик тизимни ривожлантиришга катта ҳисса қўшган. Краевский таълим мазмунини шакллантиришнинг методик тизимни такомиллаштиришда таълим мазмунига методик тизимнинг бирламчи асосий компоненти сифатида қараган. И.Я.Лернер таълим мазмуни ва методлари ўртасидаги ўзаро боғлиқликни методик тизимнинг, таълим жараёнининг турли босқичларнинг синергетик ёндашувни асослаб беради. Г.И.Щукина таълим жараёнида мотивациянинг аҳамияти ва унинг методик тизимга таъсирини ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш ва методик тизимда мотивацияни инобатга олиш муҳимлигини кўрсатган. Америкалик педагог Жон Дьюи таълимнинг тажрибавий асослари ва амалий ёндашувларини ривожлантирган. У таълим жараёнининг тизимли тарзда ташкил этилишига эътибор қаратган.

Ўзбекистонда натижага йўналтирилган таълимнинг диалектик ва гипотетик асослари М.М.Холмухамедов тадқиқот материалларида ёритилган, тадқиқотда таълим натижалари асосида таълим мазмунини шакллантиришга урғу берилиб натижага йўналтирилган таълимнинг методик тизимини комплекс ривожлантириш масалалари етарлича ёритилмаган.

Юқоридаги методологик манбаларга асосланиб қуйидаги хулосага келиш мумкин: методик тизим — бу таълим жараёнини ташкил этишда фойдаланиладиган асосий компонентлар ва улар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни ифодаладиган назарий ва амалий моделдир. Бу тизим таълим мақсадларига эришишни таъминлаш учун барча ўқув элементларини ягона структура сифатида бирлаштиради.

Методик тизимнинг асосий компонентлари:

1. Мақсадлар. Таълимнинг асосий натижаларини белгилайди: билим, кўникма, малака ва компетенциялар. Масалан, муайян фан ёки мавзу бўйича назарий билимларни ўзлаштириш, амалий кўникмаларни ривожлантириш.

2. Ўқув мазмуни. Таълим жараёнида ўрганиладиган назарий ва амалий матери-

аллар тўплами. Мазмун давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва жамиятнинг эҳтиёжлари асосида шаклланади.

3. Ўқитиш методлари. Ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш жараёнини ташкил этиш усуллари. Анъанавий методлар: маъруза, суҳбат, китоб билан ишлаш. Ахборот технологиялари ёрдамида методлар: масофавий таълим, мультимедиа воситалари.

4. Таълим шакллари. Ўқув жараёнини ташкил этишнинг ташкилий усуллари:

- Индивидуал (мустақил иш).
- Жамоавий (гурӯх билан ишлаш).
- Дарс, семинар, лаборатория машғулотлари, онлайн дарслар ва бошқалар.

5. Ўқув воситалари. Ўқитишда фойдаланиладиган материаллар ва техник воситалар:

- Дарсликлар, плакатлар, интерактив доскалар.
- Виртуал лабораториялар, компьютер дастурлари, тренинг симуляторлари.

6. Натижаларни баҳолаш. Таълим жараёнининг самарадорлигини аниқлаш учун баҳолаш воситалари.

Методик тизимни ривожлантириш бўйича олиб борган тадқиқотларимиз асосида таълимнинг методик тизимини таълим натижалари компоненти ҳисобига такомиллаштириш таклифини киритамиз ва методик тизимни қуйидаги мезонлар асосида қараймиз:

- Интегративлик. Барча компонентлар бир-бири билан боғлиқ ва ягона тизим сифатида ишлайди.

- Мослашувчанлик. Турли ўқувчиларнинг эҳтиёжларига мослашиш қобилияти.

- Натижага йўналтирилганлик. Таълим натижалари олдиндан белгиланган мақсадларга мувофиқ баҳоланади.

Таълим натижаси — бу ўқув жараёнининг якуний мақсадига эришиш орқали ўқувчиларда шаклланган билим, кўникма, малака ва компетенциялар мажмуасидир. Бу таълим жараёни давомида ўқувчилар нималарни ўзлаштирганини, қайси билим ва кўникмаларни амалиётда қўллай олишини кўрсатади.

Таълим натижаларининг асосий хусусиятлари:

1. Аниқ ва ўлчаб бўладиган:

- Таълим натижаси аниқ ифодаланиши ва баҳолаш мезонлари билан ўлчаниши керак. Масалан: Ўқувчи функционал вазифаларни мустақил бажара олади.

2. Шаклландиган компетенциялар:

- Натижалар фақат билимни ўзлаштиришни эмас, балки амалиётда фойдаланиш имкониятларини ҳам қамраб олади. Масалан: таҳлил қилиш, мулоқот қилиш, креатив муаммоларни ҳал қилиш.

3. Ўқувчи марказий ёндашув: Натижалар таълим жараёнидаги ўқувчининг ривожланиш даражасини акс эттиради.

4. Ўзаро боғлиқлик. Таълим натижалари таълимнинг барча босқичлари (дарс, курс, дастур, ўқув йили) билан боғлиқ.

Профессионал таълимнинг методик тизими элементлари ўртасидаги тизимни

ташкил этувчи алоқаларни, функционал юкланишни, аҳамиятини ҳар бир элементнинг хусусий мақсадини таҳлил қилиш тизимни тўрт босқичли тизим сифатида аниқлашга имкон беради.

Профессионал таълим элементлари тавсифи	МЕТОДИК ТИЗИМ КОМПОНЕНТЛАРИ		Тизимни ташкил этувчи омил – битирувчининг касбий-шахсий моделини амалга ошириш
	I	Миллий малака рамкаси, Тармоқ малака рамкаси, Касб стандартлари	
	II	Бўлажак мутахассисларни тайёрлаш таълим натижалари ўқув режаси, фан/модул ўқув дастурлари (таълим дастури)	
	III	Мазмунни амалга оширишни таъминловчи методик воситалар (технология ва уларнинг методикаси билан биргаликда), ўргатувчи модуллар, амалий топшириқлар, тайёргарлик сифатини ташхислаш материаллари, методик тавсиялар, кўргазмалар қўлланмалар	
	IV	Профессионал таълим муассасалари битирувчиларида шаклланган компетенцияларни баҳолаш	

(1 расм) Профессионал таълимда ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг методик тизими тузилмаси

Методик тизимнинг биринчи компоненти касбий тайёргарликка қўйиладиган иш берувчилар талабларини белгиловчи миллий малака рамкаси, тармоқ малака рамкаси ва касб стандартлари ҳисобланади.

Методик тизимнинг иккинчи компоненти таълим натижалари ва таълим мазмунини очиб берувчи– касбга тайёрлаш ўқув режалар ёки модуль дастурлари ҳисобланади. Бўлажак мутахассисларни касбга тайёрлаш жараёни таълим натижалари, ўқув режаси, фан/модул ўқув дастурлари (таълим дастури) амалга оширилади.

Методик тизимнинг учинчи компоненти таълим мазмунини танланган методлар ва таълим таълим технологиялари воситасида ўқувчилар онгига синдириш ва амалий кўникмаларни ривожлантиришни амалга оширил ишини назарда тутди.

Методик тизимнинг тўртинчи компоненти профессионал таълим муассасалари битирувчиларининг иш берувчилар томонидан кутиладиган таълим натижаларига эришилганлик, кўникма ва компетенцияларнинг шаклланганлик даражасини аниқлашга, компетентликни баҳолашга қаратилади.

Юқорида келтирилган илмий-амалий ёндашув таълим жараёнини методик тизим асосида тизимли ва самарали ташкил этишга, ўқитувчи ва ишлаб чиқариш таълим усулларининг таълим мақсадларига тизимли тарзда эришишига, ўқувчиларнинг иш ўрнидаги функционал меҳнат вазифаларини муваффақиятли бажарилишини таъминлашига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бабанский, Ю.К., Таълим жараёнини оптималлаштириш. Москва: Просвещение.
2. Краевский, В.В., Таълим мазмуни ва уни ташкил этиш методикалари. Москва: Педагогика.

3. Лернер, И.Я., Дидактик тизимларнинг синергетик ёндашуви. Москва: Высшая школа.
4. Щукина, Г.И., Таълим жараёнида мотивация ва фаоллик. Москва: Просвещение.
5. Жон Дьюи., Таълим ва демократия. Нью-Йорк: Macmillan.
6. М.М.Холмухамедов Натижага йўналтирилган профессионал таълим мазмуни. Тошкент. Complex print, 2023й, 176 б
7. Таълимда компетенциявий ёндашувлар. Париж: ЮНЕСКО нашри, 2015 йил.

Роль государства в развитии инклюзивного школьного образования: опыт Германии

Абдусаламова Гульрух Рахматуллаевна

Специалист по международному сотрудничеству

Республиканский научно-методический центр развития образования

Республики Узбекистан

abdusalamova.gulruh@gmail.com

Аннотация В статье рассматривается роль государства в формировании и развитии инклюзивного школьного образования на основе опыта Германии. Инклюзивное образование становится важным аспектом образовательной политики многих стран, обеспечивая равные возможности для всех учащихся, включая детей с особыми потребностями. Исследуются практики, применяемые Германией для внедрения инклюзии в школьное образование, а также результаты этих усилий.

Ключевые слова: инклюзия, государство, образование, школьники, опыт, сотрудничество, инвалидность, ограничение.

Основной текст Дети с ограниченными возможностями имеют различные потребности. Кто-то нуждается в жизненно важных лекарствах, кому-то необходима частая реабилитация, другим требуется помощь в социализации и обучении. Задача государства – проанализировать ситуацию, выявить наиболее острые проблемы и найти пути их решения¹.

Инклюзивное образование предполагает создание условий, при которых все учащиеся, независимо от их физических или умственных особенностей, могут получать образование в обычных школах. Это требует изменения образовательной инфраструктуры, пересмотра подходов к обучению, подготовки педагогов и вовлечения общества. Важно изучить успешные практики из различных стран и проанализировать роль государства в этих процессах.

Помощь детям с ограниченными возможностями может превратить их в производительных членов общества, что способствует повышению общего уровня страны и благосостояния общества в целом. Некоторая часть молодых людей с инвалидностью не

¹ <http://www.rline.tv/svobodnyj-korrespondent/socialnaya-zashchita-invalidov/>

может преодолеть свои комплексы и замыкается в себе. Важно проводить целенаправленную работу со стороны психологов по их реабилитации и интеграции в общество.

В Европе успешно реализуются законы и реабилитационные программы, направленные на устранение дискриминации подростков с инвалидностью и помощь в их интеграции в общество. Европейские системы социальной защиты подрастающего поколения заслуживают особого внимания. В качестве примера рассмотрено инклюзивное образование в Германии.

В настоящее время в ФРГ проживает 7,8 млн человек с инвалидностью, из них менее 3% — молодежь до 18 лет. Для подтверждения статуса инвалидности необходимо удостоверение², которое предоставляет социальные льготы и привилегии. Немецкое государство действует по принципу: «Просите, и дано будет». Инвалиды или их родственники должны проинформировать ответственные органы о своем состоянии и заявить о праве на льготы³.

Большинство прав людей с ограниченными возможностями содержатся в Федеральном законе об участии (BTHG), действующем в Германии с 2017 года. Он помогает реализовать Конвенцию ООН о правах инвалидов (UN-BRK) в Германии⁴. Главная цель – снизить уровень дискриминации и отчуждения инвалидов в обществе, а также предоставить им возможность жить более независимо. Поддержка распространяется на различные сферы: дом, работа, тренировки, отдых и т.д.⁵

Молодые люди с присвоенным статусом инвалидности имеют право на определенную помощь со стороны государства, а именно:

- **Налоговые льготы:** если речь идет о ребенке с инвалидностью, налоговые льготы предоставляются его родителям. Если признанный инвалидом ребенок старше 18 лет и не может сам зарабатывать на жизнь, родитель имеет право на пособие для детей и необлагаемую налогом сумму без возрастного ограничения. Обязательным условием является получение ребенком инвалидности в возрасте до 25 лет (§ 14 Abs. 1 SGB IX)⁶.
- **Для родителей-одиночек (Alleinerziehenden):** необлагаемая налогом сумма составляет 1908€ в год. При наличии второго и каждого следующего ребенка прибавляется еще по 240€.
- **Скидки на вход в музеи, бассейны, кинотеатры, театры и другие учреждения культуры, а также на проезд в общественном транспорте⁷.**

² Удостоверения лица с ограниченными возможностями установлена в Законе о правах инвалидов, представляет собой пластиковую карту, выдается сроком на 5 лет. Его можно продлевать 2 раза, после чего человек заново проходит медосмотр и подает необходимые документы. Имеются бессрочные аналоги – в случаях сложных нарушений, когда улучшений здоровья не предвидится.

³ Инвалиды в Германии: права, льготы, оформление инвалидности по шагам. - <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/invalidnost-v-germanii.html>

⁴ Инвалиды в Германии: права, льготы, оформление инвалидности по шагам. - <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/invalidnost-v-germanii.html>

⁵ Инвалиды в Германии: права, льготы, оформление инвалидности по шагам. - <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/invalidnost-v-germanii.html>

⁶ Инвалиды в Германии: права, льготы, оформление инвалидности по шагам. - <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/invalidnost-v-germanii.html>

⁷ <https://germania.one/udostoverenie-invalida-v-germanii-kak-poluchit-i-zachem-ono-nuzhno/>

- **Доступность общественных мест:** при посещении кинотеатров, кафе и ресторанов инвалиды не испытывают трудностей, так как эти объекты оснащены специальными пандусами, автоматическими дверями, лифтами и другими удобными техническими решениями.

Люди с инвалидностью имеют право вести самостоятельную жизнь. Например, дети-инвалиды могут учиться в государственных школах вместе с остальными детьми. В Германии большое значение придается инклюзивному образованию. Именно опыт Германии представляет неподдельный интерес в развитии инклюзии в системе школьного образования.

В 2008 году Германия ратифицировала Конвенцию ООН о правах инвалидов. Этот документ гарантирует каждому равные возможности, в том числе равный доступ к образованию. С этого периода по всей стране стали массово закрываться коррекционные и специализированные школы.

С 70-х годов XX века в стране практиковалось интегративное обучение, при котором детей встраивали в уже существующую систему обучения, пытаясь приспособить их под имеющиеся возможности. Однако после подписания Конвенции ООН этот подход пересмотрели. Страна перешла на инклюзивную систему. Под лозунгом «Барьеры не у ребенка, а у общества» дети-инвалиды получили официальное право учиться вместе со всеми остальными. Детским садам и школам было предписано принимать всех желающих⁸.

На практике оказалось легче всего воплотить в жизнь новые правила в детских садах, так как в этом возрасте малыши хорошо ладят и не замечают особенностей друг друга. Воспитатели стали получать дополнительное образование, чтобы лучше понимать потребности «особых» детей, а учреждения — дополнительное оборудование (например, лифты-подъемники). Во многих садах появились логопеды, физиотерапевты и эрготерапевты⁹.

Важно отметить, что, когда речь идет о равных правах, подразумеваются не только дети-инвалиды, но и дети с «особой педагогической потребностью в поддержке». Это те, кому трудно учиться, кто имеет нарушенное социальное или эмоциональное развитие или просто выделяющееся поведение («трудный ребенок»)¹⁰.

Что касается школьного образования, то в Германии оно всеобщее и бесплатное. Обязательно 10-летнее образование. В целом система школьного образования рассчитана на 12-13 лет. На сегодняшний день в Германии около 50 тысяч школ, в которых обучается более 12,5 миллионов школьников. Система школьного образования подразделяется на три ступени: начальное, среднее 1-й ступени и среднее 2-й ступени. За прошедшие 10 лет в 33,5 тыс. школ введено инклюзивное обучение¹¹.

Согласно статистике, на классы численностью примерно в 20 учащихся приходится

8 Петрова М. Инклюзивное образование в Германии: право, обязанность или общественная необходимость? - <https://zimamagazine.com/2018/04/inklyuzivnoe-obrazovanie-v-germanii/>

9 Петрова М. Инклюзивное образование в Германии: право, обязанность или общественная необходимость? - <https://zimamagazine.com/2018/04/inklyuzivnoe-obrazovanie-v-germanii/>

10 Петрова М. Инклюзивное образование в Германии: право, обязанность или общественная необходимость? - <https://zimamagazine.com/2018/04/inklyuzivnoe-obrazovanie-v-germanii/>

11 Щербакова Т. Инклюзивное образование в Германии: итоги и перспективы. - https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/347-351_0.pdf

следующее количество детей с ограниченными возможностями:

- от одного до двух детей с особыми образовательными потребностями на каждый класс;
- один ребенок с проблемами в обучении, поведении или речевыми проблемами на каждый класс;
- один ученик с ограниченными интеллектуальными возможностями на каждый 6-й класс;
- один ребенок с физическими недостатками на каждый 14-й класс¹².

В Германии первая общеобразовательная школа начала учить детей с ограниченными возможностями еще 44 года назад. Это начальная школа имени А. Флеминга в Берлине. Поэтому, когда в стране стали массово открываться инклюзивные школы, им было на кого равняться, изучать и перенимать опыт, внедряя его в свою работу. В итоге за прошедший период число детей и подростков с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах возросло с 12% до 39,2%. Многие школы смогли выработать методы работы с детьми, нуждающимися в особом обучении¹³.

В стране появились школы, которые смогли создать условия и возможности для обучения детей с самыми тяжелыми формами инвалидности. Опыт Германии показал, что в школах можно успешно работать с детьми с серьезными ограничениями или поведенческими проблемами при условии, что в них созданы соответствующие условия и работает подготовленный высококвалифицированный персонал.

Особенностью инклюзивных школ, в отличие от специализированных, является то, что никто не должен ждать отстающих. Конечно, были риски и сомнения в том, стоит ли вкладываться в развитие инклюзивных школ. Но жизнь показала, что инвестиции в образование окупаются экономически, поскольку доля участия молодых людей с ограниченными возможностями в производстве за данный период значительно увеличилась.

Еще одним сомнением было то, что многие педагоги и родители волновались по поводу того, что инклюзивное образование — путь к «уравниловке». Но мониторинг педагогов-исследователей в инклюзивных школах показал, что инклюзия является полной противоположностью эгалитаризма. Обычные общеобразовательные школы Германии все еще сортируют детей по группам, насколько это возможно. Педагогическая деятельность в инклюзивных школах намеренно фокусируется на признании разнообразия и индивидуальности. Никто не должен быть «равным», и нельзя делить детей на группы.

Германия в вопросе инклюзивного школьного образования смогла добиться того, чтобы дети с особыми потребностями могли посещать учебные заведения со своими братьями и сестрами, друзьями, строить дружеские отношения со сверстниками и чувствовать себя полноправными членами общества.

Учителя в таких школах оценивают личные навыки и индивидуальные результаты обучения, а не диагноз. В школах инклюзивного обучения сформированы небольшие по численности классы, что дает учителям возможность уделять внимание каждому

¹² Щербакова Т. Инклюзивное образование в Германии: итоги и перспективы. - https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/347-351_0.pdf

¹³ Щербакова Т. Инклюзивное образование в Германии: итоги и перспективы. - https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/347-351_0.pdf

ученику. Опытные педагоги признаются, что работа в инклюзивных школах приносит больше удовольствия и меньше стресса. Руководящим принципом в работе инклюзивных школ Германии является участие в этом процессе всех членов общества.

И все же процесс перехода на инклюзивное образование требует дополнительных ресурсов. Несмотря на имеющиеся достижения в развитии инклюзивного школьного образования, необходимо указать на недостатки и риски в данном секторе:

- В самой стране считают, что было упущено время, и когда многие европейские страны активно развивали инклюзивные школы, в Германии продолжали расширять систему специализированного образования.
- После вступления в силу Конвенции ООН о правах инвалидов в 2009 году во всех федеральных землях ожидали массового перехода к инклюзивности школ, но на деле этого не произошло.
- Наблюдается скептическое отношение некоторых учителей к созданию инклюзивных школ и нежелание в них работать.
- Некоторые родители не хотят отдавать своих детей в инклюзивные школы, так как считают, что там их дети с ограниченными возможностями находятся в невыгодном положении и могут испытывать трудности в процессе обучения.
- Имеется нехватка специалистов, которые должны работать в инклюзивных школах.
- Существует стереотип, что дети с ограниченными возможностями все же должны учиться отдельно от остальных детей¹⁴.

Подводя итоги обзора развития инклюзивного школьного образования в такой высокоразвитой стране, как Германия, необходимо отметить, что все же существуют определенные трудности с полным переходом к инклюзивному образованию. Однако Германия сегодня — это государство с развитой экономикой, сформированным гражданским обществом и ориентацией социальной политики на борьбу с дискриминацией, в том числе дискриминацией школьников, нуждающихся в адаптации для получения образования наряду со здоровыми сверстниками.

Что касается нашей страны, Республики Узбекистан, то нам предстоит непростой путь построения инклюзивного школьного образования, который призван интегрировать всех учащихся в общий образовательный процесс. Он основывается на принципах равенства, уважения к различиям и прав человека.

Именно государство призвано сыграть ключевую роль в развитии инклюзивного школьного образования, создавая законодательную базу, обеспечивая финансирование и готовя педагогов. Мировой опыт показывает, что успешная реализация инклюзии требует комплексного подхода и вовлечения всех участников образовательного процесса. Инклюзивное образование не только способствует равенству возможностей, но и обогащает общество в целом, формируя более толерантное и разнообразное сообщество.

¹⁴ Щербакова Т. Инклюзивное образование в Германии: итоги и перспективы. - https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/347-351_0.pdf

“Mahoratli o‘qituvchi-malakali millat: uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi muammo va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami.
Toshkent 2024-yil 9-avgust, 346 bet.

1-to‘plam: Filologiya fanlarining zamonaviy pedagogika rivojidagi ilmiy va amaliy istiqbollari.

Tahrir hay’ati:

Pardayeva Mexriniso Doniyarovna, Sangirova Zamira Bozorboyevna, Xalmonov Umid Ochilovich, Elmurodov Alimardon Nuriddinovich, Musurmonkulova Oysuluv Yulbekovna, Berdiyeva Gulbahor Raimqulovna, Samadov Jahongir Rustamqul o‘g‘li, Rayimkulov Akmal Akbaraliyevich, Akmalov Abbos Akramovich, Qushnazarov Rasul Atabekovich, Suyarov Kusharbay Tashbayevich, Hojiyeva Mayram Toshpo‘latovna, Sarimova Dildora Soatalieva, Abralova Munajat Djurayevna, Toxirov O‘ktamjon Otaqo‘ziyevich, Alovddinova Nilufar Mansurovna

Maqolalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma, statistik ma’lumotlar, ilmiy-nazariy fikrlar va ma’lumotlar aniqligi hamda stilistikasiga mualliflar javobgardir.

© Ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi

Hamkorlar:

Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
Birlashgan Millatlar Tashkilotining Maorif, fan va madaniyat masalalari bilan shug‘ullanuvchi tashkiloti (UNESCO)
Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg‘armasi (UNICEF)
Alfraganus universiteti

Dizayner va sahifalovchi:

Saloxitdinov Ixvoldin Sirojitdinovich

O‘zbekiston Respublikasi Ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi navbatdan tashqari o‘tkazilgan Ilmiy-metodik kengashining 2024-yil 9-avgustdagi 6-son yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.